Kiøbenhavnſke
Nye
Efterretninger
om
lærde Sager
for
Aar 1779.

Med fuldſtændigt Regiſter.

Førſte Hæfte.

Kiøbenhavn,
Trykt hos Brødrene Berling, boende i Pileſtrædet.

Regiſter
over
det Førſte Hæfte
af de
Kiøbenhavnſke
Nye Efterretninger
om
lærde Sager
for Aaret 1779.

A.

Side

Account, a deſcriptive, of the Islands lately discovered in the Sout-Seas, by Doct. John Frusler - - 383

Afhandlinger over theologiſke Materier. See: Birch.

Alexandri, Natalis, hiſtoriæ eccleſiaſticæ ſupplementum - - 363

Alexandrini, Fr. Eug. Guaſci, Muſei capitolini antiqvæ Inſcriptiones, notis illuſtratæ. Tom. I. & II. - - 15

Alterthümer Griechenlands. See: Potter.

America. See: Deſolation.

Amtserfahrungen, geiſtliche, in merkwürdigen Vorfällen, von C. G. H. ***. 14

Anmeldelſe, Marqviſens de Luchet, angaaende Efterretninger om Voltaire. See: Hiſtoire.

—— —— om Garricks, en berømt Aktør i London, hans Død og Liigfærd 239

—— —— om den lærde Iſelins Død i Baſel 240

—— —— om den lærde Sulzers Død i Berlin ibid.

Side

Anmeldelſe, Hr. Fr. Dræbyes, om en Overſættelſe af Doct. Ad. Smidts Underſøgelſer om Naturen og Aarſagen til national Velſtand 303
— — om en nye Udgave af klaſſiſke Skribentere 238
— — om Udgave af en fuldſtændig Samling af de gamle latinſke Skribenter : ibid.
— — Hr. L. Smiths, om Udgivelſe af en praktiſk Philoſophie. See: Smith.
— — Hofraad Meuſels i Erfurt, om en ugentlig Kunſt-Tidende : 239
Anmerkninger over de Kisbenhavnſke nye Efterretningers Kritik over Etats-Raad Fleiſchers Afhandling: om et Lands Lykſalighed ved Agerdyrkningens Fremvext 177
Anmerkungen zur Ehre der Bibel. 5tes Stk. : 331
Anweiſung für Anfänger Pflanzen zu ſammlen und nach dem Linneiſchen Syſtem zu beſtimmen 143
A Apology for the Life and Writings of David Hume 107
Archæologia or miſcellaneous Tracts, read at the Society of Antiqvaries. Vol. IV. 312
Athens Geiſt. See: Young.

B.

Balbini, Bohuslai, Bohemia docta. Pars prima. 186 og 202
— — — — Pars ſecunda. 247
Ballererd's Priisſkrift om Børne-Opdragelſen 129
Baſtholms, Mag. Chr., Doct. Theologiæ, Jødiſke Hiſtorie fra Verdens Skabelſe til Jeruſalems ſidſte Ødelæggelſe. 2. B. 113, 145 og 192
Baylly's Briefe an den Herrn von Voltaire über den Urſprung der Wiſſenſchaften und der Aſiatiſcher Völker, ꝛc. : 343
— — Geſchichte der Sternkunde des Alterthums bis auf die Errichtung der Schule zu Alexandrien : : ibid.
Bekers, Doct. Th. Chr., Samlung merkwürdiger Rechtsfälle. 4ter Band : 181
Bekiendtgiørelſe om Fortſættelſe af Juſtice-Raad Schønings Norſke Riges Hiſtorie og Indbydelſe til Subſcription derpaa : 384

Side

Bekiendtgiørelſe om Overſættelſe af Mosheims og Millers Sittenlehre i et nyiagtigt Uddrag ved Mag. Bredenberg 384
—— —— om Penzels Tydſke Overſættelſe af Strabo, med meere : : 111
Beſchreibung, kurzgefaßte, der Handlung der vornehmſten Europäiſchen Staaten : 171
Betænkninger i adſkillige moralſke Materier til dydige Forſætter for unge Menneſker, af O. Tønsberg : : : : 342
Betinelli über den Enthuſiasmus der ſchönen Künſte : : : 210
Betragtninger over Journaler og lærde Tidender 337
Beyſpiele, jugendliche, von Tugenden und Laſtern 29
Beyträge, problematiſche, zur Staatskunſt, in Hoffnung beſſerer Zeiten : : 349
Birchs, H. J., Afhandlinger over vigtige theologiſke Materier : : 225
Boehmii Joh. Gottl, de litteratura lipſienſi opuſcula academica - - 256
Borhek's, Aug. Chr., Ueberſetzung der ſämmtlichen Schriften Xenophons. See: Xenophon.
Boroups, Matth., Underviisning til en rigtig Skrivemaade : : : 100
Brief an ein neuverheyrathetes Frauenzimmer. See: Chapone.
Briefe eines reiſenden Juden über den gegenwärtige Zuſtand der Religionsweſen unter den Proteſtanten : : 44
—— —— über die weibliche Erziehung. See: Cartwright.
Büſch's, Joh. Georg, umſtändliche Nachricht von der Hamburgiſchen Handlungs-Academie 207

C.

Campes, J. H., Sammlung einiger Erziehungs-Schriften. Erſter Theil : : 175
—— —— Zweiter Theil : : 261
Cartwrights, Miſtreß, Briefe über die weibliche Erziehung : : : 379

Side

Chandlers, Sam., kritiſche Lebensgeſchichte : 278
Chapones, Miſtr., an ein neu verheyratethes Frauenzimmer : : 379
Cicero, Marcus Tullius. See: *Lælius.*
Ciceron's, M. T., Brutus; eller Samtale med Brutus og Attikus om berømte Talere. See: Sahl.
—— —— Beretning om Scipions Drøm. See: Seidelin.
Clerici, Joh., ars critica : : 288
Coſtæ, Joh., Poematis Alexandri Pope aliorumqve translatio. See: *Pope.*
Cruſius's, Ludew., Lebensbeſchreibung der Römiſchen Dichter, mit Chr. Hz. Schmidts Anmerkungen : : 6

D.

Dalrympes, Maj. Wilh., Reiſen durch Spanien und Portugal. See: Reiſen.
The Deſolation of America. A Poem. : 263
Diederichs, Chr. Wilh., zur Geſchichte Simſons, Richt. XIV. XVI. Erſter Stück. Nebſt einer Abbildung des Schakkals. 2ter Stück : : 332
Diogenes, der neue, oder Beurtheilung alltäglicher unbemerkter Weltbegebenheiten : 184
Diſcoveries, new, concerning the World and its Inhabitans. With Maps 367
A Diſſertation upon the controverted Paſſages in St. Peter and St. Inde, concerning the Angels that ſinned and who kept not their firſt Eſtate. By Sam. Henley 368
Dræbyes, F., Subſcriptions-Plan angaaende en Overſættelſe af Dr. Ad. Smidts Undersøgelſer om Naturen og National-Velſtand. See: Anmeldelſe.

Side

E.

Embſers, Prof. J. W., die Abgötterey unſeres philoſophiſchen Jahrhunderts. Erſter Abgott: ewiger Friede : : 330
Entick's, Joh., gegenwärtige Zuſtand des Brittiſchen Reichs. Erſter Band : : 302
Erziehungs-Schriften. See: Campe.
Erziehung und Schulweſen. See: Gedicke.
An Eſſay on the Application of Natural-Hiſtory to Poetry, by J. Aikin - - 313
—— —— on the Dramatic Character of Sir John Fallſtaff - - 282

F.

Fleiſcher, Ef., om et Lands Lykſalighed, i hvilket Agerdyrkning og Landvæſenet blomſtrer 1

G.

Gattarers', Joh. Chr., Abriß der Chronologie : 373
Gebhardis og Chriſtianis Danſke Rigers Hiſtorie. See: Hiſtorie.
Gedickes, Fr., Ariſtoteles und Baſedow, oder Fragmente über Erziehung uud Schulweſen bey den Alten und neuere : : 249
Geſchichte Karls von Burgheim und Emiliens von Roſenau. Zweiter Band : : 42
—— —— der Franciſca Hartenſtein in Briefen. Ein Roman : : : 123
Geuſs. See: *Theorie.*
Grammatik, portugiſiſche, nebſt einige Nachrichten von der portug. Litteratur : 219
Graji, Thomæ, carmina. See: *Pope.*
Gyldendals, Bekiendtgiørelſe om at lade trykke den 3die Deel af Juſticer. Schiønnings norſke Hiſto-

Side

ſtorie, ſom og et Udtog af Mosheims og Millers Sittenlehre. See: Bekiendtgiørelſe.

H.

Handlung der vornehmſten europäiſchen Staaten. See: Beſchreibung.
Harles, Theophili Chriſt., introductio in hiſtoriam lingvæ græcæ - - 34
Hartmann. Eine würtembergiſche Kloſtergeſchichte 152
Heilmanni, Joh. Dav., opuſcula. Vol. duo - 281
Heines, Chr. Gottl., Lobſchrift auf Winkelmann. See: Lobſchrift.
Henning, Aug., über die Vernunft : : 216
Herings, Dan. Heinr., Abhandlungen von den Schulen der Propheten, unter dem alt. Teſt.; von der Schule des Apoſt. Johannes, zu Epheſus, und von dem Canon des neue Teſt. : : : 31
Heß, Ignat Mathes, Gedanken über die Einrichtung des Schulweſens : : 413
Hierarkiet eller Pavemagten. See: Rothe.
Hiob. See: Michaelis.
Hiſtoire litteraire de Mſr. de Voltaire - 288
—— —— naturelle, civile & politique du Tonquin, par Mſr. l'Abbé Richard 284
Hiſtorie, Kongerigernes Danmarks og Norges, ſamt Hertugdømmenes Slesvigs og Holſteens, indtil vore Tider, ved Gebhardi og Chriſtiani. Om Hertugdømmene. Første Bind : : 305
—— —— Beſlutningen : : 326
—— —— Om Norge. Første Bind : 228 og 241
—— —— —— Ander Bind : 273
The Hiſtory of Cuſtoms, Aids, Subſidies, national Debts and Taxes of Engeland 253
Holland, der Reichthum von, See: Reichthum.
Homeri Ilias editionis Niemeyerianæ - 118

Side

Horaz om Digtekonſten til En. og L. Piſo. See: Sahl.

Horavlingen og dens Tilberedelſe; Forſøg til en Afhandling derom : : 17

J.

Jacobis, Joh. Fr. Abhandlungen über wichtige Gegenſtände der Religion : 43

Jagttagelſer over Arabien, til Oplysning over enkelte Steder og Begivenheder af den hellige Skrift : : 406

Idylles de Theocrite, traduites en proſe - 238

An Inqviry into the Opinions of the Learned Chriſtians both Antient & modern Concerning the Generation of Jeſus Chriſt 319

Inſcriptiones Muſæi Capitolini. See: *Alexandrinus.*

Joſenii, Guil., Poeſeos Aſiaticæ commentarii 320

Journal de l'agriculture, du commerce, des arts & des Finances - - 360

Jugendgeſchichte berühmter Männer : : 29

Den jødiſke Hiſtorie. See: **Baſtholm.**

K.

Kirkeregimentet. See: **Rothe.**

Kraglund, H. S., von dem kurze Dauer aller ſichtbaren Dinge : : 32

Krogs, Andr. Chr., ſamlede Efterretninger om Viborg : : : 289

—— —— Trende Prædikener over adſkillige Texter 403

L.

Lælius or an Eſſay on Friendſhip, by M. T. Cicero, with Remarks by Will. Melmoth 265

Landbibliothek, Hamburgiſche, zum Nutzen des ſchönen Geſchlechts : : 126

Seite

Langens, M. Caſp. Gottl., Verſuch einer Harmonie der heiligen und Profan-Schribenten in den Geſchichten der Welt, von den Zeiten der Richter, bis auf den Untergang des Königreichs Iſrael = = 260

Lebensbeſchreibung der römiſchen Dichter. See: Cruſius.

Lebenslaufe nach aufſteigenden Linie, nebſt Beylagen A, B, C. = = = 10

Leiſtus, Chr., Beſchreibung des Brittiſchen America = = 54

—— —— Fortſættelſe af Recenſionen over ſamme Beſchreibung = = 70, 86 og 109

Leo, Kayſers, des Philoſophen Strategie und Tactik = = = 380

Lettres on the Prevalence of Chriſtianity, by Eaſt Aptorp - - 383

A Lettre to Ad. Smith on the Life, Death and Philoſophy of his Friend Dav. Hume 107

Lieder der Liebe, die älteſten und ſchönſten aus Morgenlande, nebſt Minneliedern = 133

The Life of Dav. Hume - - 101

Lobſchrift auf Winkelmann, von Ch. G. Heyne 165

La Luſiade de luis de camoens. Poeme heroique 272

Lykſalighed, et Lands. See: Fleiſcher.

M.

Mangelsdorfs, M. K. E., Verſuch einer Darſtellung deſſen, was zeit Jahrtauſenden in Betreff des Erziehungsweſen gefagt und gethan worden iſt. ꝛc. = = 268

Martins, B., Philoſophia brittannica, oder Lehrbegrif der Newtonſchen Weltweisheit ꝛc. 223

Matthiä, W. Chr., Beſchreibung der Kirchenverfaſſung zu Schleswig und Holſtein 257

Meyers, J. H. C., Briefe über Rusland = 235

Michaelis, Joh. Dav., Anzeige der in der zwoten Ausgabe des vierten Theils vom Moſai-

Seite

ſchen Recht vorkommenden Abänderungen und Zuſätze : : 336

—— —— Vorrede, Zuſätze und Veränderungen der zweyten Ausgabe des Buchs Hiob : 335

Mineur, l'art du, par Geuſs. See: *Theorie.*

Moheau, Mr., Rechercher & Conſiderations ſur la population de la france - - 407

Monument élevé à la gloire de Pierre le Grand par Mſr. le Comte Marin Carbury de Cephalonie . - 336

Mores, Miß Hanna, Verſuche mancherley Inhalts für junge Frauenzimmer : : 379

Moſches, D. Gabr. Chr. Benj., Erklärung der Sonn- und Feſttags-Epiſteln : : 246

—— —— Anmerkungen darzu. Erſter und zweyter Abſchnit : : ibid.

Moſers erſte Grundlehren des jetzigen Europ. Völkerrechts : : : 414

Munthe, Jacob Lund, ſer Prækener : 401

N.

Natalis Alexandri hiſtoria eccleſ. See: *Alexandri.*

Naturgeſchichte für Kinder. See: Raff.

O.

Obſervations of Mſr. Humes Hiſtory of England, by Joſeph Towers . - 108

Oeuvres de Demoſthene & d'Eſchine, traduites en François, avec des remarques &c. accompagnées d'un diſcours preliminaire ſur l'eloquence & autres Objects intereſſants &c. par Mſr. l'Abbé Auger 132

Opdragelſe, Børns naturlige. See: Ballerup.

Side

P.

Palæſtinæ fertilitas - - 208
Pavemagten. See: Rothe.
Penzels Tydſke Overſættelſe af Strabo. See: Beſkiendtgiørelſe.
Philoſophie, praktiſk. See: Smith.
Philoſophia brittannica. See: Martin.
A Poem of America. See: *Deſolation.*
Pope, Alex., Poema de homine. Jacobi Thomſen & Thome Graji ſelecta carmina, latine verſa à Joh. Coſta - - 303
Portugiſiſche Grammatik. See: Grammatik.
Potters, Joh., griechiſche Archäologie. Dritter Th. von Joh. Jac. Rambach, mit Kupfern 237
Den Preuſſiſke Konges Privat-Levnet og Armeers Forfatning 1778 : : 209
Provincial-Lexicon over Danmark ved Hans Holk 160

R.

Raffs, G. Chr., Naturgeſchichte für Kinder, mit Kupfern : : : 176
Rambachs, Joh. Jac., Abhandlungen über griechiſche Alterthümer. See: Potter.
Reichthum von Holland, oder Unterſuchungen über den Urſprung des Handels und Macht der Holländer ꝛc. : : 234
Reiſen durch Frankereich und Cathalonien. See: Thichneſſe.
—— —— durch Spanien und Portugal, von Major Wilh. Dalrympe : : 317
Reſkripter, Kong Chriſtian den Femtes, for Norge ꝛc. See: Rothe.
Reyerſen, Andreas, Beſkrivelſe over St. Bendts Kirke i Ringſted, med dens gamle og nye Mærkværdigheder ꝛc. : : 386
Richters, G. H., geographiſche Unterſuchung: ob das Meer, durch welches die Iſraeliten

ge-

Side

gegangen, der arabiſchen Meerbuſen geweſen ſey. Med Landkort : 207
Roman, original, in Briefen. See: Geſchichte.
Rosſigs, C. G., Verſuche über die ökonomiſche Policey : : 301
Rothes, Tych., Underſøgelſe: om ikke Veresminder, ſom offentligen og uden Betingelſe oprettetedes for Voltaire, vare til Haan for vor Levetid og dens Philoſopher : 81
— — om Hierarkiet eller Pavemagten, fra de apoſtoliſke Tider indtil Reformationen 369
— — Caſp. Pet., Samling af Chriſt. 5ti ſkrevne Befalinger ꝛc. for Norge, Island og Færserne, ſamt de Indiſke Beſiddelſer 180

S.

Sahls, M. Lor., Overſættelſe af Horazes Digtekonſt og Ciceros Brutus : : 65
— — Paraphraſis in 1 ad Corinth. Epiſtolam cum obſervationibus - - 83
Des Grafen von Schaftesbury philoſophiſche Werke 374
Schlegel, Joh. Henr., oratio in memoriam Petri Holmii, primarii olim in academia, qvæ Hafniæ eſt, Theologiæ Profeſſoris 97
von Schönfeld, J. G., Lehrbuch der Landwirtſchaft 269
Schröcks, Joh. Matth., allgemeine Biographie. Femte Deel : : 293
Schwartzii, Chr. Gottl., Diſſertat. ſelectæ antiqvitatum & juris romani edidit cum fig. Th. Chriſt. Harles - - 131
Seidelins, Jens, Overſættelſe af Ciceros Afhandling: Scipios Drøm kaldet : : 353
Seyboldi, Dav. Chr., anthologia hiſtorica græcolatina ſive excerpta ex hiſtoriæ græcæ & romanæ ſcriptoribus - - 362
Seydlitz, Chriſtiani Gotthold, Epiſtola ad Commilitiones de ſpuria ſentiendi licentia in religione &c. - - 388

Side

Sittenlehre für Kinder, nach Gellerts Grundſätzen der Moral : : : 156

Skrivemaade, regelmæssig Underviisning dertil, af M. Borup : : 100

Smidts, D. Ad., Underſøgelſer om Naturen og Aarſagen til National-Velſtand. See: Anmeldelſe.

Smiths, Laur., Anmeldelſe om Udgave af den praktiſke Philoſophie : : 270

—— —— Sielelærens første Grunde : 321

The Speeches of John Wilkes, one of the Knights of the Shire for the County of Midleſex 319

Strategie und Tactik. See: Leo.

The Sublime and Beautifull of Scripture, being Eſſays on ſelect Paſſages of ſacred Compoſitions, by Courtney Melmoth 284

Subſcription paa Juſticeraad Schiønnings Norſke Riges Hiſtorie; ſamt et danſk Udtog af Mosheims og Millers Sittenlehre. See: Bekiendtgiørelſe.

Supplement to the Life of D. Hume - - 107

Syngeſtykket: den dydige Tapperhed, eller det ſamnitiſke Ægteſkab : : 49

Syſtem der Staatenlehre. See: Beytrage zur Staatskunſt.

T.

Tableaux topographiques, pittoresques, phyſiques, hiſtoriques, moreaux, politiques, litteraires de la Suiſſe & de l'Italie - - 364

Tactik. See: Leo.

Tapperhed, den dydige. See: Syngeſtykke.

Teufeleien des echtzehnten Jahrhunderts : 16

Thorie de l'art du Mineur, par M. G. Geuſs 163

Thickneſſes, Phil., Reiſen durch Frankreich und einen Theil von Cathalonien : : 315

Seite

Thickneſſes, Anna, Sketches of the Lives and Writings of the Ladies of France - 317
Thomſenii & Graji carmina. See: *Pope.*
Turretini, Joh. Adolph., diſſertat. de veritate & divinitate religionis chriſtianæ - 334
Typographiæ auguſtanæ annales edidit G. W. Zapf - - - 168
Tønsberg, O. See: Betænkninger.

U.

Ueber das Königliche Däniſche Indigenatrecht und einige andere Gegenſtände : : 391
Ueber den geſetzlichen Zuſtand der Negerſclaven in Weſtindien : : 415

V.

Wakefield, Gilberti, poemata, latine partim ſcripta partim reddita cum obſervat. qvibusdam criticis in Horatium - - 351
Verſuche mancherley Inhalts für junge Frauenzimmer. See: More.
Winkelmann. See: Lobſchrift.
Voltaire; Underſøgelſe, om det ikke var til Haan, at oprette ham Æreminder uden Bettingelſe. See: Rothe.
Voyage pittoresque de la Græce - - 365
—— —— de l'Italie - - 364

X.

Xenophon von der Oeconomie, mit Anmerkungen überſetzt von Fr. W. Jonath. : 160
—— —— ſämtliche Schriften. Erſter Theil von Borhek : : : 251
—— —— hiſtoria græca editionis S. F. N. Mori 299
—— —— opuſcula politica, eqveſtria & venatica cum Arriani libello de venatione, cura Joh. Car. Zeunii - - 357

Seite

Y.

Youngs, Will., Geiſt der Athen; eine Unterſuchung der Geſchichte dieſes Freyſtaats . . 21

Z.

Zimmermann, E. A. W., geographiſche Geſchichte des Menſchen und der vierfüßigen Thiere 410
Zuſtand, der gegenwärtige, des Brittiſchen Reiches. See: Entick.

No. I.

Kiøbenhavnſke Nye Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Fredagen den 1ſte Januar. 1779.

Om et Lands Lykſalighed, i hvilket Agerdyrkning og Landvæſenet blomſtrer. — Til Hans Kongelige Høihed Arve-Prints Friderich, paa Høiſtſammes Fødſels-Feſt den 11te Octobr. 1778., allerunderdanigſt af Eſaias Fleiſcher. Kiøbenhavn, trykt hos M. Hallager. 91 S. ſtor 8vo. Koſter 24 Sk.

Ikke nyligen have vi taget et Skrift i Hænderne med ſtørre Begierlighed. Dagen, ſom er enhver redelig Underſaat hellig, og en i Agerdyrkningen og Landvæſenet kyndig og øvet Forfatter lovede os ligeſaa nyttige ſom ſikre og paalidelige Efterretninger om de Fuldkommenheder vort Agerbrug og Landvæſen havde opnaaet, og de Mangler og Ufuldkommenheder, Tiderne og Omſtændighederne ei have tilladt at høve. Vort patriotiſke Landhuusholdings-Selſkab, ſagde vi os ſelv, dets værdige Brødre i Norge, en Suhm, en Lütken, en Baden o. a. fl. have banet Veien for andre i dette Fag. Hvor vidt Hr. Juſtice Raaden har opfyldt de Fordringer, Sagens Vigtighed, hans Forgængeres Flid og hans egne bekiendte Indſigter paalagde ham, vil vi ſtræbe at ſætte Læſerne i Stand til at bedømme. — Fra S. 3 6 indeholdes en Lovtale til Hans Kongelige Høihed Arve-Printſen, forfatter i et ſlet Sprog og Printſens Berømmelſe anført i almindelige Udtryk, uden Detail og Beſtemthed, hvortil vor Friderichs mange, vor og Eftерſlægtens Taknemmelighed opfor-

drende, Handlinger kunde give et rigt og fortrefſeligt Stof. —— Afhandlingens første Deel ſkal lære: Et Lands Lyksalighed, i hvilket Agerdyrkning og Landvæſenet blomſtrer. Og den anden: Hvad der endnu hindrer ſammes muelige Fuldkommenhed hos os. Fra S. 6-18 viſer Hr. Forfatteren meget vel og læſeværdigen de Gamles og Nyeres Høiagtelſe og Beſtræbelſer for de oekonomiſke Videnſkaber og deres Udøvelſe; men man finder og her det man ikke ventede, nemlig Aarſagerne til Agerdyrkningens og Landvæſenets Forfald, ſom uſtridigen hører til den anden Deel. Dog da vi finde dem her, anføres de paa dette Sted: 1) De mange og ſtore Kiøbſtæders Anlæg, 2) den hvervede Krigsmagts Oprettelſe, og 3) de Lærdes pedantiſke Stolthed. At ingen af diſſe Grunde ere de ſande, lod ſig let, naar Rummet tillod det, beviſe. Rigtigere, i Henſigt til Danmark, ere uden Tvil diſſe: Munkenes Tilvendelſe af Bondens Jord, Herregaardenes Oprettelſe og i ſær Livegenſkabet. —— Herpaa opregnes Statens tærende Lemmer, nemlig alle de, ſom udfordres til dens Beſtyrelſe og Forſvar; Næringsſtænderne derimod ere: Handelen, Manufakturerne og Landvæſenet. At vi ei fandt et Ord om Fiſkerierne, der dog ere en vigtig Næringsgreen for Tvillingriget, forekom os meget underligt. Om Bergværker ſiges noget S. 24; men deres Vigtighed for os nedſættes alt for meget. Det der ſiges om Handel, Manufakturer og Fabriker ere grundige, vel giennemtænkte og afhandlede Sandheder. Men da vi ikke, uden at ſvække Beviſerne, kunde levere et Udtog, nødes vi at indſkrænke os til diſſe tvende Steder: S. 23 hvor Hr. Juſtice-Raaden viſer Handelens Uſikkerhed med diſſe Ord: „Jeg er „ vis paa, ſaa mægtig ſom Hollændernes Handling tilforn „ har været, vilde de tilſtaae Sandheden, vi ſkulde ſee, hvor „ betydelig den er formindſket paa mindre end et Halvhun„ drede Aar, og om deres betydelige Eiendomme i de andre „ Verdens Deele ikke vare, hvor ganſke liden den muelig „ vilde blive; thi hvo er ſaa ubevandret i Hiſtorien, at han „ ikke finder en næſten almindelig Tilbøielighed hos ethvert „ Folk at kunne leve uafhængende af andre, og ſelv for„ ſkaffe ſig det Nødvendige?" Det andet Sted S. 25, handler om Manufakturer. Hr. Forf. lader Don Uſtarits, en indfød Spanier, tale: „Spanien, ſiger han, bringer

„ aar-

„ aarlig 15 til 20 Millioner Piaſtres fra Amerika i Guld „ og Sølv, men det kiøber allene til Klæder og Pragt af „ Fremmede aarlig for 15 og flere Millioner Piaſtres igien, „ og altſaa, da det kunde være det rigeſte Land i Verden, „ bliver det det fattigſte paa Penge og Menneſker.“ Og S. 26 anføres af ſamme Forfatter: „Det kunde ikke holde „ Priis med udenlandſke Fabriker, thi det maatte forſkrive „ fremmede Folk, og betale dem dyrt, da alle Levnetsmidler „ vare dyre, og derfor ſolgte det intet, ſaa det omſider var „ nødt til at holde op, ſælge ſin Uld til Fremmede, og af „ dem igien kiøbe ſine Klæder langt lettere, end det ſelv kun„ de giøre dem.“ —— Fra S. 34-40 beſkrives et Stæds Landvæſen, ſom opvakte vor hele Opmerkſomhed, (Læſerne maa efterſee det ſelv); Naturligviis troede vi her at finde Jægerspriis; men til vor Forundring erfarede vi, at det paa ingen Maade paſſer til dets Forfatning. Ved nøiere Overveielſe ſaae vi, at Hr. Juſtice-Raaden lader Hans Kongelige Høihed beſee et opdigtet Land, og blant andet en Hauge, hvor Bønderne i hele Byen lod deres Bier bevogte af en fælles Vogter. Her troede vi, at burde have fundet noget om Bie-Anlægget ved Jægerspriis. Vel vide vi af ſikre Efterretninger, at det ei har haft den ønſkte Fremgang, men Aarſagerne dertil vilde dog altid have været lærerige og forebygget ufordeelagtige Domme. Strax derpaa viſes Printſen ved Stranden opſtillede Fiſkergarn, ſom Fiſkerne havde ophængt at tørre; men det er ei Fiſkere men Bønder, ſom bruge dem. „Hiin Bonde, ſiger Hr. Forfatteren, De ſeer der „ ſaa glad, naadigſte Herre! har fanget et ſtort Marſviin; „ De andre have fanget Sild, Flyndre og mange andre „ Slags Fiſk.“ Den, der overveier det meget der udfordres til Fiſkeriet, Redſkaber, Arbeider og Tid, indſeer, at det ei er ønſkeligt, men ſkadeligt for Agerdyrkningen, naar Bonden anvender ſin Tid paa Fiſkerie, ſom hin fordrer ganſke. At Hr. Forfatteren taler ſaaledes her, maa man ſaa meget mere undre ſig over, da han ſelv S. 74 ſiger, „at „ den Bonde er lykkeligſt, ſom bliver allene ved ſin Jords „ og Kreaturers Dyrkning.“ —— S. 40 handler om det, der bør ſaaes paa Kiøbſtæd-Marker, nemlig nogle faa Agre med Klever og Foder-Urter, men i øvrigt ſeer man Rapſæd, Krap, Vaid, og ſtore Stykker plantede med Tobak. Ved

det herved forefaldende Arbeide kan Børn og gamle ſkrøbelige Folk fortiene hver Time 1 Skilling. Og nu ſluttes fra et Mueligheders Land til et Lands Lykſalighed, hvor Agerdyrkningen og Landvæſenet florerer. Fra S. 40-46 opregnes de af en blomſtrende Agerdyrkning flydende Fordeele; kun Skade, at man hos en Danſk Mand finder lidet og næſten inter om Danmark. — Slutningen af denne Deel er beſynderlig: „Af det lidet, ſiger Hr. Forfatteren, ſom jeg har viſt, „troer jeg dog, kan ſees, at Landvæſenet og Agerdyrkningen hos os, ſkiønt meget forbedret, dog endnu ikke har „opnaaet al den Fuldkommenhed, ſom kræves til et Lands blomſtrende og varige Lykſalighed." Af Hr. Juſticeraadens Afh. have vi hidtil hverken ſeet Forbedringerne eller Manglerne i Danmarks eller Norges Agerdyrkning og Landvæſen, og altſaa ei heller Grunden til denne Slutning; det ſynes og ſom Hr. Forfatteren har følt det, og derfor lagt til: „Nei! „naadigſte Herre! vore Skoves ſlette Tilſtand, de mange „endnu øde og udyrket liggende Pladſer og Overdreve, de „faa Fold, vi indhøſte efter vor Udſæd, den Agerkaal, de „Morgenfruer, det blaa Korn, den Heire, den Klinte, o. „ſ. v., ſom ſkiule vore Agre om Sommeren, de ſure og „med ſtærre Græs begroede Enge, de nøgne og tildeels oprodede Felleder ved de fleſte af vore Bønderbyer, de uſle, „forſultede og med adſkillige Slags Svagheder og Tilfælde „idelig plagede Kreature, de Nelder, de Skarntyder og d. t „Vildnes af vilde Blomme- og Hylde-Træer, ſom vanzire „vore Bønderhauger, alt dette og mere endnu vidner imod „os; lad os tilſtaae Sandheden! thi det er dog det første „Skridt til Forbedring at kiende ſine Mangler." Vi komme nu til den anden Deel om Hindringerne i Agerdyrkningens og Landvæſenets Fuldkommenheder hos os. Denne Deel er det uden Tvivl, der har foranlediget det, der ſiges S. 5: „Jeg har meer end engang ſelv fordømt dette Papiir „til Ilden; thi en ſlet Talsmand har ofte fordervet den beſte Sag." — Hovedaarſagen paaſtaaer Hr. Forfatteren er Uvidenhed i Landvæſenet, og dog ſeer man S. 76: „at „hans egen og værdige Medhielpers Beſtræbelſer ikke har „ſtrakt ſig videre, end til paa Hovmarkerne at frembringe „noget mere Korn og Høe end ſædvanlig. Hos Bonden „(ſom dog er Hovedſagen) har det ei virket megen Efterfølgelſe." Med ſtørſte Vished kan og bør man paaſtaae,

at

at Bonden paa Jægerspriis ikke har manglet Underviisning; men hvorfor har han ikke benyttet sig deraf ligesaa vel som Bonden i Norge, om hvilken Hr. Forfatteren selv S. 77 fortæller, at han har ladet sig undervise af Provster, Præster, Sorenskrivere og Fogder, og benyttet sig af deres Underviisninger til sin Agerdyrknings Forbedring? Man tilstaae Sandheden, derved vil man finde den rette Hovedaarsag til Agerdyrkningens og Landvæsenets Forfald i Danmark: Bonden er bunden til sin Fødestavn, i mange Ting underkastet vilkaarlig Behandling, har ikke Sikkerhed for, at hans Børn kan nyde Frugten af hans Flid og Forbedringer, og hans Hoverie er endnu for ubeskemt, vel ikke saa vilkaarligt, som før Christian den 7des Tid, men dog i Følge Forordn. af 12te August. 1773. meer vilkaarligt end det var efter Forordningen af 20de Febr. 1771., og desuden ligger han endnu paa de fleste Steder i Fællesskab med sine Naboer; eller med faa Ord: Bonden har ingen Frihed. Lad ham først faae den, og han skal hastig lære at bearbeide sin Jord bedre. Med Begierlighed skal han tage mod Underviisning, prøve den og udøve det Nyttige. Uden Frihed er, som Poeten siger, Livet en Død:

O bona libertas, pretio pretioſior omni!
O ſummum primumqve decus, qva prorſus ademta,
Nil gratum, nil dulce viris, & vivere mors eſt.

Den, der sammenligner det Bernstorffske Godses forrige og nærværende Forfatning, og tillige kiender Selveier-Bøndernes Tilstand i Koldinghuus Amt, vil finde, at vi har Sandheden paa vor Side. Et maa vi endnu herved erindre: Hr. Hofmann, som nu er Amtmand over dette Amt, har ventelig befundet Rigtigheden af sin Paastand i det Danske Atlas: at Selveier-Bønder ere ikke nyttige. —— Det Hr. Forfatteren skriver om vor Uvidenhed i Landvæsenet kan tildeels være sandt, men det bliver altid kun en Biaarsag. De fleste Herregaardes vel dyrkede Hovmarker bevise vor Sats. —— Underligt er det, at Hr. Forfatteren ingensteds taler om vore Forpagtere, hvoraf vi dog kiende mange indsigtsfulde og kyndige Landmænd, som have giort Landet Nytte. Midlerne Hr. Forf. foreslaaer, for at afhielpe vor Vankundighed, forekom os meget fremmede. Det er en Columella, en Cato, en Virgil, en Plinius, der i sær anprises og opløftes over de Nyere; men hos dem overſaae Hr. Forf. at Columella tilskriver Agerdyrknin-

gens Forfald, at den blev overladt til Slavers Behandling.— Skæfferiet paa Jægerspriis S. 70, ſom blev anlagt for 3 Aar ſiden af 2 Spanſke Vædere og almindelige Siellandſke Faar, bør anpriſes til Efterfølgelſe. Det har allerede leveret ſaa fiin en Uld, at Hans Kongelige Høihed Arve-Printſen har baaret en Klædning, ſom var fabrikeret deraf uden Blanding. Men at det græſſes paa en til alle andre Ting ufrugtbar Mark, er imod Hr. Forfatterens egen Theorie. —— Hr. Forfatteren beklager med Rette, at der gives ſaa mange Betlere paa Landet, og foreſlaaer til Betleriets Hemmelſe, at ethvert Gods ſkulde ernære ſine. Han viſer og Nytten af et Landpolitie, der iſær ſkulde paaſee, hvorledes Jorden dyrkes.—— De oekonomiſke Videnſkabers Forſømmelſe paa Akademiet beklages billigen; men at de ſkulde læres i de latinſke Skoler er imod Forordningen. —— At Bonden kunde lære Agerdyrkningen theoretiſk foreſlaaer Hr. Juſtice-Raaden, at Børnene i Skolerne ſkulde læſe en Agerdyrknings-Catechismus, naar vi engang faae een. Præſterne, ſom man i denne Tid ſynes at ville giøre til alting, glemmes ei heller ved denne Leilighed. —— Præmier ſkulde udſættes ei allene for Bonden, men og for andre Landmænd, beſtaaende ſaa vel i Æresttitler ſom Medailler. Vi have allerede ved den første Deel beklaget, at Hr. Forfatteren ei ſaa ofte, ſom han kunde, har betient ſig af Exempler, tagne af Tvillingrigets Forfatning og dette gielder ogſaa om denne Deel. Vi tage ei Feil, naar vi paaſtaae, at Skriftet derved vilde have blevet intereſſantere og tillige nyttigere. „Jeg ſlutter, ſiger Forfatteren, min „ufuldkomne Lovtale over denne vigtige Sag," og vi ſlutte med den Tilſtaaelſe, at Lovtale er en meget upaſſende Benævnelſe for denne Afhandling.

Halle.

Lebensbeſchreibung der römiſchen Dichter, von Ludewig Cruſius, aus dem Engliſchen mit Anmerkungen von Chriſtian Henrich Schmid, Profeſſor zu Gieſen. Zweiter Band. 1778. 440 S. i 8vo. Koſter 5 Mk.

Da Cruſius,s Skrift ſelv har længe været i Publikums Hænder, behøver Recenſenten ikke at opholde ſig ved ſamme. Kun med Prof. Schmids Arbeide har han altſaa at giøre ſine Læſere bekiendt. Men deri kan vi dog ikke, da Origi-

nalen ei er ved Haanden, fuldt opfylde vor Pligt. Saa meget Recenſenten har merket, ſynes Overſættelſen af det Engelſke at kunde ſvare til ſin Henſigt; men de anførte og overſatte Steder af de latinſke Digtere ere af ingen Værdie, og ſvare ikke til Diemeedet, Cruſius har anført dem i. Dette var at den ulærde Læſer kunde ſættes i Stand til ſelv at dømme om Digterne, og den Lærde ſee hvor vidt Overſætteren havde naaet Originalens Skiønheder; og Schmid ved ſin Stiltienhed har giort Cruſius's Henſigt til ſin; for man kan dog ikke troe, at han har overſat dem blot fordi Cruſius har giort det, uden at ſøge at opnaae det ſamme derved ſom denne. —— For at viſe Læſerne hvorledes Schmid har overſat diſſe Stykker, vil vi forelægge dem følgende to Steder. Det første findes S. 177 og er af Ovids Forvandlingers 1ſte Bog, 163 og følgende Vers: „Als der ſaturniſche Vater dies in „der höchſten Burg ſah, ſeufzte er, erinnerte ſich der „neuerlich geſchehenen, aber noch nicht bekannten, ſchänd„lichen Mahle des Lykaoniſchen Tiſches, und faßte einen „groſſen, des Jupiters würdigen Zorn. Er rufte eine Ver„ſammlung zuſammen; die Berufenen ſäumten nicht, her„beizueilen. Es iſt ein erhabner Weg, bei heiterm Him„mel ſichtbar, ſie heißt die Milchſtraſſe, durch die Weiſſe „merkwürdig. Hier geht der Weg, den die Götter zur „Behauſung und königlichen Wohnung des groſſen Donner„ers gehn, zur Rechten und Linken ſind die Säle voller gröſſern „Götter mit offenen Thüren. Der groſſe Haufen wohnt „an verſchiednen Orten, von vorne haben die mächtigen „und berühmten Himmelsbürger ihre Wohnung aufgeſchla„gen. Dies iſt der Ort, den, wenn man meinen Wor„ten die Kühnheit verzeiht, ich mich nicht ſcheuen würde „die Pallaſt des groſſen Himmels zu nennen. Als ſich die „Götter nun in dem Marmorſaale niedergelaſſen, nahm er „ſelbſt einen höhern Sitz ein, ſtützte ſich auf den elfenbei„nernen Scepter, ſchüttelte drey und vier mal das ſchreck„liche Haupthaar, womit er Erde, Meer und Geſtirne „bewegte. Hierauf öffnete er den zürnenden Mund folgen„dermaſſen.“ —— „In der höchſten Burg“ —— er tvetydigt; Ovid ſiger: ſumma vidit arce, det er: ſaae fra ſin høie Boelig. —— „Merkwürdig“ —— ganſke uforſtandigt overſat efter Ovids: notabilis; Kiendelig udtrykker det nok rigtigere. —— „Götter mit offenen Thüren,“ ere vel ube-

kiendte for vore Læſere. Schmid giver os ikke nogen videre Kundſkab om denne ſin nye Opdagelſe i Mythologien. —— „ Den wen man meinen" —— „ ich mich nicht." Fidel, Didel, trut, prut. —— „ Womit ꝛc." er latterlig overſat efter Ovids: Terrificam capitis concuſſit terqve qvaterqve Cæſariem; cum qva terram, mare, ſidera movit. En ulærd Læſere kunde falde paa, at Ovid har foreſtillet Jupiter ſom en Siellandſk Bonde, der ſætter ſine lade Bæſter i Bevægelſe ved at ſvinge dem Pidſken over Hovedet. Men Ovid meener, at Jupiter, ved at ryſte Hovedet, ſatte ſit Haar og tillige med det hele Skabningen i Bevægelſe. Man ſeer ſtrax, at Poeten vilde udtrykke Jupiters Majeſtæt i dens Magt; ved ſamme Umage han ryſtede ſit Hovedhaar, med ſamme bevægede han og alle Ting. —— Det andet Stykke, ſom vi vil forelægge vore Læſere findes S. 180, og er overſat af Klaudians Digt om Proſerpina's Bortførelſe af Pluto, 2 Bogs 326 og følgende Vers. Poeten beſkriver deri den almindelige Glæde der var i Infernum over Pluto's Formæling med Proſerpina. —— „ Die bleiche Schaar freuet ſich, und „ die begrabnen Völker frohlocken, die Schatten überlaſſen „ ſich Freudenmählern; bekränzt feiern die Manen einen an„ genehmen Schmauß; ungewöhnlicher Geſang unterbricht „ das finſtre Stillſchweigen. Das Aechzen des Erebus wird „ geſtillt, die Dunkelheit weicht freiwillig, und geſtattet, „ daß die ewige Nacht ein wenig dünner wird; Minos „ kann ſeine Looſe gewiſſer werfen. Keine Schläge „ tönen, und der ruchloſe Tartarus erſchallt von keinem „ Jammer über die bis hieher verſchobne Strafen. Kein „ herablaufendes Rad qvält den arbeitenden Jrion, das nei„ diſche Waſſer wird den Lippen des Tantalus nicht entzogen, „ und Tityos dehnt endlich die groſſe Glieder aus. Er be„ deckte neun Morgen des ſchwarzen Feldes, ſo groß war „ er; der träge Mager der ſchwarzen Seite, der Geyer ward „ wider ſeinen Willen von der ermüdeten Bruſt geriſſen, „ und beklagte, daß die herausgeriſſnen Eingeweide jetzo nicht „ für ihn wüchſen. Die Eumeniden vergaſſen der Laſter„ haften und der furchtbaren Wuth, fülten den Becher, und „ tranken Wein mit wildem Haar; ihre Drohungen ver„ ſchwinden, ſie ſingen ſanfte Lieder, und dehnen ihre Ge„ fährten die Schlangen über die vollen Becher aus. Da

„ komt

„ komt auch ihr, ihr Vögel unbeſchädigt über den ruhigen „ Strom des peſtilentialiſchen Avernus, und der Amſanctus „ hielt ſein Brüllen zurück; der Strom ſtand und der Stru„ del ſchwieg. Man ſagt, daß damals die Quellen des Ache„ ron ſich ganz verwandelt hätten und von Milch angeſchwol„ len wären; der grünliche Cocytus habe von ſüſſen Weine „ geſtrömt. Jetzo riß Lacheſis den Faden nicht und keine „ ungeſtüme Klage unterbrach die heiligen Chöre. Kein „ Tod ſchweifte auf der Erde herum, und keine Mutter be„ trauerten einen Scheiterhaufen. Kein Schiffer ſtarb auf „ dem Wellen, kein Soldat vom Speer. Die Städte blie„ ben von Leichen frey; der alte Fuhrmann verſteckte die „ haarigte Stirne in das Schilf und trieb den leeren „ Kahn mit Geſang fort.“ — „ Die Dunkelheit — wird.“ Klaudian: ſe ſponte relaxat Sqvalor, & æternam patitur rareſcere noctem. Sqvalor er meget meer end Dunkelheit; det kan her betyde hvad vi kalde et tykt Mørke; ſkiønt det rigtigere forſtaaes om den Uhumſkhed i Erebus, ſom foraarſagede dette tykke og hæslige Mørke. — „ Ein wenig dün„ ner,“ nemlig, tre Qvarteer og en Sextendeel efter Danſk Maal. — „ Minos — werfen,“ ganſke urigtigt og upaſſende til den Omſtændighed Klaudian beſkriver; denne ſiger: urna nec incertas verſat Minoïa ſortes. Meeningen er at Minos afgiør nu ikke Sielenes Skiebne i de tvivlraadige Tilfælde. De Tilfælde nemlig, hvori Æakus og Rhadamantus, ſom en Fabel ſiger, ikke kunde afgiøre noget viſt. — „ Tartarus — ſtrafen,“ er ganſke non ſenſe; ſkulde Tartarus da tilforn have jamret ſig over at dens Straffe vare opſatte? Klaudian ſiger: nullo trementia luctu Impia dilatis reſpirant Tartara pœnis ɔ: det ſyndige Tartarus, der nu ikke ſkiælver i nogen Jammer, føler Lettelſe ved Straffenes Opſættelſe. — „ Titvos — aus,“ Klaudian: erigit ɔ: han opreiſte ſig. — „ Er bedeckte,“ Klaudian: detexit novem jugera campi: de kom tilſyne; thi ſaa ſtor en Plads optog hans udſtrakte Legeme. — „ Amſanctus — Brüllen,“ Klaudian ſiger: flatum repreſſit ɔ: holdt ſine (giftige) Uddunſtninger tilbage. — Verſteckte — Schilf.“ Klaudian: Impexamqve ſenex velavit arundine frontem Portitor, & vacuos egit cum carmine remos. Han omgav ſin Tinding med Siv; Charon havde intet nærmere at tage til. —

„ Und trieb fort.“ Beſynderligt! roede af Sted med ſit Fahrtøi, og lod Hovedet tilbage i Sivene paa Flodens Bredde. Vore Læſere ſee heraf hvorvidt Overſætteren har naaet Skiønhederne hos de Romerſke Digtere. —— Om de tilføiede Anmærkninger bør vi og give dem nogen Underretning. I Almindelighed er denne Deel af Schmids Arbeide ikke af ſynderlig Fortieneſte. Oftest har han intet anmerket, hvor det kunde behøves; undertiden ſiger det anmerkede ſlet intet, eller er uriigtigt; en ſtor Deel er taget af Duſchs mor. Briefe, Leſſings Schriften o. a. —— S. 6. Cruſius ſiger, at Poeterne ſielden vælge anden Leder end deres eget Genie, hvilket foraarſager, at ſaa mange begaae Feil i Opfindelſen og Anordningen. Herved giør Schmid den Anmerkning: „ Und „ wenn es Fehler des Genies ſind, ſo ſind ſie mehr werth, „ als die kalte Korrechtheit.“ Det løber vel ud paa et tænker Recenſenten. Dog veed han ei nøie hvad det ſkal være: at feile med Genie. Han troer det er et Mode Udtryk, ſom bruges, hvor man ikke kan ſige noget fornuftigt. —— S. 7, At Jaſons Tog havde Handelen til Hensigt, er ikke rimeligt; det lærer Hiſtorien. —— S. 44 anmerkes, at ingen ved de gamle Digteres Læsning betragter deres Guder anderledes, end ſom de vare Mennesker af en høiere Art. Men ved denne Mening vil man viſt komme til kort med hine gamle Poeter, ſom da ſaa grovelig have forſeet ſig mod alle Sandſynlighedens Regler. —— Vi merke, at vi have opholdt os for længe, og derfor vil tage Afſkeed med Hr. Schmid.

M-ab.

Berlin.

Lebenslaufe nach aufſteigenden Linie, nebſt Beylagen A, B, C. Meines Lebenslaufs erſter Theil, bey Chriſtian Friderich Voſs. 1778. 526 S. 8.

Atter en Efterligning af Triſtram Schandy! Til at efterligne ham har mangen een troet og troer det desværre endnu, at der hører intet andet til, end at henſmøre paa Papiret uden Orden og Sammenhæng alt, hvad der falder een ind. Det lunefulde, ſom charakteriſerer Sterne, maae komme om det vil. Besynderligt er det, men bevisſt af alle Tiders Erfaring, at den blotte Idee af Efterligning indkniber Siæle-Evnerne ſaaledes, at der med ſamme ſielden fremøringes i

det

det allerhøieſte undtagen noget maadeligt, og ofteſt ganſke utaaleligt Tøi. Dog hvad Under, naar man eftertænker Tingen ret. Skulde Siælene ikke i alt være ligeſaa charakteriſtiſke ſom Legemerne? Skulde jeg paa hundrede Skrits Fraſtand kunde kiende en Mand fra alle andre paa hans Gang, kiende ham, blot ved at høre hans Gang uden for min Dør? Kiende ham blot af et Ord, jeg uden at ſee ham, hører ham tale? Og det ene Menneſke ſkulde ikke være forſkiællig fra det andet i Maaden at tænke, at vredes, at lee, at ſørge? Jo ſandelig ere de forſkiellige. Men ſtor Skarpſindighed hører dertil, at bemærke diſſe fine originale individuelle Charakterer, og ligeſaa ſtor Konſt til at udtrykke dem med Ord, og diſſe Egenſkaber fordre vi af den, ſom vil ligne Sterne. Ikke det dunkle, uordentlige Foredrag er Hoved-Charakteren i denne Skrivemaade, og dog er dette Klippen, paa hvilken ſnart alle Sternes Efterfølgere have ſtrandet. Overalt har Efterligning og vil af foranførte Grunde evig have noget tvunget og affecteert, der aldrig vil behage. Forſøger i Efterlignere at gaae bag efter en anden, og ſætte Eders Fødder nøiagtig i hans Fied! I ſkal føle, hvor beſværligt der falder Jer! I ſkal ſelv mærke, hvor affecteert, hvor unaturlig Eders Gang klæder Eder! Ja I ſkal neppe være i Stand til at beholde Ligevægten. Om denne Forfatter, vi her have for os, kunde vi ikke med Billighed ſige, at han aldeles har forfeilet ſit Diemeed. Der er ægte Lune, charakteriſtiſke Skildringer hiſt og her, ſom vi ſkal anføre Exempler paa. Men hvortil dette dunkle, dette afbrudte, forvirrede, ſom gior en Bog, der er beſtemt allene til Tidsfordriv ulæſelig for de fleſte af dem der læſe for Tidsfordriv. Nu til Indholdet. I denne første Deel ſkildrer Forfatteren, ſom giver ſig Navn af Alexander ſin Faders, en Curlandſk Præſtes, ſin Moders, og ſin egen Charakter, Opdragelſe, og Forſendelſe til Univerſitetet. Saa faae vi og noget at vide om hans Mormoder. Hans Fader er en ærlig, philoſophiſk tænkende Mand, vel grundet i ſine Videnſkaber, undtagen i det Hebraiſke, har en Prædilection for Krigsſtanden, opdrager ſin Søn haardt og er en Hader af Kiælenhed; men har den Sørhed, at han aldrig, end ikke for ſin Kone vil aabenbare ſit Fødeſted, ſom han dog ofte taler om. Moderen er af Præſtefamilie, og taler ofte om ſine Forfædre, hun er andægtig og elſker overmaa-

maade aandelige Sange, hvoraf hun har en ſtor Forraad i Hukommelſen, dem hun ved alle Leiligheder ſynger og taler om, ſamt om deres Forfattere ꝛc. Alexander ſelv er af en frie haard Natur, men og af got Haab. Hans Mormoder afſkildres, ſom den, der har ført Herredømmet over Mand og al Ting i Huſet. Til Prøve vil vi af Bogen anføre nogle af de Steder, ſom beſt har behaget os, f. Ex. S. 61, hvor Alexander taler om den Opdragelſe, hans Fader gav ham. „ Ich arbeitete beſtändig; allein ich wußte es nicht, „ ich hätte eben ſo gut glauben können daß ich beſtändig ſpiel„ te. Mein Vater könnte ſich über nichts ſo ſehr ärgern, „ als daß über der Seele, der Leib vergeſſen würde, und daß „ man das eine bey hochwohlgebornen Kindern lernen, „ und das andern Spielen hieße. Es iſt alles Spiel oder „ alles Arbeit pflegt er zu ſagen. Die Unvermögenheiten „ des Leibes hielt er alle für anſteckend in Abſicht der Seele. „ Es iſt ein ſchlechter Wirth, ſagt er, der ſein Zimmer mit „ Seide ausſchlägt, und von oben einregnen läßt. Von „ Kleide auf den Mann ſetzte er hinzu, vom Hauſe auf den „ Herrn, von Leibe af die Seele ſchließen, iſt kein unrich„ tiger Schluß. Wen man ſeinen Körper, den man ſieht, „ vernachläßiget, wie will man an ſeine Seele dencken, die „ man nicht ſieht! Mank machts aus, ſetzte er, und ſich zu „ erklären hinzu, nicht Länge und Breite Dicke und Höhe. „ Ein jeder Erfinder iſt wenigſtens an dem Tage, da er er„ fand, ein Mann geweſen, und hätte eben ſo gut ein ge„ ſundes Kind in die Welt ſetzen als erfinden können ꝛc.“ Alexander faaer ſig en Kiæreſte i Naboelauget, navnlig Minchen, et ungt uſkyldigt Pigebarn. Adſkillige af Minchens Breve til Alexander indrykkes, og der findes megen Naivetet i dem, f. Ex., hvor hun fortæller, at hun har aabenbaret deres Kierlighed til hendes Moder, førend denne døde. „ Wiße alſo, mein liber Junge, ſiger hun, daß ich „ ihr kurtz eh ſie ſtarb, unſer Liebes Geheimniß entdeckt habe „ — ich habe von der Minute gezittert, da es hieße: Volbracht „ — nach dem ich ihr aber unſer Geheimniß geſagt hatte, zit„ terte ich auch für ihre Beſſerung — Iſts nicht gut, „ daß ichs ihr geſagt habe? — Sie hätts doch im Him„ mel erfahren, und denn hatt ſie Urſach gehabt, es mir zu

„ ver-

„ verdenken, wenn dies Wort im Himmel nicht verboten
„ iſt.“ I Moderens Formaning til Alexander, da det er beſluttet, at han ſkal med en Adelsmands Søn ſendes til Univerſitetet, forekomme mange vittige og lunefulde Træk, der paſſe ſig vel paa hendes Charakter, for Ex. Pag. 337.
„ Ein Bettler gab einem andern die Lehre: ſprich keinen an,
„ der allein gehet. Gehen zwey, geben beyde. Wäre jeder
„ allein gegangen, hätte keiner gegeben. Die ungefärbte
„ Menſchenliebe iſt erkältet, und Stoltz führt bey der Ga-
„ be die Hand.“ En nær Maade, at opdage Menneſkets Bevæggrunde, endog af de Handlinger, ſom ſynes mindſt betydelige! Nok et Sted om at døe, kunde vi ikke formedelſt ſin Sandhed og Fyndighed udelade: „Wir ſterben lieber in
„ jeder Stunde, als daß wir die Hofnung aufgeben ſollten:
„ wir halten täglich mehr aus, als den Tod um der Hof-
„ nung willen noch länger zu leben, und müſſen doch einmal
„ recht aus dem Grunde ſterben. Nun dir recht vor zu ſter-
„ ben, ſo ſtirbſt du am wenigſten, und hälſt beynahe die
„ Stunde. Stirb als hätteſt du deinen Tod ausvendig
„ gelernt, und ſieht nicht ins Concept, ſtirb von gantzen
„ Hertzen ꝛc.“ Bogen ſluttes med Samtaler, ſom forefalde paa Hr. v. G** s Landgods, med hvis Søn Alexander ſkal beſøge Univerſitetet, og hvorhen han følges paa Veien af ſin Fader. Der er meget vittigt og lunefuldt hiſt og her i diſſe Samtaler, iſær i det, ſom den gamle Paſtor, Alexanders Fader, Hr. v. G. Verten, og Frue v. W. frembringe S. 380 f. Ex. ſiger Præſten: „ Newton hat keine Kinder nö-
„ thig. Jeden Gelehrten hat er über die Taufe gehalten,
„ iſts ein Jude, hat er ihn beſchnitten. Jeder ſeiner Schü-
„ ler iſt ſein Sohn. —— Ein Gelehrter dieſer Art hat das
„ Glück, lauter wohlgerathene Kinder zu haben, es ſind
„ Seelenerben, die er mit Geiſt und Wahrheit nährt. ——
„ Er darf weder Gaſtwirth, noch Schwerdtfeger, noch
„ Fechtmeiſter, noch Wäſcherin für ſie bezahlen.“ Nok et ſmukt Stykke af Præſtens Philoſophie, og dermed ender jeg. (der tales om Lyſtighed.) „Sie iſt mehr als Zufriedenheit;
„ (ſiger han) allein wer mehr Mittel als nöthig ſind, zur
„ Glückſeeligkeit anwendet, iſt der glücklicher? Ueber ſeine
„ Bedürfniſſe etwas haben, macht das reich? In der Spar-
„ ſamkeit liegt ſo viel Stof zur Glückſeligkeit, daß es unaus-
„ ſprech-

„ ſprechlich iſt. Ein Verſchwender verzählt ſich alle Augen„
„ blick in ſeinem Vergnügen; er wird in ſeiner Luſt betrogen.
„ Die Sparſamkeit hat vor und nach geſchmack und Genuß
„ —— der Verſchwender höchſtens Genuß, höchſtens Wol-
„ luſt für einen gegenwärtigen Augenblick. Die Luſtigkeit
„ iſt was convulſiviſches, was erſchöpfendes. Ein Luſtig-
„ macher iſt ein Menſch, der zu tauſend Gerichten ohne
„ Hunger, und bey verdorbenen Magen verdammt iſt. Da
„ will ich lieber bey Waſſer und Brodt ſitzen.“ Hvor ſkiønt og hvor ſandt! Heraf haabe vi, at Læſeren ſelv er ſat i Stand til at indſee, at om det hele end ikke i ſin chaotiſke Form vil behage i dette Skrift, ſaa findes der dog mangfoldige gyldne Tanker og Vendinger hiſt og her, ſom polerte og udarbeidede kan komme Taleren og Digteren til ſtor Hielp, ved at berige deres Magaziner af raae Materialier. Det er ikke Væveren ſom giør Ulden, ikke heller en Guldſmedde en Guldmager, og man kan være og er original, fordi man forarbeider en andens raae Tanker. Vi anmærke dette for at beſtride et Galenſkab, der hos vore Naboer griber om ſig iblandt Skribentere, ligeſom den virkelige Qvægſyge. Vi meene Originalitets-Sygen, en Orm ligeſom Faarenes, der angriber Hiernen ſelv, og giør Forfatterne Tankeſkye, det er at ſige, bange for at fatte en Tanke, ſom andre Mennesker enten har havt, eller kunnet have. Denne Bog anbefaler ſig desuden ved ſex Kobbere, regnede af den ſtore Chodowiecky, Tydſklands Tegnemeſter, alle fortræffelige og over vor Roes.

Leipzig.

C. G. H*** geiſtliche Amts-Erfahrungen in merkwürdigen Vorfällen. 1776.

Det har ſin ſtore Nytte, at de Embeds-Erfaringer, ſom øvede Lærere har, blive meddelte til almindelig Nytte. Et Skrift med denne Titel, ſom her er anmeldt, ſynes derfor at love mindre erfarne Lærere en ſtor Skat af vigtige Opdagelſer. Men vi kunne ikke forſikre, at dette Løfte og deres Ønſke vil blive opfyldt. De Erfarninger, ſom her anmældes, ere meget vel bekiendte: at Vankundighed blant Hoben af Chriſtne er meget ſtor, at Vantroen udbreder ſit Herredømme, at der findes de, ſom foragte Raade-Midlerne,

de,

de, der opſætte Omvendelſen til det yderſte af deres Leve-Tid og ſaadanne flere. Om de Forholds-Regler, ſom Forfatteren har iagttaget, kan ei heller ſiges andet end de ere meget gode, en veltænkende og troe Lærere værdige; men den nøiere Kundſkab om Menneſket, det Ualmindelige og Mærkværdige, ſom ſkulde findes i et ſaadant Skrift, ſavnes i dette. Hr. anføres endog Begivenheder, ſom kan have været vigtige nok for Forfatteren; men intereſſere ellers ikkun faa. Jølant tuſende, Lærere findes neppe Een, ſom deri kan finde noget til Nytte og Veiledelſe for ſig. Tildragelſerne med Martulla, Wüttrich, Trotzer ere ſaa beſynderlige, at man ret maae forundre ſig over det menneſkelige Hiertes mange muelige Udſvævelſer; men det er og alt. I Hiſtorien om diſſe Menneſkers Galenſkab, er Forfatteren til Væmmelſe vidtløftig. Beklageligt, at en Mand, ſom ellers tænker og udtrykker ſine Tanker vel, har vanziret ſit Skrift med diſſe lange, ubehagelige og frugtesløſe Fortælninger.

C.

Rom.

Muſei Capitolini antiqvae Inſcriptiones a Franciſco Eugenio Gualco Alexandrino, ejusdem Muſei Curatore P. nunc primum conjunctim editae, notisqve illuſtratae. Tom. I. & II. 1775. excudebat Jo. Generoſus Salomonius, in 4to.

Endſkiønt mange af Opſkrifterne, ſom bevares i det Capitoliniſke Muſeum, allerede ere trykte, finder man dem dog uden Orden adſpredte i forſkiellige Værker, Afhandlinger og periodiſke Skrifter, mange urigtige og mange uden Forklaring. Diſſe Feil ere afhiulpne ved denne Udgave, hvori Opſkrifterne ere nøiagtigen og troeligen afſkrevne, de i andre Copier forekommende Feil rettede, og Anviisning tilføier, hvor de findes. De ere her afdeelte i Claſſer, og i den første Deel finder man følgende tre Capitler: I. Deorum Dearumqve nomina & attributa, Templa, Aedes, Aras, Signa, Sacerdotes, Miniſtri Sacrorum & votiva. II. Imperatores, Auguſti, Caeſares, Auguſtae, Reges. III. Conſules, Praefecti urbani aliiqve Magiſtratus. Hertil ere lagte Forklaringer, eller henviiſt til Bøger, hvor de

de findes. Den anden Deel er ligeledes deelt i tre Claſſer, og indeholder i tre med forrige Deel forløbende Capitler: IV. Det Militæriſke. V. Embeder, Konſter og Videnſkaber, ſom fornemmelig udøvedes af Friegivne, og VI. ægteſkabelige Opſkrifter. Den første Deel er tilegnet Paven, hvis Portrait, meget ziirlig ſtukket, ſtaaer foran. Man har endnu en Deel at vente.

Leipzig.

Teufelein des achtzehnten Jahrhunderts, von dem Verfaſſer der demüthigen Bitte um Belehrung an die großen Männer, welche keinen Teufel glauben. Erſte rechtmäßige Auflage. Bey Carl Friederich Schneidern. 1778.

Denne lille Piece, ſom Reſencenten har læſt med Forngielſe, er ſkrevet til Forſvar for det forrige paa Titelbladet benævnte Skrift. Hvad der er udkommet derimod, giendrives her med Grundighed. Forfatteren af algemeine deutſche Bibliothek faae adſkillige haarde Sandheder at høre. Til et Beviis paa Forfatterens Skrivemaade, anføre vi hans Ord mod Semler Pag. 123., hvor han viſer Urimeligheden i Semlers Forklaring over Matth. 13, 39. „Der Feind, der „das Unkraut ſäet, iſt der Teufel. Der Teufel iſt „hier ein jeder Feind." Eine herliche Erklärung, die Chriſtum ſelbſt zum Urheber hat! Er erklärt ſeinen Jüngern das ganze Gleichniß, er ſagt: der Acker iſt die Welt: das Unkraut ſind die Lieder der Bosheit. Und nun kommt der Feind, der daſſelbige geſäet hat. Wer iſt denn der? Nun! was brauchts viel Kopfbrechen? Der Feind iſt der Feind! Verſteht ihrs nicht ihr Junger? Nun ſo ſeid ihr dumme Juden. Damit holla! Man ſpoerer overalt i dette Stridſkrift Ærbødighed for Aabenbaringen og Lyſt til at ſtadfæſte gamle Sandheder mod de nyere driſtige Theologers Indvendinger.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene Berling.

Billige Anmærkninger

over en ubillig

Kritik,

indfort i de Kiobenhavnſke

nye

Efterretninger

om

lærde Sager

for Aaret 1779. No. 1.

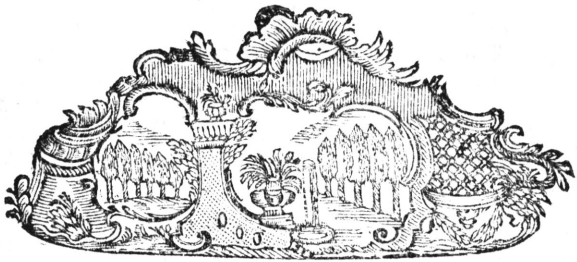

Saa nyttigt, ſom det i mange Henſeender er, at der gives kritiſke Journaler, kritiſke Tilſkuer, Recenſioner af Bøger, og Efterretninger om lærde Sager, eller hvad andet Navn man vil give ſlige Skrifter, naar Forfatterne paa den ene Side beſidde den fornødne Indſigt og Kyndighed i de Materier, de foretage ſig at bedømme, og paa den anden Side eie en fuldkommen Upartiſkhed og Kierlighed til Sandhed, saa ſkadeligt og tillige høiſt ſkammeligt er det derimod, naar en letſindig Ukyndighed vil opkaſte ſig paa Domſtolen, og af privat Had eller Partiſkhed mod en Forfatter, ſøge at udpille et og andet Sted af hans Skrift, ſom under et foregivet Skin, naar det tages ud af ſin Sammhæng, kan ſynes ubeſtemt, og derefter vil laſte et Værk, ſom af retſkafne og kyndige Folk fortiener Høiagtelſe og Roes.

Og ſaaledes har Forfatteren viſt nok forholdt ſig under den Kritik, ſom i de Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager i ovennævnte No. er indført over Hr. Juſtits-Raad, nu værende Etats-Raad, Fleiſchers Skrift om et Lands Lykſalighed, i hvilket Agerdyrkning og Landvæſen blomſtrer.

Jeg havde selv med megen Fornøielse nogle Gange igiennemlæst dette lidet Skrift, og talt med mange Indsigtsfulde Mænd derom, der alle fældede lige fordeelagtige Domme med mig derover; jeg havde seet vor kritiske Tilskuer at sige derom: „at det indeholdt langt flere vigtige „Sandheder, end mange andre store Volumina"; jeg havde læst en lige fordeelagtig Recension deraf i vort danske Bibliothek; jeg vidste, at det var afsendt til adskillige Steder Udenlands, hvor Forfatteren formedelst sine forrige Skrifter i samme Fag staaer i Anseelse og Heder, jeg vil nævne vore Naboer de Svenske, som have agtet et andet Arbeide af vor Fleischer om Landvæsenet saa høit, at Videnskabernes Akademie i Stokholm har ladet det oversætte i Svensk, trykke paa sin Bekostning, og uddele som en Lærebog i den Materie, ligesom vi tilforn har oversat en Boyes svenske Landmand, og agtet den for det beste Skrift, vi da havde deri; jeg vil ei tale om de Göttingsche gelehrte Anzeigen og det bekiendte Beckmannske Bibliothek, hvor Forfatteren ligeledes staaer anført som en Mand, der i denne Videnskab forener en udbredt Læsning med den grundigste Indsigt og Bedømmelses Kraft; og hvilken Vanære troede jeg da ikke, det vilde være for os, om det berørte No. med Skriftet selv skulde komme disse Folk for Øine, der har dømt saa gunstig om ham, som en Fremmed, og de deraf skulde see, hvorledes nogle iblant os, der give sig Navn af Dommere i lærde Sager, har dømt saa ubillig om en saa ærværdig Landsmand; og hvor slet et Begreb maatte disse da ikke gisre sig om vor Uskiønsomhed mod flittige og velfortiente Mænd!

Jeg troede, at denne Skamplet burde aftoes eller Virkningen deraf forekommes, og søgte Leilighed at tale med Etats-Raaden selv derom: han havde ikke seet Stykket før, og vidste endog ei, at det var kommet ud; men loe kun, da jeg teede ham det, og da jeg vilde have ham til at besvare det, sagde han nei, og at han vilde ikke spilde Tiden derpaa, som udkrævedes til et vigtigt Arbeide, han havde under Hænder, og med hvilket det endog fra høie Steder var ham befalet at haste; og med megen Koldsindighed lagde han til, at han havde desuden saa mange Breve fra Indsigtsfulde Mænd, der bedømmede hans Arbeide med den Gunst, at han vidste, det kunde blot være nogle faae Mis-

andelige, der søgte en Fornøielse i at bagtale ham, hvilken Lyst han gierne vilde unde dem; thi, om han end havde feilet i noget, saa vidste han, at han var et Menneske, og det var menneskeligt at feile.

Med Forundring anhørte ieg hans ligegyldige Udladelser, og besluttede paa nye tilligemed en anden god Ven at gaae dette Skrift nøiagtigere igiennem, og som jeg efter saadan Granskning blev end mere bestyrket i det mig forud giorde Begreb om Kritikens ringe Værd, syntes det mig billigt, at den burde dog kortelig besvares: Til den Ende, og for at overbevise enhver, som læser de Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager, at det ikke er de Danske Lærde, der har dømt saa ufordeelagtig om det omtalte Skrift, men at det kun maae have været en overilet partisk Mand, som har skrevet af privat Had eller urene Hensigter, ja mange Steder lige tvertimod Sandheden, vil jeg saa udførlig, som et snevert Rum tillader, anstille en Undersøgelse om det Sande eller Falske i den benævnte Kritik.

Pag. 1. siger Recensenten: „at fra Side 3-6 inde„holdes en Lovtale til Hans Kongelige Høihed Arveprind„sen, forfattet i et slet Sprog, og Prindsens Berømmelse „anført i almindelige Udtryk uden Detail og Bestemthed, „hvortil vor Friderichs mange, vor og Efterslægtens Tak„nemmelighed opfordrende Handlinger kunde give et rigt „og fortreffeligt Stof.“ — Mon Recensenten ikke har agtet her, at det ei var Hr. Etats-Raadens Hensigt at skrive en Lovtale over Prindsen? og det kunde han dog med liden Skiønsomhed let have seet; thi Forfatteren giør jo selv Pag. 4. tydelig Forskiel imellem sit Værk og de **veltalende Lykønskninger og Lovsange**; og hvorfor kaldes hans Sprog slet? det er jo Dansk? — og jeg mener bedre Dansk end Recensentens Detail og Bestemthed. At Forfatteren ellers har sagt til Prindsens Berømmelse i Korthed, og med en mandig Veltalenhed meer, end Recensenten med mange høit opskruede Talemaader og heftige Exclamationer kunde sige, troer jeg, enhver Eftertænkende vil finde, naar han læser disse Ord hos Author om Prindsen: „At Hans høie„ste Lyst er at giøre Rigerne lyksalige, og naar der siges: „at de mest veltalende Lykønskninger og de heldigste Lovsange „altid maatte blive ufuldkomne imod Prindsens høiere „Fortieneſter.“ At Forfatteren ikke skulde have talt noget

beſtemt om Prindſens Velgierninger mod Landet, forholder ſig ei heller ſaaledes: thi Forfatteren har, ſom ſagt, ikke foreſat ſig at ſkrive en Lovtale over Prindſen, men om Agerdyrkningen og Landvæſenet, og derfor er det juſt, at han i Overeenſtemmelſe med denne ſin Plan udtrykkelig og beſtemt taler Pag. 5. om Prindſens Velgierninger mod Landet i Henſeende til den Sag.

Pag. 2. ſiger Recenſenten: „ at man i Forfatterens „ 1ſte Deel finder det, ſom man der ikke ventede, og ſom „ uſtridig burde høre til den 2den Deel, nemlig Aarſager„ ne til Landvæſenets Forfald.“ Men Recenſenten begaaer jo her en aabenbare Falſkhed; thi det er urigtigt, at Forfatteren anfører Aarſagerne til Landvæſenets Forfald i den Meening, Recenſenten ſiger det, og vil have det henført til 2den Deel. Forfatteren ſiger jo udtrykkelig Pag. 10., at han anfører Aarſagerne NB. til Landvæſenets Foragt; ligeledes Pag. 11. ſtaaer jo med klare Ord: den 2den Aarſag til Landvæſenets Foragt, og ligeledes Pag. 12. den 3die Aarſag til Landvæſenets Foragt; og hvo der uden Fordomme læſer Afhandlingen ſelv, ſeer uden Vanſkelighed, ſaavel at denne Poſt, efter Forfatterens øvrige Plan, ogſaa her burde afhandles, ſom og, at de Aarſager, han angiver til denne Landvæſenets Foragt, ere de ſande og rigtige, uagtet Recenſenten uden Bevis ſiger Nei.

Pag. 3. ſiger Recenſenten „fra Side 34-40 beſkri„ ves et Steds Landvæſen ꝛc. Naturligviis troede vi her „ at finde Jægerspriis, men til vor Forundring erfarede vi, „ at det paa ingen Maade paſſer til dets Forfatning.“ Her ſynes det nu den gode Herre ret begynder at viſe ſig i ſin ſande Skikkelſe, nemlig med al Fliid ſkumlende, og uden Aarſag at angribe perſonalia; men han giør neppe nogen Skam dermed uden ſig ſelv: Hr. Etats-Raaden har været en 4 Aars Tid paa Jægerspriis; ſkulde det vel være mueligt, at han i ſaa kort en Tid, ſkiønt med al Fliid, og, ſom jeg veed, uden noget Forſkud ſkulde kunde bringe ſaa ſtor en Gaards Marker, der for ſtørſte Delen beſtaaer af Sand, og ſom, uden at tale om flere Feil ved de forrige Adminiſtrationer, i lang Tid ingen Giødning havde faaet, da man efter Stutteriets Bortſælgning ingen Beſætning havde brudt ſig om at anſkaffe ved Stedet, ſkulde, ſiger jeg, han allene eller nogen da i ſaa kort en Tid kunde bringe ſligt et

Sted

Sted saavidt, (Bønder-Godset taler jeg siden om) at det skulde kunde ansees som et Mynster paa et fuldkomment Agerbrug, da andre Steder i Landet, hvor Grunden er langt bedre, og meget store Summer af den Kongelige Casse ere anviiste til Forbedring, ikke nær kan ansees derfor? Hvo uden slig en ubetænksom Recensent skulde vel falde paa de Tanker? og hvad kan saadant vel komme Hoved-Sagen og Skriftet ved? Dog jo! Recensenten vilde have den skumlefulde Tanke indført, at Jægerspriis ei skulde svare til Forfatterens Afskildring paa et fuldkommen indrettet Landvæsen, og det var formodentlig hele Aarsagen: smukke Regler til at recensere Skrifter efter! enhver dømme, om de gisre Recensenten Ære! I øvrigt behøver Hr. Etats-Raaden vist ikke midt Forsvar i denne Sag; men saa meget veed jeg, og mange brave Mænd foruden mig, at han har vidst saaledes at vælge og bestemme Jord-Arterne, dem han har fundet for sig, hver i sit Slags, og saaledes behandle dem, at han i de sidst afvigte 2 til 3 Aar har havt af alle Slags Sæd den ønskeligste Vext, og til Beviis derpaa kan tiene, at han foruden den forrige der værende Lade, som man tilforn sielden fik fuld, har ladet bygge en anden nye fuldkommen stor, og havt dem begge fulde, ja endog i sidste Aar ladet Bønderne selv beholde alle Tienderne, som før dog med Avlingen tilhobe rummedes i den ene gamle Lade; og det, som ydermere maae stoppe Munden paa alle utidige Dadlere, er dette, at Hans Kongelige Høihed og det Kongelige Huus har for nylig givet Publicum et Beviis, at Allerhøistbemeldte ere fornøiede med Mandens Flid i alle Henseender.

Strax derpaa og samme Pag. 3. giver Recensenten et nyt Beviis paa sin smukke Hensigt med denne Recension, hvor det heder: „ at Hr. Justits-Raaden lader Hans Kon„ gelige Høihed see et opdigtet Land, og blandt andet en „ Hauge, hvor Bønderne i hele Byen lod (skulde vel være „ lode) deres Bier bevogte (Forfatteren har dog rigtigere „ sat: passe) af en felleds Vogter; her troede vi, bliver „ Recensenten ved, at have fundet noget om Bie-Anlægget „ ved Jægerspriis; vel vide vi, at det ei har havt den „ ønskte Fremgang, men Aarsagerne dertil vilde dog altid „ have været lærerige og forebygget ufordeelagtige Domme.“ Hvorfor har Recensenten ikke talt om noget af alt det andet,

ſom Forfatteren har ladet Hans Kongelige Høihed ſee i dette opdigtede Land? da der findes mange Ting deri, ſom virkelig vare lærerige, og man med Billighed kunde kræve af en Recenſent, ſom indlader ſig Stykkeviis; Nei! Sagen er uden Tvivl Soleklar, at denne Poſt juſt er anført, for at kunne komme til at ſige: „at Bie-Anlægget „paa Jægerspriis ei ſkulde have den ønſkte Fremgang.“ Thi hvad han derpaa lægger til for at beſmykke ſit Foredrag, og her fordrer Regnſkab for, er ubilligt og ugrundet, da han finder det i Forfatterens ſaa bekiendte Afhandling om Bie-Væſenet Pag. 446-9. Og Forfatteren har ei paataget ſig i dette lille Skrift at beſkrive Jægerspriis. Dette kan jeg dog i øvrigt af ſikrere Efterretninger end de hvoraf Recenſenten har taget ſine, mælde, at Bie-Anlægget ved Jægerspriis i afvigte Aar meget got har lykkedes, og Forfatteren har i ſamme havt mange Steder, ſom paa den ene Sommer har bygget 5 underſatte Kuber fulde, og flere andre, ſom har fulgt Forfatterens Plan, har haft det ſamme; Veiret, hvorpaa det meſte ved denne Avl, fornemmelig i Anlæggets Begyndelſe, kommer an, kan han i øvrigt ikke ſelv tvinge.

Hvad Recenten videre taler om Fiſkerierne, vil jeg ei ſvilde Rummet paa at beſvare, ſaaſom de af ham derom tilførte Anmærkninger ere af ingen Betydenhed; en Bonde kan dog vel nogenlunde ſiges at blive ved ſin Jords og Kreaturers Dyrkning, fordi han, naar Stedets Beſkaffenhed tilbyder ham det, kan ſætte et Marſvine- et Silde- eller Flynder-Garn ud en Nat imellem, og det er det, Forfatteren har vildet ſige.

Pag. 4. ſiger Recenſenten „fra S. 40-46. opregnes „de af en blomſtrende Agerdyrkning flydende Fordeele; „kun Skade, at man hos en Danſk Mand finder lidet og „næſten intet om Danmark.“ Hvad Recenſenten har vildet ſige hermed, er mig, og jeg troer enhver, ſom har læſt Forfatterens Afhandling, umueligt at begribe, og neppe mene jeg, at han har vidſt det ſelv, uden allene, at han vil laſte. Gid dog ſaadanne Folk engang vilde lære at tænke, inden de ſkreve, og gisre ſig dygtige til at kiende og indſee

see en Forfatters Plan, især, hvor den er saa tydelig, som denne, inden de vovede sig til at dømme eller skumle!

Men nu kommer noget besynderligt: under samme Pag. siger Recensenten: „Slutningen af denne Deel er „ besynderlig„ af det lidet siger Forfatteren, som jeg har „ viist, troer jeg dog kan sees, at Landvæsenet og Agerdyrkningen hos os, skiønt meget forbedret, dog endnu „ ikke har opnaaet al den Fuldkommenhed, som kræves til „ et Lands blomstrende og varige Lykkalighed." (og derpaa kommer denne Recensentens artige Anmærkning) „ Af „ Hr. Justits-Raadens Afhandling har vi hidtil hverken „ seet Forbedringerne eller Manglerne i Dannmark eller Norges Agerdyrkning og Landvæsen, og altsaa ei heller Grunden til denne Slutning, det synes og som Hr. Forfatteren har følt det, og derfor lagt til: Ney naadigste Herre! vore Skoves slette Tilstand ꝛc." Jeg svarer: Gid da Recensenten enten havde lukket sin Forstands Øyne op, eller om han var saa enfoldig, at han ey kunde see her, da holdt sig fra at tale om en Sag, der overgik hans Begreb! Thi en maadelig Fornuft kan see, at Hr. Forfatteren først har skildret Agerdyrkningens og Landvæsenets Indretning saaledes, som han holder for, at den burde være i et Land, som derved ret skulde blomstre, og det, som en kyndig maae agte høit. Han har under Skilderiet selv i en besynderlig Korthed givet Regler, for hvad der ved hver Ting især burde iagttages, hvilket han og siden gior, naar han opregner vore Uvidenheds Feil; saaledes lærer han ligesom uformerkt Pag. 34. hvor Eege, hvor Bøge, hvor Fyr, hvor Birk, hvor Gran ꝛc. bør opelskes; Pag. 35. hvorledes Fyrre Rødderne best skal benyttes, paa hvad Side man skal skrabe Fyrren og Grannen; videre: hvad Slags Jord der skal vælges til hver Slags Sæd, hvor Møddingstederne bør anlægges, at Kreaturet ei maae drives ud, før Duggen er borte; ved de omtalte Bønder-Fiskere, at Garnene for at holde desto længere heller bør barkes end tiæres, som vi almindelig bruge, og maaskee er Aarsag, at de i Limfiorden saa meget beskadiges af Indsecter o. s. v. Og derpaa, da han har viist de Fordele, som sligt et vel indrettet Landvæsen forskaffer et Land, slutter han og siger: af det lidet, nemlig det korte Skilderie paa et fuldkommen Landvæsen, som jeg har viist,

troer jeg dog kan ſees, at dette Landvæſen hos os ikke har opnaaet den Fuldkommenhed, ſom det burde; Er det da ikke tydeligt nok, at Forfatteren ſtoler paa, at hans Læſere ſelv ſkulde have det Begreb ved at ſammenligne Landvæſenets Drift og Tilſtand hos dem med det Skilderie, han har givet over dets Fuldkommenhed, da deraf at kunne ſee, hvad Mangler det har i nogle Dele paa et Sted, i andre paa et andet? Og uagtet dette i ſligt et kort Skrift, hvor man ſeer, at Forfatteren, for at kunne læſes uden Kiedſommelighed endog af de høieſte Hoveder, hvilket uden Tvivl har været en af hans Henſigter, har ſøgt at ſige mange Ting med faae Ord, kunde være nok, har han endda, for at viſe os vore Mangler deſto tydeligere og ſamlede under eet Kiekaſt, lagt denne Hovedſum deraf til: vores Skoves ſlette Tilſtand ꝛc.

Imod den 2den Deel af Hr. Forfatterens Verk er Recenſenten ligeſaa ubillig, og viſer ſamme Nid, ſom imod den første. „ Vi kommer nu, ſiger han, til den 2den „ Deel om Hindringerne i Agerdyrkningen og Landvæſe„ nets Fuldkommenheder hos os; denne Deel er det uden „ Tvivl, der har foranlediget det, der ſiges S. 5. Jeg „ har meer end een Gang ſelv fordømt dette Papiir til Il„ den, thi en ſlet Talsmand har ofte fordærvet den beſte „ Sag.“ Var Recenſenten ſaa dygtig i alt, ſom han er en ſtor Spotter, havde han viſſelig viiſt bedre Forſtand, end at ſkrive dette; Jeg ſpørger et heelt Publikum, ſom har læſt Forfatterens Skrift, og denne 2den Deel i ſamme, ſom mange kyndige Folk tillige med mig har anſeet, ſom det fuldkommeſte Beviis paa hans Indſigt i alt, hvad der bør iagttages ved et fornuftigt Agerbrug, om han fortiener derfor denne uartige og aldeeles ubeviiſte Kritik? Hr. Forfatteren har paa det anførte og flere Steder været ſaa beſkeden at tale om ſit Arbeide, ſom ufuldkomment; vor Recenſent derimod er dumdriſtig nok at tilegne ſig fuldkommen Indſigt og Dygtighed til at kunne domme og αὐτοσ ἐφα, hvo tør da tvivle, ſkiønt enhver ved første Kiekaſt ſeer, at det er kun den meſt bittre og hadefulde eller anden ſlem Drift, der maae have ſtyret hans Pen? Han har muelig for en eller anden Aarſags Skyld forgieves ſøgt paa andre Maader at hevne ſig paa Forfatteren, og derfor uden Overlæg grebet til denne.

Man

Man læse kun endnu lidt af det følgende hos Recenſenten, og hans Karakter fremſkinner desværre alt for tydelig. „ Hovedſagen, ſiger han, paaſtaaer Forfatteren, „ er Uvidenhed i Landvæſenet, og dog ſeer man Pag. 76 at „ at hans egne og værdige Medhielpers Beſtræbelſer ikke „ har ſtrakt ſig videre end til paa Hovmarkene at frembrin„ ge noget mere Korn og Høe end ſædvanligt; hos Bonden, „ ſom dog er Hovedſagen, har det ei virket megen Efter„ følgelſe.“ Jeg forundrer mig, at man tør bære ſig ſaaledes ad under vore oplyſte Tider i Kiøbenhavn at recenſere eller kritiſere Skrifter? Jeg behøver kun for at viſe, paa hvor uanſtændig en Maade Recenſenten her ſaavelſom næſten alle Steder søger at fordreje Forfatterens Ord og Meening, at bede Læſerne efterſee hos Forfatteren ſelv Pag. 75 og læſe hele Meeningen i ſin Sammenhæng, og de ſkal da uden Tvivl vømmes ved Recenſentens Uforſkammenhed! Mon han paa 4 til 5 Aars Tid vilde kunne lære gamle og ved deres Sædvane hængende Bønder ſaa meget, om han end daglig vilde prædike for dem, at han kunde faae dem ſaa kloge, at de maatte indſee deres forrige Feil og tage ved en nye Troe heri? Enhver fornuftig og erfaren Mand mener viſt Nej! Ved en ſpanſk Maade at omvende paa, eller ſom Majoren i gamle Dage lærde ſine Underhavende, kunde han maaſkee nøde nogle til, for en kort Tid at tage ved Lærdommen, men hvor længe det vilde vare, ſtaaer derhen; bedre og rigtigere, ja allerrigtigſt troer jeg, at Forfatteren dertil foreſlaaer gode Exempler og den opvorende Ungdoms Underviisning; og det er meget, at han allerede ſaavidt ſelv har givet Exempler paa ſin Omgangs Rigtighed, at han paa Hovedgaardens Marker har avlet mere Korn og Høe end ſædvanligt; maaſkee Recenſenten ikke har bragt, eller kunde bringe det dertil, om han end havde havt mange 1000 Rdlr. under Hænder at anvende derpaa. Forfatteren har jo ikke heller paaſtaaet, at Bønderne i Norge enten paa 4 eller 5 Aar har lært den omſkrevne forbedrede Behandling; hvad ſiger da ſal Recenſentens her anbragte Snak?

Dog nu kommer han endelig frem, og denne eneſte Gang, med ſin Meening, ſom indeholder noget viſt og reelt: det er, mener han, ikke Uvidenhed ſaa meget, der

hindrer

hindrer Agerbrugets og Landvæsenets Forbedring hos os, som det er Mangel hos Bonden paa Friehed og Eiendom.

Havde han, uden al den foregaaende unyttige og intet uden Partiskhed og Bitterhed sigende Snak, paa en beskeden Maade, som jeg troer er en Recensents Pligt, frembragt denne Indvending, kunde han siges at have giort, hvad han burde, og man havde havt Aarsag at vente, at Forfatteren da, paa en lige beskeden Maade til Sandheds nærmere Opdagelse, havde besvaret ham.

Jeg for min Part vover mig ikke til at bestemme noget i denne saa delicate Materie, især da saa meget derom iblant os for nylig er bleven handlet, og Regieringen med store Bekostninger har ladet giore Prøver derpaa, som man da bør slutte allerbest at maatte vide Resultatet deraf, og i Fald sligt havde svaret til Ønskerne, ufeilbarlig efter dens sædvanlige Maade for Undersaatternes Vel at have vedblevet samme; saa meget veed jeg med Vished, at en Mand af samme Meening, som Recensenten, der prædikede nok saa stærk om Friehed og Eiendom for Bonden, og foreskrev Regler til sammes Udøvelse, blev tilbuden en anseelig Herregaard og Jordegods for intet, allene paa Vilkaar, at han skulde paa samme giøre Prøve og iværksætte sin egen Lærdom og Forskrift; Men — han vovede sig ikke til at tage mod Tilbudet. — Hvad slige Lærere fortiente, der vil foreskrive andre, hvad de selv, end ikke paa overordentlige fordeelagtige Vilkaar, tør eller kan udøve, maae andre dømme; at Friehed og Eiendom for nogle Familier kunde være god, troer jeg vist nok; men om samme i det Heele passede sig med Danmarks Forfatning, og med den danske Bondes nærværende Tilstand og Begreeb, er nok en Sag af større Vigtighed, end at den af Recensenten eller mig efter nogle idealske Regninger paa et Papiir lader sig i en Kakkelovns Krog bestemme.

At Recensenten vil opgive det Bernstorffske Gods til Exempel, gaaer ikke an; det er at tage Sagen fra alt for liden en Synspunct; hvo har saa store Midler at anvende paa denne Sag, som en Bernstorff har havt? Vilde denne høipriselige Herre have vist os en Beregning (om

den

den, han betiente ſig af dertil, harholdt nogen ordentlig) over Indtægter og Udgifter ved dette Anlæg, vi ſkulle maaſkee forſtrække os over Summen paa den ſidſte; og overalt, hvo ere de, ſom beboe de fleſte Bernſtorffſke Gaarde? Er det almindelige Siellandſke Bønder, eller Folk, ſom i Forveien eiede Midler? Og hvor tage vi da dem fra til at beſætte hele Danmark med? eller hvor ſkaffe vi dem Gaarde, ſaa bequemt beliggende, ſom de Bernſtorffſke nær ved Hovedſtaden, hvor de hidtil ei allene har kundet faae for intet ſaa megen Giødning, ſom de har vildet hente, men endog Penge til for at tage den bort; og ei det allene, men hvor de ved ſaa kort en Kiørſel kan affætte til høieſte Priſer enhver Ting, de avle og har at ſælge, ſom andre Bønder omkring i Landet ikke kan faae $\frac{1}{10}$ af diſſe Priſer for, uden de vil tabe ligeſaa meget ved Tidsſpilde og at ſlide paa deres Heſte og Vogne? En Svale giør i ſaa betydelig en Sag, og helſt da Omſtændighederne ere ſaa ulige, ingen Sommer; Jeg viſer derimod Recenſenten og hans Meenings Tilhængere hen til det Lindencronſke Gods i Stevns-Herred, hvor den ene Beboer med hans Friehed og Eiendom forarmes efter den anden, og man har den ene Auction efter den anden over diſſe Frieheds Gaarde, ſom man ſælger Stykket, jeg tør ei ſige, hvor ringe.

En Sag, der ſkal være almindelig, maae betragtes fra alle Kanter; det er ikke nok, at den glimrer paa een Side; Grundvolden til hele Statens og Rigets Velfærd, ſom viſt nok Landmanden og Landvæſenet bliver, maae man være varlig med at behandle, og ikke rokke eller giøre en Hoved-Forandring ved, uden efter allermoedneſte Overlæg. Hvad Hoveriets Beſtemmelſe derimod angaaer, er jeg fuldkommen enig med Recenſenten, at det maae være ſaa moderat og taaleligt, ſom mueligt, dog ſaaledes indrettet, at ligeſaa lidet det ene Partie ſkal fornærmes, ſom det andet, og ei ſaadan en Dør aabnes for Misbrug, ſom vi har levet ſelv engang at ſee Prøver af; jeg mener, naar der blev holdet over den ſidſte Forordnings Efterlevelſe i den Sag, at ingen da havde Aarſag at klage.

Hvorledes Midlerne, ſom Hr. Forfatteren foreſlaaer til at afhielpe vor Uvankundighed, kan forekomme Recenſenten

ſenten meget fremmede, begriber jeg ikke, undtagen det maae være, at han ikke har læſt eller tænkt meget i den Materie.

Han ſiger videre: „at det er en Columella, en Cato, en Virgil og Plinius, der iſær anpriſes og opløftes over de nyere.“ Recenſenten har læſt Feil, og da han ventelig ikke kiender diſſe gode Mænd uden af Navnet, har han troet, de vare alle lige gode, eller handlede om et og det ſamme; men hos Forfatteren, ſom viſt nok kiender dem bedre, finder han i Stedet for en Plinius, ſom neppe nogen Fornuftig anfører ſom Mønſter paa en Landvæſens Skribent, at der ſtaaer: en Varro, og dette var en anden Sag; han vilde dog herefter holde ſig fra det han ikke forſtaaer.

Forfatteren agter diſſe gamle dog ikke heller efter Recenſentens Foregivende over de nyere; ſee hans egne Ord Pag. 54-5. Ei heller har han forbigaaet det hos Columella, ſom Recenſenten ſiger, at hine anfører ſom Aarſag til Landvæſenets Forfald, at Jordens Behandling overlades til de ringeſte Slaver, det er jo diſſe ſelv ſamme Ord, ſom Forfatteren har anført Pag. 48. og Recenſenten har ventelig lært dem der; men dette troer jeg viſt, at Forfatteren veed meget bedre end Recenſenten ſynes at vide, eller i det mindſte at ville vide, hvad Forſkiel der var imellem Romernes ringeſte Slaver, ſom Columella taler om, og vore Fæſte-Bønder, ſom Recenſenten, ubillig nok imod Regieringen, vil ligne dermed.

Skæferiets Anlæg paa Jægerspriis roſer da endelig Recenſenten, men uden Tvivl for at kunne komme til at giøre en nye Kritik, ſkiønt ligeſaa ſlet og upaſſende ſom de forrige: „at det græſſes paa en til alle andre Ting ufrugtbar Mark, ſiger han, er imod Forfatterens egen Theorie.“ Men kiære Hr. Recenſent! hvad er dette for Sophiſterie? hvor har Forfatteren ſagt noget, ſom kunde give en fornuftig tænkende Mand Anledning til at giøre ham den Bebreidelſe? Pag. 65. har han ſagt: „at ingen Slags „Jord bør holdes for ſaa ſlet, at den jo kan forbedres, „og for viſſe Sæde-Arter blive den tienligſte.“ Er den derfor, Hr. Recenſent! inden den forbedres, nyttig, eller

ler den tienligſte? og endnu meer, hvad er det Forfatteren ſiger, om den Mark, hvorpaa Skæfferiet græſſes? Han ſiger, Pag. 70: „Jeg har brugt en næſten til alle „ Ting ufrugtbar ſand Mark dertil," nemlig den var næſten ufrugtbar i den Stand, den var; hvo veed, om Forfatteren, ved dette Skæferiets Græsning der, har villet efter ſine Grundſætninger forbedre den til at blive til en eller anden Sæde-Art den nyttigſte? hvor uſædeligt, for ei at ſige verre, er det ikke af en Recenſent ſaaledes at ville fordreie en Forfatters Ord! forſtaaer han dem ikke eller indſeer Grunden i dem, ſkulde han holde ſig reent derfra, og følge hin gode gamle Regel: Ne ſutor ultra crepidam!

Jeg forbigaaer, at Recenſenten her igien klager over Mangel paa Exemplers Anførelſe hos Forfatteren; jeg overlader andre, ſom vil og kan læſe Skriftet med Agtſomhed, at dømme, om denne Klage er billig eller ikke; jeg for min Part ſynes, at Forfatteren har giort alt, hvad i ſligt et Skrift, naar alle Omſtændigheder tages i Betragtning, kunde kræves af ham.

Men dette finder jeg ſaare liden Grund til, at Recenſenten anpriſer ſtrax i Begyndelſen af hans Kritik, ſom Forgiengere for Forfatteren i denne Materie til at følge, nemlig vort Landhuusholdnings Selſkab, dets Brødre i Norge, en Suhm, en Lütken, en Baden.

Det første kan jeg have den Ære at ſige Recenſenten har i et Brev under ſin Præſidents Haand i Slutningen af afvigte Aar takket Forfatteren for dette hans Skrift, ſom det kalder ſmukt og i Almindelighed bifaldet, og anſeer det ſom et Beviis paa hans utrettelige Medvirkning til Fædrenelandets Opkomſt; vor Kammerherre Suhm og vor Lütken nægter vel ingen redelig og fornuftig dansk Mand deres velfortiente Roes, hver i ſit Fag; men jeg tvivler paa, at nogen af dem ſelv vilde anſee ſig ſom Forgienger for Forfatteren i denne Materie at følge; Overalt tvivles ei om, at denne Recenſion ſelv, i ſaa ubehagelig Henſigt, hvormed den end ſees at være forfattet, jo geraader Hr. Etats-Raad Fleiſcher til en beſynderlig Ære; thi man finder deraf, at Recenſenten med de groveſte Anfald

og med al den optænkelige Umage, som er anvendt til at ville laste paa hans Skrift, dog ei har kundet finde noget, som et skiønsomt Publikum, naar hans Ord ei fordreies eller falskelig anføres, kan kalde Feil.

Til Slutning i denne smukke Kritik skriver endelig Recensenten. „ Jeg slutter siger Forfatteren, min ufuld„ komne Lovtale over denne vigtige Sag, og vi slutte med „ den Tilstaaelse, at Lovtale er en meget upassende Benæv„ nelse for denne Afhandling.“ Men jeg vil da og slutte disse Anmærkninger med den Opfordring, at, da Hr. Forfatteren tydelig har beviist, at Landvæsenet er den første og vigtigste Sag for en Stat at vende sin Opmærksomhed til; at den er Støtten og Grundvolden, hvorpaa Handel, Manufacturer, Bergvæsen og alle andre Næringsveie skal grunde sig; at det er den, som giver Thronen sin indvortes Styrke, formerer en nyttig Folkemængde, og med faa Ord: gior hele Riget og dets Indbyggere, enhver i sin Stand, lykkalige, og uden ængstelige Ansøgninger aabner Levebrød for enhver, som gidder bestilt noget selv, Hr. Recensenten da under sit Navn offentlig vil bekiendtgiøre, hvad andre væsentlige Dele, der høre til en Lovtale over det om Agerdyrkning og Landvæsen, som Hr. Forfatteren ikke har anført, med mindre han vil ansees, som en aabenbar Skumler, der laster uden at beviise, og hans Ord kun som løs og vild Snak; thi vel har Hr. Forfatteren ikkun kaldet sit Skrift en ufuldkommen Lovtale over Landvæsenet, men jeg finder dog intet væsentligt glemt, som kan siges om dets fortrinlige Nytte ei allene i Freds, men og i Krigs Tider; en ængstelig Pynt i Stilen, mange og heftige Exclamationer o. s. v. maae ei fordres af en Mand, der beskieftiger sig med saa alvorlige og reelle Ting; Parva leves capiunt animos, siger han selv; hans Stiil er flydende, forstaaelig, overbeviisende, og indbefatter meget i faa Ord; og dette troer jeg at være det rette passende til et Skrift af den Beskaffenhed. Kiøbenhavn den 8de Febr. 1779.

Invidus alterius marcescit rebus opimis.

No. 2.

Kiøbenhavnſke

Nye Efterretninger

om

lærde Sager.

I. Hæfte. Fredagen den 8de Januar. 1779.

Forſøg til Hør-Avlingen og dens Tilberedelſe efter den Hollandſke, Irlandſke og Skotſke Maade. 71 S. i 8vo. Kiøbenhavn, 1778. I Gyldendals Forlag. Koſter indheftet 1 Mk.

Et Lands rige Produkter, forædlede ved Vindſkibelighed og en almindelig Virkſomhed, beſtemme dets Fordeel. De arbeidſomme Nederlænder, der indſaae og udøvede denne Sandhed, nødte Europa's mægtigere Stater at ſkatte til ſig. Storbritannien og nogle Tydſke Stater føelte og afkaſtede det paalagte Aag, og ved Opmuntringer til Agerdyrkning, Fabriker og Manufakturer frembragte Handel og Seilads, forſkaffede Underſaatterne Velſtand og Regieringen Magt, Anſeelſe og Værdighed. —— Hos os derimod er Agerdyrkningen langt fra ei det den kunde være, og, ſkiønt nogle Fabriker og Manufacturer, i ſær Klæde-Fabrikerne, have opnaaet en temmelig Fuldkommenhed, ſavne vi dog ſaadanne, ſom kunde befordre en almindelig Virkſomhed paa Landet og i Byerne. Lærreds-Fabriker, hvis Anlæg hidtil hos os har været ubekiendt, ere af en ſaadan udſtrakt Nytte. Forfatteren ſlutter efter en rimelig Beregning, at vi aarlig udgive 625000 Rdlr. for Lærreder til Fremmede, og dog har han ei bragt i ſin Regning det, der aarlig udgaaer for Kammerduger, Nettelduger, Moſſeliner, Traad og øvrige til Fruentimmerets Stads og Forfængelighed henhørende. Af en ſaa

anſeelig Sum kunde i det mindſte 3000 Familier leve, hvis Arbeide og Virkſomhed vilde oplive den i mange af vore Kiøbſtæder næſten uddøde Handel. Saaledes have Lærreds-Fabriker tildeels givet Dublin, Edingburg, Glasgow, Aberdeen og adſkillige andre Steder i Irland og Skotland deres Opkomſt og nærværende Flor. Man beregner den aarlige Fordeel af diſſe Fabriker i Irland til 1 Million Pd. Sterl., og i Skotland til 500000 Pd. Sterl., hvoraf Halvdeelen udgaaer til Fremmede og Colonierne, og følgelig indbringer 750000 Pd. Sterl. aarlig i den almindelige Kaſſe. Hos os har man allerede tænkt paa denne vigtige Artikel, og ſat en liden Deel deraf i Udøvelſe blant mange fattige Lemmer i Staten; men ſkal den komme til Fuldkommenhed, maa man begynde fra Bonden. Han bør levere de Produkter, ſaa vel for at vinde denne Fordeel, ſom og for ei at udſætte ſig for den almindelige Behandlings-Maade, enten at betale dyrt eller modtage ſlette Vahrer. I vor liden Forarbeidelſe føle vi allerede Vægten af denne Skat. —— Vi mangle ei paa bequem Jord til Hør-Avlinger, i ſær anpriſer Forfatteren Lolland og Fyhns feede Egne og Norges udgravede Myrer. —— At Hør-Avlingen er fordeelagtigere end Korn-Avlingen beviſes med følgende, taget af Poſtlethwayt's Dictionary of Trade: „Det er bekiendt, at man i Irland og Skotland „beregner den aarlige Afgift af en Ager indrettet til Hør-„Avlingen, ſom beſtaaer almindelig af 160 Qvadrat-Ro-„der, til 25 Pd. Sterl. eller 125 Rdlr. I Grevſkabet „Cambray i Franſk Flandern, hvor man avler den fineſte „Hør til Kammerdug, Traad og Kniplinger, har man af „en Ager, efter 3 Aars foregaaende Tilberedning, udbragt „800 til 1000 Pd. Hør, hvoraf hvert Pund i Holland er „blevet betalt med 1 Gylden eller næſten ½ Rdlr., hvilket „omtrent udgiør i vore Penge 4 til 500 Rdlr." —— Overbeviisningen om Lærreds-Fabrikernes Nytte for Bonden, endog Huusmanden, Borgeren og Handelsmanden, indgav Forfatteren, ſom ſkal være Hr. Sekretair Dræbye, det patriotiſke Forſæt, at meddeele Landmanden en Underretning om Maaden, paa hvilken Hollænderne, Ir- og Skotlænderne ſaae og tilberede Hørren. Afhandlingen ſelv er en Samling af det, diſſe Landes Forfattere have ſkrevet om Hør-Avlingen, meget tienlig, ſaa vidt vi efter vor Erfaring ſkiønne,

til

til at forbedre Behandlingsmaaden hos os. —— Men til Sagen selv. — Liinfrøe eller Hør er en med meget sei og olieagtig Fugtighed beblandet Jord, der indeholder deels alkalisk, deels forbrændelig Salt. Hørren udfordrer altsaa en til disse Egenskaber passende Jord-Art, nemlig: 1) den sorte Jord, som man i Almindelighed forestiller sig uden Tilsætninger af andre Jord-Arter. 2) Den sorte med Leer- eller Fit-Jord blandede Jord-Art. 3) Den med Leer- eller Fit-Jord blandede sorte Jord. 4) Og endelig den sorte med Sand blandede Jord. —— De som ikke eie en saadan Jord bør ei befatte sig med Hør-Avlingen. Hollænderne, de kyndigste Hør-Avlere, vælge en Leer- eller Fit-Jord, som Aaret forhen har baaret hvide og gule Roer, Paratos, Byg eller Kløver, eller som nogle Aar har tient til Græsgang. Man bruger Gisdsel af Møg og Aske, ja undertiden Menneskeskarn i de mindre vel pløiede Stykker Land. Desuden bruger man og Mergel, Kalk, Myrre-Jord, Tang og adskilligt andet efter Jordens Beskaffenhed. —— Man pløier i det mindste 3 til 4 Gange. Er Jorden siid, gisres flade Forhøininger af 50, 60 til 70 Fødder brede, og Grøfter af 2 til 3 Fods Dybde og 1½ Fods Brede. Derved afledes det overflødige Vand og Jorden beholder sin behørige Fugtighed. I en let og tør Jord graves ingen Grøfter, men Marken gisres ganske flad. —— Jo lysere Frøet er af Farve, og jo tungere, desto bedre er det. Man prøver det ved at kaste en Haandfuld i et Glas Vand. Synker det strax er det got, hvis ikke, bør det forkastes. Olieagtigheden undersøges ved at kaste noget paa Ilden; flammer det strax og brager meget, er det et Tegn paa dets Godhed. Man prøver det og ved at saae noget i en Misbænk. Hollandsk Frøe af forrige Aars Grøde er det beste, men lykkes sielden, naar det giemmes til et andet Aar. Riga-Frøe giver det første Aar meget, men grov Hør. Den anden Høst giver mindre Frøe, men bedre Hør. Fra Memel saaes undertiden noget Frøe, som seer got ud, er kort og grovt, men groer sielden over 8 Tommer høit, og derfor bør det ei saaes. At Frøet udarter ved bestandig at saaes i een Slags Jord, er enhver Landmand bekiendt. Saaes tykt, saaes fiint og meget Hør; en tynd Saaening giver mere Frøe men stridigere Hør. —— I Holland gaaer Sædemanden op ad i en lige Linie, og saaer med høire Haand; han vender derpaa

ſamme Vei tilbage, og ſaaer med den venſtre; thi at ſaae jevnt er af yderſte Vigtighed. Nogle Dage efter ſaaer han ſin Græs-Sæd, og harver og trumler derefter paa almindelig Maade. — Ved Lugningen iagttages, at den ei foretages, naar det tegner til Tørke; desuden maa aldrig det fine Græs oprykkes, da man derved deels ſkader Rødderne, deels udſætter dem for meget for Solens Virkning. Ukrudet bør føres af Marken, og Arbeidet forrettes af ſtadige Folk, naar Høren er henved 4 Tommer høi. — Oprykningen bør ei foretages førend Stilkene begynde at blive gule, og næſten alle Bladene ere affaldne og Knæblerne ere blevne ſkarpe, at de ſtikke Fingrene, naar man trykke dem paa Spidſene. Det er altid ſkadeligt at oprykke Høren enten for grøn eller moden. Ved Oprykkelſen bør man og nøie ſortere Høren, lægge den i en lige Linie med hinanden, dog noget ſkievt op ad $1\frac{1}{2}$ Fod høit paa tilberede Baand; er Høren ei af den fineſte, ligger den ſaaledes 24 Timer inden den bindes op, og opreiſes ſom Korn i Almindelighed. I tørt Veier kan den ſtaae 12 til 14 Dage, men den fine 2 til 3 Dage inden den føres i Huus. Nu begynder Tilberedningen, ſom er lige ſaa vigtig ſom Avlingen ſelv; men vi kunde ei anføre mere, og desuden vilde det være unødvendigt, da det anførte allerede er nok til at beſtemme Afhandlingens Brugbarhed, og enhver, ſom vil benytte ſig deraf, maa dog læſe den ſelv, da det i et kort Udtog ei er mueligt at anføre alt. En Feil, ſom kan foranledige Misforſtand paa meer end eet Sted, bør vi anmerke: Overalt kaldes Frøehuſene urigtigen **Stængler**; thi Stængler og Stilke bruges om Høren ſom Synonima. I Fyen kalder man dem **Knæbler**, og det, ſom her hedder **Knæbleren**, kaldes **Hør-Riven**. — Inſtrumentet, ſom Høren brydes paa, er hos den Fyhnſke Bonde forſkiellig der i, at Knivene og de Deele, ſom de falde i, have Indſnit, ſom medføre den Nytte, at Høren ei letteligen brækkes. Hos ham lægges Høren i en varm Bagerovn, efterat den er tørret paa Marken, og brydes ligeſom den tages af Ovnen. At denne Maade er farlig, viſe de mange Huſe, ſom afbrænde ved denne Leilighed; men om den er nødvendig, belæres vi ikke af nærværende Afhandling. Vor Maade at ſkiette (eller ſkietle) paa, burde afſkaffes, og Hollændernes indføres. — Endelig er tilføiet en Efterretning om den Flan-

der-

derſke Maade at avle og tilberede Hør paa, ſom bruges til Kammerdug ꝛc. —— Hr. Sekretairen har virkeligen ved dette Arbeide gjort ſig fortient af Landmanden, og lagt for Dagen, at han er berettiget til at overſætte de belovede Underſøgelſer, af D. Adam Smidt over Naturen og Aarſagen til National-Velſtand, hvortil vi ønſke ham tilſtrekkelig Opmuntring. — Liim-Jord, ſom findes nogle Steder, er ventelig af det tydſke Leim-Erde, ſom ikke er andet, end det vi kalde Leer-Jord.

Leipzig.

Der Geiſt Athens, eine politiſch philoſophiſche Unterſuchung der Geſchichte dieſes Freiſtaats. Aus dem Engliſchen des Hern William Young. In der Weygandſchen Buchhandlung. 1778, 188 S. 8vo.

Et Skrift, ſom viſt har fortient at overſættes. Den engelſke Forfatter viſer ſig ſom en hiſtoriekyndig dybtænkende Mand. Skriftet er et Reſultat af de Betragtninger, han efter ſin Læsnings Fordvielſe har giort ſaa vel over Athenens og ſvrige dermed i Forbindelſe ſtaaende Staters politiſke Forfatning, ſom Videnſkabernes og Konſternes Fremgang. Han lader til en ivrig Republikaner; men har derhos den Meening, at ingen Folkeregiering kan, efter ſin Natur, blive langvarig, hvilket han deraf gjør meget rimeligt, at Almuen ſædvanligen, efter Hiſtoriens Vidnesbyrd, naar den, efter mangfoldige Giæringer, har beſtemt Lovene ſaaledes, at de, efter Folkeregieringens Aand, foreſtille Regenten, intet mere har at gjøre, taber ſin forrige Virkſomhed og Aarvaagenhed, og derved giver ærefyge Siæle Leilighed, at ophøve ſig, ved at undergrave Lovene. Skriftet er deelt i tvende Bøger. Forfatteren begynder ſine Betragtninger fra Statens allerførſte Opkomſt, og fortſætter dem indtil dens Undergang. Endog den fabelagtige Tidsalder anſeer han ikke uværdig for den Tænkendes Eftergrandſkning; det er ikke ſaa meget Tildragelſerne ſelv, der i denne Tid komme i Betragtning, ſom Geniet, Charakteren og Sæderne, dem Tænkeren endog af det utroelige, underfulde veed at udlede. Uden at være alt for vidtløftige, kunde vi ikke give vore Læſere et fuldſtændigt Udtog af diſſe læſeværdige Betragtninger; thi enhver billig vil indſee, at den tænkende Skribent

ikke lader ſig uden udſkrive. Vi kunde derfor allene opholde os ved faae Steder, ſom iſær have tildraget vor Opmærkſomhed. I IIte Kap. af Iſte Bog, om den første Perſiſke Krig, Miltiades's Fordømmelſe og Oſtracismus yttrer Forfatteren ſaaledes ſine fuldkomne enthuſiaſtiſke, republikanſk patriotiſke Tanker: „Det er Kiendetegnet paa den almindelige Fordærvelſe, naar Smigrerie forhøier Livets blotte Skyldigheder. Et rigtigt Begreb om det, hvad vi ere vort Fædreneland ſkyldige udelukker i den reene Patriotismes Troe, ligeſom i Religionen, ethvert opus ſupererogationis. Naar vi have giort alt, hvad vi kunde giøre, have vi ikke giort meer, end hvad vi ſkulde giøre; i det ſærdeles, ſaa vel ſom i det almindeligere Syſtem, ſkulde vi ofte med Eftergivelſe betragte et privat Onde, ſom en offentlig Velgierning, og holde vox populi, om ikke for Guds Stemme, ſaa dog for den, der er verd at æres næſt denne. Enhver Borger, ſom forſamlede ſig formedelſt Oſtracismus, eller til en anden Rets-Forretning, kom for at tage Republikens Sikkerhed og Vel i Overveielſe. Fra det Øieblik af, da han tog Deel i offentlige Anliggenheder, maatte intet, uden offentlig Intereſſe have nogen Indflydelſe paa ham. Spørgsmaalet maatte ikke være, om den Mand, imod hvilken Sagen var, hidindtil havde giort Staten Tieneſte, men om han i det Tilkommende maatte blive den ſkadelig. Den Borger, ſom ved ſaadanne Leiligheder ſkulde give ſin Stemme, maatte betragte ſig ſom ſit Fædrenelands Talsmand, betænke, at dets Sikkerhed og Velfærd nu og i Fremtiden hang af hans Stemme, og at han ikke var at retfærdiggiøre, naar han, een eneſte til Beſte, forkaſtede den ringe Formodning om en Sag, ſom var farlig for mange; endog den meeſt glindſende private Charakter maatte ikke blinde ham, og afdrage hans Agtſomhed fra det almindelige Vel; Tanken om den beklagtes Perſon, kunde allene indtrænge ſig paa Borgerpligtens Bekoſtning. —— **Miltiades** opførte ſig, ſom han burde i Cherſoneß —— ſandt, men han tiltog ſig derhos en Konges Tegn og Ære —— Hans Sæder ere roesværdige, hans Veltalenhed populær, hans Tapperhed afgiort, —— det ſamme galdt og om Piſiſtrat —— tænker tilbage paa Seiren ved Ma-

„ra-

„ rathan —— tænker han ikke selv for meget tilbage paa
„ den? —— Hans Fiendskab mod Kongen af Persien maae
„ vist være uforsonligt; thi hvorledes kunde Darius for-
„ glemme det dristige Forslag, som blev giort ved Dona-
„ vens Bredde? —— Ja vist, men, da Tissaphernes skik-
„ kede Krigsforraad til Attika, saa skeede det allene ved
„ Miltiades's Mellemhandling, og ham allene vilde han
„ betroe den —— siger Nepos —— Hæc populus resipi-
„ ciens, maluit eum innoxium plecti, qvam se diutius
„ esse in timore.“ Paa flere end dette Sted, antager For-
fatteren Ostracismus og Petalismus for retfærdige, paa
Grund af det almindelige Vel, og anseer det for Borgerens
Pligt, villig at undergaae den haarde Skiæbne, at døe for-
jaget, landflygtig, langt borte fra det Fædreneland, han
saa ofte frembød sig til Offer for, blot fordi han saa ofte
fremviiste sig, som en Mand af de reneste og ypperligste Dy-
der, og mindre Siele, som naturligviis udgiøre Mængden,
frygtede for hans større Siele-Evner. Gud! skulde det da væ-
re strafværdigt, at være større og dydigere end Mængden i en
Folkeregiering. Da beholder saadan en Regieringsfor Eder selv!
Kan det, som efter Naturens Ret er aabenbar Forbrydelse,
under nogen Omstændighed vorde retfærdigt? Skulde det i en
Republik være tilladeligt, at belønne den velfortiente med
Landflygtighed, Armod og Elendighed, saa kunde man jo
ligesaa vel sige, at Monarken med Rette kunde paa en svag
undersøgt Mistanke, fordømme Statens meest fortiente
Mænd? Og hvor afskyelig er ikke det sidstes Tilstaaelse for
en Republikaner. —— Hvor sielden seer man det i vore Eu-
ropeiske Monarkier, hvor sædvanligen ingen Undersaat for-
dømmes, uden efter Sagens ordentlige Undersøgelse efter
Landsloven! Blandt andre Forfatterens Maximer, har han
ogsaa denne, at Historieskriveren ikke saa meget, som de fle-
ste have givet det, bør opholde sig ved private Mænds Lev-
netsbeskrivelse, og heri give vi ham for en stor Deel Ret.
Dog har han ikke aldeles villet undlade, at tale om Athe-
nens store Mænd, og dertil har han bestemt det 13de Kap.
i sin første Bog. Af hvilket vi til Læserens Underholdning
troe at burde anføre følgende: „ Da det er let, at bemær-
„ ke enkelte Charakterer, og de fleste Læsere interessere sig der-
„ for, saa ere mange Historieskrivere blevne forledte derved,

„ til at foredrage Privatcharakterer for offentlige Tildragel-
„ ser, og have i Stedet at forsøge, gandske at beskiæftige
„ Læserens Opmærksomhed med en heel Stats Vel og Skiæb-
„ ne, valgt det sandelig lettere Arbeid, skildret en enkelt
„ Mands Levnet, og strøbt at vinde Læseren ved det udsøg-
„ te Smigrerie, opvække fremmede Følelser hos ham,
„ og da give Leilighed til, stolt at sammenligne sig med det
„ fremstillede Malerie. = = = = Men naar et forenet Sel-
„ skabs Handlinger forestilles, saa fordrer den forlængede
„ Kiede vedholdende Agtsomhed, for at igiennemskue den
„ megen Penetration, for at opdage dens mindste Led, og
„ et meget skarpt Blik, for at adskille de formerede Forhold,
„ og hvorledes det ene hænger af det andet. = = = = Sto-
„ re Mænd pleier jeg at ansee som Konstens Skabninger.
„ Jo videre man fortsætter Sønderlemningen, jo fornufti-
„ gere maae den gamle Numicius's nil admirari forekom-
„ me os. Desto meer vil vi finde, at de have havt Til-
„ fældigheder deres Ophøielse at takke, og, naar vi be-
„ tænke de Daarligheder, paa hvilke ofte deres Paastand
„ paa Fortrin har været grundet, maaskee troe, at Fortie-
„ neste, ligesaavel som Rigdom er i Lykkens Hænder, for-
„ di, naar Lykken er gunstig, Forbrydelser ofte ophøies til
„ Heltemod, og Lasten, fra hvilken man med Afskye bort-
„ vendte sig, naar den viiste sig i en nedrig Tilstand, æres
„ i sine Udsvævelser. Maaskee var endog den virkelige Dyd,
„ som undertiden fandt Midler til at svinge sig op, ikke fi-
„ nere eller mere ætherisk, end Myriadens Dyd, som ble-
„ ve i Forglemmelse. Liig Memnons Billedstøtte i Ægyp-
„ ten, som allene talte, naar den opgaaende Soel straale-
„ de paa den, vilde mangen een, som henlever ubekiendt,
„ besiæles, naar en Lykkens gunstig Straale, bestinnede
„ ham. Maaskee ere de Charakterer, som havde Anlæg-
„ get til meest ophøiede Egenskaber, i enhver Tidsalder
„ bleven mindstbemærkede og agtede. Soldaten, som spurg-
„ te Miltiades, hvi han bar den Laurbær Krands, hans
„ Fædreneland havde vundet, havde, hvis han ikke giorde
„ dette Spørgsmaal af Had, meer indvortes Værdie, end
„ Miltiades selv. Der hører en vis Tilsætning til, for
„ at gisre en Charakter gangbar. Den yngre Plinius an-
„ mærker, at Geniet ikke selv kan arbeide sig frem til Da-

„ gens

„ gens Lys, det maae, siger han, ved sin Tid og Omstæn-
„ digheder bringes til Lyset, og endogsaa dette er ikke til-
„ strækkeligt, naar det ikke opmuntres tillige ved mange
„ Velynderes og Fortaleres Beskyttelse. Hvo tænker saa
„ sværmerisk, og er saa lidet over i dette Livs Ting, at det
„ skulde være ham ubekiendt, at man for offentlig at be-
„ mærkes, maa nedtrykke mangt et Talent, som dog er nød-
„ vendigt i den ophøiede Dyds Theorie? Candidaten maae
„ ofte skiænde sin Charakter, om ikke endogsaa sin Morali-
„ tet. Det er den eneste Nøgel, som aabner hans Veien
„ til Forfængelighed, og naar han holdt det for uberømme-
„ ligt, paa denne Maade at opnaae Menneskenes Gunst,
„ saa giorde han bedre i at opgive alt Haab om at opsvinge
„ sig, og naar man har giort alt, og lagt de mærkeligste
„ Dueligheder for Dagen, saa gielder dog ofte den simple
„ Aarsag til Fortrin, som ophøiede Popæus Sabinus til
„ Keiser Claudius's Yndling — nullam ob eximiam ar-
„ tem, sed quod par negotiis, neque supra erat: en Po-
„ litik, som i Sandhed fortiener Opmærksomhed ꝛc." En
Prøve maae vi anføre af Forfatterens Philosophie, 2 B.
1 Kap. S. 136 & seqv. „ En guddommelig Indretning
„ er det, at vore Kræfters Virksomhed udgiør vor Lyksalig-
„ hed, da det, som giør det enkelte Menneske lykkelig, be-
„ riger Menneskes Samqvem, og den Anstrængelse, som
„ giver hvert enkelt Menneske Fornøielse, hensigter til en
„ vis Forhvervelse, som bevirker Menneskelighedens videre
„ Fuldkommelse i det System, hvortil det enkelte virksomme
„ Menneske hører. Af Bevægelse kommer Nydelse —
„ derfor vil den Rige være endnu rigere, den Store endnu
„ større, og enhver lægge noget i Morgen til det hvad han
„ besidder i Dag, og for andre deri — derfor vil Despo-
„ ten immer giøre sig en Provintz underdanig — derfor
„ græder hvert menneskeligt Øie, naar det i sin private Cir-
„ kel seer ingen videre Besværligheder at overstige, den
„ Taare, som Alexander fældte, fordi han ingen Verdner
„ havde at erobre; den endelige Seier tillokker allene derved,
„ at den er at vente." — Naar vi her erindre os Popes:
Man never is, but allways to be blest, saa spore vi tydelig, at Forfatteren har ikke allene læst, men endog fordøiet
„ denne engelske Philosophs Værker. — „ denne afmatte-

„ de gamle Kriger ſiger han videre, maae Seieren blive ſød
„ — men i Livets Middag at ſkulle begive ſig til Roe,
„ er at give det utaalmodige Gemyt til Priis for uroelig
„ Slummer og ængſtlige Drømme. — Sylla nød Stri-
„ dens Frugt, men fandt det ikke Umagen værd, at ved-
„ blive at nyde den, og Cæſar, udmattet ved udvortes
„ Krige, og nyeligen befriet fra indvortes Uroeligheder,
„ fandt, at Roelighed ikke forligtes med hans Lykſalighed,
„ og tænkte kort for ſin Død paa nye Scener til Erobringer
„ og nye Midler til Lykſalighed, ſom hans fyrige Aand ſkul-
„ de ſkaffe ham. Hvorfor ere vi ellers ſaa forpikkede paa
„ Friehed, end fordi den aabner os en grændseløs Mark,
„ til at anſtrænge vore Legems og Siels Kræfter, ſom det,
„ hvoraf Fornøielſe ellene kan oprinde? — Ligemeget,
„ om diſſe Kræfter anvendes, til at efterjage et vildt Dyr,
„ eller at udfinde et Syſtem, i begge Tilfælde er Fornøielſe
„ Reſultatet, og forbydende Tvang er viſt for Manden,
„ ſom een Gang har ſmagt denne Fornøielſe, verre end
„ Døden! — Heraf følger da, at Menneſkets uforsiede
„ Aand, paa hvilken de tørre Metaphyſiker ſaa ſtærkt ſkiæl-
„ de, forener ſig med Menneſkenes Lykſalighed, og er
„ nødvendig til deres Fuldkommelſe, og alle Menneſkers
„ uroelige Siælekræfter, eller de Stores ſærdeles Ærgierrig-
„ hed, ere ligeſaa lidet en Gienſtand for den Viſes Foragt,
„ ſom de Ulærde ſkulde forundre ſig derover.“ Locke har i ſit Forſøg om den menneſkelige Forſtand i Forbigaaende haft en Tanke, ſom udviklet maaſkee har givet Forfatteren Anledning til diſſe ſkiønne, virkelig philoſophiſke Betragtninger, naar han ſiger, at ſelv Kundſkabernes Efterſøgelſe foraarſager en Glæde, liig den, Jægeren føler, naar han efterjager Vildtet. Maatte en Digreſſion forlades os, endſkiøndt vi ere ikkun Recenſenter! Skulde det ikke maaſkee være en Feil hos Philoſophen, at foreſtille ſig den høieſte Lykſalighed, ſummum bonum, det hvorom alle Grækenlands Philoſopher har talt og ſkrevet, og alle Menneſker fra Adam af arbeidet for, — at foreſtille os dette — ous beings aim and end (vort Væſens Maal og Ende, ſom Pope kalder det) under det Begreb af en beſtemt Grad? — Nok for den tænkende! Men ſkal det tænkende Europa have en nye Philoſoph, da maae det blive

„ hans

hans Grundsætning, at Maalet for Menneskets Bestræbelse er lige saa uendeligt, som hans Tilværelses. Nu komme vi i 2den Bogs 2det Kapitel til Forfatterens Betragtninger om Konsterne. „ Hvorfor, siger han, vil „ man spørge, er Athenienſernes Navn bleven saa fortrinlig „ berømt i den fine Smags og Konstens Værkers Historie? „ Strax da Staden, igien var opbygget, spillede det Athe„ nienſiske Folk Hoved-Rollen i den Persiske Krig —— „ alt, hvad, som skulde give en nye Interesse, maatte vise „ sig i noget overordentligt —— Lykkens og Ærens Gaver kaldte enhver Athenienſer frem i Marken, hvilken „ hans Ære og Republikens Anseelse, i Henseende til Græ„ kenland laae paa Hiertet. Fordi det begyndte at mangle „ unge og virksomme Borgere, saa bleve adskillige Forret„ ninger, som fordrede Haandarbeid, de talrige Fangne „ til Deel, som efter enhver Seier tilkomme i Hobetal. „ Krigerne, som vendte tilbage med Seierens Stolthed, „ holdte det for vanærende, at drive Haandværker ligesom „ deres Betiente, og, for at kunne beskæftige sig paa en „ Maade, som skildte frie Mænd fra andre, blev en Forord„ ning giort, efter hvilken det ikke tillodes nogen Slave at „ øve Maler- eller Billedhugger-Konsten. Paa denne „ Maade bleve de for evig i Athenen adskilte fra de ufrie. „ Fra den Tid af holdt ei heller, endog den meest ophøiede „ Aand sig det for uberømmeligt, at tage Penslen eller „ Meiselen i Haanden. Begge adlede Geniet. Den dri„ stigste Theorie forbandtes med den fineste Udførelse, og „ Konstneren bekymrede sig ikke om, hvor megen Tid han „ brugte til sit Værks Fuldendelse, da Ære var hans Gien„ stand, eller om han elskte Penge, ingen Priis var for „ høi for et ædelt og fuldkomment Arbeide ꝛc.“ Siden kommer Forfatteren til det Spørgsmaals Oerveielse, om Billedhuggerkonsten var bekiendt før Malerkonsten? Han er overbeviist, at den første er ældre. Winkelmann har været af samme Meening, men Web har modsagt den. Professor Heyne i sine nyelig udkomne Antiqvariſche Aufsätze synes at holde med den sidste. Plinius har vel paa et Sted udtrykkelig bifaldet den første Meening, men imodsiger sig selv, efter Heynes Meening, paa et andet Sted. Det forekommer os, at Sagen af sin egen Natur lader sig lettelig af-

afgiøre, og at Billedhuggerkonſten nødvendig maae være den ældſte. „ At ville ſige, er Forfatterens Ord, at en Figurs „ Dannelſe, ſom fra alle Sider og i ethvert Lys har Na„turens egentlige Omridsning, forudſætter en fuldkom„men Kundſkab om Tegnekonſten, heder, at giøre ſig „ meget indſkrænkte Begreb om Konſtens muelige Begyn„delſe. Heller vilde jeg antage, og Alderdommens ældſte „ Levninger tale for denne Meening, at de første Modeller „ af den menneſkelige Dannelſe, i Henſeende til dens Nøi„agtighed, har beroet paa Konſtnerens ſiebliklige Idee og „ treffende Syn, og at han formede ſaa længe paa ſit Leer, „ eller ſaa længe borttrykte de fremſtaaende Sider, indtil „ Liigheden fyldeſtgiorde hans Øie. Der gives virkelig „ Billedſtøtter, der ligeſom hine Ægyptiſke, hvilke vare „ udhugne ikke efter Tegning, men efter en fuldkommen „ geometriſk Afrisning, havde ſpidſe Vinkler, uden Gra„zie, uden Liv, uden Compoſition, og indeholdt allene et „ nøiagtigt og ængſteligt Maal af Beenene og Overeenſtem„melſe i Proportionerne. Jeg kan vel foreſtille mig, at „ den Athenienſer Dædalus først har arbeidet paa diſſe „ Steen-Mumier, og forbedret dem uden Tegnekonſtens „ Studium og uden anden Model end Naturen ſelv — at „ han har mere affondret Lemmerne fra Bullen — at „ han har giort nogle Deele ſtørre, andre mindre, indtil „ Muſklernes delikate Graditioner og Dannelſe til Altitude „ er bleven grundet paa almindelig Erfaring og nøiere Jagt„tagelſe. — Man vil af Diodorus anføre Semiramis's, „ og hendes Gemals Billede paa Babylons Mure, af Pli„nius den elſkende Pige, ſom aftegnede ſin Elſkers Skyg„ge, og andre Efterretninger, ſom beviſe Malekonſtens „ Alder, og vente, at jeg i det mindſte maae holde Maler„konſten for lige ſaa gammel ſom Billedhuggerkonſten. „ Men endog dette kan ieg ikke tilſtaae. Ikke heller var „ Alcinous's Pallads, eller nogen anden Kongelig Sal, „ hvis Prydelſer Homer har beſiunget, ſmykket med Ma„lerier, men:

„ Hunde ſtode ved begge Palladſets Sider
„ Af Guld og Sølv i dobbelt Rad ziirlig ordnede:
„ Underlig havde Vulkan den gudlige Konſtner
„ Af den døde Metal dannet dem til levende Vægtere

„ Ikke

„ — Ikke heller var Salomons Tempel eller Huus pry-
„ det med Malerier. — I den hellige Skrift erindrer jeg
„ mig af alle morgenlandſke Metaphrer ikke at have fundet
„ een eneſte tagen af Malerier — men i de ti Bud heder
„ det: Du ſkal ikke giøre dig noget udgravet Billede. —
„ Det var uſtridig lettere, efter den menneſkelige Figur at
„ forfærdige en ligedannet, end at bedrage Sandſerne ved
„ den ſammenſatte Konſt, ſom ved Lys og Skygge bringer
„ en Figur til at gaae frem af en glat Overflade — Bil-
„ ledſtøtten kunde eenformigere og lettere forfærdiges efter
„ ſin Original — den Mand, ſom først kaldede Barken
„ af Træet, og giorde den knudrede Klods glat, var paa
„ Veien til den Konſt, ſom siden leverede en Apol." Dette være nok til at viise Forfatterens grundige Tænkemaade! Machiavel seer man af adſkillige Træk, og anførte Steder, at være een af hans klaſſiſke Mænd, vi meene den sande Machiavel saaledes, ſom han har viist ſig ſelv i Diſcorſi ſopra Livio og i ſin Florentinſke Hiſtorie; thi at Machiavel var en inderlig sand Republikaner, og allene for Skrømt har ſkrevet ſin Principe, troe vi, ingen vil tvivle om, ſom læſer ham. En beſynderlig Skiæbne er det for Manden, at han kan citeres saavel af den ſtrænge Republikaner, ſom af Deſpotens ſlaviſke Smigrer.

Halle.

Jugendgeſchichte berühmter Männer, ein Leſebuch für die Jugend von reiferm Alter, verlegt von Carl Herman Hemmerde, 1777. — Hertil er ſøiet: **Jugendliche Beyſpiele von Tugenden und Laſtern, guten und ſchlechten Geſinnungen,** i alt 288 Sider i 8vo.

Ideen er uimodſigelig meget god, og ganſke vel udført. Det er ikke at sige, hvormeget Exempler opmuntre den Unge. — Lad os tænke os tilbage i vor Ungdom, og erindre, hvad enhver af os ſelv har følt ved at læſe eller høre deres Handlinger, ſom ved Overeensſtemmelſe i Charakteer, Stand, Alder og Beſtemmelſe nærmede ſig til vort Selvs Middelpunkt. Det er afgiort, at jo mindre Lighed den Perſon, hvorom den unge Læſer, har med ham ſelv, jo

min-

mindre intereſſerer han ham. At fortælle ham den aldrende Grots udſtrakte Lærdom, den han ved utrættet Flid i ſin hele Levetid havde forhvervet ſig, en Demoſthens, en Cicero's ved lang Øvelſe tilveiebragte Styrke i Talekonſten, en gammel krigsvant Schwerins Heltedød, vil i Begyndelſen afſkrække Lærlingen fra Haabet, om at naae ſaadanne Mønſtere, ſom ham forelægges. Men bring dem nærmere til hans Virknings-Kreds! Tag dem i den Alder, hvor han ſelv er! Viis ham, hvorledes diſſe begyndte at blive, det de bleve! Og da ſkal man ſee, hvor ſtærkt hans Hierte ſkal ſympathiſere med hines. En anden uſigelig Nytte vindes herved. Er det Forældre om at giøre, at kiende deres Børns Beſtemmelſe af Naturen, (og hvor meget burde det ikke være dem herom at giøre) da er der neppe bedre Middel til, end at foreſtille dem adſkillige baade onde og gode Exempler. —— Er der Liv i Barnet, vil de ſtrax af dets Blik, dets Agtſomhed, dets Bedømmelſe kunne ſamle Trækkene til hans naturlige Charakter, og da vil de lettere være i Stand til, at opfylde den hellige Pligt, ſom paaligger dem, at ſtemme med Forſynets Anlæg. Og hvad ere Forældre, uden, om jeg ſaa tør ſige, Forſynets Under-Embedsmænd? —— Forfatteren lover, i Fald dette hans Skrift finder Publikums Bifald, at ville udgive **Jugengeſchichte berühmter Frauenzimmer.** Forfatteren havde maaſkee bedre betitlet ſin Bog: Fortælninger af berømte Mænds Ungdomshiſtorie; thi Samlingen beſtaaer allene af enkelte Træk, og er ikke biographiſk, ſom man, formedelſt Ordets Tvetydighed kunne forledes til at troe. Tvende ſmaae Skiødesløsheder har Forfatteren begaaet, i det han i ſamme Stykke paa tvende Steder anfører een og ſamme Anekdote om Themiſtokles, nemlig at han ſvarede den, ſom anmodede ham om at ſpille paa Harpe; Harpe forſtaaer jeg ei at ſpille, men vel at giøre en liden Stad til ſtor. See S. 20 og 22. Ligeledes anfører han S. 288 atter om Bacon det Svar, han gav Dronning Eliſabeth, ſom ſpurgte ham om hans Alder: Jeg er to Aar yngre end deres Majeſtæts lykkelige Regiering, uagtet han tilforn har fortalt det ſamme. —— Samlingen kunde viſt med ſtor Fordeel formeres.

Bres-

Breslau.

Dan. Heinr. Herings, Paſtors der evang. reform. Gemeine zu Breslau, und der Königl. Friderichsſchule Direktors, Abhandlungen von den Schulen der Propheten unter dem A. T. von der Schule des Apoſt. Johannis zu Epheſus, und von dem Canon des N. T. 1777. 167 S. 8vo.

I den første af diſſe Afhandlinger viſer Forfattteren kortelig og rigtig, hvad man med Tilforladelighed veed om Propheternes Skoler af det Gamle Teſtamentes Skrifter, eller hvad man dog med Grund kan formode og ſlutte af nogle Steder deri. Da der for Samuels Tid intet mældes om diſſe Skoler, ſaa bliver det deraf rimeligt, at denne retſkafne Regent har, formedelſt Religionens ſtore Forfaldenhed paa den Tid giort den Indretning, at unge Iſraeliter, iſær af Leviterne, kunde underviſes i Religionen, under hans Opſigt, og ſaaledes opdrages, til at være duelige Lærere for Folket, og til vel at forſtaae Gudstieneſten. At i ſaadanne Skoler viſſe Propheterekonſter ſkulde være lærdte, eller at de Unge deri ſkulde være blevne dannede til tilkommende Propheter, viſer Forfatteren ſom urimeligt i det første Afſnit. Der andet beſtemmer nærmere diſſe Skolers egentlige Indretning, og viſer, at de have været blot theologiſke. Moſes Lov blev dem deri forklaret, og de tilkommende Præſter og Leviter bleve underrettede om hvad der var at iagttage, i Henſeende til Gudstieneſten, og til deels vel og om hvad der i ſamme var Forbilleder. Desforuden bleve Propheternes Børn, d. e. Diſcipler, ogſaa øvede i den aandelige Poeſie og Muſik, ſom brugdes ved den offentlige Gudstieneſte. Et ſaadant Chor af Propheternes Diſcipler, mødte Saul i en høitidelig Proceſſion, hvilke propheterede, d. e.: ſang hellige Sange til den ſande Guds Ære. De egentlige Propheter kaldtes den Tid Seere, men det Navn af Propheter og Prophetinder blev tillagt alle dem, ſom paa en vis Maade vare Folkets Lærere, om de endog ikkun ved en muſikalſk Digtekonſt ſkulde lære eller anpriſe Religionen. Forfatteren viſer og, at Gud og undertiden har udruſtet een af diſſe med Spaadoms Aand, men dog er dette ſielden ſkeet. I det ſidſte Afſnit læres, at diſſe Diſcipler

bleve

bleve ikke underholdte af Staten, men nærede ſig med deres Hænders Arbeide, at de ikke have været Munke, og at diſſe Skoler have vedvaret til det babyloniſke Fængſel. Efter den Tid bleve Synagogerne oprettede iblandt Jøderne, og ved dem Skoler anlagte. Forfatteren har afhandlet alt dette med Lærdom og Grundighed. De tvende følgende Afhandlinger, om Ap. Johannis Skole til Epheſus, og om det Nye Teſtamentes Canon, ere behagelige og underholdende, men ikke ſaa overbeviſende, da Forfatteren her grunder det meeſte paa Formodninger og Rimelighed. Johannis theologiſke Skole beroer blot paa et Sted hos Irenæus, hvori det meeſte dog er aabenbar falſk; og overalt ſiger det ikke andet, end at mange Presbyteri ofte have beſøgt Johannes og talet med ham, og hvor troeligt er ikke dette? Men deraf følger ikke ſtrax, at der var hos ham ſom et theologiſk Seminarium. I den ſidſte Afhandling igiendrives Dr. Semler, i Henſeende til hans Meening om Canons Tilblivelſe førſt i det 4de Aarhundrede. Forfatteren ſøger at giøre det ſandſynligt, at Johannes ikke allene har bragt den Samling af de 4 Evangeliſter i Stand, men at han endog har føiet til denne Samling Apoſtlernes Gierninger, tilligemed Pauli 14 Breve, Jacobi, Petri og Johannes førſte Breve, og at han endelig efter Jeruſalems Forſtyrrelſe har fuldendt det Nye Teſtamentes Canon. Læſeren vil i dette Stykke ſavne meget til fuldkommen Overbeviisning.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene Berling.

No. 3.

Kiøbenhavnſke Nye Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Fredagen den 15de Januar. 1779.

Die kurze Dauer aller ſichtbaren Dinge, als eine Reitzung zur wahren Gottſeligkeit — würde über das Evang. Joh. XVI. 16. - 22. 1762. in der Schloßkirche zu Wallöe vorgeſtellet von H. S. Kraglund. Kopenhagen, 1778. Gedruckt bey A. H. Godiches Wittwe durch F. C. Godiche. Koſter 6 Sk.

Forfatteren, ſom nu er Sogne-Præſt for Høyelſe og Lellinge Meenigheder og Provſt i Ramſøe Herred, var, da han holdt denne Præken, Stifts-Præſt ved Wallöe. Paa den anden Side af Titelbladet angiver han Aarſagen til dens ſildige Bekiendtgiørelſe ved Trykken. — En vis høi Perſon fandt ſig rørt ved dens Anhørelſe og har ſiden ikke glemt de gode Indtryk, den giorde paa Hiertet. Hr. Provſten har een og anden Gang og for kort Tid ſiden faaet Efterretning herom, og denne nyelige Efterretning beſtemte ham til at udgive den, for at befordre eller vedligeholde Opbyggelſen. — Vi have intet derimod, at den maa læſes i det Sprog, hvori den blev holden. Den ommeldte høie Perſon ſeer den ogſaa uden Tvivl helſt ſaadan, ſom den er bleven hørt. Ved Overſættelſe tabes dog altid noget. Og ligeſaa lidet have vi imod Prækenen ſelv; thi at anmerke Smaating, er kun at ſpilde Tiden baade for os og vore Læſere. Til Indgang har Forfatteren valgt de Ord Habak. II. 6. **Hvor længe ſkal det vare?** Under det paa Titelbladet anførte Thema viſes: 1) at

alle ſynlige Ting ere af en kort Varighed, og 2) at denne korte Varighed er en Bevæg-Grund til ſand Gudfrygtighed. Begge Deele ſynes os meget vel udførte. Alting oplyſes med vel valgte bibelſke Exempler. Stilen er hverken opſkruet eller krybende. Vi have allevegne funden ſunde Tanker indklædte i et jevnt og mandigt Sprog. Forfatteren ønſkes flere Tidender om den ved ham ſtiftede Opbyggelſe til Opmuntring for ham under hans Embedes Førelſe. — En Bøn vil vi ved denne Leilighed giøre til vore unge Talere, ſom formedelſt en falſk Smag vil i alle Ting gierne ſkille ſig fra den almindelige Tone i Prækener. Kiære! foragter ikke alt, hvad der bærer Alderdommens Præg, og lader Eder ikke i Blinde henrive af alt, hvad der har Anſeelſe af Nyehed! Skammer Eder ikke ved at nævne Gud, Guds Retfærdighed, Guds Gaver paa Prædikeſtoelen! Lader Theatret have ſit Sprog for ſig ſelv, og troer ikke, at det henhører til den ægte Veltalenhed, hvert Øieblik, at raabe paa Himmelen, Himmelens Hevn, Himmelens Gaver o. ſ. v. Den Enfoldige forvirres kun ved ſlige Udtryk og den Fornuftige ærgrer ſig over dem. Vil man undgaae Plathed, ſaa maa man vide, hvad Plathed er, og ikke paa den anden Side forfalde til det Urimelige. Aflægger og efterhaanden Eders hyppige Egoismer.

Altenburg.

Theophili Chriſtophori Harles Introductio in hiſtoriam lingvæ græcæ. 717 S. tilligemed Prolegomena, der indtage 66 S. i 8vo. 1778.

I Prolegomenis afhandles kortelig Stridighederne om de Gamles og Nyeres Fortrin, det græſke Sprogs og Bogſtavers Oprindelſe, Accenterne og om Udtalen; og de philologiſke Hielpemidler anviſes. Skriftet ſelv inddeeler Forfatteren i fire Hoveddeele, af hvilke **den første** handler om Profan-Skribenterne, **den anden** om de græſke Overſættelſer af det Gamle Teſtament, **den tredie** om det Nye Teſtaments Bøger, og **den fierde** om de eccleſiaſtiſke Skribentere. Den første Hoveddeelning indeholder igien fem Subdiviſioner: **først** Skribenterne før Homerum, **den anden** Skribenterne fra Homer til Alexander den Store, **den tredie** fra Alexander til Auguſtus, **den fierde** fra Auguſt til Conſtantin den Sto-

Store, og den femte fra Conſtantin den Store til Conſtantinopels Indtagelſe. I den anden Hoved-Inddeelning betragter han først de 70 Fortolkeres, dernæſt Aquilæ Symmachi, Theodotions og Origenis Overſættelſer, og for det tredie de apocryphiſke Bøger. Ved Begyndelſen af den tredie Hoveddeel ſætter Forfatteren nogle Anmerkninger om det Nye Teſtaments Bøgers Guddommelighed og Authenticitet, om Sprogets Reenhed, Manuſcripter, Verſioner og tienlige philologiſke Hielpemidler. I den fierde har han beholdt den almindelige Inddeelning i Scriptores apoſtolicos og eccleſiaſticos. — Ved hver Author følger Forfatteren denne Plan: han angiver først hans Fødeſted, Levetid og andre Perſonalia, dernæſt mældes hvad han har ſkrevet, ſaa Editionerne, og endelig gives en almindelig Dom over hans Skrifters Værd, hvortil endnu undertiden føies Betragtninger over een og anden Punkt i hans Skrifter, og de Authores der have ſkrevet til hans Oplysning. — Foran hver Epoche fælder Forfatteren en kort Dom over Sprogets Tilſtand i ſamme Periode. — I en Hiſtorie over det græſke Sprog vil man formodentlig vente Betragtninger over Sprogets Tilſtand fra dets første Oprindelſe giennem alle dets ſucceſſive Forandringer; man vil der troe at finde, hvori Sprogets Fuldkommenhed og paafølgende Fordervelſe egentlig beſtod, naar, og i hvad Forſtand viſſe Ord, Conſtructionsmaader og Idiotismer vare brugte af de græſke Skribentere, alt fremſat, ſaa vidt mueligt, i en uafbrudt chronologiſk Orden. Et Værk af dette Slags vilde frembringe megen Nytte, ſaa vel i andre Henſeender, ſom og i ſær til at beſtemme en Authors Alder. Harles har vel fundet for godt at kalde nærværende Skrift Hiſtoriam græcæ lingvæ, men Kisberen vil viſt bedrage ſig om han venter her at finde tilſtrækkelig Oplysning i ovenſtaaende Punkter. Forfatteren ſætter vel foran hver Epoche en Betragtning over Sprogets Tilſtand, men deels har diſſe meeſt at beſtille med Videnſkabernes, Poeſiens og Veltalenhedens Beſkaffenhed paa diſſe Tider, der vel kan være en Aarſag til Sprogets Forandring, men ikke Forandringen ſelv; deels ere de fremſatte i ſaa almindelige Udtryk, at man ingen Nytte kan have af dem, til at bedømme en Authors Alde, eller danne ſig et fuldſtændigt Begreb om Sprogets Skiæbne. Til Beviis herpaa kan Betragtningen for ved den anden Pe-

riode i første Hoveddeel tiene: Hæc ætas, ſiger Forfatteren, qvæ juvenilis & virilis græcæ lingvæ &c. haberi poteſt ſplendidiſſimorum ingeniorum ferax, ſummos tulit Poetas, oratores, hiſtoricos & philoſophos &c., libere cogitabant, ſentiebant & ſcribebant. Hvo der ikke har nok i dette Exempel, han læſe Bogen ſelv, hvor han vil finde flere. — Forfatteren har vel i Prolegomenis talt om det græſke Sprogs Oprindelſe, men dette saa vel ſom hans Dom over hver Authors Værd, kan vel umuelig kaldes mere end en Deel af Sprogets Hiſtorie, og langt fra ikke alt ſom man der kunde vente. De fire Hoveddeele han her antager have og den Uleilighed, at de for en Deel ophæve den chronologiſke Orden, der er saa nødvendig til at indſee Sprogets ſucceſſive Forandringer, og ikke erſtatter denne Mangel ved nogen lige vigtig Nytte, da det her kun kommer an paa Sproget og ikke paa Skribenternes Materier. Forfatteren har ſelv indſeet den chronologiſke Ordens Nødvendighed, og derfor ſiger han i Prolegomenis, at han har fulgt den ved Profan-Skribenterne; men hvorfor har han ikke giort det ſamme ved de eccleſiaſtiſke? Han kan ikke nægte, at diſſe har haft en ſtor Indflydelſe paa Sproget, og ere altſaa ligeſaa nødvendige for at indſee dets Skiebne, ſom de første. Af alt dette ſeer man Forfatteren havde giort bedre, at kalde ſit Skrift et Bibliothek, end en Hiſtorie om Sproget. Havde maaſkee denne Titel ikke tiltrukket ſaa mange Kiøbere, ſaa vilde Skriftet dog bedre have ſvaret til den. Vi vil nu ſee hvor vidt Forfatteren holder, hvad man kan fordre af ham, ſom et Bibliotheks Sammenſkriver. Her maa vi vel tilſtaae, at han har ſamlet adſkilligt nyttigt, og at hans Skrift overhovedet meget bedre ſvarer til det ſidſte Navn end det første, dog kan vi alligevel ikke nægte, at der og, fra den Side betragtet, findes betydelige Mangler i hans Skrift. Af en Introduction til et Bibliothek kan man fordre, at Author giver den en ſaadan Indretning, at det forlangte, uden for megen Tids Spilde og kummerlig Søgen, kan udfindes, da der ere mange Ting ſom let kan falde af Hukommelſen, og kunde dog behøves at vides om en Author. Forfatteren har ikke giort dette meget let i ſit Skrift. Hans Hoveddeele har igien her den Vanſkelighed, at naar ſamme Author har ſkrevet forſkiellige Værker, man ofte er meget forlegen, hvor man

man ſkal ſøge dem; ſaaledes er man tvilvraadig, om man finder Photius, Cæſarius, Maximus, Plancides og andre blant Profan- eller Kirke-Skribenterne. Origenes, ſom enhver vilde ſøge blant de eccleſiaſtiſke Skribentere, finder man her paa dette Sted intet om, men derimod er alle hans Skrifter og deres Editioner opregnede under Interpretes V. T. Harles ſiger vel i Fortalen, at han vil blant Profan-Skribenterne indrykke dem af de eccleſiaſtiſke Skribentere, der tillige har ſkrevet hiſtoriſke Sager; men dette forudſætter allerede en temmelig Kundſkab hos hans Læſere, der til Ulykke kunde være uvidende om den ene Deel af en Authors Skrifter, naar de efterſøgte den anden; og følger Forfatteren altid denne Plan, hvorledes kommer da Euſebius blant de eccleſiaſtiſke Skribentere; er maaſkee hans Chronicon og Vita Conſtantini intet hiſtoriſk Skrift? Med et Ord, den hele Hoved-Inddeelning er ganſke unyttig, og kunde uden Skade være udeladt. Endnu meer, man finder ofte hos Forfatteren Skribentere anførte under ſaadanne Artikler, hvor ingen rimeligviis kan formode at finde dem. Under Sibylla Hebræa finder man Zoroaſter; under Muſeus, Dares Phrygius og Dictys Cretenſis; under Hermes Triomegiſta, Pſeudo ſcripta Melchiſedechi; og under Pythagoras, Theano; det ſidſte ventelig for ikke at blive ſkyldig i Divortium. Af denne Ulempe kunde Forfatteren meget let have afhiulpet ved et Regiſter; thi han kan umuelig vente ſaa ſtor Kundſkab hos ſine Læſere, at de præciſe kunde vide paa hvad Tid hver af de græſke Skribentere har levet, og kunde han end dette, blev dog Vanſkelighed nok tilbage, ſaaſom der endnu diſputeres meget om en ſtor Deel af diſſe Skribenteres Levetid, og en Lærling altſaa først maatte kiende alle Forfatterens Hypotheſer, førend han med Nytte kunde opkaſte noget i hans Skrift. Men Forfatteren er i dette ſaa vel ſom andet kommen ſaa hovedkuls afſted, at han ingen Tid har fundet dertil. Af ſamme Aarſag flyder og de andre Uordener, hvoraf hans Skrift er fuld. At opregne dem alle ville være for vidtløftig; et eeneſte Exempel vil vi endnu føie til. I Fortalen henviſer han til ſit Epimetron, hvor man kunde finde de Anmerkninger han i Værket ſelv havde forglemt. Ved Slutningen af hans Epimetron S. 590 viſer han hen til Fortalen igien, og der finder man intet uden diſſe Ord: qvæ mihi

ſcribenti vel ignota eſſent, vel e memoria elapſa, ea in epimetro atqve addendis repoſui. Det ſamme Haſtværk har og foraarſaget de temmelig hyppige Trykfeil, hvilke Forfatteren vel i Fortalen har lovet at anmerke, men hvor dette er ſkeet, er Recenſenten ubekiendt; i Bogen ſtaae de ikke og dette var dog deres egentlige Sted, i det mindſte burde han rettet dem i hans Citationer, ſom Prol. S. 24. Odyſſ. 172 og i Skriftet S. 45 A. Gell. Lib. III. 3. for II. ꝛc. Dog, det er ikke allene Uorden man kan beſvære ſig over hos denne Forfatter, mange nødvendige Ting findes her glemt eller ufuldſtændig afhandlede. Man maa vel ikke fordre af ham, at han ſkulde indlade ſig i en nøiagtig Beretning om Bieſager, eller Particularia, men dette kan man fordre, at han ingen Author reent gaaer forbi, og at han ingen Anmerkning udelukker, uden hvilken de Unge ikke med Nytte kan betiene ſig af Authores. Hos Forfatteren mangler nu ganſke Skribenterne over Numismatiken og Inſcriptionerne; Dares Phrygius og Dictys Cretenſis ꝛc. nævner han kun; en anſeelig Deel af Kirke-Skribenterne hor han reent udeladt, hvilket altſammen ikke vel kan undſkyldes med hans Henviisning til Walch, Fabricius og Hamberger; thi hvad den første angaaer, da er hans Skrift kun en kort Indledning, beſtemt til Forelæsninger, hvilken Henſigt Harles ikke kan have med ſit Værk; og de andre giøre ei heller Sagen god, da Kiøberen venter hos Harles at finde det nødvendigſte, og ved hans Skrift at ſpare ſig Umagen at giennemlæſe de vidtløftigere Skrifter, hvortil de baade kunde mangle Leilighed og Tid. Vilde Forfatteren desuden udtage alt af ſit Skrift, ſom man hos diſſe gode Mænd kan læſe, ſaa vilde det viſt ikke beſtaaet af 717 Sider. Adſkillige gode Skrifter har han fremdeles glemt, og ved andre har han ikke anført de beſte Udgaver, ſaaledes ſavner man i Prol. S. 37 Zeunii Udgave af Vigerius, der ved ſine vigtige Tillæg fortiente at anføres; under den Artikel Homerus kunde Hardts hiſtoriſke Forklaring over Batrachomyomachien vel bedre fortient et Sted, end Gerardus Croeſius, ſom finder Patriarchernes Hiſtorie i Odyſſeen. Under den Artikel Phalaris har Forfatteren glemt Bentleys Diſſertatio cum Præfatione & annotationibus C. Walkenaer. Grønn. 1777. 4to. S. 186 har han forſømt at melde den Tydſke Overſættelſe af Geddes Eſſay, ſom 1761. kom ud blant Samlung vermiſchter Schriften, zur Beförderung

rung der ſchönen Wiſſenſchaften, i Berlin, hvilket dog havde ſin Nytte for dem af hans Læſere, der ikke forſtod Engelſk. Sær burde han været meer vidtløftig under ſaa vigtig en Artikel, ſom Plato; han kunde gierne taget ſig den Umage at opregne, hvilke Dialoger tilhørte ham, og hvilke ere opdigtede til at forebygge vrange Begreb hos de Unge, i Fald de traf paa de urette; Timæi lexicon vocum Platonicarum, tilligemed dens Nytte i Henſigt til Plato ſavner man ganſke; under denne Artikel, Sydenhams Translation of Plato og the republique of Plato translated by Spens, with a Diſſertation concerning the philoſophy of the ancients, Glasg. 1763. kunde og efter vore Tanker bedre fortiene Sted her, end Chriſtian Roths Trinitas Platonica, ſom Forfatteren har nævnet. For diſſe og andre nyttige Tillægs Skyld behøvede han derfor ikke at lade ſit Opus vore meget over dets nu værende Størrelſe; thi vilde han kun indſkrænke ſig meer i andre Ting og ſine Anmerkninger, om Æſops Levetid, om det gamle Exemplar af de Græſke Grammatici, uden Aars- og Side-Tal, ſom han har hiemme, de Anno, menſe & die Editionis Chriſti, og anden overdreven Snakſomhed, der forleder ham at bruge flere Ord, end til hans Henſigt behøves; vil han udelade ſine Betragtninger, om Plato kommer af απο τȣ πλατυ qvaſi bredſkuldret, vel bredpandet, om Sibylla kommer af σιος, ſom er doriſk og æolice for δεος og Bȣλη, hans ſlette Forfattere, han undertiden indfører, for at giøre ſig lyſtig over, ſaa forſikrer Recenſenten, han fik Rum nok til vigtigere Anmerkninger. Ingen Steds har man mindre Aarſag at beſvære ſig over Mangel, end hvor Forfatteren kommer til at tale om ſine egne Skrifter, de qvo vide opuſcula mea, qvod expoſui in opuſculis meis, finder man paa hver anden Side; og ſiden Recenſenten merker, at han dog er lidt undſeelig, ſaa vil han, for at hielpe Forfatteren, reent ud fortælle Læſerne, at Harles beder dem kiøbe ſine Opuſcula. —— Hvad hans Domme over Forfatterne angaaer, da indſeer Recenſenten ikke, hvad han har at udſætte paa Iliadens Slutning, naar han laſter, at den endes med Hektors Død; vi troe ſnarere, at det er en Skiønhed end en Feil, naar man nemlig antager, at Homer med ſit Digt ſøger at ophøie Achilles ved de mange Farligheder Grækerne i hans Fraværelſe fra Krigen maatte udſtaae. Saa

længe denne varer vinder Hektor og hans Trojaner adſkillige Fordeele over Grækerne, men aldrig ſaaſnart kommer Achilles frem førend Trojanerne bliver ſlagne tilbage, og deres Helt Hektor ſelv, Grækernes grummeſte Fiende, bliver dræbt af Achilles. Achilles ſtørſte Bedrift er altſaa Hektors Død, og paa denne Maade ſynes os, var den Slutning Homer giver ſit Digt, den meeſt paſſende han kunde vælge, ſkiønt det ikke er os ubekiendt, at endeel Franſkmænd og deres Tydſke Nachbetere, udfordrer, at enhver Epopee maa have en lykkelig Ende. Om Plutarchus de puerorum Educatione af vor Profeſſor Kall, ſiger Forfatteren, contraxit notas Heuſingeri. Er der da intet af Hr. Profeſſorens eget? Man ſkulde ſnart falde paa, at Harles aldrig havde ſeet den, i det Mindſte kan man viſt ſlutte, han ikke havde den ved Haanden, da han ſkrev denne Critik over den, han havde ellers anført Aarstallet, nøiere beſtemt end paucis abhinc annis. —— Hans Domme over Skribenterne ere overhovedet meget ufuldſtændige og affattede i ſaa almindelige Udtryk, at de aldeles ikke udtrykke det characteriſke i hver Authors Stiil. Dette er ſaa meget værre, ſom en rigtig Dom er overmaade nødvendig baade til at danne de Unges Smag, og giøre dem opmerkſomme paa de Gamles Skiønheder og Feil, og til at forekomme adſkillige vrange Foreſtillinger hos dem. Til Beviis paa det vi har ſagt tiener hans Dom over Herodot: ſuaviter & fuſe narrat, er alt hvad han ſiger om hans Skrivemaade. Kiere! hvem har nu af dette nogen tydelig Foreſtilling om Herodots Stiil, eller er man nu i Stand til at indſee Forſkiellen imellem hans Stiil og Xenophons, der ogſaa fortæller ſuaviter & fuſe! Om Æſopus ſiger han, at hans Opfindelſe er ingenioſa ſimplex & jucunda. Vel! men er der ikke flere ſaadanne end han, og hvorved udmerker nu hans ſimplicitas &c. ſig fra de andres? Hos Cebes S. 145, roſer han kun verba & ſententias. Det vilde være for vidtløftig at opregne alle Domme af dette Slags, Læſeren kan ſelv efterſee, og behøver ikke længe at lede. Et Par vil vi dog endnu anføre, hvor Forfatteren, for at forekomme Misforſtand, burde været udførligere. Om Herodot S. 111 kunde han, for at giøre de Unge viſſere, hvor meget de kan lide paa hans Troværdighed, gierne tillagt den Anmerkning, ſom adſkillige Lærde har giort: at Herodot er et troeværdigt Vidne, men ofte lettroende naar han fortæl-

tæller andres Beretninger. Af Forfatterens Dom over Aratus S. 263, lærer de Unge inter om dens Nytte til at forstaae Poeterne, naar de taler om Himlen. Ved Antoninus Liberalis S. 383 kunde Forfatteren gierne med et Par Ord talt om de Skribenteres Authoritet, af hvilke denne Forfatter har taget sine Metamorphoses, siden man af disse kan have stor Nytte til at kiende den gamle Mythologie. Han kunde og udførligere angivet Maaden paa hvilken man bør bruge de gamle Hesychii, Svidæ &c. Lexicon, da han ikke har anført den særdeles Hensigt disse Mænd har haft i at skrive dem. Om Polyænus siger Forfatteren S. 395: non adeo magni pretii videtur, og tilføier ingen Aarsag, tamen est ad cognoscendi fructum & perspicienda ducum peritissimorum ingenia & consilia uberrimum. Hvad skal nu et ungt Menneske gjøre af denne nonsense? Han maa blive saa forvirret, at han aldeles ikke veed hvad han skal troe om Polænus. Om Porphyrius og Jamblichus, S. 457 og 466, har han slet ikke meldt hvor meget man kan lide paa deres Beretninger om Pythagoras; en ung Person, der læser disse og veed intet om deres Upaalidelighed, faaer derved ikke allene falske Forestillinger om det han læser hos disse, men kan og paa dette siden bygge mange andre Vildfarelser, hvilket alt med et Par Ord af Forfatteren kunde afværges. Det samme kan man og sige om den afgiørende Tone, hvormed Forfatteren undertiden fortæller omtvistede Ting, for Ex. S. 177 at Plato har hørt Timæus Locrus og S. 58 at Solon har holdt Samtale med Crœsus. Undertiden forudsætter han og Ting, som er uvist, om hans unge Læsere vide. Saaledes taler han S. 21 i Proleg. vidt og bredt om den Reuchlinske og Erasmiske Udtale, uden først at sige, hvori den Reuchlinske og Erasmiske Udtale bestaaer; han anfører vel Forskiellen siden efter, men saa ubestemt, at en Lærling ikke kan vide, om det er noget af Forskiellen eller alt. Skiønt man i et Skrift, som dette, just ikke kan fordre meget i Hensende til Stilen, maa vi dog anmerke, at Forfatteren synes forelsket i den behagelige Monotonie, naar mange orum og arum kommer paa hinanden. Hans Perioder er og de fleste Steder saa uendelig lange og eens, at de endog neppe af en Russisk Præst kunde opsiges i et Aandedræt. Dog i dette vil vi holde Forfatteren undskyldt, helst, da et fiint Øre ikke er hver Mands Gave. — I øvrigt, naar man selv vil have den

Umage, at rette hans Uordener, og ſamle det af Vigtighed han har udeladt, nægter Recenſenten ikke, man jo med Nytte kan betiene ſig af hans Skrift, da han baade har ſamlet adſkilligt man ellers maatte efterſøge paa flere Steder, og henviſer til en Deel Authores, der udførligere har afhandlet et eller andet man kunde behøve at vide. M.P. Q.

Leipzig.

Geſchichte Karls von Burgheim und Emiliens von Roſenau, in Briefen. Zweiter Band. In der **Weygandſchen** Buchhandlung. 1778.

Som vi havde formodet ved 1ſte Binds Giennemlæsning, ſee vi nu i dette 2det Bind Karl von Burgheim komme for Dagen igien. Da Elven havde nedſkyllet ham med ſig, blev han hængende ved Roden af en Eeg, hvorfra han arbeider ſig op ad et Bierg, falder der halv ſtivfroſſen i Søvn, og findes om Morgenen af en Arbeider i et nær hos værende Biergværk paa Hartzen, hvilken bringer ham hiem i ſit Huus, hvis Kone, ſom af Burgheims Kladedragt og medhavende Penge formoder ham at være en riig Mand, fatter den Beſlutning, at lade ham, uden Biſtand, hemmelig crepere, for ſiden at kunne bemægtige ſig hans Medhavende, men bliver forhindret i ſit ugudelige Forſæts Udførelſe ved Præſten paa Stedet, ſom, for at beſøge ſin Meenighed, juſt træffer at komme derind og opdager den elendige Burgheim, og tager ham med ſig hiem, hvor han paa det beſte pleier ham. Herfra reiſer Burgheim til ſin gamle Ven Baron von Bluhmenthal. Friderike von Burgheim er imidlertid meget utaalmodig over hendes Broders formeente Død, og forfalder til en ſnart raſende Hypochondrie, den Emilies Svoger Biedenhorſt forgieves ſtræber at formilde. Nogen Tid kommer Burgheim hos ſin philoſophiſke Ven i Roelighed igien; men en Perſon, navnlig Georg Erlach, ſom har været Bluhmenthals forrige Hovmeſter, forſtyrrer hans hele Forfatning med eet. Denne har haft en Kierligheds-Intrigue med Præſtens Datter Philippine Specht der i Nærheden, hvilken beſkrives ſom en Cokette, der allene driver Gieck med ham. Bluhmenthal har været deres Forbindelſe imod, og i denne Hensigt ſkikket Erlach i ſine Ærender til ſine Godſer i Holſteen, i Haab, at hans paadragne Forretninger ſkulde fordrive ham

Kier-

Kierligheds-Grillerne. Men Erlach kommer ubedet tilbage igien, forfalder til Menneske-Had og Pastoral-Levnet, forfører Burgheim med sig til at bygge sig en Eremitboelig i Skoven, hvor Burgheim faaer Navn af Amynt, Erlach hedder Polydor og Jomfrue Specht Daphne. Imidlertid har Bluhmenthal en Søster hos sig, navnlig Fr. Dorothea v. Altrock af en meget munter og lystig Charakteer, som bestandig giør sig til gode paa disse Eremiters Regning, opdager deres Væsen og Brevverling, som hun bekiendtgiør for Friderike. Friderike har imidlertid faaet Brev fra sin forrige Elsker Grifberg, men brændt det første Brev i Hastighed, hvilken Overilelse, som naturligt, koster hende mangen Fortrydelse. Kort! Burgheim bringes til Fornuft, forlader sit fortroelige Venskab med Erlach. Grifberg, som er forfremmet i den Russiske Tieneste, forsones med Friderike Burgheim, Emilia faaer ogsaa Tidender om hendes Elskeres Befordring. Al Ting tegner sig nu saa meget got; men mod Slutningen af Bindet, bliver Grifberg, da han er færdig til at flyve hen i sin Elsktes Arme, arresteret i Pohlen. Vi formode uforgribeligen, at han ikke har kunnet tilveiebringe sig Forlov fra Krigshæren, og derfor har taget den straffværdige Beslutning, at gaae bort uden Forlov. Imidlertid staae vi nu der igien nysgierrige om Mandens Skiebne til næste Messe.

Hannover.

Abhandlungen über wichtige Gegenstände der Religion von Joh. Fried. Jacobi. Vierter Theil. In der **Helwingschen** Hof-Buchhandlung. 1778.

Med denne Deel slutter den ærværdige Forf. et af vore Tiders læseværdigste Skrifter. Han opfylder her, hvad han i den 3die Deel lovede, nemlig at vise de vigtige Fortrin, som det Nye Testamentes Bøger har frem for andre Skrifter, og leverer desuden en kort Afhandling med Overskrift: **Den Lærde uden Frihed**, hvori han grundigen igiendriver dem, der vil paastaae, at alle Forandringer i Verden, ja endog Menneskets Handlinger, have deres Grund i en uforbigængelig Nødvendighed. I Hoved-Afhandlingen anmerker Forfatteren elleve Fortrin ved det Nye Testamente, som vi mestendeels med hans egne Ord i vort Sprog vil anføre. 1) Dets Lærdom er Guds eenbaarne Søns Lærdom Ebr. I. 1. 2. 2) Det ai-

giver ved forudsagte og nøie opfyldte Begivenheder et overbeviisende Beviis for disse høistvigtige Sandheder, at Gud længe forud og paa det nøiagtigste veed alle Hendelser, og kiender enhver enkelt Skabning; at intet kan hendes nogen uden hans Villie, og at han lenker alting til det Bedste for dem, som elske ham. 3) Det indeholder saadanne Tildragelser, som styrke vor Vished om et Liv efter Døden. 4) Det viser os i JEsu Forsoning de guddommelige Egenskaber, Hellighed, Retfærdighed og Barmhiertighed, i den sødeste Overeensstemmelse. 5) Det nedtrykker den menneskelige Stolthed ved at forestille alle som Syndere, der ikke for deres Dyder, men af blot Naade kan erkiendes for Guds retskafne Undersaatter, hvortil paa Menneskets Side udfordres Omvendelse og Troe og den dermed foreenede veholdende Bestræbelse efter at være Gud behagelige. 6) Det indeholder den fuldkommeste Sædelære. 7) Det driver frem for alle andre Skrifter paa Kierlighed til Fiender, Forsonlighed og sagtmodig Omgang med den fornærmende og feilende Næste. 8) Det forbyder at sværge. 9) Det fastsætter saadanne Ægteskabs Love, som ingen Lovgiver tilforn har vidst at stifte og ingen Philosoph at tilraade. 10) Til den Religion, som det lærer, udfordres ikkun meget faa Ceremonier eller udvortes Skikke. 11) Det har sin egen Læremaade; uden dyb Philosophie og uden menneskelig Veltalenheds Pragt har dets jevne og ulærde men forstandige Forfattere vunden Seier baade over Jøders Lærdom og over Grækers og Romeres Viisdom. Alt dette er udført paa en Maade, der nødvendig maa behage enhver tænkende Læser. Ved at forestille det 5te Fortrin er Forf. i sær vidtløftig, dog uden at foraarsage mindste Kiedsommelighed. Man er i Jacobi Skrifter vante til at finde Tydelighed, Smag og Grundighed, og disse Egenskaber vil man ikke heller savne i dette. — Vi ønske, at vore unge Studerende med Agtsomhed vil læse denne Mands Afhandlinger for at befæstes imod en Semlers, Bahrdts, Tellers, Steinbarts og andre nyemodiske Theologers dristige og skriftstridige Sætninger.

Briefe eines Reisenden Juden über den gegenwärtigen Zustand der Religions-Wesen unter den Protestanten. Herausgegeben von einem Layen Bruder. 1777.

Den Reformations-Syge, som udbreder sig vidt og bredt

i vo-

i vore Tider, vover ikke sielden farlige Angreb mod de vigtigste Religionens Grund-Artikler selv og de klareste Vidnesbyrd i Guds Ord. Man opofrer, for kun at sige noget Nyt, nu een, nu en anden af Troens Lærdomme, og med dem mange af sine Med-Christnes Roelighed og Haab. De, som ikke see dybt nok ind i Christendommens faste Grunde, kan let forledes til at tvivle om alt, eller de tabe i det mindste noget af deres Høiagtelse for de hellige Lærdomme ved at erfare, hvorledes ofte Religionens Lærere selv opkaste konstige Anmærkninger, Tvivl og Indvendinger imod den. Der ere kun faa, som betænke, at der neppe er nogen Meening, i hvor vildfarende den end er, som jo ved en misbrugt Vittighed kan udsmykkes med Skin-Grunde, saa betænke, at det er mere Lyst til at beundres, end Kierlighed til Sandhed, som udklækker slige Meeninger, de blive derfor vaklende, kolsindige i deres Christendom, tilbøielige til at foragte endog sunde, opbyggelige Lærdomme, som ikke bære Nyehedens Stempel. Det var derfor at ønske, at alle Theologer vilde vise sig baade ømme over Samvittigheden og nidkiere for Sandheden, og aldrig indføre deres egne Meeninger i Skriften, for siden at dreie og afpasse ethvert Sprog, som forekommer, efter disse elskede Meeninger. Forfatteren af disse Breve fortiener i en høi Grad at roses, da han med Fynd og Vittighed viser det urimelige og farlige i de Lærdomme, som i de nyere Tider optænkes til Forandring i den christelige Religions System. Han triner frem, som en Jøde, taler og overalt som Jøde, for ei at blive den Person ulig, som han har antaget; endog den Roes tilkommer ham, at de Talemaader, som han bruger, ere formede i den jødiske Smag, og Tonen, som hersker i Brevene, overensstemmende med Israelitens Karakter; men man opdager let, at en indsigtsfuld og retsindig Christen, har dannet baade Jøden og hans Breve. De ere i Tallet 6, Abraham Benzadok (det er Jødens Navn) fremstilles i disse Breve glad og triumpherende i Haabet om den christelige Religions Undergang og alle de Opdagelser, som han har giort, anføres som Beviser for hans Formodningers Grund. Man forstaaer let, at den egentlige Forfatter lader Jøden glæde sig, for at skierpe desbedre sine Bebreidelser og Erindringer mod visse Lærere og deres Vildfarelser. I det første Brev fortæller Jøden, hvor vigtigt et Stød Dr. Bahrdt har tilføiet

Chri-

Chriſtendommen ved hans Beſpottelſer om det Nye Teſtamente, dets Forfattere, Sprog og Indretning. I det andet Brev fortſættes ſamme Betragtninger over hans ſelvraadige Omgang med denne hellige Bog. Han kaſter bort, ſiger Jøden, hvad han vil, forandrer hvad han lyſter, taler om Interpolationer, Urigtigheder i Texten og ſaadant mere, ſom viſt maae fornøie enhver Jøde ligeſaa meget, ſom det bedrøver veltænkende Chriſtne. I ſamme Brev er og Abraham meget vel tilfreds med den ſtørſte Deel af Kritikere og Recenſentere, ſom udbaſune i deres Tidender de Heterodoxes Berømmelſer, og angriber med bittre Spotterier dem, ſom tænke anderledes. Derefter velſigner Jøden en Semler, ſom kaſter hele Bøger bort af det Nye Teſtamentes Canon, en Nikolaj, ſom med en fræk Forhaanelſe angriber Apokalypſen; men til de Forſøg, ſom ligeledes ere vovede imod nogle Bøger i det Gamle Teſtamente, ſvarer han ivrig og grundig. Det 3die Brev handler om dem, ſom nægte Jeſu Guddom. Her glæder Jøden ſig over, at hans Forfædres Sag bliver ſaa herlig forſvaret af nogle Lærde i Chriſtenheden. Før har Chriſtne tænkt, at det jødiſke Folk blev i den høieſte Grad ſtraffeſkyldig ved deres Synd imod Chriſtus, ſom den levende Guds Søn; men nu, da nogle ville nægte hans guddommelige Fortrin, ſaa bliver denne Synd ei ſaa ſvar, og de ypperſte Præſter, ſom dømte ham dødſkyldig, fordi han kaldte ſig Guds Søn, blive i nogen Maade friekiendte. Her er Jøden, ſom man let kan tænke, fuld af Haab om den chriſtelige Religions Omſtyrtning, da dens Hoved-Lærdom ſaa heftig anfægtes. Han bemærker, hvor forlegen diſſe Lærde dog ere, med de rene Beviſer i det Nye Teſtamente, for Jeſu guddommelige Høihed, de vender og dreier den ſaa længe, ſiger han, indtil ingen Menneſke-Forſtand kan finde deri noget Gudommeligt hos Jeſus. „ Kiereſte Jekoſſ! udbrydder Abraham til ſin „ Ven, diſſe ere Mænd for os, ere de end uomſkaarne, „ ſaa kan vi dog gierne antage dem for Religions-Forvante.“ Han har Ret deri, at de, ſom nægte den uendelige Herlighed hos Verdens Frelſer, kan ikke regnes blant hans Religions redelige Bekiendere; thi de ſøge jo at omſtøde den Grund, hvorpaa denne Religion er bygt, de imodſige dens Stiftere og nægte Sandheden i hans Ord. De viſe ligeſaa megen Yndeſt for Jøderne, ſom de yttre Fiendſkab imod Chriſten-

ſtendommen. I det 4de Brev bliver Forfatteren ved at viiſe de gunſtige Aſpekter for Jøderne, i det han melder, hvorledes nogle ville have Forſoningen ved Jeſus og Troen paa hans Navn forklaret. Her forekommer de beſynderlige Meeninger, ſom igien føres for Lyſet i vore Tider, at Chriſtus ſkulde ikkun være Forſoneren, for ſaavidt han har udbredet Dyd og Hellighed paa Jorden, givet Menneſker det ypperſte Exempel til Efterfølgelſe, og beſeglet ſin Lære med ſit Blod. Her viſes med hvor megen Konſt man ſøger at udſlette eller fordunkle de Begreber, ſom Skriften ſelv giver, om hans Fyldeſtgiørelſe og Fortieneſte, under den Forevending, at der ligger Orientalismus i de Sprog, ſom handler derom. Dernæſt anmærker og Jøden, hvorledes endeel Theologer tale paa den Maade om Troen, ſom der allene var en Antagelſe af Jeſu Sædelære. Med hans Fortieneſte og Retfærdighed ſkulde den Troende intet beſatte ſig. Af alt dette uddrager Jøden angenemme Forhaabninger om Chriſtendommens Fald og Jøde-Dommets Opreisning paa dens Ruiner. I det femte Brev viſer han ſig endnu mere beſtyrket i ſit Haab, da han har vovet at anhøre tvende Prædikener, i hvilke Forløſerens Navn end ikke blev hørt. Den første handlede om Afſkye for Had og Ukierlighed. Taleren viiſte, at der af ſligt let kunde ſtyde Proceſſer, hvorved Roelighed og Velfærd kunde tabes, hvilket nærmere oplyſes ved en Fortælning om 2de ſtridige Naboer; derfor ſkulde Tilhørerne ſmukt elſke Eenighed og Fred. Den anden handlede om Guds Almagts og Godheds Aabenbarelſe i Naturen, Taleren havde her indſtrøet i ſit Foredrag adſkilligt om Jordens Behandling, og erindres tillige, hvor meget det dog kom an derpaa, at Gud befordrede Sædens Vert ved Afvexling af Soelſkin, Regn o. ſ. v. Jøden fortæller, med hvor ſtor Andagt og Glæde han har hørt diſſe Taler, giver og ſin Ven den Forſikring, at han gierne kunde høre tuſende ſaadanne, og endda i god Roe blive en Jøde. Vel blev han lidet beſtyrtſet, da han hørte det ſædvanlige Evangelium oplæſes; men til Fornøielſe for Jøden talte Prædikanten ikke et Ord mere derom. Vi behøve ikke at erindre, hvortil dette ſigter. Men det Ønſke kunne vi ei andet end yttre ved denne Anledning, at de hellige Taler, ſom holdes for Chriſtne, maatte dog være chriſtelige, enten virkelige Vidnesbyrd om Forløſerens Naade og Lærdom, eller i det mindſte have en ſand chriſtelig Opbyggel ſe til

Die-

Diemærke. Endelig anføres ved Slutningen af dette Brev til Bestyrkelse for Israels Haab, de Institutter, som ved en Basedow og Bahrdt ere oprettede under Navn af Philanthropiner. Her undgaaer man omhyggelig Undervisningen om de vigtigste Religionens Lærdomme, her plantes Ligegyldighed ved Troens ypperste Sandheder, her danner man Ungdommen saaledes, at en Jøde selv kan roelig overgive sine Børn til disse Skoler, ganske forsikret om, at den christelige Religion vil blive skiult for dem. Man behøver nu kun at eftertænke, hvilken Indflydelse de Unges Opdragelse har i deres og mange Slægters Tænkemaade derefter, for at overbeviises om, hvorledes en sand Christendom bliver undergravet ved sligt Foretagende. Det sidste Brev indeholder atter smigrende Forestillinger for Jøderne fra en anden Synspunkt. Han anmærker, hvorledes Christendommens Lærere udsættes for mange grove Spotterier og Foragt i de nyere Tider, og deraf slutter han, at den Religion, som de præke, er og nær ved dens Fald. Her fryder Jøden sig over de vigtige Tienester, som en Nikolaj har giort ham og alle den hellige Religions Fiender, ved at fremstille nogle Geistlige i et offentlig Skrift, som dumme og afskyelige Mennesker; thi ingen Grovhed er saa stor, at jo en Deel af dem, der præke idel Tolerance, øve den mod de Orthodoxe. Hvor er en Sebaldus Nothanker ret en allerkiereste Fortælning for den haabefulde Israelit, nu troer han, at den ublue Frekhed, hvormed en Nikolaj har angrebet Religionens Hovedpunkter og dens Tienere, kan ei andet end drage Foragt efter sig for Christendommen selv. Ingen Under, at han derfor spaaer sig og sine Brødre den ønskede Sejer. Denne er Indholden af disse Breve, i hvilke man har et kort Begreb om alt det, som yppes mod Religionen i vore Dage. Forfatteren viser sig overalt meget vel bekiendt med de nærværende Forsøg, som paa adskillige Maader gjøres mod Sandheden. Han lader og Jøden paa mange Steder, hvor det efter Indretningen kan passe sig, indstrøe sunde og fyndige Erindringer imod disse Forsøg. Man seer let af det altsammen, at en oplyst og redelig Christen, har under en fremmet Dragt vildet fremlægge i disse Breve eftertrykkelige Erindringer til Christne, og en Advarsel for de svagere, at de ikke ved Strømmen af Modens Vildfarelser skulde forledes til at fornægte baade Christus og Christendom. Hensigten er altsaa ædel og Arbeidet prisværdigt. C.

No. 4.

Kiøbenhavnſke

Nye Efterretninger

om

lærde Sager.

I. Hæfte. Fredagen den 22de Januar. 1779.

Den dydige Tapperhed, eller det ſamnitiſke Egteſkab. Et Syngeſtykke i to Handlinger, af Tønsberg. Kiøbenhavn, 1778. Paa Forfatterens Bekoſtning 46 S. i 8vo. Koſter 24 Sk.

Hr. Forfatteren ſiger, at Ideen er taget af Marmontels les Mariages ſamnites; og han har ret; thi ſkiønt det er imod den almindelige Sprogbrug, at ſige man har taget Ideen af et Stykke, naar man overſætter det ligefrem, og ikkun forderver det hiſt og her; ſaa er det dog viſt, at derſom Marmontel ikke havde ſkrevet les mariages ſamnites, og det Danſke almindelige Bibliothek (April 1778. S. 210. f.) ikke leveret en Overſættelſe deraf, ſaa havde Hr. Tønsberg heller ikke faaet den Idee at lade trykke den dydige Tapperhed, eller det ſamnitiſke Egteſkab, et Syngeſtykke i to Handlinger. —— De fleſte af Marmontels Fortællinger ere blevne Æmner for Syngeſtykker, og hvi ſkulde da denne gaae fri? Men om det derfor er ſagt, at vor Forfatter ſkulde tage fat paa den, det vil mange tvivle paa. Læſerne vil let eftergive os den Pligt, at forelægge dem Stykkets Indhold, ſaaſom Fortællingen er ſaa bekiendt; men det kan man her vente anført, hvad Hr. Tønsberg har lagt til af ſit eget. Fornemmlig da har han de fleſte Steder udeladt de Ord: ſagde han, ſagde hun o. ſ. v., og i deres Sted ſat de Talendes Navne, over det, hvad Marmontel lader dem ſige, ſaa at Hr. Tønsbergs Overſættel-

ſe ſeer virkelig langt fra ud ſom et Skueſpil. Dernæſt har han af Ærbødighed for den ſkrekkelig vigtige Regel om Stedets Eenhed og af Ukærbødighed for det Rimelige, lagt Scenen uden for Byens Porte, hvor da det indgetogne ſamnitiſke Fruentimmer gaaer og ſpadſerer, imedens deres Fiender Romerne ere ſaa nær, at de i nogle faa Minuter kan lade ſig ſee. Paa dette Sted ſtaaer da ogſaa Slaget. Meget i den behagelige Tone, ſom for en 30 til 40 Aar herſkede paa von Quotens Theater i Broeleggerſtræde, kommer begge Armeer ind paa Skuepladſen, (ventelig kommer hver Armee til at beſtaae Prima Plana af 10 Statiſter) hvor **begge Partierne forvente hinanden med Længſel.** Man har alt af Ideen ſeet, at Hr. T. er ſterk i Talebrugen, altſaa bør man ikke undres over at to Partier, ſom ſtaae kun fire Skridt fra hinanden, forvente hinanden med Længſel. For at ſkaane Tilſkuernes Blødhiertighed, ere Romerne ſaa artige, at gaae uden for, medens Samniterne ſlaaes med dem, men derimod forlanger ogſaa Forfatteren, at Orcheſtret ſkal være ſaa god og ſpille op med en Simphonie, der foreſtiller Slaget. Hvilket da maa være en allerkiereſte Simphonie, og viſer, at Hr. Ts Smag i Muſiken maa være af de fineſte. Recenſenten tager ſig den Frihed at foreſlaae til dette Brug et Par ſaare behagelige Klaveerſtykker, foreſtillende Slaget ved Rosbak og Prags Beleiring. Vel forekomme i diſſe Stykker Kanon- og Mørſer-Skud, men des nydeligere vare de til at foreſtille et Slag i ſamme Gout, ſom det hele nærværende Syngeſtykke, og derved lettedes dog Umagen for Hr. **Hiller**, der efter Sigende ſkal være den, ſom Forfatteren har undt den Ære at komponere den dydige Tapperhed; thi Ridder **Gluck** har ſaa meget at beſtille, og Pergoleſi er desværre død for mange Aar ſiden. —— Der, hvor i Originalen ikke taler nogen **Han** eller **Hun**, har Hr. **Tønsberg** været i en Slags Knibe; thi han kunde dog ikke indføre Marmontel iblant de ſnakkende Perſoner. Men han ſlipper dog ſkikkelig nok fra det, ved at fortælle os i ſin egen Perſon, hvad der foregaaer uden for Skue-Pladſen. Som for Ex. at efter begge Hærene ere gaaet fra Skuepladſen for at ſlaaes, **de da ſlaaes med Hefftighed**, at Jomfruens Moder **merker** noget hos ſin Datter, og trækker hende ved Haanden, **for at bringe hende til de andre Piger**, ſom ikke lig hende følge de Stridende i Hælene. At

den

den gamle Teleſpo ſaares ved Siden af ſin Søn. At Agatis ſeer Romerne paa mange Sider vige. At Teleſpo bringes bort og forbindes. At een af Romernes Fløie var aabnet. At de forfølge Romerne og Seieren bliver omſider paa Samniternes Side. At Cephalie har hørt Agatis Stemme. Saadanne Steder ſom diſſe (der findes S. 24 og 25) forekomme hele Stykket igiennem; ja ſomme Steder fortælles den nærværende Handling i den forbigangne Tid, ſom S. 23: „Taarene trillede de Gamle „ af Øinene og de næſtſtaaende omfavnede under Sangen „ Teleſpo og Agatis. De andre ønſkede med Gebærder til „ Lykke (*), og Mødrene ønſkede (*) deres Døttre Agatis „ til Brudgom.“ Læſeren maa ikke troe, at det er een af Interlokutorerne der fortæller det, nei det er den livagtige Hr. Tønsberg, ſom ikkun i al Eenfoldighed igientager ſin Forgienger's Ord. Hvad kan han derfor, at den forhærdede Marmontel og hans Danſke Overſætter i Biblioth. har talet ſom Fortællere i Imperfecto og ikke ſom Dramatiſter i Præſenti. — Samme Side: Herpaa tog Feldtherren Ordet. Og S. 40: Dette fik alles Bifald, o. ſ. v. Læſerne ſee af det anførte, at Hr. Tønsberg er en Original, ſkiønt man ſkulde troe han var kun Overſætter eller Afſkriver. Men hans ſtørſte Triumf ere Arierne. De høre ham til eene og allene, og Marmontel har ikke mindſte Skin af Rettighed til dem. De ſmukkeſte har Forfatteren ladet indrykke i Pakketbaaden No. 3. for i Aar, hvor de kan efterſees af dem, der ikke ere ſaa lykkelige at eje Stykket ſelv. Men der ſavnes dog den ypperlige Arie i alexandrinſke Vers S. 31. Den er et Mønſter for Arier, den er ſom alle Ariers Fyrſte og Kiempe; thi den har i Drøielſe og Fyerhed ei ſin Lige. Recenſenten vilde nok raade Hr. Tønsberg at forſøge en Arie i Hexameter, den maatte blive uſigelig ſkiøn, og ligeſaa bequem til Muſiken, ſom denne alexandrinſke. — Man veed, at een af Hovedreglerne for de nyere Digteres Arier er, at der i dem maa findes ſaa lidt ſund Menneſke-Forſtand og Poeſie ſom mueligt. Saa gierne vi vilde roese Forfatteren, ſaa kan vi dog ikke med Sandhed ſige, at han i alle ſine Arier har fulgt denne ypperlige Regel, ſom befordrer ſaa meget

(*) Diſſe reſpective Lykønſknings og Ønſke-Gebærder gad vi ſeet, de maa være Originale i høieſte Grad.

Smagens Udbredelſe, baade i Poeſie og Muſik. Vel ſandt, Poeſie har han temmelig vogtet ſig for, ſaa at alle hans Arier ere ſaa proſaiſke, ſom vore nyemodens Sangere kun vil ønſke, men ikke ſtedſe har han undgaaet den Feil, at man kan finde en Slags Meening i Arien. Men et ſtort Værk ſom dette giøres ikke paa eengang, og en Digter har ſine heldige og uheldige Timer. Nødes han at arbeide i een af diſſe ſidſte, ſaa maa naturligviis Arbeidet blive mindre fuldkommen. Følgende Arie, hvori den omtalte ſtore Regel er meget nøie iagttaget, er ventelig frembragt i een af de heldigſte Timer, da Hr. **Tønsbergs** ſæregne Genie har været meeſt virkſom. Vi anføre denne Arie, ſom findes S. 13, med megen Fornøielſe og troe at Læſerne vil takke os derfor, ei alene fordi de deraf kan faae et nogenledes Begreb om Hr. **Tønsbergs** ypperlige Digtergave, men ogſaa fordi andre unge Digtere kunne have i den ſom et Mønſter for Arier i den nyeſte og fineſte Smag. Endog Komponiſter af forfinede Indſigter ville ſee den med Fornøielſe, og tænke: „Eia, „ hvem der ſtedſe fik ſaadanne Arier at komponere, hvor „ man ikke plages med den forbiſtrede Menneſke-Forſtand, „ man kan viſe ſin Kunſt, og intet uden ſin Kunſt, ſaa uhin„ dret, ſom vare Ordene kaliforniſk eller otaheitiſk.“ —— Arien lyder, ſom følger:

Fuld af Ild
Og fuld af Vrede,
Venlig Smiil
I denne Heede,
Hvad kan man vel ſlutte her?
Øine ſpille
Taarer trille
Jo, Cephalie er kier! ——

Der er ingen af alle de Arier i dette Stykke, ſom jo bær mere eller mindre Præg af Regelen, men de fleſte ere dog ikke ſaa fuldkomne, ſom denne; thi, ſom ſagt, man kan dog i dem, med nogenledes Umage finde en Slags Meening. Ja i ſomme ſeer man ſaa klart ſom den lyſe Dag, hvad den Syngende vil: for Ex. Agathis kommer ind med ſin ſaarede Fader i Armen og qvæder:

Ak Gud! et gruſomt Syn, at ſee min Fader ſaaret,
(Muſiken ſvarer ham)
O! ſee

O! see dog til din Søn, han ellers er forloret.
(Imidlertid finder Agathis et Sted at legge sin Fader paa)
Var Pilen kun ei dybt.
(i det samme trækker han Pilen ud)
Dog nei, her har jeg den.
(Telespo begynder at komme til sig selv)
Maa, Guderne skee Tak! nu er jeg glad igien!

Hvo der ikke kan see her hvad Meeningen er, den maa ikke forstaae Dansk. Men denne Feil uagtet, har dog denne Arie, store Skiønheder. Hvor skiønt er det ikke, at høre en Søn synge, medens han bærer sin saarede Fader i Armen. Hvor lyrisk er ikke det: **Var Pilen kun ei dybt**, og siden det høie poetiske: **Dog nei, her har jeg den.** Jo, det er dog alle Tider saa, med disse store Mænds Værker, endog deres Feil ere forenede med saa mange Skiønheder, at man begynder at elske Feilene selv. Var ikke Hr. **Tønsberg** langt over **Milton** og **Shakespeare**, saa kunde vi her anstille Sammenligninger, men vi frygtede da at fornærme vor heldige Digter. Ja, Hæld os, og tre Gang Hæld os, der have saadan Digter til Medborger. Lad nu vore misundelige Naboer længe nok sige, at vi fattes baade Viin og Vittighed. Har vi ei Viin, saa have vi **Tønsberger**, og det være os nok! Man maatte daane af Glæde, naar man kunde faae see dette Stykke paa Skuepladsen; men dertil er vel kun lidet Haab; thi desverre den bestyres af Folk, som ere befængte med den gammeldags Smag, at de i Skuespil vil have Menneske-Forstand, Vittighed, Poesie og hvad det ubrugelige Tøi hedder; saa at et Syngestykke som dette, hvori alt dette er saa heldigen undgaaet, neppe finder deres Bifald. Forfatteren siger i Forerindringen, at han **formodede**, hans Opus vilde giøre **Virkning paa Theatret**, og enhver Læser vil formode det samme. Ja det vilde have den Lykke, som faa Stykker have, at det paa Skuepladsen vilde frembringe samme Virkning, som naar det ikkun læses. Det kunde ikke feile, det jo der som her, maatte opvække, nu Latter, nu Vrgrelse, nu atter Kiedsommelighed og Deslige. Især naar det paa Skuepladsen understøttes af en Aktion, der i sin Art var det, hvad Stykket selv er i sin. End videre siger Forfatteren i samme Forerindring, at han har **brugt adskillige Udtryk, som findes i Marmontel,**

ſaaſom, lægger han af en overdreven Beſkedenhed til, **han ikke ſaae ſig i Stand til at ſkabe heldigere Ord.** Vi ſynes at han giorde meget vel herudi. Thi først er det ſaadan egen Sag med **at ſkabe** Ord og dernæſt var det en Slags Billighed, at beholde Udtrykket, hvor man tog hele Tanken. Eet ſavne vi i denne Forerindring, den Underſøgelſe nemlig, hvoraf det kan komme, at alle Marmontels Tanker og Udtryk i dette Stykke ere gode eller dog behagelige, og alt det der ikke er hans, er ſaa meget, ſaa inderlig, ſaa affkyelig ſlet. **Or.**

Brunsvig.

Beſchreibung des Brittiſchen America, zur Erſparung der Engliſchen Karten, nebſt einer Special-Karte der mittlern Brittiſchen Colonien, von Chriſtian Leiſte, **Conrector an der herzoglichen groſſen Schule zu Wolfenbüttel.** In der Fürſtl. Wayſenhuus-Buchhandlung 1778, 572 S. 8vo, med et geographiſk Regiſter.

Det Middel, hvorved Forfatteren vil giøre ſine Læſere de dyre engelſke Kort over det Brittiſke America undværlige, beſtaaer deri, at han i ſin Beſkrivelſe over enhver Provinds, inddeelt i ſine Townships (Byelaug eller Stads-Diſtrikter) eller Counties (Grevſkaber eller Amter), foruden ethvert Steds efter de beſte Kort beſtemte nordlige Brede og veſtlige Længde fra Londons Middagslinie, anfører efter Vindroſen dets Beliggenhed, i Henſeende til Provindſens Hovedſtad, ſamt dets Fraſtand fra ſamme efter tydſk Milemaal. Man ſeer let, at Loxodromierne her ikke komme i Betragtning, hvilkes Afvigelſer fra Vindlinierne heller ikke i en liden Fraliggenhed ſaa meget kan komme i Betragtning. Hvor denne har været ſtørre, har Forfatteren, efter ſin Betragtning i Fortalen, udregnet ſamme efter den ſphæriſke Trigonometries Grundſætninger. De Kort, hvoraf han har benyttet ſig, ere: 1) The American Atlas, by Mſr. Thomas Jefferys London 1776. 2) The North American Lilot &c. 1776 til Kyſternes og Havnenes Beſtemmelſe. 3) (a) A Map of the inhabited Part of Canade from the French ſurveys with the frontiers of New-York and New England by Cland. Joh. Sautier 1777. (b) A

Map

Map of the Province of New-York ogſaa af ſamme Sauthier, og er efterſtukken i den Homanſke Officin. (c) A topographical Map of Hudſons Rives and the Country adjacent &c., by Joh. Sauthier 1776. (d) A Map of the Province of New-York &c., by Captain Montreſſor 1775. 4) American Military Pocket Atlas, hvoraf han har brugt (a) A General Map of the Worthern brittish Colonies 1776. (b) A General Map. of the Middle brittish Colonies published, by Lewis Euano &c. (c) A General Map of the ſouthern brittish Colonies. Ved det ſaa kaldte Veſtindien, hvorunder Engellænderne forſtaae deres ſydligere Colonier paa Øerne i den mexikanſke Bugt, har han benyttet ſig af Bowens General-Kort og The Caribee Islands and Guayana drawn by L. Delarochette engr. by Thom. Jefferys. Desuden har han ved Virginien brugt: A new and accurate Map of Virginia &c., by John Henry, Lond. 1770. Det Kort over de middelſte Colonier, ſom vedfølger Skriftet, ſtrækker ſig fra den 38 til den 45½ nordlige Brede, og paa ſamme har han ved en Cirkel, dragen om New-York, ſom Middelpunkt givet Exempel paa Anvendelſen af Compaſſets Brug, til ſelv at forfatte ſig de manglende Kort. Bogen deles i 3 Afſnit. Det første afhandler det faſte Lands almindelige Beſkrivelſe. Nord-Amerika regnes at være 621 Mile lang fra Synden til Norden. Paa d'Anvilles Kort, ſom de Homanniſke Arvinger 1756 have eftertrykket, ſattes den nordlige Deel, ſaa at man ingen Afregning finder paa det iſær, ſom ligger Veſten for Hudſons og Baffins-Bay. Ovenmældte Nord-Amerikas Længde regnes fra Cap hope need til den ſydligſte Spids af Florida. Cap hope ſkal ligge under Polar-Cirklen og Floridas ſydligſte Pynt, efter Will. Roberts Kort i den °5°6¹ nordlig Brede og 81°55¹ veſtlig Brede fra Londons Meridian. Det øde Land oven for den 49de Grad N. Br. indtil det yderſte Norden ſkal, efter Havbugternes og den til Canade hørende Deels, ſom og Halv-Øen Grønlands Fradragelſe i det mindſte indeholde 200000 □ Mile. Hertil henregner Forfatteren 1) det Land kaldet Hudſons Bay Compana. 2) Nye Brittannien. 3) Øen James ved Davids Strædet, Cumberland ved Baffins-Strædet, Reſolution og Good-Fortune ved Norder-Siden af Hudſons-Strædet, og Southampton nordlig i Hudſons-Bay.

Det øvrige Brittiſke Amerika, hvoraf forholdsmæſſig ikkun en liden Deel er dyrket, beløber ſig neppe til en tredie Deel ſaa meget. Canada indtager over Halvparten deraf, ſom efter et Middeltal imellem Bawens og Dunns Kort, belø-ber ſig til 35800 □ Mile, det er ikke en fierde Deel af Europa. Lægger man Canada til de øvrige Colonie-Lande i Nord-Amerika, ſaa kan det Samtliges Qvadrat-Indhold i det høieſte beregnes til omtrent 69000 geographiſke Mile, de Brittiſke Antiller heri uberegnede, hvilke i alt udbringe neppe 400 □ Miile, hvoraf Jamaica alene anſlaaes for de 300 □ Miile. Det har længe af Reiſende været bemærket, at Nord-Amerika, iſær dets øſtlige Deel under ſamme Him-melegn er langt koldere end den veſtlige eller Europæiſke Deel af den gamle Verden. Aarſagen hertil forklarer Forfatte-teren S. 7 ſaaledes: „Man har i Almindelighed bemærket, „at i alle Lande, ſom ligge ved Oceanet, ere de øſtlige Ky-„ſter koldere, end de veſtlige. Hertil, tænker jeg, lader „ſig følgende Aarſag angive. Man veed, at naar Lege-„mer af forſkiellig Varme findes nær nok ved hinanden, „faae ſamme, efter nogen Tid ſamme Grad af Varme; de „varmere meddele de koldere Overſkudet af deres Varme. „Af denne Grund bekomme de veſtlige Lande, endog førend „Solen opgaaer, en Grad af Varme fra de Øſtlige, ſom „før har modtaget Solens Straaler. Men er der mod „Øſten et ſtort Hav; ſaa kan dette ikke meddele ſaa megen „Varme, da Vand, ſom et giennemſigtigt Legeme, min-„dre varmes af Solen end Jorden. Den Varme, det „veſtlige Land, efter Solens Nedgang, giengiver det Øſt-„lige, taber dette ſtrax om Natten, og om Morgenen er „det imorrige i den forrige Tilſtand igien. Derfor have „Kriſtinalerne, ſom boe ved Søen Kris, et meget var-„mere Land, end man finder ved Labrador, eller ved Ky-„ſten af James-Bay, ſom er den ſydlige Deel af Hudſons-„Bay.“ Den høieſte Egn i Nord-Amerika ſkal være om-kring Søerne **Kris** og **Wincpig**, af hvilken de 4 Hoved-floder i Nord-Amerika formodes at udſpringe, nemlig **Aſ-ſini-Boils** eller **Chaeles-Floden**, **Kriſtino**, **Meſſi-ſippi** og **Lorentz-Floden**. Vi ville forbigaae, hvad alle-rede er bekiendt nok om Veirligets Beſkaffenhed i Nord-Amerika. Næſten den hele øſtlige Kyſt af Nord-Amerika

er

er ſandig. Guld- og Sølv-Miner har man endnu ikke opdaget der. Kobber og Blye findes, det første bringer end- og nogen Fordeel, men af Efterretningerne Forfatteren har læſt, veed han intet Biergværk for det ſidſte. Jern-Ertz derimod forefindes her i Mængde, og af fortreffelig Godhed. Forfatteren meener, at Jern-Ertz, ſom den unndværligſte Metal ſkulde findes i alle Lande. Det er bekiendt, at der findes endog, ſaa at ſige, indvævet i Dyre- og Plante-Riget; men om den i alle Lande ſkulde findes i ſaadan Mængde, ſom de til Livets Bequemmeligheder og Ubequemmeligheder brugelige Redſkaber hos os fordre, derom tvivle vi meget, hvis vi ellers kan troe Efterretningerne om Peru og andre ſydlige amerikanſke Lande, med mindre det maatte være Indvaanernes Ukyndighed at tilſkrive, at man ei hidtil har opdaget det. Salt fattes de engelſke Colonier. Vel har man et Saltværk i Nye-Engelland, men det er langt fra ikke tilſtrækkeligt, endog for denne ene Provinds. Salpeter opſøges nu mere end tilforn, og bemmes meget, og i Almindelighed formodes det, at Landet er vel forſynet med alle Mineral-Rigets Produkter, ſom af Mangel paa Arbeidere ikke hidindtil har kunnet efterſøges. Hvad Plante-Riget angaaer, maae man ikke fordre af Forfatteren, at han ſkulde giøre Urtekienderen fyldeſt. Imidlertid ſeer man, at han med Flid har af andre ſamlet de Efterretninger, ſom kan intereſſere enhver, der allene ønſker ſig Kundſkab om det, ſom i Oekonomien og Lægekonſten er brugbart. Besynderligt er det, at det Indiſke Korn (Tyrkiſk Hvede kalde Urtegaards-mænd ofte hos os) Zea Linnei, dyrkes og lykkes ſaavel i de fleſte, endog nordligere Colonier, ſom efter Beretningerne, hvorpaa Forfatteren grunder ſig, paa en Bredde af nogle faa og fyrretyve Grader, har ſtærkere Kulde end i vort over 10 Grader nordligere Clima, da vi af egen Erfarenhed veed, at den ikke hos os (vi ſige derfor ikke overalt) har kunnet bringes til Modenhed. Men derhos maae vi anmerke, at Grunden, hvor vi have forſøgt at dyrke den, har altid været leeragtig og noget fied, og at Forfatteren fordrer en ſandig løſere Grund for den. Denne Zea, ſom under een Art indeholder tvende Afarter, **den ſtore og den mindre Mays** har hiemme i Nord-Amerika, hvorfra den er kommen til os, og har altid været Nord-Amerikanernes fornemſte Fø-

dekorn. Stilken giver endog noget Sukker. Brødet af denne Mays foredrages endog i Maryland for Hvedebrød. Vore Kartofler, ſom Forfatteren førſt urigtig har kaldet (Convolvulus fol. cord. angul. radice eſcul. Linnei), men er (Solanum teberoſum), hvilke vi have faaet fra Nord-Amerika, dyrkes ogſaa der meget ſtærkt. Forfatteren har i de tillagte Errata igienkaldet ſin Feiltagelſe. Den benævnte Convolvulus giver vel ogſaa en ſpiſelig Jordfrugt, ſom ſaa vidt vi erindre af Kalm dyrkes i det af Engellænderne ſaa kaldte Veſt-Indien eller deres ſydlige Øe-Colonier, den ſkal være gulere, faſtere, mere velſmagende; men vi tvivle om, at den kan dyrkes hos os i frie Luft. En anden Jordfrugt hos Nord-Amerikanerne er Jordnødder (Glycine Apios L.), om hvis Anvendelſe i vore Lande vi intet kunne ſige. Af Fortegnelſen over de Nord-Amerikanſke Planter, vilde vi allene anføre dem, hvis nyttige Forplantning under vor egen Himmel-Egn er allerede forſøgt med Lykke, ſamt nogle faae andre merkverdige. Jamaiſk Peber (Myrtus Pimenta L.) kaldes af Engellænderne, ſom drive en ſterk Handel dermed, All ſpice (paa Dan. Allehaande) formedelſt dets blandede Lugt og Smag af adſkillige andre Krydderier. Belle-Torn, eller Høeſkrekke-Træ (Robinia Pſeudo-Acacia) er allerede bragt her til Europa, og fortiener formedelſt ſit Træes Fortreffelighed til Brænde og anden Brug ſaa meget mere at bemerkes, da intet Træ ſkal i Tydſkland vore ſaa haſtig, eller ſaa let formere ſig. Blomſterne have en behagelig Jasminagtig Lugt. Det nyies med al Slags Grund, og i Tydſkland, i det Brunsvigſke er Vinteren dem ikke for ſtræng. I Frankerige dyrker man det, og bruger det til Vinpæle. Hvert tredie Aar kan man til dette Brug afhugge de unge Skud ved Roden. Naar man ſtiver Træet ſelv, ſom vi giøre ved vore Pile, Vidier og Popel-Træer, ſkal Stammen, efter 10 Aar give 19 til 20 Tomer brede Fiælle, og Qvaſet, ſom man faaer af Toppen ved Stivningen, ſkal endog være bedre til Brændſel end Bøg. Toppen er ſkiøn, og det Snedker-Arbeide, ſom forfærdiges af dets tørre Træ, ſkal med Tiden beſtandig blive ſkiønnere. Til levende Gierder ſkal det i Frankerige være fortræffeligt. Det Virginiſke Moorbær-Træe (Morus rubra) finder man, midt inde i Landet hele Skove af. Det udſtaaer vor

Vin-

Vinter med ringere Beſkadigelſe, end det Hvide og Sorte, (af hvilke vi, efter giorte Forſøg her i Danmark meget vanſkeligen kunde bringe det første til Vext:) Dets Blade ere noget haardere end de andres, og det maatte derfor komme an paa et Forſøg, om Bladene kunde give god ſiin Silke. —— **Den røde Eeg** (Quercus - - - Vel er dens Træ ſvampagtig, grovere, og ikke ſaa varigt ſom vort. Men dets ulige haſtigere Vext, endog hos os, og dets Agerens Godhed, der ikke bekommer Orm i næſten et heelt Aar, giør det fortient til at plantes hos os. Det ſorte Valdnødtræe (Juglans nigra) kan voxe hos. Dets Frugt har en haard Skal. Det er høit og ſtærkt, er indvortes næſten ganſke ſort, ſkiønt flammed og tæt. **Den hvide Fyr** (Pinus Granadenſis) voxer i de koldere Egne og paa Biergene i de ſydligere Provindſer, kommer frem i ſlet Grund, giver de beſte Maſter og Tømmer til Bygning. Af dets grønne Smaagrene brygges det ſaa kaldte Spruce-beer. Man koger dem i Vand, lader det giære, og kommer ſiden Sukker deri, for at betage det den hartzige Smag. Det ſkal holde ſig længe, være ſtærkt, ſundt og velſmagende. Ved Patentet for Maſſachuſet-bay af 1761 har Kronen forbeholdt ſig alle til Maſter duelige Træer, ſom 12 Tomer høit over Jorden have 24 Tomer i Giennemſnit, og ikke voxe paa nogen Grund, ſom er bortforlenet. Hvo, ſom fælder ſaadant et Træe, bøder derfor 100 Pd.St., og dette gielder i alle amerikanſke Provindſer. Foruden diſſe har den Kongl. Commiſſion endnu tilforhandlet ſig mange, ſom ſtaae paa private Perſoners Grund. De ſterkeſte, ſom beſtilles for Flaaden, maa have 36 Tommer i Giennemſnit, og være ligeſaa mange Alen lang. **Livs-Træet** (Thuia occidentalis) bruges ſaa vel til Gavn-Tømmer, ſom Lægedom og kan voxe hos os. Den **Virginſke Cypres med Acacie-Blade** (Cypreſſus diſticha), et af de ſydlige Coloniers ſkiønneſte Træer, ſom dog, endog i det nordlige Tydſkland, voxer got. Det taber ſine Blade om Vinteren, dets Hartz beſkytter det mod Kulden og giver Træet en overordentlig Varighed. Hvor vanſkelig dette Træ raadner, lærer adſkillige Forſøg, iblant andet eet, ſom anføres i det Hamborgſke Magazin, 17de Bind. Et Træ, ſom 12 Aar havde ligget under Jorden, fandtes ligeſaa friſkt, ſom da det nedlagdes. Ikke heller ſkal dette Træe kaſte ſig,

om-

omendſkiønt det forarbeides grønt. Den voxbærende Myrthe (Myrica cerifera Carolina) i Penſylvanien og de ſydlige Provintſer, ja og i de nordlige Egne indtil Nye Skotland ved Søer og i vaad Grund. Et meget nyttigt Træ eller Buſk formedelſt det Vox, ſom tages af Bærrene. Det kan voxe hos os. Den røde Ceder (Juniperus Virginiana), et yperlig Træe til Bygnings-Tømmer af meget høi Vært, imodſtaaer Forraadnelſen meget længe, er let, dog temmelig faſt og vellugtende, fortræffeligt til Snedker-Arbeide. Det er det Træ, hvori de Engelſke Blyanter indfattes. — Angaaende Dyre-Riget, er det bekiendt, at Fiſkerie give Nord-Amerika den vigtigſte Handel, og bør derfor adſkilligt anmerkes af Forfatterens Samlinger. Ved Hvalfiſkene, hvis Natur-Hiſtorie vi her, ſom ufuldſtændig, ganſke forbigaaer, fortæller Forfatteren efter Müller i Linnees Natur-Syſtem, at de indfødte Amerikaners Maade at fange Hvalen paa ſkal være følgende: „Een ſpringer af Baaden hen paa Fiſkens Ho„ved og ſlaaer ham en Træ-Plok i det ene Blæſehul, hvor„paa Fiſken ſtrax gaaer under Vandet med Amerikaneren, „men kommer ſtrax frem igien, for at tage Luft. Saaſnart „han nu har udſprudet Vandet af det andet Rør, ſlaaer „han ogſaa en Plok deri, hvorved Fiſken nødvendig maa „qvæles.“ Et farligt Riden, i Fald det ellers er ſandt! Ved Arterne af Sæler (Phocis) har Forfatteren anmerket, at Søe-Svinet i ſødt Vand har hvide Haar, da det ſamme Dyr derimod i Saltvandet har, ſom alle Sæler, brune eller graae Haar. Skulde dette være ſandt, ſaa giver det Natur-Kienderen mere Anledning til at efterforſke Aarſagen, hvorfor den ſamme Gaas (i Arten), ſom vi have tam, og i ſin tamme Tilſtand meget let imodtager den hvide Farve og lyſegule Fødder, i ſin vilde Tilſtand derimod beſtandig findes graae og med ſorte Fødder, ligeſom Anden, der i ſin Vildhed altid er mørkegraae og ſortfødet. — De vilde Nord-Amerikaner ere i Almindelighed haarde Folk, ſom, naar de falde i deres Fienders Hænder, trodſe Død og Pinſler. Det er, naar de drage i Krig, Skik at ſtege et Dyr heelt, hvoraf enhver, ſom gaaer med, da fortærer et Stykke med diſſe Ord: **ſaa vil jeg æde mine Fienders.** I andre Tilfælde ere de ikke Menneſkeædere. Ofte have deres Krige de Unges Ærgierrighed til Bevæggrund; ofte føres de, for at ſkaffe

viſſe

viſſe Familier Mænd, og naar den Fangne anſtaaer den Kone eller Familie, ſom han foreſtilles, ſaa nyder han ſtrax Nationens Rettigheder. Men deres Myrdelyſt giør ofte denne Henſigt til intet. Det er Brug, at give de Fangne til Priis ved et hvert Sted, hvor nogen af deres Venner boer, hvorved diſſe ofte meget ilde tilredes, i ſær af Qvinderne, ſaa at de ikke blive antagne i den Familie, for hvilken de ere beſtemte. Af den Aarſag føres ſaadanne Fanger tit ad Afveie til deres tilkommende Svogerſkabs Hytter. Men ere de blevne lemlæſtede enten af deres Seierherrer, eller ved deres Indførelſe til Byen, ſaa kan de intet andet vente end den frygteligſte Død. Man kalder da hele Byelauget tilſammen, fører derpaa Fangen til Pælen i Baalet, hvor man begynder Piinſlen med de yderſte Ledemod paa Hænder og Fødder. Een river ham Neglene ud, een bider ham en Finger af, den tredie ſtikker vel undertiden en ſaadan afløſt Finger i ſin antændte Pibe, og lader endog den Fangne røge med deraf. Andre knuſe Fingre og Tæer imellem tvende Steene. Man tager gloende Jern og Brande, ſieger dermed en Deel af Legemet, ſkiærer det ſtegte Stykke af og æder det. Ofte holder man en Tidlang inde med Piinſlerne, for at fornøie ſig deſto længere med dem, og i Almindelighed bliver Piinſlen deſto ubſøgtere, jo nærmere man kommer til den øverſte Legemers Deel. Endelig, naar den Ulykkelige, ſom ved denne gyſefulde Pine er ganſke roelig, og enten ſpotter ſine Bødler, eller afmægtig henſover, virkelig er fuldkommen dødet, ſaa ere nogle beſkæftede med at jage den affkeedigede Siel ud af Byen, i det de med Stokke ſlaae paa Hytterne, hvor den maatte have krøbet i Skiul. Andre ſønderlemme Liget ganſke, koge det i en Kiedel, og give det Begravelſe i deres Bug. Hvilke Umenneſkeligheder! Familiernes Hoveder hedde Sachems eller Sagamore, hvoraf flere igien ſtaae under een Konge, ſom har intet andet Fortrin, end at være Hoved-Anfører i Krigen og første Raadgiver i Forſamlingerne. Vagt, Fængſel, Rettesbetiente har ingen af dette Folkeſlag. De tapperſte og tillige de grummeſte af alle diſſe Nationer ere Irokeſerne, eller de ſaa kaldte ſex Nationer, der tilforn ikkun vare fem i Tallet. De Stammer, i hvilke enhver Nation deeler ſig, adſkilles fra hinanden ved Vaaben, paa hvilke foreſtilles forſkiellige Dyr, af hvilket Hovedet for enhver Familie

fører Navn. Saaledes for Ex. hedde Irokeſernes fem Hoved-Nationer **Mohavki**, **Oneydoes**, **Onondagas**, **Cayugas** og **Senekas**. Enhver beſtaaer af tre Stammer, hvis Hoveder af Vaabenet faae det Navn **Skildpaden**, **Biornen** og **Ulven**. Enhver Stammes Overhoved vælges i Almindelighed af den berømteſte Familie, men ſom ſielden er den rigeſte, derſom ellers dens Hoved ikke dertil er uværdig. Diſſe Overhoveder udgiøre Nationens høie Raad, beſlutte med de øvrige Hoveders Samtykke Krig og Fred, giøre Forbund og forvare **Wampumerne** eller Nationens Arkiv, **Kalumeterne** og **Tomahavkerne**. **Wampumerne** beſtaae af tilberedede Klammuſkelſtykker af adſkillig Farve, ſom drages paa Snore eller Remmer og bruges hos dem i Stedet for Penge og Ædelſteene. Farvernes Blanding er betydende. De betegne derved de Veie, ſom en Nation tager til en anden, og i Almindelighed den Ting, hvis Erindring derved ſkal forvares. Uden diſſe **Wampumer** er ingen Forhandling gyldig, hvorfor ogſaa Engelænderne bruge ſamme, naar de have med dem at giøre. Dog bruger man dem ikkun ved Leiligheder af Vigtighed. **Kalumetten** eller Fredspiben er ikke mindre vigtig ved alle Forbund og Forpligtelſer. Hovedet paa ſamme beſtaaer af en rød Steen, og Stilken af Rør eller Træ bemalet med adſkillige Farver og udſtafferet med de ſkiønneſte Fugles Hoveder, Haler og Fiere. At røge af denne Pibe, er ſaa meget ſom at bekræfte Forbundet eller Løftet med den høitideligſte Ed. Engelænderne iagttage derfor hos dem denne Skik meget omhyggeligen, ſaaſom det kraftigſte Middel at binde dem til deres Løfter. **Tomahavken** er en Stridskiølle af Træ, ſom vel ikke bruges meer i Krig, ſiden de, i Stedet for ſamme, har indført **Strids-Øxen**, tillige med **Flinten** og **Skalpeerkniven**, ſom deres ordentlige Vaaben. Men naar en Anfører vil opmuntre ſin Nation til Krig, ſaa tager han den al Tid i Haanden, og dandſer og ſynger Krigsſangen dertil. Vil man og indbyde andre Stammer dertil, ſaa bliver den og tilſendt dem. Bliver den af een af deres Hoveder optagen fra Jorden, ſaa gaae de og med i Krigen; hvis ikke, ſkikke de den med en Wampum tilbage. De Nationer, ſom endnu ere forſynede med Fyrgevæhr, føre endnu, foruden Bue og Piil, diſſe Tomahawker og Pikker. Naar nogen dræber een af en anden Familie, foraarſager ſaa-

ſaa-

dant, ligesom hos snart alle Vilde eller endog ikkun barbariske Folkeslag, hvorom man har Kundskab, en indbyrdes Krig imellem Familierne; saa var det, som bekiendt nok, hos alle de nordiske Folk, vore Forfædre. Saa er det endnu hos mange af de arabiske Stammer, efter Niebuhrs Beretning. Den Dræbtes Slægtskab holder ikke op, førend den har hevnet hans Blod. Dette falder ofte ud til hele Nationers Undergang, dersom Parterne ikke i Tide forsones. I Almindelighed skeer derfor dette inden kort Tid. Fornærmeren begiver sig bort og hans Venner byde Contrapartiet Foræringer, hvilke ere ligesaa forskiellige som Fornærmelserne. Man finder hos saa Folk mere forvirrede Religions Begreb end hos disse. Vel have de et meget dunkelt Begreb om et øverste Væsen, som de overalt anse for Verdens Herre og Skaber. Nogle kalde ham Mikabu, andre Atahokan, Huronerne Areskue, Irokeserne Agreskue og anse ham tillige for Krigens Gud. Derhos troe de utallige gode og onde Aander. Til de sidste henvende de sig, for at de ikke skal skade dem. Hovedet for de gode Aander kalde Irokeserne Atahensik, Huronerne Okkisik og Algonkinerne Manitue. For at faae en Skyts-Aand maa den unge Vilde først lære at bruge Piil og Bue; derpaa sværter man hans Hoved og lader ham en Tid lang hungre i den Forventning, at hans Skyts-Aand skal aabenbare sig for ham i Drømme. Dette pleier ikke at vare længe. Snart er denne Skyts-Aand Foden af et Dyr, snart et Stykke Træ, eller saadant noget, og denne Ting, som man ogsaa afteegner paa hans Legeme opfinder ham siden bestandig med Ærbødighed imod sin Skyts-Aand. Denne bringe de undertiden Offer. Det qvindelige Kiøn har og sine Skyts-Aander, men af en slettere Beskaffenhed. Bestemte Fester, som hele Nationer skulde iagttage, have de ikke. Dog skal hos adskillige de Førstefødtes eller det grønne Korns Høitid, og hos Natzieserne endogsaa Nyemaanernes Fest være brugelig. I Almindelighed vil man have fundet mange Levninger iblant dem af den Jødiske Gudstieneste. Nogle have derfor paastaaet, at de Vilde nedstamme fra en Colonie Jøder, som skal være gaaet giennem Asien over den Russiske Archipelagus til Nord-Amerika. Sielen holdes for udødelig. Men de Dødes Opstandelse kan de ikke troe, snarere en Art af Sielevandring. Sielen troe de at gaae igien til Vesten,

hvor-

hvorfra deres Forfædre ere komne; der maa den over en Flod, maa kiempes med en Hund, og kommer først, efter et Slags Skiertsild til det lykſalige Sted, hvor de ved en ſtor Overflødighed af Levnets-Midler og ſandſelige Fornøielſer, uden Møie kan fiſke og jage. Derhen komme ogſaa Dyrenes Siele. De begrave ogſaa med Liget, hvad der her fornemmelig har tient dem til Nødtørft eller Fornøielſe. De bevise dem ſtor Agtelſe. Undertiden helligholde de de Dødes Feſt, paa hvilken de hente deres Døde tilſammen af deres Begravelſes-Steder, bære dem om i høitidelig Proceſſion og anſtiller dem til Ære Gieſtebude, Dandſe og Leege. Fraadſerie og Leeg er ved en Krigs, Fredsmellemhandlings, ſtor Raads-Forſamlings, Begravelſes, kort ved alle Høitideligheders Foretagelſe nødvendig. Intet maa ved ſaadanne Smauſe blive tilovers, Gieſterne maa fortære alt. Endnu et vigtigt Stykke af deres Religion er Drømmenes Bemerkelſe. Drømme ere dem i Stedet for guddommelige Aabenbaringer; derfor maa Drømmeren ikke allene lyde ſin Drøms Indhold, men ogſaa andre i Byelaget ſøge at gaae ham til Haande deri. Man har og en Drømmefeſt mod Vinterens Ende, en Art af Bachanalier, hvor enhver løber om fra Hytte til Hytte, og ſønderbryder og ſønderſlaaer alt, hvad ſom forekommer. Om deres Drømmere af Profeſſion, eller Drømmetydere (Powaws) vilde vi intet videre melde, da de af andre Skrifter ere bekiendte nok. Forfatteren tæller i Nord-Amerika 17 forſkiellige vilde Hoved-Folk. De Europæiſke Coloniſters Antal beregner han til 2200000, hvilket ſtemmer omtrent overeens med de kyndigſte Mænds Beregninger i det Engelſke Parlament, der anſlaae Coloniſterne for nærværende Tid til over 2 Millioner. Grunden ſkal meeſt overalt i Nord-Amerika være løs og ſandig, hvorfor den vel let giøres brugbar til Avling, men formedelſt ſin tynde Overſkorpe af Muld igien haſtig udtømmes. I de nordlige Provinſer, hvis meſte Handel er Fiſk, Tømmer og Pelsverk, ere flere Byer, men i de ſydligere flere eenſtige Vaaninger. I Nord-Amerika ere og mange Stæder; men de indeholde ikke flere Indvaanere end middelmaadige Landsbyer hos os.

(Fortſætttelſen følger.)

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene Berling.

No. 5.

Kiøbenhavnske Nye Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Fredagen den 29de Januar. 1779.

Horaz om Digtekunsten til Cn. og L. Piso, oversat i Danske Vers med Indledning og Anmerkninger: Samt **M. T. Cicerons Brutus eller Samtale med Brutus og Attikus om berømte græske og romerske Talere med Anmerkninger**, fordanskет af L. Sahl, Conrector Scholæ Havn. 18 Ark st. 8vo. Kiøbenhavn, 1778. Trykt hos Peder Horrebow. Koster paa Tryk-Papiir 4 Mk. og paa Skriv-Papiir 5 Mk.

Periodernes Bygning hos de gamle romerske Forfattere, deres Overgang fra Begreber til Begreber, deres Regieringsform, Levemaade og Sæder, lægge saa mange Skier i Veien for Oversætterne, at de fleste hidtil have, og de tilkommende venteligen ville strande paa dem. Horaz og Cicero, hvoraf vi her have et Stykke af hver at anmelde, have altid været de Lærdes Yndlinger, og fortiene det. —— Nærværende Oversættelser have uden Tvivl ingen anden Hensigt end Skolernes Tarv; men om de ere skikkede dertil dømme Læseren af vor Recension, og skulde den ei være tilstrækkelig, af Bogen selv; thi nødig vilde vi give Anledning til en uforskyldt ufordeelagtig Dom over en Mands Arbeider, der i mange Hensender fortiener Høiagtelse. —— Foran staaer en Indledning, der skal udvikle Digtekunstens Begreb af de Horaziske Læreregler. Hr. Conrectoren antager med **Riccoboni** i hans Comm. ad artem poeticam Aristotelis og andre, uden at

nævne dem, at Horaz ikke har villet skrive en Digtekunst men allene give sine Venner, Pisonerne, nogle did henhørende Anmerkninger. — Hidtil skal man ikke have haft noget rigtigt Begreb om Digter, Digt og Digtekunst. Simonidis Udsagn: at Maleriet er en taus Poesie, og Poesien et talende Malerie, har man urigtigen antaget for en Sandhed, og for det antager dog Hr. Sahl det selv i sin Anmerkning S. 1, i det mindste modsiger han det ikke, eller henviser til dette Sted. Man har blandet med hinanden Imaginatio, Fictio, Fantasma og Figmentum; man har ikke seet det man her belæres, at Maler er Genus og Digter en Species. Slutningen bliver endelig, at Horaz har haft et rigtigt Begreb om Digtekunsten, overeensstemmende med en Scaligers, Bacos og Breitingers, hvoraf den første sætter Digtekunsten i Sandheds Efterligning ved Opdigtelser; den anden i Historiens opdigtede Efterligning; og den tredie i Opdigtelsen og Naturens bequemme Efterligning. Hos Batteux og Ramler sømnes philosophisk Bestemmelse. Med Baumgarten at antage det fuldkomne sandselige Udtryk for Poesiens Væsen er at gribe Skyggen for Legemet. Om Curtius, Baumgartens Forsvarer og Oversætter af den Aristoteliske Digtekunst paa Tydsk, maa man sige: Spectatum admissi ritum teneatis Amici? — Det forekommer os fremmed, at Hr. Conr. ikke har anført den Danske men tydske Batteux; sandt nok, at Oversættelsen deri af Horaz's Digtekunst er bedrøvelig usel, men derfor kunde den gierne efter Fortieneste anføres. Saa have vi og ventet af en Dansk Mand, at han havde giort os bekiendt med vore Forfædres Arbeider i dette Fag, nemlig en **Krags** Analysis Epistolæ Horatii ad Pisones de Arte Poetica, Basil. 1583. in 4to, og **Lunds** Commentarii in Artem Horatii, som skal findes haandskrevne paa Universitetets Bibliothek blant de Rostgaardske Samlinger. — Endelig sluttes denne vidtstrakte Afhandling med noget om Oversættelsen. Her viser Forf. at han følger sine nokſom bekiendte Regler. — Digtekunsten selv er afdeelt i 26 Regler, forsynede med Anmerkninger. Til en Prøve paa Oversætteisen vælge vi den 8de Regel, „ som glimrer (disse ere Oversætterens egne Ord) af sin egen Tydelighed, saa vel i Originalen som Oversættelsen."

Hvis

Hvis ikke jeg formaaer og veed ei at udtrykke
De Farver, ſom ſig bedſt kan paſſe til hvert Stykke,
Og hver ſærſkilte Deel ei at afhandle ret,
Hvi giver man mig Navn og Titel af Poet?
Af ſlet Undſeelſe hvi vil jeg vankundig være
Langt hellere, end hvad jeg ikke veed, at lære?
I tragiſk Vers ei vil fortælles komiſk Sag,
Thyeſtis Maaltid ei i komiſk Foredrag.
Hver Sag ſit eget Sted beholde maa og have:
Dog bliver komiſk Røſt ei altid i det Lave:
Tidt vrede Chremes ſkialt af fulde hovne Mund:
Og Sorg paa Sokker tidt gik ud fra Hiertets Grund (*).
Peleus og Telephus, ſom fattig Flygtning begge
Vil i Ord-Puſt og Pragt ei deres Nød fremlægge,
Saa ſandt det deres Agt og Omhue være maae,
At og Tilſkuerne den ſkal til Hiertet gaae.
Ei nok i pyntet Stiil Digtværker at udføre:
Tilhørerne de og behage maa, og røre
Hans Siel, hvortil man vil: det ſaa naturligt er,
Vi lee og græde, hver med hver, vi Menneſker.
Vil du, jeg græde ſkal, da først du ſelv maa græde,
Jeg Vinene da ſkal ved din Ulykke væde,
Peleus og Telephus! mon ſover eller leer,
Om ſlet du taler, hvad jeg dig betroet ſeer.
Den, ſom bedrøvet ſeer, bedrøvelig maa tale;
Den vrede Mand ſig ſelv i Trudſels-Ord afmale:
En lyſtig Tale kan en Lyſtig bedſt anſtaae:
Til Adfærds Alvor og Ords Alvor ſvare maae.

(*) Diſſe to ſidſte Linier har Hr. Conrectoren ei forglemt, hverken i Noterne, hvor han retfærdiggior ſin Maade at overſætte paa, ſom og i Indledningen, noget om Overſættelſen, hvor det hedder ſaaledes: „Her i diſſe ſidſte „Linier er baade Perſonificatio og Allegoria og Synec„doche, og med alt det ſik jeg mit Rüm, ja jeg kan „ſige, at ſelv mit Rüm fordrede det, om der endogſaa „ikke dermed var ſigtet til nogen beſynderlig Skiønhed; „og hvor kunde jeg fortryde paa, om nogen igien over„ſatte min Linie anderledes og for et andet Rum gav „alt dette til Priis? For Ex.:
„Af fulde hovne Mund tidt vrede Chremes ſkialt
„Og tragiſk Klage tidt i lave Tone faldt.“

Thi udi hvad Geſtalt end Lykken ſig tilſteder,
Naturen os dertil i Hiertet først bereder;
Nu glæder os, og nu til Vrede hidſer op;
Til Jorden bøier med nedſlagne Mod og Krop;
Ved Tungen, Hiertets Tolk, saa siden Alt udtrykker;
Men svarer Talen ei til de adſkilte Lykker,
Som ſig tildrage kan til vores Vel og Vee,
Da romerſk Mand til Heſt og Fods vil ſkoggerlee.

I Anmerkningen hertil ſiges at romani eqvites og pedites ſtaae for det hele romerſke Folk. Dette kunde nok have behøvet en Oplysning af Antiqviteterne. Ved det Danſke: romerſk Mand til Heſt og Fod, vil ingen falde paa at troe, at herved betegnes det hele romerſke Folk. —— For ikke at begynde en af ham ſelv ſkabt Afdeeling eller saa kaldet Hoved-Regel midt i en Strophe, ſætter Hr. **Sahl** et Par Vers til af ſit eget, forſikrende at det lader ſig meget vel gjøre. See S. 6. —— Imod Horaz's eget Vidnesbyrd tilſkrives her Digtekunſten tvende Piſoner, ſom ſkal være Brødre; men herom veed Horaz intet. I det 24de Vers, hvor han anden Gang tiltaler Piſonerne, hedder det: Pater, & juvenes patre digni; altſaa Fader og Sønner. Anmerkningerne ere ſkrevne deels paa Danſk deels paa Latin. En underlig Blanding. —— Dog vi maa holde op, da vi ligeſaa lidet have Lyſt til at bruge Magtſprog, ſom at driſte alt. —— Foran Brutus ſtaaer en Fortale paa 1¼ Ark. Hr. **Monrads** Anmeldelſe i Udgaven af Brutus til Skolernes Brug om en Danſk Overſættelſe har foraarſaget, at Hr. Conrectoren af Beſkedenhed har opſat Udgivelſen af ſin saa længe. Havde han lagt Merke til Maaden, paa hvilken Overſættelſen loves, og det meget betydende forte, burde denne Anmeldelſe paa ingen Maade have ſat hans Beſkedenhed unyttig paa Prøve. —— De Bevæggrunde, Hr. Conrectoren anfører, forekomme os heel ſvage. Først forlangte nogle Diſcipler det, ſiden andre, men hvem? —— Diſciplerne maa lære en Overſættelſe. Nei, det kan ei være alvorligt meent. Hidtil have vi troet, at Diſciplerne i Skolerne ſkulde lære at forſtaae de græſke og latinſke Auctorer, men ikke nogen Overſættelſe. Lære de først at forſtaae deres Auctor, ſkal de letteligen kunde overſætte; thi ikke ſkulde vi troe, at der gaves nogen Lærer i Skolerne, ſom fordrede Ord for Ord den givne Forklaring af Diſciplerne.

ne. — Selskabet for de skiønne og nyttige Videnskaber har udsat Præmier og belønnet Oversættelser af Qvintilian. Recensenten veed ei hvad Hensigt Selskabet havde med disse Oversættelser, men dette veed han: vare dets Grunde ei stærkere end de her anførte, lod han sig ei overtale til at troe, at Oversættelser ere Disciplerne nyttige. Den Engstelighed og krybende Maade, paa hvilken Ernesti og Prusteus modsiges, kunne vi ikke bifalde. — Her er Begyndelsen af Brutus. — „ Da jeg paa min Reise fra Cicilien (Cilicien) var kom„ men til Rhodus, og jeg der havde faaet Efterretning om „ Q. Hortentz's Død, blev jeg derover mere bedrøvet end „ nogen kan troe." Dette hedder saaledes hos Cicero: Cum e Cilicia decedens, Rhodum venissem, & eo mihi de Q. Hortensii morte esset allatum, opinione omnium majorem animo cepi dolorem. Meeningen seer man er udtrykt, men for Resten savner man ganske Romeren. Hvor slæbende den Gientagelse af jeg 3 gange i saa faa Ord, og **end nogen kan troe**, hvor ubestemt. „ Thi baade saae jeg mig ved „ denne min Vens Tab berøvet saa vel en behagelig Omgang, „ som og den ved mange indbyrdes Velgierninger og Tiene„ ster mellem os stiftede Forbindelse, og desuden giorde det mig „ ondt, at vort Collegium for en Deel havde tabt sin Anseel„ se ved saadan en Augurs Død." Nam & amico amisso, cum consuetudine jucunda, tum multorum officiorum conjunctione me privatum videbam, & interitu talis auguris dignitatem nostri collegii diminutam dolebam: **baade, saa vel, som og**, er en meget haard Forbindelse mellem Begreberne. — **Velgierninger og Tienester mellem os stiftede Forbindelse**, her i er alt for meget Fyldekalk. — **For en Deel havde tabt**, hvorfor ikke ligefrem, forringet eller formindsket? **Og desuden giorde det mig ondt**, & dolebam. For at give Læserne noget mere at dømme efter, afskrive vi noget endnu: „ Imidlertid erindre„ de jeg mig, at jeg baade af ham var bleven optaget til „ Medlem i Collegium, hvor han havde givet eedelig For„ sikring om min Værdighed dertil, og at jeg ogsaa af ham „ var blevet indviet: hvorfore jeg efter Augurernes Vedtæg„ ter var forpligtet at ære ham som en Fader. Det forvge„ de ogsaa min Videværdighed, at saa fortræffelig en Mand „ og min fortroeligste Ven, der havde Deel i alle mine Raad

„ og Anſlag, i ſaa ſtor en Mangel af viiſe og gode Borgere, „ var død paa den ubeleiligſte Tid for Republiken, og havde „ efterladt os et ſaa bedrøveligt Savn af hans Myndighed „ og Klogſkab: ja det krænkede mig, at jeg havde miſtet ik„ ke, ſom de fleſte meene, en Modſtander og mine Berøm„ melſers Rival, men ſnarere en Staldbroder og Medhielper „ i mit berømmelige Arbeide." — I Fortalen til Brutus ſiger Hr. Conrectoren, at han ikke vil indrykke de Anmerkninger, ſom allerede findes i Skole-Udgaven; men under den første Side ſtaaer dog en Anmerkning, ſom forekommer i Skole-Udgaven. Hos Hr. Conrectoren hedder det ſaaledes: „ Det auguriſke Collegium, hvis Medlemmer bleve kaldte „ Augurer, og Forretning beſtod i at ſpaae af Fuglenes Flugt, „ Sang og anden Adfærd. Hos Hr. Monrad: *Noſtri collegii*, Collegii auguralis, cujus membrum Hortenſius fuerat una cum Cicerone; ipſorum vero augurum officium erat e cantu volatuqve avium de futuris conjicere, & tanta qvidem eorum auctoritas, ut nihil momenti gravioris, iis inconſultis, gereretur. — I Anmerkningerne løſer Hr. Conrectoren undertiden Knuden paa Alexanders Maade, for Ex. S. 13: „ Jeg læſer i Texten poſtea og „ ikke poeta, ſom her er ſlæbt ind, ſom ved Hals og Haar." — I Almindelighed maa vi erindre, at Hr. Conrectoren ingen Samvittighed giør ſig over, at ſætte noget til ſin Auctor; thi han er vis paa, at Cicero, om han havde overſat Dansk paa Latin, vilde have tiltaget ſig ſamme Frihed.

Fortſettelſen af Beſchreibung des Brittiſchen America, ꝛc. (See No. 4.)

Man deeler Indvaanerne i: 1) Herrer, Plantere eller Kiøbmænd, 2) hvide Tienere, 3) Indianſke Tienere, 4) Slaver, ſaa vel hvide ſom ſorte. Hvide Slaver ere enten Tranſporteerte eller Forbrydere, ſom bringes derhen fra Engeland, eller ſaadanne ſom i Colonien ſelv ere fordømte dertil. En Tranſporteert ſælges dertil paa 7 til 14 Aar, og er ſaa frie. Men en Neger er med alle ſine Børn og Efterkommere dens Eiendom, ſom har kiøbt ham. Ingen Steds finder man dem i større Tal end paa de ſaa kaldte Sukker-Øer eller Antillerne og i de ſydlige Colonier indtil Penſylvanien. Her

blive

blive de allerede ſieldnere, og maa gives 10 Pd. Sterl. Told af ethvert Moorhoved, man der vil indføre. Endnu ſieldnere blive de i de længere mod Norden beliggende Provintſer. Paa det faſte Land kiøber man Negerne ikke umiddelbar fra Afrika, men i Veſtindien, hvor en Voxen gielder 40 til 50 Pd. Sterl. De nyde i øvrigt, ſom Statens Underſaatter, i alle Provintſerne Lovenes Beſkyttelſe, ſaa got ſom en frie Eiendommer, og hvo ſom forſætlig ombringer nogen, maa igien døe, om det end var Eiendoms-Herren ſelv. Og ſaa kan han, naar Herren omgaaes for gruſom med ham, forklage denne for Dommeren. Tienerne eller det frie Tyende fæſte ſig ligeſom hos os, men de bekomme en langt høiere Løn. I Philadelphia faaer, efter Kalm, en Tiener aarlig 16 til 20 Pd. Sterl. Penſylvaniſk, 1 Pd. Sterl. beregnet til 4½ Rdlr., og en Pige 8 til 10 Pd., og derhos begge frie Koſt. Paa Landet faae de noget mindre. Der gaaer Fattige i ſtort Antal til Amerika, ſom ikke kan betale Skibs-Capitainen Fragten, ſom koſter 6 til 8 Pd. Sterl. Denne ſøger ſig derfor en Herre ud, ſom betaler ham en Summe Penge, hvorimod han nogle Aar maae tiene for den blotte Koſt uden Løn. Ogſaa naar en heel Familie ankommer, og ikke veed at hielpe ſig frem; ſaa ſælger Faderen et eller flere af ſine Børn til en Herre, diſſe maae tiene paa en vis Tid for den blotte nødtørftige Underholdning, og derhos lære de noget, f. Ex. Agerdyrkningen eller et Haandværk. — Denne Tieneſte varer indtil Børnenes Fuldaarighed, det er med en Dreng indtil hans 21de, og en Pige indtil hendes 18de Aar. Diſſe Tieneſtefolk ere for beſt Kiøb. For 14 Pd. St. har man ſædvanlig voxne Børn i Penſylvanien; andre endog for bedre Priis, og i viſſe Tilfælde 8 Aar; ſaa ere Børnene frie, og Herren maae give dem noget med til at begynde en Huusholdning for ſig ſelv, for Ex. en Koe, Ager-Redſkab, Haandværks-Redſkab. Paa denne Maade hielpes baade Børnene og Forældre. I Virginien og Maryland gielder følgende Lov. Er Tieneſte-Tiden ikke beſtemt, ſaa maae de, naar de har trædet i Tieneſte før det 19de Aar, tiene til det 24de ud. Ere de over 19 Aar gamle, tiene de ikkun 5 Aar. Efter Tieneſte-Tidens Forløb er Herren forpligtet at give dem 15 Skiepper Korn og to nye Klædninger, een Linnet og een Ulden. Enhver kan ogſaa tage 50

Acres Land i Besiddelse, naar han finder saadan en Grund uden Besiddere. — Hvo som nu 7 Aar har været nedsat i disse Colonier og er protestantisk, har ogsaa engelsk Borger-Ret. I Engelland faaes den ikke af Parlementet, uden med store Bekostninger, men her for nogle faae Skilling Engelsk. — Derefter beregner Forfatteren saa vel Udførsels som Indførsels-Handelen imellem det gamle Brittannien og de Amerikanske Colonier. Efter Burkes's Beregning skal Storbrittannien i Aaret 1704 have udført til Nordamerika og Vestindien for = 483265 Pd. St.
Af Amerikanske Vare til Afrika 86665 = =

Tilsammen for 569930 Pd. St.
1772 til N. A. og V. J. = 4'791734 = =
Til Afrika = = 866398 = =

Hvortil endnu kommer Udførselen
af Skotland = = 364000 Pd. St.

Altsaa tilsammen 6'022132 Pd. St.

Efter samme Skribent var Engellændernes ganske Udførselshandel til alle Verdens Deele (Colonierne med iberegnet) 1704 ikkun 6509000 Pd. St. altsaa ikke meget større end Udførselshandelen allene til Amerika og Afrika. At denne Summa ikke er for høit angiven, slutter Forfatteren af følgende Angivelser af Entick for Aaret 1774, efter hvilke Middeltallets Antagelse af 3 Aars Beregninger Udførselen fra Storbrittannien til de Nordamerikanske Colonier allene (Nord-Caroline og Florida endog uberegnede) beløber sig til 3'169400 Pd. St.
Indførselen fra Colonierne 3'971842 = =

Af de nye Sukker-Øer eller det saa kaldte Vestindien skal Udførselen af Sukker, Rum, Bomuld, Ingefær, Indigo, Farvetræ, Stang-Sølv, og andre Vare, blot af disse Øer, aarlig beløbe sig til over 3 Millioner Pd. St., eller omtrent saa meget som af det faste Lands Colonier. Disse Øer skal indeholde 90000 hvide Indvaanere og 230000 Negere, den største Deel af deres Nødvendigheder bekomme de fra Storbrittannien, og mener Forfatteren, at disse Vares Beløb kan være 1½ Million Pd. St., hvormed Burkes's Regning altsaa kommer overeens, for Nord-Amerika og Vestindien tilsammen. — Efter Hr. Entick's Tabel blev imid-

imidlertid et Overſkud af omtrent 800000 Pd. St., ſom maatte betales Coloniſterne, Men man veed at diſſe hidindtil har beſtandig maattet betale bare Penge til deres Handelsmænd i Engelland, hvilke de have fortient ved deres Smughandel, iſær med Spanien, og ved deres Handel med Weſtindien og andre Lande. —— Man tør allene herved overveie, at foruden den ſtore Summe af Fiſkeriet ved Newfoundland, ſom Engellænderne for ſtørſte Delen ſelv fortiene, maae endnu Fragtpengene for de ind- og udgaaende Vare og 12 pro Cent Gevinſt for de engelſke Kiøbmænd af alle Vare, ſom de der indføre, regnes fra hiint Overſkud, ikke at tale om Tolden, ſom tilfalder Kronen, ſaavel af de engelſke ſom amerikanſke Vare. Efter Sir Charles Whitworth udførlige Tabeller, uddragne af de Parlementet aarlig forelagte Toldregninger, ſom Hr. Ebeling i det amerik. Biblioth. 3die Stykke har leveret, bortfalder ikke allene dette Overſkud af 800000 Pd. St. ganſke, men Coloniſterne maatte endnu desuden derover betale 1½ Million Pd. St. Hvor meget Engellænderne desuden fortiene paa amerikanſke Vare, og hvor fordeelagtige diſſe maae være dem, lader ſig let ſlutte. Mange Deele deraf, ſaaſom Jern, hvoraf Storbrittannien aarlig behøver 25000 Tones, *) Træ, Beg, Hamp og andre Vare ere dette Land uundværlige, og maatte med langt ſtørre Tab hentes fra de nordiſke Riger, naar Colonierne ikke leverede dem ſamme. Derhos vilde ſnart en tredie Deel af Haandværkerne og Søefolkene (thi ſaa mange ſkal hidindtil have haft Næring af Amerika) enten maatte gribe til andre Beſkæftigelſer, eller blive Brødløſe, ja maaſkee ſelv gaae derhen, naar Forbindelſen med Colonierne ſkulde ophøre. Storbrittanniens Søemagt og Handel vilde efter Haanden ſynke, kort, Skaden for dette Rige blive uendelig ſtor. Men Colonierne ſkulde efter Forfatterens Meening tabe endnu mere derved: Nye-Engelland, ſom først har begyndt Rebellionen, har ſikkert ſin ſtørſte Underholdning af Træ-Handelen i videſte Forſtand og Fiſkeriet. Det ſamme gielder om Canada, Nye-Skotland, og meſtendeels og om Nye-York. I Henſeende til 1ſte Artikel maatte diſſe Pro-

*) Hr. Forfatteren har her begaaet en Feil, i det han ſætter 25000 Tønder Jern, bedraget af Ordets Liighed. Det engelſke Tona eller Tuna er her Vægt og ikke Cubik-Maal.

vindſer ſtaae i Forbindelſe med en ſtor Søemagt. Men ingen af dem vilde, efter Forfatterens Meening forſkaffe dem en ſaa ſtor, ſikker og fordeelagtig Afſætning igien, ſom Storbrittannien. Fiſkeriet derimod vilde være ſaa got ſom forliſet. Saa længe Engelland endnu beholder ſine Floder, vil det viſt ikke lade ſig fordrive fra ſin gamle Beſiddelſe af Fiſkeriet i Newfoundland og Lorentz Bayen af den amerikanſke Republik. Og hvorledes kan man haabe, at Canada, Nye-Skotland og Nye-York kan paa en varig Maade forbinde ſig med Nye-Engelland? Den beſtandige Beſtræbelſe, at fravinde hinanden Fordeelen i Handelen; det ſtore Afbræk, den ene giør den anden heri; det indgroede indbyrdes Fiendſkab imellem diſſe Naboer, giør det viſt meget let for Engellænderne, i det mindſte at holde ſig i Canada eller Nye-Skotland, om de end ſkulde være nok ſaa uhældige imod Rebellerne. Men hvorledes ville de ſydlige Colonier, ſom virkelig ere de koſtbareſte og meeſt indbringende, beholde deres Uafhængighed. Efterſlægten af hine driſtige Britter, ſom først nedſatte ſig paa diſſe Kyſters brændende Sand, ere ganſke udartede, vel duelige til deres Kions Formerelſe i den tidlige Alder, og frugtbare nok, derhos mere herſkeſyge end deres Forfædre, men ſlappe nok til at udføre deres drømmerſke Udkaſt. De ere, efter Hr. Kalm, ſom deres Træe, der ſnart naaer ſin Fuldkommenhed, men uden Fasthed og Varighed. Burnaby ſaae Mænd i deres beſte Aar paa en Hvileſeng med en Slavinde hos ſig, ſom bortjog Fluerne, at de ikke ſkulde forurolige dem i deres Søvn; og dette ſiger han, er noget ſædvanligt. Hvad dette Beviis paa de ſydligere Nord-Amerikaners forkiælnede Sæder angaaer, kunne vi ikke aldeles være af Forfatterens Meening; thi vare vi endogſaa her i Norden ſaa plagede af Fluer og Myg i den varme Tid, og tillod Varmen os ikke, at tildække Anſigtet, ſaa vilde vi, uden Beſkyldning for Kiælenſkab, kunne giøre det ſamme. Videre, ſiger han, da de, formedelſt den ſlette Grund, til deels forlade Kyſterne, ſaa er det let, at udplyndre diſſe, ſaa og fordi de boe enkelte og adſpredte paa deres Plantager, haver de ikke engang Magt nok, til at beſkytte ſig imod Indianernes ſmaae Hobe, naar diſſe vove Streiferier i deres Egne. Og hvor vilde diſſe bydende Herrer være ſikkre mod deres Slaver, ſom ved første Leilighed ere færdige, at bræk-

ke

ke deres Lænker, og at hævne sig paa Tyrannerne? De have desuden ingen Manufakturer, hvilket, saavelsom deres Hoved-Produkter, nemlig Riis og Indigo i Georgien og Carolina, og Tobak i Virginien og Maryland fordrer Forbindelse med en Europæisk Søemagt. Pensylvanien er den eneste Provinds, som best kunde bestaae for sig selv. Men den er mere end de nordlige Provindser opfyldt med Folk af forskiellige Nationer, Sæder, Religion og Sprog, i hvilke der ulmer en forfølgende Religions-Ivers Ild, hvis Ukrud hidindtil er bleven hemmet ved deres Afhængighed af en større Magt. Skulde dette være udrettet ved den foretagne Forening imellem alle Provindser? Hvor længe vil denne bestaae, naar man endog setter, at den ikke adskilles af nogen Europæisk Magt? Ild og Vand, siger Burnaby, ere ikke stridigere Ting end de forskiellige Colonier i Nord-Amerika. Intet kan være hæftigere, end den Misundelse og Efterstræbelse, som de have imod hinanden. Indvaanerne i **Pensylvanien** og **Nye-York** finde i deres Misundelse over Handelen med **Nye Jersey** en uudtømmelig Kilde til Forbittrelse. Saaledes er **Massachussets-Bay** og **Rhode-Island** ikke lidet interesserede ved Handelen med **Connecticut**. De vestindiske Øer ere en Gienstand for almindelig Misundelse imellem dem alle. Endog enhver Colonies Grændser give bestandig Leilighed til Stridigheder. Kort, Charakterens, Sædernes, Religionens og Interessens Forskiellighed i de adskillige Colonier er saa stor, at det snart vilde komme til en borgerlig Krig imellem dem, naar de vare sig selv overladte. Men sæt endog, at Enigheden vedblev: saa maatte Amerika dog først være Mester af Søen, naar det skulde være uafhængig. De mange store Floder afskiære Communicationen til Lands, og gjøre en Land-Armee næsten unyttig mod udvortes Fiender. Altsaa gior dette og Fiskeriet, den vigtigste Kilde til de nordlige Coloniers Velstand, den til Overherre, som har Herskabet til Søes. Faar det Bourbonniske Huus det, hvilket nu saa merkelig understøtter Rebellerne; saa vil det og herske over Colonierne, og hvad have de da vundet? Man seer heraf, at Forfatteren ikke er paa det Nord-Amerikanske Parties Side, og vi overlade Statsmænd, at overveie hans Grunde og Gisninger. —— Alle Colonisterne har fra første Tid af erkiendt

sig

ſig for Underſaatter af Stor-Brittanniens Krone, ladet ſig give Patenter af Kronen over deres Landſtrækninger, og i øvrigt aldrig tvivlet paa, at de jo vare Stor-Brittanniens lovgivende Magt underkaſtede. Men formedelſt deres Fraliggenhed have de deres egen Regiering, ſom er indrettet paa engelſk Viis. Alle have en Statholder og et Parlement, ſom bærer Navn af General-Forſamlingen. Dog er der Forſkiel paa dem. 1) I de fleſte Colonier, ſom egentlig kaldes Provindſer, udnævner Kongen Statholderen og hans Raad og beſetter alle offentlige Betieninger; men Folket vælger ſine Repræſentanter: diſſe udgiøre **Underhuſet**, men Raadet **Overhuſet** i deres Parlement. En ſaadan Regiering heder **den Kongelige**, og forekommer i Qvebek, dog med Statholderens og Raadets mindſte Indſkrænkning, i Nye-Skotland, Nye-Hamphſire, Nye-York og Jerſey, Virginien og alle ſydlige Provindſer, ogſaa paa de Veſtindiſke Øer. Det kommer her an paa Kongen, hvilke Perſoner, og hvor længe de ſkal forvalte de Kongelige Betieninger. Dog vælges de ſædvanlig af Coloniens meeſt anſeete Medſtænder. Statholderen og Raadet (the Council) nyde nogle Sportler, og den første har en meget anſeelig Løn. Alt hvad der i General-Forſamlingen (the general Aſſembly) bliver beſluttet er Lov, naar Kongen bekræfter det, eller ikke ophæver det i 3 Aar. 2) Den arve-eiendommelige Regiering har Sted i Penſylvanien og Maryland. I det første Land er den engelſke Familie Penn, i det ſidſte den Irlandſke grevelige Familie Baltimore Arveſtatholder og Eiendommer. Diſſe ſette en Statholder, dog ikke uden Kongelig Samtykke, og denne maae ſelv boe i Landet. Som Overherrer nyde de en vis aarlig Rente, men ſom er meget ringe, Landet maae den nye Beboer ogſaa tilkiøbe ſig af dem. Grev Baltimore har desuden Patronat-Retten til alle Kirke-Sogne i Maryland. 3) Den privilegerte Regiering, eller et med Privilegier forſynet Selſkab, ſom har den Magt, at indføre hos ſig den Regieringsform, ſom de holde gavnligſt for ſig. Den ſtørſte Magt er, her hos Folket. Borgerne vælge Statholderen, hans Biſiddere og de øvrige Magiſtrats-Perſoner. De give deres egne Love, men diſſe maae, under deres Privilegiers Fortabelſe, ikke være imod Storbrittanniens Love. Denne Ret har Connecticut og

Rode-

Rode-Island fuldkommen, men Massachuhet-Bay med nogle Indskrænkninger. Under Carl den 2den havde det ganske mistet sine Privilegier. Men Wilhelm den 3die gav det dem med denne Indskrænknig igien, at Statholderen skulde vælges af Kongen, men Raadet og Bisidderne, med Statholderens Samtykke, som ved alle Valg og offentlige Forretninger har en nægtende Stemme, aarlig skulde vælges af Repræsentanterne. Statholderen og Raadet udnævne de fornemste Øvrigheds-Personer. Alle Love maae bekræftes af Kongen. Til Massachuset-Bays Regiering henhører ogsaa Nye-Plymouth, Mayn og Sagadahock. I Almindelighed have Colonierne egen Lovgivelses Ret, saafremt de intet beslutte imod Storbrittanniens Anordninger. Dette sidste har bestandig været dem forbuden, under deres Privilegiers Forbrydelse. Ingen Brittisk Parlements-Akt har hidindtil forpligtet dem, med mindre de udtrykkelig deri ere benævnte. Enhver Colonie taxerer sig selv efter sin Nødtørft. Dog har Kronen fra Begyndelsen af udøvet den Ret at taxere dem. Forfatteren anfører derpaa endeel Exempler, og mener at Taxeringen, Stempel-Akten og Anordningerne om Thee-Handelen allene ere Paaskud af de misfornøiede Amerikaner; men at Uroeligheberne i Amerika have deres Begyndelse fra den Tid Ministerium giorte Foranstaltninger, til at hemme Smughandelen. Øen Man i den Irlandske Sø var forhen Smughandelens Hoved-Magazin. Derfra udskibede de hemmelig til Storbrittanniens trende Riger de acciselige Vare, og bedrog Staten aarlig for mere end 200000 Pd. St., Kronen kiøbte derfor den grevelige Familie af Derby Øen af. Men fra den Tid af, har just Uroelighederne reist sig. Man saae ogsaa overhovedet skarpere paa Skipper-Aktens Jagttagelse, i Kraft af hvilken ingen Udlænding middelbar eller umiddelbar tør handle i det Brittiske Amerika, og ingen Vare ind- eller udføres paa andre end Brittiske Skibe. Men denne Akt, hvilken Storbrittannien anseer som sit Palladium, hvorved den forsikres sine Coloniers Besiddelse, er saa gammel, som Colonierne. Cromwell holdt stærkt over den, Carl den 2den og Wilhelm den 3die bekræftede den; dog blev den siden, i Hensende til visse Vare, givne visse Frieheder. Religionen i det Brittiske Amerika er lige saa forskiellig, som Nationer-

nrrne, der beboe det. I Nye-Engelland og de fleeſte Colonier ere Presbyterianerne de talrigſte. Derfor findes der i hele Nord-Amerika ikke een eneſte Biſkop af den Engelſke Kirke, men Præſterne af denne Kirke, hvoraf man finder fleeſt i Virginien og Carolina, ſtaae under Biſkopen i London, hvor de og maae lade ſig overhøre. Romerſk-Catholſke Meenigheder finder man i Maryland og Penſylvanien. Jøder ſammeſteds. Ogſaa diſſe erholde, efter Georg den 2dens Akt Indfødsretten, naar de have boet 7 Aar i Colonierne. Ingenſteds herſker en fuldkommere Religions Lighed, end i Penſylvanien. Imidlertid have de af den Romerſke Kirke hidtil været udelukkede fra Landsforſamlingerne og de offentlige Embeder, fordi de ikke kan ſværge de ſædvanlige Religions-Eder, og iſær den ſaa kaldede Teſt, efter hvilken Kongen af Storbrittannien er Kirkens Overhoved, og Paven ingen Magt har over den verdſlige Øvrighed. Det herſkende Partie i Penſylvanien er Quækerne. Videnſkaberne dyrkes i adſkillige Skoler, og mange deriblandt, ſaaſom **Harvards Collegium** i Cambridge i Maſſachuſet-Bay, **Yale-Collegium** i Nev-Haron i Connecticut, og det i **Williamsborg** i Virginien, ere Høiſkoler. Af Hr. Franklin er ogſaa 1749 i **Perſylvanien** oprettet en Høiſkole. Nu kommer Forfatteren til det andet Afſnit, ſom indeholder **de enkelte Provindſers Beſkrivelſe.** Det første Capitel handler om Hudſons-Bay og Labrador, ſamt Verne imellem Hudſons og Baffins-Bay. Da Kortet over diſſe nordligſte Deele mangler i de Homanniſke Kort, ſaa har Forfatteren viſt giort ſig den lærde Verden og enhver forbunden, ved at bane Veien til denne Mangels Afſkaffelſe, i det han af Efterretningerne og de koſtbare Engelſke Kort har beſtemt Egnenes og Stedernes Beliggenhed ſaa nøie, ſom for det første ſkee kan. Det enkelte maae vi forbigaae for ei at blive for vidtløftige. Hudſons-Bayens Opdagelſe ſkyldes, ſom bekiendt, den Beſtrabelſe, at finde en nordoſtlig Giennemfart til Syd-Søen, eller det ſaa kaldte ſtille Hav. Sebaſtian Cabot ſøgte den først, og fandt 1497 Nord-Amerika. Længe efter ham reiſte Martin Frobiſher fra Aar 1576, og John Davids fra 1585 i de nordlige Egne; men først 1610 fandt Capitain Henrich Hudſon den efter ham opkaldte Bay. Han havde meeſten fortæret

tæret sine Levnetsmidler; det opbragte Skibsfolk satte ham med nogle andre ud paa en Baad, og disse Ulykkelige ere enten bleven Havet eller Eskimalerne til Rov. For at redde ham, blev Capitain Thomas Button udskikket med 2de Skibe og Levnetsmidler paa 18 Maaneder. Han opdagede 1612 i Hudsons-Bay paa den vestlige Kyst den efter hans Skipper benævnte Nilsons-Flod, hvor han overvintrede, og den hele Kyst derfra Norden op, heder efter ham Buttons-Bay: 1615 blev Robert Bylot skikket til disse samme Egne. Han havde den berømte Wilhelm Baffin til Styrmand, og denne omseilede først Kysten om Baffins-Bay. Endelig fandt Capitain Thom. James 1631 James-Bay. I denne løb 1667 Zacharias Gillam op lige til den sydligste Kyst, og bygte ved Floden, som han Prinds Ruprecht af Pfalz til Ære kaldte Ruperts-Floden et ikke længe derefter igien forladt og ødelagt Fort Rupert. Foranledningen til dette Foretagende gave 2de Franskmænd Radison og Goselier, som i Canada havde af de Vilde lært en bequem Vei til denne Bay. Da de ikke kunde formaae deres Landsmænd til at sende Skibe derhen, saa gik de til Engelland, hvor nogle fornemme og bemidlede Personer, blant hvilke var ogsaa Prinds Ruprecht, udrustede Gillam med dem. Efter deres Tilbagekomst erholdt de et Patent af Kong Carl den 2den 1669, hvori dem blev bevilget en uindskrænket Besiddelse ved den heele Hudsons-Bay. Dem tilhører altsaa og den hele Kyst af Labrador ved Hudsons-Bay, som heder Ost-Mayn, i Modsætning til den vestlige Kyst ved James-Bay, som fik Navn af West-Mayn. Efter adskillige Vanskeligheder fastsatte de først her deres Handel 1684. Engellænderne oprettede endnu andre Faktorier, af hvilke det i Albany var det fordeelagtigste, hvor de snart hvert Aar bekom 3500 Bævere. Dette rørte Franskmændenes Misundelse, de skikkede derfor midt i Freden 1686 Ridderen de Troyes til Lands fra Quebek til Albany og forjoge Engellænderne af denne ganske Egn. Jacob den anden var ved ingen Forestillinger at bevæge til at antage sig Compagniet; det beholdt intet uden Port-Nilson tilbage. Men da Krigen mod Frankerige under Kong Wilhelm den 3die udbrød; saa fik ogsaa Compagniet Bistand af Kronen, og erobrede 1693 alle Forter og Faktorier igien, som vare dem fratagne. Imidlertid

und-

undlod Franskmændene ikke, at forstyrre dem i deres Besiddelse, indtil Frankerige endelig i den Utrechtske Fred fraſagde sig al Paastand paa Hudsons-Bay. Landet, som tilhører denne Colonie, indeholder omtrent 26000 □ Miile. Men, naar man endog tilsammentager alle Pladse, hvor Europæer opholde sig, saa er dog ikke den hundrede tusende Deel deraf dyrket og beboet. I Labrador boe slet ingen Europæer, undtagen i Richmond-Fort og Faktoriet Schadock paa den østlige Kyst af Hudsons-Bay. Men paa Vest-Kysten af Hudsons- og James-Bay er i alle Forter og Faktorier i det høieste 102 Mand, som ere fordeelte i 25 og 20, underholdes af Compagniet, og ere tilligemed Statholderen ganske afhængige af samme. Hvad Forfatteren anbringer om den der herskende utaalelige Kulde, korte Sommertid, taagede Luft, uhyre Driv-Jis og Jisbierge forbigaae vi som bekiendt nok. Landet skal være riigt paa adskillige meget gode Mineralier. Man finder adskillige Talk-Arter, Marienglas, Asbest, Steene med fort Speilflade, som lader sig blade i tynde Skiver, og bruges af Europæerne i Stedet for Speile, adskillige Marmor-Arter, hvoraf nogle fuldkommen hvide, Biergkrystaller, røde og hvide, meget gienemsigtige, Torv og Steenkul eller noget, som ligner dem, og duer til at brændes; dernæst Jern, Blye-Ertz, som ved Churchill findes i Mængde oven paa Jorden, Kobber, hvoraf de nordlige Indianer ofte bringe Stykker til Churchill; Svovelkies, hvoraf man finder mange runde Stykker, saa store som en ſerpundig Kanonkugle paa Hayes-Øen, mineralsk Vand, hvoraf Ellis fandt noget paa Marmor-Øen, som saae grønagtigt og rødt ud, og formodentlig var kobberhaltigt. Af Plante-Riget ere her Laplandske og andre Vexter, saasom vild Riis, vilde Aurikler, Angelika-Rødder, en Plante, som Indianerne kalde Wizzekapukka, som bruges mod Nerve-Sygdomme og Skiørbug, desuden som Rhabarber, og i alle Tilfælde med lige saa god Følge; stor Mængde Mos paa Træerne, Jordbær, Korenner, Ribs, Blaabær, Fyrrer, Lærketræ, Popler, Bieke, Elle og Pile; hvorved Landsloven er at merke, at hvor nogen har oprettet sit Telt, tilhører ham al Skoven rundt om samme, saavidt som han kan høre en Stamme paa sin Skuldre hiem, uden at hvile underveis. I denne Omkreds tør ingen uden hans Samtykke ombugge et Træ eller opslaae sit Telt.

(Fortsættelsen følger.)

No. 6.

Kiøbenhavnſke Nye Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Fredagen den 5te Februar. 1779.

Underſøgelſe, om ikke Æresminder, hvilke offentligen og uden Betingelſe oprettedes for Voltære, vare til Gaan for vor Levetid og dens Philoſopher, ved T. Rothe. Kiøbenhavn, 1779. Trykt paa Gyldendals Forlag. Koſter indheftet 20 Sk.

„ Jeg har (ſaa ſiger den ærværdige Forfatter mod Slut-
„ ningen af ſin Underſøgelſe S. 85) giennemvandret
„ min Materie, og her er Raaden af Tankerne, jeg havde:
„ Som jeg ſagde det i Begyndelſen, ſaa ſiger jeg her igien,
„ at nu man har hørt mig til Ende, nu dømme man, om
„ jeg ſøgte Sandhed: om jeg politiſerede retteligen, ſaa jeg
„ havde Medmenneſkers Gavn i Sigte: derhos, om jeg var
„ ærlig mod Voltære, og gav ham villigen Hæder for det,
„ hvorved han viiſte ſig at være ypperlig: har jeg giort det-
„ te, og derhos været beſkeden frimodig, da faaer jeg de
„ Gudes Bifald; men hvad end ſkeer, ſaa er jeg mig bevidſt,
„ at jeg ſkrev for at ville gavne, ved at tale for Ret og
„ Sandhed; men ogſaa ginede jeg ud mod Rygtet, hvilket
„ vi ſkulle have hos de efter os Levende: til at afværge vor
„ Forhaanelſe vilde jeg giøre mit: det vilde jeg, ſom en Vi-
„ denſkabernes Mand: ſom den, der evner ſig i at tænke,
„ ſom den, der med eet Syn tør ſkue ud over mange Tider
„ og mange Stæder: jeg vilde det og, ſom den, der ſkriver
„ Bog om Chriſtendommens herlige, vældige, forædlende,

„ lykſaliggiørende Virkning paa Folkenes Tilſtand i Europa, „ baade nu og i de fordums Tider. See der mit Kald, og „ hvo er den lavt og kleinmodigen Tænkende, der tør ſige, „ at det Kald er Drøm?“ —— Hr. Forfatteren har Ret i alt dette. Enhver, ſom vil efterlæſe diſſe faa Blade med Eftertanke, vil ikke miskiende den ædelſte Henſigt, de bedſte Evner og den ſtørſte Sandheds Kierlighed. Overalt ſees den dybtænkende Philoſoph, den varme Religions-Elſker, den retſkafne Mand. Voltaire betragtes fra alle Sider, hans Gode og Onde lægges paa Retfærdigheds Vegtſkaal, ham vederfares al den Ret, ſom kan forlanges, og om hans Feil tales baade med Skaanſel og Danſk Frimodighed. Meget, haabe og ønſke vi, vil dette lidet Skrift bidrage til at føre mange ud af Drømmen, ſom hidindtil med graadig og uoverlagt Begierlighed have (at vi ſkal bruge et af Hr. Forfatterens Udtryk) ſlugt den berømte Voltaires Skrifter. Vi befrygte kun, at denne underlige og ſkarpe Stiil ſkal afſkrække hiin fortryllende Oldings blinde Tilhængere, ſom ere vante til at gribe efter Luft, fra at læſe Hr. Forfatteren, og maaſkee vil de med en ſtolt Haanhed ynke den tænkende Chriſten, naar de tage hans Bog i Haanden, og efter et flygtigt Kaſt hiſt og her kaſte den fra dem; thi det er ikke ægte og upyntet Philoſophie diſſe ſøge, ikke Fornufts, men Indbildnings Føde. Imidlertid glæder det os, at diſſe læſeværdige Blade ikke ere ſkrevne af en Præſt eller anden geiſtlig Mand; thi ſaa megen bedre Virkning kan man formode deraf. Det Spørsmaal, Hr. Forfatteren fremſætter, er ſtrax i Begyndelſen nøie beſtemt og heelt igiennem vel afhandlet. Udtog vil vi ikke giøre, da hele Skriftet bør læſes og fordøies af Sandheds Elſkere, og kunde vi allene opvække Nysgierrigheden derefter, ſaa have vi naaet vort Maal. Et Spørsmaal er faldet os ind: Bør Voltaire, ſom Genie eller ſom den, der havde Genie, have offentlig Æresminder? Er da Genie Fortieneſte eller er det Naturgave? —— Men man vil ſige: at have dyrket og brugt Geniet, det fortiener ſynlige Høiagtelſes-Tegn for Verden —— men ſaa ſpørges igien: vel eller ilde? og i hvilken Henſigt? — Er det bleven dyrket og brugt for at nytte Medmenneſker eller allene for ſelv at blive ſtor, at komme i Udraab, at kildre ſin Stolthed? Var hidſig Ærehigen og ikke Gavnelyſt Driveren dertil? —— I dette Tilfæl-

de

de falder Æreſtøtten, eller forbigaaes i det mindſte af Fornuftige med Foragt og Væmmelſe. Skal den, der har kun giort meget lidt Got i Verden, men anrettet ſtore Uordener, gruelig Skade, endelig have en Støtte, ſaa burde det, ſynes os, være ſaadan een ſom **Ulfeldts.**

Paraphraſis in priorem Epiſtolam Pauli ad Corinthios, qvam ſelectis qvibusdam obſervationibus illuſtratam ex Prælectionibus & diſputationibus academicis primo inchoatam nunc abſolutam edidit *Laurentius Sahl*, Conrector Scholæ Metropolitanæ. Hafniæ, 1778. Litteris Petri Horrebowii. Koſter 4 Mk.

Den flittige Hr. Conrector leverer her Fortſættelſen af ſin Omſkrivning over det førſte Brev til Conrintherne, hvoraf Begyndelſen blev udgiven medens han ſtod i Univerſitetets Tieneſte. Han var den Gang kommen til S. 90 i det tredie Kapitel, og udgav ſiden, ſom Skole-Programma, til S. 138 i det Siette; men for at faae de herpaa anvendte Bekoſtninger nogenledes erſtattede, har han nu føiet det øvrige af Epiſtelen til, i Haab om at finde Kiøbere, naar Verket var fuldført. Vi kan ikke nægte, at vi jo meget forundredes over at ſee en danſk Fortale for et latinſk Skrift, og endnu begribe vi ikke ret Henſigten dermed. Skulde vel nogen, tænkte vi, for en Fortales Skyld kiøbe et Skrift, der er forfattet i et Sprog, han ikke forſtaaer? eller kunde de, der vil eje Skriftet for dets Indhold, ikke ogſaa have læſt en latinſk Fortale? Eller var det vel vanſkeligere for Forfatteren, at ſige ſin egen end Apoſtelens Meening i de Lærdes Sprog? Den Grund, ſom anføres i Begyndelſen af Forberetningen, at nemlig „Skriftet egentlig allene var beſtemt for Danſke „Læſere og at der ofte tales deri paa Danſk," er ganſke utilſtrækkelig, da en latinſk Fortale lige ſaa let kan forſtaaes af danſke Læſere ſom en latinſk Omſkrivning. Kort: den danſke Forberetning er i vore Tanker ganſke upaſſende, og hverken har det ſtiklende eller det ſpøgende deri viller behage os. Skriftet ſelv „anbefales til gunſtig og billig Bedømmelſe." Skal der ved Gunſt forſtaaes perſonlig Yndeſt, ſaa veed Hr. Forf. meget vel, at denne lige ſaa lidet ſom Had bør give Tonen i Bedømmelſer, men Billighed kan han viſt vente ſig af os, om han end aldrig havde udbedet ſig den. Med Upartieſkhed

tage vi altſaa hans Skrift i Hænderne, for korteligen at ſige vore Tanker derom. Forfatteren inddeeler ethvert Kapitel efter Materiernes Afvexlinger i flere ſmaa Deele. For ved enhver Afdeeling ſtaaer Indholdet, og ved Slutningen af Kapitlet følge Anmerkninger. Det er tydeligt, at Hr. Conr. ikke er gaaet til ſit paraphraſtiſke Arbeide uden først nøie at have ſtuderet Apoſtelen, hvis Meening han vilde udtrykke, det vilde ogſaa være overflødigt at melde noget om hans bekiendte Styrke i det græſke Sprog, hvorpaa baade den tilforn udgivne Paraphraſis over Brevet til Romerne og denne nærværende ere talende Beviſer. Vi bære al tilbørlig Agtelſe for Forfatterens Flid og Indſigter, men vi unſkede ham og gierne den Gave, at føre en behageligere og mindre trættende baade latinſk og danſk Stiil. Det lette, flydende og korte ſavnes paa mangfoldige Steder, og endnu har Hr. Conr. ikke, ſom han dog i Forberetningen ſynes at paaſtaae, undgaaet den paraphraſtiſke Udſvævelſe, ſom før er bebreydet ham. Man læſe til Bevis, foruden andre Steder, det andet Kapitel S. 43, 44 og f., og ſee, om her ikke findes megen undgaaelig Vidtløftighed, og (i Fald dette Udtryk tillades os) indviklet Ordrighed. Vel ſpørger Hr. Conrector. i Fortalen: „ hvem har nogenſinde givet os et ſtemplet Maal af Ord til „ alle vore Tankers Udtryk?" Men endſkiønt vi gierne tilſtaae, at det ikke er givet enhver at være lige kort og dog tydelig, ſaa troe vi dog, det er for meget fordret, naar han til ſin Overbeviisning om unødig Vidtløftighed paaſtaaer, at „ man i enkelte Exempler ſkulle viſe ham en Overflødighed „ af Ord, ſom havde ſlet ingen Fornødenhed eller Nytte, „ eller anden rimelig og fornuftig Hensigt til Sammenhengs „ og Meenings Oplysning eller Oplivelſe, da han vil erkiende det for en unægtelig Feil;" thi paa denne Maade kan endog den allervidtløftigſte Forfatter forſvare ſine Udſvævelſer, da vel neppe nogen vil have Ord for at have ſkrevet noget „ uden „ al rimelig og fornuftig Hensigt." Paa andre Steder er Forfatteren for kort, og, hvor det endog behøvedes, næſten intet mere end blot Overſætter, for Ex.: S. 162, hvor ὑπωπιάζω μου τὸ σῶμα omſkrives ſaaledes: corpus meum ad livorem usqve qvaſi veris qvibusdam cœſtibus certisqve plagis contundo, herved har Apoſtelen ſlet intet vunden i Tydelighed; thi endnu veed man ikke, hvad det er

ὑπω-

ὑπωπιάζειν τὸ σῶμα eller contundere corpus, og var det ikke dog en Omskrivers Pligt, at forvandle saadanne uegentlige Talemaader til egentlige? Doct. Mosches tydske Paraphrasis over Søn- og Fest-Dags Epistlerne, med hvilke vore Læsere snart skal blive nærmere bekiendte, har her som ellers overalt fyldestgiort os. Efter sin egen Tilstaaelse har Hr. Conr. i sær været forlegen med det tolvte, trettende og fiortende Kapitel, som flere med ham anse for hvistvanskelige at forstaae formedelst den Dunkelhed, som vore Tiders Frastand fra hine forvolder, dog har han temmelig vel udredet sig af sin Forlegenhed, men nyt finde vi dog intet af, som dog Forfatterens store Forberedelser synes at love, med mindre det skulde være Forklaringen over πίστις, som her gisres til λόγος πίστεως eller λόγος πειθὸς, at det kan svare til λόγος σοφίας og γνώσεως, hvilken Fortolkning i Forberetningen understøttes med meget rimelige og antagelige Grunde. For at kunne levere en fuldstændig og sammenhengende Paraphrasis over disse ommeldte Kapitler, som handle om de aandelige Gaver, hvis ulige Uddeelelse gav Anledning til Strid og Uorden blant Corintherne, har Forfatteren dannet sig tvende Hypotheser, men hvorfor just tvende? indsee vi ikke; saa meget mindre, da han selv tilstaaer, at den eene ikke fortiener og ikke har hans eget Bifald: Priorem hypothesin, siger han S. 195, licet nunqvam probaverim, utramqve tamen proponam, necesse est, ut ex minus probabili appareat, qvanto probari magis altera debeat, om heri var nogen Nødvendighed eller endog Nytte, overlades til Læseren at bedømme. Vi maa nu, for at styre Nysgierrigheden, anføre dem begge, men da vi frygte, at de ved Oversættelse ville tabe, vil vi lade Hr. Conr. selv tale S. 198. Una est, qvam ego tamen minime amplector: *Si supponamus,* χαρίσματα *hæc omnia* πνευματικὰ *munera tantum ordinaria ecclesiastica fuisse, qvæ, cum ad externam reipublicæ christianæ administrationem pertinerent,* πνευματικὰ *non aliam ob causam dicta essent, qvam qvod ab Apostolis autoritate divini spiritus instituta fuerant.* Sed mitto hypothesin, cui repugnant variæ dictiones Apostoli, qvæ χαρίσματα illa tanqvam extraordinaria &

prorſus ſupernaturalia dona exhibent. Altera hæc foret, *ſi ſupponamus, partim ordinaria hæc fuiſſe munera eccleſiaſtica, ad externum eccleſiæ ſtatum pertinentia, partim extraordinaria & cum ſupernaturalibus donis conjuncta, & ad doctrinam evangelicam confirmandam, ſtabiliendam & amplificandam pertinentia, atqve hæc poſteriora munera certis qvibusdam perſonis ab Apoſtolis & inſpiratis viris per impoſitionem manuum aſſignata & impertita fuiſſe, ita ut hiſce χαρισμασι donati viri conſtanter illis poſſent, ſed opportune deberent, uti, neqve hæc adeo ſubito & immediate cuiqvam à ſpiritu ſancto ſuggeſta.* Forfatterens Anmerkninger ere i Almindelighed gode, ſkiønt ikke alle af lige Nødvendighed eller Vigtighed, men de ere meget ujevnt anbragte. De findes i ſtor Overflødighed ved den Deel af Skriftet, ſom var beſtemt til academiſke Diſputatzer; her har han intet vildet forbigaae, ſom paa nogen Maade kunde ſynes nyttigt, hvilket hans allerførſte Anmerkning over det Ord παυλος tydelig viſer. Siden tage de merkelig af, hvortil Sparſommelighed i Forberetningen angives ſom Aarſag. Hr. Conr. kunde endnu have undgaaet nogle Omkoſtninger, derſom han havde været ſparſommere i at viſe, hvorvidt hans Paraphraſis ſtemmer eller ikke ſtemmer overeens med andres; thi deraf følger dog intet i Hovedſagen.

Fortſettelſen af Beſchreibung des Brittiſchen America, ꝛc. (See No. 4 og 5.)

Pelsværk faaes her i ſtørre Mængde end noget andet Sted. Saa vel fiirføddede Dyr, ſom Fugle, der blive over om Vinteren, forandre i denne Tid deres Farve og blive hvide. Hine bekomme en tykkere og varmere Pels, diſſe dobbelte eller foerede Fiære, ſom de igien tabe om Foraaret. Ogſaa have Dyrene, ſaaſom Biørne, Caniner, Harer, Katte, Pindſvin her kortere Fødder Klør og Haler, end i varmere Egne, fordi de yderſte Deele ellers let vilde frøſe af. Alt ſkudt Vildt forvares hele Vinteren over uden Salt. Man ſtikker det ned i Sneen, og tager det op, naar man vil bruge det. Endog i Canada have de Europæiſke Indvaanere endnu denne Skik. Naar de i mod Vinteren har fedet deres Fiær-Kræe, ſaa tage de det af, og nedgrave det i Sneen,

og

og have paa denne Maade bestandigen ferskt Kiød. De Vildes Hovedbeskæftigelse i denne Egn er Fiskefangsten og Jagten, hvoraf de allene leve. **Krikerne** og **Kilistinonerne** kaldes de Vilde, som boe paa den Syd- og Sydvestlige Kyst af James- og Hudsons-Bay. Deres Guddom kalde de **Manitou**, hvilken de holde for Kilden til alt got, ligesom **Vitrico** frygtes af dem som Stifteren til alt Ondt. **Eskimalerne** i Labrador, som have eens Sprog, Sæder og Levemaade med Grønlænderne, give deres høieste Væsen det Navn **Silla**, ogsaa **Torngarsuk**, og troe om ham, at han er god og hellig, naadig og barmhiertig, og at ingen Ting er ham umuelig. Compagniet vinder anseelig ved Handelen med de Vilde, som skeer ved Studsning af Vare, f. Ex. for 1 Pd. Skydepulver 2 Bæverbælge, for en middelmaadig Flint 10 Bæverbælge, for 1 Pd. Glas- Hals- Karaller 2 Bæverbælge ꝛc. Hvad Rimeligheden af den Nordvestlige Giennemfart, en Ting af saa stor Vigtighed for Europa, og hvis Undersøgelse har kostet saa meget, angaaer, da har ingen, efter hans Meening tydeligere fremsat Grunden herfor end Hr. Ellis. Reisen til Sydhavet kan nu allene foretages enten om det sydlige Amerika eller om Afrika og Asien. Begge Veie ere meget lange og farlige. Altsaa vilde en kortere Vei igiennem Nord-Amerika forskaffe den Nation, som fandt den, ved en lettere Handel derpaa, den stærkeste Afsætning af dets Vare og Handelsfordeele frem for alle Europæer. Storbrittannien har derfor hidindtil anvendt de største Bekostninger paa denne Undersøgelse. Til samme Diemaal bleve ved Subscription af 10000 Pd. St. Skibene Dobs Galley under Capitain William Moor, og California under Capitain Frands Smith udrustede for Aarene 1746 og 47, hvilke, efter at de havde tilbragt Vinteren ikke langt fra Yorks-Fort, anstillede de deres Undersøgelse 1747 i The Wellcome. Vel fandt de ikke endnu Giennemfarten,, men meget snævre Grændser, inden hvilke i Fremtiden med den største Rimelighed kan giøres Forsøg; ja Hr. Ellis nævner tvende Stræder, hvorigiennem han næsten med Vished formoder den, nemlig Chesterfields Inlet og Vestkysten af Repnese-Bay. Grunden for Giennemfarten paa disse Steder ere: 1) Alle Vexters øiensynlige Aftagelse paa hin Side den 61de Grad. Man finder i nordlige, men udstrakte Lande, høie og

fortræffelige Træer, men her neppe Buſke. Men dette finder man ligeledes paa alle ſmalle Halvøer, eller Øer, f. Ex. de Orkadiſke eller Zetlandſke. 2) De fleſte Lande, ſom ligge imellem 2de Søer, have i Midten en Række af Klipper og Bierge, og ere imod Kyſterne ſkakke ned ad paa begge Sider. Saaledes fandt Hr. Ellis Landet i Wager-Bayen. 3) Indianerne have beſtandig berettet Faktorierne, at der i en liden Fraligaenhed fra deres Land, imod Veſten, befinder ſig et ſtort Ocean, i hvilket de ſkal have ſeet Skibe, og om Bord paa dem Folk med ſtore Skiegge og Huer. Nogle have endog bragt hvidt Salt til Faktorierne, og forſikret, at det virkedes af Solens Varme paa Klipperne ved det andet Oceans Bredder. Altſaa maatte vel det veſtlige Ocean ikke være langt derfra. Men 4) er der og i det nordlige af Hudſons-Bay med ſtørſte Rimelighed en Giennemfart at opdage. Thi paa den veſtlige Kyſt af Velkomſten (The Wellcome) er Floden ſtærkere end i Hudſons-Strædet og Baffins-Bay. Kom end Floden af eet af de 2de Have, nemlig det Atlantiſke eller Nordhavet, ſaa maatte den hiſt være ſtærkere end her. Man veed, at den i det Middellandſke Hav ikkun er ſvag, og i den Adriatiſke Bugt neppe mærkelig. Ved indenlandſke Søer ſporer man den i Almindelighed aldeles ikke. Men i Velkomſten paa begge Sider af Wages-Bay er den langt ſtærkere end paa den øſtlige Kyſt af Herre Barren eller Southamphon, nemlig i Velkomſten mod Norden 17 Fod, mod Veſten 13 Fod og ved Carpswansneſt 6 Fod. Ligeſaa høit ſkal den ikkun ſtige i Baffins-Bay; hertil kommer endnu, at de Nordveſtlige Vinde give den ſtærkeſte Flod. Desuden ere Flodens Tid, Saltvandet i bemeldte Indfarter paa den veſtlige Kyſt af Velkomſten, Hvalfiſkene, ſom man mod Sommerens Ende der forefinder, Beſtyrkelſes-Grunde for denne Meening. Imidlertid er det mueligt, at om ogſaa hiſt en Giennemfart blev funden, maatte Canalen være af ſaadan Beſkaffenhed, at ingen Skibsfart giennem ſamme kunde foretages. Det 2det Cap. handler om Nye-Land, Newfoundland eller Terreneuve. Det indeholder 2090 □ Mile, ligger mellem 46°42' og 47°36' N. B., altſaa under ſamme Brede ſom Frankrige, hvoraf man ſkulde formode, at Vinteren var meget taalelig og Landet ſkikket til alle Have- og Markfrugter, ſom vi kan dyrke hos os. Jor-

den

den er meſtendeels god, og frembringer ſaavel Træer ſom Græs og Væxter i Overflødighed, ſaa at Vildtet, ſom Flokkevis der opholder ſig, finder Næring nok. Men dog er Landet ſaa koldt, ja maaſkee koldere end Grønland imellem den 60 til 70de Grad. I de ſydlige Deele er om Sommeren Heden ligeſaa utaalelig, ſom Kulden om Vinteren. Kyſterne ere ſteile og biergefulde, og derved bequemme til derpaa at tørre den ſtore Mængde Fiſk, ſom fanges paa Bankerne mod Øſten. Uagtet der er en Mængde af Græs, gives ikkun lidet Horngvæg, Faar og Heſte. I Stedet for de ſidſte bruge Indvaanerne, ſom overalt i det nordligſte Amerika, Hunde, ſom naar de i tilſtrækkeligt Antal ſammenkobles, formaae at drage ſtore Læs. Øen har Forraad ſaavel paa Skibs- og Huusbygnings-Tømmer, ſom Bævere, Fiſkoddere, Foreller og Lax. Den ſtørſte Herlighed er Fiſkeriet paa de bekiendte Banker. Diſſe Banker ſtaae ſaa dybt under Vandet, at man ſnart overalt, endog i Ebbe, kan fare derover med de ſtørſte Skiber. Saaledes er f. Ex. den ſaa kaldte ſtore Banke paa de fleſte Steder over 40 Favne dyb; men det er i Henſeende til det ſtore Havs Dybhed, der omkring dem meſtendeels er 200 Favne dybt, at de fortiene dette Navn. Bankerne ere **den ſtore Banke**, den **grønne Banke**, **Hvalfiſkbanken**, og **Petersbanken**. Newfoundlands Kyſt, og fornemmelig den oſtlige og ſydlige har utallige Havne og Bugter. For deſto hurtigere at berede Fiſkene, blive de engelſke Fiſkere ſædvanlig, enten nær ved Kyſten, eller paa de næſt hos liggende Deele af den ſtore og grønne Banke, og ikkun de, ſom ſtrax indſalte Fiſkene paa Skibet, og ſaa vende tilbage med den friſke Stokfiſk, fiſke paa de mere fraliggende Deele af den ſtore Banke. De fornemſte Fiſkepladſe ere paa den ſydoſtlige Halvøe imellem Placentia Trinity-Bay. Øen har to Hovedſtæder. I **Placentia** den førſte Hovedſtad boer den ene Under-Gouverneur, og i **St. Johns-Stad**, den vigtigſte Hovedſtand, den anden Under-Gouverneur. Her opholder ſig ogſaa Statholderen, naar han kommer til Landet. Øen er endnu ſnart ganſke øde. Den er den førſte, ſom Engellænderne opdagede, men ſnart igien forglemte. Og hvis de ikke vare blevne opvakte ved de ſtore Fordeele, ſom Franſke, Spanier og Portugiſer drage af Fiſkefangſten og Pelshandelen;

ſaa vilde de neppe have beſøgt dette ſtore Land mere. Men efter at Dronning Eliſabet 1583 havde igien ladet Den tage i Beſiddelſe, og Jakob den 1ſte havde 1609 privilegeretet Selſkab til en nye Engelſk Plantefrads Oprettelſe: ſaa indfandt ſig flere, ſaaſom William Wangham 1615, Georg Calvert Lord Baltimore 1621 og David Kirk 1654, der forſøgte hiſt og her at anlægge Plantninger. Endnu hidſtigere bleve Engellænderne paa denne Beſiddelſe, da Franſkmændene der vilde faſtſætte ſig. De ſtreede for den, og erholdt endelig 1713 i den Utrechtſke Fred, at Frankerige lod al Paaſtand derpaa fare, dog med Forbeholdning af den Ret, at deres Fiſkere i Fangſtens Tid maatte paa Kyſt-Strøget fra Cap Bona viſta og Nord op, og i Strædet Belle-Isle ned til Point riche opſlaae Rækker og Hytter, og tilberede, indſalte og tørre deres Fiſke paa Stranden. Egentlig havde Engelland intet videre vundet end Placentia; hvilket Franſkmændene deſto lettere kunde glemme, da de beholdt Fordeelene af Fiſkeriet, og det blev dem tilſtedet, at beſæſte Cap-Breton. Imidlertid havde Freden dog den Virkning, at de brittiſke Indvaaneres Antal paa denne De efterhaanden ſteg fra 4000 til 5000, og ſtærkere er det vel ikke endnu, omendſkiønt Indvaanerne ved ſidſte Fredſlutning i Fontainebleau have bekommet end mere Sikkerhed imod Frankrige, i det at Cap-Breton, Canada og andre Beſiddelſer i Nærheden, ſom kunde være dem ſkadelige, ere af de Franſke indrømmede Storbrittanniens Krone. I Fiſketiden og om Sommeren er Kyſten fuld af Menneſker. Saaſom de Søefolk, man bruger til Fiſkefangſten, maae betale Fragten for deres Tilbagereiſe, ſaa nødes mange, ſom have fortæret deres Beholdning til at blive der ogſaa Vinteren over; men da Den ikke ſelv frembringer de nødvendige Levnets-Midler; ſaa geraade de, naar diſſe ere dyre, ſædvanlig i de uſleſte Omſtændigheder, og derſom de have da Leilighed at ankomme hos en Kaper, ſaa forſømme de det ikke, ja de give ſig vel og ſelv til at være Søe-Røvere. Nogle have derfor kaldet denne De Plante-Skolen, ikke allene for den brittiſke Flode, men og for Søe-Røverne. Lang Tid var den uden ordentlig Regiments-Forfatning. Havde man Fred, ſaa vare den førſte Skipper, der i Fiſke-Tiden indløb i nogen Havn, Dens Admiral og Gouverneur, og man kaldte ham Havnens Lord. Men dette foranledigede de ſtørſte Uordener.

I

I Krigs-Tiden havde den øverste over Eskadren, som beskyttede Øen og Fiskeriet, en Regents Magt. Nu omstunder er vel den Skibs-Capitain, som hvert Aar først indløber i een af denne Øes Havne, endnu immer Admiral; men ham tilkommer allene at afgiøre Stridigheder mellem Fiskerne. Øens Regiering derimod bestyre begge Under-Gouverneurerne i Placentia og St. John, som staae under General-Gouverneuren, hvilken tillige er Commandeur over Krigs-Skibene, som tiene til Fiskeriets Bedækkelse, og er nærværende i Stokfiskfangstens Tid. Livs og Æres Forbrydelser kan allene undersøges i Engelland. Hvad Forfatteren anfører om Fiskeriet og dets Fordeele ville vi ikke, formedelst Tingens Vigtighed, undlade kortelig at anføre. De beste Stokfisk fanges paa Syderſiden af den store Banke fra Januarii til Enden af April i stor Mængde. Indtil Julius ere de gode; men de, som fanges fra Julius til September, forderves let, sædvanlig endes en i rette Tid foretagen Reise i 4 eller 6 Uger. Indbyggerne paa Øen og overhoved de nordlige Colonier fiske heele Aaret igiennem, og sælge deres Forraad af Fiske og Pelsverk til brittiske Kiøbmænd, som ikke selv afgive sig med Fiskeriet, men bringe dem derfor i Vare, Salt, Levnetsmidler, Smør, Fiskekroge, uldent og linnet Tøi, Hatte, Skoe, Strømper og andre Kramvare, Viin og Brændeviin. De Vare som saaledes fra Storbrittannien og Irland afsættes til Newfoundland skal beløbe sig til 273400 Pd. St. De som der drive Fiskeriet, pleie enten allene at indsalte Stokfisken og sælge den frisk, eller at tørre den. Det sidste skeer paa følgende Maade: Fiskerne skikke deres Fangst, saaledes som de faae den, i Skalupper til Lands, hvor et Stillads af Bræder til den Ende er giort; paa samme aabne Halsbrekkeren Fisken og afskiærer Hovedet, Opskiæreren aabner Fisken, legger den saa lagviis i en Tønde, saaledes at Huden kommer ned ad. Naar den deri nogle Dage har ligget i Salt, saa bliver den paa nye afvasket, og siden tørret, hvorved den adskillige gange omlegges, og nedpakkes igien lagviis. Man regner, at 380 Skibe, i hvert 12 Mand og 2000 Baade med 8 Mand; altsaa tilsammen 20560 Mand aarlig ere beskæftigede med Fiskeriet ved Newfoundland. Den Mængde Fisk, som aarlig udføres derfra, beløber sig til 50000 Tønder, hver Tønde til 10 Pd. St.

Alt-

Altſaa er dens Værdie 500000 Pd. St., man vinder desuden 300 Tønder Tran af de fangne Hvalfiſke, Selhunde, Marſviin og Stokfiſk-Lever, hver Tønde til 15 Pd. St. Altſaa udgiør Gevinſten af Fiſke og Tran tilſammen 545000 Pd. St. Dette er Varenes Priis paa Stedet. Men paa Markederne, hvor man ſelger dem, faaer man dobbelt ſaa meget derfor, og man kan ſikkert regne, at, efter alle Omkoſtningers Fradrag Nationens Rigdom derved aarlig formeres over en halv Million Pd. St. Man fører Fiſken, iſær i Faſtetiden, til de romerſk-chatelſke Lande, meeſt til Portugal, Spanien og Italien. Alle nordlige Colonier ere interesſerte derved, og Stokfiſkfangſten allene bringer Engellænderne mere ind end de rigeſte Guldminer i Peru. Mange tuſende Menneſker finde derved deres Ophold, en Mængde duelige Søefolk blive derved dannede, de engelſke Manufaktur-Vares Afſetning befordret, og hele Nationen anſeelig beriget. Det 3die Capitel handler om **Canada** og iſær Provindſen Quebek, den ſydligſte Deel af Labrador og Øerne St. John, Anticoſti, Belliſle og Magdalenerne; det 4de om **Nye-Skotland**; 5te om **Nye-Engelland**; 6te om **Nye-York**; 7de om **Nye-Jerſey**; 8de om **Penſylvanien**; 9de om **Maryland**; 10de om **Virginien**; 11te om **Carolina**; 12te om **Georgien**; 13de om **Florida**; 14de om **Veſtindien**. Da vi ſaa omſtændelig have uddraget det fornemſte og merkeligſte af Forfatterens ſpeciale Beſkrivelſer i de to første Capitler, for at ſette vore Læſere i Stand til, ſelv at dømme om dette Skrifts Indhold og Værdie, ſaa kunde vi ikke uden Vidtløftighed vedblive ſaaledes, hvor intereſſante Materierne end ere. Ved det ſidſte Capitel om Veſtindien eller de ſydlige amerikanſke Øer anføres om deres naturlige Forfatning en Deel, ſom ikke ſaavel har kunnet anbringes i den almindelige Beſkrivelſe, ſom Forfatteren har ſat foran Hiſtorien om de enkelte Provindſer. Alle diſſe Øer, Barbuda undtagen, ſom tilhører en Adelsmand ved Navn Codrington, ſtaae umiddelbar under Kronen, hvilken udnævner Statholderen og Raadet. Følgende Øer have deres egen Statholder: 1) Jamaica; 2) Jomfrue- og Leeward-Øerne; 3) Barbados; 4) Granada med Granadillerne, Tabago og St. Vincent; 5) Dominica; 6) Bahama-Øerne; 7) Bermuderne. Nogle af diſſe Øer ere forholds-

holdsmæssig mere befolkede end noget andet Land i Verden. Entick ansætter de hvide Indbyggeres Tal paa de brittiske Øer til 90000 og Negrenes til 230000. Men nu kan man med største Rimelighed anslaae hine for 100000 og disse for 250000. Omtrent $\frac{1}{7}$te Deel saa mange Negre komme aarlig fra Guinea, som deels besætte de afdødes Pladser, deels bruges til nye Plantninger. Den ringeste og slætteste Deel bliver igien bortsolgt til Fremmede, især Spanier. Engellænderne, som følger dem i hele Transporter, regner Hovedet paa 30 til 36 Pd. St.; men Qvinder og vorne Drenge gielde $2\frac{1}{2}$ Pd. St. Man maae forundre sig, at hine Lande, af hvilke Europæerne nu allerede over 300 Aar (thi 1452 begyndte Portugiserne denne Handel) have bortført saa store Skarer, endnu ikke ere blottede for Folk; men endnu mere; at disse ellers frugtbare Nationer ikke stærkere formere sig i Slaveriet, hvor meget end Planterne søge at befordre denne Hensigt. Thi man hæster med, at give dem Koner, og tilsteder dem endogsaa flere; nogle tage dem fra dem, naar der ingen Børn kommer af, og give dem til andre. Men alle disse en Christen saa ugunstændige Midler ere, tilligemed disse Ulykkeliges haarde Begegnelse, Hensigten lige imod. Deres Antal, naar det ikke aarlig completteres, tager mere af end til, saa at Barbados allene hvert 30de Aar herfra behøver et Tilskud af 100000 Negre; men flere har hele Øen ikke. De fleste Afrikaner døe altsaa i Vestindien før Tiden; Creolerne, hvilket Navn alle der fødte Mennesker (ja endog Dyrene) bære, ere varigere. Disse agtes ogsaa høiere, lære i Almindelighed et Haandverk, og have en saa meget taaleligere og bedre Tilstand, jo dueligere de ere. Enhver Neger bekommer af sin Herre et Stykke Land til et Huus og Have. Dette er den ganske Eiendom han besidder, dog allene efter sin Herres Velbehag. I sin Have dyrker Negren i sine Frietimer Mays, Cassavi, Jams og Potatos. I Almindelighed er dette Stykke Land saa stort, at han desuden kan selge en Deel af sine Frugter, og saa vel deraf, som af det Fiær-Kræ, Svin o. s. v., som han optrækker, løse sig en liden Skilling. Imidlertid give dog Engellænderne ogsaa ofte deres Slaver det daglige Brød tilligemed Sild, Fisk og saltet Kiød, og bruge Landet selv. Klokken 5 begynder Slavernes Arbeide; Klokken 8 have de $\frac{1}{2}$ Times Hvile; om

Mid-

Middagen Kl. 2, og om Aftenen Kl. 6 ophører Arbeidet. Men dette gielder ikkun om Mark-Negrene af nedrigſte Slag. Haandverkerne og Huus-Negrene have det endnu bedre. Klædningen, ſom Herren giver, beſtaaer i en Hue, en Skiorte, hvide Buxer, Strømper og Skoe. De flittigere klæde ſig endnu bedre. Da de ſaa meget overgaae de Hvide i Tallet, og deres Trældom ſtedſe opegger dem til Oprør; ſaa kan Tvangsmidlerne, ved dette Folkes desuden ubøielige Gemyt, ikke andet end være meget ſtrænge. Ofte ere de overdrevne, men ſandelig til Herrens egen ſtørſte Skade. Paa enhver Forgribelſe mod en Hvid er ſat Dods-Straf, ſom dog ved Herrens Forbøn kan formildes, eller i viſſe Tilfælde eftergives. Efterſom de antage en Sielevandring; ſaa tage nogle, uagtet al deres Frygt for Døden, ſelv Livet af ſig. Dersom imidlertid deres Omvendelſe til den chriſtelige Religion, ſom de hernhutiſke Miſſionarier, med den roesværdigſte Iver, og ganſke lykkelige Følge, have begyndt paa de danſke Øer St. Thomas 1731, St. Croix 1763, og St. John 1758, og paa de brittiſke Øer Antigua 1756 og Barbados 1767, blev almindeligere, ſaa vilde uimodſigeligen en langt lykkeligere Tilſtand, ſaa vel for Herrer ſom Slaver, blive den viſſe Følge deraf. Foruden Negrene holde Planterne desuden ogſaa hvide Tienere, ſom fæſte ſig paa 4 Aar, eller maae tiene en vis Tid ſom Transporteerte eller Skyldnere. Indvaanernes Handel ſkal i lang Tid meget have aftaget, og med dem deres Overmod. Imod Enden af forrige Aarhundrede vare de Herrer over Sukkerhandelen. De maatte ogſaa af alt udgaaende Sukker afgive til Kronen 4½ pro Cent. Dette Paalæg ſkede først 1663 i Barbados, og ſiden ogſaa paa andre Øer. Men 1730 begyndte det faſte Lands Colonier ved deres Handel med Franſkmændene, at forderve diſſes. De beſværte ſig derover ved Parlementet; men dette kunde eller vilde ikke forbyde al Smughandel; men det lagde allene en Afgift paa det frembragte Sukker; tillod dem 1739, umiddelbar at føre deres Sukker til alle Europæiſke Riger, og eftergav dem Afgiften derfor. Hvor meget dette tillige binder dem til Moderlandet, vil man let indſee. Men Storbrittannien ſparer derved ſtore Summer, ſom det ellers maatte betale til Fremmede, og forſyner Øerne med Levnetsmidler og alle Slags Manufaktur-Vare for aarlig over

1'100000 Pd. St. Til denne Gevinst komme endnu de mange Produkter, for Ex. Farve- og Mahoni-Træ, som det henter hist og her fra, og hvormed det driver en fordeelagtig Handel i andre Riger. Men disse Øers Forbinde'se med det faste Lands Colonier er snart uopløselig. Thi uden denne vilde de ofte mangle Levnets-Midler og Træ, og de vilde vanskeligen kunde tilstrækkelig beskyttes imod denne Mangel. I øvrigt har Kronen usædvanligen oplivet disse Øers Handel derved, at den 1766. har i Jamaica og Dominica aabnet Frihavne. De Engelske Øer i Vestindien ere følgende: 1) Jamaica, som allene er større end alle øvrige Brittiske Øer i Vestindien tilsammentagne, indeholder efter Beskrivelserne enten 277 eller mod 300 □ Mile. 2) Leeward-Øerne eller Øerne under Vinden, med de dertil hørende Jomfrue-Øer. 3) Barbados, den ældste Brittiske Ø i Vestindien. 4) De nyere af Frankrige 1763. til Engeland afstaaede Øer Tabago, Granada og Granadillerne, St. Vincent og Dominica. Paa disse Øer opholder sig endnu Afkommen af de gamle Caraiber, dette giæstfrie, menneske-kierlige Folk, hvis Sæder i sær ere forskiellige fra andres i mange Henseender. De nedstamme fra Cosachiterne, hvoraf en Deel have begivet sig fra Florida til Antillerne, og ikke allene befolket disse Øer, men endog en Deel af det faste Land og beboe nu allene de sidst benævnte trende Øer og paa det faste Land Provintsen Guasana. De ere maaskee den kierligste, reenligste og kydskeste Nation iblant alle amerikanske Vilde. De gaae ganske nøgne og leve i aflang-runde temmelig store Hytter, som ere tækkede med Palme-Greene, Sukker-Rør eller Løvverk, og hvoraf flere udgiør en Karbet eller Landsbye, i melankolisk Uvirksomhed, dog uden Bekymringer og Lidenskaber, fornøiede med det, hvad de, ved deres, meest til Tidsfordriv, foretagne Sysler, have forhvervet sig, og naae derved en meget høi Alder. Krøblinger finder man ikke letteligen, naar de ikke ere blevne det i Krigen; og dersom deres kunstlede Farve ikke vanddannede dem endnu mere end den naturlige (som er olivengrønt); saa kunde man kalde dem skiønne. Dog pleie de at trykke Næsen og Panden flade. Deres Malning, som bestaaer af Rocou eller andre Farver og Olie, tiener dem i Stedet for Klæder; men de bade sig derhos flittig, og ere reenlige overalt. Ved Siden af deres Karbet finder man Maniok,

niok, Potæter, Kaal, Erter, Bønner, ogſaa Fiærkræ, hvilket de ſædvanlig levere til Europæerne; thi de ſpiſe heller Fiſke, Fiirbeene, og hvad de ellers fange paa Jagten. Først ſpiſer Manden, dernæſt Konen, enhver af dem har ſine egne Talemaader. Før lader ingen Mandsperſon ſig merke med nogen Tilbøielighed til det andet Kiøn, end man har ſeet Prøver paa hans Dueligheed i Krigen eller paa Jagten. Da blive ham Koner tilbudte. Han kan tage ſaa mange han vil, men hans Slægtninger ſker tilhøre ham efter Fødſels-Retten. Naar en Kone nedkommer, lægger Manden ſig 10 Dage i Barſelſeng, og lader ſig opvarte og pleie. Ved det første Barns Fødſel lader han ſig kopſætte og faſter en Tid lang. Men Konen derimod er ſtrax efter ſin Forløsning, igien i Stand til at foretage ſine Forretninger. Enhver af dem boer i ſit Huus for ſig; men hun maa ikke giøre ſig ſkyldig i nogen Utroeſkab, ellers ſlaaer Manden hende Hovedet i tu. Love findes ikke her, enhver er ſin egen Dommer. Dog har den ældſte i en Familie, der tillige er Landsbyens Anfører, naar han har de fleſte Børn, tillige Regimenter. Flere Byelaug vælge ogſaa et Overhoved over ſig, ſom hedder Cacique eller Ubutu. — Om Religion har dette eenfoldige Folk lidet Begreb. De troe gode og onde Aander og et tilkommende Liv. Ethvert Menneſke, ſige de, har ſaa mange Siele, ſom han føler Pulsſlag. Hiertets Siel er den fornemſte, hvilken kommer til Gud. Enhver har ſin egen Gud, Mændenes Gud hedder Akambue, men Qvindernes Opoyem. Den 5) Engelſke Øe er Dominica. 6) Bahama eller de Lucayſke Øer. 7) Bermudas eller Sommer-Øerne.

(Beſlutningen følger.)

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene Berling.

No. 7.

Kiøbenhavnſke Nye Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Fredagen den 12te Februar. 1779.

Oratio in memoriam Viri ſumme Venerabilis *Petri Holmii*, Theologiæ Doctoris & Profeſſoris qvondam Primarii in Academia Havnienſi, habita a *Johanne Henrico Schlegel*, Hiſtoriæ & Geogr. Profeſſore, d. 20 Nov. 1778. —— Accedunt alia in ejusdem Viri bene meriti honorem & memoriam conſcripta. —— Publicata Havniæ 1778. ſumtibus hæredis Wilhelmi Knuſtii & ſororis cohæredis. —— Impreſſerunt typographi Sander & Schröder. 59 S. i ſt. 4to, med en Kobber-Plade.

Salig Doctor Holm, øverſte Lærer i Theologien ved Kiøbenhavns Akademie, foreenede med et ſundt og til vedholdende Studeringer ſkabt Legeme en Lyſt til Lærdom, i ſær den theologiſke, ſom ingen Skranker taalte, en Flid, der overvandt alle Hindringer, og en Standhaftighed, ſom giorde ham til den ærede, den ſtore Theolog. Hans paa Videnſkabernes Bane tidligen begyndte Arbeider ændtes først ved hans ikke mindre beklagelige end ærefulde Død. Intet Under da, at han beſad ligeſaa udbredte ſom grundige Indſigter, ei allene i alle til det theologiſke Studium henhørende Videnſkaber, men og i de Kundſkaber, ſom vare ham nødvendige ſom Lærer ved Akademiet i Kiøbenhavn. Ved dagligen anſtillede Underſøgninger og idelige Eftergrandſkninger havde han bragt ſin Dybſindighed og Dømmekraft til en ſaadan Fuldkommenhed, ſom faa Dødelige opnaae. Og, ſkiønt

han med et Blik begreb og indſaae Tingenes Beſkaffenhed og Sammenhæng, var dog hans Dom altid, naar Tiden og Omſtændighederne tillode det, en Følge af moeden Overlæg; og derfor behøvede han ſielden at forandre en eengang antagen Meening og fældet Dom, hvilken Anſeelſe, Myndighed, Venſkab, og langt mindre Egennytte aldrig forledte ham til at frafalde. Hans Hierte var ædelt, hans Tænkemaade billig og retſindig, og hans hele Opførſel har altid vundet ved at underkaſtes den ſtrengeſte Prøve. Han var, at vi ſkal ſige meget med faa Ord, en ſand Chriſten, en god Borger, en flittig Lærer, en trofaſt Ven, den ſtuderende Ungdoms Fader og ſine Tieneres Forſørger. — Diſſe Træk af Salig Doct. Holms Charakteer, ſamlede af Hr. Juſtice-Raadens Tale, vilde venteligen Tilhørere, der vare komne for høitideligen at fornye Erindringen om Mandens Fortieneſter og hædre hans Minde, hellere have hørt udviklede, end opholdes med en foregaaende Afhandling om den Standhaftighed, ſom anſtaaer en lærd Mand, helſt, da denne Indledning ſynes, mere at ſvække end opflamme Tilhørernes Lyſt og Agtſomhed for Hovedſagen. Talen begyndes med en Sætning, ſom for længe ſiden er forkaſtet, denne nemlig: at der neppe kan optænkes nogen bequemmere Maade til at forevige vel fortiente Mænd, end at holde Parentation over dem. Skal Talen allene holdes, indſeer enhver letteligen, hvor utilſtrekkeligt dette Forevigelſes-Middel er; ſkal den tillige trykkes, hvor upaalideligt og for Hiſtorien ofteſt ſkadeligt. En Livius og Cicero have allerede beklaget Liigtalers ſkadelige Følger for Hiſtorien. Cicero med diſſe Ord: his laudationibus (funebribus) hiſtoria rerum noſtrarum eſt facta mendoſior, og hin ſaaledes: vitiatam memoriam funebribus laudibus reor, falliſqve imaginum titulis, dum familia ad ſe qvæqve famam rerum geſtarum honorumqve fallente mendacio trahit. Inde certe & ſingulorum geſta & publica monumenta rerum confuſa. — Den anden Grund for vor Dom forekommer S. 3. Ne langueat, ſiger Hr. Forfatteren, nimis oratio in unius hominis privati vita, doctrina & moribus delineandis, diſſeram ſimul de *conſtantia, qvæ decet virum eruditum.* Hvad Virkning paa Tilhørerne kan vel diſſe Ord have haft? ingen anden, ſynes os, end denne: De, der ikke kiendte Manden, maatte fæl-

ɔe en for hans Charakteer ufordeelagtig Dom, og de, som kiendte ham, blive Taleren ugunſtige. Overveier man tilliɜe det meget her fordres af Tilhørerne, tilkiendegives og derɔed en Engſtelighed og Forlegenhed med ſin Materie, ſom aldrig kan falde ud til Fordeel for Hovedſagen. Efter at Hr. Forfatteren har fremſat ſin Materie, ſiges, at alle, ſom kiendte den Salige Mand, veed, at han beſad en ſtor Standhaftighed; men den, ſom tænker at dømme retteligen om ſaadan Standhaftighed, maa ſelv eie ſtore Fuldkommenheder. Herom ere Hr. Forfatterens egne Ord diſſe S. 4: Virtus in medio vitiorum poſita vix dignoſcitur niſi a Sapiente. Sapientem puto, non qvalem Stoici deſcripſerunt aut potius finxerunt, hominem omnibus numeris abſolutum, omni labe carentem, Regem, ut loqvuntur, ſolum: ſed hominem veritatis virtutisqve ſtudioſum, qvi ſe, qvi alios ſpectat, qvi non ſolum, ut natura ſuadet, ſed etiam ut verbum divinum jubet, qvoqve die ſibi ipſi rationem reddit, & animum ſuum explorat, num ſanctorum morum præcepta recte teneat, num cogitationibus, dictis rebusqve a ſe factis in ſapientiæ virtutisqve via permanſerit, an ab ea receſſerit, & qvi erroris admiſſi convictus, vel ſine monitore, reverti in viam rectam enititur, & ſtudioſe ſe ipſum corrigere. Talis homo facile dignoſcet animi conſtantiam a pertinacia, & ab inſtabilitate ſeu fluctuatione. Den foregaaende Afhandling handler ikkun lidet om den Standhaftighed, ſom anſtaaer en lærd Mand. Først anpriſes trende af vore berømmelige Kongers Standhaftighed, ikke ſom Lærde, men ſom Regentere. S. 6 erindres retteligen, at dette var mod det givne Løfte; og dog forekommer ſtrax S. 7 noget Sagen uvedkommende, nemlig den Standhaftighed, ſom et Barn, der tænker at blive en lærd Mand, maa udøve. Endeligen tales lidet om det belovede Emne, ſom dog ſtrax afbrydes med nogle Undſkyldninger for Alderdommens Paaſtaaenhed, og de forſkiellige Tilfælde, i hvilke Profeſſorerne ved Kiøbenhavns Akademie maa viſe ſig ſtandhaftige, og derpaa endes Afhandlingen med en Sammenligning mellem **Luther**, **Melanchthon** og **Erasmus Roterdam.** — Talen om Salig Doct. Holms Levnet, ſom følger fra S. 13 til 34, kunde vi forbigaae her, da det Væſentlige allerede er anført. — Hr. Prof. **Bugges** Pro-

gram, som findes her paa ny aftrykt, handler om Magnet-Naalenes Misviisning, som foreſtilles paa et Kort efter de Dunnianſke og Lambertinſke Udregninger. Af denne lærde og nyttige Afhandling vil vi allene anføre den berømte vittige Engelſke Capitains Wales Jagttagelſe S. 45, ſom har befundet, at Magnetnaalens Misvisning er forſkiellig paa det ſamme Sted, i ſamme Skib, og til ſamme Tid, efter Skibets forſkiellige Stilling og Kompaſſets forandrede Sted i det. Et maa vi endnu anføre, da det geraader Fædrenelandet til Ære og Fordeel. S. 46 ſiger Hr. Forf., at Prof. Lous Kompaſſer have et ſtort Fortrin for alle Udenlandſke endog de beſte Engelſke Kompaſſer. — Fra S. 50 til 56 findes Sal. Doct. Holms Levnet tredie Gang, taget af det Program, ſom blev udſtedt 1749., da Sal. Doct. Holm blev forfremmet til Doctor-Værdigheden i Theologien. Det er ſkrevet af Sal. Conference-Raad Kall, og troligen fulgt i de foregaaende Levnets-Beſkrivelſer. Det er venteligen aftrykt, for at give de Tydſke Recenſentere Leilighed til at fornye deres nylig giorte Klage over det Overſiødige, Hr. Juſtice-Raaden lader aftrykke. — Verket ſluttes med en Efterretning om Monumentet, ſom paa Arvingernes Bekoſtning er opreiſt Sal. Doct. Holm i vor Frue Kirke, og Paaſkriften af Hr. Thorkelin, ſom har giort ſig bekiendt ved adſkillige Overſættelſer af Islandſke Bøger paa Latin, anføres. Monumentet ſelv er af Hr. Grundt, Kongelig Hof-Billedhugger, der har giort ſig berømt ved Normands-Dalen i Fredensborg Hauge og den ſmukke Foreſtilling deraf i Kobber, ſom udkom 1773. med Beſkrivelſe over Statuerne. At hans Navn ei engang nævnes, da dog Monumentet giør hans Meiſel Ære, kunde vi ikke billige. — Hr. Knuſt og Søſter, ſom have formaaet Akademiet til at anſtille denne Høitidelighed, og ikke ſparet nogen Omkoſtning for at forevige Sal. Doct. Holm, fortiener herved virkeligen alle Dydens og Fortienesters Elſkeres og Skiønneres Bifald og Agtelſe. — Gid Akademiet aldrig maa ſavne Holmere i alle Videnſkaber!

Regelmæſſig Underviisning til en rigtig Skrivemaade, indeholdende: 1) Om de ſtore Bogſtavers Brug. 2) Om Ordenes Afbrydelſe. 3) Om Skil-Tegnene. 4) Om Abreviaturer. 5) Om Ords Orthographie eller Bogſtavering.

For-

Forfattet af Mathias Borup. 24 S. i Duod. Aalborg, 1778. Trykt i det Kongelig privilegerede Bogtrykkerie ved Johan Peter Holtzberg.

Havde disse Blade indeholdt en regelmæssig Underviisning til en rigtig Skrivemaade, og altsaa befordrende og udbredende samme, skulde vi med en varm Følelse og Erkiendtlighed givet Forfatteren vort Bifald, og anpriist hans Arbeide; men da det forholder sig ganske anderledes, nødes vi til at giøre denne Erindring, at ingen lader sig forlede af Titlen. Grunde, bestyrkende vor Dom, er Forfatteren desværre, alt for ødsel med. Man høre ham selv S. 8: „Comma (,). „Dette er det almindeligste og meest brugelige Skil-Tegn. „Dette bruges altid, a) Hvor man ved nogle Ord vil be„skrive noget i Meeningen, og allerofteſt for ved Pronomen „Relativum: som, der, hvilket, hvor, hvori, for hvem, „i hvilket, o. s. v., da samme Beskrivelses Ord ogsaa ofteſt „sluttes med Comma, naar man farer fort i Meeningen; „dog ikke altid." For at vise Apostrophens Brug forekomme S. 14 og 15 nogle nydelige Vers, ventelig af Forfatterens eget Fabrike. Det sidste Par lyder som følger:

Et Skæg er Mandes Ziir, og Ulden Faaret pryder;
Saa er' og Børstern' paa hvert Sviin ei heller Lyder.

Hos Forfatteren betyder Regler for Orthographien intet andet end at samle eenslydende Ord, for Ex. Duer, (Fugle); duer, (er dygtig til). Fire Stykker skaarne i Træ, hvoraf det paa Titlen forestiller et Blekhorn med tvende Penne i, det andet tvende Personer skrivende ved et Bord, det tredie et forseglet Brev, det fierde et Blekhorn uden Penne, ere formodentligen anbragte, baade for at zire Bladene og tillokke Kiøbere.

London.

The Life of David Hume Esq. Written by Himself. Cadell 1777. 8vo. (1. 5. 6. d.)

Faa Uger før sin Død opsatte Hume denne korte Levnets-Beskrivelse om sig selv. I den Testamentet hosføiede Kodicil ønskede han, at man vilde sætte den foran hans Verker, som af ham selv giennemseete paa nye skulde oplegges. Men

da den nye Udgave ei ſaa haſtig kunde komme for Lyſet, beſluttede Forlæggeren, for at tilfredsſtille det nysgierrige Publikums Utaalmodighed, at udgive Levnets-Beſkrivelſen særſkilt, hvoraf vi levere et Uddrag. —— David Hume blev født den 26de April g. St. 1711. til Edimburg af anſeelige men ei rige Forældre. Hans Fader nedſtammede fra Grev Home eller Hume. Hans Moder var en Datter af Sir David Falkoner, Præſident i Juſtitskollegium; hendes Broder arvede Titel af Lord Halkerton. —— Litteratur var fra Ungdommen til Alderdommen hans herſkende Lidenſkab, og hans Fornøielſers rige Kilde. Hans Paarørende beſtemte ham til Lovkyndigheden; men hans egen Tilbøielighed valgte Philoſophien og en almindelig Lærdom, og hemmelig ſtudeerte han Cicero og Virgil, i Steden for Voet og Vinnius. Hans ringe Formue, og hans ved Studeringer ſvækkede Sundhed paſſede ei til den valgte Plan; Hume reiſte derfor 1734. med Anbefalings-Breve til nogle Kiøbmænd i Briſtol; men faa Maaneder viſte, at denne Sphære var ham ufordragelig. Nu blev Frankrig hans Opholdsſted. Her lagde han Planen til ſin Levemaade, ſom han beſtandig og lykkelig fortſatte, nemlig ved en ſtræng Sparſommelighed at erſtatte ſin ringe Formue. Efter 3 Aars Ophold i Rheims og i ſær la Fleche i Anjou, i hvilken Tid han ſkrev ſin Afhandling om den menneſkelige Natur, kom han 1737. til London. Mod Enden af Aaret 1738. udgav han forrige Afhandling, og begav ſig ſtrax derpaa til ſin Moder og Broder, ſom levede paa ſit Landgods. Aldrig var noget literariſk Forſøg ulykkeligere. Det kom, ſiger Hume, dødfødt fra Preſſen, og blev ſaa lidet bemerket, at det ei engang opvakte Ivrernes Murren. Dog, Tak ſkee mit muntre og ſvangviniſke (*) Temperament, jeg

(*) Saa ſangviniſk, at det ſynes, Hume den Tid ei havde den Magt over ſine Lidenſkaber, han ſaa meget berømmer ſig af. Hans Misfornøielſe over den Ligegyldighed, med hvilken man optog hans Forſøg om den menneſkelige Natur, virkede heftig paa hans Lidenſkaber ved et beſynderligt Tilfælde, ikke ſaa meget, fordi hans Verk kom dødfødt fra Preſſen, ſom fordi de da værende Kritici ſkarp medtog ham i et Skrift, ſom udkom under Titel af: The Works of the Learned Denne Omſtændighed opbragte ſaa meget den unge Philoſoph, at han fordrede Erſtatning af Udgiveren Jacob Robinſon, og i ſin Ærgrelſes Anfald ſatte ham

jeg muntrede mig haſtig op og fortſatte ivrigen mine Studeringer. 1742. udgav han til Edimburg den første Deel af ſine Forſøg, ſom bleve vel optagne. Fra den Tid lagde han ſig igien efter det græſke Sprog, hvilket han i ſin Ungdom havde lært. Marqvis af Annandale indbød Forfatteren 1745. at komme til Engeland, og efter denne unge Adelsmands Paarørendes Forlangende, havde han ham et Aar under ſit Opſyn. Aaret derpaa fulgte han General St. Clair paa ſin Expedition mod de Franſke Kyſter, og 1747. gik han i ſamme Forretning med ham til Hofferne i Wien og Turin. Han bar da Officeer-Uniform, og blev foreſtillet Hofferne ſom Generalens Adjutant. Diſſe to Aar vare det eneſte Ophold i hans Studeringer; men de formerede og hans Formue ſaa meget, at han troede ſig uafhængende af andre: hans Formue var nu 1000 Pd. St. —— Overbeviiſt om, at Aarſagen til hans Afhandlings, om den menneſkelige Natur, ſlette Lykke kom af Indklædningen og ikke af Indholden, indvævede han den i den første Deel af ſine Underſøgelſer om den menneſkelige Forſtand, ſom udkom, da Forfatteren opholdt ſig i Turin; men i denne Skikkelſe fandt den ei heller Bifald. Imidlertid lod hans Forlægger ham vide, at hans Skrifter begyndte at finde Afgang, ſom i ſær Doct. Warburton's Angreb havde foranlediget; dog efter en tagen Beſlutning, ſom han altid fulgte, bleve de ubeſvarede. —— 1752. udkom hans politiſke Diſkurſer, det eneſte af Forfatterens Verker, der ſtrax fandt Bifald. Samme Aar ſaae Moralens Grundſætninger Lyſet, ſom Hume ſelv dømmer, at være det beſte af alle hans hiſtoriſke, philoſophiſke og literariſke Verker. 1752. valgte Advokaternes Collegium ham til deres Bibliothekar, herved bekom han et talrigt Bibliothek under ſin Beſtyrelſe, men ingen Indkomſter. Ved ſamme Tid valgtes han og til Sekretair ved et lærdt og vittigt Selſkab i Edimburg, ſom udgav to Bind literariſke og philoſophiſke Forſøg. Han beſluttede nu og at ſkrive Engelands Hiſtorie, men da Fortællingen af 1700 Aars Tildragelſer afſkrekkede ham, begyndte han med Huſet Stuarts Thronbeſtigelſe. Af dette

Kaarden paa Brystet, ſom denne zittrende undgik ved at løbe bag Bordet, at ikke en raſende Philoſoph ſkulle ende en betænkſom Kunſtdommers Dage. *Kenricks* London Review.

Foretagende lovede han sig et almindeligt Bifald; men de Taarer, han fældede over Kong Karl I. og Grev Straffords Skiebne, opbragte Engelænderne, Skotterne, Irlænderne, Whigs og Torys, de Biskoppelige og Sektererne, Fritænkerne og Fanatikerne, Patrioterne og Hoffolkene mod ham, og deres Raserie, som var det verste, endtes med Bogens Forglemmelse, saa at i det første Aar ikkun 45 Exemplarer bleve solgte. 1756. udgav han den anden Deel af den Engelske Historie, som indeholder Perioden fra Karl I. Død til Revolutionen. Denne blev bedre optaget af Whigs og hialp til sin ulykkelige Broders Salg. 1759. kom Historien om Huset Tudor for Lyset, og modtoges med et Skrig, der næsten lignede det, hvormed Stuarternes Historie var modtaget. Elisabeths Regierings Historie var i sær anstødelig. Men Forfatteren var og nu saa hærdet, at den offentlige Daarlighed ikke forstyrrede hans Roelighed og Eensomhed i Edimburg, hvor han endte den nyere Deel af den Engelske Historie, som han med taalelig, men og kun taalelig Lykke udgav 1761. — Uagtet Humes Skrifters forskiellige Skiebne, har dog ingen faaet saa stort og uhørt Honorarium af Boghandlerne, som han. Den Eensomhed, hvor i Forfatteren havde besluttet at henleve sine Dage, afbrød en Indbydelse fra Greven af Hertford, som ganske ubekiendt for Hume, tilbød ham 1763. Sekretariatet ved hans Gesandtskab til Frankrig. Hume afslog Tilbudet første Gang, da hans Alder og Lune ikke syntes at kunne stemme overeens med de Pariſiske Selskaber og Komplimenter; men en gientagen Indbydelse forandrede hans Tanker. Han fulgte med Greven, og fandt sig saa fornøiet, at han engang fik i Sinde at nedsætte sig i Paris. Man veed, at Hume i sine Skrifter ofte berømmer Franskmændene, og her er han ei heller sparsom paa sin Roes. „Det er en sand Fornøielse, siger han, „ at leve i Paris, formedelst den bestandige Omgang med „ fornuftige, lærde og fine Folk, hvor i denne Stad behol„ der et Fortrin for alle Stæder paa Jordkloden.“ — Da Lord Hertford 1765. blev Underkonge i Irland, forblev Hume som Chargé d'Affaires til Hertugens af Richmond Ankomst mod Enden af Aaret. I Begyndelsen af 1766. forlod han Paris, og begav sig næste Sommer til Edimburg. 1767. forlangte General Conway, en Broder af Lord Hertford,

ford, ham til Undersekretair, som han i Henseende til Forbindelsen med Lorden og Generalens personlige Egenskaber ikke kunde afslaae. —— 1769. begav han sig igien til Edinburg, som en meget bemidlet Mand, (hans aarlige Indkomster vare nu 1000 Pd. St.) sund, og, skiønt noget til Alders, haabede han længe at nyde Frugterne af sit Arbeide. —— „ I For-Aaret 1775., siger Forfatteren, sammentrak sig et „ Onde i mit Underliv, hvilket i Begyndelsen foraarsagede „ mig ingen Bekymring, men siden er det, som jeg frygter, „ blevet dødeligt og ulægeligt. Jeg seer nu en hastig Opløsning i Møde. Ved min Sygdom har jeg lidt meget lidet, „ og det som er overordentligt, uagtet mit Legems store Af„ tagelse, har jeg ikke noget Øieblik formerket min Aands „ Kræfters Formindskelse, saa at, dersom jeg skulde vælge „ en Periode af mit Levnet, for at giennemleve paa ny, „ var jeg næsten tilbøielig, at vælge disse sidste Aar. Jeg „ er endnu ligesaa ivrig i mine Studeringer, som forhen, „ og en ligesaa oprømt Selskabsbroder. Jeg overveier der„ hos, at en 65 aarig Mand ved sin Død taber faa med „ Svagheder opfyldte Aar, og endskiønt jeg endelig seer „ min literariske Roes at frembryde med større Glands, veed „ jeg dog, at jeg ikkun faa Aar kan nyde denne Glæde. „ Neppe kan nogen mindre end jeg for nærværende være fængslet til Livet.“ —— „ Jeg slutter, vedbliver Forfatteren, „ efter Historieskrivernes Maade med min Charakteer. Jeg „ er, eller rettere, jeg var (saaledes maa jeg nu tale om „ mig selv; mine Følelser lære mig det) jeg var, siger jeg, „ en godhiertet Mand, som havde sit Temperament i sin „ Magt, frimodig, selskabelig, oprømt, oplagt til Ven„ skab, kunde ikke let være nogens Fiende, og besad en stor „ Tilbageholdenhed i alle mine Sindslidelser. Selv Begier„ lighed til Forfatter-Roes, min herskende Lidenskab, har „ aldrig forverret mit Temperament, uagtet mine ofte feil„ slagne Forventninger. Min Omgang var unge og ube„ kymrede Mennesker ligesaa behagelig, som lærde og arbeid„ somme Mænd; og da jeg i sær fandt Fornøielse i sædelige „ Fruentimmeres Selskab, havde jeg ei Grund, at besvære „ mig over Maaden, paa hvilken jeg blev begegnet. Med „ et Ord: Endskiønt de fleste Mennesker, som have giort sig „ berømte frem for andre, have haft Aarsag at beklage sig

„ over Bagtalelſer, har dog aldrig nogen fordervelig Tand „ truffet mig, eller ikkun anfaldet mig; og ſkiønt jeg ſelv „ har ſtillet mig blot for de borgerlige og Regierings Par„ tiernes Affindighed, ſynes det dog, at de i Henſeende til „ mig have aflagt deres ſædvanlige Raſerie. Mine Venner „ have aldrig haft Anledning til at retfærdiggiøre nogen Deel „ af min Charakteer og Opførſel; ikke ſom om Zoiloterne, „ hvilket man gltid bør forudſætte, ſkulde have været glade, „ ved at opfinde og udbrede noget til min Forkleinelſe; men „ de have aldrig fundet noget, ſom de have tiltroet ſig at „ kunne give Skin af Sandſynlighed. Det røber virkeligen „ nogen Stolthed, at jeg holder Ligtale over mig ſelv, men „ jeg haaber, den ei her er ilde anbragt; og dette hører til „ de Ting, der let kan oplyſes og bringes til Vished. —— „ Den 18de April 1776." —— Til Humes egen Fortælling er føiet et Brev fra Doct. Adam Smith, ſom giver Under„retning om hans Døds Omſtændigheder. Man ſeer heraf, at han var ikke mindre praktiſk end theoretiſk Philoſoph, og at hans Munterhed ei forlod ham i de ſidſte Dage, han leve„de. Iblant andet ſagde Hume den 8de Auguſt. til Doct. Smith: „I diſſe Dage har jeg læſt Lucians Samtaler n.= „lem de Døde; men blant alle de der anbragte Undſkyld„ninger, for ei at beſtige Charons Baad, paſſe ingen paa „ mig. Jeg derimod kunde for det første ſige, kiere Cha„ron, tillad at jeg først ſeer, hvorledes man optager de i „ mine Verker giorte Forbedringer. Men Charon vil ſvare: „ ſaadanne Undſkyldninger faae ingen Ende, kom i Baaden. „ Gode Charon, lidt Taalmodighed. Jeg har ſtræbt at „ aabne Folk Øinene, lever jeg nogle Aar, ſkal jeg have den „ Fornøielſe at ſee de nærværende herſkende Overtroens Sy„ſtemers Fald. —— Du Nøler! ſaadant vil først ſkee om „ nogle Aarhundrede. Strax i Baaden, du Nøler." —— To Dage før ſin Død tilſkrev han Doct. Smith: forgangen Nat havde jeg en liden Feber, ſom jeg haabede ſkulde have giort en haſtig Ende paa denne fortrædelige Sygdom, men i Dag har den ulykkeligviis næſten forladt mig. —— Den 25de Auguſt. 1776. døde Hume, og yttrede, ſom Doct. Smith ſiger, ikke det mindſte Tegn til Utaalmodighed; derimod, naar han havde Leilighed at tale med de omſtaaende, ſkeede det beſtandig i rørende og indtagende Udtryk. — Dr. Smiths

Brev

Brev ſluttes med en Afridsning paa Humes Charakteer; hvor det blant andet hedder: endog i hans ſletteſte Omſtændigheder udøvede han Kierligheds og Gavmildheds Pligter ved forekommende Leiligheder. Hans Sparſomhed reiſte ſig ei af Gierighed, men af Lyſt til Uafhængighed. Og til Slutning ſiger Doct. Smith, jeg har altid baade i Livet og efter Døden betragtet Hume, ſom en Mand, der er kommet Idealet af en Viis og Dydig ſaa nær, ſom den menneſkelige Naturs Svaghed tillader det. —— Et got Kobberſtykke af Hume er ſat for Levnets-Beſkrivelſen. —— Doct. Smiths Brev har foranlediget følgende:

A Lettre to Adam Smith, L. L. D. on the Life, Death, and Philoſophy, of his Friend David Hume Eſq., by one of the People called Chriſtians. Oxford by Prince. 12mo.

Dette Brevs Forfatter, ſom ſkal være en Graduered til Oxford, beſtræber ſig for, ved afvexlende og mellem hinanden blandede alvorlige og lyſtige Argumenter, at overbeviſe Doct. Smith og hele Verden, at Hume var tillige en latterlig Philoſoph og farlig Skribent; og heraf følger naturligviis, at Doct. Smith, den berømte Forfatter af de moraliſke Følelſers Theorie, og af Bogen om National-Rigdoms Natur og Aarſager, Humes Ven og Lovtaler, ikke kan være meget viſere eller bedre end hiin. Blant andet ſiger Forfatteren: Vi alle vide hvad Overtroe betyder i Humes Ordbog, og mod hvilken Religion han under dette Navn retter ſine Pile. Men, Doct. Smith, troer De, eller vil De overtale os at troe, at Charon er den, ſom kalder os til den beſtemte Tid fra Verden? —— Skade at Forfatteren ſynes at være alt for meget opbragt, og at han adſkillige Steder i ſit Brev behandler de alvorligſte, ærværdigſte og ethvert fornuftigt Væſen høiſt vigtige Ting paa en loierlig og ſpøgefuld Maade. —— I Anledning heraf ere udkomne tvende ikke meget betydende Skrifter:

An Apology for the Life and Writings of David Hume, Eſq. 8vo. 2 S. 6 d Fielding and Walker.

Supplement to the Life of David Hume, Eſq. containing genuine Anecdotes, and a circumſtantial Account of his Death and Funeral. To which is added, a certified Copy of his laſt Will and Teſtament. 8vo. 1 S. Bew.

Af det første Skrifts Titel ſeer man Indholden, og af det an-

andet erfarer man, at Hume har efterladt ſig 10000 Pd. St. forhvervede ved egen Flid og Sparſommelighed; deraf har han ſkienket d'Alembert 200 Pd. St. og ligeſaa meget til Doct. Adam Smith.

Obſervations on Mr. Hume's Hiſtory of England. By Joſeph Towers. 2 S. 2 d. Robinſon.

Den Bersmmelſe, Hume med Rette tillægges, ſom en Hiſtorieſkriver af ſandt Genie og en ædel hiſtoriſk Skrivemaade, tilſtaaes ham og af Forfatteren til diſſe Anmerkninger; men hans Oprigtighed, Nøiagtighed og Upartiſkhed ſynes ham i mange Tilfælde tvivlſomme; og til at rette dem ere diſſe Anmerkninger beſtemte. Allerede andre have bemerket denne Hiſtorieſkrivers Utilforladelighed, og blant dem ogſaa Whitaker i ſin Hiſtorie om Manchester, fornemmelig i Henſeende til den ældre Brittiſke Hiſtorie. Ikke ſielden ſøger han at forkleine den Engelſke Nationalcharakteer, ſom ſees af adſkillige her anførte Exempler. Ogſaa hans Efterretninger om Kirkeforbedringen ere ikke mindre end upartiſke; og Hume var en større Ven af Pavedommet og Forſvarer af Forfølgelſes-Aanden, end af Proteſtanterne og Underſøgelſes-Friheden i Religionsſager. Hans Partiſthed for det Stuartſke Huus er endnu ſienſynligere; i ſær har han ſkildret Greven af Strafford med alt for fordeelagtige Farver, hvilket her tilſtrekkeligen gotgiøres. Hans hele Fortælling om Karl den Førſtes Regiering er meer en ſandſynlig og kunſtig Apologie for denne Konge, end en ordentlig Hiſtorie. I Henſeende til de Engelſke Lærde, han charakteriſerer, fortiener Hume ligeledes megen Dadel formedelſt deres Nedſætning under deres ſande Fortieneſter. Saaledes behøver det, han ſiger om Spenſer, Milton, Bacon og Boyle, megen Rettelſe. „Jo meer Frihed, ſiger Towers, en Hiſtorieſkriver tiltager ſig, at forklæde og udſmykke virkelige Tildragelſer og Charakteer, og jo meer det, man kalder Hiſtorie, nærmer ſig en Roman; deſto behageligere er den maaſkee, men uſtridigen deſto mindre underholdende. Ogſaa holder man maaſkee en Hiſtorieſkriver for grundig, naar han angiver, eller ſynes at angive, Driveſiedrene til det, om hvilket han ſkriver; og dog ere diſſe ofte ikke andet, end Skribentens blotte Indbildning; og de Driveſiedre, han angiver, ere maaſkee ganſke forſkiellige fra dem, ſom havde en virkelig Indflydelſe paa

Var-

Partierne. Man har Aarſag at troe, at dette ikke ſielden finder Sted i Humes Hiſtorie.

Slutningen af **Beſchreibung des Brittiſchen America**, ꝛc. (See No. 4. 5. og 6.)

I det 3die og ſidſte Afſnit afhandles diſſe Coloniers Hiſtorie. Opmuntret af Chriſtopher Columbus (Colombo eller Colon) ſøgte Henrik den 7de (ſom regierede fra 1485 til 1509) først at oplive ſine Underſaatteres Tilbøielighed til Seilads og Handel, ved at afkaſte den Tvang i Handelen, ſom de mægtige Hanſeſtæder havde paalagt ſaavel Engelland, ſom andre nordiſke Lande, og det ved at forſøge, om ikke Engellænderne ſelv umiddelbar igiennem en nordveſtlig Vei kunde hente de østlige Vare, ſom de forhen fik over Venedig og Genua fra Nederlandene og Hanſeſtæderne ſelv fra første Haand. Chriſtoph Colon var det, ſom opmuntrede ham hertil. Først aabenbarede denne ſtore Mand ſit Forſæt, ſom Genueſerne og Portugiſerne havde udleet, for Kong Ferdinand i Spanien, og ved ſin Broder for Kong Henrik den 7de i Engelland. Imedens denne betænkte ſig, gav hiins Gemalinde Iſabella 17000 Dukater til Udruſtningen. Spanien forhvervede ſig derved den nye Verden, og ved den en Rente af hine 17000 Dukater, ſom nu tilſammen i bar umyntet Guld beløber ſig til 20000 Millioner Piaſter. Det lykkelige Udfald af Colons Foretagende, opvakte deres Efterforing, ſom havde ſtødt diſſe Fordeele fra ſig, eller i det mindſte forſømt dem. Portugal udſkikkede 1597 a) Vaſco de Gama, for at opdage en Fart til Indien, og i ſamme Aar blev ogſaa Sebaſtian Cabot, Colons Landsmand, eller ſom andre paaſtaae, en Venetianer, af Henrich den 7de befuldmægtiget i ſamme Hensigt. Hiin tog ſin Vei til Øſten, efter at have opdaget Farten om det gode Haabs Forbierg, og ankom 1498 lykkelig til Oſtindien. Men Cabot ſkulde søge en nordveſtlig Giennemfart dertil, og naar han fandt ubekiendte Lande, i Kronens Navn tage dem i Beſiddelſe. Giennemfarten til Oſtindien fandt han vel ikke, men i det Sted den halve Deel af den Nye Verden fra Grønlands Spidſe af ned til Florida. Fra denne første Opdagelſe af, igiennemgaaer Forfatteren de engelſke Coloniers Hiſtorie meget

a) Ved en uanmærket Trykfeil er her ſat 1697.

get omſtændelig. Os undrer allene, at han har forbigaaet eller ikke vidſt de i Nord-Amerika af Nordmænd, mange Aarhundrede forhen giorte Opdagelſer, ſaa og de, ſom Baſkerne eller Biſkaierne i ſeenere Tider paaſtaae at have giort, i Anledning af Hvalfiſkefangſten, førend Sebaſtian Cabot. Adſkillige udmærkede Træk kunde vi ikke dog undlade at anføre af den Nord-Amerikanſke Hiſtorie: da Gosnold havde opdaget Cap-Cod i Maſſachuſet-Bay og det Londonſke og Plymouthſke Handels-Selſkab havde ſtiftet den første varige Plantning i Virginien 1606, ſaa forſkaffede een af dette Selſkabs ſtørſte Befordrere, den berømte Capitain Smith Engellænderne her i Egnen Beſiddelſer ved Underhandlinger med de Indianſke Konger. Men det ſyntes, ſom om diſſe allene ſkulde tiene dem til Grave; ſaa bedrøvet ſaae ſmart Omſtændighederne ud, og de ſtørſte Deelen for deres egen Skyld. Smith giorde imidlertid ſit Beſte for deres Redning. Han bekrigede Indianerne, og fornemmelig Powhatan, Kongen i Werokomeko, for de tilføiede Fornærmelſer; men han blev fangen. Een Gang tilforn havde han allerede været i Kongens Magt. Den Gang reddede Kongens 13 Aar gamle Datter Pocahonta ham Livet; men nu var hendes Bønner forgiæves. Smiths Hoved laae allerede paa Blokken; men Pocahonta, for at afvende det dræbende Hug, kaſtede ſig over ham, og reddede den Livet, hvis Huſtrue hun ønſkede at være. Imidlertid gik Smith ſtrax derefter til Engelland. Sex Aar derefter fik man denne Princeſſe fangen ved Liſt. Man vilde ved hende afnøde hendes Fader haarde Betingelſer; men Powhatan vilde ikke lade ſig tvinge paa denne Maade. Men da han erfarede, at hans Datter, ſom havde antaget den chriſtelige Religion, var bleven gift med en engelſk Adelsmand John Rolf, ſluttede han et Venſkabs Forbund med dem. Omtrent paa den Tid, da Kiøge blev berømt ved ſit Huuskors, eller noget efter, raſede ogſaa Hexe-Proceſſerne i Nord-Amerika i Maſſachuſet-Bay. Nogle Præſter, ſom troede Hexerie, vare Anklagerne, og Statholderen Phips en ivrig Forfølger af Hexerne. Præſten Paris til Salem anklagede ſin Pige, for at have forgiort hans Datter og hans Niece. Hun kom endda naadig derfra, i det man, efter et langt Straffængſel ſolgte hende. 1692 blev Præſten Burrough til Falmout anklaget for Hexerie og fordømt til Galgen. I kort Tid bekom 28 Perſoner,

for

for denne fornuftløse Beskyldning deres Dødsdom, som virkelig blev fuldbyrdet paa 19 Uskyldige. Ridderen Bradstreet, som efter Vidnernes eedelige Udsigende, havde paa en Hund igiennem Luften reedet til Hexe-Forsamlingerne, undgik Forfølgelsen ved Flugten. Men hans Hund blev dræbt, som medskyldig i Hexeriet. Men da Anklageren omsidder ikke engang skaante Statholderens eller hans Geheime-Raads Doctor Mathers næste Slægtninger, saa bleve Øinene aabnede paa de Geistlige, og Forfølgelserne hørte op. Phips blev derover kaldet til Engelland, og mistede sit Liv efter Dom. —— S. 509 seq. fortæller Forfatteren omstændeligen Oprindelsen til den endnu svævende Krig imellem Nord-Amerika og Moderlandet, som er for vidtløftig her at uddrage. Af det forhen anførte, haabe vi, at have givet Læseren Prøver nok paa Forfatterens anvendte Flid i at samle og uddrage af Efterretningerne om Nord-Amerika, et Land, som uimodsigelig meer og meer vil tildrage sig Europas Opmærksomhed, og hvis nøiere Kundskab derved nødvendig maae blive mere interressant.

Hr. **Penzel**, som nu er bleven færdig med sin tydske Oversættelse af **Strabo**, har ladet følgende indrykke i det gøttingske philologiske Bibliothek. Og for at tiene vore Læsere, efter vor Tanke, vil vi og indrykke det oversat i disse Blade.

Endskiønt man paa det fierde Bind af **Strabo** finder expressis verbis: **sidste Deel**, skal denne alligevel efter min og min Forlæggers Villie ikke blive den sidste, men en **femte** skal følge efter, som i en vis Hensigt kan ansees som et Supplement-Bind og Tillæg til de foregaaende. Forbedringer i min Oversættelse og Tillæg til Noterne vil udgiøre den første Deel. Derefter: **Oversættelsen af de saa kaldte Strabonianske Chrestomathier**, som i mange Henseender ere vigtige til Kritiken over Strabo's Skrift, og altsaa, om ikke for deres indvortes Værdie, saa dog for de Anmærkningers Skyld, som kan tilføies, fortiener at oversættes. Til dem lægges **Dodwel's Afhandling** de ætate, qva vixerit Chrestomathiorum auctor, oversat paa Tydsk, og ledsaget med Anmærkninger. Da denne Afhandling slaaer ind i Slavernes Historie, og den slaviske Historie ikke alle-

ne

ne i lang Tid har været mit Studium; ſaaſom jeg har læſt mange Bøger om den Materie, og jeg forſtaaer de fleſte Sprogdialecter, iſær Polſk, ſaa fuldkommen, at jeg kan ſkrive og tale i dem; ſaa har jeg det Haab, at en Overſættelſe af den, hverken vilde være ubehagelig for den tydſke Strabo's Læſere eller Hiſtoriens Elſkere. — For ikke at udelade noget, ſom tiener til Værkets Fuldſtændighed, ſkal jeg og overſætte de mindre Epitomer udaf Aldins, Xylanders og Caſaubons Udgaver. Og endelig følger en af mig ſelv udarbeidet Biographie, eller, ſom jeg bequemmere kan kalde den, en Litterar-Hiſtorie over Strabo. Da denne begynder med hans Forfædre, ſaa haaber jeg her tillige at indføre nogle Oplysninger i Mithridates Eupator's Hiſtorie (under hvilken de giorde Tieneſte i Krigen) ſom baade ſkal blive nyttige for den almindelige Hiſtorie og behagelige for Læſerne. Den indeholder Efterretninger om Strabo's egne Levnets-Omſtændigheder, for ſaavidt diſſe kan udbringes af hans egen Bog, og tilſidſt Beſkrivelſer paa alle de Haandſkrifter, Udgaver og Overſættelſer, ſom af denne Bog er for Haanden; (af hvilke ſidſte jeg foruden min egen kiender kun en italienſk, Venedig 1562, 1564. 2 Vol. 4to, og ſelv denne kiender jeg kun af en Skrivelſe fra Hr. v. Murr.) kritiſke Hielpemidler til bedre at forſtaae den, o. ſ. v. Beſlutningen giøres med et Regiſter over de Ting, ſom indeholdes i mine Anmærkninger til Strabo, (hvilke ſaa ofte angaae ἀλλοτρια) og en Fortegnelſe paa alle de anførte Auctorer. — Naar dette er færdigt, og om Gud vil, følger Overſættelſen af Stephanus Byzantinus, hvor denne Geograph ſkal i Noterne altid blive ſammenlignet med Strabo, og anmærket hvor begge ſtemme overeens, og hvor de afvige fra hinanden. Derefter, under Titel: Bergeron für die Deutſchen, en Samling Geographorum minorum antiqvioris & medii ævi i ſem til ſex Qvartbind. Ikke allene alle de Geographer Hudſon og Bergeron har ſamlet, men ogſaa alt hvad vi har til overs af de nordlige og øſtlige Folks Geographie, ſ. Ex. Peripl. N., Moſes chorenenſis og andre, ſkal her faae deres bequemme Sted. Og, først da, naar alt dette er fuldført i det 50 eller 60 Aar af mit Liv, haaber jeg at kunne udgive en geographiſk Nomenclator, der, ſom jeg troer, ſkal blive noget mere for geographiam antiqviorem og mediam end Büſchings Compilationer for de nyere Tiders Jordbeſkrivelſe.

No. 8.

Kiøbenhavnſke

Nye Efterretninger

om

lærde Sager.

I. Hæfte. Fredagen den 19de Februar. 1779.

Den Jødiſke Hiſtorie, fra Verdens Skabelſe til Jeruſalems ſidſte Ødelæggelſe, med hiſtoriſke, geographiſke, chronologiſke og critiſke Oplysninger. Af Mag. Chriſtian Baſtholm, Doctor Theologiæ, og Sogne-Præſt ved Olai Kirke i Helſingør. Første Bind. Kiøbenhavn, 1777. Trykt paa Gyldendals Forlag. 1 Alph. 5 Ark. — Andet Bind. — 1 Alph. 8 Ark 5 Bl. ſt. 8vo. Koſter paa Skrivp. 13 Mk., Trykp. 10 Mk.

Det er længe ſiden, at vi læſte et Skrift med større Fornøielſe, end vi læſte dette. Idelig ſvævede for os de behageligſte Foreſtillinger om den mangfoldige og ſtore Nytte, ſom dets Læsning vil giøre, og vel tildeels allerede haver giort hos vore Landsmænd, lærde og ulærde. Da vi formedelſt gyldige Hindringer ikke førend nu har kunnet giennemlæſe og recenſere dette Verk, ſaa vente vi, at mange af vore Læſere ſkal af egen Erfaring ſamtykke med os. Den Høiærværdige Hr. Forfatter, der ſaa vel fortient er bleven Kongelig Danſk Hof-Præſt, har i en, ſom os ſynes, med Emnet paſſende og ganſke underholdende Stiil givet her en ordentlig ſammenhængende Fortælling om det Jødiſke Folk af Bibelens kanoniſke Skrifter, Makkabæernes Bøger og Joſephus. De hiſtoriſke, geographiſke og critiſke (i den vidtløftigere Forſtand —) Oplysninger ere næſten alle indflettede i Fortællingen ſelv; men de chronologiſke findes neden under i Anmerk-

ningerne, ſom ellers for det meſte beſtaae i Henviisninger til de gamle og nye Skrifter, Forfatteren har brugt. Han afholder ſig allevegne fra ſaadanne Underſøgelſer, Forklaringer og Beviſer, ſom maatte være uforſtaaelige og modbydelige for den ulærde Læſer. I Fortalen erklærer han, at hans „ fornemmeſte Hensigt gik ud paa at oplyſe den hellige Hi„ ſtorie, og forſvare den mod de ubillige Indvendinger, „ ſom giøres mod ſamme.“ Dette vil den kyndige Læſer letteligen finde bekræftet næſten paa hver Side af Skriftet. Forfatteren giver ſig juſt ikke til at beſtride ligefrem Indvendinger; men han ſøger at foreſtille de bibelſke Beretninger fra den rette Side og i det ſtørſte Lys og Klarhed, mueligt er; og veileder Læſeren til at tænke beſkedentligen og fornuftigen om Ting og Begivenheder, ſom naturligviis ikke kan være af den Beſkaffenhed, enhver efter indſkrænkede eller urigtige Foreſtillinger vilde have dem; eller være ſaa tydelig fortalte, ſom enhver vilde falde paa at fordre. Paa denne Maade bliver Læſeren her forud bevæbnet mod de ubillige Indvendinger, ſom han ſiden maatte faae at høre: eller og, om han allerede kiender nogle, da bliver han anviiſt til anſee dem for det, de ere. Og dette var det jo, man inderligen maatte ønſke at finde i et Skrift ſom dette, der med al Rette anſees for at være det førſte i ſit Slags og med ſlige Fuldkommenheder paa Modersmaalet. Splinter nye Opdagelſer eller forhen for den lærde Verden ganſke ubekiendte Ting vil man ikke finde her: men vel en betydelig ſtor Mængde af det Lærde, Skarpſindige og Vigtige, ſom enten aldrig eller dog ikke ſaa vel er ſkrevet og ved Trykken bekiendtgiort tilforn paa Danſk. —— Men at „ dette Verk, ſom Forfatteren ſiger i Fortalen, ſkul„ de have været overflødigt i ethvert andet Sprog, uden i „ det Danſke,“ er ganſke viſt en hyperboliſk Vending, ſom let, ſærdeles hos Ulærde, kunde foraarſage en Misforſtand. Vi tvivle og ikke paa, at ſaa indſigtsfuld en Mand ſom D. B. jo her i ſkal give os ſit Bifald. —— Skiønt Forfatterens Hensigt er at oplyſe og forklare den hellige Hiſtorie, ſaa maa man dog ikke vente, at det ſkeer ved enhver enkelt Tildragelſe, ſom Skriften omtaler. „ Uden at opholde mig ved „ Smaating, ere Forfatterens Ord, haver jeg for Kortheds „ Skyld udtaget det Væſentlige af ſamme, og det i Beſyn„ derlighed, ſom udfordrede nogen Forklaring.“ (Fortal.)

Ikke

Ikke alt i den bibelſke Hiſtorie, om det end ellers i flere Henſeender er nok ſaa vigtigt, henhører til Forfatterens Plan. Han ſkriver ikke en Forklaring over Bibelens Beretninger, men det Jødiſke Folks Hiſtorie, og det i Korthed. — Savner ellers nogen her enten Harmonien imellem den Jødiſke og de øvrige medaldrende Stater, eller Jødernes geiſtlige og borgerlige Love, da henfører Forfatteren med god Grund det første til den almindelige Hiſtorie, og henviſer til Hr. Stats-Sekretær **Guldbergs Verdens Hiſtorie**: men om det ſidſte lover han med Tiden ſelv at udarbeide eet eller tvende forſkiellige Verker under Navn af **Jødernes geiſtlige og verdslige Statsret.** Og dette Løftes Opfyldelse ſee vi langt begierligere i Møde, end ſom en Overſættelſe af Ridder **Michaelis** vidtløftige **Moſaiſches Recht.** (Fort.) Viſſelig er dette en Hoved-Bog i ſit Slags: men ſkulde den derfor overſættes paa Danſk? — Hellere da et kiernefuldt Udtog deraf i vores Sprog fra en Mand, ſom havde Styrke dertil: det ſparede Læſeren Tid, og Kisberen Penge. — Men igien til Skriftet, ſom vi have for os! Det er afdeelt i 8 Bøger, (ſaa mange Perioder giør da Forfatteren i den Jødiſke Hiſtorie) hvoraf 3 Bøger i det 1ſte og 5 B. i det 2 Bind. Hver Bog har igien ſine Kapitler. Tilſidſt en meget nyttig chronologiſk Tabel og et Regiſter over Navne og Materier. Vi ville endnu anføre en Deel enkelte Steder under enhver Bogs Indhold, ligeſom de ere komne for ved Giennemlæsningen, deels for deres Skyld, ſom ikke endnu har læſt Skriftet eller andre Recenſioner af det; deels for at ſige een og anden vor Erindring til videre Eftertanke. **Første Bind. I. Bog. Fra Verdens Skabelſe til Abrahams Fød, indeholdende en Tid af 2083 Aar.** Forfatteren meener, „at „ Dyrene ere fremkomme af ſaadanne Æg eller Grundſpirer, „ ſom vare allerede tilforn i Jorden og Havet;" og at dette ſees tydeligt af Moſes Fortælling Sk. B. I. 24. (S. 6.) Er dette ikke at kniibe Ordene? — Ligeſaa got kunde man af K. II. 7. beviſe, at Menneſkets (i det mindſte Legemets) Grundſpire haver været tilforn i Naturen, hvilket D. B. dog er tilbøielig til at nægte. (ſ. St.) — Døden, med hvilken Gud truede de første Menneſker, ſkal allene være den timelige Død, ſom den kaldes, af den Grund, at man i alle Moſes Skrifter aldrig finder, at der ved Døden forſtaaes an-

det (S. 21). Dog anſeer han det tillige rimeligt, „at „ Menneſket ved Døden var bleven aldeles berøvet ſit ganſke „ Væſen og ſin Udødelighed, derſom Gud ikke havde beſlut„ tet ved Chriſtum" ꝛc. Den Grund, Forfatteren bruger, er, efter vore Tanker, ikke ſaa faſt. Lad os antage det, ſom dog ellers ikke er ſaa aldeles rigtigt, (S. f. Ex. 2 Moſ. B. X. 17) at Moſes aldrig andenſteds bruger Ordet **Døden** (מות) i anden Meening end om den timelige Død: følger vel deraf nødvendigen, at det og ſkal forſtaaes ſaaledes paa dette Sted, hvor Gud taler til de første Mennekker, ſom efter Forfatterens egen Tilſtaaelſe (ſ. St.) behøvede Erfaring for endog at giøre ſig et rigtigt Begreb om den legemlige Død? —— At forbigaae andet, ſaa ere jo de nærmeſte Følger af Menneſkets Synd, der berettes os, (1 Moſ. B. III. 7.-10.) og den Dom, Gud forkynder Qvinden og Manden, (V. 16.-19.) en Forklaring paa den guddommelige Truſel. Og var vel denne Truſel en krafteſløs Bevæggrund, fordi Adam og Eva ikke havde, og ikke endnu kunde have en klar, tydelig og fuldſtændig Foreſtilling om, hvad den indbefattede? Nok! naar de kun forſtode ſaa meget, at deres Skaber ſagde: (מות תמות) **Det ſkal viſſeligen gaae dig ilde.** —— Dievelen har, da han angreb Eva, maaſkee betient ſig af den Slanges Skikkelſe, i hvilken gode Engle havde viiſt ſig for de første Forældre, og hvorudover en vis Orden af dem kaldes i Grundſproget **Seraphim.** (S. 25.) Gisninger, ſom ere artige nok! —— „Adam, ſom elſkede ſin Huſtrue, „ og ſaae, at Guds Truſel vilde nu blive udført over hende, „ ſom maaſkee troede, at den i ſamme Øieblik vilde blive „ fuldbyrdet, vilde maaſkee af Kierlighed til hende tage Deel „ i hendes Ulykke." (S. 26.) Med ſaadanne Betænkninger vil Forfatteren i diſſe følelſomme Tider være hos mange meget velkommen: men —— —— . Forklaringen over 1 Moſ. B. III. 24. nærmer ſig til den, Ridder **Michaelis** giver i ſin Bibel-Overſættelſe. „Ved **Cherubim** forſtaaes rimelig „ en ſtærk Torden og Lynild, ſom forfulgte dem, da de flyg„ tede ud af Egnen, hvilket maatte ſaa meget mere ſkrække „ dem, ſom de vel aldrig tilforn havde hørt diſſe gyſelige og „ majeſtætiſke Bevægelſer i Luften. Men det blinkende „ Sverd, ſom vendte ſig hid og did uden for Haven, ſynes

„ at

„ at have været et beſtandigt og vedvarende Syn. Hvorfor „ nogle meene, at det var Svoveldunſter, ſom ere opſtegne „ af Jorden. Denne Meening er og rimelig, derſom Pa„ radiis ſkal have lagt i Nærheden af Babylon, hvor der fin„ des en ſtor Mængde Jordbeg, af hvilket der paa en vis „ Tid af Aaret opſtige ſaadanne ſvovelagtige Dunſter, at „ Markerne, hvor det findes, ſynes ganſke antændte.“ (S. 29 følg.) —— K. IV. 23. 24. anſeer Forfatteren med **Lowth, Michaelis**, ꝛc. for at være Poeſie, og det efter vores Tykke med god Grund. Men han forſtaaer den ſidſte Halvdeel af 23 V. ſpørsmaalsviis. „ Lamechs Huſtruer vare i denne „ Frygt, at Een af Abels Familie ſkulde hævne deres Stam„ mefaders Død paa deres Mand; og for at ſtille dem til„ freds, giør han dem denne Foreſtilling: haver jeg dræbt „ Nogen? Naar Cain, ſom havde begaaet dette Mord, „ ſkulde hævnes ſyv Fold, om Nogen ſlog ham ihiel; ſaa „ maa jeg, ſom intet Mord haver begaaet, vel hævnes halv„ fierdesindstive gange og ſyv gange, derſom Nogen lægger „ Haand paa mig.“ (S. 44 følg.) —— Af Tidsregningen i Syndfloden's Hiſtorie 1 Moſ. B. VII. og VIII. giøres det heel rimeligt, at Aarene, ſom Moſes anfører i Slægtregiſterne fra Verdens Skabelſe til Floden, bør anſees for Sole-Aar. (S. 59.) —— Paa en meget fattelig Maade viſes, at Noæ Skib eller Ark, ſom det kaldes, var rummelig nok for de Dyr og Levnets Midler, ſom det ſkulde indeholde. (S. 71 følg.) Men Slutningen af denne Betragtning, det kan vi ikke undlade at anmerke, er ei allene overflødig, men ogſaa, om vi ſee ret, ſaare ſvag, og derfor neppe værd at findes der. „ Jeg vil ikke engang tale om, at mange Dyr og Fugle ha„ ve kunnet redde ſig paa Toppen af høie Bierge, ſom have „ rakt ſig op over Vandet, hvilke altſaa ikke behøvede at ta„ ge deres Tilflugt til Noæ Ark; da det vel ikke er afgiort, „ at Vandet haver gaaet over Toppen paa alle Bierge i Ver„ den.“ (S. 73.) Vi vide vel, at **Michaelis** (Anmerkn. til 1 Moſ. VII. 19. 20.) ogſaa haver et **Vielleicht** om nogle Biergſpidſer, ſom kan have ſtaaet frem over Vandet: men kan vel nogen Indvending eller Betænkelighed gielde mod Moſes tydelige Fortælling 1 Moſ. B. VII. 19.-23. og VIII. 7. 9.? —— Saa vidt af den første Bog. Her er Recenſenten ugier„ne nødſaget til at bryde af for denne Gang: men dog ſkal det øvrige om en ſøie Tid følge. **A. O.**

Halle.

Homeri Ilias ex recenſione Samuelis Clarkii. In uſum ſcholarum & academiarum edidit, notas adſperſit, clavem adjecit A. H. Niemeyer. Volumen Primum. 1778., ſom indeholder de 12 første Bøger af Iliaden. Prisen er 1 Rdlr.

Aarsagen hvorfor Udgiveren har foranſtaltet denne Udgave, ſiger han i Fortalen, er, fordi Hagers Homer og Clarks, udgiven af Erneſti, ikke ere bequemme nok til Skolernes og Akademiernes Brug; thi den første har en ſtor Mængde Trykfeil og er ikke forſynet med det ringeſte Hielpemiddel til Lettelſe for en Lærling. Den anden er for koſtbar for de fleſte Elſkere af de græſke Skribentere. —— Texten har han ladet aftrykke efter Clark's Recenſion, ſom den findes i Erneſti Udgave. De forſkiellige Læſemaader har Niemeyer paa mange Steder anmerket efter Erneſti Udgave, at unge Mennesker kunde have nogen Leilighed til Øvelſe i denne Sag. —— Med de andre Anmerkninger har Udgiverens Henſigt været at forklare Vanſkelighederne, enten ved en Omſkrivning eller ved at henviſe til Parallel-Steder hos Homer ſelv eller andre græſke og romerſke Poeter; og at forſkaffe dem, ſom i Skolerne have Homers Iliade at forklare, Materie, hvilken de kunde bruge til en vidtløftigere Forklaring over Poeten, i ſær over de af hans Skiønheder, ſom ikke ſtrax falde i Øinene. Anmerkninger over Sprogets Genie har han og hiſt og her tilføiet; men enkelte Ords Forklaring er beſtemt til Clavis, ſom ſkal udgiøre den tredie Deel af denne Udgave. Den latinſke Overſættelſe har Udgiveren udeladt fordi den dog aldrig kan naae Homer; ofte, hvor Poeten er i ſtørſte Ild, har den de matteſte Vers, og forhindrer en Lærlings Flid i at læſe og lære Homer ſelv. —— Men er da Sagen om en latinſk Overſættelſes Nytte ſaa nøie, og uden at følge andres Dom, underſøgt af Udgiveren, at han kan tale ſaa afgiørende? eller mon Clericus er ſaa langt fra Sandheden, naar han ſiger, at det græſke Sprog vilde mindre almindeligen blive lært, hvis der ikke vare til Texten føiede latinſke Overſættelſer. Vil man ikke lade dette gielde, Talen er om dem, der have Lærere til Hielp, ſaa ere der andre, hvis egen Møie og Lyſt ſkal hielpe dem frem. Vil man nu tale efter Erfaring, maa vi da ikke gaae over til hans Meening? Thi den nyttige Brug

(ſom

(som her meenes) af saadan en Oversættelse, sparer os Tiden og frier os fra det kiedkommelige Arbeide, man ellers maa anvende paa, at søge i Lexika paa nye, efter et Ord, man een Gang har opslaget og faaet Kundskab om, men som er falden af Hukommelsen, der kan behøve et lidet Vink, for igien at fremkalde den hele samlede Kundskab man tilforn har forskaffet sig om Ordet. En Oversættelse kan tillige tiene til at komme efter Constructionen paa eet og andet Sted i Texten, og føre os paa Sporet til at finde et Oprindelses-Ord, man er i Uvished om og har glemt; undertiden kommer en Tvivl, der forvirrer os, og som vi holde i Lyset for os selv, da ingen Vanskelighed er i Tingen, hvorom vi tvivle. Er da en Oversættelse saa unyttig? **Den kan ikke**, sige de, **naae Poeten, saa ofte denne** tendit in altos nubium tractus, **kryber Oversætteren ved Jorden.** —— Dette kan ikke gielde om en prosaisk Author; og giør det noget Udslag i Sagen mod en Poet? Man skal jo ikke læse Oversættelsen i Stedet for Poeten selv. Naar kun Meeningen er rigtig udtrykt og Skiønhederne, i Hensigt til Sproget i Originalen, nogenledes vise sig i Oversættelsen, kan dette alt giøre den omtalte Nytte. Og skiønt de almindelige latinske Oversættelser ofte ved deres Urigtighed ikke kan hielpe, hvor det behøves, giver det dog ingen Ret til at udelade dem ganske, men det skulde bevæge de nyere Udgivere at forbedre samme. —— **Men hvad behøves en heel Oversættelse for nogle faa vanskelige Steders Skyld, som kunde opholde de Unge? Var det ei bedre og meer beqvemt at oplyse dem ved enkelte Anmerkninger?** —— Kiere, hvor veed en Udgiver hvilke Steder der ere vanskelige for enhver Læser, og foraarsage ham Tvivl? Desuden, det skeer endog de Lærdeste, kan et Sted giøre Læseren tvivlsom, hvor der i sig selv ingen Vanskelighed findes, hvilket kan hændes ved Uagtsomhed, ved et skievt Syn, og derved, at Indbildningskraften faaer fat paa et urigtigt Leed af en Forestilling, og saa indvikler sig i samme. Ved Hielp af en Oversættelse kan den af alt dette reede sig ud. —— **Om man end vil tilstaae Nytten af Oversættelser, saa er dog det Onde, som de komme af Sted, af meer Vigtighed. Erfaring lærer jo at Ungdommen i Skolerne misbruger dem; den giør sig ingen Umage, naar den har dem, for at faae**

Indsigt i det græske Sprog; den løber til Oversættelsen, og ved den Leilighed faaer ikke den Kundskab, som vilde hos nogle med Tiden giøre stor Nytte i den lærde Verden. — Det er ikke beviist, at Skaden, som kan flyde af de tilføiede Oversættelser, overveier Nytten, der virkeligen bringes ved dem tilveie. Det var derfor ubilligt at nægte en Ting sin Nytte, fordi nogle misbruge den. Og endnu meer ubilligt, om denne Misbrug kan forekommes paa en anden Maade. Er det umueligt, at en Skolelærer kan ved Overhørelsen merke, om Disciplen har en grundig Indsigt i det forlangte eller ikke? Kan hans Erfaring og Indsigt ikke uden stor Møie og Tidsspilde opdage dette? At ville nægte det, var at have ufordeelagtige Tanker om Mandens Duelighed. Men, see! har vi ikke opholdet os for længe, og vore Læsere af Utaalmodighed ere gaaen bort. — Vi komme da til Anmerkningerne, med hvilke Udgiveren har haft den oven for anførte Hensigt. — De afskrevne Varianter, som skulde tiene unge Mennesker til Øvelse, kan ikke giøre sin Nytte, uden Haandskrifternes Værd, hvoraf de ere tagne, bliver forud bestemt. Det er ellers ligesom et Menneske skulde i Mørke vælge imellem nogle Mynter, man stak ham i Haanden, og skulde sige, hvilke vare falske og hvilke ikke. Nogle ere og ubetydelige, have ingen tilbørlig Gyldighed. De kan vel tiene til et Slags Øvelse, men ikke den, som her skal være Øiemeedet; og man kunde da bringe i Forslag at forsyne Udgaverne, der vare bestemte for Ungdommen, med selv opdigtede Varianter; thi dem kan de Unge ogsaa øve sig paa. — De oplysende Anmerkninger kan nogenledes tiene til Øiemeedet, Udgiveren har haft med samme. Dog (og for hvem kan det ikke skee?) findes nogle, som maaskee ikke havde fundet Sted, eller maaskee havde blevet forandret, hvis Udgiveren stedse havde ført sine Tanker tilbage paa sin Hensigt og nøiere overveiet hvad han anmerkede. Nogle Exempler vil vi anføre som Grunde til vor Formodning, og Læseren maa afgiøre, om den staaer paa faste Fødder eller ikke. Os synes da, at Niemeyer har ikke været sparsom nok paa Ord, hvor han kunde og maaskee burde været det. Saaledes S. 76 Anmerkningen over Antenors Beskrivelse paa Menelaos og Ulysses, den er og i alt for almindelige Udtrykke. Den tilfældige Omstændighed ved Ulysses Stilling, naar han tale-

de,

de, fortiente dog at anmerkes; den foreſtiller ſaa rigtig den dybtænkende Mands Uagtſomhed paa den udvortes Anſtændighed; den hielper og Indbildningen, at den kan ligeſom ſee Ulyſſes ſtaae for ſig; han ſtod, ſiger Antenor: σκηπτρον δ' ὅ τ' οπισω, ὑτε προπρηνες, ενωμα, αλλ' ασεμφες εχεσκεν αἰδρει φωτι εοικως. S. 80 til Vers 306 anbringes en utidig Klage over Hiſtorieſkriverne. S. 93 til Vers 109 kunde Anmerkningen været udtrykt i to Linier. S. 35, Vers 126; S. 161, V. 179; S. 40, V. 250 ſtaae Anmerkninger, ſom ere ganſke unødvendige. Ofte frembringes og Anmerkninger med et Præludium, ſom ikke giordes nødig; ſee S. 159 til V. 146; S. 39 V. 150, og S. 276 V. 298 kunde fuldt det halve af den lange Note været borte, thi det hører ikke til Homer. — Nogle Steder ere og forekomne os, hvor Udgiveren ſynes ikke at have truffet det rigtige. Saaledes S. 69 V. 5 ωκεανοιο ῥοαων og S. 64 Vers 869 Μαιανδρε ῥοαι, hvor der ſiges: ῥοαι pleonaſtice ponitur; men Oceanets Vande, Mæanderens Strømme give et fuldere ſandſeligt Billede, og Oceanet eller Mæanderen blive fremſtillede ſom Perſoner. S. 92 V. 88 og 89. Den Anadiploſis i εφευροι og ευρε ſynes os ikke at udtrykke nogen Haſtighed; det ſiger kun, at Minerva ſøgte ikke forgieves; hun ſøgte efter Pandoras, om hun kunde finde ham; og hun fandt ham. S. 159 V. 146 og følgende i 6te Bog af Iliaden, hvor Glaukos og Diomedes komme ſammen og tale til hinanden. Diomedes er i Uvished og ſpørger Glaukos om hans Herkomſt, om han er en Gud eller et Menneſke. Til dette Spørsmaal vil Niemeyer, at den i Glaukos's Svar indførte Allegorie ſkal ſigte, og Meeningen af den ſkal da være, at Glaukos vil ſige: jeg er ſlet ikke en Gud, ſom er ævig og ikke underkaſtet nogen Forandring. Men denne Meening ſynes meget tvungen at være uddragen af Ordene. Kan Allegorien ikke mere naturlig ſigte til de ſidſte Ord i Diomedes's Tale: er du et Menneſke, ſaa kom nærmere, at du ſnarere kan komme til at dø? Det kan let hænde ſig, vil Glaukos ſige; thi det gaaer Menneſkene, ſom Træernes Blade; af Vinden kaſtes nogle til Jorden, andre ſpire ud paa Træet og voxe til om For-Aarets Tid. Siden, Vers 150 o. f., for-

tæller **Glaukos** ſin Herkomſt, hvilket egentlig er Svaret paa **Diomedes**'s Spørsmaal. — S. 254, V. 511 har Udgiveren i en Anmerkning ganſke forvendt **Phoenix**'s Meening af hans Ord til **Achilles**, for at forſvare **Homer** imod **Platon**. Enten Stridigheden imellem **Achilles** og **Agamemnon** var om deres private Rettigheder eller ikke, ſiger jo dog **Phoenix** til **Achilles**: hvis **Agamemnon** ikke vilde giøre dig Erſtatning ſkulde jeg ikke bede dig, at nedlægge din Vrede og hielpe **Argiverne**. **Platon**'s Dom (De republ. Lib. 3.) er og grundet, for ſaa vidt han ſiger, at **Phoenix**'s Ord bør ikke roſes; thi for Fædrenelandet bør en Mand forglemme al p ivat Had og redde ſit Land. **Homer** var det nok, at lade **Phoenix** tale efter de Tiders Omſtændigheder, da det ikke var ſaa uanſtændigt for en Helt, at han ikke vilde forglemme en Fornærmelſe, der var ham tilføiet, uden Erſtatning fra den forurettende Perſon. (V. 520 og 600.) Desuden maatte og **Phoenix**, om han vilde have **Achilles** overtalt, føie ſig noget efter hans Tankemaade, ellers havde han endnu meer ophidſet **Achilles**'s haardnakkede Had. — S. 150 V. 864 ſtaaer en lang Anmerkning, for at oplyſe en Lignelſe **Homer** bruger, til at betegne **Mars**'s Bortgang fra Slaget til Himlen. **Niemeyer** antager Mad. **Daciers** Forklaring, ſom den rigtigſte; men vi ſee ikke, hvorledes alle de Omſtændigheder kan trænges ind i Poetens Ord; de ſorte Skyer ber oploſte ſig mod Himlen i Hundedagene; Støvet, ſom ſamles til en Skye; Træſningens Heede; Trojanernes Flugt; alt dette, ſiger **Dacier**, har forſynet Poeten med det ſmukke Billede. Saaledes pleier **Homer** ikke at udtrykke ſine Lignelſer, der altid have de væſentlige Deele til at oplyſe de Ting, hvortil de høre. Poeten ſiger kun: **Som naar Luften ſees overtrukken med Skyer ved en opkommende heftig Vind, ſaaledes ſaaes Mars af Diomedes**, da han tilligemed Skyerne, gik til Himlen. Tertium comparationis er da kun den haſtige Indhyllelſe i Skyer. Andet, ſynes os, har **Homer** ikke villet udtrykke. — Samme Side V. 860 ſiges: **at Mars's ſtærke Raab ſkal godtgiøre Manglen der findes paa andre Steder, paa det høie og majeſtætiſke, naar Guderne indføres.** Kan **Homer** have haft den Hensigt? med en Hyperbol, ſom Udgiveren ſynes at finde i dette Sted, at erſtatte det Sublimes Mangel?

Man

Man kan ſige om dette Sted hos Poeten, ſom **Longin** ſiger om **Juno's** Heſtes Spring: πως μεγαθυνει τα δαιμονια. Stedet hos **Homer** er i 5te Bog 770-773 Vers. — S. 206 eller Iliade 8, Vers 131, hvor Stridens Hæftighed foreſtilles mellem Trojanerne og Grækerne, og **Diomedes** trænger ſaaledes ind paa hine, at de nær havde blevet drevne ind i **Troja** ligeſom **Faar.** Synes det vore Læſere, at denne Lignelſe mutila qvaſi & imperfecta relinqvitur? og at man med **Spondan** behøver at ſupplere den? Saaledes troer **Niemeyer.** Men det er jo ganſke tydeligt, at tertium comparationis er **indjaget Skræk**; den giorde Trojanerne lige med Faarene. **De løb for ham ſom Faar**, ſiges i almindelig Tale, og ingen leder efter Supplement, naar han hører Ordene. De Lærde kan finde Vanſkelighed, hvor den Ulærde ved ſin ſunde Forſtand gaaer frem uden Forhindring. Hine rive ſig med ſtor Umage løs fra al menneſkelig Sands og drives omkring i en Sphære, hvor alt Uſædvanligt er Middelpunkten. — Anmerkningerne over Sprogets Genie ſynes Udgiveren ikke at have ladet ſig være meget magtpaaliggende; men maaſkee i den lovede Clavis vil denne Mangel blive erſtattet. Adſkillige af diſſe ere ikke ſatte paa Papiret med nøie Overlæg; For Ex. S. 57: βιη Ηρακλειη, verte: *Herculi.* S. 8 ευχεται ειναι plerumqve ſimpliciter pro *eſt.* S. 69 ροαι *pleonaſtice* ponitur. S. 97 φωτα videtur *abundare.* S. 172 ὑψιπυλον *bene munitam.* S. 201 αγε pro αγετε *eleganter;* hvor er den elegantia her? eller er hint rigtigere end dette? Men alt dette afgiør nok Udgiveren i ſin Clavis, hvortil han ſaa ofte henviſer ſine Læſere; og maaſkee for dens Skyld han ſaa meget lidet har anmerket over Sproget.

M-ab.

Berlin og Leipzig.

Geſchichte der Franciſca Hartenſtein, in Briefen. Ein Beytrag zu unſern deutſchen Original-Romanen. Hos **George Jacob Decker.** 1779. 159 S. i 8vo.

„ Forfatteren ſkulde ikke (ſaa ſiger han ſelv i Efterretningen
„ til Læſeren) have ladet ſig det indfalde, end mere at øde

„ den

„ den ællerede oversvømmede Historiers, Levnets-Beskrivel-
„ sers og Reisers Mark, dersom ikke trængende Aarsager,
„ som maa udledes af en sand Begivenhed, der nylig er
„ forefalden i en vis tydsk Residence-Stad, havde foranle-
„ diget denne Original-Roman.“ Lad Aarsagerne udledes, hvorfra de ville, saa kunde Verden meget gierne have undværet denne saa kaldte Tydske Original-Roman, en meget hypochondrisk Fortælning. Vi kunde ikke indsee Nytten af Romaner i denne Smag, som tiene allene til at nedsynke den Hypochondriske end dybere i sin Sorgmodighed, helst da Charaktererne synes for meget overdrevne. Franciscas Fader, Julius v. Hartenstein, har ægtet Charlotte, Franciscas Moder, i Haab om en stor Medgift af hendes formuende Onkel Thomas Romanus, en from og veltænkende Mand, som ogsaa lover 20000 Rdlr. med hende, men udbetaler ikke samme strax, hvorover Julius bliver misfornøiet og behandler Charlotte som en Tyran. Hun flygter bort fra ham tillige med sin spæde Datter Franciscа. De eftersættes og indhentes af Julius, som tager Barnet med sig tilbage, og lader Charlotte reise. De forsones paa nogen Tid, i det Thomas udbetaler den halve lovede Medgift. Julius er Lutherisk, Charlotte Reformeert. Franciscа er indtil hendes 10de Aar af Moderen underviist i den Reformeerte Religion i Følge deres Ægte-Contract; men siden efter lader han hende undervise i den Lutherske Religion, hvori Moderen maa finde sig. Julius afmales bestandig som den største orthodoxe Hykler. Han begynder paa nye sit forrige Tyranie imod Charlotte, og reiser, da Franciscа var opvoxen med sin Hustroe til Danzig, under Foregivende, at afhente en ham tilfalden Arv; men lader i det Sted Charlotte, ved nogle Jøder og Qvækere, som gaae ham til Haande, indsætte i et gammelt Slot i evig Forvaring hos den umenneskelige Eiere, een af hans gamle Bekiendte. Ved at udkaste Breve over Have-Muren faaer Charlotte tilbragt sin gamle Oncle Tidende om hendes fængslige Anholdelse, hvilken afhenter hende derfra og tager hende til sig, hvor hun forbliver. Julius udspreder imidlertid det Rygte ved sin Tilbagekomst, at Charlotte er død paa Reisen og begravet ved Danzig. I denne Troe henlever Franciscа i en bestandig dyb Sorgmodighed. Faderen lader hen-

hende bortsende til en Professor i L..., af hvilken hun skulde lære det Hollandske, hvor hun i sær af hans urimelige orthodoxe Frue plages meget. Professorens Søn Hr. Magister Th... er derimod en anderledes tænkende Mand. Han skal giøre en Reise til Danzig, og foreslager Franciscа, som idelig taler om sin Moders Grav ved Danzig, at følge med sig derhen, hvilket ogsaa, uden at man begriber Aarsagen, bliver hende tilstedet af hendes Fader. Hun reiser da med ham derhen, og kommer i forvirrede Tanker, taber Fornuften, og drukner sig, i det hun vil sætte over en Flod, paa Maanen, som hun seer i Vandet, bliver opfisket, og bragt til at yttre Livs-Tegn; men efter sidste Beretninger i Bogen tvivle Lægerne om hendes Liv. Imidlertid erfare de levende af Præsten der paa Stedet, at den i S.... ved Danzig begravede Charlotte Hartenstein er en anden af samme Navn, som just kort for Julius's Hartensteins Reise til Danzig, der er bleven begravet. Et ungt Fruentimmer, som har været elsket af Carl Wahlmann, en Ven af Franciscа, der er Hovmester hos en vis Greve, og har underviist Franciscа, som tillades, at føre en fortroelig Brev-Vexling med hende, har ogsaa en Søster i Grevens Tieneste, som er en fortroelig Veninde af Franciscа, og har efter sin Charlotta Hartensteins Død, som har gaaet i Skole med Franciscа, forandret sin Charakteer til en dyb Melankolie. Man opdager at Julius har benyttet sig af denne Charlotte Hartensteins Død, til at udsprede Rygtet om sin Kones Afgang, som er af selv samme Navn. Dette er Oplysningen af Knuden. Julius's Ondskab er en overdreven Charakteer, ligesom ogsaa Franciscа; thi lad hende begræde sin Moders Tab! Lad hende beklage sig over sin onde Faders Strenghed! det er naturligt; men at forfalde i saadan en rasende Hypochondrie, at bræbe sig selv, skiønt ikke med Forsæt, at have saa fortroelig en Brevvexling og Omgang med unge Mænd, at hun endog reiser med den unge Magister allene, er imod Sæderne og Rimeligheden. Overalt smager den hele Fortælning alt for sentimentalsk.

Sam-

Hamburg.

Hamburgiſche Landbibliothek zum Nutzen und Zeitvertreib des ſchönen Geſchlechtes, aus verſchieden Sprachen überſetzt. Zweiter Theil, in der Heroldſchen Buchhandlung 1777, 171 S. 8vo. Denne 2den Deel af det i Aaret 1772 begyndte Hamborgſke Landbibliothek beſtaaer af Stykker, noget bedre valgte, end det i den 1ſte Deel, ſom vi nyeligen har recenſeret, og indeholder: 1) Anecdoten der Herzoginn von Kingſton, jetzigen Gräfinn von Briſtol, und der Marquiſinn de la Touche; aus dem Franzöſiſchen mit Zuſetzen des Ueberſetzers.

Da denne Fortælling grunder ſig paa en ſand Tildragelſe, der i vore Tider har giort ſaa meget Opſyn i Engelland, og Hovedperſonen endnu er levende, og ſkal opholde ſig i Wien, hvor hun, ſaa vidt man veed, beſtandig har vedblevet at føre den hende af det engelſke Parlement fradømte Titel af Hertuginde af Kingſton, ſaa kan dette Stykke ikke andet end intereſſere Læſerne, uagtet det ellers er af den franſke Forfatter meget maadelig ſkrevet; thi for det første har han ikke kunnet holde ſig fra, at blande romanſke Opdigtelſer deri, ved at lade hende fortælle ſit Levnetsløb til een af ſine Fortroelige af hendes eget Kiøn, ved hvilken Samtale det ikke er rimeligt, at Forfatteren har været tilſtæde, uagtet han meget gierne af det offentlige Rygte, ſaavel ſom af de beviiſte factis, og hendes egen Tilſtaaelſe for hendes Dommere har kunnet faae alle diſſe ſaa kaldte Anekdoter, hvad hende angaaer, at vide. Men det, ſom er det verſte, er at han til Slutning intet ſiger os om Udfaldet af hendes Skiæbne, uagtet ſamme formodentlig maae have været ham bekiendt, ſiden han paa ſamme Tid var i London, og inveherer ſig i ſit Skrift imod hendes Dommeres Slutningsmaade og Partiſkhed. Overſætteren har derfor giort vel i, at opfylde det Manglende af de offentlige Tidender. Denne af ſin Skiønhed, Talenter og Eſkovs Handlinger bekiendte Grevinde af Briſtol, eller Hertuginde af Kingſton, hedte først Miſs Eliſabeth Cudleigh, var en Datter af en høi Officier i den engelſke Armee, og blev Hofdame hos Prindſeſſen af Wallis; hun

ſynes

ſynes at have elſket lige høit Vellyſt, Ære og Friehed. Hun modtog derfor ved dette Hof en Mængde af Tilbedere; men giftede ſig hemmelig med J. A. Hervey, Greve til Briſtol, med hvilken hun i 7 Aar tilligemed Jomfruestandens Agtelſe, hemmelig nød alle en Huſtrues Rettigheder. Hertugen af Kingſton havde ved den Tid i Paris forført Marqvis de la Touches Dame, ſom havde tre Børn med hendes Mand, at forlade Mand og Børn, og komme med ſig til Engelland, hvor han overlod hende ſin ganſke Oekonomie, og havde hende ſom Slegfred. Kierligheden var bleven kold imellem Greven af Briſtol og hans hemmelige Gemalinde, og Hertugen af Kingſton blev indtaget af Grevinden, ſom fattede Lyſt til at være Hertuginde. Der blev med Grevens Samtykke affagt en geiſtlig Skilsmiſſe-Dom imellem ham og Grevinden (man ſeer ikke paa hvad Grund; thi adulterium ſiges der ikke, at Grevinden har tilſtaaet.) Derpaa agter hun Hertugen af Kingſton, efter at have bevæget ham til, at affærdige den forførte Marqviſe de la Touche, ſom han dog gav en tilſtrækkelig Capital til Underholdning. Hertugen af Kingſton dør, og først efter hans Død bliver der ved General-Procureuren Turloe, ventelig efter Arvingernes Tilſkyndelſe, anlagt Sag imod Hertuginden, hvorved hun beſkyldes for Bigamie. Stor-Commiſſionens Dom faldt ſaaledes ud, at hun for denne Gang (NB. hun var alt nogle og halvtredſindstyve Aar gammel) blev friekiendt for Straf, og maate ikke føre Navn af Hertuginde af Kingſton, men af Grevinde af Briſtol. Marqviſen de la Touche fik at vide, at hendes Mand i Frankrige, af Sorg over hendes Bortrømmelſe, havde forſømt ſine Huusſager, og levede i ſtor Armod. Hun, ſom nu opholdt ſig i et Kloſter, beſluttede ſkriftlig at bede ham om Forladelſe, og tilſendte ham tillige en anſeelig Summe Penge, ſom hun havde ſammenſparet. Marqvien tog hende til Naade, og hun reiſer hiem til ſin Familie. Det 2det Stykke er: **wahre Geſchichte der Fräulein von Mainwilla**, aus dem Franzöſiſchen des Marqvis d'Argens. Stykket er ventelig en Deel af vore Læſere bekiendt. Marqvis d'Argens har altid ført en let Pen, og læſes med Fornsielſe. Ikke deſtomindre kunde vi dog ikke undlade at ſige vor Meening om denne Roman; os forekommer den at ſmage alt for Romanſk; thi da den

unge

unge ſkiønne Froken de Mainville bortrømmer af ſin Faders Huus, reiſer forklædt i Mandsklæder en Deel af Frankrige omkring, i Selſkab med ſin Elſker, Mirancour, logerer beſtandig hos ham, og bevarer ſin Jomfruedom, og ikke friſtes af ſin Elſker, den unge, og at hun duellerer og vinder Seier, og giør Fruentimmer forelſkede i ſig, og dog ſlipper vel derfra, og at Ridderen Roman, der omtrent har lige ſaadanne Eventyrer med ſin la Brignol, der ogſaa forklæder ſig, at igiennemgaae, og at Froken Mainvilles Broder Greven af Mainville ligeledes vandrer bort med ſin Kiæreſte, lader ſig vie i Holland, kommer endelig tilbage, og til at logere juſt i ſamme Vertshuus, ſom de tre først bemeldte Romanhelte, hvorved alles Skiæbne opløſes i en forønſket Lykſalighed: Alt dette men iſær Froken Mainvilles ſtandhaftige Jomfruedom er for utroeligt. Jeg vil troe, at Sandheden har kunnet finde Sted i de gamle ridderlige Tider, da Sæderne virkelig vare overeenſtemmende dermed. Men at fortælle os dette, ſom en Begivenhed i vore Tider, er det ſamme, ſom om nogen vilde indbilde mig, at Capitain Niebuhr paa ſin Reiſe til Yemen var gaaet tørfodet tværts igiennem det røde Hav. Desuden ere tre Par bortløbende Elſkere for meget i een Roman, og vidne ikke om Geniets Rigdom. Det Utroelige ſkader mere i Romaner, end man ſkulde tænke. Svage Siæle, ſom meeſt moere ſig ved denne Læsning, haabe, at det vil gaae dem ſom deres Romanhelte, og at deres Skiæbne endelig maae blive engang lykkelig. Det gaaer dem, ſom Don Quixotte; Hiernen forvirres, og de beklage alt for ofte ved deres Dages Ende, at deres Liv har været en forulykket Roman. Det 3die Stykke er: **Heſſan Aali und der Santon, aus einer türkiſchen Handſchrift.** Romanen foreſtiller to Østerlandſke Koners Skiæbne, ſom paa en ſkinbar Formodning forſkydes og bortjages af deres nidkiære Mænd, men faae Leilighed at legge deres Uſkyldighed for Dagen, og komme i deres forrige Velſtand. Den lader ſig meget vel læſe.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene Berling.

No. 9.

Kiøbenhavnſke Nye Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Fredagen den 26de Februar. 1779.

Et Priisſkrift af Ballexſerd, angaaende Børns naturlige Opdragelſe, overſat af Franſk paa Danſk af H. v. A. 16 Ark i 8vo. Kiøbenhavn, 1778. Tryk hos M. Hallager. Koſter 3 Mk.

Man maa undre ſig over, at et ſaa vigtigt Skrift ſaa længe er blevet uoverſat, og ligeſaa meget over Maaden, det fremkommer paa. Dog vi vil ikke gientage eller forøge Fortegnelſen paa de Feil, man offentligen med Rette har bebreidet, men allene beklage, at Hr. Overſætteren har været ſaa ubekymret for ſin allerede indlagte Berømmelſe og den Nytte, en god, det er, for Mængden paſſende Overſættelſe, lod haabe. Ugierne maa en god Moder, ſom er bekymret for ſine Børns Opdragelſe, nedlægge Bogen, beklagende, at hun forſtod den ei paa mange Steder, hvor hun ſøgte Oplysning, eller Overbeviisning om det, hun allerede troede at være vigtigt og nyttigt for ſine Børn. — Forfatteren vandt Prisen for den af det Harlemſke Akademie 1761. fremſatte Opgave: Hvilken er den beſte Maade at følge i Børnenes Klædedragt, Føde og Øvelſer, fra det Øieblik de fødes indtil deres fremvoxne Alder, at de kan leve længe, være friſke og vel? — En Indledning om Forældrenes Beſkaffenhed, nemlig, at de ſelv maa være ſunde og uden betydelige Bræk, for at frembringe en ſund og velſkabt Afkom, baner Forfatteren Veien til Afhandlingen ſelv. At Manden ingen kiøde-

lig Omgang maa have med Konen efter Undfangelſen, er noget, de af Europæerne ringeagtede Negere, iagttage. Man læſe herom Smith's Voyage to Guinea, og om vi huſke ret, vor egen Romer. Konen bør i ſit Svangerſkab leve maadeligen og ei tillade ſig at nyde ſterke Drikke. — Afhandlingen inddeeles i fire Tids-Rum: 1) fra Barnets Fødſel til det vænnes fra Patten; 2) fra den Tid, man vænner Barnet fra Patten til dets femte eller ſiette Aar; 3) fra den Tid, man i Europa forandrer Drenge-Børnenes Dragt til Barnets tiende Aar; og 4) fra Barnets tiende eller tolvte Aar til den mandbare Alder, ſom man her ſætter i det femtende eller ſextende Aar. Enhver Hoved-Inddeeling underdeeles igien, ſom her at anføre vilde være for vidtløftigt og unyttigt for enhver, ſom er alvorligen bekymret for ſine Børns gode Opdragelſe. — At Svøbets Brug er ſkadeligt for Børnenes Sundhed, beviſe de Nationers Exempel, ſom ikke betiene ſig deraf. I en Anmerkning S. 147 anføres følgende: „Tyrkerne i Conſtantinopel, nemlig de blant Folket, ſom føre et arbeidſomt Liv, ere rimeligen ikke ſaa ſterke og mandige, uden fordi de kiende ikke Svøbet, ei heller Snørlivet, og alle de Klædedragter, ſom kan tvinge de forſkiellige Deele af Legemet. Det kan og være, at den Vankundighed, hvori diſſe Folk leve, hielper fuldkommeligen desangaaende Landets Mode: Diſſe tvende Midler maa viſt nok være kraftige til at ſtyrke Legemet; thi de leve under en Regiering, ſom er vel i Stand til at ſvække dem, eſterdi deres Grundregel er kun Frygt; ikke deſto mindre ere Menneſkene de ſtærkeſte og meeſt haardføre i Europa, hvilket man viſſeligen ikke kan tilregne deres Himmelegn. En Mand af Fortieneſte, ſom har boet mere end tredive Aar i Conſtantinopel, har forſikret, at man ſeer næſten ingen kontrakt eller pukkelrygged blant Tyrkerne, at dette ſees temmelig ofte, i ſamme Stad, blant nogle rige Grækers Børn, ſom tage til dem en Chriſten Amme, ſom bruger Svøbningen: man kiender og, ſiger han, letteligen de Folk, ſom have været opdragne efter denne ſlemme Maade, fordi de have alle mindre brede Skuldre og Bryſtet mere ſammenſnerret.“ — Den Skik, at bruge ſnevre Klæder, er dog meget gammel hos de nordligere Folk. Tacitus ſiger det udtrykkeligen: Locupletiſſimi veſte diſtinguun-

gruntur, non fluitante, ſicut Sarmatæ ac Parthi, ſed ſtricta & ſingulos artus exprimente. —— Maatte dog Fornuften engang opnaae det Herredømme over Fordomme og Vaner, ſom den med ſaa megen Ret tilkommer, da ſkulde man ſee en Slægt opſtaae liig og værdig det gamle Nordens Beboere.

Erlangen.

Chriſtiani Gottlieb Schwarzii Diſſertationes ſelectæ, quibus antiqvitates & Juris Romani nonnulla capita explicantur, collegit, recenſuit & præfatus eſt *Theophilus Chriſtoph. Harles.* Cum Tabulis æneis. 348 S. i 4to. 1778.

De udmerkende Fortieneſter, der ere ved Schwarz's Afhandlinger, den Narhed det har været, at komme over nogle viſſe af dem, har bevæget Hofraaden til at udgive, og derved at gisre mere nyttig, denne nærværende Samling. Alle Schwarz's Diſſertationer ere her ikke, men ikkun elleve af dem, nemlig: 1) De ſortibus poëticis. 2) De poëtis cyclicis. 3) De inſignibus ordinis eqveſtris veterum Romanorum. 4) De Tribunicia poteſtate Auguſtorum Cæſarumqve. 5) De numeranda tribunicia poteſtate Auguſtorum Cæſarumqve Romanorum. 6) De aſſectatione veterum Romanorum. 7) De tempore ludorum ſæcularium ſub Philippis Auguſtis celebratorum. 8) De antiqvo ritu elevandi Principes inaugurandos. 9) De faſtorum Romanorum formula poſt Conſulatum. 10) Monumenti antiqvi ſepulchralis Neokirchæ prope Neoſtadium in Auſtria reperti explicatio. 11) De ſacrorum deteſtatione. —— De Forandringer, ſom Schwarz ſelv havde ved ſine Exemplarer ſkrevet til, har Udgiveren indrykket i denne ſin Udgave; Profeſſor Weiſſe i Altdorf, har viiſt ſin Tienſtvillighed ved at meddeele ham ſamme. Paa nogle Steder haver Harles rykket dem ind i Texten, og paa andre Steder ſat dem i Anmerkninger neden under den. Udgiveren har og beſørget, at der er blevet tilſviet et Regiſter paa de merkværdigſte Ting. —— Om de forandrede Steder i Texten udgisre nogen betydelig Forſkiellighed mellem denne Udgave

og de forrige, man have af diſſe Diſſertationer, kan vi ikke ſige, da vi ikke have de forrige ved Haanden. — De øvrige af Schwarzes Diſſertationer, om andre Forretninger vil tillade det, og de Lærde bifalde hans Forſæt, haver Harles beſluttet at udgive ſamlede i tre Bind. At det ikke ſkulde finde Bifald, ſees ingen Formodning til; i ſær da Udgiveren, ſom beſidder Schwarz's egne Anmerkninger, der endnu ikke ere bragte for Lyſet, og indeholde megen Lærdom, vil give ſin Udgave et Fortrin ved at tilføie dem.

Paris.

Oeuvres complettes de Demoſthene & d'Eſchine, traduites en François, avec des rémarques ſur les Harangues & Plaidoyers de ces deux Orateurs, & des notes critiques & grammaticales en Latin, ſur le texte Grec: accompagnées d'un Diſcours préliminaire ſur l'Eloquence & autres objects intereſſants; d'un Traité ſur la jurisdiction & les loix d'Athènes; d'un Précis hiſtorique ſur la Conſtitution de la Grèce, ſur le gouvernement d'Athènes & ſur la vie de Philippe &c. par M. l'Abbé *Auger*, ancien Profeſſeur de l'éloquence à Rouen. A Paris chez Lacombe. 5 Vol. in 8vo.

Den udførlige Titel viſer tilſtrækkelig, hvad Læſeren kan ſøge i Bogen. Overſættelſen hører til de fortrinligſte af Nationens Arbeider i dette Fag. I Afhandlingerne viſer han ſig ſom en Mand, der beſidder en grundig og udbredt antiqvariſk Indſigt. De latinſke kritiſke og grammatikalſke Noter ſtaae ved Enden af enhver Bog. Blant de Lærde, hvis Biſtand han har betient ſig af, regner han i ſær Reiſke, med hvilken han ſtod i Brevvexling.

Leip-

Leipzig.

Lieder der Liebe, die älteſten und ſchönſten aus Morgenlande, nebſt vier und vierzig alte Minneliedern, in der Weygandſchen Buchhandlung, 1778, 216 S. i 8vo. Indeholder: 1) Salomons Hohes Lied; 2) Ueber den Inhalt die Art und den Zweck dieſes Buchs in der Bibel; 3) Von Ueberſetzungen deſſelben, inſonderheit einer in alten Minneliedern.

Forfatteren er af den Meening, at Høisangen er en Samling af de ældſte Sange, hvoraf de fleſte udtrykke en reen og uſkyldig, ſkiønt heftig Kierlighed. Adſkillige have frygtet for, ved denne Meenings Antagelſe, at tilſtaae noget, ſom maatte være uanſtændigt for Canon eller Samlingen af de hellige Bøger, og det fornemmelig, fordi de have uden Grund taget adſkillige Steder i en ſlibrig Forſtand, hvilke dog af de Tiders og Landes ſimple Sæder, lade ſig uden mindſte Anſtødelighed letteligen forklare; men Forfatteren anſeer det ikke for Canon uanſtændigt, at antage diſſe Sange for Bilage til det gamle Teſtamentes hiſtoriſke Bøger, iſær for at viſe de ſalomoniſke Tiders Smag og Tænkemaade. Forfatteren ſynes os ofte meget heldig i at overſætte Høisangen paa denne Maade betragtet. Til Prøve vilde vi anføre det, ſom følger efter det 14de Vers i 1ſte Cap. i vor Weiſenhuus-Bibel, indtil 7de Vers incluſive i 2det Cap. Dette overſætter Forfatteren ſaaledes:

„ O ſchön biſt du, meine Liebe,
„ O ſchön biſt du,
„ Deine Augen Täubchen —— ——
„ O ſchön biſt du, mein Lieber,
„ Auch hold biſt du,
„ Und unſer Bette grünt.
„ Die Balken unſrer Häuſer Cedern
„ Die Wände Cypreſſen;
„ Und ich die Roſe des Feldes,
„ Die Lilie im Thal.
„ Wie die Lilie unter den Dornen,
„ Iſt meine Freundin unter den Töchtern;
„ Wie ein Apfelbaum unter den Bäumen im Walde,
„ So iſt mein Lieber unter den Söhnen.

„ In ſeinem Schatten
„ Erqvick' ich mich,
„ Und ſize nieder,
„ Und ſeine Frucht
„ Iſt meinem Munde ſüß.
„ Er hat mich geführt
„ In ein Haus des Weins!
„ Und ſein Panier
„ Ueber mir droben
„ Iſt Liebe.
„ O ſtärkt mich mit dem Weine!
„ O labt mich mit den Aepfeln!
„ Denn ich bin kranck für Liebe.
„ Seine Linke
„ Mir unterm Haupt.
„ Seine Rechte
„ Umfaßt mich.
„ Ich beſchwör' euch, Töchter Jeruſalem,
„ Bey den Hinden, bey dem Rehe der Flur.
„ Wenn ihr ſie weckt!
„ Wenn ihr ſie regt! ——
„ Bis es ihr gefällt.

„ Hvilket ſødt Elſkovs Drømmerie! (ſiger Forf.) Maatte
„ det lykkes mig, at udvikle den, ſom har været ſaa misfor-
„ ſtaaet, i ſin fortgaaende Nuus og Flugt, hvilken Para-
„ diſets Scene! —— Elſkerens Lov til hans Elſkov begyn-
„ der; han vil ſkildre hendes Skiønhed, og dens første
„ Træk, det første Træk af den første Beſkrivelſe er —— Be-
„ ſkedenhed og Uſkyldighed. Hendes Dine ere Dueunger k)
„ frygtſomme Dueunger. —— Og ſaaledes viſer hun ſig
„ ſtraxt. Hun afbryder hans Sang, hun vil ikke høre ſin
„ Berømmelſe. —— Hun roſer ham, men heller ikke uden
„ med et Træk. Uſkyldighedens Datter ſkuer omkring ſig,
„ og heele Naturen omkring hende bliver Paradiis, Pallads,
„ Elſkovs Brudeſeng. De høie Cedere ere plantede for
„ hende, til Bielker i hendes Elſkovs-Huus, de immergrøn-
nen-

k) Hos Morgenlænderne begynder Skiønheds Berømmelſe beſtandig fra Øinene. Intet af deres Elſkovsdigte er uden Gazellen (et Slags vilde Giedder) og dens Øine. See d'Arvieux Tom. 3. S. 249.

„ nende Cypreſſer indviede til hende, evige Mure i hendes
„ Elſkovs-Vaaning, og hvad er hun da i denne ſtore ſkiøn-
„ ne Tempel?

„ Markens Roſe!
„ Lilien i Dalene.

„ Hvilken Beſkedenhed! hvilken Ydmyghed! Cederen har
„ Gud plantet, Cypreſſen ſtiger (ſom Haſſelqviſt i ſin Reiſe
„ S. 32 og 36 ſiger) lig en Pyramide til Skyerne, den
„ ſkiønneſte Prydelſe, ſom Naturen har ſkienket diſſe Egne
„ ꝛc. — — Som et Beſkedenheds og Ydmyghedens Bil-
„ lede antager hendes Elſkte det ogſaa, men han forvandler
„ det til Høihed; **Lilie — ja, ſom en Lilie iblant**
„ **Tornene, ſaa er du iblant Pigerne.** Og hun, der
„ atter ſkiuler ſig, ſom en Violblomſt, for Berømmelſen, gi-
„ ver ham den med Aager igien. Han bliver hende **et ſkiønt**
„ **blomſtrende Æbletræe iblant de vilde Træer** (med
„ hvilke Egnene hiſt ere ſkiulte, ſee Haſſelqviſt S. 44.)
„ Og Billedet bliver hende til en heel Kierligheds Drøm.
„ Der ſidder hun under det yndige Træe, og forfriſker ſig i
„ dets vide Skygge, og oven over lee yndige Frugter. Hun
„ begierer, nyder; hvor ſødt for Munden? hvor kraftes-
„ fuldt? Hun er ikke mere under Træet, hun er henrykt i
„ et Viinens Huus, o) Træet, ſom ſvæver over hende,

o) De Ord: „ Han har ført mig i Viinens Huus; ſees aa-
„ benbar ikke her at begynde en Scene, ſom om hun koldt
„ fortalte, hvorhen hun blev ført. Hun er jo endnu i det
„ følgende under Æbletræet, og vil forfriſkes med Æbler,
„ hendes Elſktes Frugt. Det er ſamme Udtryk, ſom det
„ i første Sang: han har ført mig i ſit Kammer; hvor
„ hun ligeledes allene var i Henrykkelſe og frydede ſig.
„ At Salomon ſiær har yndet det Udtryk: Viinens Huus
„ for et Henrykkelſes og Glædes Sted, ſee vi af Ordſpr.
„ 9, 5., hvor Viisdommen endogſaa indbyder til ſit Vi-
„ nens Huus (dog ikke til ſin Vinkielder.) Men i Al-
„ mindelighed vanzires dette ſkiønne Malerie ſaaledes, at
„ jeg ikke veed, hvor jeg ſkal begynde eller ende, naar
„ jeg vilde igiendrive. Han ſkal føre hende i Vinkielde-
„ ren, hvor det ophængte Tegn, Vertshuusſkiltet er den
„ tykke Amor, hvor hun ledſker ſig med fulde Flaſker, vil
„ endnu have meer, og endelig indſover paa Æbler. —
„ O Sæder! o Morgenlandets Sæder! o Tugt! o Kier-
„ lighed! kiendte Morgenlænderne den kiødrige Amor?

„ mal-

„ synes for hendes tiltagende søde Ruus et Kierligheds Ban-
„ ner ꝛc." —— Men dette være nok, for at vise vore Læsere, med hvilken Hældighed Forfatteren paa de fleste Steder benytter sig af Morgenlandenes Sæder og Genie, til paa en fornuftig Maade at oversætte Texten. I det 2det Stykke **om denne Bogs Indhold, Art og Hensigt i Bibelen,** anfører Forfatteren udførligere Grundene for sin Meening. De gamle Tydske kaldte den **das Buch der Minne,** ɔ: Kierligheds-Bogen. Han foredrager den i Skiønhed for de os bekiendte orientalske Kierligheds-Digte, som findes i Ladu Montagues Breve. De arabiske Kierligheds-Digte, og de af den Perser Hafitz, som findes i Jones de poesi Asiat. Lips. 1777, ja endog Ossian selv, og overalt alle de ældste Digtere synge Kierlighed i samme Smag, som Høisangen. Forfatteren har mange ypperlige læseværdige Anmerkninger og viser sig en tænkende Mand af fiin Smag. Har han ikke Ret i alt, fortiener han dog vist at læses og eftertænkes. For at undgaae Vidtløftighed, vilde vi allene opholde os ved nogle faae Steder. Hvad Forfatteren til Høisangen angaaer, da tvivler Forfatteren ikke om, at det jo, efter Titelen

„ malte de ham paa Vinduerne? elskede Jomfruerne saa-
„ danne Huuse? og førte deres Elsker dem der ind? og
„ skulde en Kierligheds Sang, som denne, besynge saa-
„ dan noget? og saa den skiønne Forklaring: Oppugnat
„ me (qvasi pugnis) sub vexillo amoris er ganske frem-
„ met for Texten. Kierligheds Banner er intet andet
„ end Træets Billede, ligesom Morgenlænderne kalde et-
„ hvert ophøiet svævende Tegn et Banner, og det Ord
„ Banner saa ofte forekommer endog i denne Bog. Kier-
„ lighed er intet personificeret Abstractum, men bliver,
„ efter den Tids Enfoldighed saa ofte omvexlet med den
„ elskte Gienstand selv. Saaledes er ogsaa Viinflaskerne
„ V. 5., hvad de ere, og behøve ikke at blive til arabi-
„ ske Rødder. Det følgende Komma forklarer dem strax
„ ved Æbler ɔ: Frugten af hendes Elsktes Billede. Vid-
„ ste vi nøie, om hvilken Frugt her tales, saa vilde vi
„ maaskee og see Overeenstemmelsen i Dannelsen. Kort,
„ hun vil allene vederqvæges ved hendes Elskte: hun raa-
„ ber: støtter, holder, ɔ: styrker, forfrisker mig, at jeg
„ ikke synker; ikke reder mig Sæng paa Viinflasker, Æb-
„ ler og arabiske Urter. — Naar man forfeiler Phanta-
„ siens Fortgang, tabes det Søde i det hele Billede.

telen er Salomon. Der ſtaaer udtrykkelig om Salomon, at han digtede en Mængde af Sange, ligeſaavel ſom en Mængde af Ordſprog. Ved Ordſprogene antage man det, og det er endnu ikke indfaldet nogen, at betragte dem anderledes end en Snoer Perler; ſkulde man ikke nu vente det ſamme, ſiger han, i Henſeende til hans Sange? Iſær da Kierlighed og Sang allerede, i Kraft af ſit Navn, hæder Folianter og immenſa opera? Vi troe ikke, at nogen, ſom ved Forfatterens Fliid igiennemtænker Høiſangen, kan andet end give ham Bifald i den Meening, at Høiſangen intet enkelt ſammenhængende Stykke er, men en Samling af mange ſmaae. Hvad Forfatteren anbringer til Forſvar for ſin Meening imod dem, ſom maaſkee kunde faae i Sinde, at beſkylde ham for Heterodoxie, bør vi ikke undlade kortelig at anføre med hans egne Ord Pag. 96. „ Ingen Bog i det „ gamle Teſtamente har været rigere paa Hypotheſer end „ denne, og ingen Tid rigere paa diſſe end vor. Da Texstens Ordforſtand er ſaa klar, og denne dog ikke ſyntes at „ paſſe ſig i de forhen omtalte Folkes Bibel (nemlig deres, „ ſom forklare det heele myſtiſk); ſaa plagte man ſig, ſaa „ brød man ſit Hoved. Allerede Theodor af Mopsveſt blev „ fordømt paa et Møde, fordi han antog en Ordforſtand „ i denne Bog; iblandt Jøder ſaavel ſom Chriſtne blev den„ ne ſnart fortrykket, og Allegorie og Myſtik i det Sted „ opſpundet. Endelig er det, i den nyere Tid, da Skarp„ ſindighed ſaa meget opkommer, næſten bleven til Mode, „ at enhver lykkelig Fortolker ogſaa maae have en lykkelig „ Hypotheſe. Den ſtore Boſſuet anſaae det for Salomons „ Bryllup-Sang i ſyv Dage; en endnu lykkeligere Fortolker „ nægtede dette, iblandt andet, fordi der ikke tales om no„ get, hvormed jeg ikke vil beſmitte dette Papiir, og ingen „ Bryllups-Sang kunde finde Sted uden ſaadant, eller no„ get antages derfor. t) Han digtede en lykkeligere Hypo„ theſe, om en Ægteſkabs-Sang, fuld af orientalſke Kier„ ligheds-Ænker, intrigues d'amor. Nidkierhed, Bryn-

t) Hoc ſi ita eſt, mirum, *primæ noctis* nulla cani gaudica, nusqvam audiri cantica *ereptam virginitatem*, cujus ad eos indicium deferri ſolet, gratulantium.] Omiſſum in carmine, qvod primas in illo & præcipuas facere partes debuiſſet. Michael. ad Lowth. not. 125, p. 594.

„ de, Trætte, Længſel efter en Nat, ſaadan ſom den vel „ ikke finder Sted hos os, i vore desværre eenparrede Ægteſkaber, men deſto mere i hine morgenlandſke Harems; „ og hans Tilbedere u) kaldte denne „ den tydeligſte, rimeligſte Hypotheſe, der var bleven bevaret for denne vore Tiders „ berømteſte tydſke Fortolker allene at udfinde for denne dunkle Bog:" en Hypotheſe, ſom aabenbarer en ſaa vigtig moralſk Hensigt, hvilken ingen med Grund kan holde for „ en bibelſk Bog uanſtændig. En anden anſeet og fiin Theolog efterfulgte hiin berømteſte tydſke Fortolkers Fodſpor, „ antog i Henſeende til Sulamith en nye Hypotheſe, var og „ i ſammes Angivelſe ſaa lykkelig, at Opfinderen til den „ bogſtavelige og moralſke Meening, med en venſkabelig „ Selvfornægtelſe og Stormodighed, hvortil ikkun ſielden „ iblandt Skribenterne vil findes Exempel, ligeſom paatvang „ ham Æren af det heeles Opfindelſe o. ſ. v. Saaledes „ ſtaaer Sagen. Endet, kronet med idel lykkelige nye Hypotheſer, beſeglet med ſaa megen venſkabelig Selvfornægtelſe og Stormodighed; og hver Meſſe komme nye lykkelige Hypotheſer, myſtiſk og arabiſk, arabiſk og myſtiſk. „ Den nye uanſtændigere end den gamle, og mange vor „ Tids fornemme Theologer, ſom nu i Almindelighed vise „ ſig beſynderlige, holde ſig igien derved lykkelig paa en „ anden Maade. De har roeligen udelukket Bogen af deres Kanon, forbyde for alle Ting høſtigen, at den berømteſte tydſke Overſætter, ikke maae overſætte denne „ Bog, og vanzire ſin Bibel dermed. Ja meer end een „ har taget Anledning, at ſige ſkammelige Ting om den gandſke Kanon, i Anledning af denne uſkyldige Bog, „ ſom Muſa bevare mig fra at igientage. Saaledes „ ſtaaer det da med dig, ſkiønne Hauge, kiære uſkyldige „ Perle!" For hverken at have Skin af, at være Forfatteren med eller imod, have vi holdt det for beſt, at anføre hans egne Ord, overladende til enhvers eget Omdømme, hvad han finder det retteſte. Videre viſer Forfatteren Pag. 120

u) See Hr. Runges Fortale til Puffendorfs Hoiſang. Jeg har (ſiger Forfatteren) intet imod diſſe i andre Henſeender fortiente Mænd, men deſto meer imod deres Efterfølgeres ekle Lovtale.

120 hvad hans Meening er, og vi ville her, ligesom forhen, anføre hans egne Ord: „ Kort, siger han, Høisangen er „ Salomos Sanges Sang, det er et Udtog af hans Kier„ligheds og Ungdomsglædes Sange. Nærmere Oplysning „ derover og over de enkelte Steder og Scener har Histo„rien ikke givet os. Men hvorfor staaer da Sangen i Bi„belen? Jeg kan ikke svare anderledes, end, hvorfor staaer „ Salomo i Bibelen, og hvorfor var han den han var? „ Det er en urimelig Fordom i vort Lystrum, at Bibelen „ maae være en Straaelade for skaldede Moraler og tørre „ Afkroamer; hverken Naturen, eller den selv har billiget „ denne Fordom. I Naturen taler Gud ikke til os af et „ Træe-Katheder, og saaledes vilde han heller ikke tale til „ os i Skriften; men ved Historie, ved Erfaring, ved et „ Folkes Førelse, den heele Menneskeslægt til Forbillede. „ Hvilke Hovedpersoner iblandt dette Folk, der nu traadde i den „ guddommelige Beslutnings Vei, de maatte fastsættes, de „ maatte udvikles; Bibelen udvikler dem ogsaa, og det „ saaledes, som ingen Historieskrivers, ingen Digters van„kende Skib a) kan udvikle dem. Her staaer de som Stier„ner i den himmelske Billed-Kreds, som omslynger Jor„den, og hvilken, naar al Ting her neden til opbruser og „ hensynker som Støv og Taage, Gruus og Myrer, staaer „ og vedbliver, og forlener os Zenith og Nadir, Tegn og „ Tider og fast Standpunkt. I denne Kreds staaer ogsaa „ Salomon med sine Dyder og Feil; hvad som altsaa sæt„ter ham i Lyset, bestemmer ham, saaledes som Bibelen „ vil have ham bestemt, det er Original-Brevet om ham, „ Bilag til hans Levnet, Ord og Gierning. Og hvad er „ meer af dette Slags end Salomons Høisang? Paa sit „ Sted lige saa vigtigt, som hans øvrige Skrifter. Naar „ der staaer i Bibelen: **Salomo havde fem Hundrede „ Qvinder til Hustruer, og tre Hundrede Medhu„struer — naar der staaer: Salomo elskede mange „ fremmede Qvinder, derhos Kongens Datter i „ Egypten — han var visere end alle for ham, endog „ visere end Digterne ved hans Hof — hans San„ge**

a) NB. Denne Metapher gaaer paa Forfatterens, ikke Oversætterens Regning.

„ ge vare tre Tusende og fem — han talte om Liba-
„ nons Ceder indtil Isopen ved Væggen, og saa
„ om Orme, Dyr og Fugle — naar alt dette unægte-
„ lig staaer der, henrives man da ikke til at giøre det Spørs-
„ maal: hvorledes talte han da om sine Qvinder? Hvorle-
„ des sang han? Hvorom handlede saa mange Sange?
„ Hvorledes sang han sit Livs store Indhold, Kierlighed?
„ Hvorledes sang han den som den viseste og lykkeligste Kon-
„ ge? Naar det henhører til Davids Historie, hvorledes
„ Simei bandede, til Hiobs Historie, hvorledes Djevelen
„ talte for Gud, og til Bels Historie i Babel, hvorledes
„ Præsterne talte til Kongen; saa maatte det, synes mig,
„ være et svagt Valmuehoved, som vilde formeene Guds
„ Aand, at vise os, hvorledes Salomon digtede? hvorle-
„ des Salomon sang? Hvorledes han digtede over sit Lives
„ Driveserie, over Hustrue og Kierlighed. Stod det i Ud-
„ førelsen af Salomos Historie: **hans Sange vare tre**
„ **Tusende og fem, og dette er Sangen, dette er Udtoget**
„ **af hans beste Sange**, hvo kunde have noget derimod?
„ Saa lidet som imod Lamechs Sang til hans Hustruer,
„ eller Brandsangen i Orken, eller imod Jothams Fabel.
„ Men nu staaer det der, som en særdeles Bog — og
„ hvorfor staaer det der? uden fordi det var for stort paa
„ hiint Sted, og ligesaadant et Ganske, som hans øvrige
„ Skrifter. Hørte Prædikeren og Ordsprogene dertil, hvor-
„ for ikke ogsaa dette? som guddommeligen authoriseret
„ Bilag om hans Charakter og Levnet. Derfor staaer det
„ og iblandt Hagiographa, de hellige Bøger, som inde-
„ holde flere saadanne Bilage, ꝛc.“ Dette være nok, for at give Læseren et Begreb om Forfatterens Meening og vigtigste Grunde for samme. I denne Afhandling faaer Forfatteren ogsaa undertiden Anledning til at anføre Stykker af andre Salomos Arbeider, af Ordsprogene, Prædikeren, Psalmerne og andre Bibelsteder, hvilke han oversætter og forklarer ganske hældigen, undertiden med Riim. Vi ville til en Prøve anføre den 45de Psalme, saaledes som Forfatteren udtrykker den Pag. 137:

Walle süsses Wort, mein Hertz, auf! ströme süsses Wort!
König höre! meine Zunge fleucht, ein Griffel, fort.

Schön-

Schönſter aller Menſchenſöne! deine Liebe gießt
Strom der Anmuth, du, der Gottes ewger Liebling iſt.
Gürte Schwert an deine Hüfte, Held, und wandle fort
Prächtig, glücklich. Wie ein Kriegsroß ſey dein ſiegend
Wort,
Und ſey Gnadenwort. Die Rechte, wenn ſie Schrecken winckt,
Wenn dein ſcharfer Pfeil der Feinde Königs Hertzblut trinkt,
Völker liegen dir zu Füſſen —— Gott, dein Thron er ſey
Veſt und ewig, deines Reiches Szepter veſt und treu.
Unrecht haſſe, liebe Wahrheit, Huld, Gerechtigkeit:
Denn, o Gott, drum hat dein Gott mit Freudenöl erfreut
Dich vor allen deinen Brüdern. Myrrh und Aloe
Duftet dein Gewand dir, wenn du froh in Königshöh,
Trittſt auf Elfenbeinpallaſten, und in deiner Zier
Dir die Königstöchter dienen und zur Rechten dir
Deine Braut in Ophirs Golde pranget. Hör es, Braut,
Und vergiß dein Volk dir. Schaue, wenn du biſt vertraut,
Und vergiß dein Vaters Haus dir, daß der König ſich
Lab' an deiner Schöne. Neig' ihm, deinem Herren, dich!
Und die Töchter Tyrus werden mit Geſchenken dir
Prächtig gantz iſt Königs Tochter. Goldgewandgeziert,
Prachtgeſtickgeſmücket *) wird zum König ſie geführt.
Nach ihr eilen die Jungfrauen, die Geſpielen all
Jauchzen ein in Königs Pallaſt. Ich mit Freudenſchall,
Sing ihr: Braut, ſtatt deiner Väter werden dich erfreun
Deine Söhne, werden rings im Lande Fürſten ſeyn
Von Geſchlecht hin zu Geſchlechte ſing' ich weit und breit
Deinen Namen. Völker preiſen dich in Ewigkeit.

Forfatteren forſtaaer denne Pſalme om Salomo, og forkaſter dens allegoriſke Udtolkning. Dog dadler Forfatteren ikke, uagtet hans ſtore Iver for Ordforſtanden, ſaavel i Hyſiſangen, ſom paa andre Skriftens Steder, at ſammes Udtryk anvendes i en aandelig Forſtand. See S. 145 og 181, hvor han tilſtaaer, at Jeſaias allerede har betragtet Zions Kirke ſom Guds Brud, og Herren dens Gud ſom Mand og Brudgom, at Hoſeas, Jeremias, Ezechiel og de andre Propheter forſtatte dette Billede, og under ſamme bruge de kraftigſte og ømmeſte Udtryk til Kirken, ligeſom ogſaa Chriſtus iſær i Aabenbaringen foreſtilles ofte ſom Kirkens Brud. De

Min-

*) Et alt for langt Compoſitum.

Minneſange, overſatte af Høiſangen, ſom Forfatteren i ſin tredie Afhandling forklarer, ere tagne af dem, ſom Dr. Schøber i Gera forhen har udgivet, og ſom formodentlig ere overſatte efter Vulgata. Schøber meener i Fortalen til ſin Udgave, at de ere forfattede omtrent Aar 1300. Under diſſe Sange har Forfatteren ſat Forklaring over de forældede Ord. Sangene ere rimede. De maae være enhver Litteraturens Elſker dyrebare, formedelſt den ædle Korthed og Enfoldighed, ſom herſker i dem. Til Prøve vilde vi ikke undlade at anføre et Par Sange af dette gamle Sprog, f. Ex.

32. Iſta eſt ſpecioſa.

Di iſt di zart di ſchön genem.
Iſt ir nimant wider zem 1)
Wie er geſehen hot dein hend.
Di ſind auripigment 2)
Vñ der minn piſtu vol. 3)
Wol im den ſi werden ſol. 4)

Nok en anden:

35. Ego comparabilis.
Maaſkee af det 3die Capitel.

Ich pin zu der minne gemeit. 5)
Zu der minn wol berait.
Welher minner 6) mir behait. 7)
Dem ſein minn ſtrik gelait. 8)
Vñ mich jagen vahen wil. 9)
Dem gib ich minne ſpil. 10)
Ob er mich haben wil lieb.
Er muz ſteln alz ein diep.
Tůt er den waz mich luſt. 11)
Von mir wirt er leiht gekuſt.
Der wird ober glorie mein. 12)
Nu prüfet all wie mag daz ſein.

1) At ligne eller ſætte imod.
2) Guldfarvet glindſende.
3) Du er fuld af Kierlighed
4) Vel den, hvis du bliver!
5) Styrket.
6) Hvilken Elſker
7) Behager mig.
8) For ham ere Kierligheds Strikker lagde.
9) Og den, ſom vil jage og gribe mig.
10) Ham giver jeg Kierligheds Spil vundet.
11) Lyſter.
12) Han ſkal ſeire over mig, og fryde ſig derved.

Vi

Vi overlade til dem, ſom dertil ere kaldede, at underſøge, hvorvidt Forfatterens Meeninger ere grundede, eller ikke. Hans Stiil er hiſt og her en Deel opſkruet, ſom endog kan ſees af de faae anførte Steder. I øvrigt kan det viſt ikke nægtes, at han mange Steder meget hældiget har udviklet Skiønhederne i diſſe ægte gamle orientaliſke Sange, og vil derfor være uundværlig for enhver Tænkende, ſom attraaer at forſtaae Bibelen paa en fornuftig Maade.

Gotha.

Anweiſung für Anfänger, Pflanzen zum Nutzen und Vergnügen zu ſammlen, und nach dem Linneiſchen Syſtem zu beſtimmen. Erſter Theil, bey **Carl Wilhelm Ettinger.** 1778, 8vo, 80 S. Dito zweyter Theil, 8vo, 184 S.

En gandſke velſkreven og brugbar Bog for Begyndere i Urtekundſkaben. I den første Deel viſer Forfatteren meget tydelig og omſtændelig de Jagttagelſer og Haandgreb, ſom Urteſamleren bør anvende. Men derhos er at agte, at han ikke har afgivet ſig med, at forklare alle de botaniſke Konſtord, ſom behøves nødvendigen at vides af Begynderen, henviſende dem til de bekiendte Anviisninger af Linne, Ludewig, Oeder og C. F. Dieterich. 1ſte Deel, 19 S. taler han om en uſtuderet Mand i Halle, ved Navn Schaller, Strømpeſtrikker af Profeſſion, der formedelſt ſin udmærkte Lyſt til Naturhiſtorien og deri anvendte Flid, er ſær mærkværdig. Denne Mand har aldrig haft Leilighed til at lægge ſig efter det latinſke Sprog; men har fra Ungdom af haft en overmaade ſtor Lyſt til Naturhiſtorien, og iſær til Inſekt-Kundſkaben. Ved utrettet Fliid har han nu opnaaet en ſaadan Færdighed deri, at han næſten er i Stand til, med ſtørſte Nøiagtighed at beſtemme efter Linnees Syſtem enhver Inſekt, ſom forelægges ham. Han har i nogen Tid beſkæftiget ſig med at bringe det der værende Vaiſenhuſes Naturalie-Samling i Orden. Ved de hiſt og her af Forfatteren indſtrøede Anmærkninger gaaer han Begyndere fortreffelig til Haande, der ellers i lang Tid forgieves kan ſøge efter de forekommende Planter paa urette Sted, hvor Linnæus, ſom bekiendt,

ſøger

ſøger at forklare ſit Syſtem med Naturens. See f. Ex. hans Anmærkning 28 S. om Salvia, Pingvicula, Rosmarinus, Monarda & ſeq. Linnæes Syſtem er det, ſom han anpriſer for Begyndere, og giver fra 42 S. en ganſke god Anviisning dertil, naar vi undtage, ſom vi forhen har anmærket, at han ikke forklarer Mængde nok af Konſtord, hvorved Bogen viſt, formedelſt Forfatterens Tydelighed kunde blevet brugbarere. Vi ere ikke fuldkommen forviſſede, om Forfatteren har Ret i det ſom han S. 41 i en Anmærkning ſiger om Planternes Udartning fra enkelte til dobbelte og fyldte. „ Den første Grad af Udſvævelſe (ſiger han) er, „ naar der frembringes flere Blomſter, Blade og Stsv„ traade, end Planten ſædvanlig pleier at have.“ Om Stsvtraadene nogen Tid formeres ved Plantens Yppighed (om vi tør bruge dette Udtryk), i det mindſte om det er ſædvanligt i Planteriget, derom er det vi tvivle. Thi af vor egen Erfarenhed vide vi ikke andet, end at de tvertimod i ſaadan Tilſtand formindſkes i Tallet, i det de fortrænges af Blomſterbladene. —— Men paa Grund af denne vor egen Erfarenhed er det langt fra, at vi ville nægte Forfatterens Foregivende, helſt ſaa længe de almindelige Love i Plante-Phyſiologien ere ſaa lidet bekiendte. Hvad Forfatteren ſiden i 1ſte Deel anfører om Planternes Samling, Tørning og Henlæggelſe i et Herbarium vivum, er meget godt og omſtændeligt, men indeholder intet ſærdeles Nyt. Den 2den Deel af Værket er iſær nyttig for Begyndere i Botaniken, da Forfatteren deri har igiennemgaaet det hele Linnæiſke Syſtem, og anført de af Linnee, formedelſt den naturlige Beſlægtnings Skyld, paa et urigtigt Sted, i Henſeende til Syſtemets Ledetraad anbragte Planter paa det Sted, hvor en Begynder naturligviis efterſøger dem. Vi kunne derfor med god Føie anpriſe alle Urte-Elſkere denne liden Bog, ſom en Haandbog at bruge paa Udvandringen ved Siden af Linnee.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene Berling.

No. 10.

Kiøbenhavnſke

Nye Efterretninger

om

lærde Sager.

I. Hæfte. Fredagen den 5te Mart. 1779.

Fortſættelſe af Recenſionen over D. Baſtholms Jødiſke Hiſtorie. (See No. 8.)

II. Bog. Fra Abrahams Kald til Moſe Kald, indeholdende en Tid af 430 Aar. Ved Ægyptens Flod, til hvilken, Gud lover Abraham, at det Land ſkulde ſtrække ſig, ſom han vilde give hans Afkom, 1 Moſ. B. XV. 18. forſtaaer D. B. helſt Nilſtrømmen. Han anfører ellers og, ſom han pleier ved vanſkelige og tvivlſomme Steder, den anden Meening om den lille Flod Sihor, og de Betænkeligheder, ſom han har imod den. — Indvendingen: at Iſraels Land aldrig var udbredt til Nilſtrømmen, og HErrens Løfte paa denne Maade ikke er bleven opfyldt, beſvarer Forfatteren dermed: at Iſraeliternes Ulydighed og Feighed var Skyld udi, at de ikke fik alt det Land til Eiendom, ſom HErren havde tiltænkt dem. Ligeledes lovede Gud Abrahams Efterkommere 10 Folkeſlægters Eiendomme i Canaan (V. 19.-21.): men ikkun 7 bleve udryddede. 5 Moſ. B. VII 1. Joſ. III. 20. Ap. G. XIII. 19. (S. 129 følg.) — De 400 Aar, i hvilke Abrahams Afkom ſkulde, efter HErrens Ord til ham, være i et fremmet Land, 1 Moſ. B. XV. 13. beregnes paa den almindeligſt vedtagne Maade fra Iſaaks Fødſel til Udgangen af Ægypten; og de 430 Aar 2. Moſ. B. XII. 40. (Gal. III 17.) fra Abrahams Indgang i Canaan —. (S. 134 følg. og S. 333). Samme Be-

regning antager **Michaelis** ogſaa i ſin Tydſke Overſættelſe af det G. Teſtamente: men han har ſiden fundet Aarſager til at forandre ſine Tanker, og holder nu for at Iſraeliterne virkelig have været 430 Aar i Ægypten. Derom ſkal vi give Læſeren mere Underretning, naar vi komme til at anmelde den 12te Deel af **Michaelis** Orient. Bibliothek. —— Den Engel, ſom aabenbaredes for Hagar ved en Vandkilde, 1 Moſ. B. XVI. 7. følg. er **Jehovah**. (S. 138.) —— Med megen Rimelighed paaſtaaes mod **Michaelis** (Anmerk. til 1 Moſ. B. XVII. 10.) at Omſkiærelſen ikke først har været i Brug hos Ægyptерne, men er gaaen over fra Abraham til dem. (S. 143 følg.) —— Om Loths Huſtrues Forvandling til en **Saltſtøtte** 1 Moſ. B. XIX. 26. ſiger Forfatteren, efter at han har opregnet og forkaſtet adſkillige andre Forklaringer: „ Den hele Forvandling er meget naturlig gaaen ſaaledes til: „ Hun blev tilbage paa det Sted, hvor Ødelæggelſen var. „ De ſvovelagtige Uddunſtninger, ſom brøde ud af Jorden, „ have først qvalt hende, og ſiden trænget igiennem alle „ Dunſthullerne i hendes Legeme. Den Jordbeeg, hvoraf „ Egnen var fuld, har ſat ſig ſom en tyk Skorpe omkring „ hendes Legeme; hvorved det er bleven haardt og bevaret „ for Forraadnelſe. Derved haver hendes Legeme faaet An„ ſeelſe af en balſameret ægyptiſk Mummie; og efter **Diodori** „ Beretning haver man og i Ægypten betient ſig af denne „ Aſphalt eller Jordbeeg til at balſamere de Døde. Denne „ Forvandling gik altſaa meget naturlig til. Der mødte „ hende intet andet, end hvad der vilde have ſkeet enhver „ under ſamme Omſtændigheder. Det ſamme, eller i det „ mindſte liigt med dette, fortæller **Aventinus**, nemlig at „ paa hans Tid bleve over 50 Mænd i Cärnthen med deres „ Køer og Kalve, ved en tyk og giftig Uddunſtning, ſom i „ Aaret 1348. fulgde paa Jordſkielv, ſaaledes forvandlede, „ at de, ſom Loths Huſtrue, bleve ligeſom Saltſtøtter, hvil„ ke han ſelv haver ſeet.“ (S. 157 følg.) —— Ved at tale om Moria Bierg giver Forfatteren ſit Bifald til den Sagn: at „ en Deel af dette Bierg var **Golgatha**, hvor Chriſtus „ blev korsfæſtet, ſom blev kaldet **Hovedpande-Sted**, fordi „ det lignede et Menneſkes Hierneſkal;“ og henviſer til Relandi Palæſtina. (S. 170). Derſom det havde behaget ham at giøre herover en nøiere Underſøgning og at efter-

ſee

see flere og nyere Skribentere, da troe vi, at han ikke saa ligefrem havde antaget enten denne Beliggenhed af Golgatha eller denne Aarsag til Benævnelsen. Det er os i det mindste langt mere sandsynligt, at Golgatha aldeles ikke har været noget Bierg eller Høi, og at det har faaet sit Navn af at Misdædere der mistede Hovederne. See Bachienes Historische und Geographische Beschreibung von Palästina 2 Th. 1. Band, S. 288.-307. og i Særdeleshed de Anmerkninger, som den Tydske Oversætter, Conrector Maas, har tilføiet. —— Ved det Kiøb, som Abraham sluttede med Ephron, 1 Mos. B. XXIII. anmerkes, at Abraham maa have meldet sig ved Porten, da Portene vare paa disse og de følgende Tider Rets- og Handels-Pladser. (S. 173 følg.) Men hvorledes kan af Ruth. IV. 1. 2 Sam. XVIII. 33. og 1 Kong. XXII. 10. sluttes at „dette Forsamlingssted var oven over Por„ten?" —— De Ord 1 Mos. B. XXXII. 28. som i vores almindelige Oversættelse lyde saaledes: **Du haver holdt dig fyrsteligen med Gud og med Mennesker, og fik Overhaand**; (Rev. Comm. **Du haver staaet dig som en Helt imod Gud og imod Mennesker, og faaet Overhaand**) giver Forfatteren i Medhold af den Chaldaiske Paraphrase og de 70 Fortolk. paa Dansk: **Du haver opført dig tapper mod Gud, du skal ogsaa overvinde Mennesker.** (S. 221.) Skiønt Forfatteren selv synes at være noget tvivlsom i at give denne Oversættelse Fortinet, saa maa vi dog sige, at den forekommer os særdeles antagelig. —— Til at foreene 1 Mos. B. XXXIII. 19. med Ap. G. VII. 16. antager Forfatteren den Formodning, at Abraham tilforn haver kiøbt den samme Ager, som Jakob kiøbte siden igien, da Abraham enten havde solgt den, eller ved en anden Leilighed var bleven skilt ved den. Stephanus skulde altsaa tale om det første Kiøb; Moses om det sidste. (S. 225.) —— Jakobs Ord til Joseph: **Jeg haver givet dig eengang Sichem fremfor dine Brødre, hvilken jeg tog af Amoriternes Haand med mit Sverd og med min Bue**; 1 Mos. B. XLVIII. 22. forklarer Forfatteren saaledes, at Sichem er kun den Ager ved Sichem, som Jakob havde kiøbt; (Kap. XXXIII. 19. sammenlignet med Joh. IV. 5.) **Amoriterne** et almindeligt Navn for de 7 Folkeslægter i Canaan; og hans **Sverd og Bue** de 100 Penge, som han havde givet for Ageren.

„ De bleve tilforn kaldte **Reshitha** eller **Faar**, af det „ Stempel, ſom ſtod paa den ene Side; de blive her „ kaldte **Sverd** og **Bue**, af det Stempel, ſom ſtod paa „ den anden Side, hvilket rimelig haver været et Sverd og „ en Bue; ligeſom en gammel Mynt hos Perſerne af ſam„ me Aarſag blev kaldet **Bueſkytteren**. En Bue hedder og „ i Grundſproget **Kephet**, fra hvilket maaſkee denne Myn„ tes Navn **Reſhita** nedſtammer. En liden Forſkiel af det„ te Ords Udtale i Meſopotamien og Canaan, kunde let for„ aarſage denne Forſkiel af Bogſtaverne i Skrivemaaden; „ ſaa at maaſkee det Navn **Reſhita** ikke engang haver Hen„ ſigt til den Bemerkelſe af et Faar, men ſnarere til den an„ den, af en Bue, fordi den havde ſaadant Stempel.“ (S. 273 følg.) Denne Forklaring kan vel neppe anſees for let og naturlig. — Jobs Bog haver en virkelig Begivenhed til Grund, ſom ved Forfatterens Kunſt haver faaet en Slags Udpyntning. — (S. 294.) Formodentlig, at Moſe har overſat den af det Arabiſke. (S. 297 følg.) — „ Høiſangen „ haver al Anſeelſe af et geiſtligt Hyrdeſtykke, ſkrevet til Sa„ lomon, for at viſe ham tvende Ægtefolks fortrinlige Lyk„ ſalighed, der indbyrdes ere hinanden troe og elſke hinanden, „ fremfor Salomons midt i hans vidtløftige Serail.“ (S. 296.) Forfatteren følger Generalſuperint. **Jacobi** Ideer om Høiſangen: ligeſom han og anfører hans Skrift i en Anmerkning, men paa en Maade, at den Læſer, ſom ikke er i Litteraturen noget bevandret, neppe ſkal vide, hvad det er for et. Vi vil da for deres Skyld, ſom maatte behøve den Underretning ſige, at dette vigtige Skrift beſtaaer kun af 5 Ark i ſt. 8vo og er udgivet uden Forfatterens og Trykke-Stedets Navn, under følgende Titel: **Das durch eine leichte und ungekünſtelte Erklärung von ſeinen Vorwürfen gerettete Hohe Lied**; Nebſt einem Beweiſe, daß ſelbiges für die Zeiten Salomons und ſeiner Nachfolger ſehr lehrreich und heilſam und eines heiligen Dichters würdig geweſen. 1771. — III. Bog. **Fra Moſe Kald til Iſraeliternes Indgang i Canaan, indeholdende en Tid af 40 Aar.** Det andet Tegn, ſom Gud gav Moſes paa hans guddommelige Sendelſe, at hans Haand blev ſpedalſk og ſund igien, 2 Moſ. B. IV. 7. har rimeligen givet Anledning til den Fabel, ſom Tacitus fortæller, nemlig at Iſraeliterne formedelſt deres

Spe-

Spedaiſkhed bleve uddrevne af Ægypten, o. ſ. v. (S. 303.) Nogen — nogen ſvag Rimelighed kan det vel have. Men at **dette Under ſkeede i Pharaos Nærværelſe**, (ſ. S.) modſiges ſnarere af Moſe end bekræftes. At det ſkeede for Iſraeliterne er klart nok af 2 Moſ. B. IV. 30. Men naar Moſes i det 7de Kap. giør det første Tegn for Pharao tales slet intet om dette andet. Dog dette tilſtaaer Forfatteren ſiden, (S. 314.) og forklarer ſig noiere: at man dog ikke kan tvivle paa, at dette Under jo maa være ſkeet for Pharao, da Moſes havde en udtrykkelig Befaling derom. (K. IV. 21.) Dette ſynes os dog ikke at være saa upaatvivleligt, da Moſes, naar han fortæller de Under, ſom han giør for den Ægyptiſke Konge, tillige ved ethvert nævner Guds særdeles Befaling derom. — Vandet i Ægypten **omvendtes til Blod**, o: blev farvet rødt ſom Blod: ligeſom **Maanen ſkal omvendes til Blod**, Joel. III. 4. o: ſkal blive ganſke blodrød. Vandets Forvandling forklares af naturlige Aarſager, men uſædvanlige. (S. 314 følg.) Om denne Maade at forklare Under-Gierninger ſkal vi ſiden ſige noget. — Πασχα Joh. XVIII. 28. forſtaaer Forfatteren om Paaſke-Lammet, og antager derfor den Meening, at Forløſeren har holdt ſin Paaſke for den 14de Dag. „Den Tilladelſe, ſiger han, at Nogle en Dag „ tidligere end de Andre kunde helligholde Paaſke-Feſten, rei„ ſer ſig deraf, at de ikke alletider faſtſatte Nyemaanen i „ Maaneden paa den ſamme Dag. Den Ene regnede alt„ ſaa den 14de, naar den Anden ikkun talde den 13de Dag „ i Maaneden. I at beſtemme Nyemaanen, lode de det „ ikke allene komme an paa aſtronomiſke Udregninger, men „ fordrede tillige tvende Øienvidner, ſom ſkulde have seet „ Maanen. Derſom de ikke fandtes, eller formedelſt et „ taaget Veier ikke kunde haves paa den Dag, da man efter „ aſtronomiſke Udregninger ſkulde have Nyemaane, blev den „ først faſtſat den følgende Dag.“ (S. 328.) Men om man nu paa denne Maade kommer let til at forklare det anførte Sted hos den eene Evangeliſt, Johannes: hvorledes vil man saa utvungen forſtaae de andre 3 Evangeliſters eenſtemmige Ord Matth. XXVI. 17. Mark. XIV. 12. Luk. XXII. 7.? — Ægypterne ſkal ikke have laant Iſraeliterne deres Guld- og Sølvkar og Klæder, men ſkienket dem alt dette; nogle af et got Hierte, andre af Frygt drevne, for at blive

dem løs —. (S. 330 følg.) Os ſynes dog den Michaeliſke Forklaring langt bedre. Iſraeliterne laante virkeligen diſſe Ting af Ægyptерne i de Tanker at levere dem tilbage. Deres pludſelige Afreiſe og Uddrivelſe tillod dem ikke da at give hver ſit igien. Da Ægyptерne ſiden fiendtligen behandlede dem, beholdt de med Rette Laanet ſom en Eiendom. (**Michaelis** Anmerkn. til 2 Moſ. B. XII. 35. 36.) — Om det røde Havs Adſkillelſe for det Iſraelitiſke Folk 2 Moſ. B. XIV. 21. bifaldes **Lilienthals** Meening, „at Grunden i Havet er ved „ Jordſkielv eller en underjordiſk Ild bleven ophævet over „ dets Flade fra den ene Bred til den anden.“ (S. 342.) „ Paa denne Maade, (ſiger Forfatteren ſiden S. 343) ſom „ vi forklare denne Tildragelſe, var det juſt ikke et Under, „ men en viis Beſtyrelſe af Forſynet, at dette Jordſkielv juſt „ paa den Tid ſkulde træffe ind, og ſaaledes virke, at det „ kunde være til Fordeel for Iſraeliterne.“ Samme Hypotheſe antager Forfatteren (2. B. S. 6) ved Floden Jordan, Joſ. III. 16., hvor **Michaelis** ogſaa nævner den, men mere tvivlſom. Ligeledes ſkal Jerichos Mure være nedſtyrtede eller nedſiunkne ved et Jordſkielv. Joſ. VI. 20. (2. B. S. 15.) Paa diſſe og flere Steder yttrer Forfatteren megen Lyſt til at forklare Mirakler ſom Følger af forud beſtemte Aarſager i Naturen. Den Grundſætning, han heri følger, har han angivet i Fortalen: „ Ved uſædvanlige Begivenheder haver „ jeg forklaret nogle for ganſke naturlige, andre for Virkninger af ſieldne forudbeſtemte Aarſager i Naturen, **da man „ ikke er beføiet til at tilſkrive det Skaberens umiddelbare Almagt, ſom kan lade ſig forklare af Naturens ordentlige Kræfter.**“ Men hvorfor **ikke beføiet**—? Blive vore Foreſtillinger om Gud vel derved mindre værdige, mindre frugtbare? —— Naar dog nogle af diſſe uſædvanlige Begivenheder ere, ſom Forfatteren ſelv tilſtaaer, **virkelige Under**, ſaa har Rimeligheden af, at de andre ogſaa ere det, i det mindſte i Almindelighed Ligevægten mod den Rimelighed, at de have deres Grund i Skabningens Kræfter. For den **Almægtige** er den eene Virkemaade jo ligeſaa let, ſom den anden. Men hvo kan, uden at være for driſtig, beſtemme, hvad den **grændſeløſe Viisdom** i dette Fald maa vælge? — I Naturen ſelv bruger den ofte efter vores Tykke **overflødige** Midler til at opnaae ſine Henſigter: og

ere

ere vi her saa kortsynede, hvad maa vi ikke troe os at være det ved Undergierninger! — Ved **Klippen**, som fulgte Israeliterne, 1 Cor. X. 4. forstaaes Vandet, som udsprang af den, haver flydet i en lang Tid, og udbredet sig vidt: (Ps. LXXVIII. 16. CXIV. 8.) da de har fortsat deres Reise efter Vandets Gang. (S. 353 følg.) — Iblandt flere Meeninger om de **gloende Slanger** 4 Mos. B. XXI. 6. anføres ogsaa **Michaelis**, at de vare de saa kaldte **Ceraster** eller **Basilisker**. Forfatteren erindrer derimod: „**Michaelis** anfører ikke, som sædvanligt, noget Beviis for sin Meening; „ han beviser ikke engang, at saadanne Slanger ere til." (S. 410.) Det sidste, skulde vi dog troe, at **Michaelis** har giort, da han endog har givet en tilforladelig Afbildning paa **Ceraſten**: og Beviserne for det første, siger jo **Michaelis** selv, ere af den Beskaffenhed, at han ikke efter sin Plan kunde anføre dem. (See hans Anmerkn. til 4 Mos. B. S. 42.) — Bileam 4 Mos. B. XXII. var ikke en Troldmand, men den sande Guds Dyrker —: i Begyndelsen har han vel været meget redelig sindet, men ladet sig siden forføre af Balaks smigrende Løfter. Hans Spaadom om **Stiernen af Jacob** 4 Mos. B. XXIV. 17.-19. er bleven opfyldt i David. 2 Sam. VIII. 2 Engelens Møde og Asenets Tale 4 Mos. XXII. 22.-35. er et Syn, Bileam havde paa Veien (S. 415 følg.) — בעבר הירדן 5 Mos. B. I. 1. 5. **ved Overgangen** eller **Vadstedet af Jordan.** (S. 428.) — Moses blev begravet af Mennesker: 5 Mos. B. XXXIV. 6. **De begrove ham.** Saaledes de 70 Fortolkere: „ Josva havde rimelig søgt, saa „ meget mueligt, at giøre hans Grav ukiendelig, at Israeliterne ikke skulde bedrive nogen Overtroe eller Afguderie „ ved samme. Det lykkedes saaledes, at Ingen paa Historieskriverens Tid vidste, hvor hans Grav egentlig var." (S. 433.) Paa det anførte Sted har de græske Oversættere uden Tvil, som paa flere Steder, udtrykt Textens Meening, uden just at have en anden Læsemaade (ויקברו) i deres Haandskrift, hvilket dog Forfatteren synes at troe. (S. 434.)

(Resten følger.)

Leipzig.

Hartmann, eine Würtenbergiſche Kloſtergeſchichte, herausgegeben von W.....n. I den Weygandſche Boghandling. 1778. 300 S. i 8vo.

Forfatteren vil i Fortalen ikke udtrykkelig udlade ſig med, enten denne Fortælling er en ſand Tildragelſe, eller en Roman. Af dens ſtore Rimelighed, ſaa vel ſom af de tilføiede ſmaa poetiſke Stykker af Roman-Helten, ſynes det, at den har en virkelig Mands Levnet til Grund. Hartmann er en Præſte-Søn i det Würtembergſke, ſom af ſin Fader faaer en meget fornuftig Opdragelſe, uagtet de Vanſkeligheder, ſom Moderen i Begyndelſen giør derimod. Udruſtet derved med ſterke Legems og Siels Evner, gaaer den unge Hartmann mandigen frem ad Banen til en grundig Lærdom, i ſær ved at lægge Græckernes og Romernes Læsning til Grund. Da han er bleven Magiſter, ſom alle Præſter i Würtemberg forud ere, forelſker han ſig i Loviſe, Præſtens Datter i Pleidelsheim, og attraaer, med hendes Samtykke, at blive Vicarius eller perſonel Capellan hos hendes Fader, med Erſpectance, for derved at giøre hende lykkelig. Men ulykkeligviis hænder det ſig, at han, ved en i Würtemberg brugelig aarlig Diſputatz hos Specialen eller Superintendenten, hvor der blev diſputeret om Aabenbaringens Guddommelighed, anbragde alle de Grunde, ſom ere indvendte derimod af Kirkefædrene, og derved fik hele Geiſtligheden paa Halſen, ſaa at der blev anlagt Sag imod ham ved Conſiſtorium, hvori han blev dømt til at igienkalde ſine Vildfarelſer for hele Stiftets Geiſtlige, og at henſættes i Bibelen (ſaa kaldes Geiſtlighedens Fængſel i det Würtembergſke). Imedens Sagen føres, bliver Hartmann ſyg af en epidemiſk Forraadnelſes-Feber. Dommen falder imidlertid i Conſiſtorium, og Specialen kommer og forkynder den for ham, da han ligger i de ſidſte Aandedræt, ſaa lydende: **Den for kætterſke Meeninger mistænkte Vikarius, Magiſter Hartmann, ſkal først tilkiendegive ſin Fortrydelſe over ſit forargelige Levnet og Vildfarelſer for den hele Dioeces-Forſamling, den han har forarget, derpaa indſtille ſig i Stutgard og efter foregaaende Verbalcorrektion ſidde otte Dage i Bibelen.** Da den Døende hørte diſſe Ord,

saae

saae han nok engang veemodig hen til sin Loviſe, sagde: jeg vil indſtille mig, Gud! —— og døde. Fortælningen indeholder intet unaturligt, som de fleſte andre Romaner, derimod mange smukke Ting om den fornuftige Opdragelſe og Studeringsmaade, samt en behagelig Skildring af Sæderne og det lokale i Hertugdømmet Würtemberg. Hyrde-Marked det, for Exempel, i den lille Stad, Grüningen, som aarlig holdes paa Bartholomæi-Dag, er saa deilig en Scene, at vi troe, at fornøie Læſerne med at anføre dens Beſkrivelſe af Forfatteren S. 176: „Allerede Dagen forhen kommer en „ Mængde Faare-Hyrder fra det saa kaldte Underland tilſammen med Kone og Børn, og til samme Tid forſamler ſig „ en ſtor Mængde af unge Piger og Karle, unge Koner og „ unge Mænd, endogſaa af de gamle, som have endnu Munterhed nok, til at tage Deel i Ungdommens Lyſtigheder. „ Enhver nye Ankommende tone Hyrdernes Sekke-Piber fra „ alle Sider i Møde, hvilke vel ere meget ſimple, og maaſkee giøre mangt et Øre ondt, ſom er forvendt ved Concerter og Symphonier, men ere den meget behagelige, ſom „ ſætter ſig tilbage i den gamle Hyrde-Verden, det-er, i Tonekunſtens raae Tider, fordi de formere hans Illuſion. „ Han troer at komme ind i en Arkadiſk Bye. Overalt lyder ham Glædestummel, og Føddernes Takt fra alle Sider, og Unges og Gamles Frydeſkrig i Møde. Venlighed „ og Gieſtfrihed modtage ham, Oprigtighed og Svabiſk Nedelighed kyſſe hinanden. Naar ikke her en Lyſteligheds „ Aand opvarmer Hypochondriſten ſelv —— uſle, beklagelige Mand! Feſtens Morgen drager Hyrderne og Hyrdinderne til Kirken, med deres Stave, ſom ere zirede med „ Baand, høre en Prædiken om den gode Hyrde, og ſaa „ gaaer Toget for ſig ud i Marken. Her har imidlertid det „ hele glimrende Selſkab af Tilſkuere forſamlet ſig, til Heſt, „ i Vogne og til Fods, og ſtaae i to Rader fra Skrankerne „ af og hen indtil Maalet. Thi nu holdes **Væddeløbet**, „ og Seiervinderens Belønning er et Lam, enten af Sølv „ eller anden Materie. Agonotheterne eller Kampens Dommere ride omkring inden Skrankerne, for at giøre Anſtalterne, og vedligeholde Ordenen. Nu ſtaae Hyrderne i en „ Rad og forvente Tegnet. Det lyder, og Tilſkuerens Øie „ flyver med dem til Maalet. Ungkarlene komme tilbage;

„ thi nu kommer Pigernes Væddeløb. De ere næſten ligeſaa
„ let klædte, ſom Naturen klædte dem. Elſkeren ſtiller ſig
„ hos ſin Elſkte og bliver ved Siden af hende, naar hun løber
„ til Maalet; ved Elſkerens Medfølge opmuntres hun til
„ Løbet, og venſkabelig griber han undertiden hendes Arm,
„ for at befordre hendes Løb. En Arkadiſk Digter vilde ſige,
„ at Amor ſvæver over dem, tilvifter dem Kiølighed med ſine
„ Vinger og klapper med Hænderne. Thi ved hans Ynde ſt
„ har juſt nu det ſkiønneſte Par naaet Maalet. Hele Forſamlingen igiennem oplyſter ſig et Frydeſkrig, og man
„ troer at være paa Bredderne af Alpheus. Nu gaaer man
„ igien tilbage i Staden, og paa alle Gader, i alle Huſe,
„ paa Torvet ſlutte ſig Kredſe, i hvilke man dandſer i eet
„ fort. Iblant hele Selſkabet af Fremmede og Hyrder uddeeles Snore og Baand. Herren med den galonneerte
„ Kiortel binder dem paa ſig, ligeſaa vel ſom den i Lærrets-
„ Kitlen, og den Skiønne ſaa vel fra Staden, ſom fra
„ Landsbyen hæfter dem paa Bryſtet. Ved diſſe Baand og
„ Snore indvies hele Forſamlingen til Hyrder og Hyrdinder.
„ Her gielder ingen Stand, ingen Høihed. Hyrden dandſer med Hofraadens Datter, og Regierings-Raadens Søn
„ ſvinger ſin brune Skiønne i Svabiſke Sløife-Ture. Efter
„ en halv Time ere de, ſom maaſkee ſaae hinanden første Gang,
„ ſaa fortroelige, ſom om de havde kiendt hinanden fra
„ Vuggen. Allene nogle Adelige ſtaae langt borte og tænke,
„ deres Ahner vilde vende ſig i Graven, derſom de blandede
„ ſig imellem vort lille Arkadiſke Folk. Derfor ſee de allene
„ Fryden, og føle og nyde den ikke. Medlidende ſeer det
„ dandſende Selſkab hen til dem, og ſynger een af Gleims
„ ſødeſte Sange:

„ Ihr Faunen, ihr Nymphen,
„ Es gab euch ein Gott
„ Die Gabe zu ſchimpfen,
„ Und Mienen zum Spott!
„ Des Tantzes Verächter
„ Verachtet auch euch.
„ Ein höniſch Gelächter
„ Verjage ſie gleich!

„ Og de fornemme Damer ſee ſig om til deres Vogne, kal-
„ de deres Løbere og Heydukker frem, og giøre ſig ret til af

„ at

„ at blive misundede, naar de rulles tilbage langs ad Ga-
„ derne. Imidlertid ſidder den fœlſomme Ungkarl, der
„ hviler af Dandſen, ved Siden, og fornøier ſig over Sy-
„ net af Pigernes blomſtrende Vrimmel, ſom denne Dag
„ der har forſamlet. Han ſøger med Øinene den Skiønne,
„ ſom han ønſker ſig til Mage, og byder hende op til Dands.
„ Nu behøver man ikke længer, at være Digter, for her at
„ blive Amor vaer. Synlig ſvæver han ſnart over, ſnart
„ midt i de Dandſendes Rader. Han giver Ungkarlen Mod,
„ at trykke den unge Hyrdinde i Haanden, og hæfter Pigens
„ Øie paa Ungkarlens. I tuſende Hierter hæve ſig her de
„ første hemmelige Sukke, og herfra har Elſkovsguden over-
„ givet mangt et ømtelſkende Par i ſin Broders Hymenæus's
„ Arme.“ Ikke mindre indtagende er Würtembergernes
May-Dands, ſom Forfatteren beſkriver S. 233 ſaaledes,
ſom den holdtes i Lauſen: „Allerede var hele Staden og den
„ omliggende Egn forſamlet i den lille Skov, ſom er beſtemt
„ til denne Lyſtighed. Børnene drage ud i Proceſſion med
„ Sang. Drengene have brogede Stave med Silke-Tørklæ-
„ der, og Pigerne Greene prydede med Baand. I Spidſen
„ for dem gaaer Mai-Konzen med Dronningen, og har nog-
„ le Drabantere om ſig. Den, ſom i forgangne Aar har
„ været den flittigſte og ſædeligſte, udvælges til Konge, eller
„ burde i det mindſte vælges dertil. Dronningen vælger
„ han ſig ſelv, og her forraader det unge Hiertes Tilbøielig-
„ hed ſig ofte. Ere nu Børnene ankomne i Skoven, ſaa
„ fremtræde de, den eene efter den anden, for Herrerne af
„ Staden, ſom tillige med de andre Tilhørere af Stand ſid-
„ de i en Kreds, fremføre en moralſk Sententz eller en Sang,
„ eller opføre ſmaa Samtaler. Herpaa følger Væddelsbet
„ om et opſat Ark Papiir, hvorefter Seiervinderen og den
„ Overvundne bekomme en liden Forœring af Papiir eller no-
„ get andet, dog den første noget meer, og endelig aabner
„ Mai-Kongen med Dronningen Landballet under Træerne.
„ De Gamle ſee til, og have tuſende Glæder over Børnenes
„ uſkyldige Spil og Fornøielſer, deres ukunſtlede og muntre
„ Spring, deres Bøielighed eller Plumhed. Først dandſe
„ Børnene den Dands, i hvilken en Ungkarl allene dandſer
„ om i den ſluttede Kreds med et Silke-Tørklæde i Haanden.
„ Skalkagtig ſeer han til een Pige efter den anden, og en-
„ hver

„ hver giver Agt paa de mindſte af hans Miner og Bevægel-
„ ſer. Endelig fatter han ſin Beſlutning, henkaſter, ſom
„ en anden Sultan, Tørklædet for den Skiønne, ſom beha-
„ ger ham, og nedknæler for hende. Pigen knæler ogſaa,
„ de kyſſe hinanden, og Parret dandſer derpaa en Tid lang
„ om i Kredſen. Nu forlader Drengen Pigens Haand, og
„ begiver ſig igien til de Dandſendes Rad. Pigen dandſer
„ da allene, udſøger ſig en Dreng, knæler, kyſſer, dandſer
„ med ham, og efterlader ham igien alene — og ſaaledes
„ bliver det ved. Dandſen hedder Kyſſe-Dandſen, og Græ-
„ keren vilde misunde Svaberen, at have opfundet den.“
De tilføiede poetiſke ſmaa Stykker af Roman-Helten kunde Forfatteren heller have udeladt; de indeholde intet af nogen Betydning, naar man undtager det 12te til hans Loviſe.

Halberſtadt.

Sittenlehre für Kinder, nach **Gellerts** Grundſätzen der Moral, von **C. W. B****, erſtes Bändchen. Bey Johan Heinrich Groß,. 270 S. 8vo. 1778.

At ſkrive en god Sædelære for Børn har ſine ſtore Beſværligheder. Man betænke kun, hvad der udfordres til dette Foretagende! hvilken Nedladelſe efter Børnenes indſkrænkede Begreb, hvilken Forraad af paſſende og tydelige Exempler paa alle Ting, hvilken Beſtemthed og Fatteligbed i hvert et Udtryk, hvilken Korthed, for ikke at overvælde den ſpæde Hukommelſe eller ſvække Lære-Lysten, og tillige hvilken Fuldſtændighed for at bibringe dem vigtige Kundſkaber efter deres Fatte-Evne! men jo vanſkeligere dette Arbeide er, jo ſtørre bliver Berømmelſen, naar man ſkiller ſig vel derved. Omendſkiønt vi ikke i alt kan biſalde den af os ubekiendte Forfatter af ovenmeldte Skrift, kan vi dog ikke negte ham Roes for en chriſtelig Hensigt, ſom han og allevegne beraaber ſig paa, og den ſtore Flid, ſom hans Arbeide røber. Hr. B** har giort ſig al Umage for at giøre Sandhederne ſaa ſandſelige ſom mueligt ved vel ſøgte Exempler, og vi ere viſſe paa, at naar hans Hiemærke og Beſtræbelſer maatte blive underſtøttede ved Forældres eller Læreres Hielp, naar hans Bog maatte bruges efter den af ham ſelv givne Anviſning, ſaa ſkulde den meget bidrage til at indgive de Unge mange ſunde

Be-

Begreber og gode Følelser. Vi beklage kun, at Forældre i Almindelighed, saa sielden give sig ret af med deres Børns Opdragelse (thi det man sædvanlig kalder saaledes, fortiener ikke dette Navn) og at de fleste Lærere ere meget lunkne i at danne Lærlingernes Tænkemaade, da de troe at have forrettet deres Embede, naar de allene have givet dem en kold Underviisning uden Indflydelse paa deres Hierter og tilkommende Handlinger. Efterat at Hr. B** i Fortalen har talt lidet om Opdragelsens Hindringer, om sin gode Hensigt med at forfatte denne Sædelære, og den Nytte, han haaber deraf, for Børnene, handler han om Bogens rette Brug. — Begyndelsen til Værket selv giøres da med nogle allgemeine Gedanken, hvorved adskillige Begreber, som Sædelæren forudsætter, oplyses og fastsættes. Her forklares, hvad der forstaaes ved vor Aand eller den fornuftige Siæl, ved Tilbøieligheder, Lyst, Trang, Ret og Uret, Selskabelighed, Nødvendighed, Nytte, Fornøielse, Pligt, Handlinger, Samvittighed, Bestemmelse m. m.; derpaa afhandles følgende Materier: Nothwendigkeit der Menschenkenntniß; Kennzeichen des Charakters überhaupt; Schildrung eines schlechten Charakters; eines bessern Charakters; weitre Schildrung des schönen Charakters; wir empfinden das Gute und Böse von Natur; oftmalige Beobachtung des Guten; weitere Rucksicht auf das Gefül des Guten; von sinnlichen und geistigen Vergnügen; von den Neigungen von Begierden, Lieblingsneigungen und Temperamenten; was Tugend sey? ob Tugend auszuüben, unmöchlich, oder möglich und auch nötig sey? von der Nothwendigkeit und dem vorzüglichen Nutzen der Tugend; vom Wert und der Würde der Tugend; über die Brauchbarkeit und Wichtigkeit der Sittenlehre; endelig følge som et Anhang 15 moralische Gedichte für Kinder, som maaskee kan have deres Nytte, men synes os ellers meget undværlige. Forfatteren burde efter vore Tanker udeladt alt det, som ikke egentlig henhører til hans Æmne; thi hvor mange Bind kan ikke ellers fyldes, af hvilke man igien maatte ønske et Udtog? Til utidig Vidtløftighed henregne vi ogsaa Igiendrivelser af andres Meeninger, og de Undskyldninger, Hr. B** anfører, fordi han ikke har bygget sin Sædelære paa Troens Lærdomme. Disse kunde haft deres Sted i Fortalen, men burde

ikke,

ikke, ſaaſom de ere Børn uvedkommende, have optaget et Rum i Bogen ſelv, fra 224 til 246. Vi anføre heraf alene følgende, ſom findes S. 228 og 29. „ Ein Kind „ mag verſaumet oder zu rechter Zeit bearbeitet werden, es „ mag ſeinen erſten Unterricht ſehr frühzeitig oder in ſpätern „ Jahren erhalten, das Alter muß ihn nicht ändern, mit „ einer leichten Sittenlehre müſte allemal der Anfang ge„ macht werden, ehe man zum Chriſtenthum übergehen könn„ te. Dies letzte bemerke man doch, und wir meide Mis„ verſtändnis und falſche Auslegung. Wie großes Un„ recht thäte man mir, wenn man andre für mich nachteilige „ Urteile und Folgen, daraus zoge, die ich nicht verdiene, „ wenn man mich beſchuldigte, ich wollte blos den Kindern „ Sittenlehren, kein Chriſtenthum beigebracht wiſſen. Wär „ ich wert, ein Chriſt zu ſeyn, mich zu Chriſti Lehre zu be„ kennen?" Hvoraf kan ſees, at Hr. B**, om han end hiſt og her feiler, har et redeligt og ulaſteligt Øiemærke, og dette giør os begierlige efter at ſee Opfyldelſen af det, han S. 245 giver Haab om med diſſe Ord: „ Vielleicht, ſo „ Gott will! und ich habe mit ſeiner Hülfe dieſes angefang„ ne Werke vollendet; unternehm ich es ebenfals, in ſolcher „ faßlichen Sprache, und Art der deutlichen Ausführung, „ einen eignen vollſtändigen Unterricht in der chriſtlichen „ Lehre für Kinder zu verfertigen." Til et Beviis paa, at Hr. B** uagtet hans gode Hierte og hans Bogs øvrige Fortieneſter ikke har de rigtigſte Begreber om alting, hvoraf tilfældigviis kunde flyde Skade for Ungdommen, ſom han har helliget ſin Flid, anføre vi følgende Steder: S. 95 giør han Dyrene til blotte Maſkiner og negter dem Siæle; han ſiger: „ Eure Seele iſt im Stande die Unterſuchungen zu „ faſſen, die wir bisher angeſtellt haben, noch anſtellen und „ immerfort werden. Kein anders Geſchöpf auf der ganzen „ Erde vermag das ſonſt; weil keines einer Seele hat „ auſſer der Menſch Dieſe Seele oder dieſer vernünfti„ ge Geiſt unterſcheidet uns alſo, und giebt uns unſern „ Wert." men om vi end vilde undſkylde dette Sted, ſaa kan vi dog ikke undſkylde følgende S. 149 og 152, hvor han negter Menneſkenes naturlige Fordærvelſe; „ man wür„ de, ere hans Ord, viel Zeit damit verderben, wenn „ man alles das unnütze Geſchwätz nachplaudern wollte, was

„ nicht

„ nicht nur über die Schwäche des Menſchen, ſondern ſo„ gar über naturliches Verderben, zum Vorſchein „ kommt. So lange noch dieſe Meinungen bey jemand her„ ſchen, iſt wenig beßres zu hoffen. Man verfällt auf die „ Sätze von naturlichen Verderben: ſchützt das angeborne „ Böſe vor. Und was ſoll das bedeuten? fragt ihr lieben „ Kinder ſehr begierig; ja wol, mit Recht! Ihr ſolltet „ manche Geiſtlichen ſprechen hören von fleiſchlichen Luſten „ und vom Umhergehn des brüllenden Löwen: dann würdet „ ihr erſt Augen und Ohrer aufthun. Dem Menſchen ſol„ len alle Vergehen, Sünden, böſen Handlungen mit Ge„ walt angeboren als ein väterliches Gebrechen, als ein „ Krankheit, die ſich von einen gewordenen zum andern wer„ denden Menſchen fortpflantzt, angeerbt ſeyn," uden at tale om det Falſke i denne Foreſtilling, da vel neppe nogen Geiſtlig ſkulle være dum nok til at paaſtaae, at enhver Forbrydelſe, enhver Synd, enhver ond Handling er arvet efter Forældrene, i det mindſte have vi endu ikke hørt ſlige Urimeligheder fra Prækeſtolen, vil vi allene anmærke: at Hr. B** i at nægte den naturlige Forderveſelſe ikke ſkriver, ſom Titelen lyder paa, nach Gellerts Grundſätzen der Moral; thi i Gellerts moralſke Forelæsninger findes S. 44 og 45 denne Anmærkning, ſom vi udſkrive af den danſke Overſættelſe, vi have ved Haanden: „ I Naturens Ordens Stand, ſkal „ Menneſket elſke og ære ſin Skaber over alleting, være „ kierlig, retfærdig og oprigtig imod ſine Medmenneſker, „ viſelig og maadelig bruge de Kræfter, Forſynet har forle„ net det. Paa denne Maade vilde Menneſket forholde ſig „ overeenſtemmende med ſin høieſte Velgiørers Henſigter, „ giøre ſig ſelv fuldkomnere, og hielpe til at befordre den „ almindelige Velfærd. Dette er Indholden af Naturloven, „ ſom Samvittigheden og Fornuften tydeligen lære os, naar „ vi ſpørge dem. Dog viſer den gamle og nye Hiſtorie og „ den daglige Erfarenhed os det menneſkelige Kiøn i en langt „ anden Skikkelſe. I Steden for at det Gode ſkulde, om „ ikke beſtandig herſke, ſaa dog i det mindſte have Over„ haand hos det, ſaa herſker det Onde; og i Steden for, „ at en vis Grad af Ondſkab ſkulde være ſaa rar, ſom en „ Vanſkabning i Naturen, ſaa finde vi den ikke allene ofte, „ men ofte hos hele Folkeſlag, og i hele Aarhundrede i al

„ ſin

„ ſin forførdelige Styrke. Et tydeligt Beviis, hvor ſandt „ det er, ſom Aabenbaringen lærer os om den menneſke„ lige Naturs Fordærvelſe, og hvor meget vi ved alt „ det, Fornuften og Samvittigheden ſige os om Dydens „ Nødvendighed og Skiønhed, behøve Religionens høiere „ Biſtand, for virkelig at komme til denne Dyd. Imidler„ tid bliver Forbindtligheden til Dyden ogſaa nødvendig i „ den naturlige Fordærvelſes Stand, ſaaſom den er „ grundet i Guds uforanderlige Villie og i det første gud„ dommelige Anlæg til den menneſkelige Natur. Og den„ ne Nødvendighed, ſkulle den ikke giøre os deſto mere be„ gierlige efter Religionens Hielp?" I diſſe Ord kiende vi en Gellert, der aldrig kunde faae i Sinde at ſkrive noget imod den hellige Skrift, og ønſke, at Hr. B** nøie vil træde i denne ſtore Mands Fodſpor.

Tybingen.

Xenophon von der Oeconomie, oder dem Hausweſen, ins Deutſche überſetzt und mit hiſtoriſchen Anmerkungen erläutert, von Fr. W. Jonath. Dillenius. 1778, 8vo 190 S.

Overſættelſen er rettet til et Selſkab af Fruentimmere, paa hvis Forlangende Arbeidet er foretaget, og fra denne Synspunkt betragtet, giver det god Forhaabning om det, Hr. D. i Tiden kan levere.

Trykfeil i No. 52. forleden Aar.

Side 832. Lin. 15. Zukünft læs Zukunft. Lin. 16. ſeyn, 22, læs ſeyn. Luc. 22. Lin. 17. Aufſchul læs Auſchub. Side 833. Lin. 25. σκολοχ læs σκολοψ Lin. 33. 8 læs &. Side 834. Lin. 28. Chorhernn læs Chorherrn. Side 836. Lin. 4. lichchen læs lichen. Lin. 6. er læs es. Side 837. Lin. 2. forklarer ſig læs forklarer han ſig. Lin. 6. indulitate læs indubitato. Sid. 842. Lin. 3. f. End. Kundſkabenes læs Kundſkabens.

I No. 8. for dette Aar.

S. 114. Lin. 20. til anſee læs til at anſee.

No. II.

Kiøbenhavnſke
Nye Efterretninger
om
lærde Sager.

I. Hæfte. Fredagen den 12te Mart. 1779.

Provincial-Lexicon over Dannemark og Hertugdømmene Schlesvig og Holſteen, indeholdende geographiſk og chorographiſk Beſkrivelſe over Stifter, Amter, Herreder, Sogne, Stæder, Kiøbſtæder og Landsbyer, Herregaarde, Slotte, Fæſtninger, Sunde, Floder, Søer, Høie ꝛc. med kort, dog fuldſtændig Efterretning om deres geographiſke, oeconomiſke og politiſke Forfatning, i Form af en Ordbog. — Uddraget af de beſte Skrifter ved **Hans Holk.** — 572 ſpaltede Sider i ſtor 8vo. — Kiøbenhavn, 1778. Trykt hos **Hallager** paa Samlerens Forlag. — Koſter 1 Rdlr.

At love meget og holde lidet, ofte intet, er en ældgammel Skik, og ſom venteligen ikke haſtig vil gaae af Brug; i det mindſte kan vi forſikre, at det finder Sted ved nærværende uſle Compilation, der ingen anden Fortieneſte haver, end at den ligeſaa vel ſom andet kan tiene til Kræmmerhuſer. Vi kaldte Bogen en uſel Compilation, og troe at burde giøre ſaa, da baade Plan og dens Udførſel er geraadet ſaa ſlet, ſom det er mueligt, og alt taget af andre Skrifter. Venteligen har Hr. Samleren troet at vinde Publici Bifald ved at give ſit Arbeide Form af en Ordbog, da han vidſte, at det er en Franſk Mode, og at vi næſten hidtil have været affindige nok til at antage og følge Franſkmandens ſtørſte Daarligheder. Men at han ſkulde indſee Skaden af en ſaa-

dan Indklædning er noget, man ikke kan tiltroe en Mand, der intet Kald havde til at indtrænge ſig blant Skribenternes Tal. Vi have i diſſe Efterretninger ved en anden Leilighed talt om Misbrugen, at afhandle Videnſkaberne i Form af Ordbøger, og troe, at ingen tydelig og grundig Kundſkab forſkaffes ved deres Læsning. —— Nærværende ſkal tiene Reiſende, (ſaa ſiges der i Fortalen) men hvorledes? Det vilde falde vanſkeligt at beſvare, og Hr. Samleren har ogſaa forſigtigen undgaaet Beſvarelſen. Ved en naturlig Orden kunde den Reiſende veiledes til at underſøge de giennemreiſte Steder; men ved denne unaturlige Afhandlings-Maade gives ham ingen Anledning dertil. Denne Maade foraarſager ogſaa en idelig Gientagelſe af de ſamme Ting, og altſaa en trettende Vidtløftighed, ſom ved en anden Foredrags-Maade kunde ſpares og give Plads til et Regiſter, ſom anviſte det ſøgte Sted. Man finder derfor her ved enhver Landsbye, at den ligger i det Sogn, Herred og Stift. —— At der findes mange og betydelige Feil i Bogen kan enhver, ſom vil efterſee de Steder, han kiender, letteligen overbeviſes om; thi vi have ikke efterſeet noget Sted uden at forefinde betydelige Urigtigheder. Snoghøi, ſom dog er en Kongel. Færge-Gaard, findes ikke. Randers ſiges at have 7 Porte, men har dog kun 5, og Kirkens 6 hvælvede Gange bør nedſættes til 3. Vandet i Gade-Kilden er af ſamme Beſkaffenhed ſom det øvrige Vand i Byen. —— Olai Kirke i Aarhuus er nedbrudt for 8 Aar ſiden, dog blive endnu adſkillige Liig begravne paa Kirkegaarden; Provſte-Reſidentſen er for 6 Aar nedreven, og i dens Sted opbygt en Bygning af een Etage; Biisgaarden er nedreven og tiener nu til Tømmer-Plads; Der er kun een Borgemeſter. —— At Aalborg Skole er een af de beſt beneficerede i Riget er uſandt. Det høieſte en Diſcipel kan faae, endog paa øverſte Part i Meſter-Lexien, er 30 Rdlr. og det uden nogenſinde at have ringeſte Oplag; Der er kun een Borgemeſter, dog har der for nogle Aar ſiden været tvende. —— Ved Sorøe Akademie forbigaaes, at der gives en Profeſſor i Stats-Videnſkaberne. —— Odenſe Fiord ſiges at gaae fra Hindholms (Hindsholms) yderſte Ende henved halvfierde Miil indtil Skibhuſene, til den Landsbye Seder (Seeden), hvor Odenſe Kiøbmænd hente deres Vahre. Det er fra Skibhuſene de hente dem og ikke fra Seeden. —— Dog

vore

vore Læſere ere venteligen allerede kiede af denne Opregnelſe af Feil, ſom meget let kunde forøges; men da det er umueligt her at anføre alle, og det ei heller er vor Pligt, kan vi allene advare enhver, at han ei betiener ſig af Bogen, da han letteligen kunde giøre ſig latterlig ved at anføre Byer og Steder, ſom ikke findes andenſteds end i Hr. Agent Holbes Provincial-Lexicon. — Underligt er det, at Folk, ſom kan afſkrive andres Arbeider, tør tiltroe ſig Rettighed og Dygtighed at ſkrive for andre; Dog, hvad giør ikke Lyſt til Skillingen?

Maſtricht.

Théorie de l'Art du Mineur par M. *G. M Geuſs*, Profeſſeur de mathématiques en l'univerſité de Copenhague, traduité de l'Allemand par M. *A L. Smeers*, Capitaine au Régiment des Mineurs & Sappeurs au Service des Provinces-Unies. Chez Dufons & Roux. 1778. 314 S. i ſtor 8vo med Kobber.

Det bliver nu tre Aar ſiden, da vores lærde Landsmand og Medborger Hr. Profeſſ. Geuß udgav ſin ypperlige Mineer-Kunſt. Bogen fandt ſtrax almindelig Bifald, og enhver der forſtod ſig kun nogenledes paa denne vanſkelige Kunſt, maatte tilſtaae, at det var det beſte, fuldſtændigſte og lærerigſte Værk, der var ſkreven over dette Æmne. De fleſte havde hidindtil betragtet og behandlet Mineerkunſten, allene efter Forſøg og mekaniſk; de ſom havde villet give nogen Theorie til den, havde mere indviklet end oplyſt Sagen, — kort, man fattedes den ſande Theorie. Alligevel kan ingen Kunſt drives, ſom den bør, uden rigtig Theorie, og er det en Kunſt, der udfordrer ſtore Omkoſtninger, naar deri ſkal anſtilles Forſøg, ſaa blive diſſe Forſøg (det eeneſte ſom nogenledes kan oprette Affavnet af Theorien) enten ſaa faa, eller ſaa uefterrettelige, at de kun give en ſvag Veiledelſe. Ja uden rigtig Theorie kunne endog Forſøgene ikke anſtilles ſaaledes, at de kan være ret brugbare; thi da vide de, der anſtille Forſøgene, tidt ikke hvad de egentlig ved dem ſkal agte paa, og ſaa glemme de ſom oftеſt at bemerke og optegne de Omſtændigheder, hvorpaa alting eller dog det meſte beroer. Derfor var det, at Hr. Prof. Geuſſes Værk, var ſaa kierkommen for alle dem, hvis Kald det var at legge ſig efter

denne Videnſkab. Hr. Prof. angiver deri Theorie, hvortil Belidor har lagt første Grund; og denne er saa ſimpel og saa tydelig, at man ſtrax overbeviſes om dens Rigtighed. Idelig ſammenligner han Theorien med de hiſt og her anſtilte Forſøg, og af diſſe beviſe alle de, der ere giorte ved kyndige Mænd og optegnede med Nøiagtighed, at denne Theorie er den ſande. —— Man kunde lettelig foreſtille ſig, at ſligt et Værk maatte giøre Opſigt blant andre Nationers Lærde. Frankerig har arbeidet meget i alle Artilleriets Deele, og har over i Hundrede Aar eiet Mænd, der lade haant om at behandle saa vidtløftig og indviklet en Videnſkab, ſom et Haandværk. Det har og frembragt mange ypperlige Værker, hvori flere Artilleriets Deele afhandles paa en videnſkabelig Maade. Frankerigs Naboer opvaktes ſnart til at giøre det ſamme, og vi have baade fra Italien og fra Nederlandene faaet meget brugbare Skrifter i dette Fag af Krigskunſten. —— Strax efter Hr. Prof. Værk var udkommen, foretog ſig Hr. d'Albert i Chamberi at overſætte det, til hvilken Overſættelſe (ſom Recenſ. veed af private Efterretninger) Hr. Prof. giorde mange Forbedringer til Bogen, saa at den havde bleven en tredie-deel ſtørre end Originalen; men til Uheld ſtod det hen med Overſættelſen, at den ikke blev færdig til i Fior, da allerede nærværende af Hr. Smeets var færdig og trykt. Hr. d'Alberts kommer da ventelig ikke ud saa ſnart, og det til ſtort Tab for Mineerkunſtens Elſkere, hvilke nu maa ſavne alle de mange Tillæg og Forandringer, ſom vare beſtemte til den, og ſom kan ikke andet end være ſaaledes, ſom man kan vente dem af en Mand, der er saa bekiendt med denne Kunſt, og endnu ſtedſe bliver ved at ſtudere den. Vi ville imidlertid haabe, at Hr. Prof. ved et nyt Oplag af hans Værk ikke forholder Publikum diſſe Tillæg, og Bogens Brugbarhed og indvortes Værdie lader os formode, at et nyt Oplag ſnart ſkal giøres nødig. —— Denne Hr. Smeets's Overſættelſe er alligevel værd at eje; thi ei allene har han overſat riigtig, og lader ſig læſe got, men han har endog lagt endeel meget gode og brugbare Anmerkninger til. Det var kun at ønſke, at han havde givet os flere af ſine egne Erfaringer. Af dem findes kun een, nemlig et Forſøg giort ved Maſtricht i 1765. ſom, tilligemed dem der giortes ved Fere 1732., ved Biſy 1753., ved Potsdam 1754. og ved Brunſvig 1770., beſtyrker

ſtyrker Hr. Prof. Theorie om Krudets ſphæriſke Virkning. — Vi holdt det for vor Skyldighed at anmelde denne Overſættelſe, baade fordi den giver os et nyt Beviis paa, at Fremmede ſkiønne paa vore Lærdes Arbeider, og fordi vi derved fik Leilighed at fornye Erindringen af en agtværdig Medborgers ypperlige Værk, hvis Værdie maaſkee ikke efter Fortieneſte er bekiendt blant os; da det afhandler en Videnſkab, der ikkun haver faa Dyrkere, og efter ſin Natur heller ikke kan have mange, ſkiønt den er ſaa nødvendig en Deel af den Kunſt, hvorpaa hele Statens Sikkerhed beroer.

Cr.

Leipzig.

Lobſchrift auf Winkelmann, von Chr. Gottl. Heyne, K. Grosbritt. Ch. Braunſchw. Hoff-Rath und Profeſſor der Redekunſt und Dichtkunſt zu Göttingen, welche bey der Heſſen-Caſſeliſchen Geſellſchafft der Alterthümer den ausgeſezten Preis erhalten hat. — Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis. 1778. 36 S. i 8vo.

Man finder i denne Lovtale ingen af de overmenneſkelige Beſommelſer, unaturlige Antitheſer og Metaphorer, og ilde anvendt ufornuftig Enthuſiasmus, der udgiør ſaa betydelig en Deel af mange Nyeres Lovtaler, men en fornuftig og vel giennemtænkt Afhandling om **Winkelmanns** Fortieneſter i den antiquariſke Videnſkab, og hvad han endnu i denne Videnſkab har overladt Efterkommerne at giøre; og ſiden dette Skrift ei allene handler om en anſeelig Mands Fortieneſter i en vigtig Deel af Litteraturen, men og har en anden anſeelig Mand til Forfatter, ſaa troe vi, det hverken vil være unyttigt eller ubehageligt for vore Læſere, om vi forelagde dem en udførligere Beretning om Skriftets Indhold. Priis-Opgaven, det Heſſen-Caſſelſke Selſkab havde udſat, fordrede, foruden en Lovtale over Winkelmann, af Forfatterne et Svar paa diſſe to Spørsmaale: **Hvorledes var Alderdoms-Studiumet for Winkelmann? og hvad er endnu tilovers for Efterkommerne i denne Videnſkab.** — Hr. Hof-Raaden giør Forberedelſe til ſin Lovtale over Winkelmann, med at fremſætte de Fuldkommenheder, en Antiquitet-Kiender maa beſidde. — Han maa først beſidde en ſaa vidt

mueligt, fuldſtændig Kundſkab om alle Alderdommens Levninger, tilligemed Færdighed at forklare Gienſtandene, at beſtemme hvert Kunſt-Stykkes Tids-Alder, Ægthed og Værd. Enhver ſeer hvad denne Fordring forudſætter. Den gamle Hiſtorie, i ſær Grækenlands og Roms, nøie Bekiendtſkab med de ældſte Tider, med Helte-Alderens Ideer og Sæder, Fabellæren efter dens forſkiellige Trin, ſaa Kunſtens, Kunſtværkernes og Meſternes Hiſtorie. Erfarenhed i Inſcription- og Mynt-Videnſkab, en udbredt Belæſenhed i de gamle Grækers og Romeres, ſær Digternes, Skrifter, foreenet med critiſk Kundſkab i begge Sprog; og fornemmelig Kundſkab om de ſkiønne Kunſters Grundſætninger. Med alle diſſe Kundſkaber maa hans Siel beholde ſin Virkſomhed, han maa beſidde en færdig, udbreedt Hukommelſe, en levende Indbildningskraft, ſom dog adlyder Fornuften. Færdighed til at merke Forhold og Ligheder, ſamt en ſikker og reen Smag. Desforuden maa Lykken have ſkaffet ham Leilighed ſelv at ſee de fornemſte Kunſtens Værker, og om de andre maa han have fornøden Underretning af Tegninger, Kobbere o. ſ. v. Alle diſſe Fortrin beſad Winkelmann i en ſtørre Grad end maaſkee nogen anden Alderdoms-Kiender. —— Den gamle græſke og romerſke Litteratur havde han, ſom Skolemand, fattet i en ſtørre Omfang end mange andre Antiqvarier. —— Han havde baade i Dresden og Italien god Leilighed at giøre ſig bekiendt med de beſte Kunſtſtykker. —— Han var fuldkommen Herre over ſin Tid og kiendte ingen Lidenſkaber, uden de der tiente til at giøre hans Viisdom fuldkomnere. —— **For Winkelmann** havde man urigtig behandlet Alderdommens Studium, man blev ſtaaende ved enkelte, ofte ubetydelige Stykker. —— Forklaringerne vare ikke heller ſaaledes beſkafne, at man af dem kunde have Nytte. —— Winkelmann begyndte først med det bedre. —— Hans ſtørſte Fortieneſte er dog, at han først indledte Alderdoms-Studiumet i ſin rette Canal i Kunſt-Studiumet; og først lærte Folk at agte paa Kunſtner-Opfindelſe, Kunſtner-Behandling o. ſ. v. Paa ſamme Tid Winkelmann giorde dette, behandlede Grev Caylus Videnſkaben paa en lige Maade. —— Forſkiellen mellem diſſe tvende ſtore Mænd var denne, at Greven beſad ſtørre Kundſkab i Kunſten ſelv end Winkelmann, men denne beſad igien meer claſſiſk Lærdom end Grev Caylus. Hr. Hof-Raaden troer

ikke

ikke om Winkelmann, hvis han havde levet længere, at han i sin svrige Levetid vilde skaffet saa megen Nytte, som tilforn. Hans hele Bestræbelse gik i hans sidste Levetid ud paa at forklare Stykker, der af andre ere holdte for uforklarlige. — Hans Kundskab gik ligesaa meget tilbage i den litterariske Alderdommens Kundskab, som den voxte i andre Ting. — Han manglede i Italien mange Hielpemidler i denne, og ingensteds bliver man denne Mangel mere vaer, end i den historiske Deel af hans Kunsthistorie, der er fuld af Feil mod Tids-Regningen og Begivenhedernes sande Løb. — Herfra kommer Hr. Heyne til at tale om den sidste Punkt, nemlig, **hvad er der endnu tilovers at gjøre i Alderdommens Studio?** Han troer det første man skulde foretage sig, var **en nøiagtig og omhyggelig Kritik over Kunstens Historie**, i sær udfordrer den historiske Deel Rettelse og Tilsætninger, saasom han har grundet mange af sine Domme over gamle Kunst-Arbeider paa historiske Udsagn, der ere aabenbar utilforladelige. — **En Slags antiquarisk Kritik** om Stykket er ægte eller ei? og hvor meget af Stykket er ægte, og hvor meget ikke. — Denne Slags Bedømmelse er endnu meget lidt anvendt, da dog mangt et gammelt Stykke har feilagtige Domme, urimelige Attributer og et usædvanligt Kostüm, blot ved en Kunstners Skyld fra det sextende Seculum, der har forbedret det. **Allegorien** er en riig Kilde for Opfindelsen, den fortiener og en nøiere Bearbeidelse af vore Kunstnere. Winkelmann har og i dette aabnet nye Udsigter, som man bør følge, men med mindre Kunstlen og meer Simpelhed end han har viist derved. — De store Kunstværker, der forraade en stor Mesters Haand, ere og blive altid et ringe Antal. Men selv de slettere og mere talrige Arbeider, hvori hverken Kunst eller Smag udmerker sig, haver ustridig deres Værd. De ere Kopier eller Efterlignelser af ældre og bedre Værker, der er gaaet under; de beskiæftige os paa en nyttig Maade ved en Kunstner-Idee, en Opfindelse, eller en egen Behandling af et ellers bekiendt Sujet; give flere Gienstande til Sammenligninger; tiene til at udvide vore Begreb om Kunst og Fabel, og hielpe os til bedre at forstaae andre Arbeider. — **En Fortegnelse eller Repertorium over alle Antiker**, som ere bekiendte, og findes adspredte rundt omkring i Italien, Frankrig, Engeland, Spa-

nien o. ſ. v. vilde derfor være et nyttigt Arbeide. — Denne kunde i Begyndelſen blot indeholde hiſtoriſke Beretninger om det, der allerede er dømt og faſtſat om hvert Kunſtſtykke. — Med Tiden kunde det blive rigtigere, mere critiſk og fuldſtændigt. — En god **Anviisning til Alderdoms-Studiumet og Antikernes Kundſkab** vilde være det næſte Arbeide; den maatte indeholde, en tilſtrækkelig Kundſkab om det der er til af Alderdommen, med Anviisning til det ſom er ypperligt, og Grundene, hvorfor det er ſaa; og endelig en Anviisning og Øvelſe i de gamle Kunſtværkers Betragtning og Forklaring; de nødvendigſte Begreb om Kunſten, Kunſtner-Fabel og Kunſt-Behandling, og et tilſtrækkeligt Overſyn af Kunſt-Hiſtorien. — Og endelig en **behørig Behandling af Hielpe-Videnſkaberne**, og i ſær en god **Bog over Fablen.** En Mythologie der blot er fortællende indrettet; den oprindelige og ældſte Skikkelſe af hver Fabel hos de ældſte Digtere, og ældſte Mindes-Mærker, og dereſter de følgende Digteres og Kunſtneres Forandringer og Tilſætninger, uden nogen Hypotheſer og Fabelforklaringer, hvorpaa vores nærværende Mythologier faſt alle, har ſaa ſtor Forraad.

Augsburg.

Annales Typographiæ Auguſtanæ ab ejus origine MCCCCLXVI. uſqve ad annum MDXXX. Accedit Domini Franciſci Antonii Veith Diatribe de origine & incrementis artis Typographicæ in urbe Auguſta Vindelica. Edidit, notisqve litterariis illuſtravit Georgius Guilielmus Zapf, Sereniſ. Princ. de Hohenlohe & Waldenburg Schillingfürſt a conſiliis aulicis Academiæ Scientiarum Boicæ Membrum ordinarium, Societatis Patrioticæ & Litterariæ Haſſo-Homburgenſis Subdirector atqve Membrum honorarium, & Societatis Teutonicæ Altdorfenſis Collega Honorarius. Impenſis Alberti Friderici Bartholomæi. 1778. 114 S. i 4to med Regiſter over de benævnte Perſoner. Koſter 1 Rdlr.

Alt hvad ſom angaaer Bogtrykkeriets Opkomſt maa naturlig være enhver Videnſkabernes og Kunſternes Dyrkere kiært. Vi have derfor med Begierlighed igiennemlæſt dette Skrift, og ere forſikrede, at det ikke vil bidrage lidet til Udførelſen

af

af denne Kunſtes Hiſtorie. Johann Georg Lotter, en lærd Augsburger har i Aaret 1732. arbeidet paa, at udgive diſſe Annales og givet Publicum Løfte derom (ſee Leipziger Geleyrte Zeitungen A. 1732. S. 80). Men da han døde i Petersborg, paatog Henrich Metzger ſig Arbeidet, polcerte og forbedrede det ved Hielp af det Annæanſke Evangeliſke Collegiums Bibliothek. Metzger fik dem ikke fuldført. Den bekiendte Jacob Brucker bragte dem til Ende og Paulus a Stetten forøgede og forbedrede hans Haandſkrift. Frands Krismer i Kloſteret Buxheim har tient Udgiveren med at laane ham et Værk, ſom han ſelv har forfattet om Bogtrykkeriets Opkomſt og Fremgang, med en Fortegnelſe over de i Augsburg trykte Bøger, ſom findes i det Buxheimſke Charthäuſer-Kloſter, ligeſom han ogſaa har meddeelt ovennelndte Veith ſit Arbeide. Andre har ogſaa hiulpet Udgiveren med hvad dem var bekiendt, foruden det, ſom han ved egen Efterſøgelſe og af ſin egen Bogſamling har tilveiebragt. Forfatteren viſer med gode Grunde, at Johann Bamler eller Bømler er den første, ſom har trykt i Augsburg. Det første Værk, ſom der er bleven trykt Aar 1466., er Biblia latina. Efter Aar 1492. finder Forfatteren intet trykt af Bømler. Paa ham følger Günther Zeiner, Zainer eller Zeuner. Han trykte først Aar 1468. i Augsburg Speculum Paſſionis Chriſti eller Meditationes Vitæ D. N. JEſu Chriſti. Denne var den første, ſom i Tydſkland brugte latinſke Bogſtaver at trykke med efter Gerhard Meermans Beretning i Orig. Typogr. Ind. 3 Part. 2. Pag. 286 n. 9. Denne Zeyner trykte med Kobber-Bogſtaver, hvoraf han ſelv roſer ſig i mange af de af ham udgivne Bøger. Man har altſaa i den Tid anſeet denne Materie for den bequemmeſte til Trykning, indtil Erfarenhed har lært os anderledes. Nogle af ſine Bøger zirede han med Aftryk af Træſnit. Siden trykte Johann Schußler eller Schüſſler i Aarene 1470., 71. og 72. Den da værende Abbed i St. Ulriks og Afræ Kloſter i Augsburg følte en ſærdeles Iver for Bogtrykkeriets Befordring. Det var Melchior a Stamham, ſom med Magiſtratens Biſtand forſkaffede alle Bogtrykkere, ſom vilde nedſætte ſig der i Staden, ſærdeles Privilegier, og anlagde i Kloſteret ſelv et Trykkerie med mange Preſſer, hvor han og Kloſter-Brødrene ſelv arbeidede. Dette Bogtrykkerie var i Gang fra 1473. og formodentlig indtil 1516., ſiden

Sylvanus Ottmar den Tid befindes at have trykt St. Symperti Vita for een af Munkene i St. Ulrichs-Kloſteret, ſom udgav ſamme. Antonius Sorgius trykte i Augsburg fra 1475. indtil 1498. Een af de merkeligſte Bøger, og den førſte uden Tvivl af trykte Heraldiſke Bøger, er Concilium Conſtantienſe, hvor man finder de fornemſte Førſters og Adeliges Vaabner, ſom bivaanede det Cotznitziſke Møde. Den udkom 1483. Han befliittede ſig meget paa at zire ſine Bøger med ſmukke Trætryk. Paa ham fulgte Johannes Keller, Ambroſius Keller og Johannes Wiener, af hvilke man ikkun har meget faa Bøger trykte, meeſt i Aarene 1478., 79. og ſaa omtrent. Efter diſſe komme Hermann Keſtlin eller Käſtlin og Anne Rüger, ſom have trykt i Aarene 1400. og nogle og 80., men af hvilke findes ikkun meget lidet. Derimod har Johannes Schönsper den ældre været virkſommere, ſaaſom han i 37 Aar med ſtor Flid og Berømmelſe har drevet Kunſten fra Aaret 1482. og maaſkee indtil 1523. I ſamme Tid har der været en anden Johann Schønsperger den yngre i Augsburg, ſom findes at have trykket 1511. Men blant alle har ingen udmerket ſig meer end Erhardt Ratdolf. Han havde forhen trykt i Venedig i Selſkab med tvende andre fra Aar 1475. indtil 1477. Ja han vedblev endog i Aarene 1480., 82., 83., 84. og 85. at lade trykke i Venedig under ſit Navn allene. I Aaret 1477. ſkal han ſammeſteds have førſt opfundet de ſaa kaldte blomſtrende Bogſtaver (litteras florentes). Biſkop Johannes de Werdenberg indbød ham hiem til ſit Fædreneland Augsburg, for at trykke Breviaria til Stiftets Brug. Men da Biſpen døde i Aaret 1486., begav Ratdolf ſig bort, og blev af den efterfølgende Biſp Friderich de Hohenzollern atter kaldet til Augsburg, hvor han da forblev. Han er merkelig for førſt at have udgivet en Deel mathematiſke, i ſær aſtronomiſke Bøger. Han var endog ſelv en Elſker af diſſe Videnſkaber, underſtøttede og befordrede dens Dyrkere. Til Correcteur havde han Johannes Angalus fra Aichen i Bayren, Doctor artium & Medicinæ, og en ſtor Stiernekyndig. Saadanne Mænd vare mange af de førſte Bogtrykkere og ſaadanne Mænds Hielp benyttede de ſig af. Foruden diſſe ere endnu følgende at henregne blant de Augsburgſke Bogtrykkere i det 15de Aarhundrede af ringere Fortieneſter, nemlig Petrus Bergerus, Johannes Schobſer,

ſer, Johannes Schauren, Johannes Froſchoverus eller Froſchauerus, Lucas Zeyſenmayr, Jacobus Wacker, Johannes Syttich. —— I det paafølgende 16de Aarhundrede blomſtrede Johan Miller, ſom, ſaa vidt Forfatteren veed, er den første, der har trykt en heel Bog paa Græſiſk, og denne var Dionyſius Areopagita de Myſtica Theologia, græce & latine. Joanne Saraceno, Ambroſio Camaldul. Marſilio Ficino interpretibus, cum commentariis Joann. Eckii. In Officina Joannis Miller 4to. Augsb. Vindel. 1519. 25. Maji. Desuden har Johann Otmar, Erhard Oglin og Georg Nadler paa denne Tid udmerket ſig, i ſær Oglin; thi han var den første, ſom trykte Hebraiſk i Augsburg, da han 1514. udgav Grammatica Hebraica Johannis Böſchenſteinii Ellingenſis. Siden komme Sigismundus Grim, ſom var Doctor Medicinæ og var i Selſkab med Marcus Wirſung, en Augsburgſk Borger. Henrich Steiner eller Steyner begyndte at trykke 1524. og udgav Aar 1530. den første Spanſke Bog i Augsburg, nemlig Luys de Avila Vanquete de nobiles Cavalleros, e modo de bivir, 4to. De følgende Augsburgſke Bogtrykkere indtil 1550. ere Sympertus Ruff, Erhardus Sambachius, Melchior Ramingerus, Alexander Weiſſenborn, Philip Ulhard, Valentin Otmar, Melchior Kriegſtain. De derpaa følgende Annales Typographiæ Auguſtanæ, indeholde de i Augsburg trykte Bøger fra 1466. indtil 1614. incluſ., ſom Forfatteren har kundet opdage, og derpaa følger et Regiſter over Perſonernes Navne.

Liegnitz og Leipzig.

Kurzgefaßte Beſchreibung der Handlung der vornehmſten Europäiſchen Staaten. Første Deel 510 S. 8vo. 1778, i D. Siegerts Bogh. Koſter 7 Mk.

Forfatteren, ſom udgiver nærværende ei for andet end en Indledning til en tilkommende Handels-Ordbog, han agter at udgive, har, alle Vanſkeligheder uagtet, vel udført ſin Plan. De Riger, hvis nyeſte Handels-Tilſtand her beſkrives, ere Holland, Storbrittannien, Frankrig, Portugal, Spanien, Pohlen, Preuſſen (Schleſien og de tydſke Lande med iberegnet) og Rusland. Over en Deel af de anførte Lande haves vel ſkrevne Værker, og over Frankrige og Rus-

lands

lands Handel mangle ei gode Materialier. Den nyeſte Preusſiſke og Pohlſke Handels-Tilſtand er derimod ei saa almindeligen bekiendt, og endnu fattes en Haandbog over den hele Europæiſke Handel. Forfatteren beſkriver ethvert Lands Hovedland, Colonier, Produkter, Fabriker, Myntfod og Maal, ſom og dets Handelsforhold med andre Lande. Tobaks-Plantningen i Holland er for kort affærdiget. Den er Provindſen Utrechts eneſte Handelsprodukt, og bliver meget ſtærk drevet ved Amersfort. Antallet paa de hollandſke Silde-Byſer er alt for høit anſat. Tuſende Silde-Byſer ere ikke noget Aar udgangne. I Aaret 1736 gik allene 219 og 1773 ikkun 169 Skibe ud paa denne Fangſt. Porcellain Fabriken i Weeſp, ſom her endnu regnes til de hollandſke Fabriker, er allerede 1771 indgaaet. — Om Hollændernes Oſtindiſke Handel. Selſkabet ſælger aarlig allene i Europa 350,000 Pund Nelliker, 250,000 Pd. Muſkatnødder og 400,000 Pd. Kaneel. Engeland, Forfatteren kunde have regnet til den tydſke Handels Fordele med dette Rige, at Engeland tager en Mængde Vare fra de tydſke øſterſøiſke Havne, ſom paa Toldregiſterne ikke anmærkes for tydſke Varer. At Engelænderne i Tiden ſkulde forbyde fremmed eller tydſk Lærreds Indførſel, derom bør man tvivle, da Skotland og Irland med alle deres Væve langt fra ei ere i Stand til at levere saa meget, ſom de til eget Brug og Handelen behøve. Siden ſidſte Krig overſteeg Indførſelen af tydſke og ruſſiſke Lærreder tre til 4 gange de Brittiſke og Irlandſke Lærreders Udførſel. Fra 1762-71 ere efter Toldregiſterne aarlig i det mindſte 24 Millioner Alen fremmed Lærred indført. Provindſen Carnat paa den Coromandelſke Kyſt tilhøre ikke ganſke det oſtindiſke Compagnie. Naboben har allene 1766 afſtaaet det fem Diſtrikter, ſom grændſe til Oriza. Dog har det her Handels Friehed og Beſætningsret paa adſkillige Steder. Engelland hæver en Revenûe af Weſtindien; blant andet af Barbados $4\frac{1}{2}$ pro Cent af denne Øes Sukker-Indtægters Værdie. Ved Jamaica ere de til dette Gouvernement hørende Lande, Mosqvitos Kyſten, Engelændernes Etabliſement ved den ſorte Flod og Honduras Bayen forglemte. Om de amerikanſke Papirpenge taler Forfatteren for ubeſtemt. Alle Provindſer betiene ſig ligeſaa vel af Papirpenge ſom Nye-Engeland og Nye-York, og

uden

uden den Storbrittanniſke Regierings forrige Forordninger vilde de have været i en ſlettere Priis, end de hidtil ere. Om de amerikanſke Stridigheder tales for eenſidig. Forfatteren ſynes at troe, at før 1767 var ingen Toldhuſe i Engeland. Myntomkoſtningerne bevilges ikke aarligen af Parlementet, men beſtrides af en Told paa ti Skilling, der paalægges hver Tønde indført Viin. Indkomme ei ved denne Told 15000 Pd. St., bevilges det Manglende af Nationen. De engelſke Told-Indkomſter ere ſor ringe anſatte, ei heller have de juſt 1760 indbragt meeſt, men de ere fra dette Aar til 1775 aarlig ſtegne. 1775 vare de rene Indkomſter af den engelſke Told 2, 476, 302 Pd. St. —— Frankrig. Værdien af Vinen, ſom aarligen udgaar, anſættes til femten Millioner Livres, og Brændeviin til fem Millioner. Linnedmanufakturerne i de nordlige Provindſer ere betydelige. Bretagne udfører aarligen for 12 Millioner Livres Lerred og Kammerdug, og til Spanien gaaer aarligen fra Nordmandien 50,000 Skokker Lærred. Allene Treſſe-Fabrikerne i Lion beſkieftiger 9000 Mennesker. Den nyeſte Tilſtand af St. Domingo taaler mange Tilſætninger og Forbedringer af Conſiderations ſur l'état préſent de St. Domingue. Frankrig vinder i Mynt-Skat paa Guld Mynter $4\frac{2}{5}$ og paa Sølv $4\frac{3}{4}$ pro Cent. Førend 1755 beløb Mynt-Skatten ſig til 8 af Hundrede. —— Portugal. Heſte bør man ikke regne til dette Riges Handels-Vare, da de der ere ſieldne. Forhen hentede Engelænderne 90,000 Orehoveder Viin fra Portugal; men denne Udførſel er i de nyere Tider en Trediedeel formindſket. Selſkabet i Braſilien, ſom Diamanternes Opſøgning er overdraget, betaler Kronen for hver Slave, det bruger der til, ſex Hundrede Cruſader, og tør dog aarligen ei ſælge meer, end for fem Millioner Cruſader. —— Spanien. Blant dette Riges amerikanſke Beſiddelſer mangle de nyopdagne guldrige Lande, Sonora og Cinaloa. Efterretningerne om den ſpanſke Handel til Amerika lade ſig paa mange Steder forbedre af Robertſon, og underligt er det, at her intet ſiges om de nye Handels-Indretninger under den nærværende Konge. Spanien har bekommet af ſine amerikanſke Beſiddelſer fra 1754 til 1764 i Guld og Sølv for Hundrede og fire og halvtreſindstyve Millioner Piaſter, og man kan regne den aarlige Tilvext af Guld og Sølv, ſom

En-

Europa umiddelbar bekommer fra Spanien, for ſytten Millioner Piaſter. Handelen imellem Manilla og Mexico er inddeelt i tolv Tuſende Actier. Af diſſe beſadde Jeſuiterne forhen fem Hundrede, ſaaſom de til Meſſernes Brug maatte hente Meel og Viin fra Mexico. —— Pohlen. Man giør her got Carduan, ſom ſælges under Navn af Tyrkiſk. Til Danzig ind- og udløbe aarligen 2000 Skibe. I Aaret 1771 beløb Indførſelen fra Søen ſig til 10,011,690 Danziger Gylden, og Udførſelen fra Danzig over Øſterſøen 12,922,376 Gylden. —— Preuſſen. Dette Riges Handels-Beſkrivelſe indeholder mange ikke almindeligen bekiendte Efterretninger. Kronen vinder aarligen af Rav, ſom ſamles paa Kyſterne, 30,000 Daler. Til Memel indløb 1777 ſex Hundrede Skibe. Oſt-Preuſſen bruger aarligen 11,000 Læſter Salt, 15,000 Tønder Sild, ſom ere meeſt Danſke og Svenſke, og 7000 Oxehoveder Franſk Viin. Handelen fra Elbingen er under Preuſſiſk Herredømme merkeligen udvidet. 1756 blev blant andet derfra udført 1688 Læſter Korn, 1026 Skippund Potaſke, og for 106,713 Gylden Lærred; derimod 1777 ni Tuſende Læſter Korn, otte Tuſende Skippund Potaſke, og for to Hundrede og tyve Tuſende Gylden Lærred. I Schleſien bliver mange Steder den tiende endog den ſiette Deel af Marken beſaaet med Hørfrøe. Allene Staden Liegnitz ſælger aarligen for meer end hundrede Tuſende Daler Hauge-Vexter. De Schleſiſke Lærreds-Fabriker i Biergene beſkieftige allene over to hundrede tuſende Mennekker, og Politiet har foreſkrevet Spinderne, Væverne og Bleegerne adſkillige Love, for at vedligeholde det Schleſiſke Lærreds Anſeelſe. I Schleſien bereder man allerede Læder paa engelſk Maade, dog drives ingen udenlands Handel dermed. Det i denne Provinds forfærdigede Papiir er neppe tilſtrækkeligt til Skrivning; paa Trykpapiir er der endnu Mangel, ſaa at de Schleſiſke Boghandlere ikke lade deres Forlags-Bøger trykke i Landet. Lærreds-Udførſelen beløber ſig aarligen henimod fem Millioner Daler. I Berlin er den ſtørſte Tobaks-Fabrik i Tydſkland, ſom og har god udenlandſk Affats til Pohlen og Sachſen. —— Ruslands Handel er for kort beſkrevet. Allene af Gyldenſtæds Anmærkninger lod ſig giøre anſeelige Tillæg. Det vigtigſte er dog berørt. De ruſſiſke aſiatiſke Beſiddelſer har Forfatteren gan-

ganſke forbigaaet, endſkiønt dertil ei kunde mangle Materialier, naar Forfatteren vilde have nyttet Akademiſternes Reiſebeſkrivelſer.

Leipzig.

Sammlung einiger Erziehungsſchriften von J. H. Campe. Deus nobis hæc otia fecit. Første Deel 373 S. 8. 1778, i den Weyganſke Bogh. Koſter 5 Mk. 8 ß.

Denne Samling indeholder 1) Theophrons gode Raad til ſin Søn, da han ſkulde tiltræde det virkſommere Levnets Forretninger. S. 80. ypperlige Regler, for paa en ret almeennyttig Maade at være virkſom. Man maae begynde med ſit eget Hiertes Dannelſe, om man har den Henſigt at ville befordre andres Beſte; prøve vel ſine Kræfter; ikke ville glimre, men nytte; førend man antager et Embede, vel erkyndige ſig om alle Omſtændigheder derved; tidligen vænne ſig til at forrette endog ubehagelige Forretninger, naar de paaligge os o. ſ. v. Menneſkekierlighed uden Familiekierlighed er den løgnagtigſte Maſke, hvormed nogen menneſkelig Siel kan prale. 2) Beſkrivelſe af en let og behagelig Methode, at lære Børn at læſe. Forfatteren erindrer ſelv, at efterat han havde opfundet ſin Methode, opdagede han, at den ikke er ganſke nye, men ſtørſte Delen bekiendtgiort af J. B. Zeidler i hans nye forbedrede fuldkomne Nøgel til Læſekonſten, ved Begyndelſen af dette Aarhundrede. 3) Nødvendig Erindring, at Børn ere Børn, og bør behandles ſom ſaadanne. Hr. Zollikofers Opfordring har foranlediget denne Afhandling. 4) Om den første Underviisning i Religionen — S. 250. At have Religion forklarer Forfatteren ved at elſke Gud, og giøre det Gode af Kierlighed og Lydighed mod ham. Men efter Naturens Gang maae Kierlighed til Gud følge Menneſkekierlighed, og denne Forældrekierlighed. Det er altſaa klart, hvad der først maae ſkee, førend Underviisning i Religionen kan begyndes. Dog tilſtaaer han, at dette hos nogle Børn allerede kan ſkee i det ſiette eller ſyvende Aar. Ei heller er hans Meening, at Børnene til den Tid aldeles intet ſkulde høre om Gud, hvilket desuden ei lader ſig giøre; men ikkun, at ingen ſammenhængende, med Fornuftſlutninger underſtøttet, og til viſſe Timer be-

beſtemt Underviisning tidligere ſkal gives dem. Børnene bør ei plages med udenad at lære lange Bønner, og aldeles ingen Bønne-Formularer, men efter Forældrenes Exempel lære at bede af Hiertet. 5) Forſøg til en let Uvikling af de første Religionsbegreb i ſex Samtaler mellem en Moder og hendes Datter til den foregaaende Afhandlings Oplysning. 6) Et med Anmærkninger forſynet Udtog af Forfatterens Baratiers Efterretning om hans meget tidligen lærde Søn. En lærerig Efterretning, ſom ved de tillagte Anmærkninger endog har vundet meget.

Göttingen.

Naturgeſchichte für Kinder, von G. Chriſtian Raff, med 11 Kobbertavler, ſtor 8vo, 624 S. 1778. Hos Dieterich.

Bogen indeholder Efterretninger af alle tre Naturriger, ſom for Børn ere forſtaaelige, underholdende og lærerige, foredragne i —— venſkabelige og Børnenes Agtſomhed opvækkende Samtaler. Ofte fortælle Dyrene ſelv deres Hiſtorie, hvilket venteligen ei vil forekomme nogen fremmed, uden den, ſom enten har forglemt den gode Æſop, eller aldrig har kiendt ham. Dyrene indtage naturligviis den første Plads, og de opgravne Ting den mindſte. De Afdeelinger, ſaavidt Børn kan fatte dem, ere tildeels anbragte ved Dyrene, og ofte ere de methodiſke Navne anførte i Anmærkningerne, til Anviisning for Lærerne, og Opmuntring for Børnene til større Flid. Hvorledes Lærere kan bruge Bogen, viſes i Fortalen. Paa mange Plader ere tyve ja fyrretyve Ting foreſtillede, men de ere dog tree og tiagtige, og til Hensigten vel ſikkede, da man for Børn i den Alder ikke bør anvende ſtore Bekoſtninger, ſom i en moednere kan forſkaffe større Nytte.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke ved Brødrene Berling.

No. 12.

Kiøbenhavnſke
Nye Efterretninger
om
lærde Sager.

I. Hæfte. Fredagen den 19de Mart. 1779.

Billige Anmerkninger over en ubillig Kritik, indført i de Kiøbenhavnſke nye Efterretninger om lærde Sager for Aaret 1779. No. 1. 16 S. i 8vo.

Kunde vi efter en Ubekiendts Forlangende have indrykket diſſe Anmerkninger i vore Efterretninger, ſkulde Recenſenten, ved nogle Anmerkningers Anbringelſe, have undgaaet en for Læſeren trættende Vidtløftighed eller dunkel Korthed; men da vi ei havde Hr. Etats-Raadens Tilladelſe, kunde de ikke finde Sted her. —— At Beſvareren (ſaaledes kalder vi den os ubekiendte Forfatter af Anmerkningerne) tillægger ſine Anmerkninger Billighed, vor Kritik Ubillighed, er ſaa lidet bevisende og ſaa ofte misbrugt, at ingen derefter vil fælde ſin Dom. De foregaaende Anmerkninger ere, ſaa vidt de angaae os, ſtemte i ſamme Tone, og fortiene ei Svar. —— I Henſeende til Etats-Raadens Fortieneſter have vi ikke haft ringere Tanker, end Beſvareren, hvilket ſees tydelig af vor Recenſions Begyndelſe, og de Steder, ſom vi burde roſe. —— Uden videre Omveie begive vi os til Hovedſagen med den Forſikring, at ugrundede Beſkyldninger og Skields-Ord, der altid vanære Videnſkabernes Dyrkere, ei ſkal finde Sted, og Vittighed, om vi og beſad nogen, ei bringe Læſeren bag Lyſet; thi vi have Mod nok, for at tilſtaae Feil, og Kierlighed nok til Sandheden, for ei at dølge den, hvor den findes. —— Et maa vi endnu erindre. Det er os ei mueligt,

at gisre os forstaaelige for andre end dem, som have læst Afhandlingen, Recensionen og Anmerkningerne, naar vi efter vort Forsæt ei vil blive vidtløftige. —— At kalde det, der siges til Nogens Bersmmelse en Lov-Tale, er overeenstemmende med Talebrugen. —— Naar en Forfatters Sprog siges at være slet, kan alle brugte Ord være ret gode, og dog kalder man det billigen slet, naar Vendingerne, Perioderne og det Heele ei passer til Gienstanden, og saaledes forholder det sig her. Umagen at bevise den forekastede Ubestemthed, har Besvareren betaget os, saa vel ved det anførte Sted, som det han henviser til. Vi sagde, at Aarsagerne til Landvæsenets Foragt høre til den anden Deel, og Afhandlingens Inddeeling gotgior tilstrækkelig vor Paastand. —— At vi i Steden for det brugte Foragt skrev Forfald er ingen stor Synd, da det som foraarsager en Tings Foragt, medfører tillige dens Forfald. Den som ønsker mere om denne Sag, vilde eftersee Hr. Inspecteur Baden om Agerbruget og Landvæsenet i Danmark. —— Recensenten kan ei heller troe, at det er nogen Forbrydelse at have nævnet Jægerspriis og dens Forfatning. Hertil foranlediges han derved, at Hr. Etats-Raaden saa ofte beder Hans Kongel. Høihed, at see nu hist nu her, og blant andre Ting, som ikke almindeligen antræffes, nemlig Beliggenheden ved Havet og Marsvins-Fangsten. Hertil kommer, at det nødvendigen maatte falde ham ind, til hvem, af hvem og i hvad Anledning Afhandlingen er skrevet. Desuden var det hans Pligt at gisre Læseren bekiendt med den brugte Foredrags-Maade, og altsaa anmerke, at Etats-Raaden viser Arve-Printsen et opdigtet Land, og bruger dog saadanne Udtryk, som synes at tilkiendegive et virkeligt Sted, og hvilket rimmeligst? uden Tvivl Jægerspriis. —— Enhver seer, at disse Grunde ere tagne af Skriftet selv, og hvorfor tog da Besvareren sin Tilflugt til opdigtede? Recensenten har aldrig noget Sted skrevet Jægerspriis Forfatning paa Hr. Etats-Raadens Regning; thi dertil havde han intet Kald. Da Etats-Raaden selv giver Underretning om Avlingen og Bønderne ved Jægerspriis, kunde det ei heller være upassende, om man her havde fundet noget om Bierne, da det er en Sag, som har giort Opsigt. —— Bondens Fiskerie afærdiges med den Efterretning, at Hr. Forfatteren ei har meent, som han skrev. —— At der i Afhandlingen næsten intet forekom-

kommer om Danmark, besvares saaledes: Af Hr. Forfatterens Beskrivelse over et opdigtet Land skal man slutte sig til vort Lands Forfatning; Men hvem tillod Besvareren, at slutte fra Mueligheed til Virkelighed? —— En saadan Beskedenhed er ilde anbragt; thi enhver, som udgiver noget, maa tiltroe sig Dueligheed at kunde skrive noget læseværdigt, hvis ikke, bør han og hans Undskyldninger blive hiemme. —— Den der læser i Sammenhæng det, der siges i Recensionen om Avlingen og Bønderne paa Jægerspriis, behøver ikke vore Erindringer. —— De vigtigste Indvendinger, Besvareren giør mod Godset Bernstorff, findes paa en fyldestgiørende Maade besvarede i Hr. Inspecteur Badens Beskrivelse over Bernstorff. —— Vi have desuden anført de Koldinghuisiske Selveyere, og kunde henvise til Skanderborg Amt, til Møen, til Stamhuset Selsøe o. s. f., foruden de enkelte Selveyere, som findes hist og her, og hvis lykkelige Tilstand tydelig viser, at Eiendom og Hoveriefrihed ikke ødelægger Bonden. Exempler paa det Modsatte taget af Stamhuset Giørslev beviser intet, da man allene seer Tildragelserne uden at see Aarsagerne dertil. Da Kongens Gods i Fyhn blev solgt, bleve mange af de Bønder, der kiøbte deres Gaarde, forarmede, uden at man bør tilskrive det andet, end de kiøbte for dyrt, og satte sig derved for Udgifter, som de ikke kunde udreede. —— At en **Suhm, Lütken, Baden** ei vilde ansees for at have skrevet saaledes, at andre kunde have Nytte af deres Arbeider, er en Æresbeviisning, som de maa være Besvareren meget forbundne for. —— Den Glæde, Besvareren har over, at vi i Steden for Varro skrev Plinius, synes at være ham saa betydelig, at vi ikke bør forstyrre den. —— At ville paastaae, at Afhandlingen er en Lovtale, er ligesaa underligt, som at en Ubekiendt opfordrer en anden Ubekiendt at sige sit Navn. —— Vi bør dog give en Prøve paa Besvarerens Maade, at besvare Bebreidelser, opdigtede af ham selv. Veirliget, siger han, er Aarsag til, at Bie-Anlægget ved Jægerspriis er mislykket. Vilde man bruge denne Formular, kunde man med lige saa god Grund sige: at Veirliget var Aarsag til den større Mængde Korn og Høe, der er avlet til Slottet; thi Bier ere i samme Aaringer lykkedes ret vel i samme Egn, og Korn og Høe har der været saadan Mængde af, at det ei var usædvanligt, at see Stakke uden for Bøn-

dernes Gaarde. Saa ſlet har Beſvareren foreſtaaet det ubuden paatagne Dommer-Embede; Men det har ei heller været hans Sag, ved grundige Beviſer at bringe for Lyſet de Urigtigheder, han troede at finde i vor Recenſion. Den Sverm af Beſkyldninger og de næſten utallige Skields-Ord gotgiøre tilſtrækkeligen, at han allene har ſtræbt at bringe Læſerens Agtſomhed fra Ting til Ord. —— Os er det nok (thi vor Samvittighed frikiender os) at have viſt Grundene til vor Recenſion og unde gierne Beſvareren den uſle Glæde, at have fyldt ſine Anmerkninger med Beſkyldninger, han ikke har, eller kan beviſe. —— Vi erindre, at Klotz ſkrev i ſine Acta Litteraria, om Nicolai i Berlin, at han var omnium bipedum neqviſſimus. Diſſe Ord have vi anſeet for Beſvarerens Text; at han har haft Lykke til at udvikle den, derom er ingen Tvivl. I en roeligere og til Overveielſer bequemmere Time ſkal han erfare, at

Exemplo qvodcumqve malo committitur ipſi diſplicet Auctori. Prima eſt hæc ultio, qvod, ſe judice, nemo nocens abſolvitur.

Kong Chriſtian den Femtes ſkrevne Befalninger og Anordninger eller Reſkripter for Norge, Island, Færserne og de Indiſke Beſiddelſer fra Høiſtſammes Regierings lykkelige Begyndelſe den 9de Februar. 1670. til Dødsdagen den 25de Auguſt. 1699. Samlede ved **Caſpar Peter Rothe**, til Urup og Møldrupkrog, Etats-Raad og Lands-Dommer i Nørre-Jylland. Anden Tome.. 1151 S. i 8vo, med Regiſter over Indholdet. Kiøbenhavn, 1778. Priſen er 1 Rdlr. 1 Mk.

Foran denne anden Deel er ſat et Regiſter over Reſkripterne ſelv, indrettet efter Datum og Aarstal, ſaa vel for første, ſom anden Deel. Af en Deel Reſkripter anføres allene et kort Indhold til Slutning. Hvor meget Udgiveren forbinder ſig Publikum ved dette Arbeide, vil enhver let indſee, ſom ønſker at have alt hvad ſom henhører til den Danſke Lovkyndighed og dens Fortolkning. Da den hele Samling er nødvendig at vide for Juriſten, paſſer ſig her intet Uddrag af Indholdet. Nogle Trykfeil har Udgiveren vel anmerket ved Enden af Bogen, men dog ikke alle. Det kan for Ex. ikke ſlaae os Feil, at der jo maa være mange Trykfeil i Indhol-

der

det af det Reſkript af 18de Decbr. 1681. om den unge Gyldenløves Formynderſkab S. 1131 L. 4 ſegv., hvor Ordene lyde ſaaledes: „Ordre til Statholder Ulrich Frid. Gyldenløve, at efterdi Hans Majeſtæt havde forundt Høibaarne „ Chriſtian Gyldenløve til Samſøe Beſtalling at være Stiftsbefalingsmand over Bergens Stift, men han forſtaae, haver Hann Majeſtæt bevilget, at ei endnu er myndig ſamme Beſtilling at Statholderen den Adminiſtration paa hans „ Vegne, og indtil han myndig bliver, maa lade forvalte „ og foreſtaae.“ S. 1139 L. 20 ſtaaer **Budſtilten**, ſkal uden Tvivl være **Budſtikken**. Et Reſkript af 31te Mart. 1688. kunde vi, formedelſt den beſynderlige Begivenhed, ſom har foranlediget ſamme, ikke undlade at tale om. Et Spøgelſe foregaves nemlig, at have angivet en Qvindes-Perſon i Nordlandene for at have myrdet ſit Barn, hvorpaa hun blev paagreben, og uden videre Bevislighed eller Oplysning i Sagen, alleneſte efter egen Tilſtaaelſe, at hun bemeldte Ugierning havde giort, fra Livet dømt og exſeqveret. Provſten proteſterede imod Dommens Fuldbyrdelſe og Vice-Statholderen forbød den; men ikke deſtomindre lod Amtmanden den exſeqvere. Hans Majeſtæt befaler derfor, at give Oplysning om denne Medfart. Man kan ikke andet end være nysgierrig efter at vide noget mere om hele denne Sags Omſtændigheder og Udfald.

Eiſenach.

D. Theoph. Chriſtian Bekers, **Hochfürſtl. Heſſen-Caſſeliſchen Commiſſionsraths und Reſervations-Commiſſarii Samlung merkwürdiger Rechtsfälle.** Vierter Band. Verlegts **Johann Georg Ernſt Wittekindt**, privilegirter Hofbuchdrucker 1778. 651 S. i 8vo. Koſter 1 Rdlr.

Diſſe Rettes-Sager indeholde intet ſærdeles merkværdigt, enten i Henſeende til factum eller qvæſtiones juris. De fleſte ere Forfatterens eget Embede vedkommende, foruden nogle privat Betænkninger. Imidlertid have vi dog fundet meget hiſt og her, der endog kan intereſſere den Danſke Lovkyndige. Men vi undre meget over, paa en Tid, da der er philoſopheret ſaa meget over Natur-Retten, i ſær i Tydſkland, at fin-

de Juriſterne ſaa ſielden at beraabe ſig paa Fornuftens Grundſætninger, i Stedet for den ſtore Mængde af Lærere og ſubſidiære Love, ſom anføres. De vigtigſte ere følgende Sager, den 208de, ſom indeholder caſum criminalem puncto inculpati infanticidii, hvor Qvinden, ſom havde født et uægte Barn i Dølgsmaal, blev ſtraffet med pœna extraordinaria, paa Grund af de medicinſke Formodninger, ſom der vare for, at Barnet var dødfødt. Den 222de Obſervation: An in retractu ſeparatio bonorum & jus vicinitatis locum habeat, kunde meget gierne, hvad det ſidſte membrum angaaer, have undværet en ſaa vidtløftig Anførelſe af rationibus dubitandi og decidendi, da en udtrykkelig Hesſiſk Landsforordning af 26de Februarii deciderer Sagen med diſſe Ord: „Als verordnen und befehlen Wir hiermit gnädigſt, daß gedachtes Jus retractus ex capite vicinitatis „ in Unſern Landen gänzlich caſſiret und aufgehoben ſeyn „ ſoll, alſo und dergeſtalt, daß in Näherkaufs Sachen aus „ dem Recht der Nachbarſchaft hinführo weder Klage angenommen, noch darüber geurtheilet werden ſoll.“ Hvad havde man nu behøvet, at gaae længere, for at udfinde, hvad Ret var i dette, i ſær, da Jus retractus ex capite vicinitatis viſt ikke har ſin Grund i Naturens Ret, men eene i Statskunſten, og altſaa allerbeſt og korteſt decideres af de poſitive Love paa Stedet. De Lovkyndiges Meeninger kan her ikke give Loven nogen ſtørre Kraft. Den 226de Obſervation: An legitima patris verbis directis ſeu ſolennibus relinqvi debeat; den 227de: An teſtamentum judiciale coram Sculteto & duobus teſtibus revocari poſſit ere for ſaa vidt intereſſante, da den Deel af Lovkyndigheden, ſom handler om Teſtamenter, er i Tydſkland og overalt, hvor den Romerſke Ret er Jus ſubſidiarium, ſaa fuld af vanſkelige Tvivl og Subtiliteter, at den ſom er ret kyndig i denne Materie allene, ſnart er i Stand til, naar han vil, at ſkaffe et Teſtament, enten til at ſtaae ved Magt, eller at kuldkaſtes, efter eget Behag, eller ſom han betales til. Det Stykke, ſom ſynes os beſt afhandlet, er den 241de Obſervatio, indeholdende: Reſponſum Facultatis juridici Göttingenſis ſuper variis qvæſtionibus, præcipue ſuper teſtamento materno & pœna ſecundarum nuptiarum. Den 261de Obſervation indeholder en vel forſvaret Criminel-Sag imod en

Tyv,

Tyv, ſom uagtet mange forhen begangne ſmaa Tyverier, for hvilke han forhen var blevtn ſtraffet hiſt og her, ſnart med Stokkeſlag, ſnart med Kagen, dog ikke dømmes for et ſidſte Gang begangen ringe Tyverie i nogen Straf, deels i Betragtning, at de fleſte ſaa vel forhen, ſom ſidſt ſtiaalne Koſter næſten alle ere komne tilſtæde, deels og fordi diſſe ſmaa Tyverier ere, efter ſtærke Formodninger, begangne i en yderlig Nød, allene for at forſkaffe ſig Livs-Ophold; men derimod dømmes han for den brudte Urphede til at miſte ſine tvende Fingre, med Commination af Livs-Straf, derſom han indfinder ſig igien. Men, for ikke at blive for vidtløftige ville vi ikke anføre alle de Anmerkninger, vi ſørſt havde giort. Dog burde vi ikke undlade at anmerke et meget beſynderligt Spørsmaal til Vidnerne i en caſu homicidii caſualis, ſom er den 234te Sag. Der ſpørger man Vidnerne i Rotulo Art. 33.: „Wahr dieſemnach, die von Producenten verübte Entleibung des Chriſtoph Günthers pro homicidio „ mere caſuali zu achten, mithin Producent desfalls mit „ aller Strafe und Koſten zu verſchonen ſey?" Thi hvad haver man med Vidnerne, i Henſeende til Qvæſtiones juris at giøre. Det er Dommerens og ikke Vidnernes Sag, og hvorfor vil man vidtløftiggiøre Rettergangen med uvedkommende Ting? Af det anførte vilde Læſerne tilſtrækkelig have bemerket at Skriftet ikke, ſom nogle af Titlen kunde bedrages til at troe, er ſkreven for Moerſomhed. Det er allene nyttigt for Juriſten, og hvad den Danſke Juriſt angaaer, ſom ingen andre Love kiender end Guds og Kongens, er den eneſte Brug denne, at vide de anførte Retslæreres Grunde i Tilfælde, ſom hos os kunde i viſſe Omſtændigheder behøve at oplyſes af Natur-Retten, ſaaſom for Ex. den 213de Obſ. An ſucceſſor feudalis debitum a linea extincta contractum ſolvere teneatur? den 214de: An ille, qvi in poſſeſſorio obtinuit & in petitorio ſuccubuit, fructus perceptos reſtituere teneatur, og andre flere, hvor der i de anførte Læreres Reſonnement om Sagen, ofte forekommer, hvor man mindſt ſkulde vente, gode Grunde, endog af Natur-Retten. —— Forfatteren lover med det førſte det 5te Bind.

Roſtock og Leipzig.

Der neue Diogenes oder Beurtheilung alltäglicher unbemerkter Weltbegebenheiten zum Behuf eines freiern vernünftigern Denkens und Handelns. — Die Mode und der Wahn ertheilt der Welt Befehle: Die eine für den Leibder andre für die Seele. 1777. Og anden Deel: Zur Vorbereitung auf eine beſſere Welt. Sie iſt nicht werth, ſo eine Welt wie dieſe, daß man ihr eine Zähre weiht. 1778. Begge Deele koſter 1 Rdlr. 2 Mk.

Denne nye Diogenes ligner ſin gamle Meſter deri, at ham og ſynes nyttigt, at giøre ſine Anmerkninger, til hver Mands Brug, over een og anden hverdags Tildragelſe. Jo meer ſædvanlige ſaadanne Tildragelſer ere, deſto meer behøves de at bemerkes og Vedkommende at paamindes; thi ved idelig Vane, og ved den Stedſevarenhed, hvori ſlige Ting ere omkring os, ſkeer det, at de efterhaanden forekomme os, ſom de vare ikke magtpaaliggende, at de tabe deres Virkning paa os; at de undgaae vores Opmerkſomhed, og tilſidſt ere de ligeſom forglemte af os; vi vide ikke at de ere til. For dettes Skyld kan det have ſin Nytte, at een og anden faaer det Indfald, at agere en Diogenes og ſige os det, vi meget vel vidſte, eller i det ringeſte let kunde vide, uden at den gode Mand, der vil lære os, juſt behøvede at umage ſig med at pege derpaa. En anden Aarſag, hvorfor ſaadan en Paaminders Umage kan giøres nødig, er Menneſkenes Forfængelighed, der meer og meer griber om ſig, uden at dens Tilvext falder i alles Øine. Hvad der ikke ſtrider mod vor Egenkierlighed, hvad der lader den være ufornærmet, giver den Fede og Styrke, er kierkommen, gribes efter med begge Hænder, og ved Vanen bliver ſaa uundværlig, at der ſynes noget at være i Veien, hvis hiint ſkal ſavnes. Et Menneſke af denne Beſkaffenhed, er en utaalelig Medſkabning, giver idelig Forargelſe for den fornuftige Mand, der ikke er en Gienſtand for hans Tilfredsſtillelſe, og kan ikke andet end foraarſage den, det gaaer ud over, Misfornøielſe, Fortrædelighed eller Græmmelſe. — For diſſe Aarſager, ſynes os, kan denne nye Diogenes have nogen Ret til at giøre os opmerkſomme paa een og anden Ting, ſom ikke burde undgaae

vor

vor Agtſomhed. —— De Ting han viſer os i dette ſit Skrift ere: 1) Hans Forſvar for Frimurer-Selſkaber ved ſammes nøiere Opdagelſe. 2) Hans Bemerkninger over Menneſkenes Bedømmelſer om hinanden. 3) Over Fordomme hos Præſteſtanden. 4) Over den vittige Tone i Selſkaber. Saa vidt gaaer første Deel. I anden Deel forekomme: 5) Betragtninger over den ædelmodige Beſtræbelſe, med at gjøre andre Mennesker got, uden at gjøre ſig kiendt. 6) Over Beſkieftigelſe, Forfriſkelſe og Omgang. 7) Over Formaliteterne ved en Ligbegiængelſe. —— Den første Afhandling kan Læſeren forbigaae. At gjøre Anmerkninger over en Ting, ſom holdes hemmeligt for Uvedkommende, er det ſamme, ſom en Blind vilde viſe den anden Veien. —— I den tredie Afhandling taler Forfatteren ſaa, at ikke alle kan gjøre hans Tanker til deres egne. Han driver Sagen for vidt; dømmer alt det for ſkadeligt, ſom dog kun er unødvendigt, og ikke uden ved Misbrug kan foraarſage Skade. At vilde alt unødvendigt ſkulde være borte, er let tænkt og ſagt, men ſæt det i Værk, og ſee hvad Følgerne vil blive. Hvad de Fornuftige og meeſt frie for Sandſernes Herredømme, hvad de, ſom ſkuer ind i Tingenes Væſen, ikke opholde ſig over, det bliver Forargelſe for den Svage, det ſtøder den meenige Mand ſig over. En Skik, ſom er uſkadelig, ſom Forfædre vare vante til, ſom Efterkommerne fra Barnsbeen af lærte at holde for retmæsſig og uundværlig, kan uden Skade ikke ophæves. Anden, fierde, femte og ſiette Afhandling forekomme os meer nyttige end de to øvrige. —— De Feyl der foreſtilles, burde ikke findes iblant Menneſkene. De gjøre os uſælſkabelige, borttage Dyden ſin Værd, og berøve os den ſande Fornøielſe, vi ſom fornuftige Væſener og Medſkabninger burde nyde i hinandens Omgang. Dem rette man først, og ſiden er det Tid nok at ſee ſig omkring efter andre Misbrug, og ſøge, om det kan ſkee uden Tab paa et andet Gode, at faae dem ſkaffede af. —— Stilen er, ſom mange andre af Tydſkernes, der gierne ville være vittige, meget ubehagelig formedelſt den Affekteren, hvorved Forf. ſøger at karakteriſere ſig ſom en Diogenes. Hvor meget han end har været paa Jagt efter Luunen, hvori Wielands Diogenes har været, har den dog forſtukket ſig for ham.

Prag.

Bohuslai Balbini E. S. J. Bohemia docta, opus poſthumum, editum notisqve illuſtratum ab Raphaele Ungar. Canonico Præmonſtratenſi montis Sion, & Nomophylacii Directore, in Univerſ. Pragenſi, Pro Suprema Theologiæ Laurea Candidato, Ejusdemqve in Studio generali Profeſſore Ord. Pars 1ma, cum approbatione Cæſareo — regiæ Cenſuræ. Literis Cæſ. Reg. Ad S. Clementem, Per Joan. Adamum Hage. 1776, ſtor 8vo, 148 S.

Derſom vi ſkylde deres Hukommelſe en ſærdeles Agtelſe, ſom ved deres Flid og Arbeide have bidraget til Videnſkabernes Udbredelſe i vort Europa, og derſom det er ædel Vellyſt at overſkue Lyſets Udbredelſe, ſom Videnſkaberne antændte iblant Nordens forhum barbariſke Folk, at ſee, hvorledes dette Kundſkabs Lys medbragte Varme og Drift i Hierterne til Sædernes Forbedring og Artens almindelige Vel; ſaa kan et Skrift af denne Natur ikke være nogen Videnſkabernes Mand ligegyldig. Forfatteren, ſom var en Jeſuit, er forhen bekiendt af mangfoldige trykte Skrifter, hvoraf mange ere udkomne efter hans Død, ſom indfaldt i Aaret 1688. De fleſte af diſſe Skrifter henhøre til Hiſtorien, iſær hans Fædrenelands. Han har ogſaa afgivet ſig med Poeſien (hvor lykkelig vide vi ikke); men hans første Skrift var Legatio Apollinis coeleſtis ad Univerſitatem Pragenſem, udgiven 1646. Denne Beretning om Forfatteren, have vi agtet fornøden i Forveien at anføre, ſaaſom hans Levnets-Beſkrivelſe først er indført af en anden Udgiver i den anden Deel, ſom udkom i Fior. Værket indeholder 3de Deele, hvoraf den 1ſte, ſom vi her have for os, handler om Univerſitetet i Prag og de fornemſte Skoler i Bøhmen; den 2den, ſom udkom i Fior i tvende forſkiellige Udgaver om de lærde Mænd, ſom have blomſtret i Bøhmen, og den 3die, ſom endnu ikke er udkommen, efter Forfatterens Beretning i Fortalen, ſkal handle om Haandſkrifterne, ſom findes i adſkillige Bogſale i Bøhmen. Vi haabe, paa Grund af Udgiverens Løfte, ſnart at ſee den 3die Deel, ſom vi iſær længes efter; thi hvor ypperligt er det ikke for Videnſkabernes Dyrkere, at vide i Forveien, hvad Skatte fremmede Bog-

ſale

ſale giemme, iſær af uudgivne Bøger, og til hvad Nytte ligge de ellers der begravne? Efter Fortalen kommer en Conſpectus af hele Værkets, hver Deels, og hver Sections Indhold. Den første Deel indeholder 26 Afſnit, ſamt et Tilhang om de første og ældſte Skoler i Bøhmen, og nogle mindre betydelige Ting. Førend vi begynde at recenſere Bogen, maae vi ogſaa anmærke, hvad man først ved Giennemlæsningen erfarer, nemlig at Hiſtorien ikke ſtrækker ſig længere end til omtrent 1650, og at Commentatoren ikke i ſine Anmærkninger har fortſat den indtil ſin Tid. At igiennemgaae hver Sections Indhold vilde blive for vidtløftigt. Derfor nøies vi med at uddrage hiſt og her det mærkeligſte, uden nøie at følge Forfatterens Orden. Det Carolinſke Univerſitet i Prag er ſtiftet, efter Forfatterens Beretning i Aaret 1347, men Udgiveren beviſer i en Anmærkning, at han har feilet, og at Keiſer Carl den 4des Diplom har til Datum A. D. 1348, 7mo Idus Aprilis. Det har en gylden Bulla om Seglet og findes endnu i Arkiver. Men Pave Clemens den 6te havde forhen ved en Bulle dateret Septimo Kalendar. Februarii (det er den 26 Jan.) 1347 tilſtædt Univerſitets Stiftelſe og bekræftet ſamme. Det er moerſomt, hvorledes den bekiendte Adam Huber, Keiſer Rudolfs Kammertiener, og Læge, der efter de Tiders Maade ogſaa gav ſig ud for at forſtaae Stiernetyde-Konſten, har feilet i at beregne det Pragiſke Univerſitets Skiæbne, i det han har for det første antaget VII Kalender Febr. for den 25de, i Stedet for den 26de Jan., for det andet troet 1346 i Stedet for 47 at være Stiftelſes Aar, uagtet Forfatteren urigtig lader ham faſtſætte dets Stiftelſe til 1347, den 25de Jan., 21de Time, 34de Minut. Hans Spaadom maae altſaa være urigtig, ſiden hans Data ere urigtige. Til det Carolinſke Univerſitet henhørte først det ſaa egentlig kaldte Collegium Carolinum, ſtiftet af Carl den 4de 1366 den 28 Aug., i hvilket underholdtes 12 Magiſtri Profeſſores, af hvilke de to øverſte ſkulde offentlig lære ſacram ſcripturam og libros ſententiarum, men de øvrige alle andre Slags Videnſkaber, Collegiet og dets Beboere ſkulde være frie for alle Slags Skatter og Paalæg, og frie fra al anden Jurisdiction, end den ſaa kaldte Berna regia og Iudicium regium Bohemiæ. Samme Aar gav Keiſer Carl den 4de

diſſe

diſſe Carolinſke Magiſtre det Privilegium, at de derfra, efter Anciënniteten, ſkulde paa Keiſerens Forſlag til Decanus i Allehelgens Capel optages til Domherrer, i hvilken Henſeende han i Stifteiſen indrykkede de tvende følgende Artikler: 1) At Allehelgens Capel Decanus, ved corporlig at røre de hellige Evangelier, ſkulde ſvære, at han ingen vilde antage til noget Canonicat, uden den, ſom Kongen af Bøhmen, eller hvem af ham Myndighed var betroet, fandt for got at foreſlaae. 2) At ingen af diſſe ſaaledes foreſlagne Domherrer maatte nyde noget af deres Beneficiers Indkomſter, hvis de ikke virkelig holdte Forelæsninger, med mindre Alder eller Svaghed forbød dem det. Vi kunde ikke forbigaae den mærkværdige Confirmation af Pave Urban den 5te i hans Pavedoms 5te Aar, hvorved han bekræfter ſidſt omtalte Keiſerlige Stiftelſe ſaaledes, at alting deri ſkal ſtaae ved Magt, undtagen forbemældte 2de Artikler, ſom han Ord for andet indfører: „men fordi Carl (ſiger han), ſom „ en verdslig Keiſer og Konge, ikke har kunnet befale diſſe „ tvende Artikler, derfor udelukker den øverſte Biſkop dem. „ Samme øverſte Biſkop byder og befaler derpaa ved ſin apoſtoliſke Myndighed ſamme Artikler, at Allehelgens Capels Decanus i det Pragiſke Slot ſkal indſætte de ældre „ Magiſtre af Carls-Collegiet, ſom ſaaledes ere foreſlagne, „ ſom forhen omtalt ꝛc. a)“ Carl den 4de havde til Vaaning for dette Collegium kiøbt af Jøden Lazarus et Huus, beliggende i Jødegaden i Prag. De andre Studerende i Prag, ſom vare anden Steds boende, fandt for got, deraf at give det Navn af Jøde-Collegiet. Han kiøbte derfor et andet Huus, tet ved St. Galli Kirke, hvor han henflyttede Stiftelſen Aar 1383. Efter Carls-Collegiet kommer Forfatteren til **Dronning Hedevigs Collegium, eller ſaa kaldte Børs** (Burſa), ſtiftet af hende 1397 den 10 Dec. (Forfatteren beretter et andet Sted den 10 Nov.) for der at lade underviiſe Polſke og Lithauiſke unge Menneſker, ſom ſiden

a) Qvia hos duos articulos Carolus ordinare, utpote Imperator & Rex ſecularis, non potuit, ideo eos ſummus Pontifex excludit. Ipſe Pontifex eosdem articulos auctoritate apoſtolica ſtatuit, ordinat, ut Decani omnium Sanctorum in caſtro Pragenſi præfatos ſeniores Magiſtros e Collegio Caroli ita præſentatos inveſtiat.

den i deres Fædreneland kunde udbrede den christelige Religion; thi hun var en Søster af Wenceslaus. Kong Wenceslaus bekræftede Stiftelsen i samme Aar, og giorde det frie for alle Paalæg og Skatter. Der skulde ligge 12 Studentere, hvilke skulde have over sig en Magister artium, som skulde læse for de mindre Kyndige, øve dem i Disputatzer, og overalt bestyre dem. Ingen uden Fattige maatte her antages, naar de vare bequemme til Videnskaberne. Dernæst følger Kong **Wenceslai**, eller det saa kaldte **Keiserlige Collegium**, stiftet af Wenceslaus 1399 den 30 Jan. Det frietages som de forrige fra alle Byrder, men hvor mange Studerende det skulde indeholde, meldes her intet om. Det 4de er den **Böhmiske Nations**, eller **den hellige Wenceslai Collegium**, forsøget ved en Dotation, som det synes. 1407 af Wenceslaus de Chotytow, Presbyter Dioeceſis Pragenſis & miniſter Capellæ Regiæ Omnium Sanctorum in caſtro Pragenſi (naar det er stiftet, finde vi ikke anført.) Det er siden forøget, saavel af private, som Kong Ladislaus og Wenceslaus; men hvor mange Studerende der har været underholdte, anføres ikke. Det 5te er Collegium beatæ virginis domus nationis Bohemorum, eller **Reczkons Collegium**, stiftet af Johannes Reczkons de Ledecz, Borger i Prag, Aar 1438 den 4de Nov. Efter Stiftelsen skal deri indeholdes 13 Studerende, hvoraf den 13de skal være Præst. Det 6te er det **Nazarethanske Collegium** eller **Huuset Nazareth** stiftet Aar 1412 ved et Testament af Crux, Kiøbmand og Borger i den store Bye i Prag. Denne selv samme Crux var det, som havde Dronning Hedevigs Commission, ved Opretningen af det forhen omtalte Hedevigs Collegium. Videre finde vi ikke her om Nazareths-Huusets Indretning. Det 7de er **Apoſtlernes eller Landæ Collegium**, stiftet 1451 af Magister Mathias Landa de Chlumczan, Borger i Prag, og Index curiæ civitatum Regalium for fattige Studentere i Theologien, hvor mange omtales ikke. Collegium Angelicum, eller **Allehelgens** er det 8de. Det er ogsaa stiftet af Keiser Carl den 4de, naar, veed man ikke, da Stiftelses-Brevet formodentlig er forkommet, siden det ikke her anføres. Johannes Campanus foregiver i sin Calendarium Academicum at Carl den 5de endnu har stiftet og doteret tvende andre Collegier;

gier; men nu finder man ikke flere end diſſe to, med mindre det Collegium Medicum, ſom omtales adſkillige Steder i gamle Skrifter, maatte være eet af dem. Forfatteren meener, at diſſe ſidſte tvende, enten maae være undergangne, eller blevne forenede med de to endnu tilværende. Diſſe ere Collegierne i Prag. Et Capel er der, kaldet Sacellum corporis Chriſti eller Chriſti Legems Capel i Nyeſtaden, hvortil den Bøhmiſke Nations Collegium præſenterer, og Kongen af Bøhmen, ſom Patronus confirmerer ved Erkebiſkoven. Det er ſtiftet af et Broderſkab eller Gilde, hvis Navn ikke nævnes, ſom førte en Hammer, indſluttet i en Kreds, i deres Segl. Stiftelſen er bekræftet af Bonifacius den 9de, hvoraf man omtrent kan ſlutte ſig til Tiden. Rummet har ikke tilſtædet os, at anføre de Forsgelſer, ſom diſſe forhen omtalte Stiftelſer har haft, af hvilke mange ere anſeelige. Men det vigtigſte vilde vi tiene Læſeren med at anføre, ſaaſom vi troe det, at være vor Pligt, ſom Recenſenter, at ſætte Læſeren i Stand til ſelv at indſee, hvad han kan finde ſig tienligt i Bogen. Efter Univerſitetets Oprettelſe ſkienkede dets ſtore Stifter det til en Begyndelſe en Samling af 114 Bind af Theologie og Jus Canonicum, ſom han kiøbte for 100 Mark ſvært Sølv. Campanus beretter desuden, at han lod bygge en Kirke og et Huus for Profeſſorerne og Studenterne, hvorom dog Forfatteren tvivler. Dette maae være ſkeet efter 1370, men videre kan vi ikke af det anførte beſtemme. Blant dem, ſom have forsget denne Bogſamling, udmærker ſig iſær Johannes Sindelius, ſom gav til Carls-Collegiet 200 Bind af mediciniſke og mathematiſke Bøger. Johannes Francus, de regio monte J. U. Dr. har ſtiftet Forelæsninger over Iliaden, og givet 2000 Fl. til at underholde ved det Carolinſke Univerſitet en Lector Lingvæ. Forfatteren meddeeler os Indholdet af Teſtamentet, men forbigaaer Aarstallet. Aar 1609 har Adamus Zalansky eller Zaluzansky de Zaluzan giort ſig fortient, ved at tilveiebringe en Reviſion af det Carolinſke Univerſitets Brevſkaber og Privilegier. Han ſkal have været en berømt Læge, og ſkrevet adſkillige vyperlige Skrifter. Udgiveren beretter, at han har ſkrevet en Methodum rei herbariæ, hvilket vi derfor anmærke, ſaaſom vi ikke med Vished erindre den anført blandt de ſyſtematiſke Botaniſters Skrifter af Linnee i

hans

hans Phil. Bor. I Stiftelses-Diplomet for det Carolinſke Univerſitet faſtſætter Stifteren, at det ſkal have Doctores, Magiſtros og Scholares i alle Faculteter, og gior det deelagtigt i alle Privilegier, ſom det Pariſiſke og Bolognikke nyde, hvilke ubeſtemte Udtryk, ſom vi ſiden ſkal ſee, i Huſſes Tid, nær havde foraarſaget heele Univerſitetets Undergang. Erkebiſkopen i Prag ſkulde forrette alle Promotioner til akademiſke Grader. Af de 2de theologiſke Magiſtre i Carls-Collegiet ſkulde, i Kraft af Stiftelſen i Aaret 1366, den ene være Profeſſor Bibliorum, den anden Sententiarum. Univerſitetets Indkomſter af 7 det tillagte Godſer kunde i Aaret 1632, derſom Krigen med de Svenſke ikke havde været, beløbe ſig til 231 lexagenas 32 groſſ. 4 den., hvis Beregning i vor Mynt vi ikke underſtaae os at beſtemme. Alle Collegiernes Indkomſter paa ſamme Tid kunde udgiøre 974 lex. Af det Pragiſke Univerſitet nedſtamme, efter Forfatterens Beretning umiddelbar det Erfurdtſke 1392, det Cracoviſke 1363 (oprettet ved den bekiendte Hieronymus Pragenſis) det Leipzigſke 1409, da den tydſke Nation forlod Prag, det Cølnſke (Aaret anføres ikke), det Ingolſtadiſke 1427, ſom tillige blev forøget fra det Wienſke. Fra det Erfordtſke nedſtammer igien det Roſtochiſke 1419, forøget fra det Pragiſke og Erfurdtſke tillige; fra det Leipzigſke nedſtamme det Frankfurtſke 1506, det Wittembergſke 1502, det Gryppswaldſke 1502, det Heidelbergſke ligeledes 1502 (dog har diſſe 3de ſiden ogſaa faaet Tilſkud fra det Tübingſke); fra det Cølnſke nedſtamme det Løwenſke 1422 eller 1426; fra det Wittembergſke nedſtamme det Marpurgſke 1526 l. 1536 den 1ſte Julii; det Königsbergſke 1544, 17 Aug. og det Jenaiſke Archigymnaſium (Aaret vides ikke); af det Heidelbergſke er det Friburgſke en Colonie 1456 l. 1460; af det Løwenſke og Ingolſtadiſke kommer det Dillingſke 1549. Udgiveren troer dog ikke, at denne Forfatterens Genealogie over diſſe Univerſiteter er ſaa aldeles nøiagtig. Iblandt Univerſitetets Rectores, hvoraf nogle i Begyndelſen ikke vides, udmærke ſig Johann Huſſ i Aaret 1409, ſom publicerte det bekiendte Kongelige Edict de tribus vocibus, og Johannes Cardinalis 1417, Dr. Decretorum, ſom bekiendtgiorte Decretet de communione ſub utraqve, ſom Forfatteren, efter ſine

ivri-

ivrige chatholſke Grundſætninger, holder for den eneſte Aarſag til Univerſitetets Forfald. Aar 1618 var Johannes Jeſſenius, en fortreffelig Læge, Rector Magnificus; men da han ſlog ſig til de ſaa kaldte Kiettere, og paatog ſig end- og Geſandtſkaber for dem, ſaa blev han ſtraffet paa Livet. Johannes Campanus, ſom paa ſin Sotteſeng overgik til den chatholſke Troe, berømmes for ſine latinſke Poeſier; han døde 1624. De førſte Profeſſorer, eller Magiſtre i det Carolinſke Collegium, kom næſten alle fra det Pariſiſke Univerſitet. De lærde Theologien, den Canoniſke Ret og Philoſophien. De førſtes Navne, ſom ere beholdte, vare Hermannus de Wintſwick, Fridmannus de Praga, en Bøhmer, Vigtoldus de Osnaburgo, en Weſtphaler, Henricus de Sicca, en Bøhmer, Nicolanus de Moravia, en Mæhrer, Dithenus de Widena, en Øſterriger, Henricus Volerus. Den førſtes og ſidſtes Fædreneland vides ikke. Den førſte, ſom profiterte Medicinen i Carls-Collegiet, var Balthaſar de Fuſta, en Bøhmer. Fra Univerſitetets Stiftelſe indtil 1614, ſkal, efter Nic. Troili Beretning 1222 være giorte til Magiſtre, og 6447 til Baccalaurei, foruden dem, ſom ikke findes antegnede. I det førſte Aar af Univerſitetets Oprettelſe, ſkal 722 være indſkrevne ſom Studentere. Aar 1374 ſkal det have været i den Flor, at ligeſaa mange har været indſkrevne i Univerſitetets Matricul i et halvt Aars Tid. Aar 1400 begyndte Johan Huſſ, at have med Univerſitetets Forretninger at giøre. Af ham var Johannes Cardinalis de Reyſtein, en Diſcipel. Og i Aaret 1408 var Johann Huſſ den fornemſte Examinator ved Univerſitetet. Forfatteren nægter ham ikke den Ære, at have beſiddet et opvakt Genie og ſtor Lærdom, men er i øvrigt overdreven bitter imod ham og hans Tilhængere. Huſſ (ſiger Forfatteren), ſom var af uroeligt og oprøriſk Gemyt, men udmærkede ſig ved ſin Lærdom og Veltalenhed, drog lettelig de øvrige Bøhmiſke og Mæhriſke Magiſtre til ſin Meening, nemlig, at ſaaſom det Carolinſke Univerſitet var en Efterligning af det Pariſiſke, og de Franſke i det Pariſiſke Univerſitet havde tre Stemmer (très voces), ſaa burde dette ogſaa gielde ved det i Prag.

(Beſlutningen følger.)

No. 13.

Kiøbenhavnſke

Nye Efterretninger

om

lærde Sager.

I. Hæfte. Fredagen den 26de Mart. 1779.

Reſten af Recenſionen over D. Baſtholms Jødiſke Hiſtorie. (See No. 8. og 10.)

Andet Bind. IV. Bog. Fra Iſraeliternes Indgang i Canaan til Kongerigets Oprettelſe, indeholdende en Tid af 377 Aar. Det, hvorunder Rachab ſkiulte Speiderne paa Taget, Joſv. II. 6. kalder Forfatteren Hør- eller Bomulds-Stilke. (S. 3.) Det ſidſte Udtryk er ikke bequemt, da man veed, at Bomuld ikke er i Stilke, men i et Slags Huſe eller Skaller. — Solens og Maanens Stilſtand Joſv. X. 12.-14. forſtaaer han ſaaledes, „at Jorden ophørde nogle Timer at bevæge ſig om ſin Axel, hvorved Maanen tillige maatte ſtandſe i ſin Bevægelſe. Aaret, ſiger han videre, blev derved ikke længere, eftersom Jorden derfor vel kunde fortſætte ſit aarlige Løb om Solen; der behøvedes altſaa intet nyt Under, for igien at iſtandſætte denne Uorden.“ (S. 23.) — Samgar ſynes juſt ikke at have været en Dommer i Iſrael, da den efterfølgende Tid ikke regnes fra ham, men fra Ehuds Død; Dom. IV. 1. 2. men alleneſte en tapper Mand, der har ſamlet en Deel af de omkringliggende Bønder, og med dem drevet Philiſterne tilbage og ſlaget 600 Mand af diſſe, da de engang havde giort et Indfald i Landet. Forfatteren meener, at de ikke af Mangel paa anden Vaaben, men fordi de vare Agerdyrkere, have betient ſig af Oxeſtaver. (S. 40 følg.) Men ſkulde Mi-

chaelis ikke have Ret, naar han af Dom. V. 6.-8. ſlutter, at ordentlige Vaaben fattedes dem? (Anmerkn. til Dom. III. 31.) — Over Eli Dommer-Embede, ſom varede i 40 Aar, 1 Sam. IV. 18. giøres den heel ſandſynlige Slutning, at det ikke er at beregne fra Samſons Død, men at Eli har dømt Iſrael tilligemed Ibzan, Elon, Abdon og Samſon, vel ikke ſaa meget ſom Dommer, men ſom ypperſte Præſt. (S. 70 følg.) — Samſons mørke Tale Dom. XIV. 14. overſættes efter Junius og Bochart: „Der udgik Mad af Æderen, „ og der udgik Sødhed af den Skarpe." (S. 75.) — Om de 1000 Mand, ſom Samſon ſlog med en Aſenkieft, Dom. XV. 15. 16. troer Forfatteren helſt, at han allene dermed haver indjaget dem Frygt og ſaaledes ſlaget dem paa Flugten. (S. 81.) — Det 19. V. forſtaaer han ſaaledes, at Gud aabnede en Kilde (Huulheden) paa det Sted Lechi. (S. 82.) — Ved det meget vanſkelige Sted 1 Sam. VI. 19., hvor der tales om Antallet paa de Slagne i Bethſemes, antages denne Forklarings Maade: „70 Mænd af Bethſemi„ terne bleve ſlagne, og 50000 af den øvrige Hob, ſom var „ kommen til. Derfor nævnes her det mindre Tal for det „ større, da i et ſamlet Tal det større ellers pleier at ſættes „ for det mindre. Dog er det vel ikke at formode, at de ere „ blevne ihielſlagne, men at de ere blevne hiemſøgte med en „ anden haard Plage, maaſkee med en vis Sygdom, ſom „ Philiſterne tilforn." — (S. 103.) Men hvor mange betydelige Indvendinger kan ikke giøres herimod! Hvorfra for Ex. faaer man dog her ſaa mange Tuſende Mænd ſamlede? — Vi undre over, at Forfatteren ſaa reent ud erklærer ſig mod dem, der udelade de 50000, eller dog holde det forrimeligt, at de ikke have ſtaaet fra Førſtningen af i Texten. Hvo, ſom med Eftertanke læſer D. Kennicotts Anmerkninger over 1 Sam. VI. 19. (De findes overſatte paa Tydſk i Breit. Theol. Magazin 1 B. 1. Stk.) kan ikke, om vi ſkiønne ret, aldeles forkaſte den Formodning, at der i Texten er en Tilſætnings Feil. Viſt nok er det ellers, at man ikke har ſaa tilſtrækkelige Beviſer, ſom den vaerſomme og beſkedne Kritikus fordrer til at udelukke de Ord, der foraarſage Fortolkerne ſaa megen Bryderie. Naar vi da ſkal beholde Texten, ſom den findes, ſaa er vel den Udvei, Prof. Haſſencamp ſøger, endnu den beſte. Han beholder de ſamme Bogſtaver,

ſtaver, ſom ſtaae i den ſædvanlige Text, men læſer dem anderledes tilſammen. I Steden for חמשים אלף איש læſer han: חמשי מאלף איש og overſætter: „Und der „ HErr ſchlug von dem Volke 70 Männer, allemahl den „ fünften aus einer jeden Familie.“ (S. Haſſencamps Erinnerungen gegen Kennicotts Anmerkungen über 1 Sam. VI. 19. — Frf. u. Leipz. 1770. og ſammes Sendſchreiben an Hr. Prof. Bohn — Rinteln 1771.) — Ap. G. XIII. 20. læſer Forfatteren ikke 450 Aar, men 350 Aar, ſom, ſiger han, findes i nogle Haandſkrifter. (S. 108.) Vi vide ikke, at nogen har enſort Haandſkrifter for denne Læſemaade (τριακοσιοις). Bengel og Wetſtein, ſom vi nu juſt havde ved Haanden, melde ſlet intet derom. Men ſom en Gisning ſtaaer den i Bowyers Konjekturen über das N. Teſt. — V. Bog. Fra Kongerigets Oprettelſe til Rigets Deeling, indeholdende en Hiſtorie af 99 Aar. At Saul propheterede 1 Sam. X. 6. 10. forklares ſaaledes: „ Dette Ord bemerker ikke allene at forudſige tilkommende „ Ting, eller at forklare Skriften, men og at love og beſyn„ ge Gud i en høi og poetiſk Stiil, (1 Krøn. XXV. 3.) hvor„ med vel og fulgde ſaadanne Opvækvelſer og uſædvanlige Be„ vægelſer, ſom de, Propheterne brugde, naar de forud„ ſagde tilkommende Ting. I denne Meening kaldes Maria, „ Moſe Syſter, en Prophetinde, (2 Moſ. B. XV. 20.) „ og i ingen anden Henſeende kunde det vel hedde om Saul, „ at han propheterede.“ (S. 113.) — De 30000 Vogne 1 Sam. XIII. 5. forſtaaer Forfattereren om ſaa mange Folk paa Vognene, 10 til hver Vogn. Saaledes bliver Vognene 3000 ſammenl. 2 Sam. X. 18. og 1 Krøn. XIX. 18. (S. 119 og 167.) — En ond Aand fra HErren forfærdede Saul, 1 Sam. XVI. 14. er en øſterlandſk Talemaade, og vil ikke ſige andet, end, at han faldt i urolige Tanker. (S. 126.) „ Naar diſſe melancholiſke Tanker overfaldt ham, „ (ſiger Forfatteren videre med Henſigt til det i vores Over„ ſættelſe for den ulærde Læſer noget anſtødelige Sted 1 Sam. „ XVIII. 10.) propheterede han, eller yttrede ſaadanne Ge„ bærder i Anſigtet, og Bevægelſer paa Legemet, ſom de „ pleiede at have, der propheterede.“ Det var ellers ønſkeligt, at Anſtød af dette Slags bleve ryddede af Veien ved

en forbedret Danſk Overſættelſe af Bibelen. Man kan vel og med Grund haabe at opleve den lykkelige Tidspunkt, da dette ſkeer. — Hvad hindrer vel, at man ikke paa det nys anførte Sted for: **Saul propheterede**; kunde ſætte: **Saul ſtilte ſig an** eller **ſkabte ſig ſom en Prophete? Michaelis**: S. geberdete ſig wie ein Unſinniger. — Da David opførte Guds Ark fra Obed-Edoms Huus, **ofrede han**, der de gik, (naar de havde gaaet,) **ſom bare HErrens Ark**, ſex **Trin**, Øxen og feedt Qvæg: 2 Sam. VI. 13., men 1 Krøn. XV 26. hedder det, at der ved denne Høitidelighed blev ofret 7 Stude og 7 Vædre. Derfor tager Forfatteren paa det første Sted Ordet: **Trin**; צַעַד i den Forſtand, at det bemerker enhver **Fremgang**, ſom vedvarer til man ſtandſer, hvad enten det ſkeer ved at flytte Foden een eller flere Gange. „Altſaa, ſiger han, bliver Meeningen denne: Først ofrede de ved Obed-Edoms Huus, førend de tog „ Arken, det var eengang; Underveis ſtandſede de 6 Gange „ for at hvile ſig, hvor de imidlertid paa hvert Sted ofrede „ en Stud og en Væder. Maaſkee Studen paa den eene og „ Væderen paa den anden Side af Arken." (S. 159 følg.) — De 40 Aar, ved hvis Ende Abſalon giorde Oprør mod ſin Fader, 2 Sam. XV. 7. beregner han med **Usher** fra den Tid, David første Gang blev ſalvet til Konge af Samuel, og er, ligeſom forhen ved 1 Sam. VI. 19. meget imod dem, der meene, at en Skriverfeil har indſneget ſig i Grundteksten. „ De overſkiære, ſiger han, Knuden i Stedet for at opløſe „ den —. Paa denne Maade var det let at ophæve alle „ Vanſkeligheder. Uden den høieſte Nødvendighed bør man „ ikke formode ſaadanne Skriverfeil, og denne finder man „ juſt ikke her." (S. 178.) I den Usheriſke Beregning, Forfatteren følger, er dog noget kunſtlet og tvunget, ſom man ſnart merker. Vel er det ſaa, at den letteſt forſtaaelige Læſemaade ikke altid er den ſande; eller den mindſt møiſommelige Forklaring den ſikkerſte. — Imidlertid fortiener deres Meening, (**Grotius**, **Michaelis**, —) ſom læſe her i Texten fire **Aar**, meget mere Agtelſe, end Forfatteren ſynes at give den. Det er jo ikke en blot Gisning, men beviislig en gammel Læſeart, ſom man maa være opmerkſom paa, om den ikke kan faae endnu mere Beſtyrkelſe af Haandſkrifter eller andenſteds fra. **Michaelis** fandt Aarſag nok til at føl-

ge

ge den i sin Oversættelse. — Om Absalon, der blev hængende i en Eeg, 2 Sam. XVIII. 9. hedder det: „Josephus „ siger, at han blev hængende ved sit Haar, hvilken Mee„ning er bleven næsten almindelig hos alle Fortolkerne. Men „ i Historien hedder det allene, at hans Hoved holdtes fast „ ved Eegen; rimeligen er hans Hals kommen ind imellem „ tvende Greene, hvor han er bleven hængende, da den „ Muule, han reed paa, løb fra ham." (S. 181 følg.) — 1 Kong. IV. 26. tales om, at Salomon havde 40000 Heste-Stalde. Forfatteren vilde hellere oversætte Krybber, som Josephus haver, saaledes at Krybberne staae i Stedet for Hestene. (S. 204 følg.) — Om de tvende 10 Alen høie Cherubim, som Salomon lod opreise til at overskygge Pagtens Ark 1 Kong. VI. 23.-28. formoder Forfatteren, „at de „ have været i Skikkelse af en Vogn med tvende Vinger, „ een paa hver Side." (S. 210.) Naar man agter paa disse Figurers udtrykkelig beskrevne Høide og deres Vingers Stilling, kan man da vel finde nogen Rimelighed i, at de have haft Vognes Dannelse? Forfatteren anfører vel 1 Krøn. XXVIII. 18.: men vi tvivle meget om, at dette Sted giver hans Formodning nogen Styrke, da det lader sig begvemmeligen anderledes forklare. — VI. Bog. Fra Kongerigets Deeling til det Babyloniske Fængsel, indeholdende en Historie af 377 Aar. Det er mere formodentlig, at det var (עַרְבִים) Indbyggere i den Bye Oreb. end at det var Ravne, som tilbragte Elias Føde. 1 Kong. XVII. 6. (S. 241.) — En Engel vedervægede Elias med en Kage og Vand, 1 Kong. XIX. 5.-8. „Om dette, siger Forfatteren, „ har været noget virkeligt, eller et blot Syn, eller en Drøm, „ er noget, som jeg ikke tør afgiøre." (S. 244.) — Det Vilkaar, som Benhadad tilstaaer Achab, at han maa lægge sig Gader i Damascus, ligesom Benhadads Fader havde lagt sig Gader i Samaria, 1 Kong. XX. 34. er rimeligst at forstaae om den Frihed, at anlægge et eget Qvarteer og egne Gader for at drive Handel, uden at staae under Stadens Øvrighed: ligesom der endnu ofte er et Vilkaar i Freds-Slutninger mellem de Europæiske Magter og de Østerlandske. (S. 248.) — Ahasia faldt igiennem Sprinkelet i sin Sal, 2 Kong. I. 2. Dette oplyser Forfatteren saaledes: Paa det flade Tag maa have været en Aabning og Nedgang til Salen

neden under, hvorom der rimeligen har været giort et Sprinkelverk, hvilket er gaaet i Stykker, da Kongen lænede ſig derpaa. Igiennem en ſaadan Aabning, meener han og, at den Verkbrudne, ſom han kaldes, blev i ſin Seng nedladt for JEſum, Luk. V. 19. og at det var Lemmen for denne Nedgang, ſom de, der bare den Syge, lukkede op, Mark. II. 4. (S. 253 følg.) Men betyder da ἀπεστεγασαν την στεγην και ἐξορυξαντες hos Markum intet andet end at oplukke en Lem? —— Er og en Sal efter den Oſterlandſke Byggemaade det ſamme, ſom hos os? —— Endnu er ſaadan en Sal (עליה) at ſee paa nogle ſtore Oſterlandſke Huſe. Man finder een aftegnet paa den 68. Tab. i Niebuhrs Reiſebeſchreibung 1. B. Men desuden ſtaaer ikke heller i Grundteksten, at Kongen faldt ned i Salen. בעליתו har nøieſt Forbindelſe med det næſt foregaaende השבכה: og ſaaledes har de 70 Fortolkere anſeet det. De overſætte: διὰ τῶν διϰτυωτῶν τῶν ἐν τῷ ὑπερῴῳ αὐτῶν; igiennem ſin Sals Sprinkelverk eller igiennem Sprinkelverket af ſin Sal. Altſaa tales her ikke om, hvor Ahaſia faldt, men hvorfra. Dog ſige vi ikke, at det juſt var fra eller over Sprinkelverket af ſaadan en Bygning, ſom den hos Niebuhr aftegnede, at Kongen nedſtyrtede. Ordet (עליה) kan og betegne et Galerie: ſaa at det, ſom Faber meener, (Archäologie der Hebr. 1 Th. S. 410) er ſkeet over Sprinkelverket, ſom var for Galleriet over Om- eller Buegangen ind til det inderſte Gaardsrum, hvilken firkantet og med Bygninger omgiven Plads (αὐλὴ) hos Oſterlænderne blev brugt ſom et Værelſe, i ſær for ſtore Forſamlinger. Paa ſaadant et Sted var det, at de ypperſte Præſter og det Jødiſke Raad forſamlede ſig for at raadſlaae mod Forløſeren; Matth. 26. 3. hvor de og ſiden henførte ham fangen, holdte Forhør over ham, og fordømte ham til døde; hvor Peder ogſaa var V. 58-69., Marc. 14, 54. 66. Luc. 22, 55. og hvorfra han gik ud i Forgaarden. (προαυλιον) Mark. 14, 68. —— Ved den omtalte Begivenhed med den Verkbrudne har Forſoneren, ſom rimeligt er, underviiſt den ſtore Mængde af Mennesker paa et ſaadant rummeligt Sted. De,

ſom

ſom bære den Syge, finde da paa at gaae op paa det flade Tag, og da Rækken (5 Moſ. 22, 8.) indtil Gaarden, ſom maae have været bygt af Steene, var dem til Hinder, da der f. Ex. ved at hidſe den Elendige i ſin Seng ned over den let kunde nedfalde afbrudte Steene og beſkadige de neden for ſtaaende: ſaa har de borttaget ſaa mange af Steenene, ſaa at de bequemmeligen kunde komme til. (S. Fabers Archeol. 1 Th. 419.) — Den gloende Vogn og de gloende Heſte, ſom afhentede Elias til Himmelen, 2 Kong. 2, 11. ſynes efter Jødernes Talemaade at have været en Tordenſkye. En Forandring, mener Forfatteren maae være ſkeet med Eliæ Legeme i det han blev optaget i Luften. „De materielle og „ jordiſke Deele have opløſt ſig og ſkilt ſig fra det ſubtile, „ aandelige Legeme, ſom egentlig er vores Legeme, og Sie„ lens Eiendoms Boelig.“ (S. 257. flg.) — Jeſu Ord om Zacharias Barachiæ Søn Matth. 23, 35. tager Forfatteren ſom en Spaadom om, hvad der ſiden ſkede med en Mand, ſom Joſephus taler om de Bello Jud. libr. 4. c. 5. (S. 275.) — Om det Mirakel, Eliſa giorde, da Olien forøgedes i den fattige Enkes Kar, 2 Kong. 4, 1-7. heder det: „Hvad dette Under ſelv angaaer, gik det rime„ligen ſaaledes til, at, uagtet hun fyldede eet Kar efter det „ andet, blev der dog altid Forraad nok tilbage i Oliekruk„ken. Dette var i ſig ſelv ikke umueligt, da Gud læt ſaa„ledes kunde udbrede ſaa Partikler Olie, at de indtoge et „ større Rum, end ſædvanligt.“ (S. 278.) Vi have forhen ſagt vore Tanker om Forfatterens Maade at forklare Mirakler. Den Sunemitiſke Kones Søn, ſom Eliſa opvakte, V. 32-35. var ikke virkelig død: og at Propheten ikke heller haver anſeet ham derfor, ſluttes af de Midler, han brugte for at bringe ham til Live. (ſ. St.) — Vi forbigaae, hvad Forfatteren ſiger om de andre Eliſæ Undergierninger: kun noget af det om Øxen, ſom Proph. kom til at ſvømme, 2 Kong. 6, 6. ville vi, iſær for de ſidſte Ords Skyld endnu anføre: „Saadant kunde ſkee ved en „ Engels Virkning, eller derved at den Vand-Colonne, ſom „ omgav Jernet, blev fortykket, eller derved, at de i Luf„ten adſpredte magnetiſke Deele bleve paa dette Sted ſam„lede. Dog ſkulde vi ſige Skaberen, ved hvad Mid„ler, han bequemmeſt kunde føre et Jern fra Van-

„ dets Grund til dets Overflade?“ (S. 281. flg.) —— „Det var en Uſandhed, at Phariſæerne ſagde, der „ var ikke kommen en Prophet af Galilæa.“ Joh. 7, 52. (S. 287.) Men maaſkee Phariſæernes Ord paa dette Sted ikke have den Meening, ſom Overſættelſen giver dem. Προφητης ἐκ της γαλιλαιας ϰκ ἐγηγερται, kan ogſaa hede paa Danſk: En Prophet opſtaaer ikke af Galilæa; ɔ: ventes ikke at opſtaae. Sammenl. V. 41. og K. 1, 47. Nogle Haandſkrifter, gamle Overſættelſer og Origenes have og ἐγειρεται i Steden for ἐγηγερται. (S. Semleri Paraphraſis in Joh. over dette St.) —— „Det „ kan være, at Jonas virkelig er druknet i Havet, og, ef„ter at han var bleven opkaſtet til Landet, er igien ved „ Herrens Almagt bragt til Live. —— Hans Lovſang er alt„ſaa ikke forfærdiget i Fiſkens Bug. —— Jon. 2, 2. kan „ og ſaaledes overſættes: Jonas bad til Herren ſin Gud „ uden for Fiſkens Bug, eller efter at han var bleven red„det af Fiſkens Liv.“ (S. 292.) —— Denne Prophetes Samtale med Gud Jon. 4, 9-11. anſeer Forfatteren og forklarer efter en Øſterlandſk Talebrug, ſom en Samtale imellem Jonæ Lidenſkab og hans Samvittighed. (S. 295.) —— De 185000 Mænd i Senacheribs Leier, 2 Kong. 19, 35. ere rimeligſt blevne dræbte af den arabiſke Vind, ſom kaldes Smum, hvorved undertiden de Tyrkiſke Caravaner omkomme. Forfatteren giver derhos en Efterretning om denne qvælende Vind af Niebuhrs Beſchreibung von Arabien. Han nævner ogſaa den Forklaring, ſom vores Prof. Hornemann har bifaldet i ſin Prøve-Overſættelſe af Forf. Micha, at Herrens Engel, der ſlog Aſſyrerne, var den Æthiopiſke Konge Thirhaka, (S. vore Efterretninger for Aar 1778, 1ſte H. S. 90.) og henviſer i en Anmærkning til Herm. von der Hardt in Ænigmat. priſci orbis. (S. 310.) —— Skyggen gik 10 Trappe-Trin tilbage paa Achas Trappe, ɔ: paa den Trappe ſom Achas havde ladet giøre. —— 2 Kong. 20, 11. Det ſynes Forfatteren rimeligt, „at ſaadant kan være ſkeet ved en uſædvanlig Bry„delſe af Sole-Straalerne, hvad enten det er ſkeet ved „ Guds umiddelbare Almagt, eller ved det, at en læt og „ dog giennemſigtig Materie er kommen for Solen. Det

„ er

„ Det er bekiendt, at Hagelskyerne bryde stærk Sole-Straa-
„ lerne, og foraarsage derved, at Legemernes Skygge un-
„ dertiden faaer en anden Stilling, end den ellers skulde ha-
„ ve havt, hvilket een Gang er bemærket i Lothringen.
„ Paa denne Maade kunde det og her være skeet.“ (S.
313. flg.) — VII. Bog. **Fra Jerusalems Ødelæg-
gelse til Makkabæernes Tid eller Antiochi Epiphanis
Død. Indeholdende en Historie af 430 Aar.** De 70
Uger hos Daniel K. 9, 24. bør efter Forfatterens Meening
beregnes fra Artaxerxis den Langhændedes 20de Regierings
Aar. Efter de 7 og 62, det er 69 Uger, V. 25. traadte
Christus i sit Alders 30 Aar op i Verden. Midt i den sid-
ste Aar-Uge, V. 27. efter at han havde ført sit Lære-Embe-
de i tre og et halvt Aar, blev han korsfæstet (S. 348. flg.)
— I en Anmærkning (S. 357. flg.) giør Forfatteren den
Beregning, at Jødernes andet Tempel, hvortil Soroba-
bel lagde Grundvolden, var 19 Aar under Bygning.
„ Hvoraf, siger han derpaa, vi see, at Jødernes Ord til Chri-
„ stum vare usande, naar de sige, at der var bygget 46 Aar
„ paa Templen; Joh. 2, 20.“ Men hvorfor skal man giø-
re Bekyldninger mod Jøderne, naar man paa en anden god
Vei kan finde, at deres Ord ere sande? Hvad har Forfatteren
at indvende mod den Forklaring, som mange store Lærde
have givet deres Bifald: at Jøderne paa det benævnte Sted
tale om den Templens Bygning, eller, om man hellere saa
vil kalde det, Forbedring, Udvidelse og Prydelse, som Jo-
sephus beretter om, at Herodes den Store havde begyndt
omtrent, som man beregner, 46 Aar tilforn, som blev fort-
sat efter hans Død og længe efter, at Jøderne holdt denne
Samtale med Jesus? Man læse for Ex **Ernesti** Afhand-
ling de templo Herodis M. ad Aggæi II. 10. (9.) & Jo-
sephi Ant. Jud. XV. som er den sidste i hans Opusc. philol.
crit. — VIII. Bog. **Fra Antiochi Epiphanis Død
til Jerusalems sidste Ødelæggelse. Indeholdende en
Historie af 237 Aar.** Cyrenius Luc. 2, 2. er uden
Tvivl Sulpitius Quirinius, som siden blev Statholder i
Syrien. „ Naar Lucas taler om ham, som Statholder i
„ Syrien paa den Tid, da dette Mandtal blev holdt, saa
„ er det ikkun fordi han siden beklædte denne Værdighed.
„ Lucas, som skrev efter den Tid, betitler ham efter det
„ Embede, som han siden førde.“ (S. 450.) — —

Skiønt vores Recenſion har udbredet ſig til en temmelig ſtor Længde, ſaa maae vi dog endnu giøre nogle Anmærkninger ved de Steder, hvor vi i Henſeende til Sproget have fundet noget, ſom vi ønſkede forandret. „ Guds Forſyn havde „ ſaaledes lænket det." (1 B. 197. ſammenligne 359.) **Lænke** for beſtyre er vel en Germanismus. Man ſiger vel: **at gifte ſig med en**; men ikke: **at ægte ſig med en.** Denne ſidſte Talemaade bruger Forfatteren dog adſkillige Gange: (1 B. S. 200. 292. 334.) ſkiønt man ogſaa finder den rette og brugelige Ordforbindelſe: **at ægte en**: (1 B. S. 200. 229.) „ Bekymring —, **til hvilken** han ſelv „ **var Skyld.**" (1 B. S. 249.) Synes os ogſaa noget uſædvanligt. Undertiden heder det vel: **Hvori** han ſelv **var Skyld**; men ſom oftеſt: **Hvori han ſelv havde Skyld. Jmmer** for **altid.** (1 B. S. 359.) Naar Stympere uden mindſte Nødvendighed bruge et Tydſk Ord, kan nu ſaa gaae hen: men naar Mænd, ſom ved virkelige Fortieneſter for Modermaalet have Anſeelſe, en **Baſtholm, Balle, Spo-ron,** — tillade det Adgang i deres Skrifter, da kunde det ſnart tilſnige ſig en ufortient Borgerret. „ Eliſæ Tiener „ **Giheſi** blev **igien** ſpedalſk." (2 B. S. 281.) Dette **igien** kunde let forvolde en Misforſtand, at Giheſi havde været tilforn ſpedalſk: da det vel ſkal betyde, at han i Naamans Sted blev det. „ Eliſæ Tiener — blev **i ſin Frygt** „ **beſtyrket** af et andet Syn." (2 B. S. 282.) Er i det mindſte noget tvetydigt. Det første man maae tænke paa ved de Ord: **I ſin Frygt beſtyrket**; er vel Frygtens Forøgelſe hos Tieneren: da de tvertimod ſkal tilkiendegive Frygtens Formindſkelſe. Bedre var uden Tvivl: **Mod** ſin Frygt beſtyrket.

A. O.

Slutningen af Bohuslai Balbini E. S. J. Bohemia docta.

(See No. 11.)

Keiſer Wenceslaus afſagde Dom i Sagen efter Huſſes Ønſke. Dette foraarſagede ham det ſtore Had, for hvilket han blev et Offer. Tydſkerne ſatte ſig imod denne Kongelige Befaling, og ſvore høitideligen, at derſom Kongen vedblev at paaſtaae Befalingens Efterlevelſe, vilde de alle forlade Univerſitetet. De gik

til

Keiseren og foreſtillede deres Sag, men da de intet behageligt Svar fik, forlode de Univerſitetet under Anførſel af M. Johannes Reinems og M. Robertus Salisburgenſis. Inden tre Dage vare de alle borte, i Tallet efter nogles Beretning 40000, efter andres 20000: endog det mindſte af diſſe Tal forekommer os meget utroeligt. Huſſ yndede, ſom bekiendt, Wiklefs Lærdom, og allerede i Aaret 1400 havde han tilveiebragt ſig en perſonlig Yndeſt hos Keiſerinde Sophia og Keiſeren ſelv. Hieronymus de Praga nova ſom ogſaa ſærdeles var hengiven til Wiklefs Lærdom, kom i ſamme Tid hiem fra ſine akademiſke Reiſer. Med ham og med Jacobus Misnenſis indgik Huſſ et nøie Venſkab. Den Wikleffſke Lære udbredtes meere og meere, hvorfor de Catholikſindede af Univerſitetets Lærere ſamlede ſig, og afſagde 1403 den 18 Maj den Dom (ſom billigt var, ut par erat, ſiger Forfatteren), at derſom nogen lærte een af de 45 Artikler i Wiklefs Lære, ſom de havde optegnet, ſkulde han brændes levende. Følgende Aar 1404 kom tvende tydſke Studentere fra Engelland til Prag, den ene Baccalaureus ved Navn Jacobus, hvis Tilnavn ikke findes, den anden Conradus de Candlberg, med gode Recommendations-Breve fra det Oxfordſke Academie, og de bidrøge meget til den Wikleffſke Læres Udbredelſe, men M. Leonardus Duha ſatte ſig mod dem, og udvirkede, at de bleve forviiſte. I de tre paafølgende Aar 1405, 6 og 7 vedvarede Uenighederne i Anledning af diſſe Meeninger imellem den Tydſke og Bøhmiſke Nation, og det kom o te til Slagsmaal. Den tydſke Nation var talrigere, og altſaa den Bøhmiſke overlegen. Da der 1408 den 11 Maj ſkulde udvælges en Dekanus, holdt Huſſ en Tale til Akademiſterne, og fordrede, efter det Pariſiſke og Bologniſke Univerſitets Exempel 3 Stemmer for ſin Nation. Aarſagen, hvorfor Carl i Univerſitetets Stiftelſe ikke udtrykkelig havde faſtſat dette, paaſtod han at være, fordi Univerſitetet havde Mangel paa Magiſtre af den Bøhmiſke Nation; men at Carl havde forudſeet, det engang ſaa maatte være, og derfor befalet dem, ſkiønt ikke udtrykkelig, ved at antage forbemeldte tvende Univerſiteters Love til Mynſter. Sagen blev bragt for Kongen, og han udſatte dens Paakiendelſe i et heelt Aar. Endelig udfaldt den 1409 den 27 Sept., ſom forhen ſagt til Bøhmernes Fordeel.

Det

Det er upaatvivlelig den reene Ondſkab, at ville paaſige Kongen, at han ved denne Leilighed foreſlog Univerſitetet ſin øverſte Kok til Rector. Forfatteren troer det ikke ſelv. Tydſkerne, tilſtaaer Forfatteren, havde ikke oppebiet Kongens Kiendelſe i Sagen, men nogle vare allerede bortreiſte før ſamme. Borgerne bleve ſaa fortrydelige herover, at de afbrændte det theologiſke Collegium. Men da Dommen i Sagen endelig var afſagt, bortdroge de øvrige, de fleeſte til Leipzig, under Anførſel af Johannes Otto Mynſterbergenſis. Aar 1410 blev M. Hieronymus de Praga kaldet til Cracov, for der at indrette det nye Univerſitet. Da Hieronymus havde fuldført dette, prædikede han den 20 Martii for Kong Sigismund i Offen, i hvilken Prædiken han ophøiede Wikleſ ved ſin Berømmelſe, og blev derfor længe holdet faſt, men da han endelig blev begiert udleveret af Univerſitetet i Prag, blev han ſat paa frie Fod, og ilede tilbage til ſin Velynder Huſſ. Hieronymus var (efter Catholikernes egen Tilſtaaelſe) en Mand af ſtor Veltalenhed. Magiſter i fire Univerſiteter, det Pariſiſke, Colnſke, Heidelbergſke og Pragiſke. Huſſ fremſatte ſine Meeninger i adſkillige Skrifter, og da de Catholſke fandt mange Vildfarelſer i ſamme, brændte Erkebiſkopen Zhinko ab Hazmburg alle hans Skrifter uden Forſkiel, hvilket endog Forfatteren ſelv er ſaa billig at dadle. Dette fortørnede Univerſitetet ſærdeles, ſaa at Akademiſterne giorde Viiſer om Erkebiſpens Ukyndighed. Theobaldus fortæller, at Hieronymus lod tvende Skiøger kiøre om i Byen med Aflads-Breve paa Bryſtet (hvorved han, efter Forfatterens Meening vilde betegne den romerſke Kirke) og brændte derefter de mod ham udkomne Buller midt paa Torvet, ved Akademiſternes Frydeſkrig. Siden opſlog han paa Akademiet 142 den 7de Junii en Indbydelſe, og paaſtod i et Stridſkrift offentlig, at den af Pave Johannes den 23de imod Kong Ladislaus i Neapolis udgivne Korstogs-Bulle ikke var af nogen Gyldighed. For dette forviiſte Conradus Weſtphalus, Decanus i Wiſſebrad og Rigets under Cammerer, Johan Huſſ fra Prag. Han blev den 4de April 1414 indſtævnet til Mødet i Coſnitz; hvor han og Hieronymus paa adſkillige Tider bleve brændte. Siden opkom Tviſtigheden de communione ſub utraqve, eller om Brød og Viin tillige ſkulde gives de Læge i Sacramentet. Magiſter

Jo-

Johannes Cardinalis de Reiſtein, Baccalaureus in decretis, ſom var i ſtor Anſeelſe ved Univerſitetet, og Huſſes Tilhænger bevægede de øvrige til at holde med Communionen under begge Species, og fik udvirket et Decretum herom, ſom den 10 Martii 1417 blev opſlaaet paa der Carolinſke Collegiums Dør. De paafølgende Uroeligheder, der udbrøde til aabenbare Krig, og Tviſtighederne med den bekiendte Johannes Rokyzana. Aar 1460 arbeidede adſkillige paa, at faae bemældte Decretum afſkaffet og den gamle catholſke Troe indført; men forgiæves: thi Kong Georg holdt med Rokyzana og ſtadfæſtede det. Forfatteren anſeer det for en Guds Hævn, at en Deel af Cgrls-Collegiet afbrændte i Aaret 1568 den 13 Dec. eller St. Luciæ Dag, ſom juſt var ſamme Dag i Aaret, paa hvilken Univerſitetet for 109 Aar ſiden havde antaget communionem ſub utraqve. Man ſeer allene heraf hans catholſke Jvrighed. Aar 1609 blev det nedre Conſiſtorium og Univerſitet i Prag overdraget af Keiſer Rudolf til de af Forfatteren ſaa kaldte Kiættere, hvoraf nogle vare Huſſiter, andre Lutheraner, andre Caviniſter og andre af de gamle Piccarder, hvilke tilſammen gave ſig Navn af de Forenede Brødre ſub utraqve. Videre har Forfatteren ſelv ikke fortalt om det Carolinſke Univerſitets Skiæbne, ſaaſom andre derom have forhen handlet. Derfor vilde vi af en Anmærkning, ſom Udgiveren har tilføiet p. 66, i Korthed opfylde det manglende. Da Keiſer Ferdinand den 2den 1622 havde vundet den bekiendte Sejer paa det hvide Bierg over Rebellerne, overgav han det Carolinſke Akademie ganſke i Jeſuiternes Hænder. Dernæſt blev der arbeidet paa at forbinde det Carolinſke Univerſitet med det nyere Ferdinandinſke. Jeſuiterne fik Befaling at udkaſte en Plan dertil. I denne fandtes adſkilligt, hvorved Erneſtus ab Harrach, Erkebiſkop i Prag, beklagede ſig at være fornærmet, ſom den, der efter de gamle Stiftelſer var Ordinarius og Cancellarius perpetuus Univerſitatis. Tviſtighederne vare om Akademiets Cancellariat, ſom Jeſuiterne vilde tilegne ſig, om Indſigten med Trivial-Skolerne, og Gymnaſierne i hele Riget, og at underſøge Boghandlernes Bøger, giennemſee og cenſurere de nye Bøger, hvilket altſammen diſſe Fædre anmaſſede ſig. Vel blev der 1624, den 27 Nov. indgaaet et Forliig imellem Erkebiſpen og dem, i hvilket til-

lige

lige blev beſluttet, at det Ferdinandinſke Univerſitet ſkulde forøges med tvende Faculteter, nemlig det Juridiſke og Mediciniſke, og at man af Paven ſkulde begiere det Carolinſke afſkaffet. Sagen droftedes i lang Tid uden Udfald ved det Pavelige Hof. Man ſkrev imidlertid bittert mod hinanden paa begge Sider. Omſider tog Keiſer Ferdinand den 3die Akademiet fra Jeſuiterne Aar 1638 den 20 Junii, og ſatte Friderich de Talmberg til Protector derover, og endelig blev Handelen om begge Univerſiteters Forbindelſe paa nye foretaget Aar 1654, og to Aar derefter, iſær ved Keiſerens Confeſſionarius Guilielmus Lamormain, bragt til Virkelighed. I Tilhanget handler Forfatteren om Skolerne i Bøhmen. Dette Land har, ſom andre Nordiſke, i de ældre Tider været meere hengiven til Krigen end til Videnſkaberne. Først ved Chriſtendommens Antagelſe bleve retſkafne Skoler indrettede i Kloſterne og Dom-Capitlerne. Dog paaſtaae de Bøhmiſke Skribentere, at Bøhmen endog i Hedenſkabet ſkal have haft ſine Skoler. Den første Hedenſke Skole eller Akademie ſkal have været i Budeka, ſom Iſderne kalde Cariathſarim, i det Slauenſiſke Diſtrikt, ikke langt fra Bierget Zrzip eller Zrzit, paa en høi Klippe, ſtiftet af en Adelsmand ved Navn Leſſinus Budecus. Af Bygningen ſkal endnu findes Løvninger. Den hele Bøhmiſke Adel beſøgte denne Skole, fra Fyrſten og ned til de andre, ja endog deres Døttre. Saaledes fortælle f. Ex. de ældſte Skribentere, at Libuſſa Croci Datter ſkal have ladet ſig undervise ved dette Akademie. Det de der fornemmelig lærte, ſkal have været magiſke Konſter. Een af de første Chriſtne Apoſtler i Bøhmen, den hellige Methodius forſtyrrede den hedenſke Stiftelſe, og oprettede paa ſamme Sted en Chriſten Skole. Den ſamme Methodius ſkal være Opfinder til de ſlaviſke Bogſtaver. Den hellige Wenceslaus ſkal have lært i Budeca, og ikke allene Gudslæren, men endog andre Videnſkaber dyrkedes der længe forend det Carolinſke Univerſiteets Oprettelſe. I Zatec har ogſaa før den Tid været en Skole. Efter Akademiets Stiftelſe i Prag vare de fornemſte Skoler i Bøhmen, i Litomeric og Kongens-Hradec. Huſſiterne giorte mange Stiftelſer, ſaavel til Drenges ſom Pigers Opdragelſe, og havde deres Jomfrue-Kloſtere, hvor Lemmerne dog ikke forbandt ſig til, beſtandig at leve i ugift

Stand.

Stand. Keiser Rudolph den 2den ſtræbte at afſkaffe deres fornemſte Skole i Boleslav. Til Slutning roſer Forfatteren ſine Landsmænd for deres naturlige Begemhed til alle Slags Videnſkaber, iſær til Muſik og Sprog. Men han kunde gierne have forſkaanet os for de trende ſidſte Stykker, ſom han har tillagt ſit Værk, nemlig en Afhandling om den Ære, ſom Mathias Mathiolus, Doctor Medicinæ, har nydt i Bøhmen, og ſom han giengielder med en Lovtale over Nationen; 2) En Tale om Bøhmernes Begvemhed til Veltalenhed, og 3) en Indgangs-Tale til philoſophiſke Forelæsninger, begge ſidſte af Jeſuiten Julius Soliman.

Leipzig.

G. H. Richter geographiſche Unterſuchung, ob das Meer durch welches die Iſraeliten bey ihrem Auszug aus Egypten gegangen, der arabiſche Meerbuſen geweſen ſey. Med et Landkort. 1778, 8vo. Hos C. G. Hertel.

Det havde ikke været Fr., ſom er Conrektor ved Skolen i Grimma ſkadeligt, men de fleſte Læſere nyttigt, om han ſelv havde ſagt, at denne Meening om Iſraeliternes Giennemgang, ikke giennem den arabiſke Havbugt, men giennem Palus eller Lacus Sirbonis, har Hermann von der Hardt til Opfinder, og er ſiden antaget og forſvaret af Haſe og Harenberg. Endſkiønt Fr. har efterladt dette, maae man dog tilſtaae, at han bedre end hans Forgiængere har pyntet og udført denne Meening, og derved udviiſt en Duelighed, ſom geraader ham til Ære. Dog er den derved ei opløftet til Sandheds Rang, ikke engang til en høi Grad af Sandſynlighed, men den almindelige Meening, ſom Hr. Richter forlader og beſtrider, beholder endnu Fortrinet.

Hamborg.

Umſtändliche Nachricht von der Hamburgiſchen Handlungs-Akademie, von Joh. Georg Buſch, Profeſſor der Mathematik und Vorſteher dieſes Inſtituts. 1778, 8vo 88 S. Hos Bohn.

Denne Efterretning er ei allene læſeværdig for Fædre, ſom ville

ville ſende deres Børn til dette nyttige Inſtitut, men og for alle, ſom Opdragelſes-Anſtalter ere vigtige. Man ſeer, hvor mange Vanſkeligheder derved var at overvinde; og deriblant adſkillige, ſom maatte være dette Inſtitut egne. Derefter forelægges Undervisningens hele Indretning, Disciplinen efter indførte Love, og endelig Udgifterne. Til Slutning de for Inſtitutet gunſtige og ugunſtige Omſtændigheder; Hr. Prof. B. regner det meer til de første end ſidſte, at det hidtil var et Privatinſtitut; dog ſynes det at være problematiſk, om i Tiden Skaden, ſom kommer deraf, ikke ſkulde overveie Fordeelen. —— Inſtitutets Fordeele hører man indſees beſtandig meer og meer, og Bifaldet bliver almindeligen.

Greifswald.

De Palæſtinæ fertilitate præcipuisqve illius dotibus cum Ægypto comparatis. 10 Ark 1778. Hos Roſe.

Denne med megen Belæſenhed af Hr. M. Warnekros ſkrevne Afhandling, angaaer iſær det problematiſke Spørsmaal om det hellige Lands i det Gamle Teſtamente berømte overordentlige Frugtbarhed, ſom her tilſtrækkeligen beviſes ved ældre Vidnesbyrd af Tacitus, Plinius, Ariſteas, Joſephus, Abulfeda, og ved nyere af Thomſon, Shaw, Belon o. a.. Strabo's modſatte Efterretning gielder allene om Diſtriktet omkring Jeruſalem, og Korte var ingen duelig Jagttager. Han var fra Holſten, og ſluttede fra et Lands Mangel paa Floder til dets ganſke Ufrugtbarhed. Blant Landets Naturprodukter, Palmetræer, Balſam, Vindruer, Olie, Melk o. ſ. v. anføres ikke Manna, ſom Forfatteren maae have forglemt. Bier vare de gamle Hebræer ei ubekiendte. Træe-Mangelen afhialp man med tørret Skarn. Hr. W. nægter Nilens Kilder, og troer, at Floden har ſin Oprindelſe af de ægyptiſke Regnfloder. Men diſſe foraarſage ikkun Overſvømmelſen.

Trykfeil.

I No. 10. S. 147. Linie 25. Fortinet læs Fortrinet. S. 148. Linie 7. Kephet læs Keſchet. S. 149. Linie 1. Spedalſkhed læs Spedalſkhed. S. 160. Linie 9. ſ. End. Auſchub læs Aufſchub.

No. 14.

Kiøbenhavnſke Nye Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Fredagen den 2den April 1779.

Nyeſte Anekdoter om Kongen af Preuſſens Privat-Levnet tilligemed Anmerkninger over de Preuſſiſke Armeers Krigs-Forfatning. — Overſat af det Tydſke. — Kiøbenhavn, 1778. 125 S. i 8vo. Paa Proſts Forlag. Koſter 20 Sk.

Om Originalen til nærværende Overſættelſe er ſkrevet paa Tydſk eller Franſk vide vi ikke tilforladeligen; dog ſynes det af adſkillige Vendinger rimeligſt, at en Franſkmand har ſkrevet først. Den Franſke Udgave med Titel: Obſervations ſur la Conſtitution militaire & politique des Armées de S. M. P. &c. findes recenſeert i diſſe Efterretningers forrige Aargang S. 440, hvortil vi henviſe Læſerne. For at give en Prøve paa Overſættelſen afſkrive vi et Par Steder. S. 23 hedder det: „Kron-Printſens Børn, ſom ere to „ Printſer og to Printſeſſer, blive tillige med deres Børne-„ Koner og Hovmeſtere underholdne paa Kongens Bekoſtning „ og meget haardt opdragne: der er ingen Particulier, naar „ han allene er en ſmule riig, ſom jo vilde frygte at ſkade „ ſine Børns Sundhed, naar han holdt dem ſaaledes, ſom „ diſſe unge Printſer holdes. Den ældſte, ni Aar gammel, „ (i Julio 1778.) af den artigſte Dannelſe, udſættes beſtan-„ dig for Solens Hede, Regn og ſtor Kulde; man lader ham „ hver Dag gaae to til tre Miil til Fods; dryppende af „ Sveed, undertiden gienneintrukken af Regn, bringer man

„ ham tilbage, uden at giøre noget videre derved, men den„ ne unge Prints har ogsaa overordentlig Styrke for sin Al„ der.“ S. 25 forekommer en Dom af Kongen, foranlediget ved en Klage af Accise-Forvalteren i Stettin over den ulykkelige Printsesse, som havde forskrevet en Klædning fra Lyon. Sagen fortælles saaledes: „ Da udenlandske Stoffer „ maa betale umaadelige Afgifter, begik Accise-Forvalteren „ den Grovhed, at holde Klædningen tilbage, Printsessen „ blev fortrydelig, og lod Accise-Forvalteren sige, at hun „ vilde betale Afgifterne derfor, og at han til den Ende „ maatte kun selv overbringe hende den. Han adlød, men „ neppe var han indtrædet til Printsessen, før hun bemægtigede sig Klædningen, repliceerte Hr. Overbringeren to af „ de best conditionerte drøieste Dresigner, og jog ham ud af „ Kammeret. Dette Menneske, opblæst, som alle hans „ Lige, af Hovmod, begav sig bort fuld af Raserie, og lod „ en ganske lang og breed Beretning om Sagens Forløb for„ færdige, hvilken han sendte til Kongen, og deri bitterlig „ beklagede sig, at han var bleven saa beskiæmmet i Udøvelsen af det, som vedkom hans Embede. Og dette var Kongens Kiendelse: Accise-Afgifternes Tab bærer jeg. Klædningen bliver Printsessen tilhørende. Dresignerne Modtageren. Hvad den formeente Beskiæmmelse angaaer, da „ restituerer jeg Klageren in integrum; thi aldrig har en „ smuk Haands Berørelse kunnet beskiæmme en Accise-For„ valters Ansigt. Undertegnet **Friderich.**“ —— Uden Forandringer have vi afskrevet disse Steder, ikke fordi vi troe dem uforbederlige, men at enhver derefter kan fælde sin Dom. I Almindelighed kan vi ikke rose Oversættelsen, ei heller undskylde de mange indløbne Trykfeil.

Bern.

Betinelli über den Enthusiasmus der schönen Künste. Aus dem Italienischen. 1778. 5 17 S. i 8. Koster 1 Rd. 24 ß.

Dette Skrift har til Hensigt at puste de skiønne Kunsters Studium i Lue, og forsvare det imod Videnskaberne, der ere Indbildningskraftens Fiender. Forfatteren frygter, at den geometriske Aand i Videnskaberne vil giøre de skiønne Kunster Skade. Vi see, siger han, at den grandskende Philosophie, som

ſom i ſamme Forhold udvider Kundſkaberne, ſom de indſkrænke Indbildningskraften, vinder i diſſe Tider ſteds meer og meer Land. —— Den Frygt ſynes os ugrundet, i ſær udi Italien, hvor de ſkiønne Kunſters Studium ſnarere griber videre om ſig, end det bliver indſkrænket. —— For at beſtemme Begrebet paa den Enthuſiasmus, ſom fornemmelig er egen for de ſkiønne Kunſter, anføres først Meeningerne om den. **Ariſtoteles** holdt for, at den opſtaaer af den medfødte melankolſke Vædſke. **Plato** ſiger om den poetiſke Inſtinkt, at den med en pludſelig Opklarelſe griber Tankerne og Tilbøieligheberne, hvortil man ingen Grund kan angive, og den findes ogſaa hos Ulærde. De andre ægte Platoniker ere endnu mindre philoſophiſke i deres Forklaringer; de tale om Sielen, ſom nedſtiger fra Himlen, hvor den har nydet lang Lykſalighed, førend den har beſielet Legemet; og flyver op igien og ſøger paa nye at fylde ſig med den Guddom og Salighed, den tilforn har nydet; Enthuſiasmus er da, efter det Platoniſke Syſtem, en guddommelig Indſkydelſe, en Henrykkelſe, der frembringes ved hiint Lys, ſom Sielen har bragt med ſig fra Himlen. **Theophraſt**, **Plutarch**, i ſær **Longin**, taler i ſamme Tone. **Baco** kiender Digtkunſten paa Imaginationen allene. Herover vil nogle nyere Philoſopher forklare alt med Phantaſie og Indbildningskraft. Men Phantaſien holder Forfatteren ikke for tilſtrækkelig nok til at frembringe Enthuſiasme. Ved Phanthaſie forſtaaer han intet andet end den Kraft Sielen har til at foreſtille ſig Gienſtandenes Billeder, og efter Gienſtandenes Bortgang at gienkalde deres Billeder og have dem nærværende. Diſſe Billeders Sammenligning, Contraſt, Forbindelſe giør maaſkee alt ved Opfindelſen og Enthuſiasmens Fremſtillelſe. Efter at have anført Digternes Beſkrivelſe paa Enthuſiasme kommer Forfatteren til Erfaringen og ved dens Hielp udfinder ſex Phænomena i Sielens Tilſtand, naar Enthuſiasme kommer over den. Af alle diſſe Meeninger og Erfaringer udleder da Forfatteren, at de alle overeenſtemmende tilſkrive Enthuſiasme: 1) Opløftelſe, og Henrykkelſe i Sielen over ſig ſelv og den ſædvanlige Sphære. 2) Syner, nærværende Scener, og Beſkuelſer med de indvortes Øine. 3) En henrivende Magt, en Art af Raſerie, ſom gaaer over igien. 4) At Gienſtandene ere nye og uſædvanligen ſtore og ſkiønne. 5)

At Menneſket er forelſket i dem; lykkelig i deres Beſkuelſe og ſtolt derover. 6) At det meddeeler andre dem, og fortriver dem med ſig, naar de høre ham. Forfatterens Definition er nu denne: „**Enthuſiasme** er Sielens Oplyftelſe, hvor i „ den henrykt ſeer uſædvanlige og underfulde Ting, er dybt „ bevæget og dybt bevæger." Derefter bruger Forfatteren til Exempel en Digter, ved hvis Enthuſiasme han har været tilſtæde og ſeet de anførte Phænomena, ved Hielp af deres udvortes Virkninger hos hin Digter. Nu følger de ſex Beſtanddeele i Enthuſiasmen, underſøgte med Jagttagelſer over os ſelv og andres Værker. **Ved Sielens Oplyftelſe** bryder Menneſket ſig løs fra ſit ſnevre Fængſel, opſvinger ſig høiere, giør ſig løs fra ſine ſædvanlige Handlinger og Lidenſkaber, for at forſøge at ſkabe nye, høiere Ting og danne Gienſtande og Skikkelſer, der ere hans høie Kierlighed værdige og ſvare til hans guddommelige Oprindelſe. Den phyſiſke og moraliſke Verden, endnu uopdagede Verdener aabne ſig ſom Skuepladſe for ham, og blive af ham udſmykkede og levende. En anden Frihed har ſaadanne henrykte Siele, nemlig **Uafhængighed** af Love, Laſter og vore Omſorger og Bekymringer. Deres Sphære er friere og rummeligere end enhver anden, ſom vi kiende. Der ere de frie for den litterariſke Deſpotismus, ſikre for Overtroen og Slaveriet. Deres eeneſte Næring er det ſande, det ſkiønne, det høie. Af denne Frihed komme ofte Uorden og Udſvævelſe; men og diſſe Feil ere forbundne med hine ſtore Skiønheder, ſom Slaverie og Kunſt ſtedſe forhindre, og aldrig have frembragt. En anden ædlere Frihed er, at Enthuſiasmus haandhæver Dyden, Natur og Sandhed, ſom bliver ved den ſikker og uforfærdet, og nedfælder Menneſkers og Tiders Fordervelſe. Intet andet Øieblik end Enthuſiasmens er gunſtigere for Veltalenheden, der fører Dydens Sag; thi i hint Øieblik er Sielen i Roe for de ſandſelige Lidenſkaber, er i et Stille, hvor de oprørſke Sandſer høres ikke, i en Afſtand fra de ſælſkabelige Omſorger, Fordomme og Forførelſer. Ved denne Oplyſtelſe endelig naaer Enthuſiasmen det **idealiſke Skiønne**, ſom er langt over Kunſten. Af mange Deele, af mange Slags Tanker, af forſkiellige ofte modſatte Elementer bliver et Heelt i Accord, een Figur uddragen og ſammenſat, hvortil Originalen ikke exiſterer andenſteds end i den ſkabende Idee, ſom Enthuſiasme, ophøiet over Sands og Verden, eene har dan-

dannet. — **Vision.** I hiin Oplæftelses Tilstand og Uafhængighed af de legemlige Gienstande, seer Sielen det, hvortil den oplæfter sig, klarere, og er ved alt hvad Enthusiasmen fremstiller den, nærværende. Digteren, Maleren, Taleren merker ikke i denne Tilstand, at han erindrer eller opfinder; saa hører han Krigs-Trompeten, er mit i Træfningen, mellem Blod og døde Kroppe. Eller han hører Harmonie og dandser og synger derefter. Hvor kunde han ellers give sin Stiil hiin **Evidenz**, ved hvilken en anden illuderes og hører og seer det selvsamme? Den Egenskab, at see paa denne Maade, finder man hos Digtere, Talere ꝛc. Ved den befolkes Skove, Floder, Træer, Kilder, Have og Bierge. Laster og Dyder, Lidenskaber og Evner blive ved den Personer. Indbildte Gienstande faae Legeme og Skikkelse. Virgils Fama, Ovids Invidia &c. alt er levende og personlig forskielligt. Den poetiske Digter er saa meget som en fraværende ubekiendt, abstrakt Gienstands Fremstillelse. Og denne søde Illusion er hiin mentis gratissimus error, som besieler de efterlignende Kunster med en skiult og stedse nye Tillokkelser. Phantasie har ved Visionen den største Deel. — **Rapiditæt.** Sielens Oplæftelse saa vel som Visioner ere den ikke naturlig; deraf kommer deres korte Vedvaren, og deres brusende Virkning. Den gunstige Tilstand iler snart bort, og vender ikke tilbage igien; den kommer uformodentlig og maa gribes i Øieblikket I Ariost kunde man lettere end i nogen anden udmerke Enthusiasmens lykkelige Øieblikke, i Sammenligning med hine Steder, hvor han blot for Tidsfordriv synes at have rimet. — **Nyehed.** Den er en Frugt af de forrige, og den frembringer Forundring. Nyehed betager Kedsommeligheden og derfor drager alt nyt Sielens Opmerksomhed til sig. Den er Hiulet i Livet og Verden, hvorved Nationer have deres Omlæb og bringe de mange Forandringer frem. Nyehed giør Afvexling, virker Overraskelse og tilfredsstiller vor medfødte Nysgierrighed. Ved lykkelig Contrast giøres og Afvexling, og af den udgiøres Skiønheden i saa mange rørende Digte. Af Afvexling, Nysgierrighed, Overraskelse og Contrast opstaaer Beundring; og denne opkommer fornemmelig af det Store og Skiønne. Uden Nyehed er altsaa ingen Beundring; men hiin gaaer over og bliver snart bekiendt og sædvanlig, og saa taber sig

ogſaa Beundringen med den. Midlet til at underſtøtte den er det Store og det Skiønne; thi i det Store, ſom er ubeſtemt og kan gaae i det Uendelige, udvikler ſig ſtedſe nye og nye Materier; i Skiønheden, ſom er uden Feil, og høver ſig til Fuldkommenhed, finder Aand og Hierte deres naturlige Lyſt. — Alt dette maa nødvendigt vække Følelſen op, ryſte Sielen og trænge til Hiertet. Uden Følelſe gives ingen Enthuſiasme, og denne kan ved intet lettere frembringes end ved hiin. — Hvo der virkelig føler, er ſikker paa at meddeele andre ſin Følelſe. Digterens ꝛc. Enthuſiasme griber Læſeren an, ſom Magneten der drager ikke allene Jernet til ſig, men endog meddeeler det ſelv en Kraft til at giøre det ſamme. — Saa vidt gaaer første Deel. Anden Deel handler om Geniernes Enthuſiasmus. Enthuſiasme, troer Forfatteren, er Kiendetegnet paa Genie; og beſkriver Mænd af Genie ſaaledes: høie Siele, ſom pludſelig ſeer uſædvanlige og beundringsværdige Ting, have og meddeele ſtærke Lidenſkaber. Enthuſiasme allene udgiør ikke Genie, men den er den fundamentale, den fornemſte Charakteer paa de ſande Genier. Efter at Forfatteren har beſtemt Forſkiellen imellem en Mand af Grundighed og en Mand af Genie, udvikler hän ſin Forklaring paa Geniet; og underſøger den da efter de ſex tilforn anførte Stykker, ſom Enthuſiasme beſtaaer af. — Efter denne Forfatterens Forklaring bliver Tallet paa Mænd af Genie meget formindſket. Geniet, troer Recenſenten, beſtaaer fornemmelig i den Evne hos Sielen, hvorved den af ſit eget Forraad beriger en Videnſkab; ſaa den ikke ſaa meget følger efter andre paa den ſlagne Vei, ſom den ſelv baner ſig een; ikke at den aldrig træder paa hiin; men dog gaaer oftere paa ſin egen. At Geniet juſt ſkal frembringe underfulde Ting og ſaadanne ſom ere ganſke nye, ſom ikke vare til før, er, hvad det første angaaer, at indſkrænke Talebrugen for meget, og, hvad det andet angaaer, uſikkert; thi ofte komme nye Ting frem for Menneſkens Øine blot ved Slumpelykke; og Geniet viſer ſig og ved at bruge gamle Ting, men Maaden, det anvender dem paa, til ſit eget Brug, er egen for det ſelv; Naar en Poet for Ex. benytter ſig af en Forgiængers Opfindelſe og anbringer den ved en forſkiellig Leilighed og paa en egen Maade kan Geniet have giort ligeſaa meget dertil, ſom til noget Nyts Opfindelſe. — Nu følger Enthuſiasmens Hiſtorie.

storie. I Grækenland, sætter Forfatteren Enthusiasmen, som i sit Fædreneland; blant Romerne var den kun som en Reisende og viste sig ikke saa frie, saa stærk og munter, som blant Grækerne. Blant de nu værende Italiener findes den større end hos nogen anden Nation, og det i sær udi Egnen omkring Venedig; hvilket sidste Forfatteren tilskriver Regieringen, Beskiæftigelserne, Øvrigheden, de republikanske Studier og Øvelser; og den Forbindelse og Samqvem den Egn tilforn har staaet udi med Græske Folk. Klædedragt, Bygningskunst, Malerkunst kom fra Grækere med disse til Venedig. Sproget blev og beriget med det græske; saa man endnu træffer græsk Accent og Udtale i den Venetianske Dialekt meer og tydeligere end i nogen anden Italiensk. Italienerne giver Forfatteren Fortrinet for Romerne, som han forestiller, som meget fattige. At de laante bestandig fra Grækerne, lod græske Kunstnere forfærdige deres Kunststykker; men at de slet intet giorde selv, seer den, som kan sammenligne deres Produkter i Videnskaber og Kunster med Grækernes, ikke har Grund. Mange Deele gav de en større Fiinhed end de havde, da de fik dem af Grækerne. Deres Sprog forestiller og Forfatteren, som langt under den Fuldkommenhed Grækernes havde. Han anfører de gamle Romerske Skribenteres Klage over deres Sprogs Fattigdom. Men Forfatteren har ikke betænkt, at det kun er ved enkelte Leiligheder de klage over Fattigdom, og det er ingen Beviis; desuden, hvor ofte ophøier ikke Cicero sit Sprog? hvor ofte siger han ikke, at det ei allene ikke staaer tilbage for det græske, men endog overgaaer det i Rigdom? — Efter Historien om Enthusiasmen følger dens Classer; store og raae Genier; skiønne og slebne. Dens Misbrug; naar den faaer Sted i philosophiske Systemer; i Religionens ærværdige Materier; at forfølge den for langt hen i Alderen. —— Resultat af hele Skriftet. —— Faae nye Anmerkninger finder man i dette Skrift; Udførlighed i Foredraget finder man; men Bestemthed savner man ofte. Metaphorer og andre uegentlige Udtryk giør Tankerne utydelige og giver ikke større Oplysning i Kundskaben end der før var. At Forfatteren ofte har taget Erfaringen til Hielp i sine Undersøgelser er ikke en ringe Fordeel; men, at han ikke har dybt nok trængt sig igiennem, har foraarsaget, at den ikke er saa stor som den kunde være. For-

fatterens Partiskhed for Italienerne, sine Landsmænd, skinner alt for tydelig frem at man skulde troe han har været frie for Forfængelighed, eller, mildere dømt, for Uagtsomhed.

Berlin.

Ueber die Vernunft. Von August Hennings. 1778. 262 S. i 8vo. Koster 56 Sk.

Forfatterens Hensigt med dette Skrift er at tale Fornuftens Sag, forsvare den mod saadanne, der intet have andet i Munden end Følelse og Hiertets Fylde. Til dette Øiemeed skulde man vente en vel overlagt, rigtig og grundig Afhandling. Men, efter Recensentens Tanker, er Forfatteren falden i samme Feil, som den, han vil advare imod. Planen i Skriftet forekom os strax ubeqvem; Først sættes Tankerne frem om Fornuftens Værdie, fra S. 1-45, derefter til Enden af Bogen følge Anmerkninger, som skal, vi vide ikke, enten oplyse eller giøre hine unødvendige. Afhandlingen selv er uden Tvivl stilet mod: **Ueber die Fülle des Herzens**: et Stykke, som findes i Deutsches Museum. Tonen i dette er ganske deklamatorisk; en Række af vilde enthusiastiske Tanker, som ved Monotonie og overdreven indbildt Følelse, falder ubehagelig for en Læser af grundig Smag. Samme Feil frygter vi Forfatterens Afhandling har. Den overdrevne exklamerende Tone, overspændte Tanker og de idelig billedrige Udtryk, der ikke sielden har ingen Substants i sig, kan vel ophidse Indbildningen, skiønt vel og denne, naar Sproget springer over Menneskets Fattelse, faaer intet som den kan tage imod; Fornuften derimod, denne Evne, som vil have solid Underholdning, seer intet at sættes for sig. Allermeest blir den fortrædelig, naar Haabet skuffer den der, hvor den havde Ret til at vente langt andet, end Enthusiasme. Hvo kunde vel vente at finde i dette Skrift sligt Sprog, som strax i Begyndelsen føres: „Wann ich um von den Ge-
„ schäften des Bürgers und des Staasmannes auszuruhen,
„ zu meinem Weibe zurück kehrte, und sie mir dann mit
„ matten Arme und freundlicher Mine den eben gebohrnen
„ Sohn darreichte, und ich den neuen Weltbürger, der
„ noch in der Dunkelheit uneröfneter Ideen den denkenden
„ Geist verschließt, mit Vater-Händen empfinge, ihr mit
„ vol-

„ vollem Herzen für das große Geſchenk eines denkenden
„ Weſens dankte, und dann das unentwickelte Schick-
„ ſahl deſſelben, unabſehbar, vor mir liegen ſähe, dann
„ würde ich, nach den erſten Augenblicken der ſtummen
„ Freude, die Quelle der Weſen, den Uhrheber dieſes neuen
„ denkenden Geiſtes, ſo über meinen Sohn anruffen: ——
„ Itz haſt du alles gegeben, Vater der Menſchen, hier tra-
„ ge ich in meinen Händen den Keim der denkenden Seele,
„ der zu keiner Verweſung und zu keiner Vernichtung hin-
„ abſinkt. Ich trage ihn wie das Erdreich die Frucht, aus
„ der die künftige Pflantze wächſet. Sie enthüllet ſich aus
„ eigener Kraft, nach deinen ewigen Geſetzen, und du gie-
„ beſt dein Gedeihen von oben herab, nach der unwandel-
„ baren Ordnung der durch dich harmoniſchen Natur. Laß
„ harmoniſch wie ſie, den Geiſt dieſes eben gebohrenen
„ Weſens ſich entwickeln und ihn in voller Freiheit der Ver-
„ nunft und des Denkens aufwachſen, wie die Pflanze in
„ reiner geſunder Luft, wo keine böſe Dünſte ſie vergiften
„ und kein herabrollender Felſen oder ſtürzender Strom ih-
„ ren Wuchs hemmet! „ —— Enten det ſkal være en Pa-
rodie eller ikke, see vi dog ikke Nytten af ſlig Pomp. ——
Denne første Deel af Skriftet var Forfatteren ſelv ikke heller fornøiet med, og dog lod det blive uforandret, men i dets Sted tilſøiede Anmærkninger. —— "Ich glaubte (ere Forfatterens Ord Side 47.) meinen Fehler wieder gut ma-
„ chen zu können, wenn ich in einer Folge von Anmerkun-
„ gen den Hauptſätzen meiner Abhandlung, durch eine pla-
„ nere Ausführung mehr Gewicht geben würde, und um
„ meine Beweiſe ſinnlicher und auffallender zu machen, habe
„ ich mir vorgenommen ſie in Beyſpiele vorzuſtellen, die
„ ich aus dem Plutarch, Plato, Aelian, und andern Quel-
„ len des Alterthums und der griechiſchen Philoſophie, die,
„ ſo wie die griechiſche Schönheit, immer der höchſte
„ Schwung des menſchlichen Geiſtes iſt, gezogen habe. „
Diſſe Anmærkninger synes os bedre at svare til Hensigten af Skriftet, og indeholde mange smukke Tanker og Bedømmelser over de fremſtillede Perſoners Handlinger; ſaaledes ere de anførte Exempler af Homers Iliade og Odyſſe. Side 97 og følgende; om Menneſkene, ſom de foreſtilles af Homer, dømmer Forfatteren ſaaledes: (Side 131.) „ So

„ iſt das menſchliche Leben, ein Zuſammenhang von Be-
„ ſtandtheilen, und eine Dauer von genußvollen Gefühle;
„ wenn es glücklich iſt, eine Kette freudiger Minuten, und
„ in dem Gewebe der Ewigkeit groß. So iſt Homer. Je-
„ den Zug muß man empfinden, jeden in dem ganzen ſich
„ darſtellen und anſchauen. —— Daß man nur nicht glau-
„ be, daß die Menſchen, von denen Homer redet, beſſer
„ waren, als diejenigen, mit denen wir leben. In ſich
„ waren ſie es nicht; den der Menſch iſt immer Menſch,
„ und in der phyſiologiſchen Entwickelung der Moralitets-
„ kräfte und der Faſſungsfähigkeiten immer derſelbe gewe-
„ ſen. Nur natürlicher, als wir, lebte und dachte und
„ handelte er. Im Böſen ſo wohl, als im Guten. Und
„ dadurch ward er beziehungsweiſe beſſer, als die von der
„ Natur entfernte Menſchen. —— Wenn Homer ſeinen
„ Menſchen Vollkommenheiten angedichtet hätte, die die
„ menſchliche Natur überſteigen, würde er Träume, gleich
„ jenen des goldenen Alters, gefabelt haben. Er
„ läßt den Menſchen, ſo wie er noch jetz iſt, er ſchildert ihn
„ in einer Situation, in der er ſich damals befand, er läßt
„ ihm ſeine Natur und ſeine Ausartung. Und wenn doch
„ Ausartungen nur natürlich ſind, ſchänden ſie wenigſtens
„ die Natur nicht, wenn ſie ſie gleich verunvollkommen.
„ Freilich iſt ein gerader Baum, mit laubigten Aeſten und
„ hohen Stamm weit ſchöner als ein kleiner gewundener
„ Strauch, aber ſo ſehr dieſer auch ſeinen eigentlichen Wuchs
„ verfehlt hat, ſo iſt er doch weit ſchöner als das Werk ei-
„ nes Künſtlers, der die Form der Natur umſchaft und den
„ Bäumen die Geſtalt des Eigenſinnes giebt. Jener iſt
„ faſt immer mahleriſch, aber dieſer kalt, wie das Eiſen,
„ das ihn ſchnitt. „ —— De Maximer, Forſatteren har
laant af Abt Mably og blandet med ſine egne Reflexioner,
ere grundige og ſtærke. Et Stykke vil vi anføre: Side
152. „ Das wahre Glück iſt in der Ordnung und Ruhe,
„ und wo ſind dieſe zu finden, wenn die Vernunft nicht die
„ Beobachterinn und Beherſcherinn der Leidenſchaften iſt.
„ Wie leer ſind im Zurückerinnern die Augenblicke in denen
„ wir, unwiſſend unſers Schickſahls, ein Spiel des rau-
„ ſchenden Gefühls empörter Leidenſchaften waren. Und
„ glücklich noch, wenn ſie leer und nicht mit Verwirrung,

„ er-

„ erröthender Unruhe und nagenden Gram angefüllt sind!
„ Wie edel und theuer hingegen sind die Augenblikke, in
„ den wir, der großen Führerinn, der Vernunft folgten,
„ das Wahre wählten, und das Gute thaten!„ — Iblandt findes dog een og anden Anmærkning, som ikke staaer saa passende; og een og anden, der ikke forekommer os at være sand; for Ex. at Forfatteren siger S. 54. om Krigen, at den for et Land er ganske nødvendig, og føier til: " Krieg
„ ist wie Sturm in der Natur; die Gegenden, die er nie
„ durchziehet, sind mit giftigen Dünsten und todtender Luft
„ angefüllet. „ — Hans Ønske Side 57, at Plato havde opbrændt sine allegoriske Stykker, som findes i denne Philosophs Skrifter, vil nok ikke alle Læsere ønske ham efter; Plato blander ikke, som Forfatteren siger, Indbildningskraft med abstrakte Begreber; men abstrakte Sandheder indklæder han undertiden i allegoriske Forestillinger; den Kyndige seer let igiennem Dækket og opdager hvad derunder ligger skiult. — At Forfatteren S. 59. siger, at Digterne skabte Religionen i de gamle Tider, og at den var skabt for Digtere, strider imod Historien om den menneskelige Siels Beskaffenhed hos alle Nationer i Verden. Religion og Digtekunst ere ikke saaledes forbundne med hinanden; hiin gaaer naturligviis for denne. — Anmærkningen, S. 80. von der Grösse des Menschen, synes os, er ubestemt og løber omkring i en Cirkel. Thi ikke allene den store Mands, men ethvert Menneskes Handlinger bestemmes af Omstændigheder, og maae skee efter Forsynets Styrelse; og at Forsynets Styrelse skal være en Regel, hvorefter vi skal dømme om en Mand er stor eller ikke, kan ikke være til Nytte i dette Fald; thi af det, at alt maae skee, som Forsynet vil, kan vi ikke bestemme Storheden i en Handling, hvis Drivefieder og Følger allene kan her komme i Betragtning.

Frankfurt ved Oderen.

Portugiesische Grammatik. Nebst einigen Nachrichten von der Portugies. Litteratur und von Büchern, die über Portugal geschrieben sind. Grammatiken er 359 og Efterretningerne 144 S. i 8. Hos C. G. Strauß. 1778.

Bogens Forfatter er den Kongelige Preussiske Legations-Raad,

Raad, von Junk. Hidtil havde man ingen Grammatik over det Portugisiske Sprog, undtagen i Engelsk. En Omstændighed, der giorde det endog for Udlændige, som opholdt sig i Landet, besværligt at lære Sproget. Dette bevægede Forfatteren, ved sit Ophold i Portugal 1762, at tænke paa denne tienlige Underviisning i Sproget, og siden at udføre den vidtløftigere. —— Den første Deel handler i adskillige Hoveddeele om Bogstaverne, Udtalen, og overhoved om Talens Deele, samt om Nominum og Verborum Flexion; den anden om Syntax, Retskrivningen og Prosodie, med Hensigt til de forskiellige Mundarter; hvortil kommer en Portugisisk-Tydsk Ordbog (ikke efter Alphabetet, men efter Tingenes forskiellige Classer og Arter) og 14 Samtaler til Øvelse. —— Efterretningerne indeholde mange ubekiendte mærkværdige Ting, og ere meget underholdende. Den Portugisiske Litteraturs ynkværdige Tilstand, endog i dens meest glindsende Epoke under Kong Johan den Femte. Det 1720 stiftede Akademie for den Portugisiske Historie, som efter dets Valgsprog: omnia restituet. Prøver af Afhandlinger, som ere forelæste i Akademiet, for Ex. Undersøgelse, hvilken Deel af det menneskelige Legeme, der for mange Aarhundrede har været Staten meget ligegyldig, men nu er blevet den høist nødvendig? Svar: Næsen, efter at Tobak er bleven et Regale, og de offentlige Indkomsters rigeste Kilde. Ligeledes: hvilken Sands er ædlere, Synet eller Hørelsen? Sv. „ En „ god Christen er forbunden, at give Hørelsen Fortrinet, „ eftersom Troens Hemmeligheder meddeele sig ikke Sy„ net, men Hørelsen, og det hedder ikke: Beati, qui vi„ derunt, men beati, qui non viderunt.„ Andre Spørsmaale og Besvarelser ere gravitætisk-latterlige. Udsigten over den heele Portugisiske Litteratur er taget af Bibliotheca Lusitana, af Abt Diogo Barbosa Machado, Lissabon 1741-59. i 4 Folianter. Fra Christi Fødsel til 1759. tæller han 5592 Portugisiske Forfattere, blandt hvilke de fleeste ere Franciscaner og Jesuiter, hine 505, disse 482. Under de 12435 Skrifter regnes alle smaa Afhandlinger, flyvende Blade ꝛc. og alt endnu utrykt. Dog ikke en eneste Oversættelse af Bibelen, uden den, som er trykt i Trangvebar, hvoraf en Deel er af P. d'Almerida. Denne Oversættelse fandt Barbosa hos Generalinquisitoren. En nar-

agtig

agtig Historie, hvorledes man 1706. i Portugal har giort den h. Anton af Padua til Generalfeldtmarskal, og ladet ham in effigie tiene fra neden af. Tevist og Baretti Reiser til Portugal og Spanien rettes paa nogle Steder. De Portugisiske Bøger ere meget dyre, og Aarsagerne dertil. Om Digteren Camoens. Indhold og Prøve af hans Lusiade. Den beste Bog, hvorefter man kan giøre sig et Begreb om Portugal, er Memoires instructifs &c. som udkom i Berlin 1738 og 39 i to Bind paa Tydsk under Titel: Lehrreiche Nachrichten für einen Reisenden &c. Forfatteren dertil er ikke Kong Theodor, men en Svensk Adelsmand. Desuden anpriser Relation de la Cour de Portugal sous D. Pedre II. Amst. 1702. og Memoires de Mr. d'Ablancourt, à la Haye 1701. i Octav. Derimod hævner Forfatteren eftertrykkeligen Sandheden imod de mange Feil, hvoraf Etat present du Royaume de Portugal en l'année 1766. à Lausanne 1775. i 8. vrimler. Til Slutningen noget om Marqvisen af Pombal. —— Af tvende Breve fra Legationsraad Jung, indførte i Büschings wöchentliche Nachrichten, vil vi anføre noget hidhørende. Hr. Legationsraaden beskyldes især, ubilligen at have dadlet Etat present &c. naar der paastaaes, at Portugal haver $2\frac{1}{4}$ Million Mennesker. „ Vel veed jeg, siger Hr. Jung, „ at Marqvis de Abrantes Liste ikke er ganske fuldstændig; „ men jeg maatte tilbageholde meget, at Opsatsen ikke skulde faae en upassende Størrelse. Saa meget er vist, at „ om der i Johans den Femtes Tid, og under den værdige „ Don Diego de Mendoza Statsforvaltning, gaves flere end „ 1,700000 Mennesker i Portugal, saa maae for nærværende „ Tid, efter Jordskielvet, og Carvalhos Ødelæggelse, tilforladeligen findes færre. Jeg kan allene beraabe mig „ paa Diesynet, da jeg ikke kan føre noget Bevis, ligesom „ og Forfatteren af Etat intet anfører for sit overdrevne „ Antal. Jeg kan og ved alt det helligt er forsikre, at Forfatteren af Etat er mig ganske ubekiendt, og at ingen særegne Aarsager har bevæget mig til at dadle ham. Det „ giorde mig ondt, at Hr. Prof. Dohm tog saa meget Statistisk af denne Bog, og jeg holdt der for min Skyldighed, „ eftersom jeg nogenledes var Sagen kyndig, at giøre Forfatterens Anseelse tvivlagtig. „ Da Hr. Büsching begyndte

gyndte at ſkrive ſin Geographie, gav en Ven i Hamborg ham Efterretning om de beſte geographiſke Beſkrivelſer over Portugal, nemlig D. Luiz Caetano de Lima geografia hiſtorica de todos os eſtados ſoberanos de Europa, 2 Bind i ſtor Qvart. Deſcripçao de Portugal ved Duarte Nunes de Leao, i Qvart, Noticias de Portugal ved Manoel Severim de Faria i Folio, og Corografia Portugueza ved Antonio Carvalho da Coſta, tre Bind i Folio. Da alle diſſe Verker vare vanſkelige at faae, og de Lima ſom den nyeſte, havde betient ſig af ſine Forgiængeres Arbeider, indſkrænkede Hr. Büſching ſit Ønſke til at faae de Limas Verk, ſom han og bekom til Laans fra Liſabon den Tid han fra 1752 til 1754 opholdt ſig i Kiøbenhavn; men maatte ſtrax ſende det tilbage. Anden Gang ſaae han det i det Keiſerlige Videnſkabernes Akademie i St. Petersborg. Da han af Hr. Jungs Efterretninger ſaae, at han eiede det, fornyedes hans Ønſke ſelv at eie Verket, og Hr. Jung tilfredsſtillede det paa den ædelmodigſte Maade. Af en foran i Verket ſkrevet Efterretning om Forfatteren, taget af Machados Bibliotheca Luſitana, anføres følgende. D. Luiz Caetano de Lima, Cler. regul. Examinador af begge militæriſke Ordener, og Medlem af det Kongelige Akademie for den portugiſiſke Hiſtorie, var født den 7 September 1671 i Liſabon. Allerede 1687 var han Clericus regularis af Theatiner-Ordenen, og lagde ſig meget efter Videnſkaberne, hvortil han beſad Dueligbed. Han bragte det vidt i det latinſke Sprog og Digtekonſten, ſom hans Carminum libri tres bevidne, trykte i Liſabon 1743. 1695 fulgte han ſom Skriftefader Marquis de Caſcaes, hvilken ſom Portugiſiſk Ambaſſadeur blev ſkikket til Frankerig, og 1713 Greven af Torauca, ſom Kongen af Portugal ſendte ſom ſin befuldmægtigede Miniſter til Freds-Underhandlinger i Utrecht. Paa diſſe Reiſer lærte han ſaa vel det Italienſke og Franſke Sprog, at han ved ſin Hiemkomſt ſkrev Grammatiken over begge Sprog for ſine Landsmænd. I det Franſke Sprog har han ſkrevet Tablettes chronologiques & hiſtoriques des Rois de Portugal jusqu'à l'année 1716, ſom 1716 bleve trykte i Amſterdam. Det græſke og hebraiſke Sprog forſtod han ogſaa, ſom hans fuldendte, men ikke trykte Annotationes graecae in Luciani librum de amicitia,

tia, og Exercitationes hebraicae in Geneſin bevidne. Kirkehiſtorien og Jus canonicum drev han ſtærkt, og ſkrev ikke alleneſte et Compendium juris canonici juxta V. libros decretalium Gregorii IX, ſom endnu ikke er trykt, men bragte og i Stand jus canonicum juxta ordinem decretalium Gregorii IX. P. M. dilucide accurateque explicatum, cum interpretationibus & animadverſionibus tam veterum, quam recentiorum Canoniſtarum, quorum ſcripta hucusque in lucem prodiere, ſem Bind i Folio, af hvilket det første og andet Bind ere trykte i Liſabon 1754. I Hiſtorien arbeidede han med ſtor Flid. Foruden det af ham, ſom ſtaaer i de fem første Bind af Colleçao dos documentos, Eſtatutos e mais Memorias da Academia real da hiſtoria Portugueza, ſom ere trykte fra 1721, har han oqſaa ſkrevet Memorias om den Utrechter Fred, og et hiſtoriſk-chronologiſk Compendium om de vigtigſte Freds- og Krigs-Begivenheder, ſom ere hændede fra 1700 til 1741; men begge ere ey trykte. Hans hiſtoriſke Geographie om alle Europæiſke uafhængende Stater, ſkulde være blevet hans vigtigſte hiſtoriſke Verk, om han havde fuldført det; men det er forblevet ved de to første Bind, der allene handle om Portugal. Strax i Begyndelſen efter Cenſuren ſtaaer en Fortegnelſe paa 29 trykte og 3 ſkrevne Portugiſiſke Verker, ſom de Lima har betient ſig af. De Lima døde i Liſabon den 24 Junius 1757, i en Alder af 85 Aar, 9 Maaneder og 17 Dage.

Leipzig.

Philoſophia Britanica, oder neuer und faßlicher Lehrbegrif der Newtonſchen Weltweisheit, Aſtronomie und Geographie, in zwölf Vorleſungen, von B. Martin. —— med 81 Kobbertavler. I. Deel 1 Alph. 2 Ark, med en Fortale og nogle Erindringer af Abr. Gotthelf Käſtnern, paa $3\frac{1}{4}$ Ark. II. Deel 35 Ark. III. Deel 31 Ark. Stor Octav hos S. L. Cruſius. 1778. Koſter 5 Rd.

Egentligen nye er Overſættelſen af dette ypperlige Verk ikke; den udkom i Aarene 1771 og 72, men da Verket ikke var en Boghandlers Forlag, ſynes det ikke at være blevet ſaa bekiendt, ſom det fortiente. Af denne Aarſag ſkrev Hr. Hof-

Hofraad Kästner sin Fortale; og da det er en Mand, der ikke pleier at smigre, vil hans Dom være den beste Anpriisning for Verket. „ Vi have, siger han, endnu i vort „ Sprog (det Tydske) ingen Bog, hvoraf man nogenlædes „ fuldkommen og sammenhængende kan lære Naturlæren ef„ ter dens nærværende Tilstand. Hertil udfordres først et „ udførligere Foredrag af vigtige Lærdomme, f. Ex. om „ Kræfternes Bevægelse, om Lys og Farve ꝛc. desuden en „ omstændelig Beskrivelse af Maskiner og Verktøi, ved hvil„ ke man lærer at kiende Naturen, og anvende denne Kund„ skab til Menneskets Nytte. I begge Henseender kan „ Martins Bog fyldestgiøre en Læser, som endog vil gaae „ temmelig vidt, og anpriiser sig saavel for Naturforskere, „ som Konstnere. Da man her ei allene finder forestillet „ det sædvanlige Verktøi, Naturforskere bruge, men og dets „ Forbedringer tilkiendegives, og da intet Land er saa rigt „ paa saadanne Opfindelser, som Engeland; kan man ikke „ letteligen af en Bog af lige Størrelse forskaffe sig en saa „ fuldstændig Indsigt om slige Konstverkers Beskaffenhed. „ —— Martins Hensigt var, at indbefatte heele Naturkundskabens Omkreds, og bygge den Newtonske Philosophie paa physisk-mathematiske Grunde, hvortil han ikke allene brugte Newtons egne, men og andres, som Muschenbroecks, Gravesands, Desaguliers, Krill's, Mac-Laurins, Hales, og fleere ved Enden af Fortalen nævnte Forfatteres Opdagelser, og levere det fornemste, de have, især det enhver egne, i et Udtog, som og overalt at henviise til de beste Bøger. Hvor andre i særskilte Materier ikke vare fuldstændige, har han udført dem, og tilføiet Beviiser, naar de ikke syntes at være giorte klare nok, og derved overalt anvendt Infinitesimal-Regningen. Tillige har han historisk beskrevet alle nyttige Opdagelser i Naturlæren og Hielpe-Videnskaberne, hvor det synes nødvendigt, f. Ex. ved Luftpompen har han tilføiet Forbedringer, og ved 81 Kobbertavler forestillet Maskiner og andet i Verket forekommende. Under Texten har Forfatteren anført vidtløftige Anmærkninger, og den allerede døde, og fornemmelig ved Skrifter henhørende til den praktiske Geometrie bekiendte, Oversætter, Christian Heinrich Wilke, har formeeret det med stærke Tilsætninger, og søgt at forbedre det, hvorimod Hofraad Kästner, der i øvrigt lader ham vederfare al Ret, giør nogle nødvendige Erindringer i Fortalen.

No. 15.

Kiøbenhavnſke Nye Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Fredagen den 9de April 1779.

Afhandlinger over vigtige theologiſke Materier af H. J. Birch, Sogne-Præſt til Wallensbech Meenighed i Sielland. Kiøbenhavn, 1779. Trykt paa Gyldendals Forlag. Prisen er 4 Mk.

Hr. Birch, ſom hidindtil har giort ſig bekiendt ved heldige Overſættelser, leverer os her egne Afhandlinger, hvis Udarbeidelſe gior ham Ære. Efter en Tilſkrift til Arve-Printſen og en kort Fortale følge Afhandlingerne ſelv, om hvilke vi ſtykkeviis forteligen vil ſige vore Tanker. Den første om Beviſerne for Chriſti Guddom, ſom er den vidtloftigſte, er inddeelt i 5 Kapitler, for ved hvilke findes en Indledning om Hiſtorien af Lærdommen om Chriſti Guddom, ſom formedelſt ſin Korthed og Grundighed kan læſes baade med Nytte og Fornøielſe. Allerførſt anføres Beviis af det Nye Teſtamente, dernæſt af det Gamle, herpaa foreſtilles denne Læres Overeensſtemmelſe med Fornuften, de Indvendinger, ſom ere giorte derimod, og dens Fortrin frem for andre Foreſtillinger herom, frembeles viſes dens Overeensſtemmelſe med Skriftens øvrige Sandheder, og endelig dens Vigtighed og Nødvendighed for enhver ſand Chriſten — hele Afhandlingen er læſeværdig og vel udført. Man finder her paa eet Sted ſamlet det vigtigſte af alt, hvad der kan ſiges i denne Materie. Et par Anmerkninger vil vi overlade til Hr. Forfatterens og Læſernes nærmere Overveielſe. Skulde

for Er. Mængden af Danſke Læſere (thi Skriftet angaaer dog vel ikke blot Theologer af Profeſſion) kunne forſtaae, hvad diſſe Ord vil ſige, ſom ſaa ofte forekomme: Subſtanz, Subject, Exiſtenz? Og kan vel dette Begreb S. 68 kaldes logiſk og fatteligt: **En Subſtanz er det, ſom har ſin egen Kraft og exiſterer uden for andre Subſtanzer; det er: ſom har ſit eget Væſen adſkilligt fra andre Subſtanzers Væſen?** man havde jo ikke nødig, ſynes os, at træde frem i Danſke Skrifter med Subjecter og Subſtanzer, det kunde jo gierne blive ved de ſædvanlige Ord: Væſen og Perſoner. Overalt er denne Sætning: **Et Væſen er i tre Perſoner**, langt tydeligere end denne: **der ere tre Subjecter i een og den ſamme Subſtanz.** — Hvorfor afviger Hr. B. i Fortalen og S. 152 fra den ſædvanlige Maade i at forklare Sønnens evige Fødſel og den Hellig Aands Udgang fra Faderen og Sønnen om guddommelige Raadſlutninger, da han dog S. 98 og andre Steder antager den hidindtil brugelige Forklaringsmaade? Een af diſſe Meeninger kan dog kun være den rigtige. Man gior uden Tvivl bedſt i med Gerſon at bekiende ſin Uvidenhed om diſſe høie Talemaaders egentlige Bemerkelſe. — Da vore Theologer og Hr. B. ſelv troer en virkelig Udtømmelſe fra de guddommelige Egenſkabers fulde og beſtandige Brug, ſom vare Chriſti menneſkelige Natur meddeelte, ſaa ſee vi ikke, hvorfore han S. 104 i at beſvare den Indvending, ſom giores mod Chriſti Alvidenhed af Marc. XIII. 32. tager ſin Tilflugt til en Forſtillelſe. — Den anden Afhandling om **den Hellig Aands Guddom**, er af ſamme Beſkaffenhed, ſom den forrige, god og grundig. Vi havde her ønſket fremſatte nogle antagelige Grunde, hvorfore der ſieldnere tales i Skriften om den tredie end om den anden Guddommens Perſon. Recenſenten har haft Leilighed til at høre Indvendinger mod Lærdommen om den Hellig Aands Guddom i Anledning af dens ſieldnere Fremſættelſe i Skriften. Hr. B. kunde og herved have bødet noget paa den Korthed, hvorved denne Afhandling er ſaa affiikkende mod den næſtforegaaende. — Den **tredie Betragtning om den bedſte Verden og Syndefaldet**, indeholder ſmukke Tanker. Nødig oprippe vi de gamle Stridigheder om Optimismus, men i ſig ſelv betragtet blev dog nok den Verden den bedſte, i hvilken ingen Synd var, ſaa længe det bliver unægteligt,

at

at Synd er Ufuldkommenhed. Vi kan ikke foreſtille os, at Gud trænger til Syndere for fuldkommen at herliggiøres, og denne bliver dog i Grunden deres Meening, ſom endelig vil have, at vor Verden ſkal af alle muelige være den bedſte. — Den fierde om **Menneſkets Forbedring ved den Hellig Aands Naadevirkninger** og den femte om **Alterens Sacramente** har vi læſt med megen Følelſe. — I den ſiette viſes de **nødvendigſte Videnſkaber for en Theolog, og den Orden, hvor i de med meeſt Nytte kan læres**, men under denne Titel ſee vi nødig Mathematik og Muſik anføre, da vi kunde nævne gode Theologer, der har kun liden mathematiſk og ſlet ingen muſikaliſk Kundſkab. — Havde Hr. Forfatterens Titel lydet ei allene paa nødvendige, men og paa nyttige og fornøielige Videnſkaber, ſkulde vi ſparet denne Anmerkning; i øvrigt fortiener denne Afhandling fuldkommen Bifald. Dette Sted har i ſær behaget os S. 223: „Jeg maa erindre, at unge Mennesker bør aldrig i „ deres fyrige Aar læſe Frietænkernes Skrifter, og aldrig „ vove ſig til at reiſe Udenlands, før de har lagt en god „ Grundvold i Videnſkaberne Hiemme og forſkaffet ſig faſte „ Grundſætninger, hvorved de kan imodſtaae ſkadelige Ind„ tryk. Naar man er vel befæſtet i Religionens Sandheder, „ udruſtet med en grundig Indſigt i de vigtigſte Deele af „ Theologien, har et dydigt og redeligt Hierte, ſaa kan man „ først endog med Nytte læſe irreligiøſe Skrifter. Man „ ſeer da Frietænkernes Svaghed i den ſunde Philoſophie, „ deres Uredelighed i at fordreie Sandhed, deres Utilbøielig„ hed til at lade ſig overbeviſe, hvor dog Overbeviisning „ kunde finde Sted. Det er endog Pligt for en Theolog, „ at kiende diſſe Skrifter, da de ofte nævnes i Omgang, „ hvor man bør være udruſtet med grundige Svar og de „ modſatte Beviſer. De blive aldrig eller ſielden farlige for „ den Oplyſte og den Dydige, naar man erindrer ſig, at der „ kan giøres Indvendinger imod alle Ting i Verden, at Na„ turen ſelv har uopløſelige Hemmeligheder o. ſ. v.“ — Og hvad Hr. B. ſkriver om tilige og mange Informationer, ſom den ſtuderende Ungdom paatager ſig, og om tilige Forlovelſer, burde tages til almindelig Eftertanke. — **Om Philoſophiens og de ſkiønne Videnſkabers Nytte for en Theolog** handler den ſyvende Betragtning; gierne udtege-

nede vi eet og andet heraf, derſom vi ikke frygtede for at blive for vidtløftige. Af den Tiltale i Slutningen S. 247 vil man kunne ſee Hr. Bs. ſunde og retſkafne Tænkemaade. — Den ottende Afhandling om Prædike-Embedets Nytte og en Evangeliſk Lærers Pligter bør læſes og tages til Hierte af enhver, ſom vil beſtemme ſig til Lære-Embedet. Alt, hvad her i ſiges, er ypperligt. Vi ſynes her at finde en anden Jacobi. — Allerufuldſtændigſt er, ſom Hr. Forfatteren ſelv erindrer i Fortalen, den Fortegnelſe, ſom tilſidſt gives under Titel af Anviisning til de nyttigſte Skrifter for en Theolog. Her gives i ſær for liden Anviisning til at kiende Deiſterne og deres Skrifter, hvortil vi ville foreſlaae Thorſchmids Verſuch einer vollſtändigen Engelländiſchen Freydenker-Bibliothek. 4. B. 1765.-67. og Joh. Anthon Trinius Freydenker-Lexicon. Leipzig 1759. Iblant Forſvars-Skrifterne for den chriſtelige Religion ſavne vi en Bog, ſom efter Mosheims Dom giør eene den ſamme Nytte ſom mange andre, nemlig: Die offenbarte Deiſterey. 2 Theile. 1756. I Anledning af S. 361, hvor Hr. B. ønſker et Værk, ſom W. A. Tellers Wörterbuch des neuen Teſtaments, der kunde læſes med mindre Anſtød, maa vi erindre, at den nyelig meldte Forfatters Broder Joh. Friedrich Teller har fyldeſtgiort Hr. B. Ønſke. Dennes Wörterbuch des neuen Teſtaments udkom i Leipzig 1775. i tvende Deele, og er baade ordentligere, grundigere og fuldſtændigere.

Odenſe og Sorøe.

Kongerigernes Danmarks og Norges, ſamt Hertugdømmene Slesvigs og Holſteens Hiſtorie indtil vore Tider, ved Profeſſorerne Gebhardi og Chriſtiani, indeholdende det Første Bind af Kongeriget Norge. 1777. i 4to. Koſter 9 Mk.

Den er deelt i 2de Hovedſtykker, hvoraf det første handler om Statsforfatningen af Kongeriget Norge, det 2det om Rigets Hiſtorie indtil den Calmarſke Foreening; men dette ſidſte Stykke er i dette Bind afbrudt ved Kong Sverres Død den 9de Mart. 1202. Det 1ſte har 116 og det ſidſte 184 S. Trykken er tydelig og correkt, nogle meget faa Feil undtagne. Dog er det en Ulighed, at det 1ſte Hovedſtykke er paginer-

ret

tet med Romertal, og det 2det med arabiſke Zifre. Kongeriget Norges Hiſtorie er forfattet af Hr. L. A. Gebhardi, Profeſſor ved Ridder-Akademiet i Lyneborg, og Medlem af det hiſtoriſke Inſtitut i Göttingen, overſat paa Danſk af Joh. Ernſt Heilmann, den Tid Sogne-Præſt for Lunde Meenighed i Fyhn og aldeles af Forfatteren ſelv omarbeidet og forbedret. Verket er ikke en ſimpel Overſættelſe af Hr. Gebhardis Tydſke i Allgemeine Welthiſtorie, men tildeels tillige ſamlet af det Udtog, ſom han ſelv udgav 1774. in 8vo og forsget overalt med hans egne Noter og Overſættelſer. At Hr. Iversen, ſom Forlægger har anvendt ſaa megen Omhue, for at faae det Danſke Værk ved Hr. Gebhardis egen Deeltagelſe i Arbeidet, er roesværdigt, ſiden Hiſtorien, ſom Hr. Gebhardi i nogle fra ham anførte Ord ſelv tilſtaaer ſiden 1774. er beriget med mangfoldige uforventede Opdagelſer ved de Herrer Suhms, Schönings, Langebeks og Schlegels Værker. Men vi havde ønſket, at de forandrede Steder og Grundene dertil havde her været antegnede. Saa havde Værket været brugbarere for den, der giør Hiſtorien til ſit Hovedfag. Foran dette Bind er ſat noget, ſom ſkal være Hendes Majeſtæt Dronning **Julianes** Portrait i Kobber, men Ligning er der ikke i, og man er nu ſaa vandt til gode Kobbere, at en Forlægger viſt giør bedre i, at undvære dem, naar de ikke ere ypperlige. Dette ſynes os et Eftertryk af eet, vi for mange Aar have ſeet i en Tydſk Stats-Kalender. Hvad Overſættelſen angaaer, da havde vi ventet den meget bedre af Hr. Heilmann, hvis Dueligbed til dette vi ingenlunde kalde i Tvivl. Men at hans Overſættelſe er ſaare ſkiødesløs og uefterrettelig, det vil vi beviſe ved at ſammenligne nogle faa Steder med det Tydſke Værk ſelv. For Exempel 2det Hovedſtykke S. 84 fortælles Olav Trygveſens Endeligt ſaaledes: „I Aaret 1000 „ endte Kongen, om ei Livet, ſaa dog ſin Regiering, i An„ ledning af ſin Gemahlinde Thyra. Denne Printſeſſe tab„ te, til Straf, for hendes Utroeſkab, hendes Eiendom i „ Pommern, og derfor overtalede hendes nye Gemahl, „ Kong Olav, til at ſeile med hende derhen, for at fordre „ hendes Land fra **hans forrige Svigerfader** Kong Bu„ risleif. Kong Burisleif modtog ham venlig, **fraſagde „ ſig ſin Tiltale paa Dronningen**, og indrømmede hen„ de ſine Godſer. Sigvald, Herre af Republiken Joms-

„ borg, en Svigerſøn af Kong Burisleif, indſandt ſig og „ ved denne hans Svogers Sammenkomſt med Svigerfade„ren, og opholdt Kong Olav med mange Luſtigheder, læn„gere end han ønſkede. Dette ſkeede ei af Venſkab, men „ efter overlagt Raad og Indſkydelſe af den **Danſke Dron„ning Sigrid**, ſom arbeidede paa et Forbund til Kong „ Olavs Undergang, og vilde vinde Tid til at udføre ſit An„ſlag. Denne Sigrid var meget i Udraab i Norden for „ hendes ugemeene Skiønhed, men tillige for hendes grænd„ſeløſe Gruesomhed, Stolthed og Ondſkab. Hun var en „ kort Tid gift med Kongen af Sverrig, Erik Stenkil, og „ drog, efter hans Død, alle ſmaa Nordiſke Regenteres „ Øine paa ſig, af hvilke mange begierede hende til Ge„mahlinde; men hun optog deres Begiering ſom en Be„ſkæmmelſe, og lod adſkillige af hendes Friere, **ſom Maje„ſtæts Forbrydere**, dræbe. Endelig beſluttede hun, at „ bære Kong Olav Trygveſøn med hendes Haand, og reiſte „ ſelv til ham, for at udføre hendes Forſæt. Kongen vilde „ nok indlade ſig i Ægteſkab med hende, derſom hun førſt „ vilde lade ſig omvende til Chriſtendommen. Denne Paa„ſtand mishagede Dronningen, og han geraadede i en Re„ligions-Tviſtighed med hende i en ſaa hæftig Vrede, at „ han ſkieldte hende for en hedenſk Tøve, og kaſtede hende „ ſine Handſker i Anſigtet, ja lod hende, da hun vilde gaae „ til Skibs, kaſte i Vandet (r). Fra den Tid af tænkte „ Dronningen ſtedſe paa Hevn. Og da hendes Had, ved „ den foragtede Kierlighed, ydmygede Stolthed, uſkyldige „ Forhaanelſe, og Skam over hendes uforſigtige Forhold, „ ſtedſe vedligeholdtes og ſtedſe qvælede hende, ſaa gav hun „ nøie Agt paa Kong Olavs Foretagender, om hun kunde „ faae Leilighed til at tilfredsſtille ſin Hevngierrighed. Hun „ troede maaſkee, at kunne udføre ſit Forſæt, naar hun for„bandt ſig med **den Danſke Konge**, og udvalgde ham „ derfor til ſin Gemahl." Nu vilde vi holde de Tydſke Ord i Allgemeine Welthiſt. derimod, at Læſeren ſelv kan dømme. Saa lyder da det Tydſke: „ Im Jahr 1000. endigte der Kö„nig, wo nicht ſein Leben, dennoch wenigſtens ſeine Re„gierung, durch die Veranlaſſung ſeiner Gemahlin Thyra: „ denn dieſe Prinzeßin, **welche durch die Flucht von „ ihrem**

(r) Saxo p. 190 edit. Steph. Torfæi Hiſt. Norvag. p. 399.

„ ihrem erſten Gemahle dem Wendiſchen König Bu-
„ risleif, ihre Güter auf Rügen eingebüſſet hatte, plagte
„ den König Olav ſo lang, bis er mit ſechzig Schiffen zu
„ ihm überfuhr und ſie von demſelben wieder zurückforderte.
„ Ob nun gleich der wendiſche König ſeinen alten Freund
„ ſehr gütig empfing, und ihm die eingezogenen Ländereyen
„ wieder abtrat, ſo fiel dennoch dieſer Seezug durch die Rach-
„ begierde der ſchwediſchen Königin Sigrid der herſch-
„ ſüchtigen für ihn ſehr unglücklich aus. Dieſe Prinzeßin,
„ welche wegen ihrer Schönheit und Reichthümer von vie-
„ len Freyern geſucht worden war, und ſchon viele derſelben
„ nicht nur abgewieſen, ſondern gar unter dem Vorwand,
„ daß ſie durch ihre Bewerbung beſchimpft würde, umge-
„ bracht hatte, verliebte ſich in den König Olav, und be-
„ ſuchte ihn ſo gar in ſeinem Lande. Der König war ge-
„ neigt ſie zu heirathen; weil ſie ſich aber nicht entſchlieſſen
„ wollte das Chriſtenthum anzunehmen, ſo verwarf er die
„ Heirath, nante ſie eine heydniſche Hündin, und ſchmiß ihr
„ nicht nur ſeine Handſchuhe ins Geſicht, ſondern ließ ſie auch
„ bey dem Einſteigen in ihr Schif ins Waſſer werfen. Sigrid
„ kehrte darauf voll Scham, Zorn und Wuth nach Schwe-
„ den zurück, und vermählte ſich endlich mit dem Däni-
„ ſchen König Svend.“ Paa den 89 Side i den Danſke Overſættelse kaldes Dronning Sigrid en Svenſk Dron-ning, ligeſom i det Tydſke, ſom hun ogſaa virkelig var, den Tid, hun blev fortornet mod Kong Olav. Enhver vil nu ſelv let indſee Feilene i Overſættelſen. Kong Olav undta-gen ere de øvrige Perſoner Thyra, Burisleif, Sigrid og Kong Svend ikke forhen omtalte. Af at læſe Overſætte-ren, maatte man for det første ſlutte, at Thyra var en Dat-ter af Burisleif, og da begriber man ikke, hvorledes Buris-leif fraſiger ſig ſin Tiltale paa hende. For det andet kaldes hun en Danſk Dronning, og ſiges ſtrax derefter at ægte den Danſke Konge, ſom ikke engang nævnes med Navn. For det tredie ſiges Sigrid at have ſtraffet ſine Beilere, Fyrſter, ſom ere hverken Underſaattere eller Vaſaller af hende, ſom for Majeſtets-Forbrydelſe, hvilket Gebhardi i det Tydſke aldrig har ſagt, eller med Grund kunde ſige. Hun kunde anſee ſig fornærmet af dem, og derfor hævne ſig, ved at dræ-be dem. Det lader ſig høre, og ſaa ſiger ogſaa Gebhardi.

Det lidet Tillæg i det Danske om Sigvald, Herre af Republiken Jomsborg, er ubetydeligt, og kunde gierne uden Tab været udeladt, da denne Sigvald i øvrigt intet videre har at giøre. S. 128 siger Oversætteren: „ Alligevel synes „ det ikke, at Biskoperne allerede under Olavs Regiering „ have havt faste Sæder. " Skulde det ikke være bedre sagt: **at Biskoperne endnu ꝛc.?** S. 141 siger Oversætteren om Harald Gillichrist: „ Han var en letsindig, oprømmet og munter Mand, som med sin maadelige Indsigt og Forstand beviiste sig ydmyg mod hver Mand, og „ omhyggelig for sine Venner, som i alle Sager og Forfald spurgte sine Tienere til Raads, og fulgte deres Forslag, **og desuden ved det beviiste Broderskab med den sidste Konge havde erholdet en Arveret paa Kronen: kun dette hindrede Stænderne og Harald fra at aflægge Eed.**" Og dermed endes Perioden. Hvo er nu i Stand til at forstaae dette? Hans Person og Egenskaber vare Folket behagelige —— han havde beviist sin Arveret —— Og var det kun dette, som hindrede Stænderne og ham at aflægge Eed. Hvad for en Eed var det, maatte man spørge, som Kongen og Stænderne havde at aflægge? —— Men lad os see den Tydske Text, og da bliver alting begribeligt. „ So wünschte man „ fast durchgängig seinen Oheim, einen leichtsinnigen, belebten, stets aufgeräumten und muntern Herrn, der bey „ sehr mäßigen Einsichten und Verstande sich gegen jedermann demüthig, und gegen seine Freunde geflissen bezeigte, in allen Sachen und Vorfällen seine Bediente um „ Rath fing, und ihren Vorschlägen stets folgte, ausserdem „ aber durch die bewiesene Bruderschaft des letzten Königs „ ein Erbrecht auf die Krone erhalten hatte, zum Neben„ könig zu erheben, **nur hinderte dieses der Eid des „ Haralds und der Stände.**" Hvor urigtig er ikke dette oversat! —— Ja saaledes, at det ikke engang har Meening. Hvad der forstaaes ved denne Haralds og Stændernes Eed hos Gebhardi, er let at begribe af det Foregaaende, hvor der fortælles, at Harald Gillichrist, da han var ankommen fra Irland til Norge, og udgav sig for Kong Sigurds Halvbroder, blev han af Kongen og Stænderne derfor antaget under Vilkaar, at fraſige sig alle sine Arverettigheder i be-

meldte

meldte Sigurds og hans Søns Magnus's Livstid, og at bevise sin Herkomst ved Jldprøven. Heraf kan man altsaa let slutte, skiønt det ikke udtrykkelig siges, at Harald tillige med Stænderne have med Eed bekræftet dette Forbund. Adskillige Feil mod Retskrivningen, og urigtige deels Tydske Talemaader, troe vi af den Aarsag at burde anmærke, fordi vi saa særdeles ønske, at Bogskriverne engang maatte blive eenige om det meget Ubestemte i vort Sprog. Vi udgive derfor ikke vore Anmærkninger for Love, men overlade deres Bedømmelse til Publikum. **Komme overeet** troe vi, at burde efter vedtagen Brug hedde **overeens**; **Handelsmesser** kunde Oversætteren gierne paa Dansk have kaldet **Markeder**; **Skaldrene** bør være **Skaldene**; **Styrmand** Pag. 25, 1ste Hovedstykke, bør hedde **Styresmand**, og er noget ganske andet, end en Styrmand, der blot regierer Skibet. See Kofod Anchers Danske Lehnsret, Pag. 65, 66, 67. **Det befaldt ham**, Pag. 29, er Tydsk-Dansk. **Fordæk** er Tydsk, bør være **Dæk**. **Nederlag** for Entrepôt kaldtes bedre Pag 58 **Nedlag**, for ei at mistage det for clades. **Retterhold** Pag. 65 og 66 for Jurisdiction er nyt, men vi ønskede det antaget. **Domstiftet** Pag. 66 i Stedet for **Capitulet**, er usædvanligt og ubeqvemt. At Rensdyr bruges til **Forspand**, siges ikke godt paa Dansk; thi Forspand betyder efter Brugen aldrig Stanghestene. I andet Hovedstykke siges der om Indvaanerne i det gamle Thule, som man meener, at have været Tellemarken, at **de levede om Foraaret blandt deres Fæ af Græsgangen, om Sommeren af Melk, og om Vinteren af Træers Frugt.** En stor Skiødesløshed i Udtrykkene; thi hvorledes kan man sige, at Mennesker leve af Græsgang, især naar det modsættes den anden Næring af Melk om Sommeren. Snart skulde man tænke, at de aade Græs. Græsgang kan overalt ikke bruges for en Næringsvei. Det Tydske **Weide** har forført Oversætteren; thi det kan siges **von der Weide leben**, af Aarsag, at jeg siger: **das Vieh weiden**; men ikke paa Dansk, at Hyrden gaaer paa Græs. Ikke slet saa urigtig er Gebhardis Tydske Text, naar han siger: „ **Sie lebten im Frühjahr unter ihrem Vieh** „ **von der Weide, im Sommer von Milch und im** „ **Winter von Baumfrüchten**;" thi det begribes ikke

let, wie man von der Weide leben kann, ohne Milch zu genieſſen. Overſætteren burde have brugt det Ord Fæavl eller Fædrift rettere, for at udtrykke Weide. At redde Livet paa een, Pag. 23, er udanſk. At ramle en Dør til, tvivle vi om at være Danſk. En Capelle, Pag. 90, bør være et Capel. Den indKrøbne Strøm, Pag. 102, for at overſætte der beengte Strom, duer ikke. Lad det heller hedde den indknebne eller indſpærrede Strøm. Men det er mueligen en Trykfril.

(Slutningen følger.)

Leipzig.

Der Reichthum von Holland, oder Unterſuchungen über den Urſprung des Handels und Macht der Holländer; den allmähligen Anwachs ihres Handels und ihrer Schiffart; die Urſachen ihrer Fortſchritte und ihres Verfalls: und die Mittel ſie wieder empor zu bringen. Aus dem Franzöſiſchen. Zwey Bände. Det første Bind 608, det andet 570 S. i ſtor 8. 1778. i den Weyganſke Boghandling.

Betænker man, at Hollænderne, der ved deres Land blandt de handlende Folk mindſt ere begunſtigede, dog drive den ſtørſte Handel; bliver det altid et mærkværdigt Særſyn, hvorledes de have kunnet bringe deres Handel til en ſaa anſeelig Høide; og deraf kan man allerede ſlutte, hvor intereſſant dette Værk maae være, hvis Henſigt er at underſøge alle phyſiſke, moraliſke og tilfældige Aarſager, ſom have tilveiebragt dette Folks Handels Tilvext og Forfald, dets Fiſkeriers, Manufakturers og Skibsfarts Tilſtand, og diſſe Omſtændigheders Indflydelſe, ſom og dets Regierings-Forfatning, fra dens ældſte ringe Begyndelſe af, til nærværende Tider. Overeensſtemmende med denne Henſigt handler Forfatteren i den første og anden Afdeeling om Hollands Tilſtand fra de ældſte Tider til Statsforandringens Epoche, for mod den almindelige Fordom at viiſe, hvorledes de allerede førend Statsforandringen, ſom befriede dem fra Grevernes Aag, havde en blomſtrende Skibsfart, Fiſkerie, Handel og Manufacturer; drev en ſtærk Mellemhandel i Tydſkland, Norden og det ſydlige Europa;

første

førte Krige og sluttede Tractater for deres Handels Skyld, og deres Øvrighed søgte paa alle muelige Maader at fremme Handelen. Den tredie Afdeeling lærer det samme fra Statsforandringen til den Vestphalske Fred; især handler den om det Hollandske Øst- og Vestindiske Compagnies Oprindelse, Handelen til Levanten, Hvalfiskefangstens Oprindelse, deres Manufakturers Opkomst, Handelen med England, Frankerig, Portugal og Tydskland, Frugthandelen, Admiralitetets Oprettelse i Holland, Anordninger i Henseende til Assecuranzen, Tractaterne og Marinen. I den fierde Afdeeling beskrives Republikens Sømagt efter den Münsterske Fred. I den femte Afdeeling deres Handel og Skibsfart fra denne Fred til vore Tider, især vidtløftig om Silde og Hvalfiskefangsten; det Surinamske Compagnie, Surinams Erobring; Colonien Berbice, Essegvebo og Demerary, med en Afskildring af den Hollandske Handels nærværende Tilstand i Europa; om Actiehandelen og Handelen med offentlige Effecter. Af alle disse Undersøgelser, som indeholde de historiske Data, udspringe nu de sande Aarsagers Bestemmelse til Hollændernes Handels Tilvext, og deres Skibsfart for og efter Statsforandringen, som forekommer i den siette og syvende Afdeeling, hvor især de forenede Provintsers Statsforfatning udvikles. Den ottende og niende Afdeeling, som indtage det heele andet Bind, afhandle Aarsagerne, der have bragt den Hollandske Handel i Forfald, og Midlerne, hvorved den tillige med Skibsfarten paa nye kunde bringes i Veiret, endog overgaae andre Handelsnationers. Enhver, der veed at sætte Priis paa saadanne Undersøgelsers Værdie og Indflydelse, indseer Værkets Vigtighed. Endskiønt Forfatteren anfører ofte Beviiser, forudsætter han dog almindeligen hos Læseren Kundskab i Hollændernes Historie.

Göttingen.

Briefe über Rußland von J. H. C. Meyer, Lieutenant des Churhannöverschen Infanterieregiments Sachsengotha. Første Deel 349 S. 8vo. 1778. Hos Rosenbusch.

Denne Samling bestaaer af tive Breve, og Forfatteren leverer deri saavel egne, ved sit Ophold i Rusland giorte Iagt-

agttagelſer, ſom og ſaadanne Efterretninger, der findes i adſkillige andre Værker, hvilket ikke kan mishage Læſerne. Forfatteren har ikke faſtſat ſig nogen vis Plan, og her afvexle Efterretninger om Kamtſchatka, Kalmukkernes Udvandring, Handelen paa det ſorte Hav, Colonie-Anſtalterne, med Udtoge af den Kalmukkiſke Lovbog, Naturcabinettets Beſkrivelſe i Petersborg, det Ruſſiſke Fabrikvæſen, Staden Petersborg, Toldtarifen i denne Hovedſtad og den Ruſſiſke Folkemængde. Overalt ere betydelige Anmærkninger meddeelte, eller urigtige Efterretninger om dette Rige giendrevne, og fornemmeligen vil de Breve behage, hvori Forfatteren beſkriver Staden Petersborgs nærværende Tilſtand, det Ruſſiſke Krigsvæſen, og Folkets Undertrykkelſe af Gouverneurerne i Rigets længſtfraliggende Provintſer. Ruslands Indkomſter angives her for tredive Millioner Rubler, og Kronens Indkomſter af Guld- og Sølvværkerne for halvanden Million. Af Bancoſedler ſkal tredſindstyve Millioner være i Omløb i Riget. Dukken i Cronſtad er fortreffelig, og overgaaer den Engelſke og Hollandſke, dog maaſkee ikke den Svenſke. Den kan rumme 16 Krigsſkibe. Efterretningen om det 1775 oprettede græſke Kloſter, en Opdragelſes-Anſtalt for unge Grækere, er nøiagtig. De aarlige Omkoſtninger ved dette Inſtitut beløbe ſig til 41613 Rubler. Noget om Handelen i Conſtantinopel. Denne Stads Told er bortforpagtet for 500,000 Dukater. Franzoſerne, ſom her drive den ſtørſte Klædehandel, betale for deres ind- og udgaaende Vare Tre af Hundrede, og aſſætte her aarligen 19000 Stykker Klæde af alle Slags, (Engelænderne ſælge ikkun 2800 Stykker), men de ſørge og meget for, at deres Klæde har den udforderlige Godhed. Enhver Manufakturiſt maae ſætte ſit Navn paa de af ham forfærdigede Vare, og befindes det, at de ere meget ſlette, tilbageſendes de Forfærdigeren paa hans egen Bekoſtning ved den Franſke Conſul. Meget udførlig om den Ruſſiſke Handel, fornemmelig i Petersborg, hvorved tillige Toldtariffen er aftrykt. De indenlandſke Kiøbmænd ere vel befriede for Kopſkat og Rekruters Levering, dog maae de til Erſtatning for det ſidſte betale 360 Rubler for hver Rekrut. Den Ruſſiſke Soldat bekommer dagligen 3 Polluſcer, hvoraf 4 gaae paa en Skilling; men da han faaer ſin Gage hvert Fier-

dinge-

dingaar, saa fortæres den de første Dage i Brændeviin, og deraf komme mange Uordener i de store Guarnisoner. I Petersborg ere 80 Fabriker af alle Slags, og i Moskou lige saa mange, blandt hvilke ere elleve Klædemanufakturer. Desuden ere i det heele Russiske Rige 53 Klædemanufakturer, som allerede aarligen forfærdige grovt Klæde for 500,000 Rubler. I heele Riget er nu (Lifland og Estland undtagne) 16 Bogtrykkerier, hvoraf ikkun 4 findes uden for Petersborg og Moskou. Ved det trettende Brev, som afhandler Kalmukkernes Udvandring, kunde Forfatteren have giort denne Begivenhed meget fuldstændigere, om han havde betient sig af Nytschkows Reise i det Kirgiskasakiske i Büschings Magazin, og ved deres Nedsættelse i Egnen om Ely i det Chinesiske Gebeet, af Memoirerne om Chinesernes Historie, Konster og Videnskaber. Nogle Læsere vil det derimod være behageligt, her at see Prøver af Kalmukkernes Digtekonst, som tildeels angaae denne Flugt. Antallet af alle Klostere i det Russiske Rige ansættes for 458, og alle Kirkerne for 19335. Endnu har man den anden Deel i Vente, og med den skal Kortet over det caspiske Hav følge.

Halle.

Johan Potters griechische Archæologie oder Alterthümer Griechenlands. Dritter Theil. Welcher einige Abhandlungen enthält von **Johan Jacob Rambach.** Mit Kupfern, 1778. 8vo. 708 Sider.

Denne Deel, som indeholder Hr. Rambachs eget Arbeide, handler 1) om Grækernes Tidsregning; 2) om Grækernes Mynter; 3) om Vægt og Maal hos Grækerne; 4) om den græske Litteratur og Palæographie; 5) om Grækernes Bygningskonst; 6) om deres Billedhuggerkonst; 7) om Athletiken hos Grækerne; 8) om deres Orchestik eller Dansekonst, og endelig om deres Dramatik. Alt dette er med en forsvarlig Fuldstændighed og grundig afhandlet, og man kan med Fordeel vælge den Tydske Udgave fremfor den sieldne og kostbare Original. Den Afhandling om de græske Guddomme, som Oversætteren i Fortalen til første Deel lovede skulde følge i tredie, findes her ikke; ikke heller taler Hr. Rambach om den i Fortalen til nærværende Deel, saa

han

han maaſkee har forandret ſit Forſæt. Maaſkee man dog kan vente den i en følgende Deel, ſom var at ønſke, da man ikke har noget fuldſtændigt og allene paa de Gamles Efterretninger grundet derom. Hvad man har, er ſaa fyldt med de nyeres Hypotheſer, og ſaa indviklet, uden Orden og behørig Kritik, anvendt paa Efterretningerne ſelv, at man ſlet ikke med Sikkerhed kan benytte ſig af en Baniers og andres Syſtemer til Ledeſnore paa Stierne iblandt de gamle Skribentere.

Paris.

Idylles de Théocrite, traduites en proſe, avec quelquels imitations en vers de cet auteur, précédées d'un eſſai ſur les poetes bucoliques. Chez Piſſot. 1776.

Først forekommer et poetiſk Brev, ſom med en indtagende Penſel maler den eenfoldige Naturs Sæder, i Sammenligning med dem, Konſten og Overdaadigheden har opfundet. Derpaa et Forſøg over Theokrit og de bucoliſke Skalde, indeholdende Regler for det Slags Digte; derefter nogle nydelige poetiſke Efterabelſer af de theocritiſke Idyller, og endeligen den proſaiſke Overſættelſe, ſom tillige med det Foregaaende geraader Forfatteren, Chabonon, til Ære.

Anmeldelſer.

Fra **Mannheim** anmeldes, at nye Udgaver af de klaſſiſke Skribentere (om det er blot de latinſke, eller de græſke med, meldes ikke) i Octav paa Skrivpapiir ſkal udkomme. De loves at ſkulle blive nætte, faaes for godt Kiøb, og Aftrykket være ſaa frit for Feil, at det ſidſte Correkturark offentlig bliver udhængt, og en Belønning udſættes for enhver Trykfeils Opdagelſe. Begyndelſen ſkeer med **Livius** efter **Drakenborgs** Udgave.

Et andet Selſkab i **Zweybrück** lover en anden fuldſtændig Samling af de gamle latinſke Skribentere i ſtor Octav paa det fineſte hvide Trykpapiir. Texten bliver valgt efter de beſte Udgaver. Begyndelſen ſkeer med **Tacitus** i to Bind og **Horaz** i eet Bind.

Hof-

Hofraad Meusel i Erfurt anmelder, at vil udgive en Konſttidende, ſom udſtrækker ſig over alle de ſkiønne Konſter; Muſik, Malerie, Billedhuggerie, Kobberſtik, Bygningskonſt, Haugekonſt og Steenſniderkonſt. — Den ſkal ikke indſkrænkes til Tydſkland allene; men meddeele ſaa mange Efterretninger om Konſtens Nyeheder i andre Lande, ſom man kan indhente. — Ugentlig udkommer et Stykke.

London.

Den berømte Acteur David Garrick døde Onsdagen den 20de Januarii i ſit Huus i Adolphi Buildings i London. Nogle ſige, han døde af Steen, et andet Engelſk Ugeblad ſiger, af Roſen (Schingels) paa Lord Spencers Slot. Den Ære, man har beviiſt ham levende, blev næſten overdreven da han var død. Den Onsdag, han døde om Middagen, var om Morgenen ophængt paa Comoediehuuſet i Drury-Lane (hvortil Garrick hørte) at 1ſte Deel af Henry the fourth ſkulde opføres. Men om Middagen blev Sedelen nedtagen, og i dens Sted blev ophængt: There will be no play to night at Drury-lane, (d: i Aften bliver intet opført paa Comoediehuuſet i Drury-Lane. Hvilket Theater-Directeuren Sheridan giorde efter Smiths og de andre Acteurers Begiering, ſom Tegn paa deres Høiagtelſe for Garrick. Det er Skik, at naar nogen af Kongelig Familie dør, bliver intet opført paa Skuepladſen den Aften. Da hans Liig havde ſtaaet paa Parade i Liighuuſet til den 1ſte Februarii, blev han begraven i Weſtminſter Abbey i Poets Corner. Liigbegiængelſen var ſærdeles prægtig; den gik for ſig i følgende Orden: 1) Først kom 6 Herolder, ſom bare Familie-Vaabnene. 2) Liiget i en med Vaaben-Skilter behængt Vogn. 3) Tre Geiſtlige i en Sørgevogn. 4) Sørgeparrene, beſtaaende af 12 Perſoner af høy Adel og Gentlemen; hvoriblandt vare the Duke Devonſhire, Lord Palmerſtone, Lord Camden, Lord Spencer, Lord Colmondeley, Lord Oſſery, Charles Fox, Mr. Dunning, Sir Watkins, William Wyne, Mr. Rigby, Mr. Patterſon og Mr. Pallace. (Hr. Sheridan var i Steden for Garricks Broder, Hr. Georg Garrick, ſom den Tid var meget ſyg.) 5) Fire andre Sørgeperſoner. 6) En Deputation af 12 Perſoner fra Comoediehuuſet i Drury-Lane.

7)

7) En Deputation af 12 Perſoner fra Comoediehuuſet i Coventgarden. 8) Medlemmerne af the litterali Club i St. James, anførte af Dr. Johnſon. Endelig et forfærdeligt Antal af den Afdødes Venner og høie Perſoner, ſom herved ville ære hans Erindring: i alt beſtod Skaren af 140 Vogne; hvoriblandt vare 38 Sørgevogne, hver med 6 Heſte forſpændte. Liigſkaren blev i Weſtminſter Abbey modtagen af Decanus, Capitel og Chor; og en paſſende Sørgeſang blev iſtemmet. —— Liiget blev biſat under Garricks kiæreſte Poet Shakeſpears Monument, og over Liiget tæt ved Siden af Shakeſpears bliver et andet Monument oprettet for Garrick, hvilket man ſiger Kongen har forlangt paa egen Regning at foranſtalte. —— Garrick er Author til Miſſ in her Teens, the lying Valet &c. —— Han efterlod ſig 150000 Pund Sterling. Lord Spencer har i et Condolations-Brev til Garricks Enke begiert een af Garricks Haarlokker, ſom han ſtedſe vil bære til Erindring om ſin kiæreſte Ven.

I Baſel døde den 3 Martii Hr. **Johann Rudolph Iſelin.** Han beſad en udbredet Kundſkab i den ægte Romerſke Lovkyndighed, den Tydſke Statsret, Rigshiſtorien og den Sveitziſke Hiſtorie, over hvilke han har udgivet adſkillige vigtige Afhandlinger.

I **Berlin** døde den 27 Febr. om Eftermiddagen mellem 4 og 5 Slet Hr. **Johan Georg Sulzer** i hans Alders 60 Aar. Hans fortræffelige Skrifter ere den heele lærde Verden vel bekiendte, men hans Hiertes gode Egenſkaber, ved hvilke han forhvervede ſig alle deres Høiagtelſe, ſom kiendte ham, fortiene ikke mindre Berømmelſer. Han havde i en Tid af 7 Aar været plaget med Bryſtſvaghed; dog beholdt hans Siel ſtedſe den Munterhed, at han endog i denne Svaghed kunde fuldende ſit vigtige Verk: **Almindelig Theorie over de ſkiønne Konſter.** Tilſidſt giorde en Vatterſot Ende paa hans Liv.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke ved Brødrene Berling.

No. 16.

Kiøbenhavnſke

Nye Efterretninger

om

lærde Sager.

I. Hæfte. Fredagen den 16de April 1779.

Odenſe og Sorøe.

Slutning af Kongerigernes Danmarks og Norges, ꝛc. Hiſtorie indtil vore Tider, ꝛc. (See forrige No.)

Han havde Faderens Geiſt og Fyhr fuldkommen S. 109, hvorfor ikke Aand og Ild, ſom ere ſaa gode Danſke Ord? Fyer og at fyre kan allene bruges om Soldaternes Haandgreb; men da bør det ikke ſkrives Fyhr; thi det er aldeles imod Sprogets Genie. Det ſynes ikke, ſtaaer der S. 128, at Biſkopperne allerede under Olavs Regiering have haft faſte Sæder ꝛc. Skulde der ikke ſtaae endnu i Stedet for allerede? Haardnakkende S. 133 bør være efter Brugen haardnakket; Hærstog S. 136 bør være Hærtog. Kongen forkaſtede ſine gode Vænners Raad, at lade dem i Haſt beſikke og dræbe S. 143 er ikke Danſk. Beſikke er i det Danſke allene et juridiſk Kunſt-Ord. Sagner, en Sagen bruger Overſætteren allesteds i Stedet for Sagar og Saga, hvilket er urigtigt. Forſtørre, vergrößern, troe vi, at burde ſkrives forſtøre. Vel hedder Comparativus af ſtor ſtørre, men det eene (r) kommer af Sammendragningen, da man ellers ſkulde ſkrive ſtørrere. Ordet udtales forſtøre, og desuden giver det dobbelte (r) let Anledning til at miſtage det for forſtyrre. Vi have ſaaledes anmerket de Sprogfeil, ſom vi have fundet i dette

Bind, ikke af Dadlelyſt; thi det kan være, at vi ſelv have feilet i nogle af vore Anmerkninger, men allene, ſom vi forhen have ſagt, for een Gang at blive eenige med vore øvrige Landsbrødre om det ubeſtemte i Moderſproget. Og dette kan ikke tilveiebringes paa anden Maade, end ved nøie at kritiſere Ord og Talemaader. Nu begive vi os til Bogens egentlige Indhold. Hr. Gebhardis Fortieneſter i Hiſtorien ere for vel bekiendte, at han her ſkulde behøve vor Berømmelſe. Ikke deſto mindre er det vor Pligt, at ſige vor oprigtige Meening om Værket. Os ſynes da om det Heele, at Værket er alt for meget ſammenflettet af ſmaa Begivenheder, der ikkun lidet intereſſere, naar de ei fortælles ſaa udførlig og omſtændelig, at man ſeer deres Sammenhæng ſom Aarſag eller Virkning med det Heele. Dernæſt burde vi heller ikke med Taushed forbigaae de Steder, hvor vi troe Forfatteren at have feilet. Hvad Forfatteren meener i 1ſte Hovedſtykke S. 21, nemlig at Phoenicierne ſkulde have tilbragt de Nordiſke Nationer deres første Bogſtaver, da kunde vi ikke blot paa Grund af den ſvage Lighed, ſom findes imellem den gamle Skrift i Norden og Phoeniciernes, anſee denne Meening for rimelig. Langt rimeligere ſynes det os, at, da de Nordiſke Folk uden Modſigelſe, endog for Odins Tid, ere komne hid fra Aſien, ſaa have de medbragt blant andre Kunſter, den at ſkrive, og at de haarde Materier, ſaaſom Steen, Been og Træe, i hvilke de, førend Pergaments og Papirs Opfindelſe indgrove deres Bogſtaver, har hos alle Nationer foraarſaget ſammes ſkarpe og retliniede Dannelſe, hvoraf naturligviis flød en ſtor Overeensſtemmelſe, foruden den, ſom har kunnet have ſin Oprindelſe af Folkenes fælles Udſpring. Endnu mindre rimelig er Profeſſor Murrays Meening, at de gamle Nordiſke Sange, ſom anføres af Snorro Sturleſøn og andre, ſkulde være Imitationer af Skotternes og Irlændernes, formedelſt den Lighed, ſom findes imellem begge. Var da det Irlandſke og Skotſke ſaa almindelig bekiendt Hiemme i Dannemark og Norge, at Skaldene ſkulde have taget deres Sange til Mønſtre, eller er det ikke meget mere rimeligt, at Naturen, for ſaa vidt den er den ſamme, i ſær under ſamme Himmelegn, har kunnet indgive en Norſk og Danſk Digter Tanker, Billeder og Vendinger, der have Overeensſtemmelſe med Skottens og Irlænderens? Ligeſaa lidet kunne

vi

vi billige Forfatterens Meening S. 22, at det Danſke og Norſke Sprog ſkulde være en Dialect af det Tydſke, nemlig af det fordum ſaa kaldte ſachſiſke ſiden plattydſke Tungemaal. Saa meget er allene viſt, at en ſtor Deel af det nordlige Tydſkland har, i ſær i ſit gamle Sprog, ſaa ſtor en Overeensſtemmelſe med det Danſke, at de med de gamle Danſke og Norſke blive at anſee for eet Folk. Endog de fra det femte Aarhundrede af, omtrent, til de Romerſke Provintſer udvandrende Folkeſlag, Franker, Vandaler, Gother, Longobarder, Angler, Sachſer have, ved Sammenblanding med fremmede Sprog, indtil denne Dag, ikke udſlettet de gamle kiendelige Spoer af denne almindelige Oprindelſe. Men deraf flyder ikke, at den fælles Folkeſtamme var Tydſk. Jeg vilde heller kalde den Gother, fordi det ſynes, at de i Norge, Sverrig og Dannemark have udgiort det ſtørſte Tal af de Nationer, hos hvilke vi finde de ældſte Monumenter af det gamle Sprog og Sæder. Vi ville derfor ikke udgive de Skandinaviſke Nationer for de ældſte af denne ſtørre Nation; thi Aarſagen, hvorfor de indtil denne Dag have beſt bevaret det gamle Sprog, mindſt forandret og blandet med fremmede, og endnu have de fleſte gamle Monumenter at fremviſe, er uden Tvivl denne, at de ſildigſt have haft Samqvem med Fremmede. Deraf kommer det, at vi endnu hos Islænderne maa ſøge Kundſkab om den høieſte Alderdom. Forfatteren kiender ikke de Norſke Bønders Beſkaffenhed, naar han S. 76 ſiger: „Paa diſſe, (nemlig Herſerne) kom Hauldr, „ ſom fuldkommen beſadde Odels- eller Arve-Ret, hvilken „ Kong Harald Haarfager tog fra Bønderne, men Kong Ha„ kon Athelſtan igien gav dem, og ſom derfor i de ſildigere „ Tider kaldtes Odelsbønder, for at adſkille dem fra Hval„ derne og Jorddrotterne. Hvalderne havde Odels-Retten „ med viſſe Indſkrænkninger, men Jorddrotten havde et Jor„ degods kun i Forpagtning imod en vis Afgift, og nød kun „ ſaa af Bønders Privilegier.“ Enten nu Feilen er Overſætterens eller Forfatterens egen, ſaa ſeer enhver let, at Jorddrotten her forvirres med Leilændingen og Bygſelmanden. Den tydſke Text i Allgemeine Welthiſtorie 33 Th. S. 30 er langt rigtigere; thi der ſiger Gebhardi: „Jorddrot iſt im „ weitläuftigern Verſtande ein jeder Bauer, welcher Land „ eigenthümlich beſitzt, allein in der genauern und richtigern

„ Beſtimmung zugleich ein ſolcher Eigenthümer, dem das
„ Odelrecht fehlt. Sowohl in Jorddrots als Odelsgütern
„ folgt allein der älteſte Sohn. Der Jorddrot genißt den
„ Vorzug, einen halben achtzehnelligten Wallfiſch und die
„ hälfte des gefundenen Schatzes für ſich behalten zu dürfen.
„ Die Fäſtebönder ſind **Bygſålsmänd**, wenn ſie auf Lebens-
„ lang, und **Leyländinge**, wenn ſie nur auf gewiſſe Jahre
„ Güter pachten.“ Alt dette er rigtigt, og vi maa deraf
formode, at den Forandring, ſom er ſkeet i det Danſke, er
een af Overſætterens Forbedringer, ſom han havde giort bedre
i ikke at foretage ſig, og da begribe vi ikke, hvorledes en
Danſk Mand kan være ſaa uvidende om vore Norſke Brødres
Landsbeſkaffenhed og Indretninger. I Henſeende til Elsdyr-
Jagten finde vi en Feil S. 98, hvor der ſiges: „ Elsdyret
„ bliver nu ſaa rart, at man har fundet for got 1760., at
„ forbyde Elsdyr-Jagten.“ Dette er urigtigt; thi det blev
ikke forbudt i Almindelighed eller for beſtandig, at jage Els-
Dyr i Norge. Men det er ved Forordningen af 28de Apri
1760. ſaaledes indſkrænket, at det for det første ganſke for-
bydes enhver i 3 Aar, dernæſt tillades det enhver Bonde efter
den Tid, ikkun aarlig at ſkyde eet eeneſte Elsdyr og det i den
Tid fra 1ſte Junii til 1ſte Novbr. See bemelte Forordnings
1. og 2. §. Den ſtørſte Urigtighed finde vi i 1ſte Hovedſtykk
S. 112, hvor der ſiges: „ Tieneſte-Bønderne i Norge er
„ ei Livegne ſom i Dannemark, men tiene for Penge.“ Som
Vidner herom anføres Heſſelbergs Juridiſke Collegium 1 D
4 Kap. og B. Holbergs däniſche und norwegiſche Staatsge
ſchichte S. 290. I det Tydſke ſiges der derimod allene
„ Dieſe (nemlig Leilændinger og Bygſelmænd) haben gröſſer
„ Vorrechte, als die däniſchen Bauren, denn ſie können ih
„ überflüßiges Land andern verpachten, und üben freye
„ Holtzhieb, Jagt und Fiſcherey aus.“ Gebhardi beraabe
ſig i Noterne paa ſelv ſamme Steder i Heſſelberg og Holberg
undtagen at i det Tydſke ſtaaer 298, ſaa at Overſætteren
290 ventelig er en Trykfeil. Nok er det, det ſees tydeli
af Textens Sammenhæng, at diſſe to Steder ſkal ſvare t
hinanden i det danſke og tydſke. Men Overſættelſe ſeer e
hver, det er ikke. Skal det da være Forbedring? Komm
denne Forbedring fra Gebhardi eller fra Overſætteren? —
Dog kunde Overſætteren kiende ſit eget Fædreneland ſaa lide

at han midt i Dannemark fortæller Publicum, at Fæstebonden er Livegen. Veed ikke enhver, endog den, som ikke boer paa Landet, og bør ikke enhver indfødt Dansk fra Barndommen af have vidst, at Dannemark aldrig har haft Livegne, fra den Tid vor allerhelligste Religion fik denne Umenneskelighed udryddet. Vornede have vi i seenere Tider haft. Veed da Forfatteren eller Oversætteren ikke, at Friderich den 4de ved Forordningen af 21de Februar. 1702. for evig har afskaffet Vorned-Standen, og at den Forpligtelse, som i Anledning af Land-Milicen, paaligger Bonden at blive tilstæde paa sin Stavn, ikke giør ham til Livegen, og kunde, naar Hans Majestæt fandt det tienligt for Landet, ved hans Bud ligesaa vel ophæves, som den derved er indført. Er ikke Hovningsbondens Arbeid bestemt? Har han ikke fuldkommen Eiendoms-Ret til det, han med sin Flid forhverver sig? — Og hvor er den Danske Proprietær, som ikke vilde rødme ved, at kalde sine Bønder Livegne? — Nei, saa længe Christendom er til i Skandien, og Dannekongen beherſker os, vil man forgieves leede efter Livegne i Dannemark og Norge, aldrig vil Tanken opstige hos Dansk Mand, at hans Næste, hans Lands-Broder er hans Ting, hans Eiendom. I 2det Hovedstykke S. 86 er begaaet en liden historisk Urigtighed saa vel i det Tydske som Danske (see Algem. Welthist. 32ster Theil S. 104). Her fortælles, at Einar Tambeskielver, da hans Bue brast i Søeslaget, og Kong Olav Trygveson spurgde, hvad det var, svarede Kongen: **Der brast Norges Rige i mine Hænder.** Disse Ord ere ikke rigtige; thi saa hedde de hos Snorre Sturleson i Saga af Olafi Trygva Syni den Kiøbenhavnske Udgave 1777.: Þá mælti Olafr Konungr: hvat brast Þar svá hátt? Einar svarar: Noregr or hendi Þer, Konungr! Norrig af Eders Hænder, Konge! — Norvegiæ, o! Rex, e tua manu (extortæ). Vel citeres i det Danske Baron **Holbergs Dannmarks og Norg. Stat**, og i det Tydske Bar. **Holbergs Dänische und Norwegische Staatsgeschichte** S. 417. Men vi troe, at erindre, saasom vi just ikke have Holberg ved Haanden, at Holberg fortæller det rigtig efter Snorro Sturleson. Ugierne have vi fundet saa mange Feil i en Bog, bestemt til hver Dansk Mands Læsning; men dersom vi have Ret, som vi

have ſat Læſeren i Stand til, ſelv at dømme om, ſaa have vi ikke giort uden vor Pligt.

D. Gabriel Chriſtoph Benjamin Moſche Erklärung der Sonn- und Feſttags-Epiſteln. Frankfurt und Leipzig 1775.

D. G. C. B. Moſche Anmerkungen zu den Sonn- und Feſttags-Epiſteln. Erſter und zweeter Abſchnit. Frankfurt und Leipzig 1777.

Diſſe tvende tilſammenhørende Skrifter anmeldes her efter vort i No. 6. af diſſe Efterretninger givne Løfte. Den lærde Forfatter har allerede ved ſin Bibelfreund forhvervet ſig Kienderes og alle Retſindiges Bifald, og det ſamme fortiener han for den Flid, han har anvendt paa Søn- og Feſtdags Epiſtlerne. Skade, at han ikke har udbredet ſig til alle Apoſtlernes Breve, men hans Kald og Tid bød ham at indſkrænke ſig. Gierne tage vi derfor til Takke med det, vi her have for os, og ønſke den retſkafne Mand Leilighed til at berige Verden med flere lige ſaa ſmukke og nyttige Skrifter. Under Omſkrivningen af Epiſtlerne er ſat baade Luthers og en af ham ſelv forfattet Overſættelſe. Omſkrivningen ſelv er let og flydende, grundig og tydelig. Recenſenten forſikrer, at han ikke endnu kiender nogen, ſom er bedre end denne. Man tage, hvilken Epiſtel, man vil, for ſig, og man ſkal overalt finde ſig fuldkommen fornøiet. Anmerkningerne ſvare i Godhed og Grundighed til Omſkrivningen, og her affærdiges ved givne Leiligheder den driſtige Bahrdt, Teller og flere af ſamme Suurdei. Kort: D. Moſche viſer ſig allevegne ſom en Mand, der beſidder Lærdom, Gavnelyſt, Tydeligheds Gave og Mod til at ſætte ſig imod vore Tiders Vildfarelſer. Med Flid have vi afholdt os fra at udtegne noget af denne Forfatter, da vi troe, at enhver Theolog bør ſelv eie og læſe hans Skrifter, i ſær de, hvis Kald det er at tale over Epiſtlerne, og vi befrygte aldeles ikke, at jo den Dom, vi her have fældet, ſkal blive underſkreven af alle Retſindige. Som et Ord i rette Tid kan man anſee, hvad Forfatteren ſkriver i Fortalen: „Ich bin nicht gewohnt meine Predigten „ ſo einzurichten, daß es nur bey der bloſſen Ableſung des „ vorgeſchriebenen oder erwählten bibliſchen Textes ſein Bewenden hat, und derſelbe hernach mit der ganzen Rede „ nur in eben dem Verhältniß ſteht, welches etwa ein Mot-

„ to,

„ to, das über ein Gedicht geſetzt wird, zu der ganzen An-
„ lage und Einrichtung deſſelben hat.“

Prag.

Bohuslai Balbini E. S. J. Bohemia docta, opus poſthumum, editum notisqve illuſtratum ab Raphaele Ungar., Canonico Præmonſtr. montis Sion & Nomophylacii Directore in Univ. Prag. Pro Supr. Theol. Laurea Candidato, in Facult. Theol. Examinatore Regio, atqve in Studio Gen. Theol. Dogm. Profeſſore ord. & Seniore. — Pars 2da, cum approbatione Cæſareo-Regiæ Cenſuræ. Characteribus Cæſareo-Regiæ Scholæ Normalis per Joan. Adamum Hagen, Factorem 1778. Proſtat in Collegio S. Benedicti, & in Typographeo Scholæ Normalis. 430 S. i 8vo. Koſter Sk.

Den første Deel af dette Værk have vi for kort Tid siden recenseret og vil derfor ikke her igientage, hvad vi have sagt om Værket i Almindelighed. Sygdom har forhindret Forfatteren fra, saasnart at udgive denne Anden Deel, som han havde ønsket. Medens Forfatteren var syg, var en Augustiner-Eremit Pater Candidus saa dristig, at udgive den anden Deel af Balbini Værk, med tilføiede Anmerkninger, som dog ikke due meget. Vor Udgiver blev derved meget fortørnet, og fattede først det Forsæt, at igiennemhegle Fornærmeren i et Stridskrift: De officiis urbanitatis, qvæ ſcriptor ſcriptori debet. Men da han fik Bogen selv i Hænder, og fandt, at Munken havde i sin Fortale dadlet hans Udgave af første Deel, blev han mere forbittret, tænkte paa adskillig Slags Hevn, men besluttede omsider selv at udgive de øvrige Deele af Balbini Værk. Pater Candidus ansaae dette for en Fornærmelse og klagede ved den Keiserlig-Kongelige Regiering over Hr. Domherren. Sagen kom til Proces, og vor Udgiver erholdt, som billigt, en Dom, hvorved han bekræftes i Besiddelsen af Udgaven, som derimod bliver Munken forbudt. Med denne Satisfaction er vor Domherre endnu ikke fornøiet, men udgyder saa vel i Fortalen, som Anmerkningerne saa megen Bitterhed imod sin Contrapart, at det halve kunde være meer end nok. For at forhøie sin Triumph har han i en Vignette paa Titelbladet foreſtillet sin

Fiende under det Sindbillede af en Krage med borgede Fiære, ſom de andre Fugle ere i Færd med at plukke, og en Satyr ſidder neden under Træet og morer ſig ved dette Syn. Under Vignetten har han ſat følgende Ord af Horatz:

Laudis amore tumes? ſunt certa piacula, qvæ te
Ter pure lecto poterunt recreare libello.

Sandt nok, at Auguſtineren har fortient en temmelig Revſelſe; thi foruden andre Feil overbeviſer Hr. Ungar ham om eet af de groveſte Plagiater, ſom vi endnu har ſeet Exempler paa. Hans Fortale er hele Sider og lange Stykker igiennem lige frem udſkreven af Jo. Chriſtiani Fiſcheri Præfatione Editionis ſextæ Burchardi Gotthelfi Struvii Introductionis in notitiam rei litterariæ, med nogle faa nødvendige Forandringer. En Diſſertatio prævia, ſom indeholder Balbini Levnets-Beſkrivelſe er ſnart Ord for andet udſkreven af Voigtii Effigies Eruditorum, uden at Udgiveren nævner Voigt engang. Hr. Ungar har føiet diſſe Stykker til ſin Udgave tilligemed ſin Contraparts Anmerkninger, dem han paa mange Steder har rettet, forøget og forbedret. Denne 2den Deel indeholder 12 Sectioner. Den 1ſte indeholder Scriptores rerum Bohemicarum med Forfatterens Bedømmelſe. Om Æneas Sylvius, ſiden Pave Pius den 2den, ſiger han, naar han taler om hans Bøhmiſke Hiſtorie, ſom han tilendebragte nogle faa Dage, før han blev Pave: Qvo major fides operi deberut, Scriptore jam pene Pontifice, & vicina dignitate qvodammodo afflato. Om dette gior den gode Sylvii Hiſtorie mere troeværdig hos Proteſtanterne, derom tvivle vi meget. I øvrigt finde vi meget Got i Forfatterens Bedømmelſe over ſit Lands Hiſtorieſkrivere. Den 2den Section indeholder Nobilitatem doctam, hvoriblant Keiſer Carl den 4de Univerſitetets-Stifter og Kong Wenceslaus allerførſt udmerke ſig. Bøhmens adelige Bogſkrivere beløbe ſig i alt til 22. Den 3die Section handler om de lærde Prælater, ikke meer end 30. Den 4de Section indeholder Theologos, Canoniſtos, Sacros Oratores & Eccleſiaſtos, Qviqve ſacra Argumenta ad pietatem & cultum divinum deqve conſcientiæ legibus ex gente Bohemica ſcripſerunt. Den 5te Section opregner Lovkyndige, Læger og Philoſopher iblant hinanden. Den 6te Section, Oratores, Hiſtoricos ac Poetas qvosdam. Den 7de Varios

ſcrip-

ſcriptores patrios. Den 8de Viros doctos in Univerſitate. Den 9de handler de Hæreticis Scriptoribus virulentis. Den 10de opregner Virgines & Matronas doctas & Poetrias in Bohemia, i Tallet 5. Den 11te handler om Lærde, fødte i Bøhmen, Mæhren og Schleſien, ſom have blomſtret ved andre Univerſiteter. Den 12te de lærde Jeſuiter i Bøhmen, ikke mindre end 71. —— Omſider tilføies til Slutning et Regiſter over alle i Værket omtalte Lærde. At Ordenen i Afhandlingerne kunde være bedre, indſeer enhver letteligt. Imidlertid er Bogen, ſaaledes ſom den er, uundværlig for Hiſtorieſkriveren, og med Længſel forvente vi nu den 3die Deel, ſom ſkal indeholde en Afhandling om de Skrifter, ſom findes i de offentlige Bibliotheker i Bøhmen.

Berlin og Leipzig.

Ariſtoteles und Baſedow, oder Fragmente über Erziehung und Schulweſen bey den Alten und Neuere von Friderich Gedicke, Prorector des Friedrichswerderſchen Gymnaſiums zu Berlin. 1779. 284 S. 8vo. Hos **J. Jacob Decker.**

Det er deels Overſættelſer, deels egne Afhandlinger, af pædagogiſk Indhold; til ſidſt en Ode til Baſedow. Overſættelſerne ere af Ariſtoteles, Plato, Qvintilian, et foregivet Brev af Theano, Pythagora's Kone, og et Sted af Gellius om at holde Ammer. De ere alle af et læſeværdigt Indhold, og kan ſætte mange, ſom ikke kiende de Gamle, i Forundring over deres Pædagoger. Overſættelſerne lade ſig læſe ſom Originaler. De tillagte Anmærkninger forklare deels Ord, deels Sagen ſelv. —— Forfatterens egne Afhandlinger angaae Maaden at lære Læsning, Sprog overhoved, det latinſke, det græſke Sprog, det Udfordrende til Skolevæſenets Forbedring, Kilderne til de dertil fornødne Udgifter. De ſtaae i Sammenhæng med hinanden; meget i de første bliver ved det, ſom forekommer i de følgende, klarere og mere overbeviſende. Man giør derfor beſt, af det Hele at uddrage Hovedſætningerne. Det ſynes Forfatteren ikke at være Naturens Orden, at begynde Undervisning i Sprog med Læsning og Skrivning, da Sprog beſtaae

af lutter vilkaarlige Tegn, eller ſynes at beſtaae. Meget mere ſkulde længer, end ſædvanligen, Underviisningen i naturlige Tegn og Billeder gaae forud. Beriget med Begreber, ſkulde den ti- eller tolvaarige Dreng paa denne Maade i en Uge uden Fortredenhed lære at læſe bedre, end ſædvanligen i en Tid af flere Aar. Den ſynthetiſke Fremgang fra Bogſtaver til Stavelſer og hele Ord ſynes ei heller Forfatteren at være den rette Methode; han vil begynde med Ord, ſom han forelæſer, og lader efterlæſe, og derpaa forklarer han de enkelte Deles Betydning analytiſk. Ved det Græſke har han givet en Prøve herpaa. Ved at lære Sprog kommer det an derpaa, om man lærer dem allene eller fornemmelig for at tale dem, eller for at forſtaae Bøger, eller for at ſkrive dem og faae en kritiſk Kundſkab om dem. I første Tilfælde, ſom finder Sted ved levende Sprog, læres de letteſt ved daglig og beſtandig Talen, i andet, ved megen Overſætning, i tredie og fierde er Gramatik nødvendig. Dog ikkun eet Sprog af Gangen, indtil man har bragt det til nogen Fuldkommenhed deri; Modersſproget først. Det græſke Sprog er enhver Lærd nødvendigt, Juriſten, om han vil giøre Paaſtand paa dette Navn, ligeſaa meget ſom Theologen. Det fortiente i Steden for det Latinſke at være det almindelige lærde Sprog; og vilde altid frem for dette med Fordeel læres. Skaden af at overſætte Græſk paa Latin, og at begynde med det nye Teſtamente. Nytten af en Græſk-tydſk Ordbog. Forfatteren har det Forſæt at levere een, hvoraf han angiver nogle Egenſkaber, ſom opvække Begierlighed derefter. Det, der iſær udfordres til Skolernes Forbedring, er Skolemændenes Indkomſters og Anſeelſes Forsgelſe, Skolernes for lærde og ulærde Adſkillelſe, og et høieſte Land-Skole-Collegium. Skolerne for Ulærde, eller Borgerſkolerne, maatte paſſe til de lærde Skoler; ſaa at Diſciplerne i hine bleve forberedede til diſſe, endog Lærerne i de første kunde forflyttes i de ſidſte. —— Over alt dette fortiene Forfatt. udførligere Oplysninger at efterlæſes. Man vil maaſkee, iſær ved den første Underviisnings Grundſætninger, have fundet meget, ſkildret alt for meget fra den ſletteſte Side, og anſee mange flere Erfaringer nødvendige, førend man antager Forfatterens Forſlag. Forſlagene for at tilveiebringe de til Slotsforbedringerne behøvende Omkoſtninger, ere Paalæg

paa

paa dem, ſom holde Ammer og Huus-Lærere, af Penſions-Anſtalter, af Peberſvennene og deres Efterladenſkab.

Lemgo.

Xenophons ſämtliche Schriften. — Aus dem Griechiſchen neu überſetzt von **Auguſt Chriſtian Borhek**, Rector des combinirten Stadtlycäums zu Neuſalzwedel. Erſter Theil; welcher die Kyropädie mit den vornehmſten Abhandlungen über ſelbige enthält. 1778. 8vo.

Først forudskikkes en kritisk Esterretning om de hidindtil udkomne tydske Oversættelser af Xenophon's Skrifter, tagen af **Schummels** Uebersetzer Bibliothek og findes her forøget. — Hr. Borhek har brugt Thiemes Udgave af Xenophon, Leipzig 1763., og sammenlignet den med Schwickerts Aftryk af Hutchinsons Udgave. — I Fortalen forsikrer Oversætteren, at han har giort sig til Regel saaledes at oversætte Author, at den baade kan læses som en Original og tillige følger Græskens hele Udtryk saa nøie som mueligt. Til Prøve paa Oversættelsens Beskaffenhed vil vi fremsætte et Stykke af Cyri Samtale med Araspes i Begyndelsen af femte Bog: „Als „ aber Araspas den Befehl vom Kyros erhielt, ſo fragte er „ denſelben: Haſt du auch das Frauenzimmer, das ich für „ dich verwahren ſoll, ſchon geſehen? Kyros. — Nein, „ noch niemals, ſprach Kyros. Ich habe ſie aber ſchon ge„ ſehen, wie ich ſie für dich auserkohr. Wie wir das erſte„ mal in ihr Zelt traten, da kannten wir ſie wirklich nicht, „ ſie ſaß nemlich auf der Erde, und ihre Mägde, mit wel„ chen ſie damals einerley Kleidung an hatte, um ſie herum. „ Weil wir aber wiſſen wollten, welche die Gebieterinn un„ ter ihnen wäre, ſo ſahen wir ſie alle, der Reihe nach, ge„ nau an, und da merkten wir bald, daß ſie vor den übri„ gen allen einen Vorzug haben mußte, ob ſie gleich an der „ Erde ganz verhüllt ſaß, und die Augen niederſchlug. Wie „ wir ihr nun befahlen, daß ſie aufſtehen ſollte, ſo ſtanden „ alle mit ihr zugleich auf. Ob ſie nun gleich nur ein ſchlech„ tes Kleid trug, ſo ſahe man ihren Vorzug doch vornem„ lich an ihrer Gröſſe, an ihrem Wuchs, ihrer Tugend und „ annehmenden Weſen. Man ſahe auch deutlich, daß ihre „ Thränen häufig auf ihr Oberkleid und bis auf die Füſſe „ her-

„ herabſloſſen. Wie nun der älteſte von uns ſagte: Gieb
„ dich zufrieden, Frau. Wir wiſſen, daß du einen ſehr
„ ſchönen und tapfern Mann gehabt haſt, ſey aber verſichert,
„ wir haben dir wieder einen Gemahl auserkohren, der we-
„ der von Geſicht, noch von Geiſte ſchlechter als der vorige
„ iſt, ihm auch in der Macht nichts nach giebt. Ja wir
„ ſind gewiß, daß wenn irgend ein Mann Bewunderung
„ verdient, ſo iſt es unſer Kyros, und dieſem ſollſt du von
„ nun an angehören. — Wie die Frau dies hörte, ſo riß
„ ſie ihr Kleid mitten von einander, und weinte noch hefti-
„ ger, und ihre Bedientinnen weinten insgeſamt laut mit
„ ihr. Bey dieſer Gelegenheit wurde der größte Theil ihres
„ Geſichts bloß, und man konnte auch ihren Hals und ihre
„ Arme ſehen. Und ich verſichere dir, mein Kyros, ſowol
„ ich ſelbſt, als alle, welche ſie damals ſahen, glaubten,
„ daß es in ganz Aſien niemals ein ſo auſſerordentlich ſchö-
„ nes Frauenzimmer gegeben habe. Ja du mußt ſie noth-
„ wendig ſelbſt ſehen. — Wahrhaftig, ſprach Kyros,
„ wenn ſie ein ſolches Frauenzimmer iſt, als du ſie jezt be-
„ ſchreibſt, ſo wünſche ich nun noch viel weniger ſie zu ſehen.
„ — Und weßwegen? ſprach der Jüngling. — Lieſſe ich
„ mich jezt, da ich gar keine Muſſe habe, dazu bereden,
„ daß ich hingienge, um ſie zu ſehen, gab Kyros zur Ant-
„ wort, nachdem ich von dir gehört habe, daß ſie ſo ſehr
„ ſchön iſt, ſo fürchte ich, ſie ſelbſt möchte mich noch ſchnel-
„ ler überreden, ſie zum andern mal zu ſehen; und darüber
„ könnte ich leicht desjenigen, was ich auszuführen habe,
„ vergeſſen, und nur immer müßig ſitzen, und ſie anſehen.“

Xenophon's Stiil er ganſke forſvunden i denne Overſættelſe. Hovedtanken, ſom man faaer ved at læſe Xenophon, er til Nød udtrykt; men ikke de ofte meget vigtige Bitanker, ſom hans Læsning opvækker; og undertiden har Hr. B. paa andre Steder ſat noget til af ſit eget, endog hvor Xenophon har udtrykt ſin Tanke ſaa fuldt, at ingen Tilſætning for Tydeligheds Skyld behøvedes. Naar Xenophon ſætter en Tanke ud for ſig ſelv, og ikke indfletter den i en anden, for at giøre Læſeren opmerkſom paa dens Vigtighed, ſaa kierer Overſætteren ſig ikke om ſlig Vending, men giør den til en Bietanke, ſtikker den, ſom en ringe og ubetydelig Omſtændighed, ind imellem en anden, ſom ofte har mindre at betyde end hiin. Afvigelſer fra Xenophons Meening træffe man ogſaa, endog

hvor

hvor hiins Sprog ikke burde have foraarsaget Feiltagelse. Periodernes Gang har Hr. Borhek været meget uheldig i at danne med nogen Velklang; denne er dog een af de Gamles ikke mindſte Yndigheder i Stilen; men uden Umage har de ikke heller naaet den, ſkiønt deres Sprog var mere ſkikket til at modtage den, end noget af de levende er. Og naar en Overſætter af de Gamles Skrifter ikke vil giøre ſig Umage for nogenledes at overbringe denne Skiønhed i ſit Sprog, ſaa ſpilder han den Umage Originalens Forfatter har anvendt og betager ham en Deel af det velfortiente Bifald han burde have af ſine Læſere. Og denne uretfærdige Omgang er endnu ſkadeligere, naar Skriftet er af ſaadan Indhold, ſom dette nærværende Xenophons. Hr. Borhek ſynes ikke at have tænkt det ringeſte paa dette. Det var ſaa meget mere at ønſke, at de, der ſkienke deres Fædreneland Overſættelſer af Alderdommens Skrifter, vilde give Agt paa denne Skiønhed, da det lader, ſom den ſtore Hob af Overſættere, og vor Tids Skribentere ſelv overſee den med ligegyldige Øine. — Hr. Borhek lover i Fortalen at give Tydſkland til næſte Meſſe Fortſættelſen af ſin overſatte Xenophon og tillige truer med den første Deel af ſine overſatte Æſchylus's Trauerſpiele. Naar man anſeer dette Slags Arbeid for ſaa let og ringe, ſom Hr. Borhek ſynes at giøre, kan man umueligen vente den fulde Nytte deraf. For Læſere af en grundig og fiin Smag opvække endog ſaadanne Overſættelſer Afſkye.

London.

The hiſtory of Cuſtoms, Aids, Subſidies, National debts and Taxes of Engeland, from Will. the Conqueror to the preſent year 1778 the third edition. 459 S. 8vo. 1778 hos J. Johnſon.

Den første Udgave af denne, til nøiere Kundſkab om de Engelſke Statsindtægter, vigtige Bog, udkom allerede Aar 1761. Forfatteren, Hr. Cunningham, nævnte ſig da ikke. Nærværende er desuden forſkiellig fra den første, at her er indrykket et Tillæg af Sir Charles Whitworth, de Engelſke Indtægts-Acter fuldſtændigere anførte, en Tabelle over Civilliſternes Udgifter under Wilhelm den Tredie, og den Brittiſke Nationalgield i Begyndelſen og Midten af dette

Aar-

Aarhundrede. Egentligen leverer Hr. Cunningham ikkun Materialier til en Historie om de Engelske Paalæg, thi han afhandler ikke nogen Taxe efter dens Forandringer og nærværende Tilstand, men ved enhver Taxes Begyndelse anfører han Ord for Ord af Parlementsacterne, de desangaaende giorte Foranstaltninger, og siden ved ethvert Aar, naar der i en gammel Skat er skeet Forhøielse eller Nedsættelse. Derfor kan man ikke paa eengang overse enhver Taxes gamle og nærværende Tilstand, til den Ende maae man altid efterslaae Regisseret, som desuden ikke er nøiagtigt, eller giennemblade hele Bogen. Ofte ere og Acterne alt for kort excerperede, og den for Ex. der vil vide det Engelske stemplede Papirs Beskaffenhed, skal aldrig af de meddeelte Udtog erfare, hvormeget et Ark stemplet Papir koster i Engeland, og hvor mange forskiellige Sorter deraf gives. Ogsaa synes det at være mod Bogens Hensigt at Hr. Cunningham ikke korteligen anmærker de Engelske Skatters nærværende Tilstand, eller alle for nærværende Tid virkeligen hævede Taxer, da han dog har anført det ved Enden af Wilhelm den Tredies Regiering, Dronning Annas og Georg den Førstes. Egentligen begynder de nærværende Taxers Historie med Revolutionen Aar 1688, og af den Aarsag ere de ældre Engelske Skatter, som Nationen før 1688 sammenbragte til Statsudgifterne, allene korteligen berørte i Foreindring. Ved Revolutionens Tid gaves der egentligen ingen paa Nationen hæftende Nationalgield, alt, hvad man før denne Period kan regne derhen, var 664,268 Pd. Sterl., som nogle af Carl den Andens Creditorer vare anviste af Accise-Indkomsterne, og 1705 erkiendte af Parlementet. Engelands National-Indkomster beløb sig under Jacob den Anden ikkun til 2, 061, 856 Pd. Sterl., og Jacob holdt dog foruden en vel bemandet Flaade, en Armee af 30000 Mand. I Wilhelms den Tredies siette Regieringsaar kostede allene Armeens Underholdning 400000 Pd. Sterl. meer. Malt-Taxen betales i Engeland fra 1697 med sex Pence for en Buschel. Fra 1759 er den stegen til ni Pence. Fornemmeligen betales den af Bryggerne; men enhver Familie, som brygger til eget Behov, betaler derfor 7 Sk. 6 Pence af ethvert Menneske. I den Spanske Successions-Krig vare Paalæggene paa Besoldninger og Pensioner meget høie. Foruden fire Skilling af Pundet, som betaltes til

Land-

Landtaxe, maatte enhver Besoldet og Pensionær betale endnu een Skilling, men Advocater, Factorer og Læger fiire Skilling af Pundet. I Aaret 1711 lagde man den første Afgift paa Humle, 3 Pence paa hvert Pund fremmed, og 1 Pence paa Engelsk Humle. I sidste Krig var alt Sølvtøi belagt med en Taxe. Den, som havde mellem 100 til 150 Unzer, betalte aarligen 5 Skilling; den som eiede 200 Unzer Sølv 10 Skilling, og for hver hundrede Unzer, han derover eiede, 5 Skilling. Den der havde 4000 Unzer Sølvtøi og derover, betalte aarligen 10 Pund. Taxen indbragte dog aldrig meget over 25000 Pd. Sterl. I Aaret 1759 beløb den sig til 18844 Pd. Sterl., og i forrige Aar blev den ophævet. Som nye Taxer, der ere paalagte i den Nordamerikanſk Krigs-Tid, anmærker Forfatteren: et aarligt overordentligt Paalæg af 20 Skilling paa alle Kareter og Vogne tilhørende Privatpersoner; overordentlige Stempelpenge af 6 Pence for hvert Spil Kort, og 2 Skilling 6 Pence for hver Par Tærninger, og en halv Penge for hver Avis, hvorpaa allerede forhen var lagt een Penge; en Taxe af 21 Skilling for hver Betient; fremdeles en Afgift af Auctioner og Auctionsholdere. En Auctionsholder i London maae aarligen siden 1777 betale 20 Skilling og uden for Staden 5 Skilling; af alle offentligen solgte Landgodser, Huse, Skibe og Statsobligationer gives 3 Pence af Pd. Sterl., og for solgte Mobilier, Skilderier, Kreature og Bøger 6 Pence af Pd. (Altsaa dog mindre end i Holland, hvor man for saadanne Sager betaler en Styver af Gyldenen.) Tillæget leverer en nøiagtig Fortegnelse paa alle Summer, som fra 1688 til 1777 ere bevilgede og betalte til de Storbrittanniſke Statsfornødenheder. I Aaret 1710, i hvilket Stats-Udgifterne, formedelst den Spanſke Successions-Krig, steeg høiest, beløb de sig til 14,370,744 Pd. Sterl. I sidste Krig kostede Aaret 1761 Engelænderne meest, nemlig 19,213,680 Pd. Sterl. Krigen med Amerika har allerede kostet Storbrittannien utroelige Summer. Forrige Aar behøvedes næsten ligesaa meget som 1761 til Statsudgifterne, nemlig 15,015,102 Pd. Sterl. Aaret 1775 har kostet Britterne 6,918,648, og 1776, 11,467,556 Pd. Sterl. De tvende andre Tillæg indeholde Lister paa Taxer og Priser paa Ting i Engeland fra det trettende til forrige Aarhundrede, meest tagne

af

af Biſkop Fletwoods Chronico pretioſo, og en Fortegnelſe paa de Brittiſke Statsindtægter og Udgifter fra Aar 1659, omtrent ſyv Maaneder efter Cromwels Død.

Leipzig.

Jo. Gottl. Boehmii de litteratura Lipſienſi opuſcula academica. 232 S. i ſtor Octav 1779. Hos Sommern.

Hr. Hofraadens Henſigt var, at udgive en fuldſtændig Litteratura Lipſienſis, men da han intet Haab havde at kunne udføre ſit Forſæt, leverer han her hvad forhen er meddeelt i enkelte Stykker. Indholdet er lige ſaa vigtigt for den lærde Hiſtorie i Almindelighed, ſom for den Sachſiſke. Afhandlingerne, i Tallet ſyv, ere alle, een undtagen, forhen trykte, og angaae Litteraturens Tilſtand i Sachſen i det 16de Aarhundredes Begyndelſe, derpaa under Georg, Moriz, Auguſt, om Hiſtoriens første Foredrag paa Univerſitetet i Leipzig, og om Rich. Crocus, ſom først var beſtilt til Lærer i den græſke Litteratur i Leipzig. Anmærkninger ere aftrykte ved Enden af enhver Afhandling. Den her første Gang aftrykte er de Georg Sax. duce, litt. patre, acad. Lipſ. altero conditore. Denne Fyrſte havde ſom Prinds ſtuderet i Leipzig, og lært meget Latin. Som Hertug antog han ſig derfor Academiet, og kaldte endeel Lærde derhen. Blandt dem var den forhen nævnte Crocus, der, formodentlig efterſom det var noget nyt, giorde megen Opſigt med ſit Græſke. (Hans for de Tider anſeelige Løn, beløb ſig aarligen til ti Dukater.) Petrus Moſellanus beviiſte ham beſynderlig Naade. Hidtil vare Taxatorer beſkikkede, ſom ved Halvaarets Begyndelſe beſtemte ethvert Collegio ſin Belønning. Under Georg var det indført, at alt blev læſt uden Betaling. Andre Indretninger af ham anføres. Hermann Buſch og Joh. Rhagius Æſticampianus lærte og til den Tid. Den ſidſte læſte over Plinii Naturhiſtorie, og ſynes at have forklaret den ſtørſte Deel af de 17 første Bøger. Tre ſmaa Skrifter angaaende den Leipziſke Litteraturhiſtorie, ere hoſfgiede: Encomium Academiæ Lipſ. af R. Crocus; Sermo Panegyricus P. Moſellano dictus, og Beſvarelſen derpaa.

No. 17.

Kiøbenhavnſke Nye Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Fredagen den 23de April 1779.

Wolf Chriſtian Matthiä, Hauptpaſtor an der Chriſt- und Garniſonskirche zu Rendsburg, des Königlichen Conſiſtorii daſelbſt ordentlichen Beyſitzers, und jetzigen Actuarii, Beſchreibung der Kirchenverfaſſung in den Herzogthümern Schleswig und Holſtein. Flensburg, in der Königl. privilegirten Kortenſchen Buchhandlung. 1778. 1 Alph. 15 Ark ſt. 8vo. Koſter 8 Mk.

Ret en god Bog, ſom vi ikke tvivle paa, jo vil faae mange Læſere, ſærdeles Holſtenere, Danſke og Norſke. Den er et hæderligt Beviis paa, at Forfatteren haver Kald til at ſkrive om Kirkeforfatningen i de med Dannemark foreenede Hertugdømmer eller Tydſke Stater. Han har ikke efterladt, hvor det var giorligt, at dokumentere ſine Beretninger, og at anføre de Kilder, fra hvilke han har hentet dem. Han har ei allene benyttet ſig af trykte Skrifter, for Ex. Corpus Conſtitutionum Holſaticarum & Statutorum; men ogſaa af utrykte Kongelige Privilegier, Anordninger, Reſolutioner, —— af hvilke ham ere bleven meddeelte Afſkrifter fra det Tydſke Cancellies og fra Generalſuperindenturets Archiver. Om indførte Skikke og Vedtægter, ſom ved deres Ælde ere blevne lovgyldige, er enten Forfatteren ſelv et troværdigt ſienſynligt Vidne, eller og han taler efter de tilforladeligſte Beretninger, han har kundet faae af andre. Mere Vished kan vel ingen efter Tingenes Natur med Billighed

forlange. Man maa merke, at Forfatteren ikke giver ſig af med at beſkrive Kirkeforfatningen i den forhen Storhertuglige og fælles Andeel af Hertugdømmet Holſteen, da den er ham ubekiendt. Dog formoder han med temmelig god Rimelighed, at Forſkiellen ikke kan være i nogen Hovedſag. Det er og kun det nogenlunde almindelige i Kirkeforfatningen, ſom han fortæller: det, ſom henhører til enkelte Steder, maa man ikke ſøge her. Han behandler ſin Materie i følgende Orden: „Erſter Theil. Vom Kirchenrechte überhaupt, „ und der Verwaltung deſſelben in den Herzogthümern Schles„ wig und Holſtein. Zweyter Theil. Verfaſſung der Lu„ theriſchen Kirche. I. Abſchn. Perſonen, die mit dem „ Kirchenweſen zu thun haben. 1. Dieſe Perſonen ſelbſt, „ ihr Unterſchied und ihre Verrichtungen. 2. Einkünfte, „ Vortheile und Vorrechte der geiſtlichen Perſonen. 3. Art „ und Weiſe, zu den geiſtlichen Bedienungen zu gelangen. „ II. Abſchn. Gottesdienſt und gottesdienſtliche Handlun„ gen. III. Abſchn. Kirchen, deren Eigenthum, deſſen „ Verwaltung. IV. Abſchn. Oeffentliche Anſtalten, die „ mit dem Kirchenweſen in Verbindung ſtehen. Schul- und „ Armen-Anſtalten. V Abſchn. Geiſtliche Gerichte. Drit„ ter Theil. Die Kirchenverfaſſung der fremden Religions„ Verwandten. I. Abſchn. Religionsduldung in den Her„ zogthümern überhaupt. II. Abſchn. Die Verfaſſung ein„ zelner in den Herzogthümern ſich aufhaltenden Religions„ Partheyen nach ihren Privilegien. 1. Reformirte. 2. Ar„ menianer. 3. Griechen. 4. Römiſchcatholiſche. 5. Men„ noniſten. 6. Vereinigte Brüdergemeine. 7. Juden.“ Udi Skriftet ſelv har Forfatteren anført de fremmede Religions Tilhængeres Privilegier fra Ord til andet, for ſaa vidt de nemlig angaae deres Religion og dens Øvelſe. Men andre til denne Sags Oplysning henhørende Dokumenter ere tilføiede bag ved ſom Bilager under 23. Nummere. Tilſidſt er aftrykt den ſeeneſte Forordning af 6te Auguſt. 1777. om Kandidaternes Prøvelſe, førend de befordres til Præſte-Embedet i Holſteen ꝛc. Dette var ſaa meget mere nødvendigt, da Forfatteren forhen i Skriftet kun haver givet Efterretning om den forrige Maade, paa hvilken Kandidaterne bleve prøvede. Men det er ei allene Tilforladelighed i Beretningerne, ſom anbefaler Skriftet: Forfatteren anſtiller ogſaa Betragtnin-

ninger, angiver Grunde, og gaaer i Møde mod Indvendinger og Modſigelſer, ſom ere giorte og giøres mod aſkillige Rettigheder, Indretninger, Vedtægter, —. Fornuftig, beſkeden og upartiſk giør han dette. Vi ville til Exempel anføre noget af det, ſom han ſiger for Præſternes Indkomſter i Naturalier og deres Agerdyrkning. „Bey der Ab„ ſchaffung der Naturallieferungen möchte es ſchwer ſeyn, „ den Predigern eine ſolche Entſchädigung zu verſchaffen, „ die es für alle Jahrhunderte wäre. Der Werth des Gel„ des nimmt in Vergleichung mit den Sachen, die man „ zum Unterhalt des Lebens brauchet, einländiſchen ſowohl „ als fremden, ab, und dieſe ſteigen beſtändig im Preiſe. „ Was vor 50 Jahren einen Thaler galt, gilt jetzt ſchon „ zwey, und wird um andere 50 Jahre vielleicht noch ein„ mal ſo viel gelten, Es würde ſchwer fallen, den einmal „ feſtgeſetzten Gehalt der Prediger nach dem geſteigerten Prei„ ſe der Lebensmittel jedesmal zu erhöhen, und alsdenn wür„ den die Prediger bey aufhörenden Naturallieferungen durch „ die dafür angeſetzte Summe baaren Geldes offenbar ſehr „ zurückgeſetzet werden. Eben ſo verhält es ſich auch mit „ dem Ackerbau. Zu geſchweigen, das die Prediger an den „ meiſten Orten auf dem Lande ſehr übel daran ſind, wenn „ ſie nicht ſelbſt Pferde und Wagen haben, und was ſie für „ ihre Haushaltung bedürfen, nicht durch ihre eigene Wirth„ ſchaft gewinnen können; ſo würden ſie durch die gänzliche „ Veräuſſerung der Pfarrländereyen auf der eine Seite allen „ Vortheil entbehren, den eine gute Wirthſchaft ihnen bey „ dem Gebrauch derſelben gewähret, auf der andern aber „ immer dem Schaden ausgeſetzet ſeyn, der aus dem erhöhe„ ten Preiſe der Lebensmittel für ſie erwachſen müßte. Daß „ manche Prediger über den Ackerbau ihr Amt und ihr Stu„ diren verſäumen, rühret nicht vom Ackerbau und der da„ zu nöthigen Wirthſchaftsſorge, ſondern von ihrer Habſucht „ und ihrer betrübten Denkungsart her, bey welcher weder „ der Wachsthum in der Erkenntniß, noch die Treue in ihrem „ Beruſe ihnen ein fühlbares Vergnügen machet. Denen, „ die für dieſes Vergnügen keinen innern Sinn haben, neh„ me man den Ackerbau, und ſetze ſie in welche Umſtände „ man will, ſie werden doch nicht fleißiger in ihrem Amte „ und in ihrem Studiren ſeyn, ſondern auf andere Neben-

„ dinge fallen, die ſie noch mehr als der Ackerbau davon „ entfernen, und ihrem Amte mehrere Hinderniſſe in den „ Weg legen. Die Ausarbeitung gelehrter Schriften, der „ Unterricht junger Leute in den Wiſſenſchaften kann Predi„ ger auch nachläßig in ihrem Amte machen. Darum iſt es „ doch ſo wenig nöthig als rathſam, ihnen das Bücherſchrei„ ben und den Unterricht in den Wiſſenſchaften ohne Aus„ nahme zu verbieten.“ —— S. 54 følg. Nok et Stykke om den indførte Catechismi Forklaring! „ Dieſe (Pontoppi„ dans) Erklärung des Catechismi iſt freylich nicht in allen „ Stücken ſo eingerichtet, als man wünſchen möchte. Wo „ aber iſt je dergleichen Lehrbuch zu hoffen, dabey nicht, „ auſſer dem Verfaſſer, oder denen, die mit ihm in der Art, „ ſich die Sachen vorzuſtellen, mit einander zu verbinden „ und auszudrücken, gar ſehr gleichſtimmig ſind, jeder an„ derer eben ſo viel zu erinnern finden ſollte. An Vollſtän„ digkeit und Deutlichkeit giebt wenigſtens dieſe Erklärung „ keiner unter denen, die noch bekannt worden ſind, etwas „ nach. Aus derſelben iſt ein Auszug gemacht, und unter „ Königl. Autorität herausgekommen, der das Vorzügliche „ hat, das er die Glaubenslehren mehr im Zuſammenhange „ vorträget, als in jener Erklärung hat geſchehen können, „ weil ſie der Ordnung des kleinen Catechismi Lutheri folgen „ mußte. Es fehlet aber darin die ganze Sittenlehre, und „ das iſt wohl der größte Mangel deſſelben.“ S. 120. En mildere Dom kunde vel ikke uden Sandhedens Fornærmelſe fældes over **Pontoppidans Forklaring.** —— Vi have og et **Udtog** af den paa Dansk, men ſom, uden noget andet Fortrin, deri er ringere end det Tydſke, at det ikke fremſætter Sandhederne i nogen naturlig Sammenhæng.

A. O.

Verſuch einer Harmonie der heiligen und Profanſcribenten in den Geſchichten der Welt von den Zeiten der Richter bis auf den Untergang des Königreichs Iſrael, ausgefertiget von M. **Caſpar Gottlob Langen**, Pfarrern zu Wolkenburg im Leipziger Kreiſſe. Bayreuth, verlegts **Johann Andreas Lübeck.** 1775. 2 Alph. 1 Bl. i 4to. Koſter 5 Mk.

D. Baſtholm har en eneſte Gang anført dette Skrift i ſin

Jø-

Jødiske Historie, 2 B. S. 69, og det gav os Anledning til at efterſee, om det nogenſinde har været anmeldet i diſſe Efterretninger. Vi fandt det forbigaaet, og vil derfor endnu lade det nyde ſin Ret. Forfatteren, ſom ellers er bekiendt af Exegetiſche Verſuche og andre Skrifter, har med dette Arbeide haft til Henſigt, at udfylde den Aabning, ſom er imellem Schuckfords og Prideaux Værker: og denne Henſigt opnaaer han heldigen, ſaa vidt man kan ſlutte af denne hans Arbeides første Deel. — Af Titlen maatte man formode, at Værket var fuldſtændig udgivet: men det er ikke ſaa, og tvende Deele ere endnu tilbage, ſkiønt færdige i Haandſkrift og i Forlæggerens Hænder. Hvad der da maa holde denne nu alt over 3 Aar fra at lade dem aftrykke! — Forfatteren følger ikke Schuckford i tørre og ufrugtbare Undersøgelser over de gamle hedenſke Folkes Tids-Regning og Hiſtorie: men han ſeer med Prideaux fornemmeligen paa den bibelſke Hiſtories Oplysning. Denne Deel ſtrækker ſig kun over Dommernes Tider, og beſtaaer af 97 Paragrapher.

A. O.

Leipzig.

Sammlung einiger Erziehungsſchriften von J. H. Campe. Zweiter Theil, nebſt Aufſätzen von Klopſtock, Feder und Brückner. 366 S. i 8vo. 1778. I den Weyganſke Boghandling.

Denne Deel indeholder 1) Beſkrivelſe over nogle nye pædagogiſke Børneſpil til at lære fremmede Sprog, til en behagelig Syſſel for Børnene, og til deres Sielekræfters Øvelſe. Spillene ere paſſende til deres Henſigt. Hensigten ſelv, tempeſtivum pueris concedere ludum, og derhos forbinde det Nyttige med det Behagelige, forſvarer Forfatteren meget vel i Indledningen; men beſtemmer den og til Slutningen didhen, at hele Underviisningen ikke bør være Spil; ſaadanne Spil maa ikke være Maaltidet ſelv, men Konfekten. 2) Om de Æſopiſke Fablers Brug ved Underviisningen. Han forſvarer den mod Rouſſeau, og tildeels med Grunde, andre ikke have brugt; for Ex. at man ved Fablerne kan forſkaffe Børnene den nødvendige Kundſkab om viſſe Laſter, uden at bibringe dem Had og Foragt mod Menneſker; at den mod ufornuftige Dyr adſocierte Idee deſto meer kan afholde fra

Feil; at Ideer om Dyr lettere kan opnaae den fulde Beſtemthed, ſom Indbildningskraften vil have ved Fortællinger, end om Mennesker. 3) Avredrift, om den ved Opdragelſen bør opvækkes og beſtyrkes, eller ei? Forfatteren forkaſter dens Brug mod Fedder. 4) Dagligen forekommende Feil mod den gode Opdragelſe. Endog i de Huſe, hvor man læſer og taler meget om Opdragelſen, begaaes betydelige Feil mod den. Forfatteren indklæder ikke ſit Foredrag i almindelige Satſer, ſom oftest nytte lidet, men fremſætter virkeligen forekommende Tilfælde. 5) Emanuels von D** Graf af Brückner, Præſt i det Meklenborgſke, en ved Leilighed trykt Afhandling, ſom Hr. Campe med Forfatterens Tilladelſe har indrykket i ſin Samling, eftersom han her fandt adſkillige af ſine Grundſætninger, ogſaa den om Avredriftens Skadelighed. 6) Om den ſkadelige Tidligvidskab og Megenvidskab for Børn. En Afhandling, der vil forekomme dem, der allene beſkue Tingenes Overflade, alt for parador; men dem, ſom vide at prøve alle Ting, og beholde det Beſte, meget nyttig. Dog maa man giøre den Erindring, det er ei altid Forældrenes Lyſt til at prale med deres Børns Vidskab, men ofte den Forlegenhed, de befinde ſig i at give dem noget at tænke paa og forrette, der giør, at de antage den almindelige tidlige Underviisning. Hertil kommer, at de befrygte, Børnene enten ſkal fatte en al for ſtor Lyſt til viſſe Ting, der ſiden kan blive dem ſkadelig, eller og vænnes til Lediggang, hvis onde Følger enhver Tænkende kiender. 7) Et par lærerige Anekdoter om Børn. —— Til Slutningen er paa ny aftrykt Klopſtock Ueber die deutſche Rechtſchreibung, ſom Hr. Campe formedelſt Overeensſtemmelſe af de Grundſætninger, han ſelv har yttret i ſin Afhandling om Børns Læren at læſe, her har givet Sted. Klopſtocks Grundſætning til Retſkrivningen er: at ſkrive det hørte, vel udtalt, efter Sparſomheds Regel. Skulde denne Regel antages, vilde deraf opſtaae en Forvirring, der i en kort Tid ſkulde giøre et Sprog ukiendeligt, og klager man nu billigen over den forſkiellige Skrivemaade, enhver tillader ſig, bersøvede man ſig endog den Trøſt at klage; thi derved tillod man enhver at ſkrive efter ſin egen Udtale, ſom han naturligen anſeer for den Beſte.

The

The Deſolation of America: a Poem. 4to. Kearsly. 1777.

Skalden ſkildrer med levende og rørende Farver et Lands Ødelæggelſe, ſom forhen beſad alle jordiſke Lykſaligheder, men nu ſukker under de Elendigheder og Ulykker, Krigen, og i ſær en borgerlig, medfører. Menneſket, alle dets ypperlige Evner uagtede, er dog ikkun en ſvag og kortſynet Skabning. Det Nærværende ſynes allene at have nogen Magt over det. Det Forbigangne, det Tilkommende og det Fraværende rører det lidet, og dets Indflydelſe er alt for ſvag til, at en nogle Tuſende Mile fraværende Statsmand ſkulde ynkes over Menneſkelighedens Forurettelſer, og afhielpe dem. Han behøver Hielpemidler for deeltagende at beſkue Krigens Scener, og hertil bør man anpriſe nærværende Digt. Begyndelſen er denne:

Through the dim ſhades by frantic terror led,
From ſcenes of blood a hoary parent fled;
A tender Virgin, breathleſs with her fears,
Hung on his arm, and bath'd him with her tears:
With wearied ſteps, and with diſtracted air
Follow'd the faithfull partner of his care.
Through the lone ſhadows of ſurrounding night
Trempling they fled, for death purſued their flight.
And oft they ſtopp'd, and oft they turn'd their eyes,
Where a vaſt flame ſhot raging to the ſkies,
While ev'ry gale, that mov'd the duſky air,
Pierc'd their ſad ears with accents of deſpair.
Here horrid ſhouts of barbarous triumph flow,
Blended with groans, and mingling ſhricks of woe:
There feebler wails and dying accents riſe,
And rage remorſeleſs thunders to the ſkies. ——
Now ſilent had they reach'd a mountain's ſide,
Whoſe paths unviolated foreſts hide:
There paus'd a while their ſteps, while each ſurvey'd
The diſtant ruin, from the friendly ſhade. ——
At length the wretched mother thus began,
While down her cheeks the liquid ſorrows ran.

„ Giennem tykke Skygger, leedt af en raſende Forſkrekkelſe,
„ fra Scener af Blod, flyede en bedaget Fader; en ung Jom-
„ frue, af Frygt aandeløs, hang ved hans Arm, og væde-
„ de den med hendes Taarer. Med udmattede Skridt og

„ fortvivlet Aasyn fulgte hans Sorgs troe Deeltagerinde.
„ Giennem den omringende Nats eensomme Dunkelhed flye-
„ de de Skælvende; thi Døden forfulgte deres Flugt. Ofte
„ stode de, ofte vendte de deres Øine, hvor en bred Flam-
„ me rasende fløi mod Skyerne, imidlertid enhver den mør-
„ ke Luft bevægende stille Vind giennemborede deres bedrøve-
„ de Øren med Fortvivlelses Lyd. Her gienlydede skrækkende
„ Raab af en barbarisk Triumph, blandede med Jamren,
„ og foreenede med Veeklage: der hørtes en svagere Sukken
„ og døende Røst, og samvittighedsløs Forbittrelse tordnede
„ til Skyerne. — Nu havde de stiltiende naaet Siden af
„ et Bierg, hvis Tilgange en urørt Skov skiulte. Der
„ udhvilede de sig lidet, og enhver af dem overskuede fra
„ dette venskabelige Skiul de fraliggende Ruiner. — Ende-
„ ligen begyndte den ulykkelige Moder saaledes, og Sorgs
„ Taarer nedstrømmede af hendes Kinder.“ — Herpaa ma-
ler den ulykkelige Moder det fiendtlige Indbrud med ameri-
kanske Farver, og i følgende eftertrykkelige Linier viser de
fulgte unaturlige Grundsætninger og Krigens skrækkelige
Følger:

Yet, yet a moment, the fell steel restrain;
Must Nature's sacred ties all plead in vain?
Ah! while your kindred blood remains unspilt,
And Heaven allows an awful pause from guilt,
Suspend the war, and recognize the hands,
Against whose lives you arm your impious hands! —
Not these, the boast of Gallia's proud domains,
Nor the scorch'd squadrons of Iberians plains:
Unhappy Man! no foreign war you wage,
In your own blood you glut your frantic rage;
And while you follow where Oppression leads,
At ev'ry step, a friend, or brother bleeds.

„ Endnu, endnu et Øieblik, hold det grumme Staal tilba-
„ ge; skal alle Naturens hellige Baand forgieves fordre Op-
„ sætning? Ah, imidlertid Blod, Eder beslegtet, endnu ei er
„ udgydet, og Himlen tilstæder en ærefrygtelig Standsning
„ fra Brøde, forhal Krigen, og erkiend dem for Brødre,
„ mod hvis Liv I væbne ugudelige Hænder! — Ikke mod
„ dem, hvoraf det stolte Gallien bryster sig, ei heller mod
„ de Iberiske Sletters opbrændte Flaader: Ulykkelige Mænd!

„ in-

„ ingen Krig mod Udlændinger paatage I eder, i eders eget
„ Blod mætter ſig eders raſende Hevngierighed; og i det I
„ følge den Vei, Undertrykkelſe viſte eder, bløder ved hvert
„ Fied en Ven eller Broder."

London.

Laelius or an Eſſay on Friendship. By Marcus Tullius Cicero. With Remarks by William Melmoth Eſq. 8vo. 1778.

Denne ypperlige Afhandling, ſiger Hr. Melmoth, ſynes at være opſat med en ſærdeles Henſigt paa de offentlige Sagers Tilſtand paa den Tid, den er ſkreven, og tillige i en meere udvidet Henſigt paa moralſk Underviisning. Adſkillige Steder ſigte tydeligen til Republiqvens kritiſke Omſtændigheder i den Periode. Den blev udgiven ſtrax efter Cæſars Myrdelſe, da nogle af den ærgierrige Regents anſeeligſte Tilhængere forſøgde ſtrax at vende Almuens fiendtlige Sindelav paa de ſammenſvorne Mænd og deres Gierning, ved de offentlige Æresbeviisninger, de foranſtaltede til hans Afmindelſe: en Opførſel, ſom de ſøgde at retfærdiggiøre med de Pligter, ſom det private Venſkab fordrede. I en Tilſtand derfor, da Republiqvens Frelſe for en Deel hængde af de Tanker, man gierde ſig om ſaadanne Pligter: var det et Foretagende, ſom anſtod Cicero ikke mindre ſom Patriot end Philoſoph, at beſtemme de ſande Grundſætninger til den Forbindelſe, og afmærke dens Fordringers retmæſſige Grændſer. Mange af de Gamle havde virkeligen meget udſvævende Tanker om denne Sag; og for dettes Skyld er det maaſkee, at der er neppe en enkelt moralſk Skribent af Vigtighed i Grækenlands philoſophiſke Tider, (ſaavidt vi have Kundſkab om) ſom jo ſynes at have afhandlet denne Sag, ſom en nødvendig og vigtig Deel af hans moralſke Syſtem. Det er rimeligt, at det Væſentlige af hvad de ſkarpſindigſte blandt hine Philoſopher have ſkrevet angaaende denne Underſøgelſe, er indført i denne nærværende Afhandling: det er i det ringeſte viſt, at Cicero har taget betydelig Nytte af Ariſtoteles's Afhandling, ſom findes i hans Moral; ligeſom man og kan ſpore ham i de faa Fragmenter, ſom endnu ere tilbage af et Skrift af ſamme Materie,

ſkreven af Theophraſt. Virkeligen har han ſaa nøie afteg-net de fornemſte Udlinier af hans Gienſtand, at han har ef-terladt lidet meere til dem, ſom kunde optage den efter ham, end at følge hans Grundſætninger, udvide hans Slutnin-ger, og anvende hans Maximer. Altſaa har Biſkop Tay-lor i vort (det Engelſke) eget Sprog, og den vittige Herr Sacy i det Franſke, (de eeneſte nye Skribentere af Vigtig-hed, ſom have ſkrevet Afhandlinger om Venſkab) ei lagt no-get Væſentligt til den meſterlige Grundridsning, han har tegnet. Til en Prøve af Overſættelſens Beſkaffenhed vil vi tage følgende Stykke: Excellent and obliging Sages theſe (nemlig de Philoſopher, ſom lære ikke at indlade ſig i Venſkaber, fordi de ſkaffe Bekymringer, og de, ſom ud-lede Grunden til Venſkab af egennyttig Trang) undoub-ledly! To ſtrike out the friendly affections from the moral world, nould be like extinguishing the Sun in the natural: each of them being the ſource of the beſt and moſt gratefull ſatisfactions, that the Gods have con-ferred on the ſons of men. But I ſhould be glad to know what the real valice of this boaſted exemption from care, which they promiſe their diſciples, juſtly amounts to? an exemption flattering to ſelflove, I confeſs; but which, upon many occurrences in human life, should be re-jected with the utmoſt diſdain. For nottung, ſurely, can be more inconſiſtent with a well poiſed and manly ſpirit, than to decline engaging in anylaudable action, or to be diſcouraged from perſevering in it, by an ap-prehenſion of the trouble and ſolicitude with which it may probably be attended. Virtue herſelf, indeed, ought to be totally, renounced, if it be right to avoid every poſſible means, that may be productive of une) aſi-neſs: for who that is actuated by her principles, can obſerve the conduct of an oppoſite character, without being affected with ſome degree of ſecreet diſſatisfaction? Are not the juſt, the brave, and the good, neceſſarily expoſed to the diſagreeable emotions of diſlike and aver-ſion, when they reſpectively meet with inſtances of fraud, of cowardice, or of villainy? It is an eſſential proper-ty of every well-conſtituted mind, to be affected, with pain or preaſure, according to the nature of thoſe mo-

ral

ral appearances that preſent themſelves to obſervation. If ſenſibility, therefore, be not incompatible with true wisdom: (and it ſurely is not, unleſs we ſuppoſe that philoſophy deadens every finer feeling of our nature) what juſt reaſon can be aſſigned, why the ſympathetic ſufferings, which may reſult from friendſhip, ſhould be a ſufficient inducement for baniſhing that generous affection from the human breaſt? Extinguiſh all emotions of the heart, and what difference will remain, I do not ſay between Man and brute, but between man and a mere inanimate clod? Away then with thoſe auſtere Philoſophers, who repreſent virtue as hardening the ſoul againſt all the ſofter impreſſions of humanity! the fact, certainly; is much otherwiſe: a truly good man is upon many occaſions extremely ſuſceptible of tender ſentiments; and his heart expands with joy, or ſhrinks with ſorrow, as good or ill fortune accompanies his friend. Upon the whole then, it may fairly be concluded, that as in the caſe of virtue, ſo in that of friendſhip, thoſe painfull ſenſations which may ſometimes be produced by the one, as well as by the other, are equally inſufficient for excluding either of them from taking profeſſion of our boſoms. Af dette Stykke, thi ſaaledes er og det øvrige af Overſættelſen, ſeer man, at Herr Melmoth har været meget lykkelig i at træffe ſin Originals Meening; juſt ikke altid verbotenus, eller det Tilfældige i en Tanke; thi det forandrer han ofte; naar han for Ex. overſætter animi dolor ved „ſenſibility“ humanitas ved „a finer feeling of our nature“ ſom dog kun er i Almindelighed: menneſkelig Følelſe; & ſaxum, aut truncum, aut qvidvis generis ejusdem ved „and a mere „inanitate clod“: ſaa er Overſættelſen ikke ganſke nøiagtig efter ſin Original, i hvilken man ikke kan giøre ſlig en Forandring uden at tabe noget; iſær gielder dette om Cicero, ſom har været ſaa omhyggelig i at vælge ſine Udtryk, foreſtille Tingen juſt under den Omſtændighed, og ikke en anden, for ved den at give hiin det Eftertryk, ſom enhver Leilighed meeſt fordrede; og den kræver ofte, at en Biomſtændighed maae udtrykkes og det Væſentlige ikke agtes paa. Meget hyppig udfyldes Tankerne i Overſættelſen, og ofte

ere

ere de fuldt paraphraſerede af Exempler Herpaa findes ikke faa i det anførte Stykke. For en magelig Læſer kan dette være til ſtor Troſt; men for den, ſom læſer med Eftertanke, er det ubehageligt at betages den Fornøielſe, Sielen finder i ſelv at være virkſom, og at ſiges det, ſom egen Opmærkſomhed vilde give ham ind. En flydende Stiil har Herr Melmoth ſøgt at faae i ſin Overſættelſe, ſaa den i den Deel ogſaa kan læſes uden Anſtød. Anmærkningerne ere philoſophiſke, og tiene enten til at oplyſe Cicero's Sætninger, eller blot til at forſvare dem mod andre, iſær nyere Skribentere, ſom ere af andre Tanker. At de undertiden ikke ſtaae ſaa paſſende i Selſkab med Cicero, kan man gierne tilgive, naar Læſeren kun holdes ſkadesløs ved deres Grundighed, og ikke bliver overvældet med en Overflod af Ord, ſom indeholde kun en liden Subſtans, eller, ſom ofte ſkeer ved ſaadanne Leiligheder, indeholde ikke den ringeſte.

Leipzig.

M. K. E. Mangelsdorfs Verſuch einer Darſtellung deſſen, was ſeit Jahrtauſenden im Betreff des Erziehungsweſens geſagt und gethan worden iſt. Nebſt einer freyen Beurtheilung der Baſedowſchen Anſtalten und anderer dahin gehörigen Materien. 442 S. Octav. 1778. Hos Fr. G. Jacobæer.

Den første Afdeeling handler om Opdragelſen hos Egypterne, Perſerne, Grækerne, Romerne og Tydſkerne, til Carl den Store. I Henſeende til Egypterne følger Forfatteren Diodor, og i Henſigt til Perſerne Xenophons Cyropædie; altſaa dømmer han fordeelagtigere om den, end andre. Grækerne derimod, og iſær Athenienſerne, betragter han i et for dem ufordeelagtigt Lys; vel anfører han Vidnesbyrd og Handlinger, men ikke andre end ſaadanne, ſom man finder hos ethvert poleert Folk, hvis Hiſtorie er bekiendt. De mange viiſe og dydige Mænd, Grækenland eiede, beviiſe, at der maae have været mange dem lige, og altſaa meget moralſk Godt hos Grækerne. Socrates, ſom Forfatteren lader vederfare Ret, udgiør en egen Artikel, og til en Prøve paa hans Opdragelſes-Maade, anføres nogle af hans Samtaler af Xenophon. Forſkiellige mærkværdigt om Romernes Opdragelſe af adſkillige Forfattere, og udfør-

lig

lig om Hukommelseskonsten efter Qvintilian og Cicero. Blandt Efterretningerne om den Tydske Opdragelse forglemmes ikke Ratich og Comonius. I den anden Deel, som indeholder hvad Mærkværdigt der er skrevet om Opdragelsen, forekomme nogle af Platos, Aristoteles og Qvintilians Meninger. Derpaa følge vidtløftige Udtoge af Opdragelses-Skrifter, Lockes, Rousseaus, Fedders, Basedows, Pædagogernes i Barby og Grivel, indrettede efter følgende Artikler: legemlig Opdragelse, Sædernes og Forstandens Dannelse ved Underviisning. Forfatteren har ikke under disse Artikler anført alt, hvad der findes hidhørende, men hvad der synes ham at være enhver meest egen. Emil kan enhver her læse uden Frygt; thi foruden at Troes-Bekiendelsen er udeladt, indsees Grundsætningerne tydeligere, da de staae nærmere ved hinanden. Om Basedow dømmer Forfatteren overalt, og især i den tredie Afdeeling, som egentligen dertil er bestemt, frimodigen, og som det synes, billigen. Elementarværket svarer aldeles ikke til hans Løfter og de Omkostninger, Publikum har anvendt derpaa. De fleeste af Basedows Grundsætninger tilstaaes at være fortrefselige. Forfatteren forsvarer ogsaa hans Maade at tale Latin, for derved at bringe Ord i Hukommelsen og noget af Grammatiken. Til Slutning om Patriotismus, som en Gienstand for den offentlige Opdragelse.

Leipzig.

J. G. von Schönfeld Lehrbuch der ganzen Landwirtschaft für Stadt- und Dorfschulen, mit allen zu der Landmanns Ueberzeugung nöthigen Gründen, Erfahrungen, Erläuterungen und Exempeln. Hos Jacobæerne 1778. 630 Sider i Octav.

Forfatteren, som allerede er død, indklædede sit Skrift i Samtaler for at blive fattelig og forstaaelig for Landmanden, og inddeelte det i fem Afdeelinger. I den første Afdeeling lader Skolelæreren sig, af de af Lærlingen forelagte Spørgsmaal, beskrive alle hans Slægtningers og Naboers Huusholdningsmaade, og tillige angive Aarsagen til enhver især, og hvorfor den føres saaledes og ikke anderledes. Her forklares hvorledes den nærværende almindelige Huusholdningsmaade virkelig er. I den anden underviiser han Lær-

Lærlingen i de Grundſætninger, hvorefter han kan bedømme de opregnede Huusholdningsmaader, og hvorledes de kan forbedres. I den tredie handles om Gisdſkningen saa vidtløftig, ſom denne i Landvæſenet vigtige Sag udfordrer. I den fierde beſkrives den beſte Maade og Tid at saae. Den femte Afdeeling indeholder en forbedret Indretning af Jorden og dens bedre Brug. Endelig er tilføiet en Efterretning om Strøm- og Dæmningsbygningens Forbedring efter Forfatterens egen Opfindelſe. Dette er allene en Anmeldelſe om de vigtige Opfindelſer, han i dette Fag har giort, og ſom han mod en Belønning vil bekiendtgiøre. Om den ved hans Død er gaaet forloren, maae Tiden lære.

Paris.

La Luſiade de Luis de Camoens, poëme heroiqae en 10 chant, nouvellement traduit du portugais, avec des notes & la vie de l'auteur, enrichi de figures à chaque chant, 2 Vol. in 8. Chez Nyon l'ainée. 1776.

Overſætteren forſtod ei ſelv Portugiſiſk, og maatte derfor lade ſig den af en anden overſærte Ord for Ord, og derpaa gav han den i ſit Sprog det poetiſke Udtryk. Heraf lader ſig naturligen ſlutte, at man ei her bør ſøge Nigtighed og Nøiagtighed; dog læſes den med Behag, en Fortieneſte, ſom man maae tilſtaae Mængden af de Franſke Forfattere. Noterne ere deels kritiſke, deels hiſtoriſke.

Følgende indrykkes efter Begiering.

Uagtet man Tid efter anden ved adſkillige, ſaavel Originaler, ſom Overſættelſer, har ſøgt at udbrede Læſelyſt og Kundſkab i de forſkiellige Deele af Videnſkaberne, saa fattes os dog endnu i Modersmaalet en Bog over den praktiſke Philoſophie, der kunde lægges til Grund ved Underviisning, leede den Unge til en virkſom Kundſkab om Pligterne, og tiene den Ældre, der uden fremmed Hielp vilde forhverve ſig nogen nøiere Kundſkab om hvad der bør giøres og lades, til en bequem og let Veiledelſe. Vel have vi paa Danſk Skrivter, hvori Moralen og Naturretten ere fremſatte; men nu ere de for tørre, og har meere til Hensigt at ſlippe fra Sætningen ved et koldt Beviis, end at røre Hiertet og for-

forbedre Menneſket; nu har man havt et viſt beſtemt Diemærke, og til dette allene har man arbeidet; og overhoved har man næſten ved alle Beviiſer holdt ſig til den eene Sætning: frem din Fuldkommenhed; hvoraf vel et Beviis kan føres, det en Examinator i Nødsfald maae lade ſig nøie med, men ſom aldrig virkede nogen frugtbar Kundſkab til Villiens Forbedring. Den fromme Gellerts gode Værk er mig ikke af Minde; jeg kiender fuld vel Bogens Nytte: men jeg troer tillige, og veed det af Erfarenhed, at det vil have ſin ſtore Vanſkelighed, ſelv efter denne til ſin Henſigt ypperlige Bog, at give den Unge nogen ſammenhængende Kundſkab om Moralen; da den vidtløftigere Udvikling af Sandhederne fordrer en Opmærkſomhed og vedholdende Fliid, ſom man ei tør vente ſig af den flygtige Alder. Det er desuden kun en Deel af den praktiſke Philoſophie, ſom der er afhandlet, og det var dog nødvendigt, ſaavel for Lærlingen, ſom for Læreren, at have det heele Pligternes Syſtem efter een Plan og paa een Maade ordnet og udarbeidet. Dette, tillige med mit Embede og dets Pligter, har givet mig Anledning til at tænke paa at give mine Landsmænd ſligt et Værk i Hænderne, der i en ſyſtematiſk Orden ſkulde indeholde Menneſkets Pligter under dets forſkiellige Tilſtand og Forhold, hvori hverken Vidtløftighed ſkulde beſvære Hukommelſen, eller Korthed være Tydeligheden til Skade. Baſedows praktiſche Philoſophie für alle Stände, Deſſau 1777, er, ſom bekiendt, et meget godt Skrivt, og man turde vel ſige, at det til almindelig Brug er det beſte, man hidtil har havt. Man vil finde, at jeg ſaavel har betient mig af dette, ſom af hvad en Gunerus, Daries, Hollmann, Fedder, Ferguſon, Hutcheſon, Hartley og andre Tænkere have ſagt. Jeg kan hos enhver af mine Læſere ikke forudſætte de foregaaende Kundſkaber af den theoretiſke Philoſophie, og diſſe bør man dog have, om den praktiſke rettelig ſkal fattes. Jeg vil derfor i et foregaaende Stykke forklare de af den theoretiſke Philoſophies Begreber, ſom efter mit Tykke ere nødvendigſt for den vel opdragne Borger i Almindelighed, og i Synderlighed for den, der vil ſee Grunden til de Pligter, der befales, og tænke, ſom det ſig bør, ved enhver Pligt. Dog vil jeg ei anføre andet, end hvad jeg troer kan være almeennyttigt. Skriftet vil komme til at beſtaae af to Deele, hvoraf den

ſørſte ſkal indeholde den egentlig ſaa kaldte Moral, tilligemed de foregaaende Begreber af den theoretiſke Philoſophie, og ſkal næſt Guds Hielp komme ud efter Mikkelsdag: da den anden ſom ſnareſt ſkal følge. Heele Værkets Størrelse kan jeg nu ikke ſaa nøie beſtemme, dog vil det omtrent blive 3 Alphabeter, trykt i ſtor Oktav. For nogenledes at kunde beſtemme Oplagets Størrelſe, og ſætte Priiſen ſaa lempelig, ſom muelig, vil jeg udgive Bogen paa Subſkription, og det ſaaledes, at Subſkriptionstiden varer til Enden af Auguſt, da Subſkribenterne bekomme Exemplaret paa Trykpapiir for 3 Sk. Arket, og paa Franſk Papiir for 4 Sk. Arket, hvoraf de to tredie Deele betales ved Modtagelſen af den ſørſte Deel. For dem, ſom ikke have ſubſkriberet, bliver Priiſen paa hver Sort Papiir 2 Mk. høiere. Subſkribenternes Navne ſkal blive trykte foran den ſørſte Deel, og de, ſom vil umage ſig med at ſamle Subſcribentere, bekomme hvert 11te Exemplar. Til ovennævnte Tid indleveres Subſkribenternes Navne til Herr Gyldendal, ſom og imidlertid modtager Subſkription.

L. Smith,
Lærer i Philoſophien og de ſkiønne Videnſkaber ved det Kongel. Land-Kadet-Akademie.

Trykfeil i No. 13.

Side 194. Linie 33. Breit. læs Britt. Side 196. Linie 12. צער læs (צער) Side 197. Linie 25. ערכים ערבים Side 198. Linie 8. ἐξορυξαντης læs ἐξορυξαντες Linie 11. עליה læs עליה Linie 14. בעליתו læs בעליתו Linie 27. φυλη læs αυλη Linie 32. V. 58-69. læs V. 58. 69. Side 199. Linie 2. indtil læs ind til. Linie 7. Archeol læs Archäol. Side 200. Linie 28. Forf. læs Proph. Side 202. Linie 12. S. 249. læs S. 239. Linie 16. kan nu læs det kan nu.

J. No. 14.

Side 220. 39 Linie d'Almerida, læs d'Almeida. Side 221. 3 Linie Tviſt, læs Twiß. Side 221. 12 Linie anpriiſer, læs anpriiſes. Side 222. Linie 23 ſød, læs fød. ibid. Linie 31 Torauca, læs Torouca. ibid. 32. Underhandlinger, læs Underhandlingerne. ibid. Linie 34. Grammatiken, læs Grammatiker. Side 224. Linie 24 Krill's, læs Keill's.

No. 18.

Kiøbenhavnſke
Nye Efterretninger
om
lærde Sager.

I. Hæfte. Fredagen den 30te April 1779.

Kongerigerne Danmarks og Norges, ſamt Hertugdømmene Sleesvigs og Holſteens Hiſtorie indtil vore Tider, ved Profeſſorerne Gebhardi og Chriſtiani, indeholdende Kongeriget Norge indtil den Calmarſke Foreening. Andet og ſidſte Bind. Paa Chriſtian Iverſens Forlag. Odenſe, 1778. 122 S. i 4to. Koſter 9 Mk.

Denne anden Deel af den nyelig forhen af os recenſerte Norſke Hiſtorie er ligeſom den 1ſte forfattet af Hr. Profeſſor Gebhardi i Lyneborg, overſat paa Danſk af Joh. Ernſt Heilmann, Sogne-Præſt for Lunde Meenighed i Fyhn (nu i Kierteminde) og aldeles af Forfatteren ſelv omarbeidet og forbedret. Det forreſte Titelblad (thi der er et almindeligt foran hvert Bind, foruden det ſpecielle) er prydet med en Vignette, ſom paa dette Bind foreſtiller de Friderichshalders og ſær de Colbiørnſønners patriotiſke Heltegierning, da de 1716. ſatte Ild paa Staden, anviſte Commendanten paa Friderichsſtens Feſtning deres eget Huus i Friderichshald, ſom var opfyldt med Bomber og Granater, hvorpaa han maatte kaſte Beegkrandſe, og derved ſætte Byen aldeles i Brand, ſaa vel ſom den hosliggende Svenſke Flotille, ſom den brave Tordenſkiold erobrede ved Dynekilen, og derved tvang Carl den 12te til, ganſke at forlade Norge. Forlægger-en lover en ſaadan intereſſerende Vignette for hvert af de efterfølgende Bind. Hr. Forfatterens Fortale, ſamlet af

begge hans Verker, baade det ſtørre i Algemeine Welthiſtorie og det mindre Udtog, er her indrykket. Man ſeer deraf, hvad Hielpemidler Hr. Gebhardi har benyttet ſig af til at forfatte Verket. Da denne Fortale er ſkrevet af Forfatteren den 15de April 1777., maa man ikke undre ſig over, at han ikke anfører den Kiøbenhavnſke Udgave af Heimskringla, men taler allene om Peringſkolds. Vi ville, i at recenſere denne Deel, bruge ſamme Orden, ſom i at recenſere den første, nemlig først anmerke de enkelte Feil, vi troe at finde i Overſættelſen, og ſiden hvad vi maatte finde at være feilet i Hiſtorien ſelv. Affattede S. 25 bør være forfattede; Cantzler Pontoppidan S. 22 undrer os meget, at Overſætteren har kunnet være ſaa ſkiødesløs at ſkrive i Stedet for Procantzler, da vi dog ere fuldkommen forſikrede, at han lige ſaa got ſom vi veed den ſtore Forſkiel imellem det, man har kaldet en Cantzler hos os i Dannemark og en Procantzler ved Univerſitetet, ſamt at han, ſom en Danſk Mand, ikke ſkulde vide, hvad Sal. Pontoppidan var. Vi finde vel ſamme Feil hos Hr. Gebhardi i det Tydſke, hvor han anfører Bogen, men dette undſkylder ikke den Danſke Overſætter. Vi maa altſaa ſkrive denne Urigtighed paa Hr. Heilmanns Regning. See Allgem. Welth. 32 Th. Vorrede S. 24. Men dette er langt fra ikke den eeneſte Feil Hr. Heilmann paa dette eene Sted har begaaet. Vi vil, for at gotgiøre hvad vi have ſagt, lægge Læſerne begge Steder, ſaa vel i det Tydſke, ſom i den Danſke Overſættelſe for Øine, og da dømme de, om vi ikke med god Føie beklage os over Overſætterens Skiødesløshed. Gebhardi ſiger paa anførte Sted om Sal. Procantzler Pontoppidans Danſke Atlas: „Es begreift die Antiqvität, die Statiſtik, und die „natürliche Geſchichte des ganzen Däniſchen Reichs, und „die Beſchreibung der Provintzen Seeland und Fünen in „ſich, wird durch den Herrn Juſtitz-Rath Hans von Hofmann „fortgeſetzt und vollendet, und hat dieſe Aufſchrift: Den „Danſke Atlas ꝛc. Tom. I.-IV. 1764.-1767. 4to.“ Her er at merke, at da Hr. Gebhardi ſkrev dette, nemlig den 3die April 1768. havde han ikke ſeet uden de 4 første Tomer, ſom efter den almindelige Beſkrivelſe over hele Riget, allene indeholde Provintſernes Siellands og Fyhns ſpecielle Beſkrivelſer. Men lad os indſee, hvorledes Hr. Heilmann har overſat,

ſat, forandret (thi Forandring burde ſkee) og forbedret eller forverret! Saa ſtaaer der da i det Danſke: „Det indbegri„ ber det ganſke Danſke Riges Antiqvitæt, Statiſtik og na„ turlige Hiſtorie; og Provintſernes Siellands og Fyhns „ Beſkrivelſe blev fortſat og fuldendet ved de Herrer Confe„ rence-Raad Hans de Hoffmann og Etats-Raad Langebek, „ og har denne Opſkrift: Det Danſke Atlas eller Kongeriget „ Danmark, foreſtillet ved E. Pontoppidan. Kiøbenhavn. „ T. I.-VI. 1763.-1774 4to.“ Hvor urigtig er det ikke nu, at Siellands og Fyhns Beſkrivelſe ere blevne fortſatte af de Herrer Hofmann og Langebek; thi hvo veed ikke, at Sal. Pontoppidan ſelv til deels udgav, deels til Udgivelſe havde færdiggiort diſſe Deele af Værket, ikke heller ſiger Hr. Gebhardi dette. Dernæſt begribe vi ikke, af hvad Grund Hr. H. har forandret Værkets rette Titel og endelig vil have Atlas til et Neutrum, da dog Bogen baade af Forfatteren ſelv og Hr. Gebhardi er kaldet: **Den Danſke Atlas.** **Det 9de Bind** af Operum Johannis Meurſii S. 34 maa være en Tryk- eller Skriverfeil. Paa den 38 S. i Fortalen har Overſætteren uden Tvivl begaaet en Feil, naar han til Hr. Gebhardis Fortælning om den Biſtand, ſom Hr. Conference-Raad Carſtens har giort Mallet i at forfatte ſin Hiſtoire de Dannemarc, føier det Ord Salig til; thi uden Tvivl er det vor for det almindelige Beſte endnu levende Conference-Raad Carſtens, ſom her meenes og ikke hans Salig Broder, ſom for nogle Aar ſiden er død. Det Udtryk **uventende Ting** S. 44 er ikke Danſk, **uforventede** burde det vel hedde. **Derværelſe** for at udtrykke **Daſeyn** (Exiſtentia) er lige ſaa ubrugeligt. Hvorfor har Hr. H. ikke kunnet beholde det vedtagne **Tilværelſe**, ſom er Danſk; thi jeg ſiger, **at være til**, men aldrig, **at være der i denne Meening.** **At fortvivle paa en lykkelig Udgang af Sammenrottelſen**, ſom der ſtaaer S. 4, er garſke og aldeles imod Sprogets Regler. **Jeg fortvivler om**, men aldrig **paa en Ting.** **Opvakte en Flod af Skields-Ord** S. 11 er aldeles upaſſeligt. Hverken kan man ſige, **at opvække en Flod**, ei heller kan man ſige **en Flod**, men **en Strøm af Skields-Ord**, og dog er det ikke Danſk, at opvække den. Der **opſpandt ſig en dobbelt Sammenrottelſe** S. 12 er aldeles udanſk. Sammeſteds: **den første kom ikke til Udbrydelſe**, burde

hedde **Udbrud**. Hvorfor bruger Hr. H. det franske Ord **Maitresse**, som vi saa got kan undvære, da vi have gode Danske Ord nok til at udtrykke det, og det med adskillige Bibegreber, ligesom Omstændighederne fordre det. Thi dersom vi derved vil forstaae, som Franskmændene ofte giøre, den Qvinde, vi elske frem for alle paa en anstændig Maade, da hedder hun **Kiereste** Forudsættes der en ulovlig Omgang, hedder hun **Frille** eller **Boelskab** eller noget verre. Foreener man med Begrebet det om et blot naturligt Giftermaal eller det, som Juristerne kalde Concubinatus, da kalder Jydske Lov en saadan Qvinde **Slegfred** eller **Slegfredkone**. Her havde Frille uden Tvivl været det bequemmeste. Hvi skal **Onkel** S. 23 bruges for Farbroder eller **Morbroder**. Dog Skade, at vi ikke have et almindeligt Ord, som indbefatter begge Begreber! „De saae ikke hinanden saa far„lig og sort, som Bagtalernes Beskrivelser havde afmalet „dem," burde uden Tvivl være farlige og sorte; thi hvorfor skal vi ikke udtrykke Fleertallet, da vi have det i Sproget. Men i det Fald, hvor et Tillægs-Ord eller Participium kommer efter Tid-Ordet, saaledes som her, udtrykker Hr. H. det aldrig, hvilket dog ofte kunde give Anledning til Tvetydigheder. Ald skriver Hr. H. bestandig urigtigen i Stedet for **al**. **Stedholder** for at udtrykke det Tydske **Statthalter** S. 28 gaaer aldeles ikke an. Er ikke **Statholder** for lang Tid vedtagen hos os til at udtrykke, hvad her skal udtrykkes? **Stedholder**, som nogle have begyndt at bruge for **Lieutenant**, som fører et ganske andet Begreb med sig, er desuden næsten giort latterligt. **Immer tilintetgiorte Rettighed** S. 47 i Stedet for: **for evig, eller for bestandig** er ikke Dansk; thi **immer** betyder altid i det Danske en Idelighed. **Hærstog** forekommer igien adskillige Steder i dette Bind i Stedet for **Hærtog**. **At opreise et Korstog** S. 61 er ikke got Dansk, **oprette**, **stifte** bør det hedde. **Kongens af Danmarks Tilladelse** er urigtigt. Enten maa det være **Kongens af Danmark** eller **Kongen af Danmarks**; Men hvilket er det rigtigste? Der er Grunde for begge Constructions-Maader, som det vilde være for vidtløftigt her at anføre. Imidlertid ønskede vi saa vel denne Punkt, som saa mange andre, i Henseende til den Danske Genitivus, engang bestemte. — Dog hvor meget andet er

ikke

ikke endnu ubeſtemt i vort Sprogs Retſkrivning? Grev Guidos tvende Gange i Nominativus S. 79 er urigtig ſkreven, han hedder Guido. Men Overſætteren er bleven forført af den Tydſke Genitivus, da der ſtaaer: eine Schweſter Graf Guidos. At trykke hart, ſom findes adſkillige Steder, er det Danſk, og ſkulde det ikke være haardt? De Islændre S. 95 bør være Islænderne. Græmmelſen bragte hende om Livet ſtaaer der S. 107 om Dronningen; Det er en ganſke tydſk Talemaade, og burde enten hedde: ſkildte hende ved Livet eller bragte hende af Dage. Hermed have vi anmerket de betydeligſte Feil imod Overſættelſen. I Overſættelſen ſavne vi desforuden i dette ligeſom i 1ſte Bind den Bequemmelighed af Marginaler, der ikke alene tilkiendegive Aarstallene, men endogſaa et kort Indhold af det ved Siden ſtaaende Sted i Texten, for ved Hielp deraf deſto lettere at kunne finde eet eller andet ſom man ſøger. Ogſaa ſynes det os, at da Hr. Heilmann, ſom han ſelv ſiger i Fortalen til 1ſte Deel, har paataget ſig den Byrde, at giøre eet af begge Hr. Gebhardis Værker, baade det ſtore og det ſildigere udkomne lidet Udtog, formedelſt de i dette ſidſte tilføiede Forbedringer og Anmerkninger, ſaa kunde han bequemmeligen for Læſeren have indrykket i Texten en ſtor Deel af Anmerkningerne, for at Læſeren ikke for ofte ved ſamme ſkal afbrydes. Imod Hr. Gebhardis Arbeide ſelv, hvis fortiente Berømmelſe vi i øvrigt aldeles ikke agte at forringe, have vi denne vigtige Beſværing, at de Oldenborgſke Kongers, i ſær de ſidſtes Hiſtorie i dette Værk, for ſaa vidt Norge angaaer, er alt for tør og utilſtrekkelig, i Forhold til Værkets øvrige Omfang. Friderich den Femtes, ſom er den ſidſte, afgiøres med halvanden Side for Ex., og ſaa meget mærkværdigt er forbigaaet, at det vilde være uendeligt at nævne, og havde været bedre, derſom denne Feil har ſin Grund i Mangel paa Efterretninger, aldeles at have udeladt de ſidſte Kongers Hiſtorie. Bindet endes med et Regiſter over Perſoner og Sager, ſom [illegible]komme i begge Deelene.

Samuel Chandler's kritiſche Lebensgeſchichte Davids. Aus dem Engliſchen von Joh. Chriſt. Wilh. Diederichs. Erſter Theil. Bremen und Leipzig, bey Johann Heinrich Cramer, 1777. 19½ Ark ſt. 8vo. Koſter 4 Mk.

Naar man erindrer ſig den Tydſke Overſættelyſt, maa man vel falde i Forundring over, at Chandlers Verk, ſom unægtelig er det beſte, der hidtil er udkommet til Forſvar for Davids Charakteer, ikke i et Rum af 10 Aars Tid er kommet med blant den ſtore Sværm. —— Vel da! at det nu er falden i en Mands Hænder, ſom ikke giver, for des haſtigere at fortiene Skillingen, en ſkiødesløs Overſættelſe med al Originalens Vidtløftighed og Ordrighed, men ſom til Læſerens Fordeel afſkiær den kiedſommelige Overflødighed i Foredraget, og i en ſammenpreſſet Stiil, ſiger det ſamme, ſom Chandler, og tilføier nogle faa gode egne Anmerkninger (for Ex. om den Talemaade: at ſkiule ſine Fødder 1 Sam. XXIV. 4. S. 156 følg.). Foran er, efter Overſætterens Fortale, aftrykt D. Leß Recenſion af Originalen, ſom ſtaaer i Göttingiſche Gelehrte Anzeigen 1767. Forfatterens Levnet og Fortegnelſe paa hans Skrifter, tagne af Britt. Theol. Magazin, og den Artikel David af Bayles Dictionnaire hiſtorique & critique. Denne Deel indeholder den første Bog og 16 Kapitler af Verkets anden Bog. I. Om den Jødiſke Statsforfatning indtil Samuels Tider. Monarchiets Opkomſt hos Jøderne. Sauls Valg og Indvielſe. Hans ſlette Forhold ved Palæſtinernes (ſaaledes vil Overſætteren helſt kalde Philiſterne,) Overfald. Hans Ulydighed mod den guddommelige Befaling om Amalekiterne. II. Davids første Komme til Sauls Hof. Seier over Goliat. Oprindelſen til Sauls Fiendſkab mod David. Hans Giftermaal med Sauls Datter. Hans og Jonatans Venſkab. Hans Flugt til Rama og forunderlige Befrielſe. Hans Flugt til Achiſch og Huler Adullam. Om David har været en Oprører. Sauls Mord paa Præſterne. Davids Tapperhed i at redde Staden Kegila. Hans Befrielſe i Ørken Sif. Hans Ædelmodighed mod Saul i Hulen Engedi. Om ham og Abigael. Hans Sindighed i at ſkaane Sauls Liv anden Gang. Hans Flugt til Gath og Ziklag. Sauls Beſøg hos Qvinden i Endor. Ch. har indrykt nogle af Davids Pſalmer i ſin egen Overſættelſe og med mange for den største Deel undværlige Anmerkninger ved

de Begivenheder, over hvilke de efter deres Overskrift ere forfattede. Hr. Diederichs har ikke her villet oversætte en Oversættelse, men gaaer sin egen Vei efter Grundteksten, og beholder af Chs. Anmerkninger kun det nye og ham egne. De Psalmer, som findes i denne Deel, ere Ps. 59. 56. 34. 63. 52. 54. 142. og 57. Til en Prøve vil vi meddeele den 63 Psalme. (S. 135 følg.) „ 1. GOtt! mein GOtt biſt „ du. Dich ſuche ich [15]). Nach dir dürſtet mein Geiſt [16]), „ Nach dir ſchmachtet mein Leiб [17]), hier im wüſten, dür„ren und ungewäſſerten Lande [18]), 2. Dich ſo, wie ehe„mals im Heiligtum, in deiner Majeſtät und Herrlichkeit „ zu ſehen. 3. Denn deine Gnade iſt beſſer, denn Leben! „ Meine Lippen ſollen dich preiſen. 4. Drum will ich dir, „ ſo lange ich lebe, lobſingen! zu deinem Lob meine Hände „ empor heben [19])! 5. Mit Fett und Mark ſättigeſt du mich:

[15]) „ Daß dis Wort, welches andre von der Dämmerung „ erklären, auch ſuchen bedeute, ſieht man unter an„dern aus Sprüchw. I. 28. Ueb.

[16]) „ Dürſten wird in allen Sprachen von einem heftigen „ Verlangen gebraucht, z. Ex. *Famæ ſitiens*, Sil. Ita„lic. L. 3. v. 578. *Honores ſitio*, Cicero ad Q. Frat. „ L. I. Ep. 5. *Virtutis ſuæ ſitientem*, derſelbe pro „ Plan. c. 13.

[17]) „ כמח kommt nur an dieſer Stelle vor, kan aber aus „ dem Arabiſchen erklärt werden. In Golii Lexicon „ findet ſich die Bedeutung caligavit oculus, altera„tus colore, & mente debilitatus fuit.

[18]) „ Der Vater Houbigant und andre Kritiker wollen „ gern כארץ leſen, als eine Vergleichung, ich dür„ſte, wie ein dürres und trockenes Land; aber „ das iſt eines Theils ſehr unnötig, andern Theils aber „ auch den Sprachgeſezzen zuwider, da das folgende „ עיף im Maſculino ſteht.

[19]) „ Vergleiche 1 Moſ. B. XIV. 22. Pſ. CXXXIV. 2. „ Der nähmliche Gebrauch war bei den Heiden.

—— —— Oculos ad ſidera lætus
Extulit, & cœlo palmas cum voce tetendit:
Jupiter omnipotens, precibus ſi flecteris ullis
Aſpice nos. —— —— *Virg.* Æn. 2.

„ davor ſoll dich mein Mund mit frolockenden Lippen preiſen. 6) Wenn ich auf meinem Lager in der ſtillen Nacht „ an dich denke, will ich dein Lob ſingen. 7. Denn du warſt „ meine Hülfe: ich jauchze unter dem Schutz deiner Flügel. „ 8. Meine Seele hängt jezt ganz an dir [20]); deine mächtige Hand ſchüzzet mich. 9. Aber jene, die mir nachſtellen, „ werden umkommen [21]). Sie werden in den tiefſten Abgrund geſtürzt werden. 10. Sie ſollen durchs Schwert „ geſtrekt werden [22]), und ein Raub der Wölfe werden [23]). „ 11. Dann freut ſich der König ſeines GOttes [24]), und „ jeder, der ihn verehret [25]), jauchzet. Denn alsdenn „ ſind die Lügenmäuler geſtopfet."

[20]) „ דבק bedeutet eigentlig agglutinavit, und dann die „ genaueſte Vereinigung, vergl. 1 Moſ. B. II. 24.

[21]) „ שׁוֹאָה der völlige Untergang, ſiehe Schultens über „ Sprüchw. I. 27. Der tiefſte Abgrund iſt das Grab.

[22]) „ Das Grundwort נגר erklärt Schultens de defect. „ Ling. Hebr. S. 66. Es bedeutet eigentlich das ſtarke „ Rauſchen des Waſſers, und hier figürlich das Blut. „ Virgil hat eine völlig gleiche Beſchreibung:

Tum caput ipſi aufert domino, truncumqve reliqvit
Sangvine ſingultantem. Æn. IX. 332. 333.

[23]) „ שׁוּעָלִים ſind nicht eigentlich Füchſe, ſondern „ mehr eine Art von Wölfen, (vergl. Michaelis Arab. „ Fr. S. 118) die ſehr begierig ſind, die auf dem Feld „ liegenden erſchlagenen Leichen zu verzehren. Siehe „ des gelehrten Bocharts. Hierozoic. Erſter Th. 3 „ Buch. Kap. 13.

[24]) „ David war zum König beſtimt, und wußte, daß er „ es gewiß werden würde: er dürfte ſich alſo dieſen „ Titel wol beilegen. Es folgt daher nicht, was Kle„ rikus und andre vorgeben, daß er den Pſalm erſt in „ ſpätern Zeiten gemacht habe.

[25]) „ Jeder, der bei ihm ſchwört, d. h. der ihn verehret. „ Es geht nicht auf David, (ſiehe Michaelis deutſche „ Anmerkung) ſonder auf GOtt ſelbſt."

A. O.

Joh.

Joh. Dav. Heilmanni Theologi nuper Göttingenſis celeberrimi *Opuſcula* maximam partem theologici argumenti collegit & edidit *Ern. Jac. Danovius* Theol. Profeſſor publ. ord. in academia Jenenſi. Jenæ ſumtibus C. F. Gollneri cIↃIↃLXXIV. 1 Alph. 8 Ark 1 Bl. i 8vo. Koſter 4 Mk.

Joh. Dav Heilmanni Opuſcula maximam partem theologici argumenti Volumen alterum collegit & edidit *Ern. Jac. Danovius.* Jenæ ſumtibus Gollneri & Rudolphi cIↃIↃLXXVIII. 1 Alph. 15 Ark i 8vo. Koſter 5 Mk.

D. Heilmann døde i en meget ung Alder, 37 Aar gammel: og den lærde Verden har med Rette beklaget ſit Tab og ſit ſtore Haabs Forſængelighed. Hans lærde og grundige Smaaſkrifter burde ikke forglemmes og forkomme: men let kunde dog dette ſkee, naar ikke nogen i Tide beſørgede dem udgivne i Samling. D. **Danov** fortiener da megen Tak, ved hvis Omhue man nu kan faae dem alle ſamlede i tvende Bind. Det vil ikke være Læſeren ukiert at finde her deres Titler.

Førſte Bind. I. Specimen obſervationum qvarundam ad illuſtrationem novi Teſtamenti ex profanis pertinentium. II. Commentatio de doctis extra patriam viventibus. III. Traits de Parallele entre l'Eſprit d'irréligion d'aujourdhui & les anciens adverſaires de la Réligion Chrétienne. IV. Commentatio de auctoritate librorum novi Teſt. apud Manichæos. V. De Evangelio Matthæi apud Barnabam reperto. VI. Diſſertatio, conſecrationem Sanctorum apud Pontificios uſitatam ad ἀποθεωσεις veterum Romanorum effictam oſtendens. VII. De ſcholis priſcorum Chriſtianorum theologicis. VIII. De florente litterarum ſtatu & habitu ad initia religionis chriſtianæ. IX. De guſtatu, in prima maxime ætate, & ſcholarum ſpatiis conformando, Commentatio philoſophico-practica. X. De eo, qvod eſt in diſciplinis problematicum. XI. De pace divinis qvondam honoribus culta Specimen antiqvario-criticum. XII. Diſputatio finiendæ juſtæ Sacramenti notioni. **Andet Bind.** XIII. Prüfung der Goldhagiſchen Ueberſetzung des Herodotus mit einigen Gedanken vom Ueberſetzen. XIV. Kritiſche Gedanken von dem Charakter und der Schreibart des Thucydides. XV. De eo, qvod intereſt inter divinas notitias

Theologi & Chriſtiani. XVI. De commodis, ex ſacrarum litterarum ſtudio ad philoſophiam redundantibus. XVII. De antiqvo baptismi Paſchalis Solemni. XVIII. De ſenſu, qvem dicunt, morali, ejusqve in morum doctrina pretio. XIX. De ratione, qvam inter ſe habent humani generis jactura & reparatio Diſputatio theologica prima ad Rom. V. 12.-18. XX. Moliminum Joſephi Halletti contra divinitatem Spiritus S. Refutatio. XXI. De humili Chriſti infantia. XXII. Disqviſitio de ratione, qva JEſus ſua ex mortuis ἀναςάσει Meſſias demonſtratus eſt. Tilſidſt er aftrykt Elogium *Heilmanni*, ſkrevet af Hofraad Heine i det Gottingſke Akademies Navn, og en Fortegnelſe paa den Sal. Forfatters andre udgivne Arbeider. A. O.

London.

An eſſay on the dramatic Character of Sir John Fallſtaff. 8vo. 1777.

Forfatteren er ikke tilfreds med, at man har betragtet den ſnurrige Fallſtaff, ſom en Niding, der ſatte Lid allene til ſine Been, naar Faren var nærværende, men ſøger at tage den Skam fra ham. Han underſøger da de enkelte Egenſkaber i hans Charakteer og af denne Underſøgelſe bliver Reſultatet, at „ den herſkende Egenſkab i Fallſtaffs Charakteer, „ ſom giver alle de andre deres Anſtrøg, er en høi Grad af „ Vittighed og Lune, ſom er foreenet med ſtor naturlig Op„ rømthed og Hurtighed i Forſtanden. Denne Egenſkab, „ med den anførte Foreening, bragte ham rimeligviis allere„ de meget tidlig i Verdens Omgang, og giorde ham høiſt „ behagende i Sælſkab; ſaa behagende, at det ei mere kun„ de ſynes ham nødig at forſkaffe ſig nogen anden Dyd. Her„ fra udſprang maaſkee hans beſtandige Sværmerie og alle „ Slags Uordentligheder. — Han ſynes at have af Naturen „ haft et Sindelag uden Ondſkab, uden alle nedrige Grund„ læg; men han giorde ſig aldrig Umage for at ſkaffe ſig et „ godt Gemyt. Han ſaae, at han forſkaffede ſig Agtelſe og „ Kierlighed ved alle ſine Feil, ja ved ſine Feil ſelv, da de „ alle vare foreenede med Lune og opſtode for ſtørſte Deel af „ Lune. Saaledes, ſom han maaſkee ingen andre Udyder

„ hav-

„ havde, end saadanne, som han troede frit ud at kunde
„ tilstaae, saaledes syntes han og ved sit Pralerie endnu
„ meer udsvævende end han virkeligen var. Han synes at
„ have givet ved Soldaterstanden en meget nødvendig Støt-
„ te til Lunes og Vittigheds Charakteren, efter hvilke alle
„ hans øvrige Egenskaber synes at have beqvemmet sig. Af
„ Naturen havde han, som jeg nu vover at paastaae, en
„ dristig og vovende Aand, som i en krigrisk Tids-Alder,
„ endskiøndt den kun blev ved Leilighed brugt, giorde ham
„ altid sikker for Foragt, giorde ham vis paa en ærefuld
„ Optagelse blant de Store, og bedst passede sig til hans
„ særegne Art af Lune og Udsvævelse. Saaledes levede han
„ bestandigen i Selskab, eller meget mere i Værtshuse, til-
„ lod sig enhver Udsvævelse, og fandt, at ogsaa andre tillod
„ ham alt, Fylderie, Utugt, Sviren og Lediggang, han
„ vænte sig til Frihed i Opdigtelse, som maaskee var hans
„ Vittighed nødvendig, henfaldt ofte i Usandhed og Løgn;
„ synes efterhaanden at have bydet al fornuftig Ærekierhed
„ Trods; og da hans Forstand stedse er uudtømmelig, saa
„ laaner, optrækker, bedrager, og stieler han endog uden
„ Vanære. —— Latter og Bifald ledsage hans største Udsvæ-
„ velser; og da han ikke aabenbar bliver dreven af nogen
„ urokkelig nedrig Grundsætning, saa undskyldes alt ved
„ Lystighed og Lune. Men med Tiden og ved sin Efterladen-
„ hed faaer han onde Færdigheder, bliver en Humorist, faaer
„ meget stærke Legemskræfter og henfalder i Alderdommens
„ Svagheder; alligevel lader han ikke, denne hele Tid igien-
„ nem, een eeneste Letfærdighed eller Ungdoms Feil fare, og
„ taber intet af Sielens Munterhed, der har sat ham i
„ Stand til at fuldende dette Løb med sin egen Tilfredshed
„ og andres Forlystelse. Og saaledes er han endelig ved en
„ Blanding af Ungdom og Alderen, Foretagende og Besvær-
„ lighed, Forstand og Daarlighed, Fattigdom og Bekost-
„ ning, Rang og Pudseerlighed, Uskyldighed i Forsætter og
„ Straffskyldighed i Udførelsen, hverken i Fare for at hades,
„ formedelst hans slette Grundninger, ikke heller for at for-
„ agtes, formedelst hans Feighed, og indviklet i Gienstan-
„ de, som gisre ham mistænkt for begge; et plumpt Men-
„ neske og en Klygtling, en Humorist og en Mand af Lune,
„ en Spotter og en Spot, skiemtende og selv en Gienstand

„ for

„ for Skiemt, ſaaledes, ſiger jeg, er Fallſtaff, i den „ Periode af ſit Liv, hvori vi ſee ham, og den fuld„ komneſte komiſke Charakteer, ſom maaſkee nogen Tid er „ bragt frem paa Skuepladſen.“ — Forfatteren viſer ſig meget ſkarpſindig, men om han har fulgt allene Shakeſpears givne Charakteer paa Fallſtaff eller tillige ved ſin egen Vittighed taget ſig Frihed til at ſætte nye Omſtændigheder til, give vi enhver at dømme, ſom kiende denne Fallſtaff af Bekiendtſkabet med hin brittiſke Poets Stykker.

London.

The ſublime and beautifull of Scripture; being Eſſays on ſelect Paſſages of ſacred Compoſitions. By Courtney Melmoth. 2 Vol. 8vo. 1777.

Diſſe Betragtninger ere 28 i Tallet og af følgende Indhold: 1) Chaos og Skabelſen. 2) Oprindelſe til Klæder. 3) Lang Levetid. 4) Skibsfartens Oprindelſe. 5) Duen. 6) Aars-Tiderne. 7) Menneſkets Fortrin. 8) Abrahams og Loths Hiſtorie. 9) Forbarmelſe. 10) Abrahams og Iſaaks Hiſtorie. 11) Abrahams Død. 12) Jakobs og Rachels Hiſtorie, hvori indeholdes ogſaa Iſaaks og Rebekka's. 13) Jakobs Forſoning med Eſau. 14) Dinah's Hiſtorie. 15) Over Døden. 16) Joſephs Hiſtorie. 17) Jakobs Død. 18) Høimodighed; og Beſlutning om Jakobs Død. 19) Moſes Fødſel og Driſtighed. 20) Mirakler. 21) Moſes Love. 22) Bileams og hans Eſels Hiſtorie. 23) Moſes Død. 24) Kalebs og Othniels Hiſtorie. 25) Naemi og Ruths Hiſtorie. 26) David og Goliath. 27) Enken af Zaraphath. 28) Salamons Charakteer og Skrifter.

Paris.

Hiſtoire naturelle, civile & politique du Tonquin. Par Mr. l'Abbé Richard, Chanoine de l'Egliſe Roiale de Vezelai. Hos Moutard. 1778, 2 Bind Octav. Hvert B. 366 S.

Det beſte man hidtil havde om Tonkin, var fra Engelænderen Baron, ſom levede der i Landet til 1685. Det øvrige

rige bestod, Taverniers Løgne uberegnede, i Missionairernes Efterretninger. Og dette Værk hører desværre til samme Classe; thi egentligen er det de Efterretninger, som den i Paris 1766 døde Abt de Sainte-Phalle har efterladt sig. Han har været tolv Aar Missionair i Tonkin. De udgives nu af en Mand, hvis Forstand formedelst Religions-Iver er lige saa indskrænket, som en Missionairs. Denne besynderlige Mand har sammenlignet dem med Barons Efterretninger og Lettres edifiantes, og derefter forandret og forbedret dem. Til Fortællingen, eller som han kalder den Histoire, har han føiet Anmærkninger af du Halde, og fornemmelig af Montesquieu. Man forefinder strax en af ham selv forfattet Indledning om Hedningers Omvendelse. Tonkin udgiorde forhen den østsydlige Provints af China, og deraf har det sit Navn, som i Chinesisk betyder det østlige Hof; i Landets Sprog kaldes det An-nam, Middagens Roe. Landet er sundt, og Veirets Forandringer taalelige. Regntiden er fra Maji til August, og forbunden med den største Heede; i August og September er Landet underkastet de frygteligste Orkaner. Tolden ved Flodens Indløb indbringer aarligen en Million Rigsdaler; deraf kan man slutte sig til Handelen. Havet tager kiendeligen af, og følgeligen Kysten til. Hovedfloden hedder her Songkoy. Hovedstaden, som ligger ved Hovedfloden, skrives her Kéchò; i Størrelse lignes den med Paris; men paa Marketsdagene kommer der desuden en Million Mennesker, og dog formedelst en fortræffelig Politie herster der den største Orden. Ellers bestaaer Landet allene af Flekker. Det nedrig liggende Land er aarligen udsat for Flodernes Oversvømmelse; heraf den meget lette Levemaade ved Riis-Saaening og Fiskerie; begge give de overflødigste Nærings-midler. Om Riis-Dyrkning. Ingen Korn- eller Viin-Plantning, men vel Bælgfrugter. Frugt-Arterne i Tonkin; men uden Naturkyndighed. De mange Floder og Kanaler ere skiulte med Fartøier, og al Haandtering forrettes paa Vandet. Indvaanerne tør ikke gaae ud af Landet. Stand og Rang kiender man her paa Fødderne; Mandarinerne allene tør bære Skoe, Prindserne have deres egne runde Skoe. — Den politiske Forfatning. Det, som man kalder Dispotismus. Forfatteren er ingen Philosoph; han veed ei at skielne,

hvad

hvad der er Landet eget fra det, som er almindeligt i heele Orienten, ei heller Misbruge fra det, som er overeensstemmende med Sæderne og Lovene; intet har han selv betragtet, men allene samlet den gemeene Mands Taler, og af dem modsiger og hæver den eene den anden. Læseren maae altsaa tænke for ham, og det er ved usikre Datis meget voveligt. Saa meget seer man dog, at Afgifterne betales i Naturen; derved forefalder Hoverie. Naar der allevegne fortælles: hvor en duelig Haandværksmand viiser sig, tvinger man ham at arbeide omsonst ved Hoffet, saa synes dette at følge deraf: sex Maaneders Arbeide er Hoverie; i den Tid bekommer han allene Kosten. I ovrigt er Eiendom ukrænket, og der gives en personlig Frihed. De fleeste Sæder, Skikke og Konster ere chinesiske. Eget synes det at være dem, ved den hos Chineserne antagne Sorg af 27 Maaneder over deres Forældre, inden hvilken Tid intet Giftermaal finder Sted, er det dog i de tre første Dage viiseligen tilladt at gifte sig. Optagelse i Børns Sted er meget brugelig. Renterne ere meget høie, og Agerkarlene kan følgeligen gaae vidt; Creditor har Magt over Skyldnerens Hustrue, Børn og Person, og kan sælge dem. Dog er intet Slaverie, siger Forfatteren, paa Livs Tid. Communicationen i Landet er formedelst Floderne let. I enhver Flække er et Huus, hvor nogle Borgere staae færdige som offentlige Bud, at bringe de fra Hoffet indløbende Befalinger videre. Deres Høitideligholdelse af den første Maaned i Aaret, deres Skuespil, og tusende andre Ting, ere som i China. Hanefegtningen. Landets Produkter; deriblandt Fuglereder. Sygdommene: de almindeligste ere Febre, Durkløb, Gulsot og Børnekopper; derimod af Slag, Sidesting, Pest og deslige Tilfælde veed man der intet. Religionen som i China. Bonzerne opføre sig meget billige og tolerante mod de Christne, tilstaaer vor Missionair selv; og efter at have anført alle deres urimelige Religions-Skikke, lægger han til, der herster i Tonkin en sædelig Retskaffenhed og en ædel Tænkemaade. Paa Begravelses-Æren regner man og meget i Tonkin; endog troer man, at det har Indflydelse paa Familiens lykkelige Tilstand. Religions-Sekternes Forskiellighed foraarsager ikke den mindste Misforstaaelse i Familierne, og i Staten aldrig Uroeligheder

der (og dog fortæller Forfatteren siden efter saa meget om de Christnes Forfølgelse.) Videnskaberne ere ogsaa paa chinesisk Fod. Lægekonsten regnes ei heller her til dem. Den beste Handel driver man i Tonkin med almindelige Vare; til at betale kostbare ere der ingen Penge; alle Penge indsluttes i Hoffets Skatkammer; desuden kiender man ingen andre, end Kobber-Mynter; andre Metaller gaae som Vare. Handelens store Indskrænkning. De forskiellige Handels-Artikler. —— Halvdeelen af det andet Bind indeholder det Overblevne af den første Afdeeling. Folket hører til Indiernes Stamme; men det er to gange undertvunget af Chineserne. Aarligen gaaer et Gesandtskab til China med Foræringer, som en Skat, og Kongen bekommer sit Segl fra Keiseren. Befrierens Li Familie forsvarede sig paa Tronen over to hundrede Aar, og forsaldt, som sædvanlig, til Uvirksomhed. En Tring, som indskrænkede nogle Rebeller, satte en Prinds af Stammen Li paa Tronen, men beholdt Magten i sine egne Hænder; og saaledes ere næsten for 300 Aar siden i Tonkin en Konge (Dova) med alt det Udvortes af den Kongelige Værdighed, og en General (Chova), som har den virkelige Magt, og det endog arvelig, næsten som i Japan. Han vælger blandt de Kongelige Prindser Efterfølgeren; men Valget maae bekræftes af det høieste Collegio. Den nærværende Familie af Chova skal fra den første af, der var Chova 1682, være sygelig og vanvittig, og dog skal alting i Riget gaae lige saa godt, som forhen. Ved begge Hofferne ere Betieningerne besatte med Gildinger; disse underholde store Serailer: thi at have mange Koner, hører her til Stads og Pragt. Siden 1748 skal Kongen ved en Revolution igien have giort sig uafhængig. Ogsaa Betieningerne ved Armeen ere besatte med Gildinger, og for at blive Officeer, lader man sig castrere: dog skal der gives Exempler paa sielsdent Mod, og Soldaterne ansees for de beste i Indien. Rigets Indkomster og deres Forvaltning; alt efter Despotens Grundsætninger: Landets Afgifter ere, som et Landgods-Indkomster, allene bestemte for Hoffet. Aldrig falder det Hoffet ind, at anvende noget deraf for Landet; alting bliver bragt til Hoffet, eller forvaret: følgelig er Landet armt, uden Industrie, uden Pengenes Omløb, o. s. v. Lovene og Stats-Indretningerne som

i Chi-

i China; men dog blandet med indenlandſke Tilſætninger. Rettens Pleie ſkal være overmaade ſlet; alting er tilkiøbs: Dommernes Embeder, og altſaa og Retten. Pinlige Sager bringes for Kongen. Beſynderligt er det, at Livsſtraffe ere ſieldne og ikke gruesomme. — Man ſporede ingen Virkning og Indflydelſe af Religionen paa Tonkinernes Sædelighed, og dog er det overhoved et godt og fornuftigt Folk. Desangaaende modſiger Forfatteren ſig ſelv meer end engang. Den anden Afdeeling afhandler Omvendelſes-Anſtalternes Tilſtand i Tonkin. Alle ſaadanne Efterretninger ere ſom oftteſt hinanden lignende og ſielden underholdende, hvilket er Tilfældet her.

Leiden.

Joannis Clerici Ars critica. 1778. i 3 Bind i Octav. Hos Samuel og Johan Luchtmann.

Nærværende er det ſiette Oplag af en Bog, der endnu i ſit Slags er en Haandbog, og da Kritik fornemmelig er nødvendig i Hiſtorien, er det næſten en uundværlig Bog for dens Dyrkere. Det er bekiendt, at det andet Bind ved Qvintus Curtius Bedømmelſe leverer en Prøve, hvorledes en Forfatters Skrivemaade og Characteer bør bedømmes. Det tredie Bind, hvis Indhold ganſkee er polemiſk, hører ikke til den kritiſke Konſt, og har ogſaa en anden Titel: nemlig: Joannis Clerici epiſtolæ criticæ & eccleſiaſticæ, in qvibus oſtenditur uſus artis criticæ, cujus poſſunt haberi volumen tertium.

Anmeldelſer.

Den Heſſencaſſelſke Legationsraad Marquis de Luchet har i 15 Aar ſtaaet i en nøie og beſtandig Forbindelſe med Voltaire, og derved ſaavel ſom ved andre Midler forſkaffet ſig gode og paalidelige Efterretninger om ham. Diſſe Efterretninger ſkal udgiøre et Værk, ſom ſkal beſtaae af 3 Bind i Qvart, ethvert af 600 S. og udkomme under Titel: Hiſtoire litteraire de Mr. de Voltaire, précedée d'une notice hiſtorique de ſa vie, & ſuivie de quelques morceaux tant en proſe qu'en vers, qui ne ſe trouvent pas dans la collection de ſes oeuvres. Værket udkommer i Caſſel ſtrax i Begyndelſen af 1780, og ſkal koſte 3 Dukater eller 33 Franſke Livres.

No. 19.

Kiøbenhavnſke Nye Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Fredagen den 7de May 1779.

Samlede Efterretninger om Viborg Bye i ældre og nyere Tider, af Andreas Chriſtian Krog, reſiderende Capellan til Nørre-Sogns Kirke i Viborg. Med et Anhang: Kort Udtog af de bekiendte Støttrupers Hiſtorie og de i Anledning af dem foraarſagede Uroeligheder, uddragne af et Manuſcript, forfattet af **Morten Støttrup**. Hvorved tillige anføres andre tilforladelige Efterretninger, derhen hørende. Tilſammen 18 Ark og 4 S. i 8vo. Viborg, 1779. Trykt paa **Mangors** Forlag. Koſter indhæftet 2 Mk. 12 Sk.

At udgive Efterretninger lader ſig giøre paa adſkillige Maader: enten ved at berette det, man ſelv har ſeet og erfaret, eller det, ſom andre enten ved Tale eller Skrifter have meddeelt os (og da kan dog Foredraget blive vort eget) endelig kan man og ſamle andres Efterretninger, ſigtende til en vis Materie, og deraf giøre et Verk, hvori man ikke alene betiener ſig af andres Efterretninger, men endog Ord. Denne Vei har Hr. Krog for ſtørſte Deelen fulgt. Vi troede, at den første Deel af Skriftet afhandlede Viborgs ældre Tilſtand, da der S. 190 med en nye Titel forekommer Viborg Byes nærværende Tilſtand. Men vi maa og tilſtaae, at det allene var en Troe; thi den første Deel leverer Efterretninger saa vel om Byens gamle ſom nærværende Forfatning. Den første Afdeeling er inddeelt i 13 Kapitler, den ſidſte i Paragrapher. I et Kapitel eller §. afhandles under-

tiden meget forskiellige Ting. Opskriften paa det 13de Kapitel er: Kort Efterretning om Reformationens Begyndelse i Viborg, samt Fortegnelse paa Sogne-Præsterne til Sønder-Sogns eller Sortebrødre Kirke, efter Reformationen. Hr. Krog har fornemmelig betient sig af Mag. Christen Erichsens korte Beskrivelse over Viborgs Herligheder, trykt i Kiøbenhavn 1727., D. Pontoppidans Annales og Series Pastorum, Justice-Raad Worms lærde Lexicon o. s. v. Viborg er den ældste Stad i Jylland. Kong Dan er hyldet ved Byen ved en stor Steen, og Stedet har herved faaet Navn af Dannerlyng. Kong Svend Grathe har 1150. befæstet den og givet den Privilegier. Viborg har i gamle Dage været en meget stor Stad. Den havde 12 Sogne- og 6 Kloster-Kirker. Dens Størrelse og Omfang skal ingen, efter disse Efterretninger, som ei selv kiender Stedet, kunde bestemme, saasom den angives ikke efter Maal, men efter Huse, Møller og andet, som der findes. M. Erichsen forsvarer Viborgs Fortrin for alle Jydske Stæder med 12 Grunde, Tychonius har og sine tolv Trøste-Kilder, vi slutte heraf, at Tolvtallet maa staae i stor Anseelse i Viborg. M. Erichsen siger, at Viborg er et saare sundt Sted at leve udi, eftersom det ligger høit, og er langt fra Havet. Man kan leve lettere i Viborg, end i de andre Kiøbstæder; thi foruden de mange Slags herlige Fisk, som Byens Indvaanere idelig kan bekomme for let Priis, er Huusleie og Ildebrand af Træe, Tørv og Lyng ikke dyre. Derimod beretter Hr. Krog, „at „ Byen siden den store Ildebrand den 15de Julii 1726., „ som fortærede den største Deel af Byen, har Aar fra „ Aar aftaget, og det som for nærværende Tid nogenledes „ holder den ved lige er allene Landstinget og Snapstinget, „ hvilket sidste dog i nogle Aar mærkelig er aftaget. Af „ Handlende findes her ikkun faa, eftersom Kiøbmændene „ maa hente deres Vahre med stor Besværlighed andre Stæ„ der fra, nemlig paa Vogne fra Hietting, som ligger 20 „ Mile fra Viborg paa Landkanten fra Warde, saa ogsaa „ fra andre langt fraliggende Kiøbstæder. Vel faae de „ Handlende ogsaa nogle Vahre over Aalborg til Syes paa „ Limfiorden ind ved Hiarbech, som ligger noget over en „ Miil fra Byen, men der medgaaer endog derved saa mange Omkostninger, og saa megen lang Tid, saa de ei til den

„ rette

„ rette Tid kan faae deres Vahrer hiem. Specerier, Tiære,
„ Jern, Alenkram, Uld, Røg- og Snuf-Tobak, Viin,
„ Hør, Hamp, Salt, og deslige grove Vahre, samt nogle
„ af Landets egne Produkter, saasom Strømper, Skind og
„ Huder ere Kiøbmændenes egentlige Handels-Vahre, men
„ overalt, er Handelen for nærværende Tid meget maadelig
„ og ringe. Indbyggerne i Almindelighed, som ei ere
„ Haandværksfolk, leve deels af Øl- og Brændeviins-Salg,
„ og deels af Fiskerie, ellers er i øvrigt Agerdyrkning og Av-
„ ling Borgernes fornemste Hoveddrift, eftersom Byen har
„ vidtløftige og temmelig gode Korn-Marker, som i Matri-
„ kulen ere anslagne for 200 Tdr. Hartkorn. Derimod har
„ Byen ikkun liden Græsgang og slet ingen Skov, men al-
„ lene et lidet ubetydeligt Krat. Ildebrand falder ogsaa her
„ baade kostbar og besværlig; thi Tørv ere paa nogle Aar
„ blevne meget dyrere end tilforn, deels fordi Byens Grund
„ bliver alt mere og mere opgravet, og deels fordi Tilførse-
„ len fra Landet ei er nu saa stor som før, eftersom en Deel
„ af de til Alheeden angrændsende Bønder tilforn gravede og
„ sloge i denne Heede, saa meget de lystede, og solgte det til
„ Kiøbstæderne, hvilket de nu, da Heeden er blevet opmaalt,
„ og enhver sin Deel udviist, ikke mere kan giøre. De
„ Fattige maa derfor i haarde Vintre lide meget af Frost og
„ Kulde, fordi de ei evne at kiøbe den fornødne Ildebrand
„ i rette Tid. Af Levnets-Midler er ferst Fisk det fornem-
„ ste, som faaes her i Viborg for nogenledes skikkelig Kiøb;
„ thi foruden Glittrup Søe, som ligger paa Byens Grund,
„ Vildt-Søe og Loldrup-Søe, hvori Byen har Deel til
„ midt Strøm, falder her ogsaa af Viborg-Søe, en Mæng-
„ de Aborrer, Brasen, Skaller, Horker og Aal. Vieter,
„ Karuser og andre saadanne ferst Vands Fiske hidføres af
„ Bønderne paa visse Tider, og i sær om Efter-Aaret anden-
„ steds fra. Torsk, Helt og Sild blive ligeledes bragt her-
„ til fra Limfiorden. Loldrups-Søes Vand bliver alle Tider
„ i August-Maaned saa usundt, at Kreature styrte, naar
„ de drikke deraf; men Vandets Uhumskhed varer gemeenlig
„ ei længere end 3 Uger, efter hvilken Tid det bliver klart og
„ got igien. Næsten samme Beskaffenhed har Viborg-Søe,
„ som foraarsages af den Mængde Tang, der voxer i Bun-
„ den, som ved Storm rives løs og kastes paa Bredden,

„ hvor det forraadner.“ Viborg ſynes at være et Sted, hvor ſaadanne Fabriqver, ſom drives ved Vand, kunde anlægges. Den har haft 11 Vand-Møller, men nu kun tre, ſom ere tilſtrekkelige til Byens Brug, og dog vil Hr. Krog have en Veier-Mølle, ventelig af ingen anden Aarſag, end den anførte, for at ligne andre Kiøbſtæder. Een af de beſyn derligſte Mænd, Viborg har eiet, er den bekiendte Poet Jacob Worm, Sogne-Præſt til Graabrødre Kirke. Efter a han ved ſine Skandſkrifter mod Kongen og Adelen, var dømt til Døde, blev han benaadet og ſendt til Tranquebar, hvo han af Hedningene blev anſeet for en hellig Mand. Han ha ſkrevet ſin egen Gravſkrift med diſſe Ord: Sandheds Elſker Udyds Hader, ſit Fædrenelands Prophet, Indiens Danſk Apoſtel, Mag. Jacob Worm, der ei vidſte at hykle, me Synd og Laſter at ſtraffe, den Vantroe og Utroe baade me Pen og Mund underviſte, fik for Sandheds Skyld ſit Leie og Hvile-Sted paa dette Sted, ſaa han, ſkiønt af Fædrene landet forbandet, dog ikke af Solens Heede blev forbrændt men naturlig og ſalig efter hans Overfart over Havet og kor te Levetid i Indien, hans ſtørre Opbyggelſe blant de Sorte til det himmelſke Fædreneland af Chriſto blev annammet. A hans Arbeide er her S. 42 indført et Vers til Chriſtian de Femte, da han 1680. var i Viborg; Begyndelſen er denne

Saa kom i ſalig Tid, høinaadige Landsfader,
At fremme alles Gavn; Gud hade dem, Dig hader,
Vi ſee Dit Anſigts Soel af Naadeſtraaler fuld,
Og dine Øines Lys uddeeler Mildheds Guld.

Ved at ſammenligne tre Steder S. 207, 223 og 236 hav vi udfundet, at der opholder ſig en Klokkeſtøber i Viborg ſom er en Danſk Mand, og har lært Klokkeſtøberiet i Holland har 1730. ſtøbt tre Klokker til Domkirken og nogle til de ar dre 2 Kirker, foruden adſkillige til andre Steder; men han Navn ere vi endnu i Tvivl om. Paa det første Sted kalde han Kaſper Koning og paa de tvende ſidſte Caſpar König Om det Bogtrykkerie, ſom Hr. Krog S. 236 ingen Efterret ning har om, kan vi meddeele følgende: Bogtrykkeren hedd Møller, kom til Viborg 1730. og døde 1740. Hans Enk reiſte til Kiøbenhavn, og hans Søn er den nu værende Ho Bogtrykker. Det første af ham i Viborg trykte, var: Pro feſſor Wadſkiær om Bogtrykker-Kunſten i Dannemark, 1738

i 4te

i 4to. Foruden de optegnede Trykfeil, der indtage 2 Si-
der, findes her endnu Forraad i det mindſte til een. Hr.
Krog ſynes ikke at have kiendt Hofmans Samlinger af Fun-
dationer, hvoraf der dog lod ſig ſamle endeel Efterretninger.
Den Beſkyldning her giøres imod den Danſke Atlas, at dens
Beretninger kun til deels ere rigtige, kan meget vel være
and; men Hr. Krog burde have viſt, hvori den tager Feil;
hi et ſaa betydeligt Verk burde af alle, ſom have Leilighed
ertil, forbedres, at man engang i ſin Tid kunde ſøge der til,
om en riig og ſund Kilde paa Efterretninger om Danmarks
Forfatning og Tilſtand. — Efterretningerne om Støttruper-
ne lader ſig læſe uden Kiedſommelighed.

Berlin.

Allgemeine Biographie von Johann Matthias Schröckh, **Profeſſor zu Wittenberg.** 5te Deel. 25 Ark ſt. 8vo. 1778. Hos A. Mylius. Koſter 1 Rd.

Efter halvſiette Aars Forløb fremtræder den femte Deel af
Hr. Schröckhs med almindelig og fortient Bifald optagne
Biographie. Uden en for Værket ſkadelig Jilfærdighed ſaae
an ſig ikke i Stand til at levere den før. I nærværende
Deel har Hr. Forfatteren fuldført den i fierde Deel begyndte
Dave Adrian den Siettes Levnet, leveret Admiral Caſpars
f Coligny, og Geheime-Raad Chriſtian Thomaſius's Levnet.
Hr. Forfatteren anmerker i Indledningen til Admiral Colig-
y's Levnet, at det ſertende Aarhundrede er maaſkee det frugt-
areſte i hele Hiſtorien paa ſtore og overordentlige Mænd.
in Anmerkning, der beſtyrker V. Paterculus's Dom: Qvis
nim, ere hans Ord, abunde mirari poteſt, qvod emi-
entiſſima cujuſqve profeſſionis ingenia, in eandem
ormam & in idem arctati temporis congruerint ſpa-
ium? & qvemadmodum clauſa capſa, alioqve ſepto di-
erſi generis animalia, nihilo minus ſeparata alienis, in
num qvoqve Corpus congregantur, ita cujuſqve clari
peris capacia ingenia in ſimilitudinem & temporum &
rofectuum ſemet ipſa ab aliis ſeparaverint. I at beſtem-
e Aarſagen hertil komme begge Forfattere meget overeens
; fortiene at ſammenlignes. Som en Fortſættelſe af ſam-
e Materie kan Indledningen til Thomaſius's Levnet anſees,

og tillige som et Mønster paa en god Indledning. Nøiagtigen bestemmer den Thomasius's Fortieneſter, og den Synspunkt, man bør betragte ham fra. Reformationen havde næsten tabt sin frugtbringende Kraft. Hængen, uden egen Undersøgelse, ved det antagne System i Theologien og Philosophien, utidig Religions-Iver, Forfølgelses-Geist, og den udrydede, paa ny elskte, Overtroe havde paalagt Forstanden et Aag, ligesaa tungt og skadeligt som Pavedommets. Denne Frihedens Indskrænkning at tænke, tale, lære og skrive bortryddede tvende Tydskere, og, skiønt de vare meget forskiellige i Tænke- og Handlemaade, udsaaede de dog begge er for Efterverden frugtbar Sæd. Philip Jacob Spener, udviklede med Sagtmodighed Religions-Videnskabens, dens Læreres, og Kirkeforfatningens Mangler. Thomasius derimod angreb med den meest levende Fremfusenhed sin Tids herskende Partiegeist i Philosophien og andre Videnskaber, Grundsætninger, Læremaader, overtroiske Meeninger, virkelige og sandsynlige Fordomme, med et Ord alt, hvad han efter sine Indsigter troede, at gisre Sandheds og Lærdoms Vei besværligere og utilgængeligere; derfor blev han og længe af mange holdt for en Fiende af Religionen og grundige Videnskaber. — Christian Thomasius kom den 1ste Januar 1655. til Verden i Leipzig. Hans Fader, Jacob Thomasius var sammesteds Professor i Philosophien og tillige Rector ved Thomas-Skolen. Det er nok til hans Bersmmelse, at han var Leibnitzes Lærer, og er taknemmelig æret af ham. Oplært af saadan Fader, lærte Thomasius hastig at betræde den Vei, hvorpaa han kunde blive sin egen Lærer: Undersøgelse og modsatte Meeningers Sammenligninas Vei. Han hørte sin Faders Forelæsninger over Grotius's fortræffelige Verk og efter hans Raad sammenlignede det med Puffendorfs nylig udkomne Verk om Menneskets Pligter. Vel forundred han sig over denne sidstes mange Afvigelser fra Theologernes Lære, dog holdt han sig endnu til disse, og beklagede sin egen Dommekrafts Skranker, og haabede, at denne Philosoph vilde tilbagekalde sine falske Sætninger; men ved at læse de mangfoldige herved foranledigede Stridigheder, blev han ganske draget til hans Partie. Længe var han tvivlraadig hvilke af de tre saa kaldte høiere Videnskaber han skulde vælge. Imidlertid anvendte han sin Flid paa de historiske, phi-

losc

losophiske og andre saadanne Kundskaber, som enhver, der med Nytte vil betræde Videnskabernes Bane, nødvendigen maa kiende. Da han 1671. af det philosophiske Facultet i Leipzig var beæret med Magister-Værdighed, valgte han Lovkyndigheden, og hørte adskilliges Forelæsninger derover. Men da deres Meeninger vare forskiellige, havde han liden Nytte deraf, og reiste derfor 1675. til Frankfurt ved Odern, hvor Struck og Rhez bleve hans fornemste Lærere. Dog fandt han ei der det han søgte, og for at afhielpe denne Mangel, foretog han sig at lære andre, et Middel, som Chemnitz, efter Melanchthons Raad, med Nytte havde brugt. Herved nødtes han til at ordne sine egne Tanker, og fra den Tid merker man en Hovedforandring i hans Tænkemaade; hvortil Puffendorfs Stridskrifter ei lidet bidroge. Han lærte nu nøiere at kiende Philosophiens og Theologiens Grændser, og at Theologerne havde anmasset sig meget, som ikke tilhørte dem. Efter at han under saadan undersøgende Grublen havde levet i Frankfurt ved Odern til i Aaret 1679., foretog han en lærd Reise til Holland. Endskiønt Grævius, stræbte at beholde ham i Holland, reiste han dog strax til sit Fædreneland, og nogen Tid med udmerkede Indsigter og Bifald førte Sager for Retten; men da denne Forretning ei var efter hans Smag, omvexlede han den med akademiske Forelæsninger, som han holdt over Grotius og Puffendorf. Foruden Sagens Nyhed, tildrog sig hans Frihed i at lære, megen Opmerksomhed, da han ei skaanede nogen, ei engang anseelige Lærde i Leipzig; men hans Faders Klogskab og Anseelse hindrede Stridighedernes offentlige Udbrud. Aaret efter sin Faders Død 1685. udgav han paa Latin en Afhandling om Polygamiets Forbrydelse. Han tilstod og beviste heri, at Polygamie, efter Guds vilkaarlige og de menneskelige Love, var utilladeligt; men mod Naturens Ret og den sunde Fornuft stred det ikke. Aar 1687. udgav han i Leipzig Discurs, welcher Gestalt man denen Franzosen im gemeinen Leben und Wandel nachahmen solle? Herved tilkiendegav han, at vilde læse over Gracians Grundregler at leve fornuftig, klogt og artig. At han udgav dette Indbydelses-Skrift paa Tydsk, og vilde læse i samme Sprog paa Akademiet, var noget uhørt, og opvakte derfor hos nogle Beundring, hos andre Latter. Samme Aar udgav han paa Latin Indledningen til den gud-

sommelige Lovkyndighed, som 1709. udkom paa Tydsk. Heri fulgte han i sær Puffendorf, men foredrog tillige adskillige af sine egne Meeninger, og forandrede endeel i Puffendorfs Grundsætning, hvorved han geraadede i Strid med Valentin Alberti, Lærer i Theologien i Leipzig, og dette var Sæden til de paafølgende Stridigheder. En anden Bog han udgav 1688., under Navn af Hof-Philosophie, formeerte manges Misfornøielse. Samme Aar begyndte han maanedlig at udgive: Freymüthige, lustige und ernsthafte, jedoch Vernunft- und Gesetzmäßige Gedanken oder Monathsgespräche, über allerhand, fürnemlich neue Bücher. Det var det første Maanedsskrift som udkom paa Tydsk. Nogle Aar tilforn, 1682., havde Otto Mencken begyndt at udgive de bekiendte Acta Eruditorum, hvori Thomasius havde arbeidet; men misfornøiet med sine Medarbeidere, og tillige seende paa Fordeelen, udgav han oven anførte. Foran hvert Hefte stod et satyrisk Kobber. Over de to første Hefter opstod en heftig Bevægelse. Thomasius beskyldtes, haanligen at have dadlet adskillige Lærde i Leipzig, som og derover anklagte ham; han forandrede derfor Titelen i Martii, og skrev alvorligere; dog kunde han ikke undgaae at anbringe satyriske Trek, og valgte sig selv til Formaalet for sin Satyr. Paa denne Maade skildrede han sig selv, som den der var ukyndig i alle Videnskaber; men derved fandt han Leilighed at afmale den Tids Lærere, og Læremaade. Han anklagtes derfor paa nye i Dresden, hvilken Klage dog ingen Virkning havde, da en Ven ved Hoffet forsvarede ham. Opmuntret herved og tillige mere opbragt mod sine Modstandere, strabte han at give den Aristoteliske Philosophie et dødeligt Saar. I April beskrev han Aristoteles Levnet, og giorde deraf en Roman, som paa det latterligste forestillede denne Philosoph. Blant andet, at da Aristoteles's ved Liderlighed og Uordentlighed havde tilsat sine Midler, en Tid lang havde ernæret sig af at sælge Pudder, Sminke, Smutskugler og saadanne Sager. Paa denne Maade fortsatte han sit Maanedsskrift i 2 Aar, ei uden heftige Stridigheder med de skolastiske Philosopher og med Geistligheden; endelig da han kunde frimodeligere have fortsat det, holdt han op, forsikrende, at han før vilde have giort det, dersom Hyklerne og Pedanterne, der havde foraarsaget ham mange og farlige Forfølgelser, ei derved skul-

de

de have indbildt ſig, at have vundet en Seier, ſom en frimodig og ſtandhaftig Mand aldrig kunde eller behøvede at tilſtaae dem. Dog førend han forlod denne Bane, paadrog han ſig en fortrædelig Handel med den Danſke Hof-Præſt H. G. Maſius. Maſius ſkrev 1687. en latinſk Bog om Fyrſternes Fordeel ved den evangeliſke Religion. Blant andet blev heri paaſtaaet: at Gild var den umiddelbare Aarſag til Fyrſternes Majeſtæt. Dette beſtred Thomaſius, og i øvrigt ſkaante ham ikke. Efter adſkillige Ophævelſer, lod Maſius ved Bødelen ſin Modſtanders Skrift 1691. brænde i Kiøbenhavn med Kongel. Tilladelſe, ſom han allerede 1689. havde udvirket. Thomaſius hevnede ſig over denne ubillige Medhandling i et Skrift, og Sagen henhvilede. Til ſamme Tid 1689. indviklede han ſig i de pietiſtiſke Stridigheder, ſom endog havde fortrædeligere Følger. Den bekiendte Auguſt Herman Franck var ſamme Tid kommen tilbage til Leipzig, og holdt Collegier over Bibelen, derved drog han de Studerende fra de øvrige Lærere. Diſſe udvirkede Tilladelſe til at underſøge og dømme Franckes Opførſel; efterat han ſelv havde forſvaret ſig, tog han ſin Tilflugt til Thomaſius, ſom i en juridiſk Betænkning lagde hans Dommeres ulovlige Opførſel for Dagen. Nok i ſamme Aar fik han en nye Stridighed. Hertug Moritz Wilhelm af Sachſen-Zeitz formælede ſig med Churfyrſtens af Brandenborg, Friderich Wilhelms Dotter. I den Anledning ſkrev Doctor Philip Müller, uden at nævne ſig, et lidet Skrift: Der Fang des edlen Lebens durch fremde Glaubens-Ehe. Imod dette udgav Thomaſius: Erörterung der Ehe- und Gewiſſens-Frage: Ob zwey Fürſtliche Perſonen im Römiſchen Reich, deren eine der Lutheriſchen, die andere der Reformirten Religion zugethan iſt, einandern mit gutem Gewiſſen heyrathen können, o. ſ. v. Uden at overlægge, at dette Giftermaal af Statsaarſager var Churfyrſten af Sachſen ubehageligt, vovede Thomaſius dette Skridt. Det Theologiſke Facultæt i Wittenberg og Leipzig indgav nu deres Klage, at Thomaſius mængede ſig i Religionsſager, hvortil han ei var beretiget. Denne Gang maatte han ligge under. En Churfyrſtelig Befaling i Aaret 1690 forbød ham at læſe og udgive Bøger, og ſtrax derpaa udkom en anden, ſom befalede at forſikre ſig hans Perſon, og derpaa anſtille en pin-

lig Undersøgelse. Imidlertid fandt han Leilighed at begive sig til Berlin, hvor han særdeles naadig blev modtaget, bearet med Churfyrstelig Naads Rang, aflagt med en aarlig Gage af fem hundrede Daler, og fik Tilladelse at holde Forelæsninger i Halle, hvor der vel den Tid intet egentligt Universitet var, men allene et Ridder-Akademie. Thomasius begyndte sine Forelæsninger, og ikke allene endeel af hans forrige Tilhørere, men endog mange andre fra adskillige Steder indfandt sig, saa at Churfyrsten besluttede at stifte i Halle et Universitæt, hvilket ogsaa skeede 1694. Endelig lod hans Fædreneland i Aaret 1709 ham vederfare Ret, og kaldte ham tilbage; men hans nye Opholdssted, der ved Fyrstens Naade var blevet ham behageligt, holdt ham tilbage. I Halle var det saa langt fra at hans Arbeidsomhed formindskedes, at den endog tiltog. Adskillige begyndte Værker bleve her fuldførte; blandt andre hans philosophiske System. Besynderligt er det, at en Mand, der med en saa vedvarende Flid og saa grundig Dømmekraft havde bevandret Videnskabernes Bane, kunde forledes til at udgive og anprise Poirets Skrivt, om den falske, sande og maadelige Lærdom, og dog giorde han det; venteligen forleedt af Spener og sin egen Tilbøielighed til det Nye. Fra 1700 af forandredes hans Tænkemaade meget. Det, han forhen havde antaget for Sandhed, forkastede han. Poiret kunde han ikke længere anprise. Lockes Bog om den menneskelige Forstand havde aabnet hans Øine. Dertil kom ogsaa, at han var geraadet i Stridighed med Geistligheden i Halle. —— At Hexprocesserne ere blevne afskaffede i Tydskland, har man ham at takke for. —— Vi have allerede været vidtløftigere, end vi foresatte os, og maae dog lade meget uberørt; vi slutte med Hr. Schröcks almindelige Dom over Thomasius: " Hans Lærdom var ikke over-
„ ordentlig stor. Vidtløftigst og grundigst synes den at
„ have været i Lovkyndigheden. Den næste Plads indtog
„ de philosophiske og historiske Videnskaber; den nederste
„ hans Kundskab i de lærde og latinske Oldsager. Havde
„ han bragt det høiere i disse sidste, skulde hans Smag og
„ Dømmekraft have opnaaet en større Fuldkommenhed.
„ Hans Skrivemaade selv skulde derved være blevet meget
„ fuldkommere. Thi skiønt den overhoved er tydelig og

„ mun-

„ munter, mangler den dog ofte Reenhed, Sammen-
„ hæng og Ziirlighed, og iſær ſavner man diſſe Egenſkaber
„ oftest i hans latinſke Skrifter. Dog lide hans ſande
„ Fortieneſter derved intet Afbræk. En Mand, der intet an-
„ det Stort havde udrettet, end at han efter en ſaadan
„ Kamp havde bragt Friheden at tænke, lære og ſkrive til
„ ſaa betydelig end Høide, ſom Thomaſius, kunde allene
„ derved giøre Paaſtand paa Efterverdenens uophørlige
„ Taknemmelighed. Men den, der desuden har bragt ſaa
„ meget Lys i Videnſkaberne, ſtyrtet ſaa mange Fordom-
„ me, og overhoved arbeidet ſaa utrætteligen og lykkeligen
„ til Gavn for Lærdom og Menneſkets Rettigheder, ſom
„ han: den kunde med ſamme Tillid, ſom Thomaſius, be-
„ raabe ſig paa det, han havde giort; endſkiønt meget der-
„ af var forblevet ved Forſøg. " —— Thomaſius døde i ſin Alders 74de Aar den 23 September 1728. —— Hr. Schröcks Beſkedenhed vil ikke have Biographien over Thomaſius anført for andet end et Forſøg. Han ønſker derfor, at en anden vilde paa Latin udarbeide hans Levnets-Beſkrivelſe. I Fortalen ſkriver Hr. Forfatteren, at han, for at oplyſes om hvad Nyt, Vigtigt eller Beſynderligt Thomaſius havde udrettet i den borgerlige Tydſke Lehns- og andre Retter, tilſkrev tre berømte Juriſter ved tre forſkiellige Akademier. Fra de to fik han intet Svar, og fra den tredie allene en Undſkyldning. —— Man har endnu en Deel i Vente af nærværende Skrivt, hvori Forfatteren lover Philip Jacob Speners Biographie.

Leipzig.

Xenophontis hiſtoria græca —— Recenſuit, animadverſiones & indicem adjecit *Sam. Fried. Nathan. Morus.* Accedit Leunclaviana verſio. Sumta *E. B. Schwickerti.* 1778. 8vo.

Udgiverens Diemeed, med denne nærværende Udgave, har været: ut hiſtoriæ ſtudioſis (vi anføre hans egne Ord) intellectus rerum temporum, locorum, cauſarum, omnisqve nexus facilior redderetur, & diligentia Zenophontis cum aliis hiſtoriarum ſcriptoribus adjuvaretur: *alterum* ut critices ſtudioſis indoles textus Xenophontei, & cauſæ-

sæ lectionum dijudicandarum exponerentur, qvantum qvidem a me, codicibus destituto, fieri potuisset: *tertium*, ut tironibus exhiberetur aliqvid adminiculi ad dictionem Xenophontis subtilius intelligendam. Anmerkningerne, som angaae Historien og Geographien, staae under Texten, tilligemed dem, som oplyse eet og andet dunkelt Sted hos Xenophon. Mellem disse Anmærkninger og Texten staae de kritiske. Enkelte Ords Forklaring, antiqvariske Oplysninger ere satte i det tilføiede Index. Hvad der af Chronologie, Geographie og Antiqviteterne ikke med faa Ord kunde oplyses, men krævede nogen Udførlighed, staae afhandlede for sig selv foran i Bogen, hvor ogsaa findes en kritisk Fortegnelse paa de Udgaver, som Professor **Morus** har benyttet sig af til denne nærværende Udgave. De Afhandlinger, som staae foran ere otte: 1) De annis belli Peloponnesiaci numerandis disseritur ad plures libri primi & secundi locos. Hr. **Morus** bifalder **Marshams** og efter ham andres Meening om Ephorernes og Archonternes Navne, saa vel som den Olympiske Tidsregning, og troer da, at de ere ikke af **Xenophon** selv brugte i dette hans Skrift, men interpolerede af en fremmed Haand. Da det synes Udgiveren, foruden andre Grunde, sært, at Xenophon kun i den Peloponesiske Krigs Aars-Regning har brugt, foruden de fire Aars-Tider, ogsaa de tvende omtalte, og ellers ikke brugt anden end hine. Dernæst søger Hr. Morus at opløse den Stridighed, som findes i Aarenes Tal af den Peloponesiske Krigs Varighed. II. 3. v. 7. siger Xenophons formeente Interpolator, at Krigen droges ud i 28 Aar og 6 Maaneder, og naar man tæller Aarene sammen hos **Xenophon**, faaer man kun 27 Aar, hvilket Tal ogsaa Thucydides har. Hvad **Usserius** og andre have anført, for at opløse denne Vanskelighed, bifalder ikke Hr. **Morus**, men troer, at **Xenophons** Interpolator har regnet med Hensigt til Olympiske Aar i den anførte Summe af 28½ Aar, men i den øvrige Regning har tællet Aarene fra eet For-Aar til et andet, ligesom **Thucydides**, og ved en Tabelle viser, at disse to Regninger sammenlignede, stemme ganske overeens med hinanden. —— 2) De decem prætoribus Atheniensibus, qvi ad Arginusas pugnarunt. 3) De ψηφισματε Canonis. 4) De nomine Dariæi, Regis Persarum & Genealogia hoc loco tradita.

5)

5) De Theramenis cognomine, Cothurnus. 6) Utrum Xenophon fuerit Auctor commentar: de expedit: Cyri minoris, qvi hodie in operibus Xenophontis exſtant. 7) De Dercyllidæ cognomine Siſyphus. 8) De inſulis Sphagiis. 9) De Pellene aut Pallene. Udgaven ſynes os at opfylde den Hensigt, ſom Udgiveren har haft med den, og er gavnet ham til velfortient Ære.

Leipzig.

Verſuche über die ökonomiſche Polizey, nebſt einer Abhandlung über den Landbau der Römer als ein Beytrag zur Geſchichte des Landbaues der Alten, von C. G. Rößig. Hos **Kummern.** 1779. 8. 134 Sider.

Skrifter om Politiet ere mange, og lige saa forskiellige ere Begreberne, Forfatterne pleie at forbinde med dette Ord. Virkeligen behøver man ingen dybe Indsigter i Politiken og Lovkyndigheden for at giøre Indvendinger mod de almindelige Forklaringer. Den, der vil undervises om denne Mangel og de beste Kiendetegn, om noget hører til Justits eller Politie, han læse de første 23 Sider i Bogen, hvor Forfatteren vidtløftig nok forklarer dets Begreb. Under Titel af: Politie-Tvang, Politie-Tabeller, Engdyrknings og Fæavlings Politie, anstiller Forfatteren de følgende Betragtninger, og de øvrige Gienstande, som henhøre til den oeconomiske Politie, lover Forfatteren en anden Gang at foretage. — Udførligere er det tilføiede Forsøg om Romernes Agerdyrkning. Mange fordeelagtige Opfindelser, som nu udgives for nye, vare den næsten for to tusende Aar bekiendte. — Deres Skrifter om Agerdyrkningen grundede sig meere paa egne Forsøg, og indeholdte ei saa stridige Forslag, som vore nærværende. Forfatteren fortiener Tak, at han har bragt deres lærerige Opførsel og Behandlingsmaade for Dagen, og derved søgt at ydmyge vor Stolthed over de saa kaldte nye Forbedringer. Hans Efterretninger afhandle Oeconomiens Agtelse og Skiebne hos Romerne, Ager- og Engdyrkningen, Fæavlingen, Vin- og Hauge-Plantningen. Alt dette er foredraget i en behagelig Kortheed, og beviist med Citationer af Romerske Forfattere, især

iſær Columella, og alt er dog meere oeconomiſk end hiſtoriſk afhandlet.

Berlin.

Der gegenwärtige Zuſtand des Brittiſchen Reichs, beſchrieben von Johann Entick und einigen andere Gelehrten. Erſter Band, aus dem Engliſchen überſetzt von Joh. Pet. Bamberger, Kön. Preuß. Kirchenrath. I Real-Skolens Boghandlings Forlag, 1778, i ſtor Octav, foruden 2 Ark Fortale og Indhold, 638 Sider.

Der gives ingen Nation, der ved Herredsomme og Handel har udbredt ſig ſaa vidt i alle Verdens Deele, der har ſaa forunderlig en Mængde af beſynderlige, nye blandede med gamle, tildeels dem ſelv tilhørende Indretninger, og ſaa meget ſigtende til deres egen Forfatning, ſom den Brittiſke Nation. Man mangler vel ikke Bøger, hvoraf Engelændernes Forfatning kan læres, men deels ere de for gamle, og altſaa utilſtrækkelige, deels ere de for en Udlænding uforſtaaelige; da endog deres Forfattere have en National-Charakteer, ſom giør, at de allene ſkrive for deres egen Nation. Dette første Bind handler overhoved om Kongeriget Engeland, dets Tilſtand til forſkiellige Tider, Regieringsformen og mærkværdige Conſtitutioner, ſ. E. Habeas Corpus-Acten, Bill of Righs, Politiet og adſkillige Jurisdictioner; om dets naturlige Tilſtand, Floder, Producter o. ſ. v.; Handel og Manufakturer; Engelændernes Smag, Moder, Skikke og Sygdomme; Religionen, Kirke-Indretningen, og Sekterne; de Verdsliges Ordning og Stænder; den Kongelige Flaade og det did henhørende; Armeen; Lovenes Tilſtand, Parlementerne, Geiſtlighedens Sammenkaldelſe, Kongen og hans Familie, Stats- Hof- og andre Betiente; endeligen om Midler til Statens og Regieringens Underholdning, eller om de offentlige Indkomſter. Værket ſkal beſtaae af 5 Bind.

Pa-

Padua.

Poema Alexandri Pope de homine Jacobi Thomſon, & Thome Graji ſelecta carmina ex Britanna in Latinam lingvam translata a Joanne Coſta, in Seminario Patauino Academiæ Præceptore, cum nonnullis ejusdem poeticis ſcriptoribus. 1776. 4to.

Skiønt Oversættelsen ei nær naaer Originalen, er den dog meget bedre end den almindelig bekiendte, som findes i adſkillige Udgaver af Popes Forsøg om Menneſket. De øvrige oversatte Digte og Poetens eget Arbeide, ere ei uden Fortieneſte.

Efter Begiering indrykkes følgende Subſcriptions-Plan:

Den berømte Doct. Adam Smidt, forhen Profeſſor i den moraliſke Philoſophie ved Univerſitetet Glasgow, som i den lærde Verden er bleven særdeles bekiendt ved hans ypperlige Skrivt: **Theorie til moraliſke Følelſer**, har i Aaret 1776 udgivet et Værk under Titel: **Underſøgelſer om Naturen og Aarſagen til National-Velſtand**, som i Engeland med almindeligt Bifald er blevet optaget, og formedelſt dets Grundighed i en saa vanſkelig Materies udførlige Oplysning, som denne, og de nøie og paa Erfarenhed bygte Læreſætninger, der overalt forekomme, er af andre Nationer anſeet som det første Værk i ſit Slags. I Betragtning heraf har jeg troet, at en Overſættelſe af dette ypperlige Værk i vort Sprog vil være kierkommen for Litteraturens Elſkere, og beſynderlig for dem, der indſee Vigtigheden af denne ellers i ſig ſelv indviklede Materies Indhold, og af ſammes oplyſte Grundſætninger ville efter Ønſke ſættes i Stand til at drage nyttige Følger til fordeelagtig Anvendelſe i Handels- og Nærings-Vei. Værket beſtaaer af 2de Bind, og er inddeelt i 5 Bøger, hvoraf den 1ſte handler om Arbeidets Opkomſt, Fremgang og Virkninger, som den oprindelige Kilde til National-Velſtand, den 2den og 3die om Capitalers Natur, hvorledes de ſamles og anvendes, og om den forſkiellige Fremgang, Rigdom har havt hos forſkiellige Nationer. Den 4de og 5te Bog handler om Sy-

ſte-

ſtemerne i den politiſke Huusholdning og om Regenteres eller det Almindeliges Indkomſt. De 2de første Bøger indeholdes i det første og de 3de ſidſte i det andet Bind. Af anførte Indhold vil man formodentlig indſee Værkets Vigtighed, og derfor har jeg Grund til at troe, at det fremfor mange andre Skrifter, ſom saa jevnlig overſættes, kan fortiene at læſes i vort Sprog. Ved Overſættelſen vil jeg beſynderlig have Hensigt til den paa Materien ſig paſſende Stiil, og giøre mig al Umage med at være saa tydelig og saa nær Originalen, ſom Sprogets Genie vil tillade. Men da Forfatteren til dette Værk i Materiens Oplysning egentlig har grundet ſine Betragtninger paa de Engelſke Indretninger i Handel, Manufacturer og andre Haandteeringer, saa finder jeg det nødvendigt at tilføie nogle Anmærkninger hiſt og her paa behøvende Steder til Oplysning for dem, ſom ikke maatte kiende diſſe Indretninger. Overſættelſen af dette Værk kan formedelſt de betydelige Omkoſtninger, der udfordres til ſammes Trykning, ikke uden Subſcription foretages. De Herrer, ſom maatte ønſke at ſee dette Værk overſat i vort Sprog, indbydes derfor herved at ſubſcribere, og at tegne ſig til saa mange Exemplarer og det Slags Papiir, de maatte behage. Hvert Bind vil omtrent udgiøre 50 Ark i ſtor Octav, hvoraf hvert Ark ved Modtagelſen af de Herrer Subſcribentere betales med 4 Skilling paa Skriv- og 3 Skilling paa Trykpapiir, ſom er det ringeſte, man ſeer ſig i Stand til uden Tab at kunne overlade det for, naar Papiiret og Trykningen ſkal blive af den Godhed, man forbinder ſig til. Dette Værks første Bind kan ventes færdigt til Mikelsdag, og det andet til Begyndelſen i næſte Aar. De, ſom endnu inden St. Hansdag behage at ſubſcribere hos Gyldendal, i Silkegaden Num. 66, erholde Værket for ovenmeldte Priis. Kiøbenhavn, den 15 Maji 1779. J. Dræbye.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke ved Brødrene Berling.

No. 20.

Kiøbenhavnſke Nye Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Fredagen den 14de May 1779.

Kongerigerne Danmarks og Norges, ſamt Hertugdømmene Slesvigs og Holſteens Hiſtorie indtil vore Tider, ved Profeſſorerne Gebhardi og Chriſtiani, indeholdende det Første Bind af Hertugdommene. Paa Chriſtian Iversens Forlag. Odenſe, 1776. 304 S. i 4to. Koſter 9 Mk.

Denne Deel indeholder: Hertugdømmene Slesvigs og Holſteens Hiſtorie ved Wilhelm Ernſt Chriſtiani, Kongelig Cancellie-Raad og Profeſſor udi Verdsligviisdommen, Talekunſten og Hiſtorien ved Universitetet i Kiel, Første Bind, udgivet paa Dansk af Joh. Ernſt Heilmann, Sogne-Præſt for Lunde Meenighed i Fyhn, med Forfatterens egne Forbedringer. — Efter en Tilegnelſe til Hans Majeſtæt Kongen følger Hr. Chriſtianis Fortale, dateret Kiel i Junii-Maaned 1775. Det er deelt i 3 Tidsrum, hvoraf det ſidſte endes i Henſeende til det Slesvigſke med Kong Waldemar den 2dens Død 1241. og i Henſeende til det Holſteenſke med Grev Adolf den 2dens Død 1164. Hr. Chriſtianis Verk er til dets Fordeel allerede forhen den lærde Verden for vel bekiendt til at behøve vor Berømmelſe. Skulde vi ſige vor Meening, da ſynes os endog, at det har Fortrinet for Hr. Gebhardis Norſke Hiſtorie, ſom vi nylig har omtalt i Anledning af Overſættelſen. Det er viſt mere pragmatiſk og læſes med mere Lethed, da det indeholder færre paa hinanden dyngede

ſmaa Tildragelſer. Det ſom vi om Hiſtorien ſelv kunne anmerke er ikkun lidet. Dog bør vi ikke forbigaae det. S. 36 forklarer Hr. Chriſtiani vore Forfædres Troe om det Tilkommende ikke rigtigen: „For de Retſkafnes og Frommes Siele „ (ſiger han) var en prægtig Vaaning, ſom de kaldte **Gim**„ le (Himmel) beſtemt. De Helte, ſom i Trefninger hav„ de fundet en ædel Død, torde haabe paa Lykſalighederne i „ **Valhalla**, og der forvente beſtandige Leege, muntre „ Krigs-Øvelſer og Bægeres glade Forlyſtelſer, behageligt „ Selſkab, og alt hvad dem havde været kiert i Livet. For „ de Onde derimod, beſynderlig Meeneedere, Hoerkarle og „ Stiemænd, vare ſkrækſomme Plager, forgiftige Bølger „ af Floden **Naſtrond** og nagende Bid af Dragen Nidhug„ ger tilberedte. Paa al Lykke i den tilkommende Tid ſkul„ de endelig følge det Heeles almindelige Undergang, ſom ei „ engang ſkaanede Guderne, og derefter en Fornyelſe og Gien„ iſtandſættelſe af alle Ting.“ Vel citerer Forfatteren til Beviis herpaa Edda ant. Stroph. 68, item Keyſler antiqv. celt. p. 122. Edda Mythol. 33. Keyſler l. c. p. 127 ſeqv. Edda ant. Stroph. 36, 37 & Keyſler l. c. p. 124 ſeqv., ſaa vel ſom Edda, det er at ſige Reſens Edda, paa adſkillige Steder. Men hvor bekiendt er det ikke enhver, ſom har læſt vore Oldgrandſkeres Værker, at **Valhalla** var den eeneſte endelige Lykſaligheds Tilſtand efter Døden for Mænd, ligeſom **Vyngolf** var det for Qvinder, hvortil for de Udydige ſvarede **Niffelheim**; at **Ragnarokur** eller Gudernes Tusmørke giorde Ende paa alle diſſe, og at de Dydige ved denne ſtore Revolution, hvori de fleſte Guder, dog ikke alle, ſkulde omkomme (thi **Balder** undtages for Ex.) bleve overførte til det lykſaligere evige **Gimle**, da derimod de Udydige nedſtyrtedes i det pinefulde uophørlige **Naſtrond**. At **Valhalla** fornemmelig ſkildres ſom en Boelig for Helte allene, maa ikke falde nogen underligt, ſom veed, at vore Forfædre ingen anden Dyd kiendte, end den, ſom var forbunden med Tapperhed. Hr. Chriſtiani har altſaa aabenbar feilet, i at ſætte Gimle og Naſtrond for Ragnarokur og intet at tale om Niffelheim, ſaa og at anviſe de Retſkafnes og Frommes Siele Gimle til Boelig for ſig ſelv, og lade Heltene beholde Valhalla allene, ligeſom og at lade alle Guderne omkomme i det ſtore Gudernes Tusmørke. S. 42 ſiger Forfatteren, „At

„ for-

„ formindſke Børns Antal eller dræbe et af de Fødte, var „ dem en Vederſtyggelighed," og anfører til Beviis Tacitus de moribus Germanorum Cap. 19. Han feiler uden Tvivl, naar han antager Tacitus's Vidnesbyrd herudi for gieldende, endog om de nordligere Tydſke Folkeſlag. At de gamle Danſke og Norſke holdte det for tilladeligt, at dræbe deres Børn, hvilket ſkeede ved **Udlegning** paa ode Steder, ligeſom hos Grækenlands og Roms ældſte Nationer, er en ſaa bekiendt Sag, at vi ikke behøve at beviſe det af Lovene og de hiſtoriſke Vidnesbyrd, vi endnu have derom i Mængde. Da nu Forfatteren antager hos de ældſte Holſteener og Slesviger eller Sachſer og Angler det ſamme Religions-Syſtem, ſom i det øvrige Norden, og det med beſte Føie, ſaa bliver det ogſaa høiſt rimeligt, at de har haft de øvrige Sæder tilfælles med hine, endog i Henſeende til Børns Udlegning, og er det ſandſynligt, at Tacitus allene er at forſtaae om de Germaniſke Nationer, nærmere mod Synden, ſom han har kiendt, og ſom, efter hans eget Vidnesbyrd, havde begyndt at blive mere poleerte. S. 43 ſkildrer Hr. Chriſtiani vore Forfædres Grumhed ſaaledes: „ At plyndre Fremmede, „ og at fratage ulykkelige ved Storm eller Skibbrud ſtrande„ de Folk deres biergede Gods, ja giøre dem ſelv til Trælle, „ var hos dem hverken ſkammeligt eller ſtrafværdigt. **Med „ diſſe Efterretninger ſtemme, ſom ſagt er, Reſterne „ af gamle Skikke, Sædvaner og Brug meget over„ eet, hvilke indtil denne Time have vedligeholdt „ ſig, og tildeels findes i de ældſte Jydſke og Sachſi„ ſke Lovbøger.** Jyder og Sachſer ærede deres Fædres „ Skikke, og vare deres Venner troe. Men de regnede ſig „ ei til Synd eller Skam, at giøre ſtrandede eller ſkibbrud„ ne Folk til Trælle og tilegne ſig deres Gods; thi mod deres „ Fiender tillode de ſig enhver Voldſomhed. Fremmede ble„ ve agtede lige ved Fiender." Imod denne Skildring af vore gamle Forfædre have vi tvende Ting at erindre. For det første er det viſt, at ſamme er overdreven, i Henſeende til deres Sæder; thi vel ſiger Cæſar de bello Gall. L. 6. C. 11. om Tydſkerne i Almindelighed (hvilket anføres af Hr. Forfatteren til Beviis, og vi endog vil lade gielde paa Grund af andre Hiſtoriſke Vidnesbyrd, om vore Nordiſke Folk, ſkiønt Cæſar aldrig har kiendt dem). Latrocinia nullam

apud eos habere infamiam, qvæ extra fines cujusqve civitatis fiunt. Men har da Hr. Chriſtiani ikke merket, at Cæſar udtrykkelig ſiger: extra fines, uden for deres egne Grændſer, og er det ikke gienſynligt, at han ved denne Indſkrænkning vil ſige ſaa meget, ſom at de, hvor giæſtfrie de end vare Hiemme i deres eget Land, dog ikke holdt det for Synd, at plyndre og tage til Fange paa deres Udtog. Ja, at dette har været de gamle nordiſke Folkes ſande Tænkemaade, endog i Hedenſkabet, det kunde vi af mange Mildheds Exempler, ſom forekomme i Hiſtorien, tilſtrækkeligen beviſe. Derfor nægte vi ikke, at jo herudi undertiden er ſkeet Misbrug; men faa ere Exemplerne, og de ere bleyne almindeligen afſkyede af ſamme Folkeſlag og ſamme Alders Mennesker. Dette beviſe vi af tvende Exempler i den nordiſke Hiſtorie, og neppe ſkal der findes flere. Det eene finde vi hos Snorro Sturleſøn i Olaf Tryggvaſøns Saga, 36de Kap. (den Kiøbenhavnſke Udgave) hvor der fortælles, at Harald Blaatand havde tilegnet ſig et Islandſk Skib, ſom var ſtrandet paa Danmark, efter ſin Fogeds Byrgers Tilſkyndelſe, hvorover Islænderne vedtoge, at giøre Nidviſer om ham og Byrger. Vi ville fortælle det med Snorros egne Ord efter den i Udgaven hosføiede gamle Danſke Overſættelſe: Det var blefuet ſet i Long paa Island, at mand ſkulde dicte en Nid-Viſe, for hver Udhuck paa Landet. Men Aarſagen var denne, at et Skib, ſom Islendſke Mend aatte, ſtrandede i Danmark, men de Danſke optoge alt Godſet, og kallede det Vrag; for hvilcket var Høfuitsmand en Kongens Befalingsmand eller Fogit, ved Navn Birger, men Nid Viſerne vare giorde om dem begge. Derpaa anføres et Stykke af diſſe Nid-Viſer, hvori Harald lignes ved en Hingſt, og Byrger ved en Hoppe. Det andet Exempel finde vi i et Brev af 20de Febr. 1361. i Rymers F. R. A Tom. 3. P. 2. p. 39, hvor Kong Edward i Engeland fordrer et Skib tilbage af Kong Magnus Smeck, ſom var ſtrandet og borttaget paa de Norſke Kyſter, og truer i anden Fald med Krig. Men hvad vil ſaadanne ſieldne Exempler ſige til at beviſe dette Strandrøverie, at have været anſeet for lovligt hos hele Nationer? Var det ſaa, ſaa havde vel Islænderne, der vel kiendte de Nordiſke Nationers Sæder ſaa got ſom nogen anden, ikke anſeet denne Adkomſten

Maa-

Maade for saa ulovlig. For det andet meener Hr. Christiani urigtigen at finde Lovninger af denne ugudelige Skik i Lovene; thi alt hvad Lovene fra de allerældste Tider af indtil vores derom fastsætte, har intet stridende imod Ret og Billighed. Men da dette er tilstrækkelig beviist i P. M. Trøjels Afhandlinger om de Danske Loves Omsorg for Skibbrudne, saa kan vi undvære at giendrive denne Vildfarelse. Hvad Forfatteren S. 44 anbringer om ti Tingmænds Brug, dem han holder ældre end de tolv Mænds, strider imod Sandsynlighed; thi fra Odins Tid af og bestandig den hele Alderdom igiennem indtil de nyere Tider endogsaa, finde vi oftest til alle vigtige Forretninger at være brugt tolv Mænd. The twelwe juries i Engeland, de 12 Krigsdommere, som brugtes i Tydskland for Carl den 5tes Tid, Tylter-Eder eller 12 Testes credulitatis, ja maaskee de 12 Mænd af hvert af de Nordiske Riger ved Konge-Valget, efter den Calmarske Forening og utallige andre Exempler vise det tydelig, at vore Forfædre fra den høieste Alderdom af til de vigtigste Tings Afgiørelse helst har valgt 12 Mænd, enten det nu har sin Oprindelse fra Odins Hof, eller fra den gamle Maade at tælle til 12. S. 45 er med god Ysie sat **Thors Hammer i Stedet for der Streithammer Odins** i det Tydske S. 58. Forfatteren antager den Meening om et Tydsk Markgrævskabs Oprettelse i Slesvig af Keiser Otto for rigtigere, end deres, som nægte det, men indskrænker det imellem Eideren og Slien; derimod nægter han med Scheid, at Danmark nogen Tid har været at ansee, som et Lehnrige af Tydskland, begge Deele med god Grund, som os synes, see S. 63 og 85. Forfatteren synes S. 178 at modsige sig selv, naar han paa et Sted siger, at Erik Haagensen fik det Tilnavn Lam af sin Sagtmodighed, og siden, at han fik det af sin Eenfoldighed. Hvad Forfatteren S. 211 seqv. siger, at man indtil Valdemar den 2dens Lovgivning havde behiulpet sig med de gamle uskrevne Love og med ældgamle Sæder og Retssædvaner, er megen Tvivl underkastet, ligesom og at de Love, Valdemar lod brænde, efter at den Jydske Lov var stadfæstet, vare allene private Samlinger af Love S. 212. Dette siger hverken Hvitfeld, som citeres af Forfatteren, ikke heller Kofod Ancher i sin Lovhistorie, hvilken Forfatteren i denne Materie følger; thi Hvitfeld og Kofod Ancher efter ham sige allene,

at Valdemar, efter at have ſaaet den Jydſke Lov ſtadfæſtet til Vordingborg, lod opbrænde, hvis Skraa og Vedtægt derimod var, (ſee Hvidtfelds Krøn. in Fol. 2den Deel S. 206), og derved ſiges ikke, at alle forrige Love vare ikkun private Samlinger; thi det er bekiendt, at Skraa ſaa vel betydte Love, givne af Majeſtæten, ſom private Selſkabers Love, hvorpaa Hirdſkraa og andre flere tiene til Beviis. Ikke heller er det urimeligt, men tvertimod høiſt-ſandſynligt, at Dannemark har haft ældre ſkrevne Love, ſiden Svend Grathe allerede for omtrent 100 Aar for den Tid, nemlig 1156. havde givet Sleſvig en Stads-Ret, ſom endnu haves ſkreven i Afſkrifter, ſkiønt rimeligen med adſkillige Forandringer; thi at denne Svends Bye-Lov ikke ſkulde være bleven ſkreven udgivet, ſom Forfatteren meener, men allene ved privat Foretagende ſkriftlig forfattet, falder os meget vanſkeligt at troe uden ſterke Beviſer, at være ſkeet i en Alder, da Skrift var ſaa bekiendt og brugelig. Et Par Steder forekommer Hr. Chriſtiani os alt for vidtløftig i et Værk, ſom ikkun er et Udtog af Hiſtorien. Saaſom S. 222, hvor han af et Breviarium har udſkrevet en heel Side og derover af en Bøn til den hellige Franciſcus tilligemed hans Levnet. End mere træffer denne Bebreidelſe Forfatteren, i Henſeende til hans vidtløftige Fortælning om den Jydſke Lov, dens Haandſkrifters Ælde og Nøiagtighed ꝛc. fra S. 231 til 242, hvor han ſnart Ord for andet har udtrykket, hvad der ſtaaer derom i Kofod Anchers Lov-Hiſtorie. Saaledes at anvende 10 til 11 Sider i et hiſtoriſk Udtog paa juridiſk og antiqvariſk Kritik er viſt ikke overeensſtemmende med Planen, og undſkyldes ikke med det, ſom Hr. Heilmann anfører i en Anmerkning til Forſvar for Forfatteren og ſig S. 230 Nota 32). „ Denne hele Efterretning (ſiger han) om den Jydſke Lov„ Bogs Haandſkrifter er næſten Ord fra Ord indrykket af Hr. „ Conference-Raad Kofod Anchers fortreffelige Lovhiſtorie. „ For de Tydſke Læſeres Skyld, ſiger Autor, vel og for de „ Danſke. Thi faa uden Lovkyndige bekymre ſig ellers om „ Lovhiſtorien. Overſætt.“ Men hertil ſvare vi: heller ingen uden Lovkyndige, og endda ikke alle Lovkyndige, men allene de antiqvariſke bekymre ſig, eller bør bekymre ſig om at kiende de endnu tilværende Jydſke Lovs Haandſkrifter og hvers Værdie. Enhver anden Læſer keedes derved. Efter

at

at vi saaledes have anført, hvad vi havde at erindre ved Historien selv, skride vi til at giøre Rede for Oversættelsens Værdie, og da kunde vi, efter Billighed, ikke andet end fælde samme Dom om denne Deel, som vi forhen have yttret om de foregaaende af den Norske Historie, nemlig, at saa got, som Hr. Heilmanns Danske i øvrigt er, har han, maaskee ved at skynde sig for meget begaaet mange Feil imod Sproget, i sær Germanismer; og da Værket er bestemt til almindelig Læsning for hver Dansk Mand, holde vi det desmere for vor Pligt at anmerke samme. Genitivus med af, som i sin Oprindelse ikke er Dansk, og ikke bør bruges uden høi Nødvendighed, bruger han alt for ofte og uden Nødvendighed, for Ex. S. 33 **den offentlige Religion af de gamle Nationer**, i Stedet for de **gamle Nationers offentlige Religion**, og paa samme Side **den hele politiske og lærde Historie af Tydskland og de Nordiske Folk.** Sammesteds **opbevaret** for **bevaret.** **Fri**, bruger Hr. H. bestandig i Fleertallet uden e. S. 36 Nota 23) **hvide** eller **meget mere vise Qvinder**, i Stedet for **rettere veise Qv.** er reent Tydsk. Den bestemte Artikel forsømmer han ofte at bruge, for Ex. paa samme Side **Underverden** i Stedet for **Underverdenen**, og at dette ikke her er en Trykfeil, derom forvisses vi af saa mange andre Steder, hvor samme Feil indløber. **End som** bruger han de fleste Steder unødigen for **end.** **Fordrage** S. 46 i Stedet for **Forpligter, Contrakter**, som Loven kalder det, er Tydskdansk. **Fødselskraft** S. 47 bør være **Avlekraft.** **Det ei saa let at forkastende Vidne** er aldeles imod vort Sprogs Genie. Det Ord Jurisdiction Gerichtsbarkeit paa Tydsk oversættes paa alt for mange forskiellige Maader. Forhen og adskillige Steder i denne Deel har han kaldt den **Retterhold.** S. 58 kalder han den **Retstvang**, som ikke egentlig hører væsentligen til Jurisdictionen, eller i det Høieste ikkun er en Deel deraf, naar Jurisdiction tages i en videre Bemerkelse cum imperio. S. 64 kalder han den **Rets Pleie**, hvilket i sig selv betyder noget andet, nemlig **Jurisdictionens lovmæssige Udøvelse.** S. 104 bruger han for Jurisdiction **Rets Pleie** eller **Gevalt.** Det sidste er hverken Dansk eller passende. S. 125 kalder han den **Retsmyndighed**, som endda

kunde gaae an. Men hvortil ſaa mange forſkiellige Ord paa een Ting? (Fortſættelſen følger.)

London.

Archæologia; or miſcellaneous Tracts, read at the Society of Antiquaries. Vol. IV. Koſter et Pund og en Skilling Sterl.

De trende første Bind af diſſe nyttige og vigtige antiquariſke Samlinger ere allerede nokſom bekiendte for de Lærde. Nærværende 4de Bind fortiener, formedelſt dets Nytte og Vigtighed, ſamme Bifald, ſom de andre allerede have nydt. Den beſtaaer af følgende Afhandlinger: 1) John Stranges Efterretning om nogle romerſke og andre Oldſager, der findes i Grævſkabet Brecknock i Syd-Wallis og omliggende Egne. 2) Om det Ord Lavant; ved dette forſtaaer man i Suſſex alle de Aaer, der udtørres paa en vis Tid af Aaret. 3) Pegges Underſøgelſe om Kong Johanns Dødsmaade og dens Aarſag, hvori der bliver beviiſt, at Kongen ikke døde af Gift. 4) Forklaring over en emailleret Guld-Ring, der, ſom man meener, ſkal have tilhørt Biſkop Ahlſtan i Sherburne; tillige med en Efterretning om den gamle Sachſiſke Juvelleer-Kunſt, begge have Hr. Pegge til Forfatter. 5) Et Brev af Hr. Worth med Doct. Hunters Anmerkninger, ſom indeholder en Beretning om en Menneſke-Knokkel, fyldt med Blye. 7) (Thi man har glemt No. 6.) er en Afhandling af Hr. Eſſex om Steen-Bygningers Ælde i Engeland, og de forſkiellige Slags, ſom af diſſe forefindes. 8) Pegges Anmerkninger over Kit's Cotty-houſe i Kent. 9) Branders Skrivelſe til det antiquariſke Sælſkabs Præſident, om en beſynderlig Opdagelſe af Dødningebeen. 10) Kings Efterretning om Ranulph's Grøven af Cheſter's ſtore Segl, og om tvende gamle Indſkrifter. 11) Colebrook's Afhandling om en gammel Mynt. 12) Drakes Skrivelſe om Oprindelſen til det Ord Romance. 13) Eſſex's Anmerkninger over Kathedral-Kirken i Lincoln. 14) Hamiltons Efterretninger om Opdagelſerne ved Pompeji, med 12 Kobberſtykker af Baſire, der foreſtille Proſpekten af adſkillige Ruiner, og Grundridsningen af en Iſis Tempel; diſſe Kobbere ere meget ſkionne. 15) Afhandling om en mærkværdig Signet-Ring af Hr. Milles. 16) Brookes Formodninger om ſamme Ring.

17)

17) Pegges Afhandling over en meget kostbar engelsk Mynt. 8) Astles Afhandling om de Tildragelser, som bleve foranledigede i Engeland, ved Kongeriget Siciliens Afstaaelse til Prints Edmund, Kong Henrich den Tredies Søn, samt nogle Anmerkninger over samme Printses Signet. 19) Om de gamle Egypters Viisdom. 20) Beskrivelse over de Høitideligheder, som gik for sig ved Kong Henrich den Ottendes Kongelige Sengs Reedning, af Hr. Brooke. 21) Over nogle gamle Mynter af Hr. Bryant. 22) Doktor Griffiths Efterretning om nogle af Edward Confessors, Haralds og Wilhelm Conqvestors Mynter med gyldene Hanke. 23) Anmerkninger over gamle Slotte og Fæstninger af Hr. King. —— Mange af disse Afhandlinger kan vel ikke interressere andre end dem, som ere begierlige at kiende Engelands Oldsager. Dog findes der og mange andre, som baade formedelst deres Materie og Grundighed fortiener at esterlæses af andre Lærde, sær Philologer og Historie-Kyndige.

London.

An Essay on the Application of natural History to Poetry. By J. Aikin. 12mo.

Skiønt det er en Regel, som man kan finde i enhver æsthetisk Lærebog, og som til alle Tider igientages i Kunstdommernes Munde, at Digterne bør i sær stræbe at følge Naturen, saa viser dog Erfarenheden, at denne Lærdom meget lidet bliver esterfulgt. De fleste unge Digtere troe, at deres Indbildnings Heede er dem fuldkommen nok, og at de ikke behøve at bekymre sig om nøie at studere Naturens Værker. For disse er Hr. Aikins Afhandling overmaade nyttig, da den baade lærer dem at kiende denne Kundskabs Uundværlighed for en Poet, og tillige anviser dem, hvorledes de skal benytte sig af denne for at fornøie deres Læsere. Ved Hielp af denne Kundskab sættes Digteren i Sikkerhed for at tillægge sin Gienstand Egenskaber, som stride mod Naturen, en Sag, hvori endog ellers fortiente Mænd undertiden have feilet. Havde Doct. Young giort sig bedre bekiendt med Crocodillens naturlige Egenskaber, vilde han neppe i sin Paraphrase over Jobs Bog have tillagt den brede og store Dinelaage, som er en Ting, der ganske strider mod de Naturkyndiges Beretning om

dette Havdyr, der vel har overmaade klare og ſkinnende, men tillige, i Henſigt til dens øvrige Legeme, overmaade ſmaa Øine. En Digter behøver i ſær en Mængde af Billeder, og diſſe kan han ikke vel komme til at beſidde uden ved Hielp af Naturhiſtorien; intet uden denne Videnſkabs Forſømmelſe er Aarſag til den kiedſommelige og fattige Igientagelſe af de ſamme Ting og ſamme Egenſkaber, ſom man finder hos de fleſte Digtere; vilde diſſe kun anvende nogen Tid paa at giøre ſig bekiendt med Naturens Gierninger, vilde der let findes mange andre, ſom vare baade i ſig ſelv behageligere, nyere og mere charakteriſtiſke for den betegnede Gienſtand, end mange af diſſe ſaa ofte brugte og forſlidte Foreſtillinger. Og at ikke nogen ſkulde tænke, at alle ſaadanne charakteriſtiſke og behagende Ting allerede vare udſøgte og nyttede af Digterne, ſaa viſer Hr. Aikin adſkillige, ſom endnu ere urørte, ſkiønt de, naar de bleve brugte af en lykkelig Digter, vilde have en hældig Virkning paa Læſernes Sind. Diſſe ere deels tagne af Reiſe-Beſkrivelſer, deels af andre gamle og nyere Naturkyndiges Beretninger. I ſær anpriſer Hr. Aikin Pennants brittiſke Zoologie, ſom nyttig til at udruſte unge Digtere med en behørig Forraad af dette Slags Indſigter.

„ Naar en anden Thomſon opſtod iblant os, ſaa kunde han
„ tage mangfoldige ſkiønne Tillæg til ſit Fædrenelands poetiſ-
„ ſke Kalender og landlige Scener af dette Hr. Pennants
„ Værk. Nogle Omſtændigheder, ſom jeg vil udtegne af
„ dette, paſſe ſig ſaa nøie til denne fortræffelige Digters
„ Maneer, at han ganſke viſt havde betient ſig af dem,
„ naar de vare faldne ham i Tanker. — Man veed for Ex.
„ hvor ſkiønt han har ſkildret en heed Middag om Somme-
„ ren ved en Gruppe af Dyr, der forſmægte af Mathed un-
„ der Soelens Straaler. Hvis man vilde forandre Tiden
„ og beſkrive en mindre beſværlig Heedes Virkninger, ſaa
„ kunde man give Ræven et fortrinligt Sted i dette Land-
„ ſkabs Malerie; da den i varmt Veir forlader ſin Boelig,
„ for at bade ſig i Soelen og nyde den frie Luft; den lægger
„ ſig ſielden paa en aaben Plads, men altid tæt ved en
„ Buſkatſe eller Giærde, for at være ſikker for Overfald.
„ Krager, Skader og andre Fugle, der anſee Ræven for
„ deres fælleds Fiende, pleie ofte ved Tegn paa deres Mod-
„ bydelighed at forraade hans Opholdſted. — En Omſtæn-

„ dig-

„ dighed Hr. Pennant anfører om Vild-Enderne, vilde bli-
„ ve en fuldkommen nye og behagende Gienſtand i et Aften-
„ Malerie. Naar det om Aftenen er ſtille, ſiger han, hø-
„ rer man Lyden af Vild-Endernes Vinger, naar de flyve
„ langt borte; og dette foraarſager en angenem og tillige
„ melancholſk Allarm.“ Vi ønſke dette Skrift i alle begyn-
dende Digteres Hænder, og tvivle ikke paa, at Forfatterens Regler, naar de bleve efterfulgte, vilde have en ypperlig Virkning.

Leipzig.

Philipp Thickneßes Reiſen durch Frankreich und einen Theil von Catalonien. Aus dem Engliſchen. Bey **Cruſius**, 1778, 298 S. i ſtort Octav, (mit einige Kupfern.)

Man haver vel endeel Reiſebeſkrivelſer over diſſe Lande, og dog indeholder nærværende mange nye og mærkværdige Omſtændigheder, endog allerede bekiendte Steder og Ting bekomme ved Forfatterens Indklædning Nyehed, og en tiltrækkende Behagelighed. Overalt røber den en Mand af Indſigt, Belæſenhed, Smag og Erfaring; derhos er Skrivemaaden indtagende, og ikke ſielden ſpøgefuld. Reiſen blev i Aarene 1775 og 1776 foretaget, for at forſlaae nogle Viderværdigheder. Tickneß maae engang have ſtaaet i Krigs-Tieneſten, thi efter hans egen Beretning har han været Commandant i et Engelſk Fort. Med ſtørſte Overlæg og Sparſomhed blev Reiſen anſtillet. I Calais ſolgte han ſin Engelſke Reiſevogn for 22 Guineer, og kiøbte en Franſk Kabriolet for 10 Guineer, hvorpaa han pakkede alle ſine Sager; ſig ſelv, ſom Kudſk, ſin Kone og to Døttre, den ene 13 Aar, den anden 10; en Abe, ſom beſtandig var Forrider; en Bas, to Citharer, en Viol og nogle andre muſikalſke Inſtrumenter, alt trukket af en noget trangbryſtig Heſt, og ledſaget af en Tiener, ſom beſtandig gik ved Siden. Man ſeer letteligen, at han ikke kunde giøre lange Dagreiſer. Han tilbagelagde ei heller meere end 7 Engelſke Miile om Dagen. Efter ſaadant Optog at dømme, ſkulde man troe, at han gik ud paa Eventyrer, i det mindſte maatte det, ſom T. ſelv ſiger, tiltrække Unge og Gamle, Halte og Krøblinger; de kom og, men til den Franſke

Na-

Nations Ære, lægger han til, allene for at ſee og lee, aldrig en eeneſte Gang for at beſpotte og forhaane ham. Med Værterne derimod havde han beſtandig Spøg, og ei ſielden Fortrædeligheder for deres Svinerie og Snyderie. Engang hævnede han ſig derover, ved at kaſte Pigen et Fad med en ſkiden og ureen Ret i Hovedet; en anden Gang ved at ſende en Vært Enden af et Lys, vel indpakket, ufrankeret, 100de Miile fra. Reiſen gik for ſig over Calais, Artois, Cambray, Rheims, Dejon, Lyon, Pont St. Eſprit, Pont du Guard, Nismes, Montpellier, Cette, Narbonne, Perpignon, over de pyrenæiſke Bierge, til Barcelona, Montſerat, Arles, Marſeille, Toulouſe, Avignon, Aix, Valence, Paris og tilbage til Calais; dog fuldendte han Reiſen med den ſamme Heſt i en Tid af et Aar. Meget ofte opholder han ſig ved de overblevne Oldſager, ſom dog oftеſt beſkrives alt for kort, f. Ex. den nyeligen i Champagne opgravne Stad. Omſtændigſt er Beſkrivelſen over Broen du Gard ved Nimes, det ſaa kaldte firkantede Huus og Diana-Templen i Nimes, ſom og foreſtilles paa et Kobber. Nogle Oldſager i Arles, det mærkværdige til Tauropolium henſigtende Alter i Lyon, ogſaa i Kobber. Desuden Beſkrivelſer af mange Naturens Skiønheder, hvoriblandt det deilige Bierg, Montſerat, i Catalonien, er den vidtløftigſte og tillige den yndigſte. Bierget er beboet af Munke, og foruden et prægtigt Kloſter, ere der mange Eremit-Boeliger, den ene over den anden, og mange af dem ſynes at hænge i Luften. " Montſerat, ſiger Thickneſſe, ligger i det Cathaloniſke Diſtrikt. Navnet betyder et giennemſauget Bierg, ſom det har bekommet af ſit beſynderlige Udſeende; thi det er ſaa gienneme boret, ſaa afdeelt, og med en uendelig Mængde af Grantoppe ſaa kronet, at det langt fra ſynes at være et Værk af Menneſkenes Hænder. Kommer man nærmere, falder man i Forundring, og bliver tydeligen overbeviiſt, at han allene kunde udføre det, for hvilken ingen Ting er umuelig. Vel ſeer det ud ſom det første raae Udkaſt af et guddommeligt Værk; men Udkaſtet er ſtort, og Udførelſen ſaa beſkaffen, at alle, ſom nærme ſig, nødes til at opløfte deres Øine og Hænder til Himmelen, og ſige: O, Gud! hvor underlige ere alle dine Gierninger! " o.

ſ. v.

ſ. v. Diſſe Beſkrivelſer afvexle med Spaniernes og Franzoſernes Charakterer. Han lader dem, til ſine egne Landsmænds Beſkæmmelſe, vederfare al Ret, uden at fortie den Gruesomhed, Ukydſkhed, Svinerie, Ureenhed og Hvishvas, der herſker i Frankerig, hvorom der forekomme nogle Exempler, ſom opvække Gyſen og Vkkelhed. Paa den anden Side tillægger han Franzoſernes Tienſtagtighed, Nøiſomhed og andre Dyder den tilbørlige Roes. Ogſaa anfører han adſkillige artige Skikke, Anekdoter og en Mængde forlyſtende Fortællinger, lægger man hertil hans muntre Foredrag, Fortællingens gode Tone, ſeer man, at denne Reiſebeſkrivelſe er blandt de behageligſte. De til Enden føiede almindelige Anmærkninger for Fremmede, ſom reiſe i Frankerig, tiene meget til Kundſkab om Franzoſernes Charakteer, og fortiene at læſes af enhver, ſom reiſer derhen. Hr. Thicknesſe lover at fortælle ſin Reiſe til Rom, og af Anne Thicknesſe har man allerede: Sketches of the Lives and Writings of the Ladies of France, Addreſſed to Mrs. *Eliſabeth Carter*. Vol. I. 8. Diſſe Udkaſt til Franſte Fruentimmeres Levnet, der have giort ſig berømte ved Skrifter, ere deels Udtog, deels Overſættelſer af Franſke Levnetsbeſkrivelſer, i Tallet ni og halvtredſindstive. I Fortalen ſiges, at fire hundrede Fruentimmere i dette Land, tildeels af høi Stand, have indlagt ſig Berømmelſe for udgivne Skrifter. Ikke ſielden forekomme ſaadanne Omſtændigheder og Anekdoter, hvis aabenhiertige Fortælling giør en beſynderlig Contraſt med den Sædelighed og Delikateſſe, man venter hos et Fruentimmer. — Den Weygandſke Boghandling har anmeldet en Tydſk Overſættelſe af denne Bog.

Sammeſteds.

Reiſen durch Spanien und Portugal im Jahr 1774. — von Major Wilhelm Dalrympe. Aus dem Engliſchen überſetzt, nebſt einigen Anmerkungen und Zuſätzen. 15 Ark i ſtort Octav, 1778. Hos Cruſius.

Med Thicknesſes Reiſebeſkrivelſe har nærværende megen Overeensſtemmelſe; den er ligeledes forfattet i Breve, og indeholder meere et Reiſediarium, end ordentlige Beſkrivelſer,

ſer, hvorved naturligviis ei forſømmes at fortælle de tilſtødte Fortrædeligheder, den ſlette Beværtning i Værtshuuſene, og ſaa fremdeles. Dog, ſkiønt den er meget tørrere og mindre underholdende end forrige, og Forfatterens Jilfærdighed paa Reiſen desuden er kiendelig nok; indeholder den dog ypperlige Bidrag til Kundſkab om et Land, der hidtil ikke har været nok bekiendt, fornemmelig i Henſeende til Andaluſien, desuden forklarer Forfatteren mange Omſtændigheder, ſom ikke ere berørte af andre. Reiſen, der varede i fem Maaneder, gik fra Gibraltar giennem Andaluſien over Ronda, Oſſuna, Ezija, Charlotta, (den nye Tydſke Colonie) Cordova, Carolina, (en anden Tydſk Colonie midt paa Sierra Morena), til nye Caſtilien, iſær til Madrid, derpaa til Avila, i gammel Caſtilien, til Salamanca, Zamora, Aſtorga og Villa Franca i Leon, og ſaa over Lugo, la Corunna, Ferrol, St. Jago, til Braga, i Portugal, Coimbra, Liſabon, Evora og Elvas, tilbage til Spanien, over Badajoz, Sevilien og Cadix, til Gibraltar, foruden andre Stæder, ſom ligge paa denne Vei. I flittig at bemærke Grunden og Landets forſkiellige Forfatning, ſom og i militairiſke Efterretninger, ſynes Forfatteren at have Fortrinet for andre. Man finder her en Fortegnelſe paa den Spanſke Milits, og Underretning om den Portugiſiſke ſlette Forfatning. Spaniernes Sæder og Skikke i adſkillige Provintſer anmærker han flittig, og beſkriver fornemme Folks Aſſembleer. Mange Omſtændigheder ved Tyreſægtningen. Om Videnſkabernes og Opdragelſens Tilſtand i Spanien. Om Spaniernes Charakteer overhoved. Saa forekomme og adſkillige beſynderlige Optrin, ſom ere lyſtige nok. Hiſt og her findes mærkværdige Anekdoter, om den nærværende Kongelige Spanſke Familie, om Grev O' Reilly, der ſkulde have udført den mislykkede Expedition paa Algier, om Marqvis af Pombal. Om de ved den afdøde Greve af Lippe i Portugal giorte militairiſke Indretninger, og iſær om Fortet Lippe. Saa og Efterretninger om Spaniernes ulykkelige Forſøg mod Algier i Aaret 1774. Ligeſom Forfatteren i korte Anmærkninger forklarer Spanſke Udtryk, ligeledes gior Overſætteren, og derved ſom oftteſt ſammenligner Forfatterens Efterretninger med Twiſſes og Pluers, desuden leverer han en Reiſeroute efter Forf.

For-

Fortællinger, en Skrivelſe fra Grev O'Reilly om den omtalte Expedition, og en Efterretning om den ved de offentlige Tidender bekiendte ulykkelige Olivades. Endnu er tilføiet en læſeværdig Efterretning af 1776, angaaende de nye Tydſke Colonier, Carolina og Charlotta paa Sierra Morena.

London.

An Inquiry into the Opinions of the learned Chriſtians, both antient & modern concerning the generation of Jeſus Chriſt — non firſt publiſhed by the Editor of Benj. Ben Mordecacs ſeven Letters to Eliſha Levi. 4to.

Forfatteren vil i denne hiſtoriſke Underſøgelſe have beviiſt, at det λογος τ θεσ, ſom tillige med Gud var til i Begyndelſen før Verdens Skabelſe, er det ſamme ſom har lidt for Menneſkene, og at det ikke var nogen anden Aand, ſom paa en anden Tid var ſkabt.

The Speeches of John Wilkes, one of the Knights of the Shire for the County of Middleſex; in the Parliament oppointed to meet at Weſtminſter, the 29th of November 1774, to the prorogation, the 6th Day of June 1777. with Notes by the Editor. 2 Vols. 12mo.

Den unævnte Udgiver ſiger i Fortalen, at han har ſamlet diſſe Wilkes Taler af de offentlige Tidender og mundtlige Traditioner i en dobbelt Henſigt: først, fordi de indeholde driſtige Sandheder, Amerika fornemmelig angaaende, og ſom ere af Vigtighed; for det andet, ifald Wilkes engang ſkulde vakle, og fornægte ſin Iver for Folket og Friheden, en almindelig Vanære da maatte træffe ham, og beſtraffe hans Frafald. Udgiveren har giort vel i, at han ikke har nævnet ſig, thi han vilde derved uden Tvivl have udſat ſig for et ſtort Anſvar. Hans Anmærkninger ere og ſaa meget ſkrevne i Wilkes Smag og beſeglede af hans Aand, at kiendte man ikke desbedre Wilkes Uforfærdhed, ſkulde man troe, at han ſelv var Udgiveren, og miſtænke ham for at have fortiet ſit Navn. Iſær ere Angrebene og Ytringerne mod Erkebiſkopen af York, Hr. Burke, Paoli, og hans Penſion,

sion, Lord North o. a. f. meget dristige og bittre. Den forrige Konges af Engeland hans Regiering bliver meget ophøiet, aabenbar paa den nærværendes Bekostning og for den forhadte Sammenlignings Skyld.

Poeseos Asiaticæ Commentariorum libri sex cum appendice. Auctore *Guilielmo Jones*, A. M. collegii universitatis in academia Oxoniensi & societatum regiarum Londinensis & Hafniensis socio. Recudi curavit *Jo. Gottfried Eichhorn*, Professor Jenensis. Lipsiæ apud hæredes Weidemanni & Reichium. MDCCLXXVII 1 Alph. 6½ Ark, med 3 Kobb. stort Oct. Koster 9 M.

Den Engelske Udgave er anmeldet i disse Efterretninger for Aar 1776, 1 H. S. 367, og det Fornødne er sagt om dette Skrifts Indhold, store Vigtighed, som ogsaa om Fs. overdrevne Agtelse for den Asiatiske Poesie. Ved dette Aftryk kan Bogen, som den fortiener, blive meere almindelig bekiendt og brugt. Prof. **Eichhorn** har intet udeladt, undtagen den Samling af Fs. egne græske og latinske Digte, som staae bag i den Engelske Udgave, og som man gierne kunde undvære. Derimod har han forbedret Trykfeilene, tilføiet hist og her nyttige Anmærkninger, og i en Fortale handlet om Bogens Nytte og om den Syriske Poesie, som J. har forbigaaet. Han viiser, at det med de Syriske Digtere er slet bestilt. A. O.

Trykfeil. No. 18.

S. 280. L. 15. שׂוֹאָה læs שׂוֹאָה
" 281. " 5. cIↃIↃLXXIV. l. cIↃIↃCCLXXIV.
" " " " 10. cIↃIↃLXXVIII. l. cIↃIↃCCLXXVIII.

Af disse lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke ved Brødrene Berling.

No. 21.

Kiøbenhavnſke Nye Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Fredagen den 21de May 1779.

Sielelærens førſte Grunde af Lauritz Smith, Lærer i Philoſophien og de ſkiønne Videnſkaber ved det Kongel. Land-Cadet Academie. Kiøbenhavn, 1778. Trykt paa Gyldendals Forlag. 8 Ark i 8vo med et Kobber. Priſen er 24 Sk.

Vi have længe ønſket, at nogen paa vort Danſke Sprog vilde udarbeide noget ordentligt i de Philoſophiſke Videnſkaber; men vi have ogſaa ønſket, at det aldrig maatte falde nogen ind, uden en Mand af Smag og rigtig Tænkekraft, paa det at ikke ſlette Begyndelſer ſkulde hos Uerfarne giøre Videnſkaben ſelv ringeagtet, og tilintetgiøre alt det Gode, ſom enkelt og ſtykkeviis er ſkrevet til Philoſophiens Fremme iblant os. Og da maa vi ſige, at naar det ikke ſkulde gives os at faae ſaadanne Arbeider af vor lærde og fortreflige Riisbrigh, ſaa troe vi aldrig at Philoſophien kunde komme i dueligere Hænder end Hr. Smiths, ſaa vel er dette førſte lykket. Vi kalde det det førſte, endſkiønt vi vel vide, at vi af Hr. Sm. have et andet Arbeide over den naturlige Theologie. Men da Methoden i dette Skrift, ſom vi have for os er noget forſkiellig, og Hr. Sm. heri har mere udbredet ſig, ſaa anſee vi dette for en Prøve af den Plan Hr. S. agter ſiden at følge. Men vi ville giøre vore Læſere mere bekiendte med Skriftet ſelv. — Forfatteren har behandlet ſin Materie under 4 Afdeelinger, 1) om Kundſkabs

Kræfterne, 2) om Begierekræfterne, 3) om Foreſtillingernes og Begieringernes Sæde, 4) om Dyrenes Siele. — I Henſeende til den første Afdeeling 1) om **Kundſkabs Kræfterne**, da gaaer Hr. Sm. fra de enkelte til de mere ſammenſatte Forſtandens Operationer; viſer altſaa først, hvorledes Sielen gaaer frem for at erholde og bearbeide nærværende individuelle Foreſtillinger: her ere da Begrebernes Udſpring af Sandſerne og Senſationernes forſkiellige Arter og Love udviklede og forklarede; og derpaa gaaes frem til at viſe, hvorledes Foreſtillings-Kraften holder flere Begreber tilſammen, og ſaaledes dømmer og ſlutter. Derpaa til de udvortes Sandſer og i den Anledning om Selvbevidſthed, den logiſke, moralſke og æſthetiſke Følelſe; og da Sielen har ikke allene med nærværende Ideer at giøre, men og kalder forbigangne tilbage, ſaa handles om Erindringskraft, Indbildningskraft, Hukommelſen o. ſ. v. Herhen hører Anelſer, Drømme, Raſerier, ſom ogſaa alt paa dette Sted forklares og udvikles. Og følger derpaa Betragtninger over **Geniet**. 2) Om Begierekræfterne. — Forfatteren beſtemmer Begierekræfterne til Attraae og Afſkye, viſer hvorledes Følelſerne, Foreſtillingerne i Beſynderlighed, virke til at lede Begierekræfterne. Derpaa Grunden til det behagelige og ubehagelige i Følelſerne ꝛc. Afdeelingen endes med Beſvarelſe af det Spørsmaal: om Sielen har flere end een Grundkraft. 3) Om Foreſtillingens og Begieringens Sæde. — Spørsmaalet, om Sielens Immaterialitet, er beſtemt; og viſes da først, at Foreſtillingerne ikke ere blotte Bevægelſer. Derpaa føres Beviſet for Sielens Ulegemlighed; og da faſtſætter Hr. Sm. Begrebet paa Siel, afhandler ſaa Læren om Sielens og Legemets Foreening, og ender med Betragtning over Liv, Død, Sieleſøvn, Sielevandring. Hvorpaa følger en kort Afdeeling 4) om Dyrenes Siele. Dette er det, hvoraf Forfatterens Plan kan kiendes; og for nu at ſige vore Tanker om eet og andet, ville vi anmerke følgende: Læren om de ſandſelige Foreſtillingers Udſpring og Love ere udviklede med en Omſtændelighed og Nøiagtighed, ſom i Compendier er uſædvanlig; i ſær har Forfatteren opholdt ſig ved Læren om Synet, og nøie forklaret Diets Natur, ſaa at han endog til des ſtørre Tydelighed har ladet ſtikke et Kobber dertil. Det, at **være langſeende, kortſynet, hvorfor Tingen ei ſees**

dob-

dobbelt, ikke omvendt, i den rette Fraſtand o. ſ. v., er meget vel udviklet. Ved Læren om de medfødte Ideer, hvilke Hr. Sm. forkaſter, havde vi ønſket, i en Anmerkning, at ſee den Maade, de ſeenere Forfægtere af Ideæ connatæ bruge, ligeſom vi ogſaa her ſavne Herbert og hans Skrift om Sandhed. —— Følelſerne forklarer Hr. Sm. i Modſætteſe af tydelige Foreſtillinger, ved en Tilſtand, naar flere Fornemmelſer, ſom foreenede have en merkelig Grad af Klarhed, ere tilhobe i Sielen: han troer ikke, at der, til at ſætte Menneſket i denne Tilſtand, udfordres altid et udvortes virkende Object, og det ſaa meget deſto mere, ſom Grunden til Følelſerne i de fleſte Tilfælde er at ſøge i Ideernes Aſſociation. Ellers har han i ſær betient ſig i diſſe Materier af Eberhard og Campe, og derved givet ſin Bog et Fortrin for de ſædvanlige Compendier. Af Forfatterens Definition paa Følelſe ſees let hvorledes han kan have forklaret Følelſen af det Gode og Skiønne. Han bringer alting hen til Foreſtillingerne, hvilket, tilligemed det, at han har forkaſtet medfødte Begreber, giør, at han ikke antager Hutcheſons Meening om den moraliſke Følelſe, men henføer alt til Forſtandens Oplysning: hvilket i vore Tanker er ſaa rigtigt, at vi fornøie os over at finde det ſaaledes forklaret i den første Danſke philoſophiſke Lærebog, ſom gives os; at det ikke ſkulde gaae os ſom vore Naboer, hvilke nu have nok at giøre med at renſe en Lære, ſom de ſelv ſaa længe have forvirret, indtil man kunde af Følelſerne forklare hvad man vilde, og vare færdige at tage Fornuften fangen under Følelſerne; af hvilket utroelige Daarligheder kan udſpringe. „Enten maa „ man, ſiger Hr. Sm., reent ud tilſtaae, at vi intet Be„greb giøre eller kan giøre os om dette Ord (moraliſk Følelſe) „ og dets Betydning, eller man maa forklare det ved en „ Færdighed i given Tilfælde, at ſammenligne ſine „ Handlinger med Loven. Antog man medfødte Begre„ber, ſaa kunde man ſige: Skaberen havde i vor Siel „ umiddelbar nedlagt Kundſkab om ſin Ville; og da vilde „ Afvigelſer fra de almindelige Naturens Love, i ſær hos „ hele Nationer baade være uforklarlige og undſkyldelige, og „ dog vilde alting komme tilbage paa Kundſkab. Men da „ medfødte Begreber ei kan tages, ſaa ſeer man let at den„ne moraliſke Følelſe i forſkiellige Subjecter, efter deres for-

„ skiellige Evner og Indsigter, er forskiellig; anderledes i „ Stor-Inqvisitoren Torqvemada end i Evangelisten Johan- „ nes; anderledes i Grønlænderen, end i Chineseren; ander- „ ledes i Nero end i Nordens Trajan.“ Vi have anført dette lidet for ogsaa paa et Sted at give en Prøve af Forfatterens Skrivemaade, om hvilken vi dog ikke vil tale noget førend til Slutning. — Anledningen til Indbildningen sætter Hr. Sm. i Legemet, hvilket han bestyrker med adskillige Erfaringer, dog erindres tillige, at derfra ei kan gisres Slutning til de andre Sielens Virkninger, da de ikkun **middelbar** ere afhængige af Organisationen, og man overhoved ikke siger at Reproductionen af Forestillingerne skeer i Nerve-Systemet, men kun Anledningen. — Lovene for Ideernes Association har Forfatteren bragt under den eene: lignende Forestillinger, det er Forestillinger om Ting, hvis Qvaliteter staae i nogen Slags Overeensstemmelse, frembringe hinanden, og de Tilfælde, som ikke skulde kunne forklares heraf, troer han, kan forklares af Nervesystemets Forbindelse. — Foruden hvad der pleier at siges til Forklaring om **Nattegiængere**, søger Forfatteren Grunden dertil i Forestillingens Concentration paa et eeneste Object. — Men det vilde blive for vidtløftigt, om vi vilde gaae ligefrem og berøre alt det, som enten er særdeles got i denne Bog eller ogsaa alt det, som giver den et udmerket Fortrin for de sædvanlige af samme Slags, altsaa ville vi nu allene tale om Hr. Forfatterens Lære om **Friheden**. Han udleder den ikke af et eget Principium, men siger, at den er intet uden Sielens Virkekraft, anvendt efter tydelige Forestillinger. Sammenhængen imellem Forestillingerne og Begieringerne erkiender han for nødvendig, saa at den Tanke, som har meest Klarhed, og sidst trækker Begieringerne til sig, bestemmer os til at handle; men Forestillingerne, og deres Modificationer staae i vor Magt; da vi nu altid kunne bringe disse til større og mindre Klarhed og Tydelighed, og Valget følgelig bliver forskiellig, saa have vi **Frihed**, og vore Handlinger kan paa ingen Maade siges at være nødvendige. Man seer ellers af den ganske Bogs Indretning, paa mange Steder, at Hr. Sm. har haft Hensigt til den practiske Philosophie; og det behager os meget, at han her med Hensigt dertil har afhandlet en saa stor Deel af det, som ellers af Psykologien pleier i Almindelighed at anføres

føres i den practiſke Philoſophie; thi hvad er dog rimeligere? enten at anføre ſaadant paa et Sted ſamlet, eller at ſplitte det ad, ſom Fedder har giort, der i ſin theoretiſke Philoſophie har i Almindelighed ſkilt ſig let ved Sielelærens Sandheder. — Overalt er Forfatterens Theorier vel gienemtænkte, ordentlig fremſatte, kort og kraftig oplyſte og beviſte; alting frit for Spidsfindigheder, Modeſætninger, Nyfigenhed. Man ſporer allevegne den Sandhedelſkende Mand, ſom det hverken er om nyt eller gammelt, gangbart eller ſært at giøre; og vi ønſke Hr. Sm. megen Held til at gaae fort paa en Bane, ſom han ſaa vel har begyndt at betræde. Sproget er, ſom man kan vente det af en Mand af Smag, hverken ſkiødesløſt eller ængſteligt, dog altid, hvilket vore Læſere af det om de moraliſke Følelſer anførte ſelv vilde ſlutte, hængende over til den ſkiønne Skrivemaade. I Henſeende til Kunſt-Ord, da bifalde vi fuldkommelig Hr. Sm., ſom heller har villet beholde Ideal, Identitet, ſpecifik o. ſ. v., end vanſkabe ſit Skrift med barbariſke danſke Ord, ſom hverken Latinere eller Ulatinere kan forſtaae. Dog ville vi dermed ikke raade fra at kaſte ſaadanne Kunſt-Ord bort, naar det er mueligt, at beholde en Idee i ſin fulde Klarhed, med et reent Danſk Udtryk, om ſaa der dog ikke juſt ſtod et Ord, ſom udtrykte det Latinſke eller Grædſke, hvilket ellers ſkulde ſtaaet. Saaledes kunde, ſynes os, det Ord **Phænomen** og **Phænomena** paa mange Steder været at faae bort, ſnart ved at ſætte **Tilfælde**, ſnart **Ting**, ſnart **Egenſkab**, ſnart **Virkning** o. ſ. v., og Meeningen dog blevet den ſamme: reproduceerte Ideer ere uden Modſigelſe *tilbagekaldte* eller *tilbagebragte* Ideer, ligeſom *at tilbagekalde* en Idee eller at *bringe* en Idee *tilbage*, er udtrykkelig det ſamme ſom at reproducere den; i ſær om Ordet reproducere havde en eeneſte Gang ſtaaet hos. — Til Slutning erindre vi, at ved Enden af hver §. er føiet en Fortegnelſe paa de beſte Forfattere den Sag angaaende, ſom der handledes om. Og af den kan man tydelig nok ſee Hr. Forfatterens Bekiendtſkab i den philoſophiſke lærde Verden.

Beſlutning af Kongerigerne Danmarks og Norges, ſamt Hertugdømmene Slesvigs og Holſteens Hiſtorie ꝛc. (See forrige No.)

Det Biſpelige Sæde til Lund blev ophævet til et Erkebiſpedom S. 64 er urigtig, og det bør hedde ophøiet. Alexius Commenus er S. 65 ventelig fortrykt i Stedet for Comnenus Fortient om den Slesvigſke Meenighed, er en Germanisme, ſom beſtandig bruges af Overſætteren. Det var derfor ei at beundre S. 70, bør være at undre over. Sammeſteds ſkriver han Pallie i Stedet for Pallium; men til hvad Nytte ſkal den Latinſke Endelſe her forandres? Beredvillighed at giøre vel mod de Geiſtlige, ſtaaer der S. 74, tog tidlig ſin Begyndelſe, og forſtorredes, efter Maade af det Fortienſtlige, ſom Præſtens Udſigende tillagde diſſe Beſlutninger, bør være i Forhold til det Fortienſtlige. De erbøde ſig til S. 80 er Tydſk, bør være de tilbøde ſig. Om hvilken Andeel Hermann haver haft i de ſtore Feldtoge, ſom Otto den Store foretog ſig mod de Danſke, derom finder man ingen Efterretning ſtaaer der S. 89. Det om, hvormed der begyndes, er viſt overflødigt og klinger ikke got. Bedre havde det ſtaaet ſaaledes: Hvad Andeel ꝛc. S. 90 vilde der, for at undgaae Tvetydighed, bedre ſtaae Biſpen af Ferden end Verden; thi det findes endog undertiden ſaaledes ſkreven i det Tydſke. Han begierede, at hun maatte ham bilægges S. 96 er Tydſk, og vi kan meget gierne undvære dette Tydſke Ord bilægge. S. 99 Stifsherrer hedde bedre Domherrer, ſom er got gammelt Danſk. Dom S. 103 i Stedet for Domkirke, kan formedelſt Tvetydigheds Skyld ikke bruges i det Danſke. Hamborgs Kirke-Diſtrict (Kirke Sogn) S. 104. Det ſidſte kan ikke bruges; thi Kirkediſtrictet indeholdt flere Sogne. Denne Virſomhed og utrættet Beſtræbelſe S. 115 bør hedde utrættede, formedelſt det foregaaende Pronomen denne. Forfald ſamme Sted for Begivenhed eller Tildragelſe er ikke got; thi Ordet har desuden nok af tvende forſkiellige Bemerkelſer, nemlig Hindring, naar Lyden opholdes paa 1ſte og Aftagelſe eller Forringelſe, naar den falder paa den ſidſte. Gevalt bruger Hr. H. ſmart beſtandig urigtigen for Magt, ſaaſom S. 109. Som ſtedſe havde holdt det med Keiſeren

ren er Tydſk. Samme Sted Lambeck vil af nogle gamle Krøniker vide og S. 122 høiſtens ligeledes Tydſk. Hiin Hierarkie S. 124 bør være hiint Hierarkie. S. 125, ſom ofte indgrændſede hiin verdslige. (nemlig Jurisdiction) bør være hiin venlige. Side 127 giver Hr. Heilmann os et Exempel paa, hvor overilet hans Overſættelſe har været. „Derom vidner (ſtaaer der) det „forommeldte Slavernes Oprør, ſom Miſtevoi forsaarſagede, ſom Først Gottſkalk forvoldte for at hevne ſin Faders Død, og de Vender, ſom dræbde „denne til Chriſtendommen omvendte Prinds.“ Man ſkal ſandelig have Møie ved at faae en tydelig Meening herud af. Det Tydſke derimod er ganſke fatteligt. Vi vil ſammenligne det mod det Danſke. Saa ſiger Chriſtiani S. 196: „Davon zeugen die vorgedachten Empörungen der „Slaven auf Veranlaſſung des Miſtevoi, des Fürſten Gottſkalks, der den Tod ſeines Vaters rächen „wollte, und derjenigen Wenden, welche dieſen zum „Chriſtenthum zurückgekehrten Prinzen tödteten.“ Man ſeer heraf, at Forvirringen i det Danſke kommer deraf, at Hr. H. i Stedet for flere Oprør, det eene Miſtevois og det andet Gottſkalks, ſiger allene det Oprør for die Empörungen. Man begriber da ikke, hvorledes diſſe tvende Perſoner begge tage Deel i dette Oprør, ſom Hr. H. lader den eene foraarſage, og den anden forvolde. Chriſtiani taler om nok et Oprør af Venderne, der Wenden; men Overſætteren ſætter dem i Nominativus: og Venderne. Kort ſagt, det ſynes ikke, at Hr. H. ſelv har haft Tid til at fatte dette Steds Meening, ſom ellers i ſig ſelv er ganſke klar. Overſætteren tillader ſig alt for ofte, at ſætte caſum obliqvum for i Sætningen, hvilket vel kan gaae an i det Tydſke, hvor Caſus altid kan udtrykkes, men ikke i det Danſke, hvor vi ofte mangle diſſe Forſkielstegn. Til Exempel herpaa vil vi anføre de Ord S. 129: De Gamle læſte og kiendte ingen, i det Tydſke: Die Alten laß und kannte faſt niemond. Ved Overlevering kommen paa Efterkommerne S. 132, Bernhard maatte forſtaae ſig til en lovlig Tvekamp S. 136 ere Germanismer. Sammeſteds virkelige Gierninger for at udtrykke Thatſachen, facta ſenſu juridico, er ubegvemt; men kunde man vove det Ord Daadſag i det Sted? Opgive den Ære S. 154

er Tydſk, bør hedde fraſtaae. S. 170 Not. 21 Holberg henſører Helmoldi Fortælling, ſom ſiden ſkeet, bør vel være anſører i Stedet for henſører. Overilende Flugt S. 176 bør hedde overilede. S. 182 megen Riis bør være meget Riis. S. 192 Thetlev rappede ſig op, er uædelt for ilede op, ſkyndte ſig op. S. 206 hun døde over Fødſelen af Barnet, hvorfor ikke: hun døde i Barnefødſelen? S. 210 Kongen tabde et Øie. Man taber ikke let ſine Øine; men i Krig kan man miſte dem. S. 211 For at bygge ſit Huus er ikke Danſk; hvorfor ikke for at beſtyrke ſit Huus eller ſin Slægt. At Hr. H. ikke bruger Artiklerne, i ſær den beſtemte rigtig, have vi forhen erindret. Til Beviis herpaa vil vi anføre Titlen S. 214: Religionens, Kirkeforfatningens og Lærdoms Beſkaffenhed bør være Lærdommens. See ligeledes S. 72: Om Tænkemaaden, Skikke og Sædvaner i denne Tids-Alder i Stedet for = = = Skikkene og Sædvanerne ꝛc. og ſamme Fejl forekommer flere Steder. S. 215 Forærínger i levende Live burde, efter Lovens Sprogbrug, hedde Gaver ꝛc. S. 216 Det var billigt, at de ſom begierte Aflad af Synders Straf, efter Auguſtini Bemerkelſe ſkulde tiende, er hverken got Danſk eller vel konſtrueret. S. 219 det fordægtige Huus, hvorfor ikke heller mistænkte? Sammeſteds hans fine Elſkelige (ſeine ſaubere Geliebte) er viſt ironiſk ſagt, og havde bedre været overſat ved hans ſmukke Bolerſke. S. 223 En Kilde, heed det, var ei langt fra hans Gravſted opvældet, er en ganſke Tydſk Conſtruction. S. 225 Calande bør efter Lovens Skrivebrug D. L. 2den B. 16de Cap. 12te Art. ſkrives Calente. Vi maa ved denne Anledning erindre, at den Etymologie, ſom Hr. Chriſtiani giver Ordet Calente, ikke ſaa aldeles anſtaaer os. Han modſiger deres Meening, ſom hidlede det fra Calendæ, fordi Præſterne i et Herred pleiede i gamle Dage at forſamles een Gang hver Maaned, og ſædvanligſt paa den første Dag i Maaneden: „Oprindelſen til „ Ordet Kaland (ſiger han) Societatis Calendariæ, hvor„ ved adſkillige af diſſe Societeter bleve betegnede, kommer „ ei af de Romerſke Calendis, og de, efter nogles Meening, „ af Romerne holdte Sammenkomſter paa den første Dag i „ hver Maaned. Det ſynes meget meer at afſtamme af det

„ gam-

„ gamle Sachſiſke, eller et endnu ældre for de Nordiſke „ Sprog fælles Stammeſprog, af det Ord **Caln** (Kald), „ hvilket betyder saa meget ſom at ſammenkalde. Af dette „ kommer formodentlig Islændernes **Kala**, de Svenſkes „ **Kalla** eller **Kalande**, og Engelændernes to call, et Ud„ tryk i Vocativo (*).“ Os kommer det dog rimeligere for, at Ordet har ſin Oprindelſe fra det romerſke Ord Calendæ, ſkiønt ikke fra Tingen ſelv, ſom det betydte hos dem. Ellers løbe begge Etymologier ud paa ſamme oprindelige Bemerkelſe; thi det er bekiendt, at Calendæ hos Romerne kom af det gamle Tid-Ord Calare, (at ſammenkalde), hvor af Comitia calata, Nomenclator &c., hvilket ſvarer til det Græſke καλεῖν. S. 231 den pavelige Rets **indrivende Gevalt** er Tydſk. At kalde den Jydſke Lov ſammeſteds Lov-Forfatterens **Hænders Gierning**, hvor der i det Tydſke ſtaaer, **das Werk ihrer Hand**, er ikke, ſynes os, meget paſſeligt; thi der er en ſtor Forſkiel paa eens Hænders Gierning og et Værk af hans Haand. I Stedet for S. 234 og 235 er fortryk 226 og 227, ligeledes er i Stedet for 238 og 239 urigtig ſat 230 og 231. S. 234 findes et Sted meget forvirret overſat ſaaledes: „Men de beſte og ældſte „ Haandſkrifter af Lovbogen modſiger dem, hvilke efter den „ paa de Tider brugelige Maade, at beregne Aarene efter „ Vintre, nævne fra Kongens Regierings Aar 39 Vintere, „ for Lovgivelſens Aar 1240. Vintere og Martii-Maaned.“ Lad os nu holde det Tydſke herimod og ſee Forſkiellen! Saa lyder da Grundteksten: „Aber ihnen widerſprechen die beſten „ und älteſten Handſchriften des Lowbuchs, welche nach der „ damals gewöhnlichen Art, die Jahre nach Wintern zu be„ rechnen, für das Regierungsjahr des Königs neun und „ dreyzig Winter, für das Jahr der Geſetzgebung tauſend „ Winter und zwey hundert und vierzig Winter, und für „ den Monat der Geſetzgebung den Merzmonat nennen.“ Man ſige mig nu, hvad Overſætteren vil ſige med det Udtryk: **fra Kongens Regierings Aar 39 Vintre?** Det er rimeligt, at Overſætteren ved Kongens Regierings Aar for-

(*) Hvad Hr. Chriſtiani mener med denne Vocativus begribe vi ikke; thi to call er Infinitivus, med mindre det maa være en Skriverfeil, ſom er beholdt i Overſættelſen.

ſtaaer hans Regierings Tiltrædelſes Aar, i det Sted, at Hr. Chriſtiani efter en meget ſædvanlig Talebrug, ved Valdemars Regierings Aar forſtaaer det Aar fra hans Regierings Tiltrædelſe, da han gav Loven. Hr. Heilmanns Anvendelſe af det Udtryk, Regierings-Aar, er derimod lige imod al Brug. Vi vil ikke opholde os ved de andre Urigtigheder i Overſættelſen af diſſe faa Ord. S. 273 og andre Steder ſkriver Hr. H. altid ſwart for ſværd. S. 279 Lamſel for Lamhed. S. 281 forſagede et tydſkagtigt Ord for vægrede eller nægtede. S. 282 Afmindelſe for Amindelſe. S. 297 ſætte det hele Land i Lys og Lue, hvor Chriſtiani ſiger: ihre Häuſer ſelbſt anzünden, er hverken ret overſat, ikke heller Danſk; thi jeg kan ſige paa Danſk, at ſætte en Stad i lys Lue; men i Lys og Lue er upaſſeligt. Hvad behøver man Lys, naar man har Lue? S. 300 ſtaaer der: det ugentlige Marked blev meget ſtort beſøgt af Holſteener og Vender, i det Tydſke häufig beſucht. Hvor udanſk en Overſættelſe? Saaledes have vi i en god Meening med Nøiagtighed anmerket alle de Feil, ſom ere os forekomne, ſaa vel i Hiſtorien ſelv, ſom i Overſættelſen. En Ting have vi endnu at erindre, i Henſeende til den latinſke Declination, ſom Hr. H. ſtadigt beſtandig bruger ved de forekommende Latinſke Ord. Vi ønſkede, at Danſke Bogſkrivere, ſaa meget mueligt, ſøgte at flectere fremmede Ord efter Moder-Sprogets Regler, at de for Ex. vilde bruge Auguſtins i Stedet for Auguſtini, eller i det Mindſte, hvor dette ikke angik, gjøre ſom Engelænderne i ſaa Fald, og beholde Nominativus, med Tillæg af Genitivus's ſædvanlige Endelſe s, og i andre Caſus hielpe ſig med Artikler og Præpoſitioner, ſaa got man kan. Vi haabe ikke, at have kiedet vore Læſere med en noget vidtløftigere Recenſion, end vi ſelv havde ønſket; thi Billighed fordrede af os, at beviſe, hvad vi have ſagt, og dictatoriſk at fælde Dom om en Ting, ſkal aldrig vorde vor Stik.

Mannheim.

Di Abgötterey unſers philoſophiſchen Jahrhunderts. Erſter Abgott: Ewiger Friede. Von Prof. J. V. Embler. Hos C. F. Schwan. 1779. 204 S. i 8vo.

Hvad Rouſſeau med ſin ſædvanlige henrivende Veltalenhed har

har sagt, for at anprise den gode Abbe St. Pierre Forslag til en almindelig Fred, prøver Forfatteren i tvende Afdeelinger. Kan Forslaget til den evige Fred udføres? Det er den første Afdeeling; Og bør det? Det er den anden. Af Tingens Natur, og hvad Historien lærer, viser Forfatteren, at det er umueligt, at det hele menneskelige Kiøn, eller dog i det mindste Europa, kan danne een Stat, men meget mere, at Mangel af de enkelte Deeles Sammenhæng, og den store Last, hvorunder det Hele ligger, maa forstyrre en saadan Stat; Dernæst, at det er falsk, at een eller to til tre forenede Magter ikke kan modstaae en Europæisk Confoederation, og prøve tillige Rousseau's øvrige Sætninger, hvorved han understytter sine gode Drømme om en almindelig Stat i hele Europa. I den anden Afdeeling viser Forfatteren, at i hvor naturligt det er for et got Hierte, at ønske en evig Fred, er dog saadan en Fred ligesaa skadelig, som en bestandig Krig, hvorved han især gotgiør, at Krigen bidrager til Verdens Cultur, ophielper Videnskaberne, og befordrer Dyden selv. Det forstaaer sig, alt med Indskrænkninger, og ingen langvarig Krig, hvis onde Følger her ikke forglemmes. Om mange gode Følger af Krigen kunde der være sagt endeel mere, men det sagte er allerede tilstrekkeligt til at giendrive de søde Drømme om en evig Fred. Hvad Hr. Embser til Slutningen siger om Forslagene til den foregivne Verdens Forbedring, og om et ømt, got, med varm Indbildningskraft forbundet Hierte, fortiener Overveielse.

Anmerkungen zur Ehre der Bibel. Fünftes Stück. Worinn abermahls hier und da gepredigt wird, zur Voranzeige für die, die das Predigen nicht wohl vertragen können. Μηδεν ἀγαν. —— es ist nicht das erstemal, das ich schreib, was andern nicht gefellet, bins, GOtt Lob! wol gewonet. Denn ich widerumb mir auch nit alles lasse gefallen was andre schreiben. D. M. Luther. Halle, im Verlag des Waisenhauses. 1778. 5½ Ark i 8vo. Koster 1 Mk.

Hr. Tobler fortsætter med dette Stykke sine underholdende og vigtige Anmerkninger, af hvilke vi ellers have anmeldet fire Stykker eller det første Bind. (Aar 1778. I. H. S. 394.)

Det-

Dette er ſandelig ikke af ringere Værdie end de andre. Michaelis Overſættelſe af Joſve og Dommernes Bøger giver Anledningen til de her fremſatte Betænkninger. Forfatteren afmaler adſkillige bibelſke Perſoners Charakterer og (efter den chriſtelige Moral —) ſlette Handlinger med langt mildere Farver, end nogle andre berømte Lærde. Han advarer meget rigtigen og grundigen, at man ikke maa afmaale Grovheden og Skiendigheden i de menneſkelige Handlinger efter nu værende og muelige Kundſkab om Pligterne, forbedrede Sæder, —: men at man bør, ſaa vidt ſkee kan, anſee dem og deres Gierninger efter Omſtændigheederne i de ældſte Tider, efter den Indſigt, Tænke- og Levemaade, ſom da var blant Menneſker. — „Man muß, ſiger han blant andet, nicht alles „beſtimmen und genau ſchätzen wollen, und eingedenkt „ſeyn, daß wir auch bibliſchen Charaktern ſowohl als un„ſern Zeitgenoſſen und Bekannten eine Beurtheilung nach „der Liebe ſchuldig ſind, ſo daß man, was aus gutem Her„zen könnte gekommen ſeyn, nicht ohne Noth böſen Leiden„ſchaften beymeſſe." (S. 67.) — Fornemmeligen taler Forfatteren om følgende: Samſons Charakteer mod Michaelis, Leß, (Abh. vom Selbſtmorde) Niemeyer; (S. 1.-25. og S. 67.-73. Loths mod M., Jeruſalem, M.; (S. 25.-33.) Iſaaks Ofring mod Jeruſ.; (S. 33.-40.) Jephthæ Datters Ofring; (S. 41.-54.) — Ehud; (S. 64.-66.) — Da Jeruſalems Betragtninger og ligeledes nu den 1ſte Deel af Niemeyers bibelſke Charakteriſtik ere overſatte paa Danſk, ſaa vil dette Stykke være desmere mærkværdigt for vore Landsmænd: og ingen vil heller fortryde at have læſt det, men derimod læſe det tiere med Fornøielſe og Nytte. A. O.

Zur Geſchichte Simſons. Richter XIV-XVI. von Jo. Chr. Wilh. Diederichs, d. W. W. Doctor auf der Georg Auguſtus Univerſität zu Göttingen. Erſtes Stück. Nebſt einer Abbildung des Schakkals. — — Zweiter Stück. Göttingen, bey Johann Chriſtian Dieterich. 1778. 6 Ark. Octav. Koſter 20 Sk.

Mag. Diederichs, om hvis Fortieneſter ved at overſætte Chandlers Værk vi nyeligen have talet, begynder her et meget nyttigt Arbeide over Samſons Hiſtorie. Hans Hen-

ſigt

ligt er at vise, det er en sandfærdig Historie, og ikke just en efter jødisk Nationalsmag forstyrret eller hyberboliſk Fortælling. Han foretager de enkelte Begivenheder, i hvilke møder nogen Vanskelighed, og søger at forklare dem saaledes, at Tvivl, Indvendinger og Spotterier maae falde bort. Han dølger ikke paa, hvad der endnu er ham mørkt og uforstaaeligt. 1 St. 1 Afsnit. Samsons første Helte-Gierning i at sønderslide Løven, (Dom. 14, 5. 6.) er ikke noget utroeligt, da han var en Mand af overordentlig Styrke, — da man har desuden troeværdige Exempler, at Mennesker have overvundet Løver. Foruden David (1 Sam. 17, 34. følg.) og Benaja (2 Sam. 23, 20.) har F. samlet endeel Exempler af andre Skribentere. — 2. Afsn. Samson fanger 300 Ræve. — (Dom. 15, 4. 5.) Det har han ikke giort allene, men brugt sine Folk dertil. Dette giør F. ganske rimeligt af Skriftens Talebrug ꝛc. — Det var ikke egentlig det Slags Dyr, som hos os kaldes Ræve, men et andet Slags, som er bekiendt under det Navn Schakkal, og som let lader sig fange. — Om dette Dyr har F. meddeelt en Samling af de Efterretninger, som han har fundet i ældre og nyere Reisebeskrivelser. **Gmelins** er den fuldstændigste og nøiagtigste: og af hans Skrift er den medfølgende Aftegning paa Dyret tagen. — Om Maaden, paa hvilken S. har betient sig af disse Dyr til at opbrænde Philisternes Korn, tilstaaer F. sin Uvidenhed: dog fremsætter han en Forklaring, som er artig nok, skiønt han ikke selv er ganske med den tilfreds. " Simson hatte zur Ab-
„ sicht, die ganze Feldmark seiner Gegner in Brand zu
„ stecken, er mußte sich daher eines Mittels bedienen, die-
„ sen Brand allgemein zu machen. Der Wind war viel-
„ leicht zu schwach, er nahm also ein leicht zu fangendes
„ Thier, band diesem etwas brennendes an den Schwanz,
„ und jagte es ins feindliche Feld. Dieses Brennbare könn-
„ te etwa eine schwammigte oder heidartige Materie gewe-
„ sen seyn, die durch das Laufen und die Bewegung in
„ Flamme geriet. Der Schmerz trieb das Thier bis an
„ die äusserſten Gränzen, und wenn es auch vom Schmerz
„ getödtet ward, so war an den Schakkals nichts verloh-
„ ren. Ein einzelner Brand wäre aber vielleicht bald aus-
„ gelöscht, und man weis, zwey Feuerbrände an einander

„ ge-

„ gehalten, geben Flamme. Dieſe Flamme zu erhalten, „ bekam jeder Schakkal einen Feürbrand, und zwey und „ zwey würden immer zuſammengeknüpft, ſo daß zwiſchen „ zwey Schwänzen immer eine Feuerflamme in der Mitte „ war, die das trockene Getreide in Brand ſtekte. „ — (S. 51.) II. St. 3 Abſ. S. ſlog 1000 Philiſtre paa Flugten. (Dom. 15, 15.) Samme Forklaring, ſom D. **Baſtholm** følger i ſin jødiſke Hiſtorie. (S. vore Efterretn. foran S. 194.) Det er og F. ſandſynligt, at S. har havt en ſtor Hob af ſine Folk om ſig. S. iſtemmer en Seierſang, hvoraf er kun anført 2 Stropher, ſom formodentlig var Begyndelſen. (V. 16.) F. læſer חֲמֹר חֲמָרָתַיִם, og overſætter:

„ Mit einem Eſelsknochen ſchlug ich ſie nieder,
„ Mit einem Eſelsknochen ſchlug ich tauſend Mann. „

— I Nærværelſen begyndte en udtørret Kilde igien at flyde. (V. 19.) — 4 Abſn. S. tog Gazæ Port med Stolper og Bom, og bar dem op paa et Bierg i Nærheden, der var ſaa høit, at man fra dets Spidſe kunde ſee det langt fraliggende Hebron. (על פני הכרון Dom. 16, 3.) — 5 Abſn. Hvorledes Ss. Styrke kunde være i hans Haar. (Dom. 16, 17. 19. 22.) Den Beſvarelſe herpaa, ſom F. holder for den beſte, har han giemt til næſte Stykke. — Det ſidſte halve Ark er en Anmeldelſe om de Forelæsninger, ſom han agtede at holde ſidſte Vinter.

A. O.

Jo. Alphonſi Turretini, in Eccleſia & Academia Genevenſi Paſtoris, S. Theologiæ & Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ Profeſſoris, *Diſſertationes de Veritate & Divitate Religionis Chriſtianæ*, in uſum Collegii Carolini auſpiciis ſuperiorum deſtinatæ. Turici Helvetorum, apud Jo. Caſparum Fueslinum, filium. MDCCLXXVII 1 Alph. 7½ Ark, ſtort Octav. Koſter 1 Rdlr.

Er intet andet, end et Stykke af den berømte Mands Dilucidationes, (ſ. vore Efterretn. forg. A. 1 H. S. 212.) temmelig ſluderagtigt aftrykt. Her begyndes med Diſſertatio V. i det andet Bind af benævnte Dilucidationes, og endes med Diſſert. IIda i det 3die Bind. Vi begribe ikke, hvor-

hvorfor man har udeladt de fire første Afhandlinger af det 2det Bind, der dog staae i nøie Forbindelse med de andre 12, nemlig Diss. I. Adversus eos, qvi statuunt, qvamcumqve Religionem profitearis, perinde esse. II. De Revelationis necessitate. III. De Revelationis examine & characteribus. IV. De Veritate Religionis Judaicæ. Det maae og strax støde Læseren, naar han finder denne Begyndelse: Demonstrata, Thesibus antecedentibus, Revelationis veteris, seu, qvod idem est, *Judaicæ Religionis* veritate, sequitur, ut ad demonstrandam Revelationis novissimæ &c. Derimod kunde de tvende sidste Diss. de Christo audiendo og de Articulis fundamentalibus (af 3die Bind) gierne efter Bogens Titel været borte. A. O.

Vorrede, Zusätze, und Veränderungen der zweyten Ausgabe des Buchs Hiob: für die Besitzer der ersten Ausgabe besonders gedruckt, und gratis nachgegeben. 4 Ark i Qvart.

Det er meget priseligt, at Hr. Ridder **Michaelis** har giort den Aftale med Forlæggeren til hans Oversættelse af det G. Testamente, at han ved nye Oplag af dens Deele skal særskilt udgive de Tilsætninger og Forandringer, som F. har giort. Derved befries Kiøberen af den første Udgave fra en berydelig Udgift og Pengespilde: og dette er saa meget meere billigt, da det andet Oplag temmelig snart begynder at følge paa det første. Den nye Fortale, som er af 5 Oct. 1773, (kun 4 Aar efter Bogens første Udgivelse) indtager de 3 Ark, og bestaaer af en og anden læseværdig Besvarelse, som F. agtede fornødent at give til Bebreidelser og Erindringer, som ere giorte mod hans Arbeide. Han giver ogsaa Løfte (S. 12) om en fuldstændig philologisk Commentar over de fire Steder i Jobs Bog, som han har forklaret om et tilkommende Livs Haab. I dette Skrift vil han og søge at være saa fattelig, som mueligt, for de Læsere, der ikke forstaae det hebraiske Sprog. — Tillæg og Forandringer i Oversættelsen og Anmærkningerne ere aftrykte paa 3 Blade. Vi udtegne kun dette, at M. nu ved Hestens **Vrinsken** Job. 39, 23. (Dan. Ov. dens **Næses Magt**) efter en Vens tilsendte Anmærkning, som han har ind-

indrykt, forſtaaer Hingſternes gyſelige Skrig, naar de ſlages. Ligeledes er udkommet

Anzeige der in der zwoten Ausgabe des vierten Theils vom Moſaiſchen Recht vorkommenden Abänderungen und Zuſätze. 2 Ark, Octav.

Tillæggene ere faa og korte: Forandringerne meeſt i enkelte Udtryk. Man kan ellers forud ſlutte, at de ikke ere ubetydelige. (See diſſe Efterretn. for Aar 1778. 2 H. S. 442.) A. O.

Paris.

Monument élevé à la gloire de Pierre le Grand, ou relation des traveaux & des moyens méchaniques, qui ont été employés pour transporter à Petersbourg un rocher de 3 millions peſant, deſtiné à ſervir de baſe à la ſtatue équeſtre de cet empereur, avec un examen phyſique & chymique du même rocher. Par M. le Comte *Marin Carbury* de Cephalonie, ci devant Lieutenant Colonel au ſervice de S. M. l'Imperatrice de toutes les Ruſſies, Lieutenant police, & Cenſeur, ayant la direction du corps noble des cadets de terre de St. Petersbourg. Grand in fol. Chez *Nyon l'ainé*, & chez *Stoupe*. 1777. Koſter 18 Liv. 12 S.

Monumentet af Czaren Peter den Store, ſom af den Franſke Billedhugger Falconet er forfærdiget og opreiſt i Petersborg, er allerede bekiendt af adſkillige Beſkrivelſer. En ſteil Klippe, ſom Helten i Galop betræder; en Slange, ſom Heſten træder med Fødderne; Bevægelſen, hvormed han holder Heſten med den ene Haand, og med den anden forſikrer Landet ſin Naade, er Indholden deraf. Denne beundringsværdige Klippe, der udgiør Fodſtykket til Statuen, har man bragt i ſin naturlige Dannelſe midt fra Neva til Bredden, og derfra til det Sted, hvor den nu ligger. Man begriber letteligen, hvilket umaadeligt Arbeide der udfordredes til dens Frembringelſe. Dette Foretagende beſkrives her og oplyſes med 11 ſtore Kobberplader.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke ved Brødrene Berling.

No. 22.

Kiøbenhavnſke Nye Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Fredagen den 28de May 1779.

Betragtninger over Journaler og lærde Tidender, tilegnede retſkafne Recenſenter, opſatte i Anledning af nogle Recenſioner i den kritiſke Tilſkuer. Kiøbenhavn, 1779. 212 S. i 4to. — Den ved Affætningen udkommende Fordeel gives til Opfoſtrings-Anſtalten under Hr. Paſtor Lorcks Opſyn. Prisen er 5 Mk. 8 Sk. hæftet.

Hr. Juſtice-Raadens Henſigt med nærværende Skrift tilkiendegiver han ſelv S. 10 med diſſe Ord: „Da jeg „ har været agtſom paa diſſe Ting (Journaler) fra min Ung„ dom af, da jeg har haft Leilighed, ikke allene at kiende „ diſſe Bøger i adſkillige Sprog, men ogſaa Menneſker, da „ jeg ſelv rigelig er forſynet med Journaler, og da jeg har „ faaet Anledning, ſelv at føle deres Misbrug; ſaa vil jeg, „ efter lang Stiltienhed, ikke blot forſvare mig, men tillige „ efter mine Kræfter tiene det Almindelige. Jeg har Mod „ til, frit og med Overlæg at underſøge de i Journalerne „ herſkende Misbrug (S. 23 indſkrænkes dette Udtryk, og „ loves" ikkun de fornemſte Misbrug, betragtede mere fra den moraliſke end litterariſke Side „) ſom jeg har bemerket, „ deels at ſkade Litteraturen i ſig ſelv, deels tillige Tænke„ maaden og Sæderne. Jeg indſeer vel, at jeg ved dette „ frimodige Foretagende kan paadrage mig Uvillie og Fiend„ ſkab hos endeel Journaliſter, ſom ſelv finde ſig ſkyldige i „ de ommeldte Misbrug. Men ogſaa det maa man taale

„ i en god Sag, og jeg bliver noksom belønnet for den Kiek-
„ hed, med hvilken jeg ſætter mig i Fare, ved retſkafne Re-
„ cenſenters, ved forurettede Skribenters, og ved alle an-
„ dre oplyſte og retſindige Mænds Bifald, ſom vel længe ſi-
„ den, ligeſaa got ſom jeg, har kiendt Journalernes bekla-
„ gelige Misbrug, ja ſukket derover, men af een eller an-
„ den Aarſag ikke har vildet ſkrive derom i Almindelighed.
„ Jeg haaber og ønſker, at hvad jeg her frimodig ſiger, bli-
„ ver til Nytte for den lærde Republik, og til mange haabe-
„ fulde Menneſkers Frelſe og ſande Nytte.“ I Tilſkriftet til alle retſkafne Recenſenter, ſom ſkrive paa Danſk, paa Latin, paa Tydſk, Franſk, Engelſk ꝛc. (den ſtørſte Mængde vil desværre nok behøve en Tolk) udtrykker Hr. Juſtice-Raaden ſig herover ſaaledes: „ Kiert og opmuntrende vil det være
„ for mig, om værdige Mænd, ſom I, ſkulde ſige det ſamme,
„ ſom Dommeren i mig ſelv tilſiger mig: At dette Skrift
„ vel ſigter til fornødent Forſvar imod en Behandling, jeg
„ ikke fortiente; men ſigter endnu mere, og i Skriftes ſtør-
„ re Deel, til Litteraturens almindelige Beſte.“ Saa ædel er Hr. Juſtice-Raadens Hensigt. For at opnaae den har han valgt følgende Vei: I den første Afdeeling beſkrives Journalernes Opkomſt og tiltagende Mængde. Denis de Sallo, Parlements-Raad, begyndte i Aaret 1665. i Paris først ugentlig, ſiden maanedlig, at udgive Journal des Sçavans, ſom endnu med en noget forandret Plan fortsættes. I Tydſkland giorde Acta Eruditorum, (vi have haft Leilighed at tale om denne Journal og en anden af Thomaſius i diſſe Efterretninger for dette Aar S. 296) udgivne af Mencke, Begyndelſen i Aaret 1682. Den første Journal angaaende Danmarks Litteratur er udkommet i Lybek fra 1698.-1708. under Titel: Nova Litteraria Maris Balthici; dog har man hos os haft Skrifter, ſom oplyſe Landets og i ſær Akademiets Litteratur, nemlig: Vindingii Academia Haunienſis, Kiøbenhavn 1665. Albert Bartholins Fortegnelſe de Scriptis Danorum, 1666., paa nye udgivet i Joh. Molleri Bibliotheca Septentrionali, med vigtige Tillæg; Raupachius de præſenti rei ſacræ & litterariæ in Dania ſtatu, og Thura Idea hiſtoriæ litterariæ Danorum ere af nyere Tider. Ved denne Anledning taler Hr. Forfatteren i en Note om de politiſke Tidenders Opkomſt hos os, den første er fra 1672. Ex-

tra-

traordinaires maanedlige Relationer, hos Daniel Paulli, K. M. Boghandler. Disse Relationer begyndte med Januar. 1676. at meddeele lærde Nyheder for det foregaaende Aar. Dette fortsattes i Januar. 1677. og 78. Dog var det ingen Recensioner, men kun en nogenledes udførlig Fortegnelse over de forrige Aar trykte Bøger, under Navn: Mercurius librarius Danicus. Endskiønt Nova Litteraria, Hafniæ, 1721. ikkun er den anden Aargang af Wielands lærde Tidender, som af os fortsættes, siger dog Hr. Forfatteren, at den er den første hos os udkomne lærde Journal. En Feil, der let kunde været undgaaet, ved at efterslaae Worms Lexicon. Bayle og le Clerc skreve næsten uden andres Hielp deres Journaler. I Begyndelsen af indeværende Aarhundrede savnede man endnu adskillige Slags nyttige Journaler, nemlig Nationale, og de, som ere indskrænkede til en vis Videnskab. Aarsagen til Journalernes Mængde er ikke, at der nu gives flere i Stiil og Indsigt fuldmodne Mænd, der have Lyst og Tid til at skrive dem; men adskillige Begyndere i Lærdommen finde deres Regning under en Boghandlers Bestyring at fortiene noget vist derved. De have og af den Aarsag opfundet adskillige Kunstgreb for at forskaffe deres Journaler Anseelse. Den anden Afdeeling viser Journalernes Indretning. Hr. Justice-Raaden inddeeler dem i tre Classer, „ de, „ som indeholde Anmeldelser og Udtog, de, som tillige dømme, og de, i hvilke Forfattere skal veiledes.“ Der gives desuden nogle uegentligen saa kaldede Recensioner, der allene indeholde, hvad Forfatterne i Anledning af Titlen og Materien have tænkt. De fleste af disse Journaler skrives af uegentligen saa kaldte Selskaber, da Medlemmerne ikke kiende hverandre. Saaledes udgives det almindelige Tydske Bibliothek ved Nicolai, de Gottingske, de Leipsiske de Kielske ꝛc. Journaler, som og nogle Engelske, for Ex. Monthly, Review og Critical Review. Dog ere der og Journaler, som udgives af et virkeligt Selskab. I denne Anledning tales om Selskabet, som skrev: Beyträge zum Vergnügen der Verstandes und Witzes, og Vermischte Schriften. Selskabets Medlemmer vare Gellert, Gærtner, som tillige var Forstander, Cramer, Rabner, Ebert, Giseke, og to af Justice-Raadens Brødre. I Aaret 1746. kunde Justice-Raaden selv have blevet Medlem, men han afslog det. Prokanzler

Cramer kan bevidne Sagens Rigtighed. I Leipzig ſkal for nærværende Tid en ſund og efterrettelig Privat-Kritik ikke letteleig kunde erholdes. Weiſſe, bekiendt af mange ypperlige Skrifter, har ved Breve tilmeldet Hr. Forfatteren det. Skriftets øvrige Plan vil vi meddeele med Hr. Forfatterens egne Ord. Vi giøre det med ſaa meget des bedre Føie, da den er nøiagtig. 3die Afdeeling, Misbrug, ſom reiſe ſig af den ubeføiede (burde være uberettigede) Dommers Uvidenhed, Uflid, Fordomme, fordervede Hierte. Tvetydighed og Misbrug af Ordet Nyhed. Recenſentens Domſtoel, hvor vidt befæſtet. Lyſt til at ſøge efter Feil. Dadleſygen geleidet med Stolthed. Deres onde Følger. Misbrug af det Ord Ubetydenhed, i ſær i Hiſtorien. Selvroes, hvor vidt den gaaer hos Gamle og Nyere. Beſkylding for Selvroes. Fordervelſe, ſom kommer af de forhen nævnte Misbrug fra S. 23-41. 4de Afdeeling, Tanker om det Ord Publikum. Publici Afdeeling i Henſigt til Kundſkab om en Bog. Bemerkelſer om Publikum i Hovedſtaden, i Provintſerne, det Udenlandſke. Efterverdenen fra S. 41-55. 5te Afdeeling, Skribenternes Drivefiedre. Lyſt til det Sande og Gode og det dermed forbundne Skiønne. Ærelyſt. Vindelyſt. De ſidſte Drivefiedres ſtørre og mindre Virkning i forſkiellige Tids-Aldre. Boghandelens Indflydelſe ſiden Bogtrykkeriets Opkomſt. Tænkemaadens Forbedring, ikke i Forhold med Bøgernes Mængde fra S. 55-65. 6te Afdeeling, Efterretning om de ved Hr. Forfatteren udgivne Skrifter fra S. 66-89. 7de Afdeeling, Andres Skrifter af ham beſørgede til Trykken. Efterretning om det Typographiſke Selſkab fra S. 89-93. 8de Afdeeling, Norſke Fundatzer. Den Kritiſke Tilſkuers Recenſioner over dette Verks første og anden Deel fra S. 93-120. 9de Afdeeling. Obſervationes criticæ & hiſtoricæ in Cornelium Nepotem. Den Kritiſke Tilſkuers Recenſion fra S. 120-161. 10de Afdeeling. Geſchichte der Könige von Dänemark aus dem Oldenburgiſchen Stamme. Den Kritiſke Tilſkuers Recenſion fra S. 161-199. 11te Afdeeling. Naar dette Verk, hvis første Deel er udkommet 1769. ſkal blive fuldført? Hr. Forfatteren lover det ei til nogen vis Tid, vil ei lade ſig bevæge til at overile ſig, men ſaa længe, Gud giver ham Tid og Kræfter, vil han troeligen arbeide i Hiſtorien, fra S. 199-208. 12te Afdeeling. Slutningen fra

S.

S. 208-212 indeholder, at ſkiønt Hr. Juſtice-Raaden i den ſtørre Deel af Skriftet har heftet ſine Tanker paa det Almindelige, har han dog til deels ſeet ſig nødt til at henvende dem paa ſit eget fornødne Forſvar. Han troer ei at have flere Uvenner end Forfatteren af Recenſionerne over Obſervationes in C. Nepotem og Geſchichte der Könige von Dänemark, og ender ſaaledes: „Om end hin Ubenævnedes (Ubenævntes) „ Hierte, hvilket Gud afvende! indtil Døden ſkulde blive „ ubsieligt, ſaa vil han dog, hverken ved aabenbare eller „ ved ſkiulte Angreb længere kunde ſkade. Ingen (intet) „ Slags Anfald ſkal videre forſtyrre mit Sinds Roe, eller „ ſvække (min) Arbeidſomhed. De Kræfter, de Aar, For„ ſynet endnu vil ſkienke, maa ikke herefter anvendes til „ Forſvar, men efter Pligt og Kald, til Fædrenelandets og „ til hver (min) Næſtes Tieneſte, til Studiernes (Stude„ ringernes) Forfremmelſe, ſaa og, i Henſigt til denne Tid „ og Evigheden, til Selvforbedring.“ Af denne Prøve ſees, hvor vanſkeligt det er, at ſkrive et fremmed Sprog rigtig, vi vil ikke ſige, ziirlig. Vi kunde let anføre en lang Liſte af Feil mod Sproget, men vi troe med Hr. Forfatteren, at det ikke er vor Pligt, og desuden tiener det ei til andet, end at opvække Kiedſommelighed. Dog maa det tillades os at anføre et Par Exempler: S. 14. Han (Recenſenten) kan ogſaa advare ſine Læſere, ikke at øde deres Tid og Penge paa en ſlet Bog. Dette er, ſynes mig, det ſtærkeſte, en dydig Recenſent kan overvinde ſig at ſige. Videre maa ogſaa den Vittigſte og Lærdeſte ikke gaae, om han ikke vil giøre ſig ſkyldig af een af de ſtørſte Forgaaelſer i Guds og Menneſkets Øine, at have misbrugt ſine Gaver. S. 161. Tillige kan der være Nytte i, de Kielſke lærde Tidender, ſom høre blant de allernyttigſte, blive mere efterſpurgte og læſte i Kiøbenhavn. At anføre, hvori Feilene beſtaae, behøves ei, da de falde tydelig nok i Øinene. Vel undſkylder Hr. Forfatteren ſig med, at Tiden ei tillod ham, at lade Skriftet giennemſee af en god Kritikus; men en Mand, der har udgivet Forſøg i de ſkiønne og nyttige Videnſkaber og andre Danſke Skrifter, burde kunne ſkrive uden Feil. At Hr. Forfatteren bruger en egen Ortographie, dertil ſynes han ikke at være berettiget. Vi kan ei heller bifalde, at Hr. Forfatteren har indrykket Breve, ſom ere ham tilſkrevne af Recenſenten. I

øvrigt bør vi anpriſe Skriftet ſom et vigtigt Bidrag til Kundſkab om Hr. Juſtice-Raadens Levnets Omſtændigheder og litterariſke Arbeider; men burde det og ved denne Anledning været udgivet? Uden Had, Vrede og Misundelſe, ſom vi ingen Aarſag have til, vil vi ſige vor Meening med d'Alemberts Ord: Vous vous plaignez des critiques; mais ſavez-vous que ſe faire imprimer, eſt une maniere taciti & modeſte d'annoncer aux autres hommes, ſouvent très-mal à propos, qu'on croit avoir plus d'eſprit qu'eux; & déviez-vous vous flatter de ne point eſſuyer là-deſſus de contradiction? Si la critique eſt juſte & pleine d'égards, vous lui devez des rémercimens & de la déférence; ſi elle eſt juſte ſans égards, de la déférence ſans rémercimens; ſi elle eſt outrageante & injuſte, le ſilence & l'oubli.

Betænkninger i adſkillige moralſke Materier til dydige Forſætter for unge Mennesker, af O. Tønsberg. Trykt paa Forfatterens Bekoſtning. Kiøbenhavn, 1779. 42 S. i 8vo. Koſter hæftet 16 Sk.

Dette Skrift indeholder 14 ſmaa Stykker almindelig Sædelære. Forfatterens Diemeed er, efter hans Sigende i Fortalen, at ſkrive for den oplyſte Ungdom. Dog finde vi intet i Bogen der overgaaer den mindre Oplyſtes Begreb, derſom Forfatteren allene ikke oſte blev utydelig ved at bruge Ordene i ganſke uſædvanlige, eller ſom han finder for got at kalde det, ſærſkilte Bemerkelſer. Men Forfatteren tilſtaaer ſelv denne Mangel i Fortalen og fortiener af den Grund en lemfældigere Bedømmelſe, da man allene bør anſee Stykket, ſom ſkreven for hans egen Øvelſe. Til Prøve paa Forfatterens Sprog, ville vi anføre følgende: „Den, ſom bruger „ Nysgierrighed af Begierlighed til at udvide ſin Forſtand, „ bliver ikke allene anſeet ſom vittig S. 32." Naar, maatte vi ſpørge, har vittig haft denne Bemerkelſe? Fremdeles S. 33: „Jo større Indbildning, jo mere Beviis „ paa en høi Forſtand." Derſom dette var ſandt, ſaa vilde vore Abderiters Indbildning ikke have ſaa mange Skrit forud for Forſtanden. Men man ſeer af det paafølgende, at Forfatteren efter Sædvane tager Indbildning i en langt anden Bemerkelſe end andre Mennesker; „thi, ſiger han, ved

„ den

„ den have vi livagtige Foreſtillinger om Tingenes Virkelig-
„ hed, og ved den have vi levende Følelſer af fraværende
„ Fuldkommenheder.“

Leipzig.

Des Herrn Bailly **Geſchichte der Sternkunde des Alterthums bis auf die Errichtung der Schule zu Alexandrien.** Erſter Band 1777. Zweiter Band 1778. Med 3 Kobbere i 8vo.

Briefe über den Urſprung der Wiſſenſchaften und der aſiatiſchen Völker, von Herrn Bailly **an den Herrn** von Voltaire. **Voran einige Briefe des leztere an den Verfaſſer. Aus dem Franzöſiſchen. 1778. 8vo.**

Det første Skrifts første Bind, efter en forudſkikket Betragtning over Stierne-Videnſkabens Gienſtand, Udbredelſe og Brugbarhed, er inddeelt i ni Afdeelinger. Den første handler om Stiernekundſkabens Opfindere og om ſammes Elde. 2) Om de ældſte aſtronomiſke Opdagelſer. 3) Om Stiernekundſkaben før Syndfloden. 4) Om Stiernekundſkaben kort efter Syndfloden, og om den aſtronomiſke Kundſkab blant Indianerne og Chineſerne. 5) Om Stiernekundſkaben blant de gamle Perſer og Chaldæer. 6) Om Stiernekundſkaben hos Ægypterne. 7) Hos de gamle Græker og om Philoſopherne af den joniſke Sekte. 8) Hos Pythagoræerne, Stoikerne og nogle andre Philoſopher. 9) Hos Akademikerne. Tilſidſt følger en Betragtning over Stiernetydningens Oprindelſe. Det andet Bind har ligeſaa mange Afdeelinger og paa een nær, med ſamme Opſkrifter, ſom de have i første Bind. Aarſagen til dette, er Planen, ſom Forfatteren har udkaſtet ſig og udført. Han vilde, nemlig, at hans Skrift ſkulde lade ſig læſe med behagelig Underholdning, og tillige maatte det og være brugbart for de Lærde. For at naae den første Hensigt udfordredes kun et ſammenhængende Foredrag af de hidhenhørende Begivenheder, og for at naae den anden maatte alle diſſe Begivenheder ikke allene, ſaa meget nødvendigt var, oplyſes, men ogſaa forſynes med tilſtrækkelige Beviſer. Paa een Gang kunde begge diſſe Hensigter ikke naaes, enhver af de to Gienſtande maatte ſkilles fra hinanden; og for dettes Skyld er det væſentlige af denne Hiſtorie ſammenhængende foredraget i første Bind; og Beviſerne med de ri-

melige Grunde for Gisninger anførte i det andet Bind. Den anden Afdeeling findes ikke videre berørt end skeet er i første Bind, i hvis Sted det andet Bind har en Afdeeling, som indeholder alle de gamle Astronomers Læresætninger angaaende Dyrkredsen saa vel som Begreberne om Constellationerne. I den forudskikkede Betragtning siges hvad Astronomien er: nemlig en Videnskab om Stiernerne, der befatter sig med alt hvad der kan tænkes om de himmelske Legemers Natur. Her giøres tillige en Forskiæl imellem observerende Astronomer og philosophiske Astronomer. De observerende samle Materialierne og de philosophiske ordne dem med Smag. Blant de Gamles philosophiske Astronomer regner Forfatteren Hypparchus og Ptolomæus, blant de nyeres Kopernikus, Tycho, Kepler, Dominicus Cassini og Newton. Hr. Bailly glemmer ikke at erindre Descartes's Roes, hvis Æther-hvirvler i hans Tanker gav Newton Leilighed til at opfinde sin Lærdom om Legemernes Tyngde og Svingekraft. Videre tales her om Stierne-Videnskabens Nytte i Agerdyrkning, Seilads, Tidens Inddeeling og nøie Bestemmelse, samt Overtroens Forstyrrelse. —— I den første paafølgende Afdeeling fortælles os, at alle Videnskaber og Konster har Nødvendighed og Legemets Trang lært Menneskene at opfinde, Stierne-Videnskaben undtagen, der allene synes at være opfunden for at tilfredsstille den menneskelige Siels Trang, der fandt en passende Næring i slige høie Betragtninger. End videre siger Forfatteren: " Stierne-Videnskaben har dette Besynderlige fremfor andre Videnskaber, „ at den er fød paa frie Mark og i Eensomheden, da hine „ opstode i Alderdommens saa kaldte Stæder: thi de, hvis „ Geister ere besværede med Lidenskaber og indviklede i andre Sysler, vilde dog betragte Videnskaben som ubrug„ bar, som endnu pleier at skee af nogle. " Men lad være, at den er fød paa Marken under aaben Himmel, eller i Skiærernes Telte, saa har den dog meget tidlig endnu i sin spædeste Alder draget ind til Staden og seet sig om Fosterfædre, som den og virkelig der har funden. Thi tre tusende, syv og et halvt hundrede Aar efter Verdens Skabelse, da Alexander den Store indtog Babylon, fandt Philosophen Callistenes der astronomiske Observationer for nitten hundrede og tre Aar; altsaa har denne vellystige Stads Indbyggere lagt sig efter Astronomien femten Aar efter Babels

Byg-

Bygning, det er fiorten Aar efter Adspredelsen; og hvem har da rimeligst først faaet det Indfald, at give Agt paa Stiernernes Løb, de roelige Babylonier fra deres høie Taarn, eller de adspredte forvildede Folk, der havde nok at bestille med at opsøge sig nye Bgeliger, og beskue Levningerne af Stæder for Floden? Forfatteren siger vel §. 8: Chaldæerne begyndte sildigere at studere Astronomie, end Ægyptерne; men hvor fabelagtigt er ikke det, han anfører om Ægypten, og hvor tvinger han sig ikke for at gisre sin Uranus til en virkelig Person? Hr. Bailly vil og man skal troe Astronomien var opfunden hos Phrygierne tre tusende Aar for Christi Fødsel; thi man finder hos Herodot. lib. 2, de havde en Tempel indviet til Herkules, som skal være bygt to tusende og syv hundrede Aar for Christo: Herkules betyder Solen: Ergo. Stierne-Videnskabens Oprindelse hos Perserne finder han ved en anden Slutning. De havde den Maade, at indskyde det overblevne af deres Tidsregning hvert fiorten hundrede og fyrretivende Aar: dette første Tidsrum indfaldt tre tusende, to hundrede og ni Aar for Christi Fødsel. Fremdeles: Man finder i deres endnu værende Skrifter fire Stierner, som betegnede Himlens fire Hiørner, nemlig: Tyrens Øie og Skorpionens Hierte, Løvehiertet og den sydlige Fisk. Tre tusende Aar for Christi Fødsel vare Tyrens Øie og Skorpionens Hierte at finde paa de Punkter, hvor Ægvator og Ecliptica skiære hinanden: Løvehiertet derimod og den klare Stierne i den sydlige Fisk vare da Soelhvervs-Punkterne. Følgelig kan man deraf slutte, at Perserne have lagt sig efter Stierne-Videnskaben tre tusende, to hundrede og ni Aar for Christo. —— Saaledes beviser Forfatteren og at den astronomiske Kundskab har begyndt hos Indianerne tre tusende, et hundrede og et Aar for Christo; hos Chineserne to tusende, et hundrede, fem og halvtreds; hos Tartarerne to tusende, ni hundrede og fire og tive. Af disse Folks Tidsregning sammenlignet slutter han, at Stierne-Videnskabens Alder for Christo er vist tre tusende Aar. —— Den anden Afdeeling om astronomiske Opdagelser er meere vittig end vis: Hans Slutning deraf er, at de fleeste astronomiske Sandheder meer end eengang ere forlorne og opfundne; og at en temmelig fuldkommen Astronomie altsaa engang har været til, skiønt den for os er ubekiendt. Hvor lidet paalideligt det er med

at forklare Oprindelsen til en og anden Opfindelse, hvis Aarsag eller Anledning Historien ikke forvisser os om, kan man let slutte, naar man kun betænker, paa hvor mange Maader den menneskelige Vittighed kommer paa Spoer efter og opdager ubekiendte Ting. En Slumpelykke udretter ofte det, som den hurtigste Vittighed og meest dybtænkende Forstand med al sin Umage ikke er i Stand til at komme efter. Desuden kan der gives meer end just een Maade eller Anledning til en Opfindelse. Sammenhængen mellem vore Ideer, og selv disse ere saa mangfoldige og komme frem i saa utallige Skikkelser, at en Skribent vel lader blive med Vished at paastaae det eller det har givet Anledning til den Tings Opfindelse, naar Opfinderen selv ikke har bekiendtgiort hvad der ledte ham derpaa. Vel regnes det ikke saa nøie, at man i slige Opfindelsers Efterspørelse troer sin egen Vittighed meer, end man vil tilstaae Sagens Uvished og egen Uvidenhed; thi hvor Historien ikke giver nogen vis Efterretning, der vil man selv vise sit Genie og sine vittige Hypotheser; især ere de blevne saa sædvanlige i Alderdommens Sager, at naar de fattes og ikke staae i manglende Efterretningers Sted, holdes Skribenten af mange for lidet indsigtsfuld. —— I den tredie Afdeeling ere ligeledes mange Gisninger, der fortiente en langt nøiere Prøvelse før de sattes paa Papiir. —— Af den fierde Afdeeling om Stierne-Kundskaben efter Syndfloden, vil vi anføre et Stykke, hvoraf man nogenledes kan see Forfatterens Maneer: " Fablernes Oprindelse lader sig vel bedst udlede fra
„ Menneskenes Adspredelse. Ilde forstaaede Hieroglypher,
„ overdrevne Fortællinger, og Menneskenes Lyst til det
„ Sælsomme ere de naturlige Kilder dertil. Man kan,
„ som Herr Court de Gebelin har giort, udlede forskiellige af disse Fablers Oprindelse fra Stierne-Videnskaben.
„ Men, i Følge vores Grundsats, at enhver Fabel er lige
„ som et Slør over Sandheden, skielner vi det Enkelte
„ og Naturlige fra det, som strider mod Rimelighed og Orden i Naturen. Det første er historisk Sandhed: det
„ øvrige er allegorisk og fabelagtigt; det er Ziraterne, hvormed den overdrevne Phantasie og de østerlandske Folks
„ Billed-Sprog udziirede deres Fortællinger. Saaledes er
„ for Exempel Fabelen om Herkules beskaffen, hvor man

„ sien-

„ sienſynlig kiender Allegorien. Den er overhovedet Sind-
„ billedet paa Solen, og i Særdeleshed paa Foraars-Solen.
„ Hebe, der blev givet ham til Kiæreſte, er Sindbilledet
„ paa den ungdommelige Natur eller Foraaret; thi denne
„ kommer ogſaa alle Aar igien. Herkules's tolv Arbeider
„ ere Dyrkredſens tolv Tegn. Alt, ſelv Træfningen med
„ Amazonerne, har Henſigt til Solens Løb, ſom Hr. de
„ Gebelin meener. Hans Forklaring er ſandſynlig og ſind-
„ rig. Indtil Marts Maaned ſkal Nætterne have giort
„ Solen, det er Herkules, det himmelſke Belte eller Dyr-
„ kredſen ſtridig. Ordet **Amazone** er giort af to Ord, af
„ hvilke det eene betyder Foreening, det andet **Belte**. Næt-
„ terne have da undertiden Herredømme over et Zone; det
„ er: over en Deel af Himlene; men endelig blev Herkules
„ dem for mægtig, og fravev dem ſit Belte. Den Dron-
„ ning, ſom overleverede dette Belte, hedder **Menalip-**
„ **pe**, det er, Dronningen med de ſorte Haar, eller Nat-
„ tens Sindbillede. Herkules's eller Solens Seier over
„ Foraars Jævndøgn, ſkeete efter Fabelen ved Thermodous
„ Havbred, paa et Sted, kaldet Themiſcirus. Thermo-
„ don betyder Varmens Flod, fordi Varmen i de øſterland-
„ ſke Egne begynder i Martii Maaned: og Ordet Themiſci-
„ rus, ſom lige efter Bogſtaven betyder Jævndøgn, gi-
„ ver virkelig den lykkeligſte Opløsning paa den mørke Tale.
„ —— Saaledes ere og de ni Muſer de ni Maaneder, i
„ hvilke Menneſket beſkiæftiger ſig med Markarbeidet. De
„ tre Gratier ere de tre øvrige Maaneder, ſom Hviles-,
„ Kiærligheds- og Fornøielſes-Maaneder. De fem Dak-
„ tyli, ſom fulgte med Herkules, ere Solens fem Medfølg-
„ gere, eller Planeterne. Herkules's halvtredſindstive
„ Sønner ere Aarets halvtredſindstive Uger i den Tid, da
„ da det havde kun tre hundrede og halvtredſindstive Da-
„ ge: det forſtaaer ſig, man maae fraregne de fem Dage,
„ ſom bleve tillagte for at giøre Maaneaaret fuldſtændigt.
„ Hertil høre og Danai halvtredſindstive Døttre: Herku-
„ les allene var dem alle nok. Thi et Solens Omløb in-
„ deholder virkelig halvtredſindstive og fleere Uger. Der-
„ fore maatte de i den underjordiſke Verden fylde Vand i
„ giennemborede Fade, fordi de halvtredſindstive Uger fly-
„ de uden Ophør, og naar de endes, begynde igien paa
„ nye.

„ nye. Saturns syv Sønner af Rhea ere de syv Dage i „ Ugen; hans syv Døttre derimod, af Astarte, ere de syv „ Nætter. — Nogle af disse Forklaringer kan man ikke „ nægte sit Bifald: især har hine om Herkules's fabelagtige „ Levnet megen Rimelighed. Men man seer dog ikke, „ hvorledes de Gamle nogen Tid kunne drive deres Smag i „ saadanne Billeder saa vidt, at de forestilte Solens Løb „ og dens Virkningers Indflydelse paa Naturen ved et op„ digtet Menneskes Bedrifter. Vi troe heller at finde det „ deri, som charakteriserer Opfinderen af Sole-Aaret og „ Dyrkredsens tolv Tegn: og denne Opfinder har uden „ Tvivl hedt Herkules. Man kunde ikke betegne ham be„ dre, end ved det, han har giort, det er, ved hans Op„ findelser. Solens forskiellige Indflydelser, de Omstæn„ digheder, som fulgte dens Løb, og Dyrkredsens Dyr „ føiede man til hans Navn og Berømmelse: thi alt dette „ har han giort for Mennesker bekiendt. Man kan let be„ gribe, hvorledes disse Ting, som udtrykkes forblummet, „ have givet Anledning til Fabler. Billederne ere blevne „ forvexlede med de derved forestillede Begivenheder: og den„ ne Astronome, som i Østerlandene var bleven et Sind„ billede paa Solen, hvis Løb han havde beskrevet, maat„ te med Tiden taale en nye Forvandling hos Grækerne. „ Thi Grækenland førte alle østerlandske Fabler over til sine „ gamle Helte, og saaledes giorde det denne til Argonauter„ nes Herkules. Saa fandt man i denne Fortælling ikke „ meere Astronomen, ikke heller et Sindbillede paa Solen, „ men en Helt, der har befriet sit Fædreneland fra skræk„ lige Uhyrer.“ Dette vil vi overlade til Læserens Om„ dømme, og allene anmærke, hvor vanskeligt det er, at kun„ ne opdage det Sande og Virkelige i de Fabler og Tradition„ er, der først ere nedhændte giennem saa mange Menneske„ Aldere, gangne giennem saa mange Nationer, der alle gior„ de Paastand paa det Anseelige og Gamle i Fabelen, og til„ sidst har maattet tient Poeterne til Spil for deres Indbild„ ning, som fandt Behag i at giøre Fabelen endnu sælsomme„ re, og lægge noget til af sit eget. At anføre det Fornemste af hver Afdeeling, vil blive for vidtløftigt. Vi vil kun underrette vore Læsere om en mærkværdig Hypothes hos vor Forfatter: Efter den have Menneskene først beboet de meget

nord-

nordlige Himmelegne, og da de rykkede fort mod Linien og ſkyede den lange bedrøvelige Nat, under Polen opdagedes Jordens Runding, Ecleptiquens Skiævhed mod Jævndøgnslinien. Under ni og halvfierdesindstive Grader nordlig Bredde opfandtes Aarets Inddeeling i tre Aarstider; thi Menneſkene kunde under ingen anden Himmelegn have Leilighed eller Anledning dertil. Men da de vare komne mod den halvtredsindstivende Grad, vandt Stierne-Kundſkaben anſeeligt: thi her lærte de først at kiende heele Dyrkredſen, her ſaae de daglig Solen at op- og nedgaae, og under denne Himmelegn ſkal have boet et Folk, fra hvilke fast alle de øvrige Nationer have faaet deres fornemſte Kundſkab om Aſtronomien: Ja Forfatteren holder det for en upaatvivlelig Sandhed, at omtrent mellem den halvtredsindstivende og tredsindstivende Grad nordlig Bredde i Aſien ſkal have boet et mægtigt, overmaade oplyſt Folk, ſom har været Kilden til al den Viisdom og Sædelighed, der har været blandt alle Østerlands Nationer. Meeſt herom er det, Hr. Baillys Breve handle; iblandt dem ere nogle fra den to og fireſindstiveaarige Voltaire, ſom har frembragt nogle Tvivl imod Hr. Baillys Hypotheſe. Brevene lade ſig læſe med Fornøielſe; og i Almindelighed er Stilen i heele Værket flydende og let. Originalen have vi ikke havt ved Haanden, men ſaavidt man uden den kan ſlutte ſig til, er Overſættelſen ret god.

Lauban og Leipzig.

Problematiſche Beyträge zur Staatskunſt in Hofnung beſſrer Zeiten. Bey Johann Chriſtoph Wirttigen. 1778. Octav. 133 S. eller ſom den betitles paa den anden Side: **Syſtem der Staatenlehre nach neuen Grundſätzen, 1778, oder Lectüren für alle Welt.**

Foruden den Tydſke Fortale findes foran Skriftet en Franſk Dedicace til Fyrſterne, hvilken vi undre meget over, at være langt tydeligere ſkreven, end det øvrige af Bogen paa Tydſk; thi Forfatterens Stiil er meget forvirret og dunkel. Man finder ingen tydelige Begreber hos Forfatteren om Stats-Legemets Inddeeling, og han blander beſtandig det ene i det an-

andet. Det Ord Frihed f. Ex., ſom han ſaa meget bruger, og ſom han S. 23 og 27 paaſtaaer, at Folket aldrig kan tabe Ret til, beſtemmer han ingenſteds. Og dog er det ſaare vigtigt, at Statsphiloſophen nøie beſtemmer dette ſaa ofte misbrugte Ord. For at give en Prøve paa Forfatterens Dunkelhed, ville vi anføre hans Ord S. 16: "Die „ geſetzgebende Macht ſchließt alle perſönliche Wahl aus. „ Sie kan die Form der Regierung anordnen, Klaſſen der „ Republikaner einführen, Belohnungen und Strafen aus„ ſetzen, Privilegien fähige machen, niemals irgend jemand „ dazu ernennen. Alles dieſes kann nur durch die Totali„ tät des ganzen Staatskörpers geſchehen, und durch die„ ſen Begrif den geſetzgebenden Macht ſind eben ſo wohl die „ Ungerechtigkeit der Geſetze, als die Ausnahme der Re„ genten ausgeſchloſſen, denn niemand kann ungerecht ge„ gen ſich ſeyn, und der Regent iſt nur ein Mitglied des „ Staatskörpers ſelbſt." Naar man giør ſig Umage for at faae en Meening herudaf, ſeer man da endelig, at Forfatteren ved den lovgivende Magt forſtaaer de Menneſkers foreenede Villie, ſom først indgik Statsforbindelſen. Men hvorfor ſiger han da ſiden efter S. 44: "Die geſetzgebende „ Macht iſt eines der wichtigſten Vorrechte der Souverai„ nität?" Her tager han den lovgivende Magt i ſin ſædvanlige vedtagende Bemærkelſe, nemlig for den Magt, ſom det efter Grundlovene tilkommer at give borgerlige eller Landslove. Alle Naturrettens og Statskonſtens Philoſopher have anſeet det borgerlige Selſkabs Indgaaelſe og dets Beſtemmelſe ikke uden ſom en conventionel Lov. Hvad Nødvendighed tvinger da Forfatteren til at bruge paa første Sted det uſædvanlige og allerede i en anden Betydning beſtemte Udtryk af **lovgivende Magt**. Dette troe vi at være nok til at viſe Forfatterens Uphiloſophiſkhed. Syſtem burde han nu ſlet ikke have kaldet ſin Bog; thi den beſtaaer alene af uſammenhængende, almindelig bekiendte og dunkelt foredragne Tanker, frembragte uden mindſte Bevis. Og de nye Grundſætninger, ſom det ſkulde været bygget paa, finde vi ingenſteds. Thi ikke engang uſædvanlige Ting finde vi i Skriftet, naar vi undtage det forvirrede Foredrag, med mindre det ſkulde være hans Anbefaling af Abbeden af St. Pierres Forſlag om en almindelig Fred i det 8 Cap.

S.

S. 97 & ſeq. og Marquiſen af Beccarias om Dødsſtraffenes Indſkrænkning i det 10de Cap. S. 119 & ſeq. Men ingen af diſſe Forſlag ere nye. Det ſidſte har endog fundet Bifald ſnart i heele Europa, og er end meere iværkſat baade i Rusland, Danmark og Preuſſen, endſkiønt Forf. intet taler om Danmark, hvorom han ſaavel her, ſom fleere Steder ſynes at være aldeles uvidende. Og hvad Abbeden af St. Pierres Forſlag om den almindelige Fred angaaer, da læſe vi heller l'Abbé de St. Pierre ſelv; thi Forf. har intet giort videre, end at ſkildre Lykſaligheden, ſom ved denne almindelige Fred, dette amphichtyonſke Forbund vilde tilflyde heele Europa. Og der er vel ingen, ſom tvivler paa, at det jo var bedre for os, at leve i en beſtandig Fred med hinanden, end at opofre hver andet Aar ſaa meget Menneſkeblod til ſlet ingen Nytte. Men lad ham viſe os Midlerne til at faae alle europæiſke Stater foreenede i ſaadant et Forbund, og ſaaledes foreenede, at Forbindelſen maae blive varig! herom har Forf. ſlet intet. Og det er juſt Knuden, ſom ſkulde løſes; thi ellers er Problemet ikke engang halv opløſt. Alle Statsproblemer fordre en dobbelt Opløsning. Ikke nok, at vi beviſe en Tings moraliſke Mueligheed, det er at ſige, dens Sædelighed og Overeensſtemmelſe med det almindelige Beſte. Men ogſaa dens naturlige Mueligheed betragtet under alle virkelige Omſtændigheder, eller om man ſaa vil, dens Giørlighed. Men for at iværkſætte dette, om end Opløsningen af St. Pierres Problem var beviiſt, hører en Forſtand ſom Newtons, et Hierte ſom Abbedens, og en Virkſomhed ſom Peter den Stores. Naar diſſe Egenſkaber findes foreenede i een Mand, og Forſynet har ſat denne Mand paa ſaa høi en Trone, at han ved Magt eller Indflydelſe kan byde over de øvrige Stater, da først kan dette almindelige europæiſke Fredsforbund maaſkee finde Sted.

Poemata Latine partim ſcripta, partim reddita: quibus accedunt quaedam in Q. Horatium Flaccum Obſervationes criticae, a Gilberto Wakefield A. B. Et. Coll. Jeſu apud Cantabr. Socio. —— *Verſus & caetera ludicra.* Hor. —— Cantabrigiae, Typis academicis excudit J. Archdeacon. 1776. Qvart. 85 Sider.

Værket er trykt ſaa prægtigt, at man let kunde forledes til

at

at troe, at den indvortes Værdie var betydelig og vigtig. Da latinſke Vers forekomme ſielden i vore Dage, vil vi her meddeele et af Forfatterens.

Ut fluctus, pelago dum violentior
Ventoſi rabies turbinis incubat,
Et caligine coelum
Deſcendit dubia minax;
Nunc alto tumidus ſpumat in aethere,
Nunc praeceps barathro mergitur infimo;
Mox, ceſſante procella,
Dormit marmorio ſinu:
Sic curſu rapitur Vita volubili;
Sic rerum variis fluctuat aeſtibus:
Nunc ſpes tollit inani
Mentem flamine turgidam,
Et nunc dejiciunt Sollicitudines:
Circa mox oculos, illacrymabiles
Caligant Necis umbrae
Aeternusque premit ſopor.

Forfatterens Maade at oplyſe Horats, lærer man af følgende Anmærkning in Satyras I. 1. 88, hvor han ved en nye Interpunktion giør Meeningen fatteligere. An *ſic* cognatos, nullo natura labore, quos tibi dat, retinere velis, ſervareque amicos? Infelix operam perdes, ut ſi quis aſellum in campo doceat parentem currere fraenis. Ogſaa Omſkrivningen fortiener at anføres. Anne opinaris hoc modo te poſſe cognatos (quos nullo labore tuo dat natura, & idcirco propriis beneficiis ſunt demerendi) fideles retinere? Miſer! fruſtra eris: nam ut inſani eſt aſellum, hebeti indole belluam, diſciplinis docilem reddere dare operam, ita fatui eſt, arbitrari cognatos, qui propter ſanguinis affinitatem magna jure poſſunt exſpectare, nullis muneribus donatos tibi diu futuros amico animo.

Trykfeil i No. 19.

Side 292, l. 36. 1730, læs 1738. S. 294. l. 39. hvilke, l. hvilken. S. 299. l. 18. anført, l. anſeet.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke ved Brødrene Berling.

No. 23.

Kiøbenhavnſke

Nye Efterretninger

om

lærde Sager.

I. Hæfte. Fredagen den 4de Junii 1779.

Ciceros Beretning om Scipios Drøm, af det Latinſke overſat ved Jens Seidelin, Al. Coll. Reg. 48 S. i 8vo. Kiøbenhavn, 1779. Trykt hos P. H. Høecke. Koſter 10 ß.

Det er ei et forlyſtende Syn, at ſee Smedden for den brændende Eſſe uden Tang og uden Hammer; Ilden fortærer Jernet forgieves. Ei heller er det noget behageligt Syn, at ſee en Forfatters Arbeide trykt, ſom manglede Hielpemidler. Hans Indſigter og Gaver til at blive en god Skribent fordunkles af denne Mangel, og Farven ſpildes unyttig, ofte til hans Forkleinelſe. Nærværende Overſætter har, af en Ungdommen egen Letſindighed, foragtet Hielpemidler, ſom han let kunde have forſkaffet ſig, og desuden haft Kiekhed nok at tilſtaae det paa en Maade, ſom roſer, at vi ikke ſkal ſige noget verre, en utilgivelig Selvtillid. Venteligen er han forleedt dertil af en vis lærd Mands Tilſtaaelſe: Mit Latin, ſagde han, har jeg ei lært af Lexica. Saaledes burde enhver Philolog kunne ſige; men ei med Overſætteren S. 33: med Lexica har jeg ei kunnet raadføre mig. Man veed, at det er Macrob, der har reddet det Stykke af Cicero om Republiken, ſom kaldes Scipio's Drøm, og oplyſt den med Anmerkninger. Denne Mand kiender Overſætteren alene af Navnet. S. 38 ſiger han ſelv: „Jeg har ikke ſeet „ Macrobii Forklaring (ſom dog ventelig har været Retteſnoren for de andre), veed ei heller paa hvad Tid han lev-

„ de, om han paa den Grund kunde autoriſere alle til at an-
„ tage ſin givne Forklaring. "Af diſſe faa Ord ſeer man des-
uden, at Overſætteren ei er ſtærk i det Danſke. Vi ſkylde
Læſerne en Prøve af Overſættelſen. Her er den med vor ved
Siden:

Overſætteren.

Men paa det du, min kiere Afrikan, ſkal viſe dig des ivrigere i at forſvare Republiken, maa du foreſtille dig, at alle de, ſom have reddet, hiulpet og udvidet deres Fædreneland, have et viſt og beſtemt Sted i Himmelen, hvor de evig og altid blive i deres Lykſalighed. Sandelig intet af det, ſom gaaer for ſig paa Jorden, er hiin ſtore Gud, der regierer denne hele Verden, behageligere, end de ſaa kaldede Stater, der beſtaae i Menneſkers Forſamlinger, og Selſkaber, ſom ved Lov og Ret have forbundet ſig med hinanden. Diſſe Staters Regentere og Beſkyttere, ſom ere komne herfra, ſkal og vende herhid igien.

Reſencenten.

Men at du, Afrikan, maa blive des ivrigere til Republikens Forſvar, ſaa viid: at for alle dem, ſom have reddet, hiulpet og udvidet deres Fædreneland, er et viſt og beſtemt Sted i Himlen, hvor de evig leve ſaligen. Thi der er intet af alt det, ſom ſkeer paa Jorden, den øverſte Gud, der ſtyrer denne hele Verden, behageligere, end Menneſkers ved Love foreenede Forſamlinger og Selſkaber, ſom kaldes Stater. Diſſes Styrere og Beſkyttere komne herfra vende hid tilbage igien.

Noget efter, lader Overſætteren Scipio tale ſaaledes:

Overſætteren.

Men, min kiere Scipio! bemøi dig for Retfærdighed og patriotiſk Kierlighed, ſaaledes ſom denne din Farfader, og ſom jeg, der har avlet dig. Og uagtet ſamme Kierlighed er ſtor til Forældre og Slægtninge, ſaa er den i Beſynderlighed ſtørſt til Fædernelandet; og ſaadant Levnet baner Veien til Himmelen, og

Recenſenten.

Men, Scipio, udøv du ſaaledes, ſom denne din Farfader, og jeg, der har avlet dig, Retfærdighed; elſk dine Forældre og Paarørende, men iſær Fædrenelandet. Saadan en Opførſel er Veien til Himlen, og deres Forſamling, ſom have levet, og, nu løſte fra Legemet, beboe

det

og til denne Forſamling af dem, ſom allerede ere døde, og ſom, løsrevne fra deres Legemer, beboe dette Sted, du ſeer. (Men ſamme Sted udgiorde en Cirkel, der fremlyſde blant diſſe Ildſtierner med en ret ſkinnende Hvidhed). I kalde den, ſom I have hørt af Grækerne, Melkeveien. Da jeg derfra betragtede hele Verden, forekom det øvrige mig særdeles prægtigt og forundringsværdigt. Men der vare de Stierner, vi fra dette Sted af aldrig have øinet, og alle af ſaadan Størrelſe, ſom vi aldrig formodede. Af diſſe var den den mindſte, ſom var nederſt paa Himmelen, nærmeſt ved Jorden, og ſkinnede ved en andens Lys. Men Stiernekuglerne vare uimodſigelig større end Jorden. Ja Jorden ſelv ſyntes mig ſaa liden, at jeg ret ærgrede mig over vores ringe og ubetydelige Regiering, hvormed vi eie (ſaa at ſige) en Punkt paa den.

det Sted, du ſeer. Men det var en af den klareſte Hvidhed mellem Luer fremſkinnende Cirkel, ſom I, underviſte af Grækerne, kalde Melkeveien. Herfra beſaae jeg det hele Syſtem; alt ſyntes mig fortreffeligt og beundringsværdigt. Der vare Stierner, ſom vi aldrig ſee fra vor Jord, og alle af den Størrelſe, man aldrig formodede; blant dem var den mindſt, ſom længſt fra Himlen, nærmeſt Jorden, ſkinnede ved et fremmed Lys. Men Stiernernes Kloder vare langt større end Jordens. Nu ſyntes vor Jord mig ſaa liden, at jeg bluedes ved vor Regiering, hvis hele Strækning indtager ikkun en Punkt.

Vor Meening om Overſættelſen behøves nu ikke. I dette Sted vil vi anføre et Sted med Cicero's Ord, og Overſættelſen tilligemed noget af en meget vidtløftig Anmerkning. Tu enim qvam celebritatem ſermonis hominum, aut qvam expetendam gloriam conſeqvi potes? vides habitari in terra raris & anguſtis in locis: & in ipſis qvaſi maculis, ubi habitatur, vaſtas ſolitudines interjectas: hosqve, qvi incolunt terram, non modo interruptos ita eſſe, ut nihil inter ipſos ab aliis ad alios manare poſſit: ſed partim *obliqvos*, partim *averſos*, partim etiam *adverſos* ſtare vobis: a qvibus exſpectare gloriam certe nullam poteſtis. Overſættelſen: „ Thi hvad Lovtale af Menneſkene, eller hvad Ære

„ og Berømmelſe, ſom du vilde tragte efter, kan du vel er-
„ lange? Du ſeer at Jorden er beboet paa ſærdeles enkelte
„ og indknebne Steder, og at der juſt imellem ſamme (om
„ jeg ſaa ſkal kalde dem) Pletter, ſom ere beboelige, ligge
„ forfærdelig ſtore Udyrkener; og at de, ſom beboe Jorden,
„ ere ikke alleneſte ſaa affondrede fra hinanden, at den eene
„ ikke kan have nogen Efterretning fra den anden;“ (her
begynder en ny Forklaring, ſom ganſke tilhører Overſætteren)
„ men at de endog ere deels misundelige (over eders Berøm-
„ melſe) deels ligegyldige derved, og deels Fiender af eder,
„ af hvilke J ſandelig ikke kan vente eder nogen Ære og Be-
„ rømmelſe.“ Af den vidtløftige Note, ſom ſkal gotgiøre
denne Forklarings Rigtighed, vil vi allene anføre, hvorledes
Overſætteren er kommet til at overſætte obliqvos med mis-
undelige. „Obliqvus, ſiger han, betyder egentlig ſkiævt,
„ og ſiden metonym. misundelig. Ovid. Lib. 2. Metam.
„ v. 778., hvor Misundelſe beſkrives, ſiger om invidia:
„ Nusqvam recta acies, og ſiden v. 789. illa (invidia)
„ Deam obliqvo fugientem lumine cernes, Misundelſen
„ ſaae ſkiævt efter Minerva, da hun gik bort, hvilket i en
„ metonymiſk eller moralſk Forſtand vil ſige ſaa meget: **Hun
„ misunde Minerva hendes Lykke.** Invidi enim non
„ recto, ſed obliqvo ſolent uti viſu.“ Hvem ſeer nu ei,
at Overſætteren har Ret? I det Danſke betyder, at ſee ſkievt
paa een, og undertiden at misunde ham; men deraf følger
ikke, at man bruger ſkievt i Steden for misundelig. Det,
der ſiges om Conſtruktionen og Sammenhængen er ei bedre
grundet. Til Overſætterens Tieneſte vil vi afſkrive Macrobs
Forklaring. Dette bør erindres, at han i Steden for aver-
ſos ſkriver transverſos. Qvemadmodum, ere hans Ord,
ceteri omnes veſtigia ſua figere ad noſtra credantur, ipſe
diſtinxit: & auſtrales qvidem aperte pronunciavit adver-
ſos ſtare nobis, dicendo; *qvorum auſtralis ille, in qvo qvi
inſiſtunt, adverſa nobis urgent veſtigia.* Et ideo adverſi
nobis ſunt, qvia in parte ſphaerae, qvae contra nos eſt,
morantur. Reſtat inqvirere qvos transverſos & qvos
obliqvos nobis ſtare memoraverit. Sed nec de ipſis po-
teſt eſſe dubitatio, qvin transverſos ſtare nobis dixerit
inferiorem zonae noſtrae partem tenentes, obliqvos vero
eos, qvi auſtralis cinguli deyexa ſortiti ſunt. Vilde dog

vore

vore unge Skribentere bruge nogen mere Vaersomhed, og først, inden de vovede offentligen at lade sig see, raadføre sig med een eller anden, som oprigtigen vilde sige dem sine Tanker, da skulde de ikke fortryde et Skridt, som uden denne Forsigtighed er blevet mange meget skadeligt. Vel sandt: qvid de te alii loqvantur, ipli videant, men man bør ei selv give dem Anledning at tale ufordeelagtigen. Hvorfra Oversætteren har taget Ordet, Beretning i Titlen, vide vi ikke. Under Oversættelsen staae nogle Noter.

Leipzig.

Xenophontis Opuscula Politica, Eqvestria & Venatica cum Arriani Libello de Venatione, Recensuit & explicavit Jo. Carolus Zeunius, Professor Græcar. Litterarum Witteb. Lipsiæ, Sumtibus Caspari Fritsch. 1778. 8vo.

Disse Stykker af Xenophon's Skrifter ere ikke af saa mange Critici eller med saa megen Flid recenserede, som de øvrige af det Xenophon har skrevet. Om Hr. Zeune derfor just ikke har udrettet saa meget, man kunde ønske, bør man dog agte et Arbeide, hvorved han haver giort dem en vigtig Tieneste, som nu kan læse disse Stykker af Xenophon med mindre Vanskelighed end tilforn. —— Den første Udgave af Xenophon er den Juntinske, udkommen i Florenz 1516. i Folio. Da den er aftrykt efter et Haandskrift, saa har den sin Værdie, uagtet den ikke har alle Stykker af Xenophons Skrifter, dernæst er den paa mange Steder saa mutileret, at hele §§. fattes. Paa denne Udgave fulgte den Aldinske i Folio Aar 1525. Denne har ei allene de Stykker, som fattes i den Juntinske, naar Apologia undtages, men er endog renset fra mangfoldige Feil, som findes i hiin. Dog har den endnu mange Feil, som ere blevne urørte. Til Grund for Texten er hiin bleven lagt, som af hvilken Sammenligning kan sees. Aar 1527. udkom den anden Juntinske. De som have seet den, sige, at den er et blot Aftryk af den Aldinske. Hr. Zeune har ikke kunnet faae den at see, saa han ei kan afgiøre dette med Vished. I Tydskland er hele Xenophon i 8vo udkommen 1540., hvis Titelen staaer til at troe. En anden tydsk Udgave er udkommen i Svabisk Hall med Me-

Ianchtons Fortale, der indeholder intet uden en Lovtale over Xenophon. Den har næſten ingen Nytte til Textens Rigtighed at faſtſætte, fordi den overalt følger den førſte Juntiniſke. Men en anden, ſom er udgivet i Baſel, og, foruden Melanchtons Fortale, har endnu een, hvori tilkiendegives, at Texten ved Caſtalio's Flid er renſet fra mange Feil. Den har og de beſte Læſemaader udſøgte af den Junt. og Aldiniſke og nogle nye, ſom ofte ere langt vigtigere end de ſom findes i hine to, og diſſe Læſemaader troer Hr. Jeune ikke at være Caſtalio's Gisninger, fordi diſſe findes anbragte i Bredden. I ſamme Bye hos Brylinger og hans Arvinger ere udkomne tre Udgaver i Folio, 1545., den anden 1555., den tredie 1568. Men til at afgiøre Textens Rigtighed har de næſten ingen Nytte; thi Texten er tagen enten af den Halenſiſke eller Caſtalio's. Derefter har Henrich Stephan giort en nye Recenſion af Texten, ſom han udgav 1561. i Folio. Han har ei allene indført en bedre Interpunktion, men og, ſom han ſelv ſiger, brugt gamle Haandſkrifter, den Florentiniſke, Aldiniſke og andre Udgaver; iblant diſſe roſer han Peter Victors Udgave af απομνημο νευματων og J. Reuchlins Udgave af Ageſilans, απολογια og Hieron. Efter Hr. Jeunes Underſøgelſe og Tilſtaaelſe er det dog tvivlſomt, om H. Stephan virkelig har raadført ſig med nogle Haandſkrifter; thi han har intet fundet uden enten Aldiniſke, Caſtalios, Brodæi eller Budæi eller andres Læſemaader. Kort efter har Leunklav udgivet Xenophon i Baſel 1569. Skiønt Hr. Jeune ikke har ſeet denne Udgave, troer han dog, at den ikke har noget forſkielligt fra Stephans; thi den anden Leunklavs, ſom i ſamme Bye 1572. er udkommen, har Stephans Text ſaa nøie, at den og har Trykfeilene. 1581. forbedrede Stephan Texten igien og forøgede den forrige Udgaves Noter og Gisninger med nye, ſom ikke ere at foragte. Endelig gav Leunklav ſig i Færd med at udgive Xenophon Aar 1594., men han lod Texten kun aftrykke efter ſin forrige Udgave, undtagen at han hiſt og her ſatte δὲ i Stedet for δ, naar Spiritus aſper fulgte efter. Men han forsgede den med mange Noter, hvori han har fremſat mange Steders Forbedrelſer. Og af Had mod Stephan har han, for at viſe ſig

meer

meer end Stephan, frembragt mange urimelige Gisninger. Denne Leunklavikke er siden eftertrykt i Paris 1625., hvilken Jeune ikke har seet. I Begyndelsen af dette Hundred-Aar udkom Wels nokſom bekiendte Udgave, ſom for faa Aar siden er eftertrykt i Leipzig under Thimes Beſtyrelſe. Wels har ofte meget fordervet Texten, ved at indrykke ſnart Stephans, ſnart Leunklavs Gisninger uden Overlæg og forkaſte de rigtigſte Læſemaader. Om Mori Fortieneſter taler Jeune hiſt og her i Anmerkningerne med ſtor Berømmelſe. — Hr. Jeune har, i at faſtſætte Textens Rigtighed, gaaet ſaaledes til Verks: I at bedømme en Læſemaade, har han foretrukket den, ſom fandtes enten i den Juntinſke eller Aldinſke, undtagen naar det grædſke Sprogs Regler eller Xenophons Talebrug var i Veien. Hvis ingen af de to Udgaver forkaſtede en antagelig Læſemaade, har han hellere villet følge Caſtalio end den meget upaalidelige Stephan. De gamle Grammatikers Steder og Auktoritet har han og benyttet ſig af, ikke heller foragtet Brodæi Læſemaader, ſom findes i hans Anmerkninger over Xenophon, udgivne i Baſel 1559. Hvor alle viſſere Hielpemidler fattedes har han taget til Stephans og Leunklavs Gisninger. Af hans egne Gisninger har han ingen rykket ind i Texten, uden paa to Steder, hvor Nødvendigheden krævede det, og af liden Betydelighed. Overalt er der i Anmerkningerne givet Grunde for de valgte Læſemaader, og ſeet paa, at en kritiſk Hiſtorie over Xenophons Text kunde leveres. Arrians Skrift de venatione har Udgiveren tilføiet, fordi han holdt det for meget tienlig til at oplyſe Xenophons Skrift om ſamme Materie. Til at faſtſætte Texten i dette har Jeune brugt Holſtenii Udgave og Blankards, ſamt hans Læſemaader, ſom ere tagne af et Haandſkrift, Stephans Anmerkninger har han og benyttet ſig af. — Til Udgaven er føiet to Indices. Det førſte er geographiſk og hiſtoriſk; det andet er et Index græcitatis, ſom Recenſenten ikke vil betage den Værd, det har overhovedet betragtet; men dog er det ikke saa nøiagtigt, ſom ſaadant et Inder burde være, naar det ikke ſkulde anſees for overflødigt og lidet nyttigt; thi findes Ordenes Bemerkelſer i Lexika, ſaa er Umagen unyttig, og at angive allene en Bemerkelſe paa Ordene, ſom de paa eet eller andet Sted hos Xenophon kan have, er ikke heller lærerigt nok; thi Oprin-

delsen eller Aarsagen til, at Ordet kan have saadan en Bemerkelse, er af meget stor Vigtighed, baade til at faae Grund i Kundskaben om Sproget og tillige hielpes derved Hukommelsen; tilmed er det upaalideligt, at troe et Ord virkelig har haft den eller den Bemerkelse, fordi den kan have Sted, og dette sidste Tilfælde findes ofte i slige Indices, og Jeunes nærværende er ikke frie for det; i sær veed man ikke Ende paa de mange Bemerkelser, som man tillægger Ordene, da de dog ikke behøves.

Paris.

Journal de l'Agriculture, du Commerce, des Arts & des Finances. Med Motto: O, ſua ſi bona norint! — 1778.

Det er ikke usædvanligt, at de Franske Journaler lide mange Forandringer, undertiden standse ganske, og paa nye fortsættes. 1765. begyndtes en Journal under anførte Titel, og efterat den i nogle Aar havde standset, leveres igien maanedlig et Hefte. De vigtigste Afhandlinger i de 6 første Maaneder ere følgende: Voltaire har tilskikket Fæe-Lægeskolen en Steen, som er fundet i en i Forney slagtet Oxe. Man svarede ham, at det ei var noget nyt, og tillige tilskrev man ham meget om Mangel paa sikre Kiendetegn til dette Onde. En Unavnt meener, at man kunde ophielpe den Franske Handel ved at stifte en Orden for Kiøbmænd, ligesom man i Sverrig har giort for Landmænd. Allerede har man giort Udkast til Ordens-Lovene, bestemt Æresteegnet for Ridderne o. s. v. Kongelig Forbud, at ingen Mor eller Mulatte maa bringes til Frankrig; de berøves Kolonierne, giøre i Paris megen Uorden, og bringe Frieheds-Geist blant deres ulykkelige Landsmænd, naar de komme tilbage til Kolonierne. En Fortegnelse paa Produkterne og Vahrerne fra Den Maltha, som intet nyt indeholder. Et Udtog af en utrykt Beskrivelse over en Reise omkring Verden, som en Franzos, Desbøys, har udført 1711. og 1712. Man finder her nogle Efterretninger om de Mariansk Øer, som sielden besøges af Europæerne, det øvrige betyder lidet. En Afhandling om Faarenes Kopper og deres Lighed med Børnekopper. Fortegnelse paa Skatterne og Udgifterne i Tyrol og i nogle Italienske Stater. I Venedig bliver Kiød-Leverancen altid forpagtet paa 5 Aar;

For-

Forbrugningen anſættes aarligen til 56000 Oxer. Tobakken bliver paa ni Aar bortforpagtet for en Million og 800 Ducater, ſom Franſkmanden vurderer for ſem Millioner og 580000 Livres. En vidtløftig Underſøgelſe, hvorfor Heſte ei kan vomere. Forfatteren, formodentlig Bourgelat, paaſtaaer, at det ligger i Mavens Beſkaffenhed, og giør mange Indvendinger mod La Moriers Afhandling om den ſamme Gienſtand, ſom findes i det Pariſiſke Akademies Skrifter for Aar 1733. Om Mundbidet og Mundſtykket til Bidſelet. En Afhandling om Hiortens Taarer, om Dyr, ſom endog i de heftigſte Smerter ingen Taarer udgyde, og om det Slags Bezoar, ſom man pleier at kalde Hiortetaarer. Forſkiellige Efterretninger om Landhuusholdningen og øvrige Haandteringer i Landſkabet Aunis. Den beſte Produkt er Franſk Brændeviin, til hvis Tilberedning Brændet mangler, ſom maa hentes fra Poitou og Saintonge; men da Forbrugelſen heraf er ſtor, befrygter man, at det nødvendige Brænde ganſke ſkal mangle, og ønſker, at Vinen maatte kunne forbedres ſaaledes, at den kunde ſendes Udenlands. Fadene, ſom kom forhen fra de nordlige Lande, fornemmelig over Hamborg, tages nu ogſaa fra Poitou. Bemerkninger, ſom en Ubenævnt har giort paa en Reiſe fra Orleans til Genf i Aaret 1766. De ere ikke talrige eller betydelige, men angaae meeſt Stædernes Hiſtorie, ſom den Reiſende har beſøgt, hvilke han ligeſaa got uden at reiſe kunde have ſamlet. Nogle Anekdoter om Sully. Om Kanalen, der begynder ved Briare, og forbinder Loire med Seine. Rosny havde foreſlaget den, i Aaret 1682. blev den begyndt, og fuldendt 1692. Ved Staden Cosne er en Ankerſmedde. Nogle Mærkværdigheder i Lyon. Beſkrivelſe af et nyt Æquinoctial-Uhr, uden Viſer og Stift, ſom angiver Minuter og Secunder. For nogen Tid ſiden har man begyndt ved Lyon at tilberede blaa Vitriol. Arbeidet derved beſkrives korteligen af Briſſon. Den beſtaaer af en Cementering af Kobber og Svovel. Den udkogte Afgang af Kobberet bliver ſmeddet til Blik, reengiort, overſmurt med Vitriolvand, beſtrøet med pulveriſeert Svovel, og ſom Brød ſat i en Ovn, der er lidet forſkiellig fra en almindelig Bagerovn. Reverberer-Ilden gives ikkun ſvag; Blikket afkøles i Vand, og cementeres ſaa ofte paa ny, indtil det ganſke er fortæret af Svovelſyren. Til Luden

ſættes noget Alun, og afdampes i Blye-Kiedler, og udgydes i Blye-Kar. En kort Efterretning om Tilſtanden i Orleans. Vinhandelen er meget falden, og de gode Viine kan nu ikke afſættes, da man formedelſt de umaadelige Paalæg, maa begiere alt for meget derfor. Omkring Staden ere mange Vox-Bleege, ſom levere endog Paris en ſtor Deel af ſine Vox-Lys. Femten Sukker-Raffinaderier kan aarligen levere 7 til 800000 Pund Topſukker, men der klages dog tillige over alle Slags Indſkrænkninger.

Leipzig.

Dav. Chriſtoph. Seyboldi, Rectoris & Profeſſoris Gymn. Gruenſtad., Anthologia hiſtorica graeco-latina, ſive Excerpta ex hiſtoriae graecae & romanae ſcriptoribus. In uſum ſcholarum. Impenſis Weygandianis. 1777. 352 Sider i Octav.

Allerede nogle Aar forhen har Hr. Seybold udgivet ſin Chreſtomathiam poeticam graeco-romanam, hvori han har ſamlet og ſat ved hverandre Parallelſteder af græſke og romerſke Digtere, for derved deſto bedre at kunne viſe, hvorledes den ſamme Gienſtand af forſkiellige Digtere er udarbeidet bedre eller ſlettere, ſtærkere eller ſvagere, kortere eller fuldſtændigere. Efter ſamme Plan og i ſamme Henſigt udgives ogſaa denne Anthologia hiſtorica. At Nytten af dette Arbeide des viſſere maae opnaaes, foreſkriver Forf. i Fortalen nogle Regler, ſom maae iagttages ved Bogens Brug. Læreren ſkal nemlig ved diſſe her ſamlede og andre Fortællinger af een og ſamme Begivenhed viſe enhver Skribents Henſigt, angive Aarſagen, hvorfor den ene fortæller kortere eller fuldſtændigere, end den anden, bemærke Afvigelſerne, og Aarſagen dertil, viſe Sandhedens og Troeværdighedens Grad af enhver Fortælling, og endeligen ikke forbigaae, hvorfor mange Foretagender have havt et lykkeligt Udfald, mange andre derimod ere mislykkede. Bogens Indhold er følgende. Forſt af den græſke Hiſtorie. 1. Pugna Marathonia, efter Herodots, Cornelius's og Juſtinianus's Fortællinger. 2. Pugna Salaminia, efter Herodot, Diodor, Polyænus, Cornelius og Juſtinus. 3. Ingenium & mores Alcibiadis, efter Thucydides, Diodor, Plutark, Cornelius og Juſtinus. 4. Thraſybuli victo-

victoria de XXX tyrannis, af Xenophon, Diodor, Cornelius og Juſtinus. 5. Pugna ad Mantineam, af Xenophon, Polybius, Diodor, Cornelius, Juſtinus og Valerius Maximus. 6. Alexandri ſalutatio regiarum captivarum, af Diodor, Plutark, Arrian, Curtius og Juſtinus. — Af den romerſke Hiſtorie er valgt: 1. Certamen Horatiorum & Curiatitiorum. 2. Appii Decemviratus. 3. Capta a Gallis Roma 4. Fabricius proditorem Pyrrho mittens. 5. Hannibalis ingenium & mores. 6. Clades Cannenſis. 7. Caeſaris bellum cum Arioviſto. 8. Caeſar oppreſſus. 9 Vari clades. 10. Mors Othonis. Alt med adſkillige græſke og latinſke Skribenteres Ord. Begyndelſen indeholder deels en Affkildring paa det ſalaminſke Slag efter Æſchylus, deels noget om Alcibiadis Character efter Wielands Agathon og Goldſmiths Geſch. der Griechen. — Forf. har her ſom andenſteds ladet det Græſke aftrykke uden Accenter, hvilket vil foraarſage Begyndere en Vanſkelighed i at udtale det ret. — De tilføiede Anmærkninger ere meget faa, nogle kritiſke, andre oplyſende, for ſtørſte Deelen tagne af andre Forfattere.

Venedig.

Ad R. P. *Natalis Alexandri* hiſtoriam eccleſiaſticam ſupplementum, in quo praemiſſa bibliotheca ſelecta hiſtoriae eccleſiaſticae, dictionarium ejusdem hiſtoriae ad noſtra tempora perductae, cum tabulis chronologicis exhibetur. 1777, i Folio, hos Pezzana.

Alexanders Kirkehiſtorie, ſaaledes ſom den udkom i Lucca med Manſi Noter, er eftertrykt i Venedig i ni Folio og atten Qvartbind. Til denne Udgave hører dette Supplement, ſom og kan bruges ſærſkilt. Det beſtaaer af tre Stykker. I det første Stykke om Bøger-Kundſkab har man betient ſig af Walchs bibliotheca theologica, dog uden at anføre Tydſke eller Engelſke Skrifter, derimod findes endeel Stifter, ſom uden for Italien ikke ere meget bekiendte, fornemmelig ſaadanne, ſom angaae Italienſke Stæders, Skrifters o. ſ. d. Particulairhiſtorie. I Ordbogen ſøger man forgieves adſkillige Artikler. Den lovede Fortſættelſe indeholder meget faa Artikler, og de givne Efterretninger ere korte og ufuld-

ufuldſtændige. Saaledes meldes den i vor Tid mærkværdige Begivenhed i den Romerſke Kirke ganſke kort under Artiklen Clemens XIV: Societatem Jeſu ann. 1773 exſtinxit; under Ignatius Lojola: Societatem Jeſu a pluribus poſtea Romanis pontificibus, praeſertim a Clemente XIII confirmatam, abolevit Clemens XIV. e conventualium familia pontifex. Tabellerne ere ſynchroniſtiſke. Paa det ſidſte Blad ſtaae Frimurerne i den Rubrik af Haereſes.

Paris.

Tableaux topographiques, pittoresques, phyſiques, hiſtoriques, moreaux, politiques, litteraires de la Suiſſe & de l'Italie.

De nu hos Franſkmændene i Mode komne Voyages pittoresques, vil falde Liebhaberne meget koſtbare. De indeholde i Kobber Foreſtillinger af Steder, Udſigter og Pladſer, ſom udmærke ſig ved een eller anden Sieldenhed eller Mærkværdighed, enten phyſiſk eller hiſtoriſk. Nærværende ſkal beſtaae af 1200 Kobberplader, ſom ſtikkes af de bedſte Kobberſtikkere efter Tegninger af Robert, Perignon, Fragonard, Paris, Poyet, Raymond, le Barbier, Berthelemy, Menagrot, le May, Houel o. a. Forlæggerne ere et foreenet Selſkab, af Nee og Maſquelier, Kobberſtikkere, og et Antal Boghandlere i Paris og London. Gravſtikken er overmaade fiin; men i Henſeende til Valget af Udſigterne ſynes meget at være ubetydeligt. Ingen Text kommer dertil, førend Værket er endet. Det begyndte i Aaret 1777, og udkommer hæfteviis af 6 Blade i ſtor Folio. Man har allerede 132 Plader med Udſigter af Sveits. 200 Plader udgiøre et Bind. Det første Bind ſkal indeholde Sveits, og de øvrige ſem Italien. Dog ſynes det, at Udgiverne noget har forandret deres Plan, ſom ſees af følgende, der ſom et ſærſkilt Værk er begyndt at udgives:

Voyage pittoresque de l'Italie.

Dette Værk ſkal indeholde gamle og nye Mindesmærker eller Bygninger, Landſkaber og Udſigter, Sæder og Skikke, (Klædedragter), de udſøgteſte Statuer og nye Tegninger

ger af Palladser og Kirker. Disse Tegninger ere af Fragonard, forbedrede af Cochin og Lepicier; Landskaberne og Udsigterne af den Kongelige Maler, Robert, og Architecturerne, Vaserne, Alterne og de gamle Bygninger af Skildreren ved det Kongelige Cabinet, Paris. Man har sendt tre unge Konstnere, Renard og Desprez, Architecter og Chatelet, Landskabmaler, til Underitalien og Sicilien. Ingen Text leveres førend ved Værkets Slutning, allene en Efterretning om Indholden. Hvert Hæfte bestaaer af 8te Blade i stort Folio. Værket begynder med Neapel. I. Hæfte: det store Skilderie af Solimene i den nye Jesuskirke i Neapel; Heliodors Uddrivning af Templen; Sacristiets Altertavle i Kartheuserkirken, af Spagnoletto, den borttagne Frelser; Joseph ved Hovlebænken med den hellige Familie, af Schidone, i Palæet Capo di Monte; smaa Stykker; Jupiter Serapis Tempel i Pozzuoli; to Udsigter og en Grundrids af denne Tempel, af Robert. Da denne Tempel allerede er bekiendt af Philos. Transact. har man dadlet dens Indrykkelse. Udgiveren lover og i det følgende, ei at anføre allerede bekiendte Ting. En Udsigt af Neapel til Pausilypum. II. Hæfte: Jesus driver Kiøberne ud af Templen, af Giordano; et Par Grupper af Koner og Børn, af Solimene, i St. Pauls Sacristie, og et Par Apostle af Spagnolet. To Udsigter af den ene Tempel i Pæstum, nye tegnet af Robert; smaa Oldsager af Herculanum til Portici; musikalske Instrumenter. Neros Bad, og Merkurs Tempel ved Golfo di Baja, tillige med Ruinerne af en saa kaldet Venus's Tempel, og Virgils Gravsted. En smuk Udsigt af Neapel; man har en anden i Vente, af Vernet.

Paris.

Voyage pittoresque de la Grèce.

Dette Værk udgives ogsaa hæfteviis. Hvert Hæfte bestaaer af ti Plader, hvoraf et altid er et Karte, og til 5 Plader et Kapitel Text, alt i stor Folio-Format. Den unævnte Forfatter seilede i Marts 1776 fra Toulon paa Skibet Marquis de Chabert, som udgik for ved astronomiske Jagttagelser at rette og forbedre Karterne over Archipel. I samme Orden, som Forfatteren har befaret Kyster-

ne,

ne, og beſeet Stæderne og Pladſerne, vil han levere Tegningerne; og fornemmelig Planer af berømte Havne, Udſigter af Stæder og Mindesmærker, Indvaanernes mangfoldige Sæder og Klædedragter, og nogle Omſtændigheder ved de Ruſſiſke Krigsforetagender til Søes. Skibet landede først ved den ſydlige Kant af Peloponnes i Golfo af Coron. Saavel i Følge Proſpectus, ſom den paa Kartet aftegnede Reiſeroute, kan man her vente ſaavel bekiendte, ſom ubekiendte Ting: nogle Øer i Archipel, Golfet af Macri i Caramanien, hvor Forfatteren vil have opdaget Ruiner af Telmiſſus og Kongernes af Cariens Gravſteder; herfra Kyſterne af heele lille Aſien, lige til Troas. I den anden Deel vil Conſtantinopel indtage en ſtor Deel Plader, derpaa de lige over for liggende Kyſter af Aſien; ſiden Athenen og Grækenlands betydeligſte Stæder, Delphi, Olympia, Parnas, Theben, Trophonius's Huuler, Thermopylæ, Tempe og Theſſalonika. I. Hæfte: Et Karte over det nærværende Grækenland, ſom det ſynes, efter d'Anvilles. Herpaa findes Forfatterens Reiſeroute aftegnet. De øvrige Kobberplader indeholde Udſigter af Staden Corons Slot; Slottets halve Baſtion beſkiød Grev Orlow 1770 forgieves; Albaniſke Soldater, Koner fra Øen Argentuere, (det gamle Cimolus, ſom er bekiendt af ſin Valkejord), Havnen paa Øen Milo (Melos), en Huule ſammeſteds, forhen et Steenbrud, hvor Forfatteren overalt ſaae Alun, (denne Ø var forhen berømt af ſin Alun). En Sarcophag ſom en Brønd i Siphanto, (Siphnus). Udſigten af Siphanto: Øen har i ſidſte Krig intet lidt, ſaaſom intet ſtort Skib kan lande der. Udſigt af Sikino. II. Hæfte: Karte over det gamle Grækenland, ogſaa med Forf. Reiſeroute. Udſigt af Nio, (Jos), Homers Dødsſted; Fruentimre af Nio; her ſandt Forfatteren iſær den gamle Gieſtefrihed. De øvrige Plader angaae Santorino; og deriblandt en Udſigt af Golfo af Santorino og de deri opkomne Øer, tillige med en Afhandling derover. Ved første Øiekaſt ſeer man, at Santorino (eller Thera) ikke er kommet af Søen ved en Vulkan, men heller, at en ſtor Deel deraf er bortrevet. Therasia ſelv (Aſproſini) er allene et afrevet Stykke af det gamle Thera. Alle Udſigter fra og paa Øen vidne om ſtore Jordryſtninger og Indſtyrtninger. Ruiner af det gamle

Thera: et Par overblevne Levninger tegnede. De bedſte Stykker, Støtter, Statuer og Bryſtſtykker have Ruſſerne bortført. Ruſſernes Forſøg 1770, at bringe Grækerne til at giøre Opſtand, koſtede mange af dem Livet; thi Majnotterne, ſom Ruſſerne havde bragt paa deres Partie, bedrog dem ſom de feigeſte Skielmere, og giorde intet, uden at myrde og plyndre overalt; og paa ſamme Maade opførte Albanerne ſig, ſom af Tyrkerne bleve ſendte mod dem. Af begge Deele erfarede de arme Grækere al den Skræk og Afſkyelighed, ſom lader ſig tænke. Allene et Exempel: 40 Ruſſiſke Officerer anførte Majnotterne mod Miſiſtra, (det gamle Sparta) ſom capituleerte; førend Ruſſerne mærkede det, løb de Staden igiennem, og dræbte Indvaanerne, deres Landsmænd, i tuſende Tal. —— Øerne i Archipel ere endog ſiden Tourneforts Tid paa en utroelig Maade blottet for Beboere, og af Mangel paa Dyrkning bleve øde og tildeels uſunde. —— Hvert Hæfte ſluttes med en ſmuk Vignette, i hvilken ere anbragte gamle Mynter fra de beſkrevne Øer, tagne af det Kongelige Cabinet. Tegningerne ere ſtørſte Deelen af J. B. Hilair, nogle ogſaa af andre, Stikkene af Tilliard, Choffard og adſkillige andre, og alle meget fiine og nette. Verket ſkal beſtaae af to Bind.

New Diſcoveries concerning the World and its Inhabitans. In two Parts. With Maps and Prints. Johnſon.

Uddtoge for ſaadanne Læſere, ſom ikke vil læſe Hiſtorien om de nyeſte Opdagelſer i Sydhavet i ſin heele Vidtløftighed, eller ſaadanne, ſom de dertil hørende ſtørre Verkers Anſkaffelſe er for koſtbar. I den førſte Deel af denne Samling findes en omſtændelig Efterretning om alle de i Sydhavet nyeligen opdagede Øer; om enhvers Beliggenhed, Klima og Jord; om deres naturlige Produkter, o. ſ. v. om deres Skikke, Manufakturer, Huuſe, Regieringsform, Religion, o. ſ. v. Alt er taget af Opdagelſerne og Reiſebeſkrivelſerne, ſkrevne af Admiral Byron, Capitain Wallis, Carteret og Cook, af Hawkesworth, Sydney, Parkinſon, Cook og Forſter. Den Bougainvilliſke Reiſebeſkrivelſe har man raadført ſig med, og anſtillet en Sammenligning med de ældre berømte Søefarende, Mendaza, Quiros,

ros, le Maire, Dampier, Anſon o. a. ſl. —— Den anden Deel indeholder en ſummariſk Efterretning af Cap. Cook's Forſøg, ſom han i Aarene 1773 —— 75 har giort til de ſydlige Landes Opdagelſe; og et Udtog af Hr. Philips Reiſe, nærværende Lord Mulgrave, ſom han i Aaret 1773 foretog til Nordpolen. —— Udgiveren har den Fortieneſte, at han har giort et godt Valg af de for ſig havende Materialier. —— Kobberpladerne ere i alt fem, nemlig: et Karte om Verden, i tre Afdeelinger; et Karte over de nye Opdagelſer i Sydhavet; et almindeligt Karte over Sydhavet; en Afbildning paa alle de forſkiellige der værende Indvaanere; og endelig en Afbildning af to Skibe, ſom Lord Mulgrave commandeerte paa ſin Reiſe til Nordpolen.

A. Diſſertation upon the controverted paſſages in St. Peter and St. Jude concerning the angels that ſinned, and who kept not their firſt Eſtate. By *Samuel Henley*. 8vo. Johnſon.

Begge Stederne, ſom Forfatteren af denne Afhandling ſøger at forklare, ſtaae 2 Petr. II, 4. 6. og Jud. v. 6. 7. Almindeligen fortolker man dem om de faldne Engle; Forfatteren er derimod af den Meening, at det ſtore Frafald og Oprør, ſom her ſigtes til, er en Opſtand af Chusſiterne, eller Chus's Sønner, under deres Anfører Nimrod, hvis Hiſtorie han efter alle ſine Omſtændigheder finder bekræftet i Profan-Skribenterne. Efter hans Meening ſtemmer Navnet Engel vel overeens med de antagne Navne, ſom Nimrod og hans Medhielpere gave ſig, med Navnene Alorus, Titan, Orion, Dæmoner o. ſ. v. Herpaa fortæller han deres Forbrydelſe, deres Adſpredelſe og Afſtrafning. Stedet i Sal. Præd. XVI, 7. holder han for det, ſom begge Apoſtlene havde Henſigt til, og ſøger med Skarpſindighed og Belæſenhed at underſtøtte ſin Meening.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene Berling.

No. 24.

Kiøbenhavnſke Nye Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Fredagen den 11te Junii 1779.

Om Hierarkiet og Pave-Magten: eller Kirke-Regimentet, fra de Apoſtoliſke Tider af indtil Reformationen ved T. Rothe. Førſte Deel. Kiøbenhavn, 1778. Anden og ſidſte Deel. Kiøbenhavn, 1779. Trykt hos Auguſt Friderich Stein. Begge Deele koſte 10 Mk.

Dette Skrift, ſom efter Hr. Forfatterens Anmerkning paa Titelbladet til den førſte Deel, kan anſees ſom en Deel af Bogen om Chriſtendommens Virkning paa Folkenes Tilſtand i Europa, og ſaaledes betragtet, følger efter Stykket om det Frankiſke Monarchie, er forfattet med den ſamme Grundighed og i ſamme Smag ſom de øvrige Rothiſke Skrifter. Denne dybttænkende Philoſoph ſkriver kun for Tænkere, og diſſe vil, uagtet det ſæregne i Stilen, ſom man nu er vant til og vel aldrig forandres, allevegne finde ſig fornøiede. Skriftet er tilegnet **Proteſtantiſkhedens Geiſtlighed, i ſær Fædrenelandets Biſper, Theologer og Præſter**, og denne Tilegnelſe er værd at læſes. — Den indeholder vigtige Tanker om deres Sindelag, der giøre Anfald paa Kirkens Læreſtand og Indretning, hvad der driver dem og hvad de ſøge, dernæſt om hvad der giver dem Styrke, og giør, at de høres, henrive andre, blive frygtelige og giøre Skade; hvilke Spørsmaale findes ſaaledes beſvarede, at Hr. Forfatteren viſer ſig endog allene hermed værdig til det Navn, han giver **Jebron**, af den **dybttænkende**, for

Sandhedens, Chriſtendommens og Kirkens Ære modige Mand. Efter en kort Fortale til Læſeren, hvori Hr. Forfatteren giør Rede for ſin Afvigelſe fra den Form, han først havde beſluttet at give ſit Værk om Chriſtendommens Virkning paa Folkenes Tilſtand i Europa, og for de Citationer, hvori dette Skrift er uligt hans forrige, fremſætter han S. 10 og følg. ſin Plan med diſſe Ord: „Her ſiges ikke Læ„ſeren en Pavedommets Hiſtorie: og mindre er det Hen„ſigten at beſtride pavelige Anlæg og Lærdomme. Men her „er Hensigten; først at viſe Hierarkiet, ſom det har virke„ligen været, nemlig med dets Ulyſtelighed, dets Haard„hed, Ydmygelſe for Menneſke og dets andre onde Virk„ninger: Hid henhører at vide, hvorledes det begyndte, „og hvorledes det i adſkillige Tidsperioder ſteeg fort frem „fra Høide til anden; dernæſt ſkulle efter den vedtagne Hen„ſigt adſkillige Ideer rigtiggiøres, hvilke møde i Hierarkies „Hiſtorien, og ved hvilkes Forfalſkning man i ſær har ſøgt „at faae Hierarkiets Skadeligheder ſkrevne paa Chriſten„dommens Regning; Ved denne Anledning bør det kunne „giøres klart og fatteligt, hvorledes Verdens, de politiſke „Tings Forfatning og den deraf følgende nu Fyrſternes „Stolthed, nu deres Uviisdom, nu deres Magtes Ind„ſkrænkelſe, have givet den hierarkiſke Geiſt Leilighed til at „udføre ſine Anlæg: der møder da den vigtige Sag, hvor„ledes Lehnsforfatningen i ſær virkede dette, og maatte ef„ter ſin Beſkaffenhed virke det: men ved Hielp af dettes „Forklaring ſkal man kunne forſtaae, hvorfor vort Europa „her i Veſten, men ikke Landene i Øſten, blev Hierarkies „Theatret: heraf vil dette blive en fattelig Følge, at vort „Europa blev det, ei fordi Chriſtendommen ſaa medførte „det, men fordi Staternes Indretning og deres Beſtyrelſe „var forvirret og ſtred mod Folkenes Lykſalighed, og giorde „dem begvemme til at bøie ſig under Vankundigheds og „Overtroes Aag: Dette her anførtes Forklaring leeder de „naturligen til Ideen om Sæder og Love, ſom de i Hierar„kies Tiden vare, og man ſtøder ſaaledes paa det Spørs„maal, hvordan Tilſtanden ſkulde blevet uden Hierarkiet „her er Hovedbetragtningen: her bør Beregningen ſkee „hvad Hierarkiet har virket, og da kommer det an derpaa „om ikke det Hierarkie, ſaa ondt og ſaa afvigende det end

„ve

„ var fra ret Chriſtendom, dog blev et fornødent, et hæl-
„ digt, et med Tiden og dens Beſkaffenhed paſſende Correktiv
„ og Ophold for Vi kningerne af den almindelige Uorden.
„ Bliver dette ſat i klart Lys, da ſees atter et Leed af den
„ ſtore ſammenhængende Kiede, hvilken Tidernes Begiven-
„ heder udgiøre: da bliver det viiſt, ei ſophiſtiſk, ei med
„ hypothetiſk, men med reen hiſtoriſk Sandhed, hvorledes
„ vi Europas Menneſker, og følgelig hvorledes vor Art i
„ denne ſidſte Tids Periode er tvungen, er ſtødt frem mod
„ Hæld og Hæder. Endnu bliver det viiſt, at vi med Fri-
„ heden, den vi have, vel vœge af, vel arbeidede os bort
„ fra Hæld og Hæder, vel giorde Tiderne baade onde og før-
„ gelige; men at der var en høiere Magt, hvilken ſtyrede
„ og følgeligen havde ordnet Plan og Fremgang. Endelig
„ ſees det, at den Ødelæggelſens Afværgelſe, at den Frem-
„ gang mod det Bedre, at den vor Forædlelſe og vor Lykſa-
„ liggiørelſe blev virket derved, at vi havde Chriſtendoms
„ Ideer, og derved, at vi ei kunde fornegte diſſe Ideer;
„ thi vi kunne jo ikke ſee hvidt ſom ſort, ikke ſee Middags
„ Lys ſom Midnats Mørke. Her er min Henſigt, og hvi
„ ſkulde jeg ikke faae Hæld til at udføre den, naar jeg er mig
„ bevidſt, at ſee min Materie liggende hen for mig, ſom
„ klart, belyſt og reent udviklet?“ Med Flid have vi her
fremlagt Planen i ſin hele Omkreds med Hr. Forfatterens egne
Ord. Roſer den Mod og ſindigt Overlæg, da røber dens
Udførelſe Styrke og ſkarpt Syn og utrettelig Flid i at gien-
nemvandre Tiderne, bedømme Tingenes og Perſonernes Stil-
linger, veie Aarſager og Virkninger, og viſe deres fælles Ind-
flydelſe paa Maalet. Alting gaaer i en beſtandig fortløbende
Kiede, der ikke paa noget Sted uden Skade kan eller bør
overbrydes. Man vil ved ſelv at læſe Skriftet overbeviſes
om, at intet er lovet uden det tillige nøiagtigen er holdet,
og af det ovenanførte veed man nu dets hele Indhold. Den
første Deel afhandler Tiderne for **Conſtantin**, dernæſt under
hans Regiering indtil **Carl den Store**, begge diſſe Keiſere
lagde Grunden til eller foranledigede det paafølgende Hierar-
kie, ſom ſandt Styrke i Vankundighed, Overtroe og Lehns-
forfatning; endelig fra **Carl den Store** af indtil **Gregor**
VII., hvilket Mellemrum er den virkelige Hierarkies Hiſto-
rie; thi **Gregor** fandt alting forbereedt, den monſtrøſe Byg-

ning opført, og Thronen henſat, der fattedes nu kun en Mand ſtolt og driſtig nok til at beſtige den. **Gregor** blev Manden, hvis merkelige Hiſtorie tilſidſt leveres. Den anden Deel betragter Tiderne efter **Gregor**, her vises hvordan Paverne og Hierarkiet var efter ham med Henſigt paa Regierings-Sæderne og den politiſke Forfatning, og dette Æmne forfølges indtil Hierarkiets Fald ved Reformationen. Det critiſke Øie, hvormed det Hele overſkues, og ſom midt i de ſtørſte Forvirringer ſpoerer Forſynets veldædige Styrelſer, den ſtore Upartieſkhed og Sandheds Kierlighed, ſom ethvert Blad vidner om, den ivrige Lyſt til at hædre ſand Chriſtendom og forſvare den mod ubillige Beſkyldninger. Kort: den grundige Kundſkab, den philoſophiſke Aand og det for vor Religion varme Hierte, maa opvække Ærbødighed og Kierlighed for denne Skribent hos alle, ſom enten allerede kiende eller af hans Skrifter vil lære at kiende ham. Med ſtørſte Begierlighed vine vi det øvrige i Møde, ſom denne retſkafne Forfatter giver Haab om, og ønſke ham langt Liv og uſvækket Helbred til end mere at befæſte Religionens Hæder og ſin egen Hæder hos den ſildigſte Efterſlægt. — Eet allene have vi at erindre, ſom vi ikke kan forbigaae med Tavshed, det er Titelen paa denne ypperlige Bog. Chriſtendommen var, ſom Hr. Forfatteren ſelv S. 133 viſer, ſyv til otte Hundrede Aar gammel, og tre til fire Hundrede Aar havde den været Stats- og Folke-Religion, før man kom til Ideen om geiſtlig Regiering eller virkeligt Hierarkie — vi ſee derfor ikke, hvorledes **Hierarkie og Pavemagt** kan være ſynonymiſk med **Kirke-Regimentet fra de Apoſtoliſke Tider af** — viſt nok burde diſſe tages med i Betragtning, naar Hierarkiets Opkomſt ſkulle forklares og dets Afvigelſer fra Apoſtoliſk Tænkemaade vises — her maatte være Udſigter over det Hele, over Tidernes Forbindelſe og Forandringer — men dette kunde og burde ſkeet, om end Hr. Forfatteren, for at undgaae den anførte Art af Modſigelſe, havde ſkrevet: **om Hierarkiet og Pave-Magten: eller Kirke-Regimentet efter de Apoſtoliſke Tider indtil Reformationen.**

Gøt-

Göttingen.

Johann Chriſtoph Gatterers Abriß der Chronologie. — Si nemo ex me qværat, qvid ſit tempus, ſcio; Si qværenti explicare velim, neſcio. Auguſt: Gedrukt und verlegt bey **Joh. Chriſtian Dieterich.** 1777. 288 S. i 8vo.

Dette vigtige Skrift har følgende Indhold og Afhandlings-Maade; af de tvende Deele, hvor i det er inddeelt, handler den første, om den almindelige Tidskundſkab, eller den chronologiſke Grundlære. Den er igien deelt i ſex Hovedſtykker; det første handler om de chronologiſke Grundbegreber; det andet beſtemmer hvad Grund-Aaret eller det Julianſke Gregoriſke Aar er; det tredie handler om Grundcyklerne; det fierde om Grundperioderne; det femte om Grundærerne og det ſiette Hovedſtykke handler om Grundkalenderen. Den anden Deel afhandler den ſpecielle Tidskundſkab eller enkelte berømte Nationers Tidsregning. Denne Deel indeholder ni Hoved-Stykker. Det første handler om Romernes Tidsregning; det andet om Grækernes Tidsregning; det tredie om Jødernes Tidsregning; det fierde handler om den Arabiſke eller Mahommedanſke Tidsregning; det femte om Egypternes og Ethiopernes Tidsregning; det ſiette om Chaldæernes eller Babyloniernes og Syriernes Tidsregning; det ſyvende om Perſernes Tidsregning; det ottende om Hindoſtanernes Tids-Regning; det niende og ſidſte handler om Chineſernes Tids-Regning. Som et Anhang ere tilføiede Nyemaanes og Fuldmaanes Tavler, ſom høre til den første Deels tredie Hovedſtykkes §. 101. om den aſtronomiſke Regningsmaade med Nyemaane og Fuldmaane, uden Epakter, efter nyie aſtronomiſke Tavler. Diſſe Tavler ere tagne af den Berlinſke Samling af aſtronomiſke Tavler, anden Deel. — Overalt findes Anviisning til at reducere een Tidsregning til en anden ved opløſte Exempler og flere ſom Opgaver fremſættes til Øvelſe. — Saa meget nyttigt ſamlet paa eet Sted og i ſaa lidet et Rum, Nøiagtigheden og den nødvendige Fuldſtændighed, hvor i det er bragt til ſit Sted; og den ringe Umage Læſeren har at komme til det, kan ikke andet end forſkaffe Forfatteren Ynde ſt og Tak af hans Læſere og forøge den Roes han allerede ved ſine hiſtoriſke Skrifter har tilveiebragt ſig.

Leipzig.

Des Grafen von Shaftesbury philoſophiſche Werke. Aus dem Engliſchen überſezt. Erſter Band. 468 S. i 8vo. 1776. Zweiter Band. 550 S. 1777. In der Weygandſchen Buchhandlung.

Det første Bind indeholder et Brev om Enthusiasme; Sensus communis; en Afhandling om Vittighedens Friehed og Lunens; en Soliloqvium, eller Erindring til en Auctor. Det andet Bind indeholder en Undersøgelse angaaende Dyd og Fortieneste; Moralisten; en philosophisk Rapsodie. — Denne Skribent har haft den ikke usædvanlige Skiæbne, at Lidenskab og Fordom har haft større Deel, end Fornuften, i at afgiøre Fortienesten af The Characteristics; mange læse dem med Misfornøielse, flere med Beundring, men faa med en upartisk Dom. Det er rimeligt, at Sandheden ligger imellem de to Yderligheder af disse modstridige Meeninger; og at denne ypperlige Skribent har blandet Skiønheder og Pletter, Feil og fremstikkende Fuldkommenheder med en rund og usparende Haand. Saa dømmer en anden berømt Skribent af samme Nation, som Shaftesbury; og endnu meer hans Antagonist: Om han regner sig blant de Læsere, som har læst Philosophens Skrifter med Upartieskhed og har ladet Fornuft afsige Dommen, er vel ikke at tvivle paa; men om og alle andre, efter en oprigtig Tilstaaelse, vil giøre Partie med ham, og troe, at en rund og usparende Haand har blandet Pletter og Feil imellem Skiønhederne, kan Recensenten ikke tænke. Thi naar man undtager een eller to af denne nærværende Skribents Afhandlinger, hvor om man kan lade hiin Dom beholde sin Værd, saa synes mig de andre fortiene den ikke. De have virkeligen saadanne Fuldkommenheder, som nok kan sætte dem blant Geniets Mesterstykker. I Tankerne, Afhandlingsmaaden og Stilen fremskinne saa fiin en Smag og mandig Dømmekraft, at Shaftesbury altid vil blive for Engelænderne en klassisk Skribent; et Mønster for dem paa Correkthed, som de i Almindelighed værdige saa liden Agt, i sær i hans Levetid. Hans Erindring til en Auctor, er saa ypperligt et Stykke til at befordre den sunde Smags Udbredelse og ligesaa nyttig for en Skribent, som Aristoteles og Horazes Digtekunst ere for Poeterne i sær. Vor

For-

Forfatter har rigtigen bemerket den Forſkiel, der, i Henſigt til Gebærder og Grazie hos det menneſkelige Legeme, er imellem de Perſoner, ſom have lært allene af Naturen, og dem, der ved Kunſtens Hielp have lært at danne hine Bevægelſer, ſom ved Erfaring ere fundne at være de letteſte og meeſt naturlige. Blant de ſidſte Perſoner, ere de fundne de yndigſte, ſom tidligen i deres Ungdom have faaet deres Øvelſe og dannet deres Bevægelſer under de dueligſte Meſtere. Som nu diſſe Meſtere og deres Regler ere for et fiint Menneſke, ſaaledes ere Philoſopher og Philoſophien for en Skribent. Scribendi recte, ſapere eſt, & principium & fons, rem tibi Socraticæ poterunt oſtendere Chartæ. Lemmer allene kan ikke giøre en Kiæmpe eller en Dandſer; ei heller kan Geniet allene giøre en Poet; eller gode Naturgaver en Skribent af nogen Betydelighed. Færdighed og Yndighed i at ſkrive er grundet i Kundſkab og ſund Fornuft; og ikke blot i den Kundſkab, ſom kan læres af almindelige Skribentere eller den almindelige Omgang i Verden; men af de ſærdeles Kunſtregler, ſom Philoſophien allene fremgiver. Vos exemplaria græca nocturna verſate manu, verſate diurna. —— Critik er for den ſtore Hob Skribentere ſaa frygtelig, den ſynes dem ſom Spøgelſer og Troldmænd, der forvende og forſtyrre dem i deres Arbeide. I Stedet for hine Gamle bød Trods til den: odi profanum vulgus & arceo, ſkulde nu nogle Nyeres Udfordring ſtemmes i følgende Tone: „I almindelige Siele, blot „ Naturens Lærlinger, ſom kiende ikke til nogen Kunſt, al„ drig ere blevne ladte ind i Viisdommens Tempel, eller har „ nogen Tid beſøgt Vittighedens og Lærdommens Helligdom„ me, ſamler Eder ſammen fra alle Kanter, og giver Øre „ til den Sang eller den Tale jeg nu vil komme frem med. „ Men I Mænd af Videnſkaber og Forſtand, ſom har Øren „ og Dømmekraft, og kan afveie Tanker, ſcandere Sta„ velſer og maale Lyd; I ſom ved en vis **Kunſt** ſkille **falſke „ Tanker** fra de **rigtige**, **Correkthed** fra **Raahed**, og „ **Bombaſt** og **Chaos** fra **Orden** og det ſublime; bort „ med Eder! eller ſtaae tilſide! medens jeg forſøger Lemfæl„ digheden i diſſe af ringe Forſtand og Fatte-Evne, ſom ud„ giøre den talrigſte Mængde af Tilhørere og ere de eeneſte „ berettigede Dømmere af mit Arbeide.“ —— I den **Attiſke** Netheds Dage, da Skrifter vare til viſſe af en anden Skab-

ning end nu, vare og Forfatterne af en anden Tankemaade, og havde deres Forſængelighed af et ganſke andet Slags. De glædede ſig ved at lade forſtaae med hvor ſtor Umage, og med hvor megen Tids Anvendelſe de havde bragt det mindſte Stykke Arbeide (ſom for Ex. en enkelt Ode, eller Satire, en ordentlig Tale, eller en Lovtale) til dets Fuldkommenhed. Naar de havde ſaa udpoleret deres Stykke, og giort det ſaa naturligt og utvungent, at det ſyntes at være kun et lykkelig Udbrud af Indbildningskraften, en Tanke ſom tilfældigviis fremkom, vare de meget omhyggelige, at det ikke ſkulde blive holdt virkeligen for ſaadant, og deres Kunſt blive opdaget. De vilde, at man ſkulde vide hvor alvorlig deres Leeg var; og hvor udarbeidet Utvungenhed og Lethed; ſaa de kunde ſige: Ludentis ſpeciem dabit & torqvebitur, og: ut ſibi qvivis ſperet idem, ſudet multum, fruſtraqve laboret, auſus idem, tantum ſeries juncturaqve pollet. Saadan Akkurathed i et Stykke Arbeide fordrer en Kunſtdommers Die; den forſvinder for en Dommer af det almindelige Slags. — Til Prøve af Overſættelſen vil vi udſkrive et Stykke af Moraliſten eller den philoloſophiſke Rhapſodie; den er ſkreven for at oplyſe de forrige philoſophiſke Afhandlinger. — Philokles og Palemon indføres holdende en Samtale med hinanden. Hiin taler til denne: „Welcher Sterblicher, Palemon, „ der nie von Charakter etwas gehört hätte, ſollte ſichs wohl „ einbilden, daß ein Geiſt, der zu den größten Geſchäften „ geſchickt, der an Höfen und in Feldlägern gebildet iſt, eine „ ſo heftige Neigung der Philoſophie und Gelehrſamkeit haben könnte? Wer in aller Welt würd' es glauben, daß „ ein Mann vom Ihrem Stande und Anſehen in der feinen „ Welt, ſo völlig in der gelehrten zu Hauſe wäre, und ſo „ innigen Antheil an den Geſchäften eines Volks nähme, vor „ welchem dem größten Theil der Menſchen, und dem herr„ ſchenden Geſchmack unſrer Zeiten ſo ſehr ekelt? Ich bin „ überzeugt, ſie ſind der einzige Mann von der Welt, der „ ſichs hätte können einfallen laſſen, in einem ſolchen Zirkel „ von guter Geſellſchaft, als wir Geſtern im Park um uns „ hatten, Philoſophie ins Geſpräch zu bringen. Wie ſie „ ſolche Gegenſtände mit ſo ganz heterogenen Betrachtungen „ vereinigen konnten, war mir ein Räthſel. Ich konnte „ bloß den Schluß machen, ſie hätten entweder eine aus-

„ ſchwei-

„ ſchweifende Leidenſchaft für die Philoſophie, um ihre ſo
„ mannichfache Reize aufopfern zu können; oder einige die-
„ ſer bezaubernden Reize hätten eine ſo gewaltige Wirkung
„ auf ſie, daß ſie ſich genöthigt ſehen bey der Philoſophie
„ Hülfe zu ſuchen. Auf jeden Fall bedauert' ich ſie, und
„ ſchäzte mich glücklich, daß meine Liebe nicht ſo heftig war.
„ Es ſey beſſer, ſagte ich, ihren Schönheit und Weisheit
„ etwas mäſſiger zu bewundern; es ſey beſſer, ſich nur ſo
„ weit einzulaſſen, daß man ſicher ſeyn könnte, mit einem
„ ganzen Herzen, und einem noch immer gleich lebhaftern
„ Geſchmack für alle kleinen Vergnügungen und Ergözlich-
„ keiten der Welt, davon zu kommen. Denn dieß wä-
„ ren, meines Bedünkens, Dinge, die wohl Nieman
„ gern für die feine romantiſche Leidenſchaft der Herrn, die
„ man Virtuoſen nennt, hingeben würde. Dieſer Name,
„ meint' ich, paſſe ſich gleich gut für den Liebhaber und den
„ Philoſophen. Der Gegenſtand thue hier nichts zur Sache,
„ er ſey Poeſie, Muſik, Philoſophie, oder das ſchöne Ge-
„ ſchlecht. Der Zuſtand aller Verliebten, von welcher Art
„ ihre Liebe ſeyn möchte, ſey völlig gleich. Man erkenne
„ ſie, ſagt' ich, an ihren Blicken, ihrer Bewundrung,
„ ihrem Tiefſinn, ihrem öftern Auffahren, wie aus einem
„ Traum, ihrem beſtändigen Reden von einer Sache, und
„ ihrer verſtörden Gedankenloſigkeit, wenn von andern
„ Dingen die Rede wäre —— Traurige Anzeigen! Aber alle
„ dieſe Warnungen konnten ſie nicht abſchrecken. Denn ſie,
„ Palemon, ſind einer von den Waghälſen, die durch Ge-
„ fahr mehr angeſpornt, als niedergeſchlagen werden. Und
„ nun beſtehen ſie gar darauf, daß ich unſre philoſophiſchen
„ Abentheuer ſchriftlich und in eine vollſtändige Geſchichte
„ verfaßt, ihnen vorlegen ſoll; vermuthlich, als ein blei-
„ bendes Denkmal unſrer ſo übel angebrachten, dem herr-
„ ſchenden Geiſt der Galanterie und des Vergnügens ſo ge-
„ rade entgegengeſezten, Unterredung!" —— Nogle An-
merkninger vil vi tilføie: **als wir Geſtern im Park** ꝛc., her er i Overſættelſen glemt: when we were in your Coach together. **Bey der Philoſophie Hülfe zu ſuchen**, hedder i Originalen: ſent you to Philoſophy for Relief, dette ſidſte Ord betyder Forfriſkelſe, ikke Hielp; **meine Liebe nicht ſo heftig wäre**: a more indifferent Loves. Strax efter

er I maintained ikke overſat, maaſkee for et falſk Begreb om Delikateſſe, da i næſt foregaaende Comma ſtaaer I told you; ſkiønt hiint er ikke det ſamme ſom dette. Sidſte Afſnit af det anførte hedder paa Engelſk: But all this Warning ſerved not to detern you: For you, Palemon, are one of the Adventurrous, whom Danger rather animates than diſcourages. And non nothing leſs will ſatisfy you than to have our Philoſophical Adventures recorded. All muſt be laid before you, and ſumm'd in one compleat Account, to remain, it ſeems, as a Monument of that unſeaſonable Converſation, ſo oppoſite to the reigning Genius of Gallantry and Pleaſure. Ved at omſtøbe Perioden efter Overſætterens egen Smag, har den tabt det Eftertryk, ſom den har i Originalen, ſom og ved at forvende nothing will ſatisfy you; der ikke er eens gieldende med: beſtehen ſie gar darauf. Saadanne Forandringer har Overſætteren heelt igiennem taget ſig Friehed til at giøre. Slige Overſættere troe, at det er nok at udtrykke en Meening af deres Original, ſom de ſynes har Liighed med den de ſelv fingere i Overſættelſen og nu tænke de, at have den, ſom de finde i Originalen. De give ikke Agt paa den Forſkiæl der er i Bemerkelſen af Udtryk i forſkiællige Contexter, hvor vaerſom man maa omgaaes med en Skribent, ſom har været omhyggelig for at danne ſin Stiil. I dette Stykke har nærværende Overſætter været lidet omhyggelig, ja har næſten ſlet ikke kiært ſig om det; da han dog har vovet ſig til at fortolke Shaftesbury. Men omgaaes den ſtore Hob af de tydſke Overſættere ſaaledes, ja endnu verre, med hine Alderdommens udpolerede Skrifter, er det ikke at undre over, om de Nyeres maa gaae ſamme Skiæbne igiennem, i ſær da man næſten aldrig lader ſig falde ind, at vente af diſſe, at de ſkulde ſaa meget anvende Flid paa Stilens Fuldkommenhed; hvilket nok er een af Aarſagerne, hvi man ſaa ſkiødesløſt omgaaes med dem.

Leip-

Leipzig.

Verſuche mancherley Inhalts für junge Frauenzimmer, von Miß Hanna More. Miſtreſs Chapone Brief an ein neu verheurathetes Frauenzimmer. Briefe über die weibliche Erziehung — von Miſtreſs Cartwright. Aus dem Engliſchen. 1778. 366 S. i Octav. Bey Weidmanns Erben und Reich.

I Indledningen beſtemmer Miß More meget vel det mandlige og qvindlige Kiøns forſkiellige Beſtemmelſe, Færdigheder, og Tilbøieligheder. Ganſke efter det, ſom er det qvindlige Kiøn eget, indretter hun ſine Lærdomme, ſom angaae ſaadanne Gienſtande, der ſynes at være et Fruentimmer, der først kommer ud i Verden, høist vigtige og nyttige. — Om Adſpredelſer modſatte den huuslige ſyſſelſatte Indgetogenhed, og den Tid efter anden fordærvende Vane, at fornøie ſig. — Om den ſelſkabelige Omgang. Hvorfor ſkal et Fruentimmer, uden at blive anſeet for Sværmerinde eller Pedantinde, ikke i Selſkaber turde viſe ſine Indſigter, ſom dog ofte forraades endog ved Stiltienhed? Om Vittigheds Brug for et Fruentimmer, iſær at giøre andre latterlige, giennemhegle eller ſætte i Forlegenhed. Om affekterte Indſigter. — Om Misundelſe; Vanen, paa en ſkiultere Maade at lægge andres Feil for Dagen; den ondſkabsfulde Bersømmelſe. — Om Faren af følſomme og romanagtige Forbindelſer. En ypperlig Lection for vor Tids følſomme Phantaſter. Om den ſande og falſke Sagtmodighed. — Om Hiertets Dannelſe og Gemyttet ved Døttrenes Opdragelſe. — Om Religionens Vigtighed for det qvindlige Kiøn. — Blaadede Tanker om Genie, Smag, ſund Forſtand og de dermed forbundne Materier; noget ufatteligere og mindre lærerigt for Fruentimmerne, end de forrige Opſatſe. I øvrigt ere alle diſſe M. Mores Opſatſer ſkrevne til Advarſel mod vor Tids Modelaſter, ſom ere blevne det ſmukke, men og ſvage Kiøn, og ved dets mægtige Indflydelſe det menneſkelige Kiøn høiſt ſkadelige. — Fortræffeligt er det følgende Brev af Frue Chapone til et nyeligen giftet Fruentimmer, om Nødvendigheden og den rette Maade, ganſke for ſig at indtage ſin Mand ved en øm Kierlighed, og ſkrevet med ſaa megen Klogſkab og Delikateſſe,

at

at det fortiente at være ethvert nyeligen givt Fruentimmers Haandbog. —— De tilføiede 10 Breve af M. Cartwright om Fruentimmer-Opdragelſen, fornemmeligen i Henſeende til Religionens tidlige Indplantning, tidlige Vænnen til Penges viiſe Behandling, og nyttige Forretninger; om Forhindring af den uforſigtige Omgang med Tieneſtefolk, Oprigtighed, Leeges forſigtige Valg, Dannelſe ved Videnſkaber og Konſter, Middelvei mellem Stænghed og Frihed; til Slutning Miſs Crawes rørende Hiſtorie, et Exempel paa en belønnet god Dotter, og hendes Godhiertighed mod en meget ond Moder.

Wien.

Kaiſers Leo des Philoſophen Strategie und Tactik, aus dem in der Kaiſ. Königl. Bibliothek befindliche Original überſetzt durch **J. W. v. Bourſcheid.** 4 Theile in Octav, mit 38 Kupfertafeln. 1778.

De tvende udkomne Deele indeholde de otte første Kapitler eller Inſtituter, det øvrige er Indledninger, Anmærkninger og læſeværdige Afhandlinger af Overſætteren. Overſættelſen ligner meere den Franſke af Maizeroy, end Originalen, dog lader den ſig vel læſe. —— Titelkobberet er Keiſer Leo's Bryſtbillede i Medaillon, af det Wienſke Cabinet. I Fortalen handles i en pompagtig, men tillige kiernig og original Skrivemaade om de Forandringer, ſom Krudtet, eller ſom Forfatteren taler, Efterabningen af den elektriſke Torden, der af et ſalpeter-, ſvovelagtigt og brændbart Væſen antændt i vor Atmoſphære, truer Jordens Dyr med Døden, nødvendigen har maattet giøre i de gamles Tactik. Man maatte nu komme den for alle Forſvarsvaaben blottede Tapperhed til Hielp. Mænd af maadelige Talenter ſatte Kanoner af en grovere Stemme mod Fiendens, tidligere Muſketild, en krydſende, afbrækket, afvexlende, haſtig hinanden følgende Fyremaade. End- og ſtore Feldtherrer vidſte intet andet Middel derimod, end at rette deres Angreb mod viſſe Standpunkter. Dette førte til den enkelte Regel, at unddrage Fienden den to tredie Deel af Armeen. Men denne Regels Udførſel fordrede hine konſtige Indretninger, Udviklinger og Bevægelſer af den græſke Tactik, ſom man for længe ſiden havde glemt. Kon-

gen

gen af Preuſſen var den første, der øvede sin Armee deri; og dannede sig selv et eget Feldtslags-Systeem. Sidste Krig var Epoken for Tactikens Oplivelse. Forsynet gav en Daun, Lascy, Haddich, Loudon: under deres Hænder opstod Konsten at leire sig, føre en Armee, og enhver Deel af Tactiken, som er nyttig for Feldtslagene. Endeligen skrige og Franskmændene eenstemmigen: Disciplin og Tactik! De skabte en større og en mindre; begge samlede vare for dem heele Krigskonsten. Aarsager, hvorfor vor Tid ikke frembringer saa mange store Krigsmænd, som Grækernes og Romernes. De bleve dannede ved systematisk Underviisning; af vore Officerer fordrer man kun Øvelse i det Mekaniske. Den græske Hærfører var vis paa at finde tusende Subjecter, som han turde betroe en særskilt Deel af Armeen; men i hvilken Forlegenhed ere vore efter nogle Aars Fred. Exempler derpaa hos Østerrigerne, Preusserne, Franzoserne, Russerne og Tyrkerne i sidste Krig. Denne Mangel kan allene den systematiske Underviisning i Strategien afhielpe. I denne Henseende forelægger Forfatteren en Oversættelse af et didaktisk Værk i Tactiken; ethvert Kapitel eller Institut tilføier han en Anmærkning, hvori han saa vel viser de uforanderlige Grundsætninger, som Forskiellen mellem de ældre, midlere og vore Tider, og beviser enhver Sats med Tildragelser i sidste Krig. Opskrifterne paa disse Anmærkninger ere følgende: Krigsdisciplinens Nødvendighed; Afdeeling og Sammenhæng af Krigs-Videnskabens forskiellige Konster; Hærfører-Embede; en Hærførers personlige Egenskaber; Strategiens første Pligt, at gisre Udkast; Logistikens første Pligt, (at vide at beregne Tiden, Kraften, Asstanden og Fornsdenheden,) at indrette og underdeele en Armee; græsk Phalanx; romersk Legion; Fodfolkets Indretning efter Keiser Leo's Grundsætninger; Grevens af Saxsen Forslag, at inddeele Fodfolket i Legioner. — Anden Deel. Foregaaende Betragtninger til Indledning. Alle Aarhundredes Tactiker havde den Feil, at de dannede deres System efter de brugelige Vaaben. Havde de tilladt deres Aand et høiere Sving, skulde de have indseet, at det Systems Logistik er den beste, som til alle Forandringer af Vaaben forholder sig ligegyldigst. Vi lære at passe Klæderne til Kroppen, ikke at skiære Klæderne efter Kroppen. Exempler

empler paa ſaadanne af Vaabnene uafhængige Syſtemer kan Europa ikke levere; thi vi ere alt for nær ved Vaabnenes Rigdom. Men Amerika leverer dem i dens første Erobrings Tid, og ved Coloniernes nærværende Opſtand. Dog tilſtaaer Forfatteren, at de ſidſte ſtrax i Begyndelſen ikke vare ſaa trøſtesløſe over Fattigdommen af Vaaben, ſom de gamle Indvaanere af Chili. Den Ret, vi have, at være ſtolte af vore Muſketters Fortræffelighed, indgav os al for ſtor Tillid til dem, forledte os til at afſkaffe de øvrige Vaaben, og forhindrede os i at lære at kiende deres Ilds rette Beſtemmelſe: og ſaaledes nægtede vi os ſelv Kundſkaben om Slagtordningens egentlige Styrke. Sammenligning af Priſcus's Syſtem med den romerſke Legion, eller med Phalangen med indgaaende Vinkler. I hans Fingre var Krigshæren ſom en Viſte, der aabnes og ſammenlægges til hvilken Side, man vil. Hans Syſtem grunder ſig paa at vinde Tid og Plads, og er altſaa gunſtig for alle Slags Vaaben. De fleeſte Fordomme i Videnſkaberne komme af Udtrykkenes Overflade. Hvilke ſkadelige Virkninger har ikke det eeneſte Udtryk: **Gemiſche der Waffen**, foraarſaget! For at faae et ret Begreb om Rytteriet, maae man gaae tilbage til dets Oprindelſe. Hensigten deraf var en haſtig Tieneſte. Man lod ſig forlede til at bepantſere det, eftersom man ikke vilde tabe de ved Rytteriet indhentede Efterretninger; og deres Tab beroede paa Mandens eller Hestens Tab. Nu kunde Ryttrens Hest ingen haſtig Tieneſte giøre, men blev et Laſtdyr. Fodgængeren vilde ikke være ſlettere bedækt, og holdt ei op, førend man gav ham Pantſer fra Iſſen til Foden. Vilde man have Folk uden Pantſere, maatte man leie dem blandt fremmede Nationer, og hos ſine egne giøre det til en Æreſpunkt, at viſe ſig for Fienden uden Pantſer. Intet mindre end et Phænomen af Naturens Skiød, Krudtet, var nødvendig for at overvinde Lyſten til Jern-Klæder. — Anmærkningerne i den anden Deel afhandle følgende Materier: om Synspunkten af Vaabnenes Forſkiellighed, og den deraf ledede Sats, deres indbyrdes Underſtøttelſe; om Vaabnenes Forandring hos de Tydſke indtil Krudtets Opfindelſe. (Egentlig om den heele Militærſtand indtil Montecuculi Tid). Beſtemmelſe af Vaabnene og Montecuculi Tactiks-Syſtem. Bajonettens Anſkaffelſe og Pikkernes Afſkaffelſe. Eenſtemmige Evolutioners

ners Indførelse, og den nærværende Konges af Preussen Feldtslags-System. Endeligen nogle Keiser Leo's Institutter tilføiede Anmærkninger over Exerceren, Forbrydelser og Straffe. Hermed ender denne grundigtænkende og upartiske Mand den anden Deel.

Lettres on the Prevalence of Christianity, before its civil Establishment; with Observations on a late History of the Decline of Roman Empire. By *East Aptorp*, M. A. Vicar of Croydon. 8vo. Robson.

En kort Forestilling af de fornemste Stridigheder om den christelige Religions Sandhed, og Undersøgelse om Deismus's Oprindelse, udgiøre Indholden af det første Brev; det andet angaaer Historiens Dyrkelse, og indeholder tillige en lang Fortegnelse paa de fornemste historiske Skrifter, saavel politiske, som ecclesiastiske. I det tredie Brev beskrives den christelige Kirkes Tilstand strax efter dens Stiftelse. Endeligen leverer det fierde en Fortælling om Hedenskabets Indførelse og Beskaffenhed. Forfatteren viser overalt meere Lærdom, end Skarpsindighed og Grundighed, og synes ei i sin Bog at have havt nogen bestemt Hensigt for Øine. Fornemmeligen har han dog sigtet paa Gibbon's for længe siden udkomne Historie om det Romerske Riges Forfald; men Forfatteren er ikke den Mand, som efter en saa grundig Skribent burde optage Sagen paa nye.

A descriptive Account of the Islands lately discovered in the Sout-Seas; giving a full Detail of the State of the Inhabitants, their Government, Religion, Language, Manners, Customs, &c. &c. from the first Discovery to the present Time. Carefully collected, digested, end systematically arranged, by the Rev. Dr. John Trusler. 8vo. Baldwin.

Dette Udtogs Godhed og Værdie staaer langt neden for New Discoveries concerning the World. Kilderne ere de bekiendte Reisebeskrivelser af Quiros, Dalrympe, Bougainville, Byron, Hawkesworth, Forster, Cook, o. a. fl. Alt er sammenskrabet i største Hast og uden Smag. De derover anstillede Anmærkninger ere stive, skiæve, ubestemte, og ofte uden Sands anbragte.

Be-

Bekiendtgiørelſer.

Da jeg har paataget mig at lade trykke den Tredie Deel og følgende af Hr. Juſtice-Raad og Geheime-Archivarius Schønings Norſke Riges Hiſtorie, ſaa vil jeg, for at lette Priſen ſaa meget mueligt og derved at bringe dette Originale og vigtige Verk i ſaa mange Læſeres Hænder, ſom det fortiener og ſom det upaatvivlelig vil intereſſere, modtage Supſkription paa denne og øvrige Deele og overlade ſamme til Subſkribenterne for 2 Sk. Arket, ſom ſaaledes vil blive en meget ringere Priis, end hvad de forrige Deele ere ſolgte for. Jeg har ogſaa tilkiøbt mig Oplaget af de 3 forhen udgivne Deele, nemlig Indledningen, ſom koſter 1 Rdlr. 2 Mk. og de to første Deele af Hiſtorien ſelv, ſom koſte 4 Rdlr. For endnu desmere at opmuntre Elſkere af Fædrenelandets Hiſtorie til at eie dette Verk, vil jeg overlade de forhen udkomne Deele for en fierde Deel ringere end den ſædvanlige Priis til dem, ſom ikke allerede have det, og nu ville ſubſkribere paa Fortſættelſen. Vil nogen af patriotiſk Iver eller for at tiene mig, umage ſig med at ſamle 10 paalidelige Subſkribentere, er jeg derfor taknemmelig forbunden og giver det ellevte Exemplar for hafte Umage. Subſkriptions-Tiden vedvarer til Auguſt-Maaneds Udgang og imidlertid kan de første 3 Deele af Verket faaes for den nedſatte Priis, nemlig 4 Rdlr., men ikke længere, hos Gyldendal, boende i Silkegaden No. 66.

Den berømte Mosheims Sittenlehre der heil. Schrift tilligemed Millers Fortſættelſe er af en ſaadan Størrelſe og derved tillige nødvendig Kiøbbarhed, at ikke mange kan have Leilighed til at forſkaffe ſig den, ſaa nyttig, nødvendig og faſt uundværlig den enddog er baade for ſtudeerte og uſtudeerte Chriſtne. Til mine Landsmænds Nytte agter jeg derfor paa Danſk at udgive et Udtog af dette ypperlige Verk, ſom Hr. Mag. Bredenberg, Sogne-Præſt til Rorup og Gliim i Sielland, har udarbeidet; hvori alt det vigtigſte, ſom findes i det større Verk, bliver ſaaledes ſammendraget, at det i alt vil udgiøre omtrent 60 Ark i ſtor Octav Format. De, ſom behage at ſubſkribere herpaa inden Auguſti Maaneds Udgang, da den første Deel bliver færdig fra Preſſen, bekomme det hele Udtog paa Tryk-Papiir for 9 Mk. og paa Skriv-Papiir for 12 Mk. hos

Gyldendal,
boende i Silkegaden No. 66.

No. 25.

Kiøbenhavnſke

Nye Efterretninger

om

lærde Sager.

I. Hæfte. Fredagen den 18de Junii 1779.

Beſkrivelſe over St. Bendts Kirke i Ringſted, med dens gamle og nye Mærkværdigheder af Vaabener, Begravelſer, Ornamenter, o. ſ. v. ved Andreas Reyerſen, Sogne-Præſt til Hillerød og Herlev, ſamt Slots-Præſt til Friderichsborg. 84 S. i 4to, med et Kobber, foreſtillende Kirken. — Kiøbenhavn, 1779. Trykt og bekoſtet af Forlæggerinden A. H. Godiches Efterleverſke, i det Kongel. Univerſitets Bogtrykkerie. Prisen er paa Poſt-Papiir 3 Mk. og paa Tryk-Papiir 2 Mk.

Endſkiønt Inſcriptionerne, ſom findes i denne Kirke, allerede ere anførte i Marm. Daniæ og Theatr. Daniæ, og Donationerne hos Hofman, vil dog ingen, der ærer ſine gamle Kongers Minde, anſee nærværende Arbeide for overflødigt. — Hr. Reyerſen, der ved adſkillige Skrifters Udgivelſe har giort ſig fortient, leverer her med en kiendelig Flid og Nøiagtighed Kirkens Beſkrivelſe, og Forlæggerinden har bekoſtet et vel ſtukket Kobber, ſom viſer dens udvortes Udſeende. — Skriftet er inddeelt i 6 Kapitler, hvoraf det første handler om Ringſted Byes Kirker i Almindelighed. Ringſted har venteligen fordum haft mange Kirker, ligeſom andre Byer i de Dage, men af Mangel paa Efterretninger har man allene Kundſkab om 3, nemlig, 1) den der endnu værende St. Bendts Kirke, 2) St. Hans Kirke og 3) St. Jørgens Hoſpital. At der i Viborg har været 22 Kirker, ſom ſiges

S. 7 er urigtigt (ſee diſſe Efterretn. for dette Aar S. 290). Efter Kongelig Befaling af 6te Junii 1571. blev alting, undtagen Prædikeſtoelen og nogle Stoele, udtaget af St. Hans Kirke og brugt til St. Bendts Kirkes Prydelſe. Hiin Kirkes Tiender og Rettigheder bleve tillagte denne. Dog blev den i mange Aar til Liig-Prædiken over dem, ſom jordedes paa Kirkegaarden, indtil den 1766. blev ſolgt og nedbrudt. Endnu kaldes endeel af Byen St. Hans Sogn, og Kirkegaarden anvendes til Begravelſes-Sted for endeel Lands-Byer. — St. Jørgens Hoſpital laae inde i Byen, og er endnu bekiendt under Navn af St. Jørgens Gaard. Man veed ikke med Viſhed om den har haft en Kirke. Efter Kongelig Befaling af 16de Decbr. 1631. blev den ſolgt, og Ringſted fik derfor 4 Senge i Wartou Hoſpital. Det andet Kapitel handler om Ringſted Kloſters Kirke i Særdeleshed. Den er een af de ſtørſte Kirker i Danmark, indvendig 98 Alen lang, 31 bred og 28 høi. Den ſkal tilligemed Kloſteret være anlagt af Kong Svend Eſtridſen, ſom døde 1074., og fuldført i Kong Knud den Helliges Tid af Biſkoppen i Roeskilde Svend Norbagge, omtrent 1081. eller 1082. Den blev førſt kaldet Mariæ Kirke, ſiden St. Bendts Kirke efter Benedictiner Munkene, ſom vare i Kloſteret, endelig da Hertug Knud, Kong Waldemar den Førſtes Fader, 1130. blev myrdet af ſin Fætter Magnus, og 1170. af Paven canoniſeret og ſkrinlagt i Kirken, blev den og undertiden kaldet St. Knuds Kirke. I det følgende fortælles Kirkens Skiebne ved Ildebrand og andre Tilfælde, dens Reparationer; i Anledning heraf bleve de Kongelige Liig, ſom ſtode over Jorden, nedſenkede. Kirken har tvende Dørre, hvoraf den ſtørre bruges ſædvanligen, den mindre derimod har en fra gamle Tider vedvarende Overtroe beſtemt til Indgang for Børn, ſom ſkal døbes, for Liig og Brudefolk. Denne Overtroe har fæſtet ſaa faſte Rødder, at den ikke lader ſig udrydde. I Choret findes endeel Billedhugger-Arbeide, dog ingen Venus, Merkur o. ſ. v. ſom i Kiøge Kirke, desuden ſtaaer i Choret en Caſſette, med Paaſkrift: Dronning JULIANÆ MARIÆ Gave 1776., hvori de prægtige Kirken af Dronningen ſkienkede Ornamenter forvares. Foruden Kong Friderich den Andens og hans Dronnings Sophiæ Vaabener og Titler, forefindes endnu 94 adelige Vaabener, de øvrige har Muur-

me-

meſterens ubetænkſomme Koſt overhvittet. — Det tredie Kapitel beſkriver Alteret, Skriftestoelene, Funten, Prædike-Stoelen, Orgelverket, Lyſekronerne og Klokkerne. — I det fierde Kapitel beſkrives Begravelſerne, Epitaphierne, Liig-Steenene, Inſcriptionerne o. ſ. v. I Kirken ere begravne 21 Kongelige og Fyrſtelige Perſoner, nemlig 8 Konger, 8 Dronninger og 5 Printſer. Denne Efterretning ſkylder man en Pergament Tavle, ſkrevet paa Latin med Munke-Skrift, ſom endnu bevares i Kirken. Sal. Langebeck, ſom har ladet den ſtikke i Kobber og indrykke i 4de Deel af Script. ævi med. Dan., holder for, at det er ſkrevet midt i det fiortende Aarhundrede. Med Billighed kunde Munken have ſkrevet paa ſin Tavle: Exegi monumentum ære perennius: Regaliqve ſitu pyramidum altius; thi havde man ikke denne Tavle, kunde man ei ſige endeel af de Kongelige Liigs Hvile-Sted. Kong Erich Menved og hans Dronninger have allene et Monument; over nogle af de andre er lagt en uformelig Steen med Inſcriptioner, ſom viſe, at de ere paalagte efter Reformationen. Af adelige Perſoner ſkal der være begravet 119, foruden nogle, ſom Hvitfeld opregner. Fra S. 59 til 82 anføres Epitaphierne og Liigſteenene med deres Paaſkrifter. Af en Paaſkrift paa en Liigſteen over Borgemeſter Claus Povel, og hans Huſtroe, hvis Siel blef indbunden i de Levendes Knippe Aar MDCLXXX., vil vi anføre et Vers, ſom vidner om den Tids Smag:

Aar MDCLXXX.

Een Rimt (*) een Karpe kand
Tiit over Vaadden ſpringe,
Det vil dend klogeſt Mand
For Døden ey gelinge.
Vi ſankis i hans Draf
Af Verdens beſke Søe
Til Stierners ſøde Haf,
Hvor vi kand aldrig døe.

Det femte Kapitel om Kirkens Midler og Indkomſter findes udførligere hos Hofman. — Det ſiette Kapitel om Præſterne og Capellanerne. Den første Sogne-Præſt, man har Efterretning om, er Peder Madſen, ſom kom til Kaldet 1558. Mag. Chriſten Blichfeld, ſom døde 1717. udmerker ſig ved

(*) En Fiſks Navn.

ſin Iver og Gavmildhed mod Kirken. Diſſe Efterretninger ere meget mavre; men man bør og ſige, det er Kirkens og ikke Kirkens Indkomſters og Præſternes Beſkrivelſe Hr. Reyerſen leverer. — Skriftet er vel trykt og uden Trykfeil. Skulde vi anmerke nogen, blev det, at Hr. Forfatterens Navn ſkrives paa Titlen Reyerſen og paa ſidſte Side Rejerſen. At der S. 12 ſtaaer idelige Vaabener i Steden for adelige Vaabener, retter ſig ſelv. Hr. Forfatterens Nøiagtighed, og den paa Skriftets Rettrykning anvendte Flid, ere os Borgen for, at man uden Frygt for Feil kan betiene ſig af Skriftet.

Epiſtola ad Commilitones de ſpuria ſentiendi licentia, in religione potiſſimum, inter ipſos etiam graſſante Theologos, qvam abiturus conſcripſit *Chriſtianus Gotthold Seydlitz*, Profeſſor Philoſophiæ in Univerſitate Hafnienſi & Lingvæ Græcæ in Gymnaſio Othinienſi. Hafniæ, typis Hallagerianis, Anno MDCCLXXVIII. 13½ Ark. Tilegnelſen til Arve-Printſen og Fortalen medberegnede, 8vo. Koſter 2 Mk. 8 Sk.

Dereliƈturus, ſiger Prof. Seydlitz i Fortalen, Univerſitatem Hafnienſem, in ſpecie vero Communitatem & Collegium Regium, cui per octo, & qvod excurrit, præfui annos, conſtitui ea, qvæ ſcripſeram, ob argumenti gravitatem & temporum rationes, ſine mora in epiſtola valedictoria adornare, dicare atqve commendare Lectioni Commilitonum, ſperans, monitiones doctoris abeuntis, nec nihil dilecti, haud prorſus fore inanes. Han har tilforn, ved at indſætte Dekaner paa Kommunitetet, holdt en Tale over ſamme Materie. Paa denne Tale har han ſiden pyntet og forbedret, for, efter anſeelige Mænds Tilſkyndelſe, engang at udgive den. Nu gav Forfatterens Bortgang ham Anledning til at omdanne den i Form af et Sendebrev til de unge Studerende. Men hvorfor en Epiſtola ad Commilitones inddelt i Paragrapher? — Det er ikke efter nyeſte Mode, og, ſandt at ſige, ikke heller efter en naturlig god Smag. Imidlertid er dette kun lidt udvortes Vanzir. Betydeligere er det, at de unge Studerende ikke finde her til behageligere Læsning og opmuntrende Exempel Stilus bene Latinus. — Men vi vil ikke videre herom gaae i Rette med den beſkedne Forfatter, og hellere tale om Hovedſagen, hans

Die-

Diemed, Emne og Maaden, paa hvilken han behandler det. Unægteligen er det et meget priisværdigt Diemeed, at advare og bevæbne den Unge, som endnu ei haver noksom Erfarenhed og Øvelse, mod Fremfusenhed og Frækhed i at bedømme Religionens Læresætninger, enten han saa staaer Fare for at henrives af onde Exempler, eller for at misbruge de gode. — Forfatterens Tale gaaer fornemmeligen ud paa den særdeles store Frihed, med hvilken nogle Theologer og andre Mænd hos vore Tydske Naboer skrive om adskillige vigtige theologiske Lærdomme. Han nævner udtrykkeligen **Spalding, Semler, Teller** og den berygtede **Bahrdt.** (S. 53. 157.) Med D. **Erneſti** er han meget misfornøiet, fordi at denne saa ærværdige Gamle ikke har med mere Strenghed skrevet mod disse Novatores, som han kalder dem. Non poſſum, ere hans Ord, hac occaſione diſſimulare, me ſæpius non ſolum miratum eſſe, ſed etiam ſummopere doluiſſe, tantum virum, qvantus eſt ſummus *Erneſti*, cujus judicia in orbe litterato univerſalem habent fidem & autoritatem, adeo leviter, adeo indulgenter, adeo frigide, recenſere novatorum errores & petulantes conatus, qvos tamen eruditiſſimis ſuis caſtigationibus, ſi non ſiſtere, ſaltem refrenare poſſet. (S. 53 følg.) Vi ønskede nok, at Prof. S. ved et Exempel i det mindſte havde gotgiort, at Erneſti recenſerer novatorum errores og petulantes conatus *leviter*, *indulgenter* og *frigide*. Han kalder ellers Manden *ſummus:* og paa denne Maade eller ved denne Beskyldning er han nær ved at giøre ham til *infimus*. Men hvad om Erneſti anseer diſſe errores og conatus fra en anden og bedre Side? — Hvad om han udøver en viis Koldsindighed og Sagtmodighed, der langt mere gavner den gode Sag, end som en Hidsighed, der bryder ud i overdrevne Forestillinger og hadefulde ubillige Slutninger? — Maaskee at en from, men ved Overlæg ei noksom bestyret, Iver heel ofte har bedraget Forfatteren selv ved dette Skrifts Udarbeidelse. I det mindste forekommer det os saaledes. Vi vide ellers ikke, hvorledes vi for Ex. skulde forklare, at han sætter Spalding og Bahrdt og enhver ubenævnt nybaget theologisk Don Qvixote udi een Klasse, behandler dem uden Forskiel, og tillægger dem lige onde Hensigter. Med hvad Grund og Billighed kan Hr. Prof. vel paastaae, at dette er i

Almindelighed deres Hoved-Vildfarelſe (πρωτον ψευδος): Omnia in revelatione plana eſſe debere & *ſolitis noſtris ideis congrua?* (S. 59.) Vi vilde nok ſee, hvorledes Forfatteren kunde af **Spaldings**, **Semlers** og **Tellers** Skrifter beviſe eller dog nogenlunde giøre ſandſynligt, at det er diſſe Mænds Grundſætning: Alle Ting i en Aabenbaring bør være overeensſtemmende med vore ſædvanlige Ideer eller Foreſtillinger. Solitæ ideæ, ſom Forfatteren oftere nævner, er desuden et ubeſtemt Udtryk, og maaſkee ikke her tilkiendegiver det, Forfatteren vilde have ſagt. — Viſſeligen træffer man i dette Skrift mange gode Erindringer og Advarsler, ſom de Danſke Studerende nu ikke behøve at ſøge i de Tydſke eller andre udenlandſke Skrifter om denne Sag. Men dette er dem ikke juſt ſaa gavnligt, at Forfatteren i ſine Domme og Beſkyldninger mod de omtalte Lærde har ſaa megen Ligning med nogle alt for ivrige Tydſke Stridere. Efter Forfatterens Ord maatte man for Ex. troe, at alt, hvad ſom i diſſe nyere Tider er ſkrevet mod den almindelige Meening om Skriftens Kanon, ſigter til at giøre Bibelen foragtelig. —— —— Vi faae ikke Tid til at ſige udførligere vore Tanker, eller at giøre Erindringer mod enkelte Steder, ſvage og ufuldſtændige Beviſer, — ſom vi ellers ved Giennemlæsningen havde lagt Merke til. Vi ſlutte med en berømt Landsmands Ord, ſom vi juſt læſte ſtrax efter dette Skrift, og ſom derover giorde ſaadant Indtryk hos os, ſom vi ønſke hierteligen, at de og maatte giøre hos **Prof. Seydlitz** og hos enhver. Og det er endda **Voltære**, denne for Religionen ſkadeligſte Skribent, der tales om. „Som vi flye hvert Vanhæld, ſaa ſkulle vi „ redeligen flye hver Friſtelſe til at dømme, hvo det er, med „ Haardhed: ere vi end varme af Iver for den beſte Sag: „ ja, om det end ſynes os, at vi kunne gavne ved at male vor „ Medbrødres Adfærd ſort og ſkrekkende, hvad kan det giel„ de, naar vi forurette ved vor Dom?" (**Rothe** om Æresminder for Voltære. S. 70.)

A. O.

Ham-

Hamburg.

Ueber das Königliche Däniſche Indigenatrecht und einige andere Gegenſtände der Staatswiſſenſchaft und Geſchichte. In der Heroldſchen Buchhandlung. 1779. in 4to. 120 S.

Skriftet er tilegnet Hans Majeſtæt Kongen, men Forfatteren nævner ſig ikke. Værket beſtaaer af 13 Capitler. Det 1ſte: „Es giebt nur ein einziges allgemeines Staats„geſetz; alle andere ſind nach den verſchiedenen Lån„dern veränderlich.“ Denne almindelige Stats-Lov er det almindelige Bedſtes Beſørgelſe for Staten. Med Beſkedenhed taler Forfatteren her om Staternes Love og Anordninger, og det var at ønſke, at alle, ſom paatoge ſig at ſkrive om ſaa vigtig en Materie, altid vilde have den Agtelſe for Øine, ſom de ſkylde Fyrſter og Folk, og ikke ſom mange, henrevne af deres Fædrenelands eller andre perſonlige Fordomme, uden engang at have tilſtrækkelig Kundſkab om det, de vilde afhandle, finde Feil ved alt, hvad der ikke ſtemmer overeens med deres forudfattede Begreber. „At „dadle Love og Anordninger i Staterne, (ſiger han) er „unyttigere, end at berømme dem. De, ſom ſidde ved „Roret i Regieringerne, og forfatte Lovene, forſtaae uſtri„dig Sagen bedre, end de, ſom vil bedømme de givne „Love. Af hundrede Dadler over de gamle og nye Love i „Verdens Stater ere i Almindelighed de ni og halvfemte„ſindstive urigtige. Det er nyttigere for Statens Bor„ger og for Philoſophen, at anſtille Betragtninger over „de givne Loves gode Virkninger, end at ville finde Feil „i dem. Hiint foraarſager ingen Skade, om det end er „forbunden med Feiltagelſer. Dette foraarſager altid no„gen Skade, naar man endog har Ret. Hiint har i det „mindſte altid en god Hensigt til Grund: men den, ſom „dadler offentlige Anordninger, kan ikke vel have den gode „Hensigt af Nytten; thi han maatte beſidde megen For„fængelighed, naar han troede, at Regieringerne, eller „Statens lovgivende Deel, ved hans Raiſonnement vil„de bevæges til Forandring. Har vel endog i det frie „Storbrittanien de mangfoldige politiſke Svadſere kun„net udvirke de mindſte Forandringer?“ Denne Tænkemaade maae vi tilſtaae, Forfatteren ſelv at yttre heele Skrif-

tet igiennem. I det øvrige af dette første Capitel viser han Uvisheden af de politiske Beregninger, og hvor nødvendigt det derfor er, at gaae frem med meget varsomme Skridt. Det andet Capitel: „Die monarchische Staats„verfassung hat überwiegende Vorzüge vor jeder an„dern.“ Vel siger Forfatteren her om Monarkiets Fortrin intet andet, end hvad som er sandt, men de Vanskeligheder, som i visse Stater og under visse Omstændigheder kunde følge med den monarkiske Regiering, berører han ikke, og det er altid en Ufuldkommenhed i at behandle vimelige Sandheder, allene at betragte dem fra den eene Side. Tredie Capitel: „Ist die monarchische Staatsverfassung „der Absicht, weswegen Societäten errichtet wor„den, vollkommen gemäß? Und ist die Ehre der „Grund der Monarchie, und die Tugend der Grund „der Republik?“ Disse Spørgsmaale ere saa bekiendte og saa ofte afhandlede, især det sidste, hvortil Montesquieu har givet Anledning, at man ikke kan vente noget Nyt derom hos Forfatteren. I det fierde Capitel: „Be„trachtungen über die alten griechischen Republi„ken,“ viser Forfatteren især de mange Ulemligheder, som fulgte med Grækernes saa kiære republikanske Tænkemaade, og holder for, at Grækerne aldrig har havt noget Begreb om en ordentlig monarkisk Stat, hvorfor de ogsaa forvirrede den med den asskyelige Despotisme. Det femte Capitel har til Titel: Anmerkungen über die Römische Republik, und über Carthago. Den Romerske Republiks Historie forskaffer Forfatteren stærke Grunde imod Demokratiet: thi det er afgiort, at fra Gracchernes Tid, da Folkets Magt især blev udvidet, styrtede Rom sig Dag fra Dag nærmere ned til sin Undergang. Men om denne Roms Afstagelse har allene sin Grund i Folkets overhaandtagende Magt, derom tvivle vi meget. Roms alt for udstrakte Erobringer, dens overmaade store Rigdom, og den deraf flydende Sædernes Fordærvelse, kunde ikke andet end ødelægge enhver Folkeregiering. Dens Provintser maatte med Tiden blive stridbarere og mægtigere, end Rom selv. Provintsernes Indvaanere maatte optages til Borgere, som ogsaa skeede under Caligula, og det Romerske Borgerskab, som før var saa høit agtet, tabe af sin Værdie, jo meere udbredt det blev. Carthago tildrog sig ogsaa sin Undergang ved sine

alt

alt for store Erobringer, og vilde af sig selv snart have undergaaet uden Romernes Seiervindinger. Forfatterens Slutning kan altsaa ikke gielde mod Republiker i Almindelighed. Siette Capitel: **Die Monarchien in Europa, die nach der so genannten Völkerwanderung entstanden sind, haben nach und nach sichre, den Alten ganz unbekannte Regierungsformen erhalten.** Dette Capitels Indhold er meget interessant, og fortiener Statsphilosophens nøiere Overveielse. Denne underlige Blanding af Hierarchie, med et falskt Begreb om et almindeligt Keiserdom, med de gamle nordiske Lehns-Skikke, med Kiærlighed til Frihed og Troeskab mod sin Fyrste, at undersøge alt dette af Historien, og see, hvorledes nye Opdagelser i Videnskaber og Konster har bidraget til, af en almindelig Forvirring at danne det Europæiske Stats-System, og gisre denne liden Plet paa Kloden til Middelpunkten for heele Menneskelighedens Velfærd, hvor stor, men hvor skiøn en Mark at giennemvandre for den tænkende Siel. Havde Forfatteren, førend han skrev dette Capitel, læst vor Danske Stats-Philosoph, den tænkende **Rothe**, da kunde han have sagt meget meere, end hvad her findes. Men han har følt Vanskeligheden ved Materiens Rigdom, og siger derfor: „ Det er ikke mueligt, her tilbørlig at udføre den „ vidtløftige Materie, som tilkiendegiver dette Capitels „ Indhold; det behøves heller ikke til dette Skrifts Hen„ sigt. Men af mine Bemærkelser vil man kunne uddrage „ adskillige Slutninger, som passe paa alle Riger.“ Han nøies derfor med at vise, at de af Lehns-Systemet flydende mangfoldige Stridigheder gave omsider Anledning til velindrettede Monarkiers Oprettelse. Og heri har han vel ret; men det er kun en Medaarsag; thi hvor meget f. Ex. bidrog ikke Pavedommet og dets Politik, som ved Geistligheden blev udbredet over heele Europa, til ordentlige Monarkiers Oprettelse? Syvende Capitel: **Die Souverainität der Dänischen Könige war durch die Umstände zur Errettung der Reiche nothwendig, und durch die Folgen für die Glückseligkeit der Dänischen Staaten wohlthätig.** Hvad Forfatteren her i Korthed siger, er for bekiendt og sandt til at anføre. Ottende Capitel: **Fortsetzung des Vorigen.** Iblandt andet igiendriver Forfatteren her Hr. Raynal, som har sagt, at Russerne og de Danske ere de

eeneſte Nationer i Europa, ſom regieres deſpotiſk, i hans Tableau de l'Europe, T. VII. de l'hiſtoire philoſ. & polit. des Etabliſſ. & du Commerce des Europ. p. 15. „Vel „ er Danmarks og Norges Konge (ſiger han) en uindſkrænket Monark; men er han det meere, end andre Monarker i Portugal, Spanien, Frankerige, Bøhmen, Preussen, Rusland? Ikkun denne Forſkiel maae man bemærke, at den Danſke Nation har frivillig, med alle Stænders almindelige Overeensſtemmelſe, overdraget deres „ Konge det uindſkrænkte arvelige Herredømme. —— Hr. „ Raynal har altſaa meget Uret i at kalde Ruſſerne og de „ Danſke de eeneſte Nationer i Europa, ſom regieres deſpotiſk, og havde han havt den Ære, at faae en Lettre de „ cachet, ſaa vilde han have indſeet, at Frankerige, efter „ hans Udtryk, beherſkes deſpotiſk, og naar han havde „ kiendt den Danſke Regiering, ſaa vilde han have ſparet „ den ſaa ofte hos ham forekommende intet betydende Declamation om den blotte Egenſindigheds Lov. a) Hvorledes kunde en Mand tale ſaaledes, der ſelv paa et andet „ Sted anbefaler den monarkiſke Myndighed, ſom det bedſte Middel til Ordens og Velfærds Gienbringelſe i Staten. b) " I dette Capitel indrykker Forfatteren ogſaa in extenſo den heele Indfødsret. Det niende Capitels Indhold er: **Billigkeit und Gerechtigkeit der Königliche Däniſchen Indigenatsacte, v. J. 1776.** Nogle Træk, ſom i ſamme forekomme, for at ſkildre den Danſke Nations Charakteer, burde vi ikke undlade at anføre, helſt formedelſt deres Rigtighed efter vore Tanker: „ En Nations „ Cha-

(a) Hr. Raynals i det mindſte af Uvidenhed og Kundſkabs Mangel flydende Declamation er ham deſto mindre at tilgive, da de bekiendte Lettres ſur le Dannemarc, Tom. I. II. III. kunde overbeviſe ham om den Danſke Regieringsforms faderlige Mildhed. Hr. Roger har omſtændelig viiſt, hvor aldeles den Danſke Regiering er Deſpotismus imodſat, hvor upaſſende dette Navn er for Dannemark, og hvorledes dette Monarkie er et ſandt Billede paa den faderlige Magt, ſaaledes, ſom den udøvedes i Verdens første Alder.

(b) Libr. cit. Tom. II. pag. 210 ſeq. *Le bon eſprit* n'eſt pas ſi tôt ramené dans les aſſociations libres. Les factions, qui les diviſent, empechent de voir le mal, & leur jalouſie les eloignent reciproquement de concourir au retabliſſement de l'ordre.

„ Charakteer, ſom ofte meget afviger fra andres, giør Em-
„ bedernes Overdragelſe til Udlændinger ſnart altid betæn-
„ kelig, og ofte høiſt ſkadelig. En Nation kan med Ret
„ forlange, at ſtaae under ſaadanne Opſeere, Dommere
„ og Foreſatte, hvis Tænkemaade ikke alt for meget contra-
„ ſterer med dens egen, ſom ikke allene kiende Forretnin-
„ gernes Gang, men ogſaa med National-Kiærlighed ind-
„ rette dem i Overeensſtemmelſe med Sædvanerne. De
„ Danſkes ſatte, betænkſomme og derhos i Iver udholden-
„ de Væſen, maatte nødvendig fornærmes ved en Franſk
„ ſtormende Letſindighed, ſom begynder hæftig, og hører
„ ſnart op igien, deres Kiærlighed til Billighed ved diſſes
„ haarde Tænkemaade, deres ſtille Standhaftighed ved
„ diſſes fremfuſende Overilelſe. " Saa ſmigrende denne Skildring er for os, ſaa ugierne ſaae vi, at nogen Danſk Mand, ved at give den et almindeligt Bifald, vilde anvende den til at beſmykke langt større Feil. Tiende Capitel: **Bemerkungen aus der Däniſchen, politiſchen und gelehrten Geſchichte, in Bezug auf das Indigenatrecht.** Her viſer Forfatteren, at Dannemark lige ſaavel, ſom andre Lande, har havt og har ſine egne ſtore Mænd, og anfører derpaa endeel Exempler, meeſt af Hoffmanns Portraits hiſtoriques des hommes illuſtres de Dannemarc. Havde han kiendt Hr. Kammerr. Mallings Værk, ſaa havde han her kunnet finde Forraad nok paa Exempler af ægte Kiærlighed til Kongen og Fædrenelandet, for at viſe, hvor gode Grunde Indføds-Rettens høie Stiftere have havt til at foredrage de Indfødte til Landets Embeder. Om Videnſkabernes nærværende Tilſtand i Dannemark ſiger Forfatteren S. 76: „ Ogſaa i dette Aarhundrede har Danne-
„ mark havt ſtore Mænd i Videnſkabernes adſkillige Fag,
„ **Rømer, Horrebow, Kraft** i Mathematiken; **Pon-**
„ **toppidan, Gunnerus** i Natur-Hiſtorien; **Holberg**
„ omſkabte Sproget, **Dog Langebeck** a) forædlede og
„ forfinede det. b) **Tullin, Ewald** og **Weſſel digtede**
„ **med digterſk Genie.** — I Almindelighed kan den
„ upartiſke Betragter af Hiſtorien og Videnſkabernes Til-
„ ſtand ikke lade ubemærket, at de Danſke ſtrax i Viden-
„ ſka-

(a) Her gives ſal. Langebeck et urigtigt Fornavn.

(b) Denne Ære bør ſnarere tillægges Snedorff og Guldberg, hvilke ikke nævnes.

„ skabernes Opkomst paa nye have udmærket sig i samme, „ og bestandig forsvaret den Bersømmelse af Grundighed. „ Endnu har ikke superficiel Kundskab og Smag paa frivo„ le og forfeilede Skionheder fundet Tilhængere og Bifald „ i Dannemark. Endnu vedligeholder dette Rige den Ære „ af ægte grundig Lærdom." Forfatteren taler siden om de Institutter og Selskaber, saavel offentlige, som private, som findes i Dannemark. Os undrer, at han udelader det saa meget fortiente Landhusholdnings Selskab, da han dog nævner det nyttige Selskab i Bergen og Ager-Academiet i Holsteen, omendskiønt vi af det følgende Capitel see, at Landhusholdnings-Selskabet har været ham bekiendt, thi S. 84 mod Slutningen nævner han det. Fremdeles taler han saaledes om vor Nation S. 78: „ De Dan„ ske ere saa langt fra en forfængelig National-Stolthed, „ at dette Skrifts Forfatter selv kiender adskillige unge „ Mænd af Stand, som udenlands fortsætte deres Stude„ ringer og indsamle Kundskaber, og hvor mange Danske, „ som nu tiene Fædrenelandet i Embeder, have ikke styr„ ket deres Geist af fremmede Hypocreners Kilder. De „ Danske foragte ikke fremmede Opfindelser, hente, som et „ klogt Folk, Viisdom, hvor de finde den, og skamme sig „ ikke ved at lære, fordi de føle Mod nok til at naae deres „ Lærere." I en Anmærkning til S. 79 feiler Forfatteren, naar han siger, at paa det saa kaldte Communitet 180 Studentere blive forsynede med Vaaning og Kostpenge. Ellevte Capitel: Politische und statistische Anmerkungen, das Dänische Indigenatrecht betreffend. Her taler Forfatteren endeel om Folkemængdens Formeerelse, og anfører gode Grunde af Dannemarks og andre Landes Erfarenhed imod fremmede Colonisters Antagelse. S. 87 yttrer han et urigtigt Begreb om Tienden i Dannemark: „ Af den saa kaldte Konge-Tiende (siger han) eller den for„ rige geistlige Tiende, hvilken Afgift ved Reformationen „ hiemfaldt til Monarken, rager Kongen ikkun den tredie „ Deel, og oasaa denne anvendes mestendeel til velgiøren„ de Stiftelser og andre milde Gaver." Man maatte heraf forføres til at troe, at der i Dannemark ikkun blev tiendet en tredivte Deel, da det dog af D. L. 2 B. 23 C. Art. 1 og 4 sees, at der overalt tiendes en tiende Deel, som deeles i tre lige Deele til Kongen, Kirken og Præsten,

skiønt

Skiønt der vel ere Undtagelser paa enkelte Steder, hvor Kongen har bortgivet sin Deel til en eller anden Person eller Stiftelse. Hvad han dernæst siger om de offentlige Paalægs Taaleligheed i Dannemark, er saa interessant, at vi troe, Læseren ikke vil kiedes ved, at vi anføre det: „ Hvor „ linde og milde de Danske Undersaatters Afgifter ere, kan „ man sienlynlig overbeviises om ved Sammenligning med „ andre Lande. Naar Hr. Büschings Angivelse (*) af de „ Kongelige Danske Indkomster i Aaret 1769, i det mind„ ste uden betydelig Feiltagelse, er rigtig, saa beløb sig „ den Tid de ordentlige og overordentlige Stats-Ind„ komster i alt til 6072, 270 Rdlr. 32½ Sk., Øresunds „ Told, som synes ikke at være deri beregnet, (og som i „ Aaret 1777 skal have indbragt 500000 Rdlr.) (**), „ kan ikke komme her i Betragtning, saasom den for stør„ ste Deelen betales af Fremmede, og er ingen Afgift af „ Folket. Indkomsterne af de vestindiske Øer, som angi„ ves for 133,482 Rdlr. 68 Sk., maae ogsaa afdrages „ fra ovennævnte 6 Millionet, naar der tales om Afgifter. „ (Krondomænerne medregnede, der, som bekiendt, ere „ anseelige i Dannemark). (a) Til disse ikke engang 6 „ Millioner Dalere contribuere over 2 Millioner Men„ neskér, hvilken Folkemængde vi siden nøiere skal angive. „ altsaa kommer dertil Stats-Afgifterne paa enhver Ind„ vaaner ikke fuldt 3 Daler aarlig, over Hovedet regnet. „ Men nu er det en almindelig Grundsætning i Stats-Vi„ denskaben, at enhver Indvaaner, han være riig eller „ fattig, kan betale Staten aarlig 3 til 4 Daler. Men „ saa meget kommer der ikke paa nogen Indvaaner i de „ Danske Riger, naar man regner over Hovedet. Hvo „ kiender ikke her den Danske Souverains Mildhed? Man „ ligne Frankerige derimod! Naar Stats-Indkomsterne, „ efter Hr. Büsching (***), tillige med de geistlige for „ det

(*) In den wöchentlichen Berlinischen Nachrichten desselben v. J. 1777, 24 Stück, S. 200.

(**) See Büsching i ovenanførte Nachrichten for Aar 1778. St. 8. S. 34.

(a) Her tager Forfatteren mærkelig Feil i thi hverken ere Domænerne nu anseelige, ikke heller have de indbragt Kronen meget, endog da de vare det.

(***) I foranførte wöchentliche Nachrichten v. J. 1777. St. 9 og 40. S. 73, 74 og 321.

„ det pavelige Hof, o. ſ. v. tillige med de nye 90 Millio-
„ ner Livres Skat, udgiøre i alt aarlig 564,860,000 Liv-
„ res, og man endog vilde antage fulde 20 Millioner Ind-
„ vaanere i Frankerige, ſaa kommer dog over Hovedet paa
„ hver Underſaat meget meere end 7 Rdlr., naar der er
„ Fred, ſom Frankerige ſaa ofte ikke har; i Krig ere Afgifterne
„ umaadelige. I de ſidſte 7 Krigsaar maatte Frankeriges Ind-
„ vaanere, foruden de andre Afgifter, give Kongen den uhyre
„ Summa 1106,216,261 Livres. I Engeland kommer,
„ naar man efter almindelig Regning beregner Afgifterne til
„ hen mod 11 Millioner Pund Sterling, og Indvaanerne
„ til 7 Millioner, mod 8 Rdlr. paa Perſonen, uden at reg-
„ ne de ſtore Paalæg i de idelige Krige. Man ſkal finde,
„ naar man og ſammenligner alle andre Stater mod den
„ Danſke ere (endog naar de nordiſke Landes Omſtændighe-
„ der tages i Betragtning, ſom vel ikke ere ſaa rige og for-
„ muende, ſom de ſydlige) linde, beſtandig milde, og ind-
„ rettede med faderlig Omhue.“ Vi have fundet hos ſaa mange andre fremmede Skribentere det meget falſke Begreb om den Danſke Bonde, ſom om han var Livegen, et affkye-ligt Ord, ſom ikke engang er Danſk, end ſige dets Bemer-kelſe; thi end ikke vore gamle Vornede, ſom allene fandtes i den mindſte Deel af Danmark, kunde kaldes Livegne i den Forſtand, ſom Ordet har været brugt i Tydſkland. De har ventelig ladet ſig forføre af Bondens Forpligtelſe til at blive paa Stavnen, ſom allene er indført for Land-Milicens Skyld, og uden nogen Grund-Eieres Fornærmelſe i ſine Rettigheder ved Majeſtætens Befaling kan ophæves, ſiden den derved allene er indført. Vi undre deſto mere over, at finde For-fatteren bedre underrettet herom: „Det er en Vildfarelſe
„ (ſiger han) naar ſaa mange troe, at Livegenſkabet endnu
„ vedvarer i Dannemark, og at Bonden er Slave. Denne
„ Vildfarelſe er ſaa meget utilgiveligere for Mænd af Kund-
„ ſkab, da Hr. Roger for lang Tid ſiden har viiſt det mod-
„ ſatte, og forklaret den for Statens almindelige Vel viſeli-
„ gen og vel indrettede Bøndernes Tilſtand, ſom vel tildeels
„ ere bundne til deres Godſer, men paa alle Sider beſkytte-
„ de imod ulovlig Medhandling, og ligne de Engelſke Far-
„ mers (*). Friderich den Fierde har allerede ved den be-

„ rom-

(*) Heri overdriver Forfatteren Tingen meget paa den anden Side.

„ rømte Forordning af 21de Febr. 1702. ophævet det egent-
„ lige Livegenskab. Man har siden efter giort endnu nyere
„ Forsøg, at lette Landmandens Byrder." Derpaa anbefa-
ler Forfatteren de Danske Faare-Avlen meget sterkt. Hvorle-
des dette kommer ind iblant politiske og statistiske Anmerknin-
ger angaaende Indføds-Retten, lader sig ikke saa let begribe.
Ikke heller synes Forfatteren fuldkommen kyndig om Faare-
Avlen, naar han holder for, at Faarenes Sundhed mere be-
roer paa Pleien end paa Græs-Arterne, og at Faare-Avlen
derfor kunde med Fordeel drives overalt i Dannemark. Hvor
ønskeligt var ikke dette for os, om det var sandt. Vi til-
staae gierne, at en omhyggelig Pleie giør meget til dette svage
Kreaturs sunde Tilstand, og at denne høiligen behøver at
forbedres paa de fleste Steder hos os; men tillige tvivle vi
meget paa, at nogen Tid de lave og side Egne, hvoraf der
findes saa mange i Danmark, blive, formedelst deres Græs-
Arter, skikkede til Faare-Avlen. Folkemængdens Formerelse
i Danmark er ikke saa tilforladelig beregnet hos Forfatteren,
at man derpaa kan grunde nogen politisk Slutning, saasom
Forfatteren bygger samme paa eet eeneste Aars Dødeligheds-
Lister, nemlig i Aaret 1777., hvorom han har først faaet
Efterretning efter sit Skrifts Forfærdigelse, og anfører der-
for samme i en Note. Imidlertid, da Forfatteren forsikrer
disse Listers Fuldstændighed, vilde vi ikke undlade at anføre
bemelte Note S. 94: „ I Aaret 1777. var overhovedet i de
„ Danske Stater døde 54557, fødte 64281 Mennesker,
„ altsaa fødte flere end døde 9724. Alle Levendes Antal
„ antager jeg, i Overeensstemmelse med en Liste, jeg siden
„ skal meddeele, for 2017158. Altsaa forholder sig: 1)
„ De Dødes Tal til de Fødtes, snart som 6 til 7, eller no-
„ get nøiere, som 17 til 20 i smaa Tal. 2) De Levendes
„ Tal til de Fødtes, som 31 til 1, eller noget nøiere, som
„ 251 til 8. 3) Af 32 Mennesker døer 1. Jeg veed ikke,
„ om der nogensteds findes et lige Exempel paa een saa ringe
„ Mortalitet i en heel af flere forskiellige Provintser be-
„ staaende Stat. Naar man derhos betragter, at der i den
„ Danske Nation befinde sig saa mange Søefarende, saa bli-
„ ver

Side. Hvor Himmelviid en Forskiel paa Danske Fæstebøn-
der i Almindelighed og de Engelske Forpagtere. Meener
han Selv-Eiere, da ere de meer end Farmers. Liigheden
kan allene nogenledes finde Sted med Kiøbenhavns Amts
og Hirschholms og Bernstorfs Bønder.

„ ver dette Forhold endnu mere frappant og uſædvanlig. „ Efter Davenants Udregning fødes aarlig i Engeland iblant „ 7 Millioner Menneſker 9000 flere end der døe. I Danne„ mark iblant 2 Millioner 9724. 4) De Fødtes Overſkud „ 9724 er den 207de Deel af de ſamtlige Levende: Naar de „ Levendes Tal hvert Aar blev formeeret med dets 207de „ Deel, ſaa vilde Folkemængden i 144 Aar have fordobblet „ ſig. Denne Formeerings-Maade, ſom ſkeer efter Haan„ den og ikke for haſtig er efter Stewarts Bemerkning (i „ hans Statswirthſchaft 1 B. 13 Kap. S. 96) den fortræffe„ ligſte, den er et Tegn paa en Ungdoms Styrke i Staten, „ og bør altid foredrages en alt for haſtig Formeering, ſom „ med Tiden maa ſtandſe.“ Vi have anført denne hele Anmerkning, for at give Læſerne en Prøve af Forfatterens Stats-Philoſophie. Man ſeer heraf, at han aldeles ikke bygger paa faſte Grunde; thi om vi end vil tilſtaae ham den hiſtoriſke Sandhed, ſaa ſeer dog enhver let, at man ikke af eet Aar kan uddrage almindelige Slutninger for Folke-Formeerelſen i de Danſke Europæiſke Stater. I Henſeende til Folkemængdens Forhold til Landets Qvadrat-Indhold, ſynes Forfatteren ved Hielp af Hr. Büſchings og Oeders Oplysninger at ſtaae paa faſtere Grund. Af diſſe ſlutter han, at der paa [] Milen findes:

Paa de Danſke Øer 1936 Menneſker.
I Jylland = 846 — —
I Slesvig = 1738 — —
I Holſteen = 1377 — —

Det 12te Cap. Fortſetzung des vorigen handler om Fabrikerne, Handelen, Søefarten og Krigshæren. Til Slutning tilføier Forfatteren den forhen omtalte Mortalitets-Liſte for 1777., ſamt en Deel Forbedringer, hvoriblant den af os forhen anførte om Studenternes Vaaning paa Communitetet, ſaa og adſkillige andre, ſom vi af den Aarſag have forbigaaet. Dog ere endnu mange tilbage, ſom Rummet ikke har tilladt os at anmerke, og hvis Anmerkning ikke meget vilde være Danſke til Nytte, ſom viſt ei hos en Fremmed, ſom Forfatteren ſynes at være, ville ſøge Kundſkab om Fædrenelandet.

Trykfeil i No. 21.

S. 331 L. 33 andre læs: ander. S. 332 L. 22 S. 67-73 læs: S. 67-73). L. 34 zweiter læs: zweites. S. 334 L. 6 Abſ. læs: Aſſ. L. 20 הכרון læs: חברון.

No. 26.

Kiøbenhavnſke

Nye Efterretninger

om

lærde Sager.

I. Hæfte. Fredagen den 25de Junii 1779.

Sex Prædikener af Jacob Lund Munthe. Kiøbenhavn, 1779. Trykt hos A. H. Godiches Efterleverſke ved Frid. Chriſt. Godiche. Koſter 2 Mk.

Diſſe hellige Taler ere tilſkrevne en gudfrygtig Moder af en til Prædike-Embedet duelig Søn, ſom før ſin Afreiſe til Guinea, hvilken dog Forſynets Styrelſe hindrede, vilde give et Beviis paa ſin ſønlige Høiagtelſe, og efterkomme ſin Skyldighed i at fyldeſtgiøre hende paa en Maade, der vilde være hende meeſt behagelig; men de ere forfattede ſaaledes, at flere med deres Læsning kan finde ſig fornøiede. Vi ville anmelde deres Indhold og tilføie nogle faa, maaſkee ubetydelige, Erindringer, hvis Værdie Hr. Forfatteren og vore Læſere ſelv maa bedømme; vi giøre det ikke for at laſte, men før at viſe den Agtſomhed, med hvilken vi have gienemlæſt diſſe Prækener, ſom i det Hele betragtede giøre Hr. Munthe megen Ære. I den første, ſom er holden for Dimiſs over Math. VII. 13. 14., betragtes Veien til en ſand og varig Lykſalighed, og derunder først: hvorledes den bør ſøges og følges, dernæſt Maalet, hvortil den fører. Denne har i den hele Samling mindſt behaget os, ikke fordi den jo har ſmukke Steder og er fuld af gode Tanker, men fordi den forelagte Text er efter vor Meening betragtet fra en urigtig Synspunkt. Hr. Munthes Plan rækker kun til det halve af Texten eller det 14de Vers, og Modſætningen V.

13de maa kun tilfældigviis tiene til at give Afhandlingen mere Lys og Styrke; men da det var mueligt, at bringe begge Verſene under eet Thema, ſom havde givet Anledning til de opbyggeligſte Betragtninger, ſaa ſees ikke, hvorfore det eene mere end det andet er bleven anſeet ſom en Biſag uden ſynderlig Opmerkſomhed. Recenſenten vilde af diſſe Sprog have foreſtillet **Livets og Dødens Veie**, deels i Henſeende til deres forſkiellige Beſkaffenhed, deels i Henſigt til den ulige Lyſt, hvormed de betrædes; og herved troer han at have udtømmet Textens fulde Indhold og Meening. Den **anden**, holden paa Ordinations-Dagen over Eſaiæ LX. 1. foreſtiller **Chriſtnes tilbørlige Skiønſomhed paa Guds Kirkes nærværende ſtore Lykke**, hvilken Materie er vel igiennemtænkt og afhandlet, dog havde vi ønſket, at Hr. Forfatteren med mindre Sikkerhed havde S. 27 fremſat ſin Meening om Jødernes almindelige Omvendelſe, ſom dog ikkun er et theologiſk Problem, hvis fuldkomne Opløsning er vanſkelig; meget kan ſiges baade med og imod, og begge Partiernes Beviisgrunde ſynes i Styrke at veie op imod hinanden. I den **tredie** over Evang. paa anden Søndag i Faſte viſes: **Det lykſalige Udfald, en Chriſtens vel udſtandne Prøve af Gud erholder.** Derunder 1) hvorledes Gud ſætter en Chriſten paa Prøve. 2) Hvad der udfordres til vel at igiennemgaae den. 3) Hvor lykſaligt Udfaldet da bliver. Denne er, ſkiønt de alle kan læſes med megen Nytte og Fornøielſe, noget nær den Beſte i Samlingen. Nogle af Hr. Forfatterens Grunde eller rettere Gisninger, ſom anføres i Indgangen angaaende JEſu Forhold mod den Cananæiſke Qvinde, har ikke vildet forekomme os fyldeſtgiørende, men Rummet forbyder os at forklare os vidtløftigere herover. Indholden af den **fierde** over Evang. om den utroe Huusfoged er: **Chriſtnes foreſtaaende Regnſkab, ſom en vigtig Bevæg-Grund for dem til at være troe Huusholdere.** Her ſiges meget ſmukt og godt om Naturens, Lykkens og Naadens Gaver, og om Menneſkenes Pligter i Henſigt til diſſe Gaver, men det foreſtaaende Regnſkab burde med ſtørre Varme været indſkierpet; thi denne vigtige Bevæg-Grund tabes næſten i lutter Betragtninger over Gaver og Pligter. Den **femte** afhandler i Anledning af Evang. om Phariſæeren og Tolderen: **den ſande Bodfærdighed**, og lærer at kiende

den

den baade af ſine ubedragelige Kiendemerker og af ſine ſalige Virkninger. Den har heel igiennem behaget indtil Slutningen, ſom er alt for afbrudt, og lyder ſaaledes: „I ere ikke „ forviſſede, om Sygeſengen forunder Sindsroligheed og Forſtand til at eftertænke og fortryde Synderne, eller om den foragtede Guds Naade da vil „ lade den haardnakkede Synder tilſidſt tage en Ende „ med Forſkrækkelſe! Amen.“ Vel veed vi, at endog ſtore Talere undertiden ſlutte meget pludſelig, man behøver kun til Beviis herpaa at eftерſee nogle af vor Baſtholms aandelige Taler, men det er derfor ikke ſagt, at det er det rigtigſte eller giør det beſte Indtryk paa Tilhørerne. Den ſiette, holden til Aftenſang paa Palme-Søndag, viſer: Hvorledes et efter Chriſti Sind dannet Hierte bør være beſkaffent, den er ordentlig og ligeſom de foregaaende meget læſeværdig. Hr. Munthe bruger meget korte Indgange til ſine Prækener, og dette er ikke at laſte. Hans Sprog er reent og ikke blottet for Veltalenhed; ikkun dette ſelv, ſom ſaa hyppig forekommer, har ſtødt os, det kunde vel nu og da have afverlet med det ſædvanlige endog; thi endnu har dette For-Ord ikke ſyndet ſaa grovt, at det reent burde miſte ſit Borgerſkab. Vi ønſke at ſee fra Hr. Forfatteren flere lige ſaa vel udarbeidede Prædikener. Af ulige mindre Værdie end diſſe nu anmeldte, ere:

Trende Prækener over adſkillige Texter, holdne i Viborg af Andreas Chriſtian Krog. Kiøbenhavn, 1779. Trykt hos Peder Horrebov.

Heldigen kom vi over et Exemplar af denne rare Samling — rar kan den kaldes, efterdi, ſom Hr. Krog ſiger i Fortalen, ikkun faa Exemplarer ere blevne trykte, ikke til offentlig Udſalg, men allene til Uddeelelſe blant hans Venner og Velyndere. Vi anſee det desmere for Pligt at anmelde et Skrift, ſom ikke kan falde i manges Hænder, for dog at give dem, der ere uden for Hr. Krogs Bekiendtſkab, noget Begreb derom. „Ingen tænke, ſiger den beſkeedne Forfat„ter, at jeg anſeer diſſe Prækener ſom Meſterſtykker eller „ udgiver dem ſom Mønſtre paa den beſte Prædike-Maade; „ thi aldrig har jeg haft ſaa høie Tanker om mig ſelv, men „ meget mere erkiender min Uformuenhed.“ Vi tiltroe ham

heller ikke denne Forſængelighed, at ville have maadelige Prækener anſeete ſom Mønſtre og Meſterſtykker, men heller troe vi, at han har feilet i ſit Valg af de Taler, han agtede at udgive, og at han i de ſem Aars Tid, han har været Medlører i Viborg, har holdt mange bedre Prædikener end diſſe nærværende. Den første viſer, i Anledning af Evang. paa 22de Søndag efter Trinitatis, deres forværrede **Tilſtand, ſom paa nye overvindes af Synden.** Herunder foreſtilles 1) **hvorledes og hvorved et Menneſke overvindes af Synden**, nemlig: „ved at blive lunken i ſin Chri„ ſtendom, ved at lade ſig indtage af ſin onde Natur, og „ endelig ved at falde i forſætlige Synder; her tales altſaa „ ikke om uomvendte Mennesker, ſom gaae frem i det Onde, „ ikke om de Omvendte, ſom feile af Skrøbelighed og Over„ ilelſe, men om de Omvendte, ſom mod Samvittighedens „ Overbeviisning giøre det, der ſtrider mod Guds Villie, „ eller efterlader den aarvaagne Flid, ſom udkræves for at „ undgaae de aandelige Fienders Efterſtræbelſer. 2) **Hvor„ forværret diſſe Menneſkers Tilſtand bliver**; thi de „ nedſynke alt dybere i Synden, indtil de omſider geraade i „ en forhærdet Tilſtand, de tabe ei allene den Naade, ſom „ var dem vederfaret, miſte ei allene de Salighedens gode „ Ting, ſom de tilforn elede, men giøre ſig og ſkyldige til „ dobbelt Straf. Deres Affald betragtes ſom den afſkye„ ligſte og ſtørſte Synd, deres forrige Synder blive dem til„ regnede, hvorved de faae dobbelt Anſvar for Guds Dom, „ de geraade i en ſtørre Fordømmelſes Fare.“ Indgangen er af 2 Petr. II. 20. Materien er vigtig, og Planen kan i ſig ſelv være god nok, men Udførelſen er langt fra ikke, ſom den burde være. Vel valgte Exempler, ſom i Prækener for den almindelige Mand giøre megen Nytte, da de udbrede Lys over Materien, vække Opmerkſomheden og ſtyrke Hukommelſen, fattes her ganſke. Hiſtorien om den gieldbundne Tiener trækkes hen til at beviſe alle Ting. Eet og det ſamme ſiges hundrede Gange, og derſom dette kan virke Lyſt hos og giøre ſtærkeſt Indtryk paa Tilhørere, ſaa har Hr. **Krogs** Prækener, ſaa vel denne ſom de følgende, et ſtort Fortrin for mange andre. Over Bønnen til denne Tale ſtødte vi os meget, da den indeholder Uſandheder; thi det er ikke troeligt, at alle Forfatterens Tilhørere uden Modſigelſe af Hiertet har kun-

kunnet bede disse Ord med ham: „Vi have opofret den Fri-
„ hed, som du, allerkiereste Forløser, saa dyre har forhver-
„ vet os, og vi have paa nye saaledes atter indviklet os i
„ Synden, at de sidste Ting ere blevne os værre end de før-
„ ste. Ach vi kiende, vi kiende den store Skyld, som vi
„ derved har lagt paa vore Siele, vi skamme os ved vor
„ ubillige og skiendige Forhold imod dig o. s. v. Den an-
den over 1 Cor. XII. 3. skal forestille **Forskiellen imellem Naturens og Aandens Virkninger i at kalde JEsum en HErre.** Indgangen er af Math. XVI. 1. „Vi spørge,
„ (siger Hr. Forfatteren S. 38) hvad eller hvorvidt Naturen
„ kan virke ved JEsu Bekiendelse, og i Texten erklærer
„ Apostelen reent ud, at Naturen aldeles intet formaaer."
saa er da, tænkte vi, Grændseskiellet let bestemt, men Hr. **Krog** vil giøre Sagen tydeligere og viser nu med mange Igientagelser og i meget vankende Udtryk, at Naturen intet formaaer i Henseende til Kundskab, Tilegnelse og Bekiendelse, uden i det udvortes. „Man maa (hedder det S. 39)
„ giøre stor Forskiel paa hine og vore Tider. Kaldte nogen
„ paa den Tid JEsum en HErre, saa var det et vist og ufeil-
„ bart Kiendetegn paa, at deres Bekiendelse var en Virkning
„ af den Hellig Aands Arbeide paa deres Siele," ret ligesom det ikke til alle Tider var mueligt at komme afsted med det Udvortes. Kunde de onde Aander selv igiennem de Besattes Mund aflægge en høi og ærefuld Bekiendelse om JEsu, hvad hindrer da, at jo onde Mennesker af en eller anden Aarsag kunde have giort det samme? Hyklerie og Spotterie havde Sted saa vel i hine som i vore Tider. Til Bevis paa Hr. **Krogs Udarbeidelses Maade** læse man disse Linier S. 40, som ligne det srige: „Vel kan Naturen i Henseende til den
„ Kundskab og Tilegnelse, som den sande JEsu Bekiendelse
„ forudsætter, bringe det saa vidt, at vi kan indsee vor na-
„ turlige Fordervelse ved at tage Aabenbaringen til Hielp,
„ den kan derved vel bringe det saa vidt, at vi kan give de
„ Sandheder vort Biefald, som derudi indeholdes, og at
„ vi tilstaae JEsum at være Guds Søn og Verdens Forløs-
„ ser; men denne Kundskab bliver dog, uden den Hellig
„ Aands Medvirkning og saa længe vi ei vil lade ham virke
„ paa vore Hierter, et blot Naturens Værk, og vi blive i
„ vor naturlige Blindhed, hvor stor Indsigt og Kundskab vi

„ end maaatte have, derſom den Hellig Aand ei oplyſer vor „ formørkede Forſtand.“ Den tredie, ſom er holden over et Stykke af Lidelſens Hiſtorie, har til Indgang Præd. III. 7. og foreſtiller: **JEſu Viisdom i at tie og tale til rette Tid i hans Forhør for Landsherren Pilatus.** Den er af ſamme Beſkaffenhed og i ſamme Smag ſom de foregaaende. Af denne vil vi forelægge en Prøve paa Forfatterens Styrke i det Pathetiſke S. 62: „ **Vi tie** altid, naar vores „ chriſtelige Taalmodighed og Undergivelſe under Guds Villie „ ſkal viſes aabenbar. **Vi tie**, hvor vor Tale enten kan „ være unyttig eller til Skade for Næſten. **Vi tie**, hvor „ vor Tale ikke opbygger, ja **vi tie** endog med de guddom„ melige Sandheder ſelv, naar vi kan have Aarſag at be„ frygte, at de kan blive vanhelligede eller ſpottede af letſin„ dige Menneſker. Men **vi tale** derimod altid, **vi tale** „ med Frimodighed, naar Guds Sag og naar Næſtens Gavn „ fordrer det. **Vi tale** da ſaaledes, at vor Tale ei nedbry„ der i Steden for at opbygge. **Vi tale** med Viisdom og „ Forſigtighed. **Vi tale** uden Egennytte og Bitterhed; og „ **vi tie** ſaaledes, at vor Tausheд ſelv bliver Sandhedens „ Bekiendelſe o. ſ. v.“ For at forlænge Taalerne har Hr. Forfatteren i enhver Prøven tvende Gange oven paa hinanden med de ſamme Ord igientaget Thema og Deelinger. Samlingen er med allerunderdanigſt Bevømmelſe tilſkreven Hendes Majeſtæt Dronningen.

Jagttagelſer over Arabien, til Oplysning over enkelte Steder og Begivenheder af den Hellige Skrift, affattede i Spørsmaale og Gienſvar. Sorøe, 1779. Trykt i det Ridderlige Academies Bogtrykkerie, hos **Jonas Lindgrens** Enke, ved **F. H. Lillie.** 221 S. i 8vo. Koſter 2 Mk. 8 Sk.

Hr. Jørgen Stauning, Sogne-Præſt til Waaelſe Meenighed paa Falſter, har viſt giort ſig Publicum forbunden ved dette lidet Skriftes Udgave. De Geiſtlige, ſom ikke have Leilighed at anſkaffe ſig Hr. Juſtice-Raad Niebuhrs større og koſtbarere Skrifter, og dog vil vide de Oplysninger, i Henſeende til den Hellige Skrift, ſom ere tilveiebragte ved det Danſke Reiſe-Selſkab i Østerlandene, kan her finde ſig med liden Møie tilfredsſtillede. Det er Hr. Geheime-Raad Michaelis

chaelis bekiendte Spørsmaale til de lærde Reisende, som have givet Anledning til Titelen, der ellers vilde lade besynderlig. Hr. Stauning leverer os da her oversat i en tydelig Dansk, først Hr. Michaelis Fortale til de bekiendte 100de Spørsmaal, derefter Udtog af hans Recension over Hr. Niebuhrs Beschreibung von Arabien i hans orientalische und exegetische Bibliothek 4ter Th. No. 55. Derpaa følger Indholdet af de besvarede Spørsmaale. De som ikke ere blevne besvarede, og derfor her udelades, ere No. 7. 12. 16. 20. 36. 44. 47. 48. 55. 57. 63. 65. 66. 69. 72. 93.; hvorefter Forfatteren indrykker en Fortegnelse over de i disse Spørsmaale forklarte eller anførte Steder af Bibelen, i alt 104. Spørsmaalene anføres derefter udførligen forklarte med hosføiet Svar af Niebuhrs Skrifter. Om nu end ikke alle Ting er blevne opnaaet, hvad man havde ønsket ved denne arabiske Reise, formedelst de øvrige Reisendes beklagelige Død, saa skylder Publicum dog vor brave Niebuhrs utrettelige Flid, i at bevare, hvad der var samlet af de Afdøde, alt hvad der var ham mueligt, uagtet det ei hørte til hans Fag, saa meget, at endog Skriftens Fortolkere vil kunne høste en anseelig Nytte af dette ved Hr. Staunings Flid samlede Udtog af Hr. Niebuhrs Værker, og med god Føie kan vi anbefale det enhver, som der er om at gisve, at forstaae Bibelen ret.

Paris.

Recherches & Considérations sur la Population de la France, par Mr. Moheau. 1778. Chez Moutard. 437 S. i 8vo.

Meget velkommen vil denne fortræffelige Bog være Elskere af Statistiken og den politiske Regnekunst; da man hidtil ikkun har haft uvisse og afvigende Beretninger om Befolkningens Tilstand i Frankrig. Hr. Moheau, der af Regieringen er brugt ved Folkets Tælning, har udrettet meget mere end alle hans Forgængere, og hans Opgaver grunde sig, deels paa virkelige Mandtalliſter, deels paa Slutninger, dragne af Registerne over Fødde og Døde. Mange Beregninger ere tagne af Mesance, nemlig Mandtallisterne over Generaliteterne Auvergne, Lion og Rouen, men han har og betient sig af utrykte Mandtalliſter over Generalitetet Limoges, over

Rochelle og Oerne Rhee og Oleron. Fornemmeligen fortiener Forfatteren Bifald formedelst hans nøiagtige Undersøgelser, Beregningernes grundige Beviis, og at han til Skriftet har føiet frugtbare Undersøgelser om de forskiellige Stænders og Classers Forhold, over det større og mindre Antal af Land- og Stad-Indvaanere, og over andre med Materien beslægtede-Gienstande. Men hans største Fortieneste er dog, at han har givet det rimeligste Tal paa den Franske Folkemængde, og ved nye Grunde bekræftet ældre, ikke saa almindeligen bekiendte, Beregninger, som en Vauban's, Expilly's og Necre's. Vauban tællede i Begyndelsen af dette Aarhundrede 19,094,146 Mennesker i Frankrig. Men alle Intendanter have ikke tilsendt ham lige nøiagtige Mandtalliſter, som i sær Elsas, Franche Comte, Rochelle og Lion beviise; meget har maattet forandre sig i fireſindstive Aar, desuden mangler hele Generaliteter, som Berry. Expilly angiver Folkemængden for 21 Millioner, men hans Beregninger ere alt for virkaarlige og altsaa uefterrettelige. Hr. Necre's Beregning af 24,181,333 Personer kommer vor Forfatters temmelig nær; thi Moheau regner efter de aarlige Fødde alle levende Indvaaneres Antal i Frankrig for 23,687,409, eller efter Antallet af de aarlig Døde for 23,817,930. I Paris, hvis Indvaanere efter Forfatterens Beregning beløbe sig til 1670000, kan man næsten paa hvert Huus regne 25 Indvaanere, i Rouen paa Huset ikkun 6, og paa Landet i det høieste 4½. Efter en ti Aars Beregning forholder Antallet af de Fødde i Frankrig sig som 1 til 25½. Paa Landet og i de smaa Stæder kan man paa 114 Personer, i Paris paa 160, og over det hele Kongerige paa 122 Personer, regne et Giftermaal. Enhver Indvaaner i Kongeriget, gamle og unge regnede mellem hinanden, bruger aarligen 480 Pd. Brød, eller 2 Septiers Korn. En Soldat bekommer dagligen 24 Unzer Brød, dette giør paa hver 2½ Septiers aarligen. I Paris regner et Herskab paa hver Betient ugentligen 10 Pund Brød, det medberegnet, som han bekommer i Suppe. Regner man efter Antallet af de aarlige Fødsler, ere Bretagne, Languedoc, Generalitererne Paris og Bourdeaux de Egne i Kongeriget, som have den største Folkemængde; derimod ere Rochelle, Mets, Roussillon, Corsica og Dombes mindst beboede. Regner man derimod Indvaa-

vaanernes Antal efter Provintsernes Størrelse og Strækning, leve de fleeste Indvaanere i Flandern, Bretagne, Lion, Rouen og Elsas, de færreste i Champagne, Orleans, Dauphine og Roussillon. Paa de meest beboede Stæder i Frankerig kan man paa hver Qvadratmiil regne 1700, og paa de mindst beboede 500 Mennesker. Mellemtallet for heele Kongeriget belsber sig til 872 Indvaanere paa hver Qvadratmiil. I Frankerig finder man over Hovedet 16 Mænd mod 17 af det andet Kiøn. Af alle Frankerigs Indvaanere udgiøre de Gifte $\frac{3}{8}$, og Enkemænd og Enker $\frac{1}{14}$. I de Provintser, som ligge nær ved Havet, udgiøre Enkerne den fem og tivende Deel af alle Indvaanerne. To niende Deele af den heele Folkemængde, eller 5, 518, 940 Mænd, ere der i Frankerig, som kan bære Vaaben, dog, drager man herfra de Mandspersoner over 40 Aar, de fra 16 til 18 Aar, og alle saadanne, som ikke ere stærke og store nok til Krigstienesten, falder Antallet af Rigets virkelige Forsvarere paa den en og tivende Deel af Indvaanerne, og Frankerig kan i det høieste af sin hele Folkemængde ikkun bruge 1,110,000 Mand til Krigen. Forholdet imellem Stad-Indvaanerne og det platte Lands Beboere er meget ulige. I Franche Comte boe to ellevte Deele i Stæderne, i Lothringen en femte Deel, i Provence 3 tivende Deele af den hele Folkemængde. Antallet af Geistligheden i Sammenligning med andre katholske Stater er ikke stort. I Colberts Tid 1667 tællede man 160000 Personer. For nærværende Tid er den vist nedsat til 30000 Personer; Biskopperne beklage, at der for nærværende Tid blive ferre Geistlige, og at Betler-Ordenen ikke uden Besværlighed kan bekomme nye Lemmer. Forholdet mellem Adelen og de øvrige Indvaanere kan Hr. Moheau allene levere for nogle Provintser. I Generalitætet Rochelle regner man paa 280 Personer en Adelsmand, og i Touraine en paa 344 Personer. I Frankrig hører det tolvte Menneske til Domestiker, og Antallet af dem af begge Kiøn stiger allene i Paris til 38000 Siele. I Turin hører næsten hvert ellevte Menneske til denne Stand. De Franske Ægteskabers Frugtbarhed beregner Forfatteren paa følgende Maade: Af ni gifte Fruentimmer komme aarligen 2 ned. Blant 50 Franske Familier har een i det høieste sex levende Børn og derover, og blant 27000 Familier kan man antage,

at der gives to, ſom have tolv levende Børn. I Frankrig give almindeligen fem Ægteſkaber 24 Børn. Junii-Maaned er den frugtbareſte, i September derimod fødes de ferreſte Børn. I de første ti Aar døer Halvdeelen af alle Fødte, og efter 40 Aar er neppe en tredie Deel tilbage. Ved et lige Tal af begge Kiøn af en Alder efter 50 Aar er beſtandig fire Fruentimmer i Live mod tre Mandfolk. I tre Franſke Hittebørns Huſe døe inden ti Aar to tredie Deele af Hittebørnene, derimod af andre Børn lidet over det halve, nemlig $\frac{21}{40}$. Frankrig miſter aarligen mange Indvaanere ved Udvandringer. Til Colonierne gaae aarligen 2500, til andre Lande allene fra Søehavnene 1000 Perſoner, og 1100 døe aarligen paa Havet, hvis Tab ikke erſtattes ved fremmede Tilreiſende. Hvad der gaaer ud til Lands til andre Lande, veed man ikke. Antallet af de Udreiſende under Tropperne anſætter Forfatteren til 4000. Intet viſer Udvandringen ſaa vel, ſom den Mængde Franſke, man finder i alle Lande. For tive Aar ſiden talde man i London 30000 Franſkmænd. I Spanien har 8000 nedſat ſig, og i Storſultanens Stater fandt man 1738. 10000 Franſkmænd. Alt dette uagtet have Indvaanerne i dette Aarhundrede formeret ſig. I en Tid af 50 Aar have allene 15 Krigs-Aar, i Krigen fra 1741. og 1756, borttaget mange Mennesker. Over det hele Rige, i ſær paa det platte Land, overſtiger de Fødtes Tal de Dødes, og man kan antage, at en ſyvende Deel flere fødes end døe. Endog Folkets Tælning i nogle Generaliteter har beviiſt denne Sats, og fornemmeligen har Paris og Lion bekommet flere Indvaanere.

Leipzig.

Geographiſche Geſchichte des Menſchen und der allgemein verbreiteten vierfüſſigen Thiere, nebſt einer hieher gehörigen zoologiſchen Weltcharte von E. A. W. Zimmermann, Profeſſor am Collegio Carolino zu Braunſchweig. Erſter Band, in der Weygandſchen Buchhandlung. 1778. in 8vo. 308 S. Priſen er 1 Rdlr.

Dette første Bind af et fortræffeligt philoſophiſk Værk, ſom efter Forfatterens Løfte ſkal beſtaae af 4 Deele i alt, er ſaa opfyldt med ypperlige Ting, at vi maae nægte os ſelv den Fornøielſe, at anmærke dem alle. Forfatteren havde til-

tilforn 1777 i Leiden hos Th. Haak udgivet Specimen Zoologiæ geographicæ qvadrupedum domicilia & migrationes ſiſtens in 4to. Men efter at have forandret en Deel af ſine Meeninger, udgiver han det nu udførligere paa Tydſk. Man finder her en Mand, ſom med Beſkedenhed og Eftertanke har læſt og veiet ſine ſtore Forgiængeres, en Buffons, en Blumenbachs, en Raimes, Erxlebens, Schrebers og Kants Jagttagelſer og Meeninger, ſom derhos ikke blindt hen følger nogens Meening, men føler ſig i Stand til ſelv at tænke ſig videre frem. I en ſkion Indledning til Værket, hvori vises Nytten og Behageligheden af Kundſkaben om Natur-Producternes geographiſke og phyſiſke Clima, angiver Hr. Z. Aarſagen, ſom har beſtemt ham, fremfor andre Deele af Natur-Hiſtorien at vælge til ſin Gienſtand de fiirfødtede Dyrs geographiſke Beſkrivelſe, nemlig denne, at de af alle Skabninger i denne Henſeende ere os bedſt bekiendte. Thi hvor mange Fiſke-Arter ere os ikke endnu ubekiendte, og vil ventelig evig blive det. Deres egentlige Hiem kan ikke saa nøie bestemmes, og deres Phyſiologie ere vi i mange Poſter endnu ukyndige om. Fuglene have ikke mindre Vanſkelighed formedelſt deres Uſtadighed og de mangfoldige Trækarter. Land-Planterne og Land-Inſecterne, ſom ſtaae i saa nøie Forbindelſe med hine, kunde man vel lettere ſkaffe ſig en geographiſk Kundſkab om; men paa den anden Side er deres ſtore Mængde og deres lille Legemer Jagttageren hinderlig. Vi haabe ikke deſto mindre, at andre, opmuntrede ved Hr. Forfatterens og hans Liges Exempler, vil i de andre Natur-Hiſtoriens Fag efter Haanden arbeide i ſamme Henſigt, og ſaaledes med Tiden tilveiebringe os ſaadan en phyſiſk-geographiſk Kundſkab om vor Klode, ſom langt nærmere endnu vil lade os indſee Sammenhængen i Skabningens den ſtore Kiede. Først handler Hr. Z. om de overalt paa Jordkloden udbredede Qvadrupeder med deres Udartninger. Til diſſe henregner han Menneſket, Hunden, Oxen, Faaret og Gieden, Hesten og Æſelet, Svinet, Katten. Blandt dem, ſom ikke findes fuldkommen ſaa vidt udbredte, regner han Ræven, Biørnen, Haren, Kaninen, Hiorten og Raaen, Egernet, Rotten og Muusen, Væſelen eller Hermelinen, Sælhunden (Phoca vitulina, capite lævi inauricu-

culato, corpore fuſco. Linn. Syſt. 12. p. 56), Søelø-ven og Søebiørnen, Manati. Blandt Dyr, ſom be-boe ſtore Zoner, tilfælles for den nye, ſaavel ſom gamle Ver-den, regner han Rensdyret, Elsdyret, Maaren, Bæ-veren, Flod- og Sumpodderen, Fielfroſſen, Loſſen, Zobelen, det flyvende Egeren, Murmeldyret, Græv-lingen, Vandrotten, Markmuuſen, det ſtribede Jordegern, det ſaa kaldte Marſvin, Valroſſen og adſkillige Sælhunde-Arter. I det Afſnit om Menne-ſket, har Hr. Z. tillagt, forandret og forbedret meget i ſin forhen benævnte Specimen Zoologiæ geographicæ Qvadru-pedum. De mangfoldige forſkiellige Levnetsmidler, ſaa-vel af Plante-Riget, ſom Dyr-Riget, ſom Menneſkene kan næres ved, den ſtrækkelige Forſkiel imellem de adſkillige Gra-der af Kulde og Heede, ſom det kan udſtaae, fra 370 Gra-der under Nul, indtil 275 1/17 Grad Heede paa Farenheits Thermometer, den ſtore Forſkiel imellem Luftens mindre Trykning paa Alperne eller Cordillerne, og den, ſom føles 200 Fod under Vandets Overflade af Dykkerne, ſom Men-neſket fremfor noget andet Dyr kan udholde, alt dette giver det ſaa udmærkede Fortrin fremfor de andre Arter. Alle Menneſke-Racerne holder Forfatteren for at være be-viisligen af een Stamme, ligeſom han og tydelig viſer, at Ourang Outang, ikke er noget Menneſke, eller Men-neſket i ſin første vilde Tilſtand, efter Rouſſeaus og Mon-boddos Meening, og forkaſter Moſcatis Meening, ſom han med ſaa ſtor Umage har ſøgt at forſvare, at Men-neſket ſkulde være beſtemt til at gaae paa alle fire, mod-ſættende ham fortræffelige Grunde af Legemets Bygning. Hvad Menneſkets første Opholdsſted angaaer, da holder han med andre hans Forgiængere for, at de tillige med de fleeſte tamme Dyr, der deels af Naturen, deels ved Hielp af det Selſkab med Menneſket, ſom de leve i, ere ſkikkede til at udbrede ſig i de fleeſte Himmelegne, først have beboet den høie Landſtrækning i det ſydlige Siberien. De bedſt proportionerte og ſmukkeſte Menneſker boe i de tempererte Zoner, noget imod Polar-Cirklerne. Nærmere derved, li-geſom paa den anden Side nærmere mod Linien, tage de af baade i Forhold, Størrelſe og Hvidhed. De gamle nordi-ſke Folk, ſaaſom Gallierne, Germanierne ꝛc. holder han

for

for i Almindelighed at have været større, end Patagonerne, hvis Virkelighed man nu ikke meere paatvivler. Hundene meener han med stor Rimelighed, at nedstamme fra Jakkalen eller Ulven, eller tildeels fra dem begge. Oxen kan man snart nu ikke meere tvivle paa at nedstamme fra Bøffelen eller Pukkeloxen (le biſon). Faaret har rimeligen den saa kaldte Muſion eller Aegali til Stammefader. Disse Aegali findes endnu mange Steder vilde, saasom paa Sardinien, Corſica, i Grækenland, i det nordlige Africa, i Siberien, i China, i Kaliſornien ꝛc. Giedens Stammefader er rimeligſt, efter Buffons Meening, den vilde Steenbuk. Men vi maatte blive for vidtløftige, om vi vilde vedblive, ved ethvert af de ovenbenævnte Dyr allene at anføre noget lidet af det meget Interessante, som findes i Skriftet. Philoſophen, som har valgt ſig til Methode, fra den sande Naturs Kundskab at danne ſig et Begreb om vor Klode og dens Væſener, og ei at digte ſig en Verden af Hypotheſer, vil desuden ikke nøies med mindre end det heele Skrifts Læsning. Vi slutte derfor hermed, og bemærke allene, at det i Titelen lovede zoologiſke Kort først bliver udgivet med den anden Deel.

Halle.

Ignatz Mathes v. Heß, weiland öffentlichen Lehrers von Universal- und Litteratur-Geſchichte auf der Univerſität zu Wien, Gedanken über die Einrichtung der Schulweſens. Hos J. J. Gebauer, 1778. 176 S. foruden en Tabelle, i ſtor Octav.

En Plan, som i Aaret 1774 blev forelagt den Keiſerlige Kongelige Hofſtudien-Commiſſion i Wien, antaget og udtogviis trykt under Titel: Entwurf zur Einrichtung der Gymnaſien in K. K. Erblanden 1775, siden tvende Gange eftertrykt, og endelig ikke biſaldet af Hoffet. Endskiønt Forfatteren iſær saae paa og skrev for et særdeles Land, indeholder den dog mange gode Forslag, og røber overalt en arbeidsom, oplyſt og frimodig Mand. Dog synes det, at Fortrydelſe over den ſlette Underviisnings-Maade, han selv har prøvet, og over Jeſuiter-Skolerne, i hvis Sted Skoler efter hans Plan skal indrettes, ofte have henrevet ham; ei heller synes han at være fri for Antipathie mod nogle Skri-

ben-

bentere, ſom Gellert, hvis Fordrag han kalder grædende, og Prædilection mod andre. Man mærker og, at de ſidſte 20 Aars Skrifter ere ham alt i alting. — Den første Afdeeling handler om foregaaende Anſtalter. For at viſe tilkommende Skolelærere den rette Vei, de bør betræde, tilraader han en foregaaende Indledning ved et General-Carte over Underviisningen, en kort Anthologie og Dialektik, og Forelæsninger derover, et Ugeblad, ſom indeholdt Bidrag til Skolevæſenet, og hvorledes dette ſidſte burde indrettes. Derpaa giør han Forſlag til gode Skole-Bibliotheker, og til Maaden at prøve tilkommende Skolelæreres Dueligheb. Det følgende Forſlag, hvorfra Pengene tages, paſſer fornemmelig paa de catholſke Lande; almeennyttigere ere de om de talrige Claſſer i Skolerne, og Landſkolernes Formeerelſe. — Den anden Afdeeling handler om Skole-Kundſkabernes Inddeeling i Claſſer. Her bygger Forfatteren ſine Udkaſt paa Nødvendigheden af en borgerlig, offentlig og National-Opdragelſe, og i Henſigt hertil deeler Studierne i 5 Claſſer. Forfatteren holder Middelveien, og anſeer det latinſke Sprog for nødvendigt, og taler mod den overalt indtrængende Mode, at lære alting i Moderſproget, ſom han anſeer for et ſikkert Skridt, om ikke til Videnſkabernes Forfald, for ſaavidt deres Kundſkab beroer paa Forverdenens Skrifter, ſaa dog i det mindſte ſom en Forhindring af den videnſkabelige Kundſkabs tilbørlige Circulation i den lærde Verden. — Om den bedſte Maade at lære et Sprog. — Om Sædelærens Studium af lærerige Biographiers Læsning. — Om den rette Maade at lære Ungdommen Hiſtorien. — Om de gamle Skribenteres curſoriſke Læsning; overhoved om Maadens ſucceſſive Forandring, at ſtudere en Videnſkab. Til Skade for Skoleforbedringerne, er Forfatteren i ſin blomſtrende Alders 30te Aar død 1776.

Nürnberg.

J. J. Moſers, Königl. Däniſch. Etatsrats, erſte Grundlehren des jetzigen Europäiſchen Völkerrechts, in Friedens und Kriegszeiten. 294 S. i Octav, foruden Regiſter og Fortale. 1779. Hos **Raſpen.**

Allerede for mange Aar ſiden udgav Hr. Forfatteren ſine Grund-

Grundsætninger til denne Videnskab, som uden hans Vidende for to Aar bleve eftertrykte i Nyrnberg. Dens Ufuldstændighed nægter han ikke selv, og da denne Videnskab lidet er udarbeidet, vil ingen Billigtænkende lægge ham det til Last. Sine Bestræbelser for den europæiske Folkeret har han ikke opgivet, men forelægger Publiko Bidrage dertil. For at lætte denne Videnskabs Studium, leverer han nu denne Lærebog, som efter høi Befaling er forfattet til det Hertug. Würtembergske Militair-Akademies Brug. Da det skal være en virkelig Europæisk Folkeret, saa er der hverken seet paa andre Nationer, ei heller forelagt et Ideal, om hvis Mueligbed man kunde tvivle; det er Grundsætninger, tagne og understøttede af Begivenheder, Handlinger og af den utvivlsomme Brug. Ikke som det kunde være, men som den sædvanligen holdes, er Folkeretten forestillet. Andre overlades at raisonnere derover, her anføres Sager. —— Som en Lærebog indeholder den ikkun korte Sætninger, under hvilke undertiden med et Ord vises Exemplet, som oplyser og bekræfter dem. Den, der vil forklare Bogen, maae besidde ikke allene en udbredt Kundskab i Historien, men og i enkelte Begivenheder. Anvisning til de bedste Skrifter, og nogle Efterretninger, Emnet vedkommende, ere ikke forglemte.

Leipzig.

Ueber den gesetzlichen Zustand der Negersclaven in Westindien; ein Auszug aus Petit Traité sur le gouvernement des esclaves, von **Reichard**, Bibliothekar in Gotha. I det **Weygandske** Forlag. 1779. 160 S. i Octav.

Egentligen er det et Udtog af benævnte Værk, som indeholder, deels Ord for Ord i chronologisk Orden, alle Franske, Spanske og Engelske Love angaaende Slaverne, deels Betragtninger derover, deres Sammenligning, og gode Forslag til Forbedring. Men det er ikke et almindeligt Udtog. Efter adskillige Afdeelinger meddeeler Forfatteren Lovenes væsentlige Indhold, saa at man med eet kan overſee, hvor vidt og hvorledes Lovene har bestemt Slavernes lovmæssige Tilstand, derpaa **Petits** Anmærkninger derover. Alt ordent-

dentligt og henſigtmæſſigt. Overalt, hvor han kunde, tilføier han, hvad Petit ikke havde eller ikke kunde have, iſær af Conſiderations ſur St. Dominique, Oldendorps Miſſions-Geſchichte von St. Thomas ꝛc. og anbringer tillige, hvilke Indretninger af dette Slags, der ere brugelige og lovmæſſige i de Portugiſiſke, Hollandſke og Danſke Colonier; ei at tale om de lærerige Anmærkninger, ſom han ofte med faa Ord indſtrøer. Da Petit grundede alt paa Lovene, ſelv var Deputé des conſeils ſuperieurs des Colonies, og den frimodige Maade, han taler om Negernes Indſkrænkning paa, og dog tillige om Lovenes Feil, hvilket har foraarſaget, at hans Værk regnes blandt de forbudne Bøger i Frankerig; kan man let heraf ſlutte ſig til dets Troeværdighed.— Skriftet betragter, efter en Indledning af Hr. Reichard om den oprindelige Slaveſtand, i den første Afdeeling Slavernes almindelige Politie, ſom: Oprindelſen til Herrernes Magt over dem, under hvad Slags af Eiendom Slaverne høre, deres borgerlige Udueligheed, Løsgivning, og Slavernes Overgang til Europa, alt eftersom de anførte Love beſtemme det. I den anden Afdeeling, deres ſærdeles Politie, Slavernes Underviisning i Religionen, deres Underhold, Handel med eller ved Slaver, ogſaa deres Luxus, Bevæbning, Bortløben, flygtige Slavers Hæling, deres Forbrydelſer og Straffe, deres Herrers og andre Fries Myndighed over dem. Tredie Afdeeling. De Friſødes eller Løsgivnes lovmæſſige Tilſtand. Tænkeren vil her finde meget, ſin Eftertanke værdigt, og ofte beklage det menneſkelige Kiøns Ringeagtelſe og Fornedring. Ofte vil han faae at ſee Menneſkekiærlighed i Strid med Egennytte, f. Ex. det høie Raad paa Cap François ſaae ſig af denne Aarſag nødſaget til at caſſere en Mands menneſkekiærlige Teſtament, der gav ſine Slaver Frihed, ſaaſom det var Colonien til Skade; han vil erfare de bedſte Loves Utilſtrækkelighed mod Rænker. Hiſt og her læſer man med Fornøielſe vel udtænkte Forſlag til den menneſkelige Elendigheds Formindſkelſe, ſom giøre Menneſkeligheden Ære, f. Ex. Grunde for Muligheden af Slaveriets Afſkaffelſe, endog til ſtørre Fordeel.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene Berling.